

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

(DOKTORA TEZİ)

**XVIII. YÜZYILDA RUHA'DA MÜTEGALLİBE
HAREKETLERİ**

Murat POLAT

ŞANLIURFA - 2023

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

(DOKTORA TEZİ)

**XVIII. YÜZYILDA RUHA'DA MÜTEGALLİBE
HAREKETLERİ**

Murat POLAT

Danışman

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

ŞANLIURFA – 2023

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DOKTORA
ORJİNALLİK RAPORU ve BEYAN
FORMU

Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-020
Yayın Tarihi : .../.../20...
Revizyon No :
Revizyon Tarihi :
Sayfa No : 3 / 390

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195268106
Adı / Soyadı	Murat POLAT
Anabilim Dalı/Programı	Tarih Anabilim Dalı / Doktora
Tez Konusu	XVIII. Yüzyılda Ruha'da Mütegalıbe Hareketleri

HARRAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen XVIII. Yüzyılda Ruha'da Mütegalıbe Hareketleri çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 568 sayfalık kısmına ilişkin, 20/03/2023 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 5'tir. Ayrıca bu tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/âhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü doktora tez alışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26/04/20223

Murat POLAT

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 26/04/20223

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ
(Danışman)

ÖZET

XVIII. YÜZYILDA RUHA'DA MÜTEGALLİBE HAREKETLERİ

POLAT, Murat

Doktora Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

Nisan, 2023, 386 sayfa

Mütegallibe hareketleri Osmanlı Devleti'nin birçok eyalet ve sancağında görülmüş bir olgudur. Mütegallibe hareketleri eyaletlerin sosyolojik durumuna, bölgesel konumuna, merkeze uzaklığına ya da yakınlığına göre değişiklik göstermiştir. Dış dünya ile parasal dengenin Osmanlı Devleti aleyhine bozulması, devlet hazinesinin paraya ihtiyaç duyması, ihtiyaç duyulan parayı iltizam ve malikâne sistemi ile bulmaya çalışması mütegallibe hareketlerini palazlandıran önemli etkenlerdir. Mütegallibe hareketleri 18. yüzyılda Ruha sancağında hızlı bir şekilde artmıştır. Osmanlı Devleti'nin birçok eyalet ve sancağında mütegallibe hareketleri araştırılmış ve üzerinde çalışılmış olmasına rağmen Ruha sancağında bu türden bir kapsamlı çalışma yapılmamıştır. Ruha sancağında mütegallibe, cebabire, eşirra, zaleme hareketleri azımsanamayacak kadar çoktur. Bu nedenle mütegallibe hareketleri dört ana bölümde incelenmiştir. Bazı aşiret ağalarının Rakka (Ruha) beylerbeyi olması ile sonuçlanan mütegallibe hareketleri bölgesel vali rekabetlerinin ve entrikalarının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ruha'da kamusal görev icra eden askerî sınıf, bir yönü ile mütegallibe olmuş ve reayaya zulmetmişlerdir. Bu memurlar bir yönü ile mağdur durumuna da düşmüşler ve kimi zaman mütegallibeler tarafından baskı altında tutulmuşlardır. Ruha'da sosyal barışı zedeleyen önemli durum ise bazı kesimlere tanınan vergisel muafiyetlerdir. Ruha'da vergiden muaf olan kesimler ahali ve askerî kesimler tarafından sıkıştırılmış ve baskı altında tutulmaya çalışılmışlardır. Ancak devletin dili adalettir. Devlet kendisinin bizzat vergi muafiyeti verdiği kesime yönelik bir şikâyet olduğunda, bu şikâyetle haklı olan taraf devlet tarafından

korunmuştur. Ruha sancağı içerisinde çeşitli toplum kesimlerine ait mütegalibeler olduğu gibi Ruha sancağı ahalisine dışarıdan baskı yapan mütegalibeler de olmuştur. Mütegalibe hareketlerinin araştırıldığı bu tez, reaya sınıfının şikâyetlerini odak merkezi yapması açısından bir anlamda zulme uğrayanların, ötekileştirilmişlerin de araştırıldığı, incelendiği bir tezdır. Mütegalibe ve âyanların zulümlerine karşı Osmanlı Devleti, Rakka (Ruha) valisine ve Ruha kadısına ve diğer yöneticilere reayanın himaye edilmesi, hakkının korunması konusunda ısrarlı yazılar göndermiştir. Devlet suç irtikâp eden görevlilerini görevlerinden almaktan çekinmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Rakka, Ruha, Ayanlık, mütegalibe, Osmanlı Devleti'nde adalet.

ABSTRACT

BULLYING MOVEMENTS IN 18TH CENTURY RUHA

POLAT, Murat

PhD Dissertation

Department of History

Advisor: Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

April, 2023, 386 pages

Mutegallibe movements are a phenomenon seen in many provinces and sanjaks of the Ottoman Empire. These movements have changed according to the sociological status of the states, their regional location, and their distance or proximity to the centre. The fact that the money balance with the outside world was against the Ottoman Empire, the state treasury needed money, and the effort to find the money needed with the tax farming and mansion system were important factors that strengthened the tyranny. In the 18th century, tyranny increased rapidly in the Ruha sanjak. In many provinces and sanjaks of the Ottoman Empire, bullying activities were investigated and studied, but such a comprehensive study was not carried out in Ruha Sanjak. In the Ruha Sanjak, the movements of mugallibe, cebabire, esirra and zaleme are too many to be underestimated. For this reason, bullying movements are examined in four main sections. The rebellion movements, which resulted in some tribal lords becoming Raqqa (Ruha) beylerbeyi, also led to the emergence of regional governor rivalries and intrigues. The military class, which performed public duties in Ruha, in one way became corrupt and persecuted the reaya. In a way, these officials have also fallen into the situation of victims and sometimes they have been kept under pressure by the evildoers. The important situation that harms the social peace in Ruha is the tax exemptions granted to some segments. Tax-exempt sections in Ruha were tried to be kept under pressure by the public and military sections. But the language of the state is justice. When the state itself has a complaint against the tax exemption group, the right party in this complaint is protected by the state party. In the Ruha Sanjak, there were thugs belonging to various segments of society, as well as thugs who put pressure on the people of Ruha Sanjak from the outside. This thesis,

in which bullying movements are investigated, is a thesis in which the persecuted and marginalized people are also researched and examined to bring the complaints of the reaya class into focus. Against the oppression of the tyrants, the Ottoman State sent insistent letters to the governor of Raqqa (Ruha), the Ruha judge and other rulers, about the protection of the people and the protection of their rights. The state did not hesitate to dismiss its officials who committed crimes.

Keywords: Raqqa, Ruha, Ayanism, Tyranny, Justice in the Ottoman Empire.

XVIII. YÜZYILDA RUHA'DA MÜTEGALLİBE HAREKETLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	XIII
KISALTMALAR	XVII
TABLOLAR, GRAFİKLER VE ŞEKİLLER LİSTESİ	XIX
EKLER LİSTESİ	XX
GİRİŞ	1
A. SINIRLILIKLAR	3
A.a. Çalışmanın Konu Bakımından Sınırlandırılması	3
A.b. Çalışmanın Mekân Bakımından Sınırlandırılması	3
A.c. Çalışmanın Zaman Bakımından Sınırlandırılması	4
B. Araştırmanın Sorunsalı	4
C. Araştırmanın Yöntemi	7
D. Araştırmanın Kaynakları	8

BİRİNCİ BÖLÜM

RUHA'DA MÜTEGALLİBE HAREKETLERİNİN VERGİ SİSTEMİNDEKİ YANSIMALARI

1.1. Ruha'da Tımar Kaynaklı Mütegalibe Hareketleri	20
1.2. Ruha'da Başkasının Tımarını Alarak Yapılan Mütegalibelikler	28
1.3. Ruha'da Sınır Anlaşmazlıkları Kaynaklı Mütegalibe Hareketleri	33
1.4. Ruha'da İltizam, Malikâne ve Öşre Dayalı Mütegalibe Hareketleri	35
1.4.1. Ruha'da Malikâneye Dayalı Mütegalibe Hareketleri	40
1.5. Ruha'da Vergi Kaynaklı Mütegalibelik Hareketleri	54
1.5.1. Ruha'da Raiyyet Rüsumundan Kaynaklı Mütegalibe Hareketleri	59
1.5.2. Ruha'da Kanunda Olmayan Vergi Toplama Çabaları	73
1.5.3. Zabit, Subaşı, Muhassıl ve Voyvodaların Mütegalibelikleri	77

İKİNCİ BÖLÜM

RUHA'DA AŞİRET MENSUPLARINDAN KAYNAKLI MÜTEGALLİBE HAREKETLERİ

2.1. Milli Aşireti'nin Ruha'da Mütegalibelik Hareketleri	87
2.2. Milli Timur Paşa'nın Mütegalibelikleri	94
2.3. Firuz Paşa'nın Mütegalibelikleri	147
2.3.1. Firuz Paşa Vakfı	158
2.4. Rişvanzadelerin Mütegalibelikleri	160
2.5. Arabî Kâtibi İbrahim'in Mütegalibelikleri	168
2.6. Baziki Aşireti Zabiti Halifezade Mustafa'nın Mütegalibeliği	171
2.7. Çöl Beyleri'nin Mütegalibelikleri	174
2.8. Çeşitli Aşiret Mensuplarının Mütegalibelikleri	181
2.9. Su ve Değirmenlerle İlgili Mütegalibelikler	192

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUHA'DA BÜROKRASİ KAYNAKLI MÜTEGALLİBE HAREKETLERİ

3.1. Rakka Valilerinin İktidar alanı oluşturma çabaları	201
3.1.1. Daltaban Mustafa Paşa'nın Mütegalibelikleri	203
3.1.2. Rakka Valisi Mehmet Paşa'nın Mütegalibelikleri	205
3.1.3. Rakka Valisi Eyüplü Hasan Paşa'nın Mütegalibelikleri	206
3.1.4. Rakka Valisi Osman Paşa'nın Mütegalibelikleri	208
3.1.5. Rakka Valisi Yusuf Paşa'nın Mütegalibelikleri	209
3.1.6. Rakka Valisi Azmzade Süleyman Paşa'nın Mütegalibelikleri	211
3.1.7. Rakka Valisi Arıfî Ahmet Paşa'nın Mütegalibelikleri	213
3.1.8. Rakka Valisi Hamalızade Ahmet Paşa'nın Mütegalibelikleri	215
3.1.9. Rakka Valisi Mustafa Paşa'nın Mütegalibelikleri	219
3.1.10. Rakka Valisi Seyyit Ali Paşa'nın Mütegalibelikleri	220
3.2. Rakka (Ruha) Mütesellimlerinin Mütegalibel Hareketleri	221
3.2.1. Rakka Valisi Ahmet Paşa'nın Mütesellimi	222
3.2.2. Rakka Valileri Abdullah ve Osman Paşaların Mütesellimi Ahmet	223
3.2.3. Rakka Mütesellimi Yahya	226
3.2.4. Rakka Mütesellimi Abdullah Efendi	226
3.2.5. Rakka Mütesellimi Süleyman	227
3.3. Rakka Vali Kethüdalarının Mütegalibelikleri	227

3.3.1. Hasan Paşa'nın Kethüdası Mustafa'nın Mütegalibeliği	228
3.3.2. Rakka Vali Kethüdası İbrahim'in Mütegalibeliği	228
3.4. Ruha'da Kadı ve Naipilerin Mütegalibeliği	229
3.5. Ruha Müftülerinin Mütegalibelikleri	240
3.6. Ruha Alay Beylerinin Mütegalibelikleri	245
3.6.1. Ruha Alay Beyi Mustafa'nın Mütegalibelikleri	246
3.6.2. Ruha Alay Beyi Dürrizade Halil'in Mütegalibelikleri	249
3.6.3. Ruha Alay Beyi Abdurrahman'ın Mütegalibelikleri	250
3.6.4. Ruha Alay Beyi Hasan Mansur'un Mütegalibelikleri	252
3.6.5. Ruha Alay Beyi İbrahim v. Abdurrahman'ın Mütegalibelikleri	253
3.6.6. Ruha Alay Beyi Ahmet'in Mütegalibelikleri	254
3.7. Ehl-i Örfün Mütegalibelikleri	256
3.7.1. Ruha Yeniçeri Serdarları ve Mütegalibelikleri	257
3.7.1.1. Ruha Yeniçeri Serdaru Maruf'un Mütegalibelikleri	259
3.7.1.2. Ruha Yeniçeri Serdaru İnce Bıçak Mehmet'in Mütegalibelikleri	259
3.7.1.3. Ruha Yeniçeri Serdaru Mustafa'nın Mütegalibelikleri	260
3.7.2. Ruha Kale Dizdarlarının Mütegalibelikleri	260
3.7.2.1. Ruha Kalesi Dizdaru Ömer'in Mütegalibelikleri	261
3.8. Ruha Bürokrasisindeki Diğer Mütegalibeler	262
3.9. Ruha'da Sahte Belgelerle Yapılan Mütegalibelikler	264
3.10. Borcunu vermemek Yapılan Mütegalibelikler	266

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMTİYAZLI ZÜMRELERİN MARUZ KALDIKLARI MÜTEGALLİBE

HAREKETLERİ

4.1. Ruha'da Seyyitlerin Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	268
4.2. İmam-Hatiplerin Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	286
4.3. Vakıfların Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	296
4.4. Müderris ve Talebelerin Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	303
4.5. Türbedarların Maruz Kaldıkları mütegalibelikler	305
4.6. Ferraşların Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	308
4.7. Azap ve Sipahların Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	309

4.8. Hasta, Sakat ve Yaşlıların Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	313
4.9. Divan-ı Hümayun Kâtiplerinin Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	315
4.10. Tüccarların Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler	318
SONUÇ	326
KAYNAKÇA	330
EKLER	347

KISALTMALAR

A	Bâb-ı Asafî.
ADL.	Adliye
AE.	Ali Emîrî
AHK. d.	Ahkâm Defteri
AS.	Askerî
b.	Bin
BEO.	Bâb-ı Âlî Evrâk Odası
Bkz.	Bakınız
BLD.	Belediye
BOA	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	Ceevdet Tasnifi
CZRK. d.	Cezayir-i Rakka defterleri
D.	Bâb-ı Defterî
DH.	Dâhiliye
DVN.	Divân-ı Hümâyûn
EV.	Evkâf
GM.	Genel Müdürlüğü
HAT	Hatt-ı Hümâyûn
İE.	İbnulemin Tasnifi
İKTS.	İktisat
MA.	Müzesi Arşivi
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı”
MHM. d.	Mühimme Defteri
ML.	Maliye
MŞH.	Meşihat
NF.	Nafia
SABH. I.	Sultan Abdulhamid I.

SAMD. III.	Sultan Ahmet III.
SMHD. I.	Sultan Mahmud I.
SMMD. IV.	Sultan Mehmed IV.
SMST. II.	Sultan Mustafa II.
SMST. III.	Sultan Mustafa III.
SOSM. III.	Sultan Osman III.
SSLM. III.	Sultan Selim III.
ŞKT. d.	Şikâyet defteri
ŞSC. d.	Şer'iyye Sicil Defteri
TK.	Tapu Kadastro
TS.	Topkapı Sarayı
TS. MA. d.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteri
TZ.	Tımat ve Zeamet
v.	veled-i
VGM. d.	Vakıflar Genel Müdürlüğü defter
yy.	Yüzyıl
ZB.	Zabtiye

TABLÖLAR, GRAFİKLER VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Grafik 1: Rakka Sancak Beylerinin Hasları ve Verdikleri Cebelü Sayısı	13
Grafik 2: Malikâneye ya da Vergilere El Koyanlar	52
Grafik 3: Millî Timur'un Uhdesinde Kayıtlı Bazı Tımar ve Zeamet Yerleri	141
Grafik 4: Millî Timur'un ve Sancak Beylerinin Toprak Gelirleri	141
Tablo 1: Urfa'da Bazı Köylerin Geliri ve Vergi Mükellefleri	22-23
Tablo 2: Diyarbakır Voyvodalığı Malikâne Satışı Birimleri	47
Tablo 3: Ruha'da Kanunsuz Vergiler ve Toplayanlar	74-75
Tablo 4: Millî Timur'un Ortaya Çıkartılan Serveti	132
Tablo 5: Millî Timur'un Müsadere Edilen Servetinin Kullanıldığı Yerler	133
Tablo 6: Alay Beyi Mustafa'nın Haksız Yere Verdiği Tımar ve Zeametler	248
Şekil 1: Ruesa-yı Aşiret-i Millî	94-95

EKLER LİSTESİ

EK- 1: Müttegallibe İlmihali	Ek s. 1
EK-2: Urfa Haritası	Ek. s. 23
EK-3: Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakır Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösterir Harita	Ek. s. 24
EK-4: Memâlik-i Mahrûse Haritası	Ek. s. 25
EK-5: Birecik-Urfa Arası Köyleri Haritası	Ek. s. 26
EK-6: Güneydoğu Anadolu Haritası	Ek. s. 27.

GİRİŞ

Mütegallibe kelimesi sözlük anlamı olarak Arapça'daki غلب sülâsî fiilinden, تغلب kalıbına aktararak متغلبه ism-i fâili elde edilmiştir. Sözlük anlamı "*Kuvvete dayanarak zorla istila etmek, tasallut etmektir.*"¹ Mütegallibe kelimesi fıkha ait bir durum olup, galebe ve nüfuzu sebebiyle gerek hak ve gerek nâhak olsun maksatı hilafına hareket edilmesi mümkün olmayan gaddâr kişiler için kullanılır.² Mütegallibe, zorba güruhu, haksız ve sadece güç ve iktidarı ile iş yapmaya çalışan kişilere³ verilen genel bir sıfattır. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devletinin birçok eyalet ve sancağında mütegallibe denilen zorbalara rastlanmıştır. Bu kişiler zenginliklerine, nüfuzlarına güvenerek reayaya zulmetmişlerdir. XVIII. yüzyılda Ruha sancağında da reayaya ve askerî sınıftan olan görevlilere zulmeden mütegallibeler görülmüştür. XVIII. yüzyılda Ruha sancağında varlık göstermiş olan mütegallibeler üzerine bir çalışma yapılmamış olup bu çalışma ile alandaki eksiklik giderilmiş olacaktır.

Ruha'ya atanan beylerbeyi, kadı, alay beyi, mütesellim, naip, vali kethüdaları, müftüler, yeniçeriler ve serdarları, kale dizdarları, zaimler, malikâne sahipleri, muhassıl, zabıt gibi görevlilerin bazıları ve ahaliden bazı kişiler reayaya zulmetmeleri sebebiyle mütegallibe olarak görülmüşlerdir.

XVIII. yüzyılda Ruha'da, mütegallibe, cebabire ve âyanlık hareketleri başlığında yer alan mütegallibe ifadesi, cebabire deyimi ve âyanlık teriminin neyi kapsadığı ve ifade ettiği, bu deyim, terim ve ifadelerden kimleri anlamamız gerektiğini kesin olarak bilmemiz gerekmektedir. Bu terimlerin neyi anlattığını tespit ettiğimizde kimlerden ve neden bahsettiğimiz de daha iyi anlaşılacaktır. Reaya üzerinde ya da askerî sınıfın birbiri üzerinde kurmaya çalıştıkları ya da merkezî devletin reaya ya da bir mahallin önde gelen kişilerine yapmış oldukları baskılar ve nüfuz kullanma çabaları mütegallibe hareketleri içerisinde değerlendirilmelidir.

Ruha'da mütegallibe hareketlerinin ortaya çıkmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebepleri dört ana başlık altında toplamak mümkündür.

¹ Mevlüt Sarı, *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1982), 1103.

² Doktor Hüseyin Remzi, *Lügat-ı Remzi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 1/360, 361.

³ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 1281.

Ruha'da mütegalibe hareketlerinin çıkış sebeplerinden bir tanesi askerî sınıf ve vergi toplama imtiyazını elde etmiş kesimlerin haksız yere vergi toplamaya çalışmaları ve tımar organizasyonundaki bozulmadır. Bütün zenginliğini topraktan çıkartan bir devir ve cemiyetin tüm özellik, imkân, kabiliyet ve düzenini anlayabilmek için toprağa ait tasarruf şekillerini, bu tasarruf şekillerinin gerektirdiği sosyal münasebetleri görmek, not etmek gerekmektedir.⁴ Osmanlı tımar sistemi, nakit paranın sınırlı olması nedeni ile görevlilerin maaşlarının aynî olarak ödenebilmesi için bulunmuş bir sistemdir.⁵ Tımar sisteminde dirlik sahibi, halktan ancak miktar ve cinsi kanunla tayin edilmiş olan vergiyi tahsile yetkili⁶ olmasına rağmen Ruha'da reayadan fazla vergi tahsil edilmeye çalışıldığı olmuştur. Ruha'da aynî olarak alınan tımarlar üstünde birçok kişi hak iddia etmiş ya da aynî olarak verilen bu tımarlara bir başkası el koyabilmiştir.

Ruha'da mütegalibe hareketlerinin ortaya çıkışında aşiretlerin ve bazı aşiret mensuplarının da etkili olduğu görülmektedir. Ruha'da bulunan bazı aşiretler, reaya üzerinde baskı kurarak evleri basmış, halkın malına ve canına kastetmişlerdir. Haksızlığa uğrayan reaya hakkını alabilmek için merkeze şikâyetle bulunmuştur.

Ruha'da arşiv belgelerinde mütegalibe diye nitelenen kişilerin ortaya çıkış şekillerinden bir tanesi de bürokrasiden kaynaklıdır. Rakka valisi, Ruha mütesellimi, Ruha kadısı, Ruha naibi, Ruha alaybeyi, Ruha kale dizdarı, Ruha yeniçeri serdari gibi görevliler; görevlerini kötüye kullanarak reaya üzerinde baskı kurmuşlar ve kurdukları baskı ile kendilerine menfaat sağlamaya çalışmışlardır. Ruha'da mütegalibe olarak nitelendirilen görevlilerin halkın üstünde baskı kurmaları reyanın haklarını aramaları sebebiyle merkeze şikâyet olarak yansımıştır.

İncelediğimiz mütegalibe hareketlerinin dördüncüsü; Ruha'da mütegalibe, vergi mükellefi olan halka baskı yaptığı gibi vergi muafiyeti olan kişilere de baskı yapmıştır. Ruha'da yaşamış olan mütegalibenin vergi muafiyeti olmasına rağmen zorla vergi almak istediği kesimleri biz imtiyazlı sınıflar olarak niteledik. Ruha'da tespit etmiş olduğumuz vergisel anlamda imtiyazlı sınıflar; seyyitler, imam-hatipler,

⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri" (II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1937), 1002.

⁵ Donald Quataert, *The Ottoman Empire 1700-1922* (New York: Published in the United States of America by Cambridge University Press, 2005), 29.

⁶ Barkan, "Kuruluş Devrinin Toprak Meselesi", 816.

vakıf mütevellileri, türbedarlar, ferraşlar, azap ve sipahlar, ferraşlar, hasta, sakat, yaşlılar, çeşitli esnaf grupları ve merkezde görevli olmasına rağmen Ruha'da mukataası, zeameti olan görevlilerdir.

A. SINIRLILIKLAR

A.a. Çalışmanın Konu Bakımından Sınırlandırılması

Bu çalışmanın konu sınırı, XVIII. yy.da Ruha sancağında yaşamış mütegalibelerdir. Arşiv belgelerinde mütegalibeler; eşirra, zaleme, cebabire gibi adlarla da anılmıştır. Bazı âyan, eşraf ve vücut da mütegalibe hareketleri içerisinde yer almışlardır. XVIII. yy.da Ruha'da mütegalibe olarak anılan kişiler; bazı Rakka (Ruha) valileri, mütesellimleri, vali kethüdaları, kadı, naip, müftü alay beyi, yeniçeri serdari, kale dizdari, bazı aşiret reis ve üyeleridir. Arşiv belgelerine göre vergi ayrıcalığı olanlara baskı yapan kişiler de mütegalibedir.

A.b. Çalışmanın Mekân Bakımından Sınırlandırılması

Bu çalışmanın mekân sınırı, Ruha sancağı olarak belirlenmiştir. Bu çalışmanın kapsamına XVIII. yüzyılda; Ruha sancağının merkezi ile birlikte; nahiyeleri olan Bozabad, Çaykuyu, Cülab, Şehr, Re'su'l-Ayn, Karacurun, Yalak, Oymağaç, Harran, Solan, Suruç⁷ nahiyeleri ve bu yerlerin köyleri girmektedir. Çalışmanın kapsamına Rakka eyaletinin sancakları olan; Rakka, Deyr-i Rehbe, Cemase, Beni Rebia ve Ane sancakları girmemektedir. Ruha, Rakka eyaletinin paşa sancağı olduğu için Rakka valisi, Rakka beylerbeyi ifadeleri kullanıldığında Ruha valisi anlaşılmalıdır. Çalışma; mekân olarak Ruha sancağı olarak sınırlandırılmasına rağmen Ruha'daki askerî sınıftan kişilerin Ruha dışındaki mütegalibelikleri bu kişilerin Ruha'ya aidiyetleri nedeniyle çalışmada yer alacaktır.

⁷ Suruç, bazı arşiv belgelerinde kimi zaman Ruha'nın bir nahiyesi olarak belirtilmiştir (BOA. HAT. 15. 608). Suruç, bazı arşiv belgelerinde ise Birecik sancağının nahiyesi olarak görülmüştür (A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00018). Suruç bazı kaynaklarda ise Rakka eyaletinin bir sancağı olarak kaydedilmiştir. Aynî Ali, *Aynî Ali Efendi'nin Kavânîn Risâlesi Düstûru'l-Amel*, 1609, 32.

A.c. Çalışmanın Zaman Bakımından Sınırlandırılması

“XVIII. Yüzyılda Ruha’da Müteğallibe Hareketleri” adlı çalışmanın zaman sınırı XVIII. yüzyıldır. Ancak XVIII. yy. sonunda Ruha’da yaşanmaya başlayan ve XIX. yüzyıl başına taşan müteğallibe olayları da bu tezin zaman sınırı içerisinde olması uygun görülmüştür.

B. Araştırmanın Sorunsalı

Osmanlı Devleti’nin uygulamış olduğu tımar sisteminin bir benzeri Bizans Devleti’nde thema,⁸ Emevî, Abbasî, Büveyhoğulları ve Selçuklularda ikta adıyla uygulanmıştır.⁹ Osmanlı Devleti teşekkül ederken birçok kurumu, çevresinde bulunan siyasî ve sosyal organizasyonlardan aldığı muhakkaktır. Osmanlı Devleti’nin yakın çevresinden örnek aldığı sistemlerden biri de tımar sistemidir.

Tımar sistemi, Osmanlı Devleti’nin bütün teşekkül ve organizasyonları ile iltisaklı ve devletin siyasi teşekkülünden iktisadî faaliyetlerine, askerî organizasyonundan vakıf sistemi ve eğitim sistemini tesirinde bırakan girift, sarmal, ziraî ekonominin temellerini oluşturan, istihdamın en önemli enstrümanı olan, mühim bir oluşumdur. Bu sistem, yalnızca merkezî idareyi değil, memleketin kılcal damarları mesabesindeki taşra idaresini de adlî, idarî, iktisadî, askerî açıdan etkilemiştir. Tımar sistemi Osmanlı Devleti’nin temelidir.¹⁰

Ruha’da müteğallibe hareketlerinin artmasında hiç şüphesiz devletin gelenekleşen uygulamalarının bozulmasının etkisi büyüktür. Bu uygulamaların en önemlisi; hiç şüphesiz tımar sistemidir. Zira Osmanlı Devleti’nin payitahtında uygulamaya konulan ve kanunlara aykırı icraatlar, imparatorluğun birçok yerini etkilediği gibi Ruha’yı da etkilemiştir. Kadime aykırı, teamüllerin dışına çıkıldığında bu değişiklikler yalnızca devlet merkezini etkilememiştir. Bu değişiklikler; taşrayı da etkilemiştir. Yapılan değişikliklerden eyalet ve sancaklarda yalnızca devlet ile ilgili birimler etkilenmemiş toplumun tamamı bu değişikliklerden etkilenmiştir. Ruha’da

⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 89-90.

⁹ Muhammed Müyeser Muhammed Bahaaddin, Ömer Ahmed Said, “El-İktâ’u’l-Askerî fî Asrî’l-Büveyhî ve Es-Selçûkî” 14/4 (20 Mart 2018), 373-374.

¹⁰ Mustafa Akdağ, “Tımar Rejiminin Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 3/4 (1945), 420.

cereyan eden mütegalibe hareketleri yalnızca bir sebeple açıklamaya çalışmak yanlış olur.

Osmanlı Ordusu içerisinde; tımar sisteminde yer alan asker sayısı 1473'te 44.000, 1527-1528 tarihli kayda göre 37.521'di.¹¹ Tımarlı sipahiler, kapıkulu askerleriyle birlikte Osmanlı Ordusu'nun büyük bir kısmını teşkil ediyordu.¹² Osmanlı Devleti'nin kazandığı savaşlarda tımarlı sipahilerin önemli katkıları olmuştur.¹³ Modernleşen Avrupa karşısında Osmanlı Devleti, Avrupa ile ilk başlarda tımar sistemini kullanmaya devam ederek mücadele etmeye çalışmıştır.¹⁴

Avrupa savaş sanayisinin gelişmesi, savaşlarda Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile baş etmesini zorlaştırmıştır. Avrupa'nın modern fırkateyn, kalyon, kaliteli barut ve çakmaklı tüfek¹⁵ hafif top¹⁶ yapımındaki başarısı yani savaş biçimlerinin değişmesi¹⁷ ile Osmanlı Devleti birçok savaşta yenilmiş ya da sonuçsuz uzun savaşlar sonucu malî açıdan zor duruma düşmüştür. Savaşların finanse edilebilmesi için Osmanlı Devleti'nin sıcak paraya ihtiyaç duyması iltizam ve mukataa sistemini getirmiştir. Tımar sisteminin aynılığına karşın iltizam ve malikâne sisteminin sıcak para ile sağlanması Osmanlı Devleti'nin iltizam ve malikâne sistemini tercih etmesini sağlamıştır.¹⁸ İltizam ve mukataa sistemi ile birlikte taşrada mütegalibe denilen yasa dışı eylemlerde bulunan kişiler ortaya çıkmıştır. Şartların ortaya çıkarttığı mütegalibe, cebabire, eşirra, zaleme denilen bu kesimler Osmanlı Devleti'nin idare ettiği birçok yerde idarî sistemde, sosyal hayatta, ekonomik alanda, asayiş, güvenlik ve devletin çeşitli sistemlerinde söz sahibi olmuşlardır. Mütegalibe diye tabir edilen bu kişiler Ruha sancağında da görülmüştür. Bu çalışmayla Ruha'da

¹¹ Halil İncalçık, "Tımar", *TDV. İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 41/169.

¹² Saltuk Buğra Solmaz, "Osmanlı'da Tımar Sistemi ve Bu Sistemin Bozulmasının Sebepleri", *Orta Doğu ve Orta Asya- Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 2/1 (2022), 2.

¹³ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972), 58-59.

¹⁴ Halil İncalçık, "Tanzimat Nedir?", *Yıllık Araştırmalar Dergisi* 1 (1941), 241.

¹⁵ Jonathan Grant, "Rethinking the Ottoman 'Decline': Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History* 10/1 (1999), 183-184.

¹⁶ Grant, "Rethinking the Ottoman 'Decline': Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", 192.

¹⁷ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Küresel İmparatorluklar ve Devrim 1890-1945*, ed. Hüseyin Aykol, çev. Ali Rıza Güngen - Özgür Balkılıç (Ankara: Phoenix Yayınları, 2017), III/36-38; Fasih Dinç, "19. Yüzyıl Osmanlı Merkezileşmesinin Serbest Ticaret Faaliyetleriyle İlişkisi: Osmanlı Irak'ı Örneği", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29 (2022), 404.

¹⁸ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (İstanbul: ÖtükenYayınları, 2000), 96-97.

XVIII. yüzyılda görülen mütegalibe denilen; cebabire, eşirra, zaleme diye de adlandırılan zorba grupların araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmayla Ruha'daki mütegalibelerin hangi kesimden, nasıl ortaya çıktığı ortaya konacak, Ruha sancağında yaşayan halkın kendilerine zulmeden mütegalibelere karşı haklarını alabilmek için nasıl bir yol izlediği açıklanacaktır.

Ruha'da iktidar alanı oluşturmaya çalışan mütegalibe hareketlerini anlamlandırabilmek için tımar sistemi ile birlikte, kentin sosyolojik durumunu, ticarî, ziraî, sanaî ekonominin ve etnik yapısını da incelemek gerekir. Ruha'da tımar sistemi üzerinden halka zulmeden kişileri sınıflandırarak incelemek konuyu anlama ve anlamlandırma açısından önemlidir. Tımar sebebi ile halka zulmeden kişileri; bürokrasi ve reayadan olması yönü ile ikiye ayırmakta fayda vardır. Bürokrasiden olan kişiler, tımar sahiplerine; işgal ettiği makamı ile baskı kurmuşlardır. Bürokratik sistem içerisinde bulunup tımar sahipleri üzerinde baskı kuran ya da reaya üzerinde tahakkümde bulunan kişiler aşağıdaki bölümlerde açıklanacağı üzere valiler, alay beyleri, mütesellimler, tahsildarlar, zabitler, tımar sahipleri, zaimler, mültezimler, kadılar, naiplerdir.

Araştırmamızı Ruha'daki mütegalibe üzerine kurgulandığı için; Ruha valisinden, mütesellimine, alay beyinden, kadısına, yeniçeri serdarından, kale dizdarına, kethüdalara, seyyitlere, kadı ve naiplere, muhassıl, zabıt, voyvoda, aşiretlere ve bedevî hayat süren çöl beylerine kadar birçok sosyal katman incelenmiştir.

Kimilerine göre mütegalibe, kimilerine göre âyan, kimilerine göre voyvoda denilen zorba kesime dâhil olan birçok zümre vardır. Konumuzun öznesi mütegalibe hareketleridir. Konumuz itibarı ile mütegalibeliği merkez nokta kabul ettiğimizde mütegalibelik etrafında dairesel bir çember çizersek bu çember içinde; tımar, vergi, mukataa, dirlik, mütesellimlik, mültezim, iltizam, tegallübe, cebabire, eşirra, zaleme, kadı, sancak beyi, reaya, alay beyi, ekâbir, eşkıya, gönüllü, voyvoda, tüfenkçi, levant, kapulu, saruca, haramzade, delil, sekban, zaim, çeribaşı, gurbet taifesi levendat kelimelerinin kaldığı görülür.

Bu çalışmayla XVIII. yüzyılda Ruha'da görülen mütegalibe hareketlerinden kaynaklı olayların ortaya çıkarılması ve mütegalibe hareketlerinin reaya verdiği

zararların aydınlığa kavuşturulması hedeflenmiş ve reayanın da mütegalibe hareketleriyle karşılaştığındaki reaksiyonun neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada arşiv araştırması ile tespit edilen belgeler Latin alfabesine çevrilmiştir. Latin alfabesine çevrilen belgelerin analiz ve sentezine geçilmeden önce bu alanda yazılmış olan eserler incelenmiş ve incelenen eserlerde yazarların konuya yaklaşımları ve bakış açıları not edilmiştir. Konuya ilişkin makale ve kitaplar okunurken bir yandan da disiplinlerarası okumalar yapılmıştır. Özellikle iktisat tarihi, sosyoloji ve kamu yönetimine dayalı eserler de okunmuştur. Belgelerden azamî derece yararlanmak için disiplinlerarası okumalarla farklı bakış açıları kazanılmaya çalışılmıştır. Bahse konu olan kitapları ve makaleleri ile disiplinlerarası yapılan okumaya ait kitap ve makaleler tezimizi desteklemek için uygun yerlerde referans olarak kullanılmış ve kaynakça kısmında bunlara yer verilmiştir.

XVIII. yüzyılda Ruha'da yaşamış olan mütegalibeler yukarıdaki paragrafta ifade edildiği gibi birçok arşiv belgesi ve dönem kronikleri incelenerek ortaya konmuştur. Çeşitli belgelerle çapraz ve sarmal sorgulamalar yapılmıştır. Belgeler arasında tenkit ve tahlil yapılmasına karşın, döneme ait Ruha kadı sicillerinin bulunmaması yokluğunu hissettiğimiz önemli bir sorundur. Bu sorun, şikâyet, ahkâm, mühimme defterleri, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi belgeleri, Hatt-ı Hümayunlar, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü belgeleri, Maliyeden Müdevver fonları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi belgeleri, Bab-ı Defterî, Ali Emîri, Cevdet ve İbnulemin tasniflerinde yer alan birçok fon ve bu fonlarda yer alan alt fonlar kullanılarak aşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Arşiv belgelerinin transkribe edilmesinden, alan okumaları, disiplinlerarası okumalar, dönem kroniklerinin sentezlenmesinden sonra belgeler metne dönüştürülmüş ve metne dönüştürülen belgelerin değerlendirilmeleri, analiz ve sentezleri, paragraf başlarında, paragraf sonlarında ya da müstakil paragraflarda yapılmıştır.

Arşiv çalışması, dönem kronikleri, yazma eserler, araştırma kitapları ve makalelerinin yanı sıra teze bir derinlik ve zenginlik katmak için Sabri Orman'ın bir eserinde geçen "Tarih İlmihali"¹⁹ deyiminden esinlenerek "*Mütegalibe İlmihali*" oluşturulmasına karar verilmiştir. Mütegalibe ilmihalinde yer alan her bir kelimeyi, kavramı, terimi, cümleyi açıklamak tezin akıcılığına hanel getirir düşüncesi ile "*Mütegalibe İlmihali*" ekler kısmına yerleştirilmiştir. "*Mütegalibe İlmihali*" yalnızca bu tezde geçen terimler, deyimleri açıklamak için hazırlanmamıştır. Bu ilmihal, mütegalibe, cebabire, zaleme, âyanlık gibi hareketlerle ilişkili tüm çalışmalarda ilgili arşiv belgelerini okumaya çalışan araştırmacılara kolaylık sağlamak için oluşturulmuştur. Bu ilmihal bir sözlük değildir. Mütegalibe ilmihali; mütegalibe hareketleri ile ilgili deyim, terim, kelime ve cümle öbeklerinin ihtiva etmektedir.²⁰

D. Araştırmanın Kaynakları

Yukarıda da belirtildiği gibi bu çalışmada birçok arşiv belgesinden yararlanılmıştır. Mütegalibe olan kişiler, reayayı mağdur ettiklerinde; mağdur olanlar yerel mahkemelere başvurmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşiv Başkanlığı Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'nda XVIII. yüzyılda Ruha sancağına ait şer'iyye sicil defteri mevcut olmadığından çalışmamızda Ruha kadı sicilleri kullanılamamıştır. Ruha'da mütegalibeler tarafından mağdur edilen mazlumlara haklarını alabilmek ya da haklarını koruyabilmek amacıyla hükümet merkezine şikâyetle bulunmuşlardır. Ruha mütegalibeleri tarafından zulme uğrayan Ruha halkının hükümet merkezine yapmış olduğu yakınmaların en fazla Divan-ı Hümayun defterleri arasında yer alan şikâyet defterlerinde olduğu görülmüştür. Şikâyet defterlerinden sonra çalışmamızda yoğunlukla kullanmış olduğumuz defterler; Ruha halkının şikâyetini de içeren Divan-ı Hümayun defterlerinden olan Cezayir-Rakka Ahkâm defteri ile Mühimme defteridir. Bu üç defter aynı zamanda birer hüküm defteri olup yargısal özelliğe sahiptirler. Çalışmamızda yoğun kullanılan dördüncü arşiv fonu ise padişahın el yazısını da içeren Amedî Kalemî evrakı olan hatt-ı hümayunlardır. Çalışmada kullanılan hatt-ı hümayunlar, Ruha'da bir

¹⁹ Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum* (İstanbul: Küre Yayınları, 2001), 15.

²⁰ Bkz. Ek 1 Mütegalibe İlmihali ek s.1.

mütegallibel olayın engellenmesi, mütegallibenin ortadan kaldırılması ya da mütegallibenin sefer zamanı gibi özel zamanlarda devlete yapması istenen katkılar ile ilgilidir.

Cevdet Tasnifi, 8 Ekim 1932 tarihinde bakanlar kurulu kararıyla oluşturulmuş bir tasniftir.²¹ Cevdet Tasnifi konulara göre tasnif edilmiş olup içerisinde birçok fon bulunmaktadır. Çalışmamızda sırasıyla Cevdet Tasnifi'nin alt fonları olan dâhiliye, zabtiye, maliye, askerî, adliye ve nafia fonları kullanılmıştır.

Çalışmada Ali Emirî Tasnifi'ne ait birçok fon kullanılmıştır. Ali Emirî Tasnifi Aralık 1920 tarihinde Ali Emirî başkanlığında Vesaik-i Tarihiyye Tasnif Encümeni'nce oluşturulmuştur. Bu tasnif sistemi, padişahların dönemlerini esas alarak oluşturulmuştur.²² Tezde Ali Emirî Tasnifi'ne ait Sultan I. Abdulhamit, Sultan III. Ahmet, Sultan I. Mahmut, Sultan II. Mahmut, Sultan II. Mustafa, Sultan III. Mustafa, Sultan III. Osman, Sultan III. Selim dönemlerine ait alt fonlar kullanılmıştır.

Arşiv materyalleri dışında döneme ait kroniklere bakılması ve Osmanlı sultanlarına sunulan layihaların da incelenmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Layihalara erişim için Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na müracaat edilmiş ve bir kısım layiha bu kurumdan temin edilmiştir. Bir kısım kanunname ve yazma eserler ise Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na müracaat edilerek ya da Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Edirne Yazma Eserler Kütüphanesi, Ankara Bölge Yazma Eserler Müdürlüğü, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler, Milli Kütüphane'den temin edilmiş, incelenmiş ve tezde kullanılmaya çalışılmıştır.

Ruha sancağının sıklet merkezinde Urfa'da yaşayan Rakka beylerbeyi vardır. Rakka beylerbeyinin ikamet ettiği, yaşadığı, eyaleti idare ettiği yer, Ruha şehridir. Rakka beylerbeyi deyimi Osmanlı bürokrasisinde kahir ekseriyette kullanılmıştır. Ancak; hazırlanmış bir yüksek lisans tezinde de Rakka valisi ibaresi yerine "Ruha valisi" şeklinde ibarelerin geçmesi, Rakka eyaleti ifadesi yerine Ruha eyaleti ya da

²¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire başkanlığı, 2017), 15.

²² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Arşivi Rehberi*, 14.

Ruha valisi, Ruha beylerbeyi şeklinde bir kullanımın da yanlış olmayacağını ortaya koymuştur.²³ 8 Ekim 1746 tarihine ait iki arşiv belgesinde "...Ruha Valisi El-Hac Mustafa Paşa..."²⁴ ibâresi Rakka eyaleti yerine Ruha eyaleti ibaresinin kullanılmasının yanlış olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Ruha'nın sadece bir sancak değil aynı zamanda bir eyaletin adı olduğu " *Ruha mütesellimi ve a'yânına müekked buyrulduklar ve mübaşirler gönderub Ruha valisi müşarun ileyhe...*"²⁵ ifâdesinden anlaşılmaktadır. Ruha'nın bir sancak değil de eyaletin adı olduğuna, Rakka eyaleti ibaresi yerine Ruha eyaleti ibaresi de kullanılabileceğine delâlet eden birçok arşiv belgesi vardır.²⁶ Görüldüğü gibi Osmanlı Devlet bürokrasisinde Rakka eyaleti ifadesi yerine zaman zaman Ruha eyaleti ya da Ruha valisi ifadeleri kullanılmıştır. Zaten Rakka eyaletinin paşa/merkez sancağı Ruha'dır. Bu nedenlerle tezimizde Rakka eyaletinin yazımı, zaman zaman Ruha (Rakka) eyaleti şeklinde de verilmiştir.

Sancağın sıklet merkezinde, Ruha (Rakka) valisi olmasına rağmen bir diğer sıklet merkezi hiç şüphesiz Ruha kadısıdır. Ruha sancağında "kadı"nın özgül ağırlığı olmasına rağmen, şehrin tımar ve zeamet sahipleri üzerindeki tesiriyle alay beyi şehre etki eden bir başka önemli kişidir. Ruha'da bulunan yeniçeri serdarları ve kale dizdarları da Ruha'nın genel siyasetinde ağırlığı olan kişilerdir. Bütün bu kişiler üzerinde etki ve nüfuzu olan yerli hanedanlar Ruha'nın önemli sıklet merkezleridir. Bu nedenle birinci bölümde Ruha'da mütegalibe hareketlerinin vergi sistemine yansımaları bölümünden sonra, ikinci bölümde aşiret mensuplarından kaynaklı mütegalibe hareketleri ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise valisinden kadısına, yeniçeri serdarından kale dizdarına kadar bürokrasi kaynaklı mütegalibe hareketleri incelenmiş ve açıklanmıştır. Dördüncü bölümde imtiyazlı zümrelere yapılan haksızlıklar ve esnafa yapılan baskılarla Ruha'da görülen mütegalibe hareketleri incelenmiştir.

²³ Mehmet Günay, *Ruha Valisi Hamalzade Ahmet Paşa'nın Vekayii (1156/1158)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 3,4. Söz konusu bu tezin adında Ruha valisi geçtiği gibi eserin 3. sayfasında "...Ahmed Paşa, vali-i sâbık-ı Ruha..." ve serin 4. sayfasında Ahmet Paşa'dan "...vali-yi vâlâ şân-ı Ruha..." şeklinde bahsedilmiştir.

²⁴ BOA. TKGM. d. 00998. 00081; BOA. TKGM. d. 00998. 00082.

²⁵ BOA. HAT. 1402.56594.

²⁶ BOA. HAT. 79.3305; BOA. HAT. 78.3225.BOA. HAT. 37.1880;

BİRİNCİ BÖLÜM

RUHA'DA MÜTEGALLİBE HAREKETLERİNİN VERGİ SİSTEMİNDEKİ YANSIMALARI

Ruha tımarlarının ele geçirilmesi, tımar ve zeameti ele geçiren kişinin güç ve nüfuzunun artmasını sağlamıştır. Güç ve nüfuzu artan kişinin halk katında saygınlığı artmıştır. Nüfuzu artan kişinin saygınlığı arttığı gibi, kişi, halk katında -karakterine de bağlı olarak- korkulan, çekinilen kişiler olarak da görülmüşlerdir. Ruha'daki mütegalibe hareketlerinin çoğu Ruha'daki vergi sistemi ve tımar anlaşmazlıklarından kaynaklanmıştır. Ruha'da vuku bulan tımara dayalı mütegalibelikler kısa zaman dilimlerinde gerçekleştiren olaylardır. Kısa zaman ise zamanların en aldatıcısıdır.²⁷ Bu nedenle Ruha'da tımara dayalı mütegalibelik olaylarına geçmeden önce Ruha tımar yapısının bilinmesi konuyu anlamlandırmak açısından işimizi kolaylaştıracaktır.

Osmanlı Devleti'nin kanun ve uygulamalarına göre beylerbeyi ve sancak beyinin ne kadar gelire sahip olduğu en ince ayrıntısına kadar hesaplanmış ve belirlenmiştir. Bir eyalette kaç tımar, kaç zeamet olduğu devletçe tespit edilmiştir.²⁸

Bir tımarlı, savaşlarda ne kadar başarılı olursa tımarı o nispette artmıştır. Ancak; tımarlı öldüğünde, tımarlının oğlu, babasından kalan tımarının tamamına tasarruf edemez, kanuna göre ölen tımarlının başlangıç noktasındaki tımarı ne ise oğluna da başlangıç noktasındaki tımarı verilir. Bu durum, tımarlı sipahilerin taşrada genişlemesini ve hanedan olmasını engellemiştir.²⁹ Ancak Tımar sisteminin aşınması ve bozulmasıyla birlikte, tımarlı sipahilerin boşaltmış olduğu toprağı, kapı kulları işletmişlerdir. Reaya çiftini bıraktıkça, terk edilen yerlere kapıkulları yerleşmiştir.³⁰ Bir çift yer eğer, en iyi verim alınan yer ise 80 dönüm, orta verim alınan yer ise 100 dönüm, düşük verim alınan yer ise 130–150 dönüm arasında idi.³¹

²⁷ İmmanuel Wallerstein, *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin* (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2005), 61.

²⁸ Sofyalı Ali Çavuş, *Sofyalı Ali Çavuş Kânunnâmesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sisteminin Hukuki ve Mali Müeyyede ve Mükellefiyetleri*, ed. Midhat Sertoğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1992), 8; Aynî Ali, *Kavânin Risâlesi*, 3-5.

²⁹ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 49.

³⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 136,180.

³¹ Celalzade Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102, 7,16.

Kaynarca Anlaşması'nın (1774) imzalanması ile Kırım'ın elden çıktığı savaşta, asker sayısının az olduğu görülmüştür. Asker sayısının az olmasının sebebi ise zeamet, tımar, ulufe ve padişah dirliklerinin rastgele dağıtılmasıdır ki bu asker sayısının azalmasının en önemli sebebidir.³² Koçi Bey'e göre reaya üzerindeki zulüm bertaraf edilirse zeamet ve tımar layık olanlara verilirse eskiden olduğu gibi tımarla artış olur. Meşru olmayan vakıflar ve mülk olarak verilen yerler, haslar gereği gibi yapıp hak sahiplerine verilirse tımarla düzelmeler olur ve yüz bin kılıç meydana gelir. Koçi Bey'e göre tımar ve zeamet İstanbul'da oturan, keyfinde olanlara ihsan olunmaya başladığında sistem bozulmuştur. Tımar ve zeamet, ocak oğlanlarına yarar cesur yiğitlere verilmez olmuştur.³³

Ruha sancağı, Rakka eyaletine paşa sancaklığı yapmıştır. Bu nedenle, Ruha sancağını, sadece sıradan sancak olarak düşünüp Ruha sancak beyinin hâssını, herhangi bir sancak beyinin hâssı olarak görmek yanıltıcı olabilir. Zira Ruha, Rakka eyaletinin merkezi olduğundan dolayı Ruha'nın üst düzey yöneticisinin -sancak beyinin- beylerbeyinin almış olduğu hâssı aldığı akıldan uzak tutulmamalıdır. Rakka eyaleti yedi sancaktır. Rakka eyaletinde en fazla hâs, paşa sancağı olan Ruha'yı da idare eden Rakka beylerbeyine aittir. Livâ-yı Ruha hâssı 681.056 akçe idi.³⁴ Ruha livası hâssı, Rakka eyaletinde sancak beyleri hâslarının en büyüğüdür. Ruha sancağının büyüklüğünü kıyaslayabilmek için Rakka'ya bağlı diğer sancak beylerinin aldıkları hâslara da bakılırsa Deyr-i Rehbe beyi 280.000, Cemâse livası 255.122, Beni Rebia 200.000, Ane livası ki sonradan Bağdat'a bağlanmıştır 182,215, Suruç 100.000 akçe hâsları vardır.³⁵

Beylerbeyleri her 5.000 akçede bir mükemmel cebelü ile savaşa gitmekle yükümlü sayılmıştır.³⁶ Rakka eyaletinin sancak beyleri hâslarına bakıldığında, Rakka eyaletinde en az cebelü ile savaşa gitmekle yükümlü tutulan Suruç Beyi, en fazla

³² Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet I*, ed. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 1/89.

³³ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, 72,74.

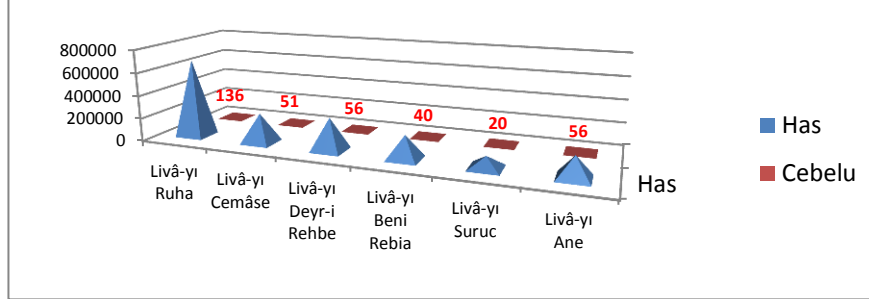
³⁴ Aynî Ali, *Kavânî Risâlesi*, 7.

³⁵ Rakka sancak beylerinin haslarının miktarını incelemek için bkz. Grafik 1.; Aynî Ali, *Kavânî Risâlesi*, 32.

³⁶ Aynî Ali, *Kavânî Risâlesi*, 10.

cebelü ile savaşa gitmekle yükümlü tutulan ise Ruha Beyi ya da Rakka beylerbeyidir.³⁷

Grafik 1: Rakka Sancak Beylerinin Hasları ve Verdikleri Cebelü Sayısı

Kaynak: Aynî Ali, *Aynî Ali Efendi'nin Kavânî Risâlesi Düstûru'l-Amel*, 1609, 32.

Tımar ve zeamet alanı olan Ruha, sürekli karşılıklı çekişmeye sebep olan bir alan olmuştur. Bilindiği üzere 20.000 akçeye kadar gelir sağlayan sistem tımar, 20.000 akçe gelirden 100.000 akçeye kadar olan gelir sistemi zeamet olarak isimlendirilmiştir.³⁸ Kılıç ise bir eyalette var olan her bir dirliğe verilen isimdir. Zeametlerde en düşük kılıç 20.000 akçe, tımarlarda 3.000 akçedir. En düşük başlayan tımara ibtida denirdi ki bu Rumeli'de 6.000 akçeden başlardı. Bunun 3.000 akçesi kılıç, 3.000 akçesi hisse olarak adlandırılıyordu. Anadolu, Cezayir, Kıbrıs eyaletlerinde iptida 5.000 akçe, Karaman, Zülkadriye, Sivas eyaletlerinde ise ibtida 3.000 akçe olarak belirlenmiştir. Diyarbakır eyaletinde ibtida 2.000 akçe iken; 1.000 akçeye kadar inen kılıçlara rastlanmıştır. Bir kimse 10.000 akçe tımara sahip iken vefat etti ise bu kişinin tımarı başkasına verilirken ibtidası 10.000 akçe olmazdı. Bu kişiye ait tımarın ibtidası en başta kaç akçe ise mahlûl tımar tekrar, ibtidadan verilirdi. Şurası muhakkaktır ki kılıçlar asla bölünmezdi.³⁹ Ruha'da kaç tımar, kaç zeamet olduğu ise yine net bir şekilde kanunlar çerçevesinde belirlenmiştir. Ruha'da 9 zeamet ve 251 tımar olduğu bilinmektedir. Rakka eyaletinin geneli ise mirmirân ve ümerâ ve zuamâ ve erbâb-ı tımarı kanun üzere cebelûleriyle 1600 miktarı askerdir.⁴⁰

³⁷ Rakka eyaleti, sancak beylerinin hâsları ve vermekle yükümlü oldukları cebelû sayısını incelemek için bkz. grafik 1.

³⁸ Abdurrahman Şeref Bey, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye* (İstanbul: Karabet Matbaası, 1315), 1/325, 326; Albert Howe Lybler, *The Government of the Ottoman Empire in The Time of Suleiman The Magnificent* (Cambridge: Harward University Press, 1913), 100,101; Aynî Ali, *Kavânî Risâlesi*, 32.

³⁹ Sofyalı Ali Çavuş, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, 3-10.

⁴⁰ Aynî Ali, *Kavânî Risâlesi*, 55-56.

Tımar sistemi, fethedilen bölgeye, sultana bağlı unsurların yerleştirilmesiyle, bu unsurların imparatorluğun siyasî yapısına eklenmesine yardımcı olmuştur.⁴¹ Savaş biçimlerinin değişmesi⁴² tımar sisteminin işlevini yitirmesine neden olmuştur.⁴³ Tımar sisteminin cazibesini yitirmesi sonucu askerler dirliklerini satmaya başlamıştır. Dirliklerin rastgele satılması ise ehliyetsiz kişilerin dirlik sahibi olmasına ve savaşa kifayetsiz kişilerin katılmasına sebep olmuştur.⁴⁴

Osmanlı Devleti, savaşlarda önemli ölçüde merkez ve taşranın çıkarttığı sipahilere güvenmiştir. Sipahiler, hizmetlerinin karşılığı, kırsal kesimden vergi toplama ayrıcalıkları almışlardır.⁴⁵ III. Mehmet (1595-1603)⁴⁶ zamanındaki bir savaşta, askerler harp meydanından kaçmıştır. Savaşta kaçan askerlerin tımarları kesilmiştir. Tımarı kesilen bu askerler daha sonraki dönemlerde sekban, sarıca, garip yiğit levent gibi adlarla anılmıştır.⁴⁷ Bu durum ileriki bölümlerde görüleceği üzere, Ruha sancağını da etkilemiştir. Tımar sahibi her 3.000 akçede bir cebelüyü sefere götürmek ile yükümlü tutulmuştur. Zeamet sahibi ise her 5.000 akçede sefere bir cebelü götürmekle yükümlü kılınmıştır.⁴⁸ Ancak tımar sisteminin bozulması ile birlikte savaşa gitmesi gereken 10 sipahiden ancak biri gider olmuştur. Şövalyelik ruhu yara almıştır.⁴⁹

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde uygulanan tımar sistemi ve müsadere yöntemi güçlü aristokratik bir zümrenin doğmasına imkân verecek şekilde yapılanmamıştır. Özellikle Sultan II. Mehmet (1444- 1446, 1451- 1481)⁵⁰ zamanında temlik ve vakıf arazileri devletin mirî arazilerine dâhil edilmiştir. II. Mehmet'in temlik ve vakıf arazilerini devlet arazisi yapma uygulaması güçlü, kudretli devlet

⁴¹ Bruce Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", *Doğu ile Batı Arasındaki Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, ed. Mehmet Beşikçi - Sermet Yalçın (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 26.

⁴² Mann, *İktidarın Tarihi Küresel İmparatorluklar ve Devrim 1890-1945*, III/36-38.

⁴³ Dinç, "19. Yüzyıl Osmanlı Merkezileşmesinin Serbest Ticaret Faaliyetleriyle İlişkisi: Osmanlı Irak'ı Örneği", 404.

⁴⁴ Ahmet Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, ed. Mücteba İlgürel (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), 127.

⁴⁵ Dina Rizk Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, ed. Ali Berktaş, çev. Ülkün Tansel (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 5.

⁴⁶ Feridun Emecen, "Mehmed III", *TDV. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV., 2003), 28/407.

⁴⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet I*, 1/53.

⁴⁸ Sofyalı Ali Çavuş, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, 6.

⁴⁹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989), 2/50.

⁵⁰ Halil İnalcık, "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 28/395.

karşısında mahalli baronlar, yerel nüfuzlu kişiler istememesinden kaynaklı olduğu fikri, günümüzde kuvvet kazanmıştır.⁵¹ Bosna'da olduğu gibi bazı eski senyör ve memur ailelerinde Müslüman olanların arazi üzerindeki mülkiyeti hukuku, Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır. Ancak zamanla merkezî idarenin kuvvetten düşmesi, uzak bölgelerde eşraf ve mütegalibenin zuhuru sebebiyet vermiştir. Bu açıdan bakıldığında Türk tımar sisteminin servajı tanımamasına, toprak mülkiyetinin birtakım ellerde toplanmasını önleyici bir ruha sahip olmasına rağmen, istisnâî durumlar ile verilen toprak temlikiyeti, nüfuz ve mevkilerin suistimal edilmesi ile devlet otoritesinin zayıflaması, reyanın hürriyetine karşı bir tehdit olmasını doğurmuştur.⁵² Merkezi kuvvetin zaafa düşmesi ile bir kısım memurların salahiyetlerini kötüye kullanmaları eşraf ve zenginlerin derebeyi olmaya başlamalarına yol açmıştır.⁵³ II. Mehmet'in nüfuzlu yapıları ortadan kaldırma çabalarına rağmen kendisinden sonra gelen dönemlerde, Kürt aşiret beylerine, sancak beylikleri verilmesi bölgede kan bağına dayalı bir yapı olan aşiretleri güçlendirici bir durum olmuştur.⁵⁴

Osmanlı Devleti yeni savaş biçimine⁵⁵ uygun ordu düzeni için gereksinim duyduğu nakit parayı tedarik etmek için iltizam ve mukataa sistemine geçmiştir.⁵⁶ Devletin malikâne sistemini uygulamaya koyması yeni savaş biçimine uygun ordu düzeni için gerekli olan parayı tedarik etmek istemesinden kaynaklanıyordu. XVIII. yy'a gelindiğinde devlete ait gelirler malikâne sistemi kayd-ı hayat yöntemi ile zenginlere bırakılmıştır. Devlet yokluğunu duyduğu parayı, taşra zenginlerinden asker, erzak sağlama şeklinde aşmıştır.⁵⁷

Osmanlı Devleti vergilerden elde ettiği gelirleri peşin alabilmek için iltizam usulünü ihdas etmiştir. İltizamı alan kişi olan mültezimlerin büyük çoğunluğu taşrada, mukataa bölgesinde veya ona yakın yerlerde bulunan âyan ve eşraftan oluşuyordu. Ancak mültezimler arasında az da olsa merkezî otoriteye mensup kişiler

⁵¹ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980), 282-283.

⁵² Barkan, *Toprak Meselesi*, 51.

⁵³ Barkan, *Toprak Meselesi*, 31.

⁵⁴ Mehrdad Kia, *Daily Life in the Ottoman Empire* (California: Greenwood, 2011), 68.

⁵⁵ Mann, *İktidarın Tarihi Küresel İmparatorluklar ve Devrim 1890-1945*, III/36-38.

⁵⁶ Dinç, "19. Yüzyıl Osmanlı Merkezileşmesinin Serbest Ticaret Faaliyetleriyle İlişkisi: Osmanlı Irak'ı Örneği", 404.

⁵⁷ Houry, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, 5.

bulunuyordu.⁵⁸ Âyanların bulundukları yerin vergi toplama ayrıcalığını almaları, onların mültezim ve voyvoda olmasını sağlamıştır.⁵⁹ Farklı sosyal tabakalara mensup kişiler, köylere ait arazilerden bir ya da birkaçına sahip olmuşlardır.⁶⁰

Osmanlı Devleti toprak sisteminde emanet sistemi vardır. Emanet usulü uygulandığı zaman memurların ihmal ve suistimalleri ve teşkilat noksanlığı yüzünden, devlet gelirinde hissedilir azalmalar meydana gelmiştir. Bu iş mültezimlere ihale edildiğinde halkın mültezimler tarafından soyulduğu görülmüştür. Vergilerin mültezimlere ihalesi, reayanın zulüm ve baskıya maruz kalmasına sebebiyet vermiştir. Devlet gelirlerinin büyük bir kısmını ellerine geçirmiş olan mültezimler, büyük servet ve nüfuz kazanarak mütegalibe denilen acımasız bir zümre haline girmişlerdir. Mütegalibeler türlü hile ve tertiplerle iltizam işlerini merkezden alarak inhisarları altında tutmuşlardır.⁶¹ İltizam usulünde mültezimler zamanla âyan haline gelmişlerdir. Âyanlar, hemen hemen her yerde, önce mültezim olarak çıkmış, sonraları malikâne sisteminde mukataaları ele geçirmişlerdir.⁶² Yerel elitlerin bir kısmı askerî seferberlik ve vergi sistemindeki imtiyazlardan yararlanarak güçlenmiştir.⁶³ Merkezi güç, taşrayı bir bakıma âyanlarla kontrol altında tutmuştur.⁶⁴ Âyanlık imrenilecek bir hal aldığı anda, yerli ailelerin âyanlık için kavga ettikleri görülmüştür.⁶⁵

Osmanlı ziraî ekonomisini içinden çıkılmaz hale sokan unsurlar, tımar sisteminden, iltizama, malikâne sistemine kadar zirai ekonominin, mülkiyet ve

⁵⁸ Genç, *Osmanlı'da Ekonomi*, 157; Gabor Agoston - Bruce Masters, *Encyclopedia of The Ottoman Empire* (New York: Facts on File An Imprint of Infobase Publishing, 2009), 64-65.

⁵⁹ Carter Vaughn Findley, "Political Culture and the Great Households", *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*, ed. Suraiya N. Faroqhi (New York: Cambridge University Press, 2006), 3/76-77.

⁶⁰ Michael Ursinus, "Yerel Elit Olarak Manastır'ın 'Çiftlik Sahipleri' (17. Yüzyıl Sonundan 19. Yüzyıl Başlarına)", çev. H. Ebru Aksoy, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, ed. Antonis Anastasopoulos (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 357.

⁶¹ Barkan, *Toprak Meselesi*, 803.

⁶² Genç, *Osmanlı'da Ekonomi*, 108,109; İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Diyarbakır (1790-1840)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 3.

⁶³ Dina Rizk Khoury, "The Ottoman Centre Versus Provincial Power-Holders: An Analysis of The Historiography", *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*, ed. Suraiya N. Faroqhi (New York: Cambridge University Press, 2006), 3/140.

⁶⁴ Linda T. Darling, "Public Finance: The Role of the Ottoman Centre", *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*, ed. Suraiya N. Faroqhi (New York: Cambridge University Press, 2006), 3/124.

⁶⁵ Fikret Adanır, "Semi-Autonomous Forces in the Balkans and Anatolia", *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*, ed. Suraiya N. Faroqhi (New York: Cambridge University Press, 2006), 3/173.

tasarruf sisteminin karmaşıklığı toprak ağalarının, mültezimlerin, büyük sürü sahiplerinin tahakkümüdür.⁶⁶

Âyan, cebabire, mütegalibe, zaleme, eşirranın Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkışı sadece tımar sisteminin bozulmasından kaynaklı değildir. Savaşlardaki yenilgiler bu yenilgilerin halka yüklediği ağır vergiler, Amerika kıtasından Avrupa'ya akan gümüş, aşiret ve soy taassupları, devlet görevlilerinin belirli mansıpları atanmak amacı ile Asitane'de yaptıkları masrafların bedelini taşrada halktan katı katına çıkarmak niyet ve sevdası yukarıda belirtilen grupların çıkmasında etkili olmuştur.

Eyalet valileri ve sancak beyleri devr adı altında köy ve nahiyelere kalabalık atlı süvarilerle gidip, reayadan kanunda olmayan vergiler talep etmişlerdir. Bu vergiler, birçok isim altında ve Osmanlı Devleti'nin farklı yerleşim yerlerinde farklı isimler altında cereyan etmiştir. Kaftan baha, zahire, nal baha, öşr-i diyet, yazıcı akçesi, sarrafiye, meccanen yem ve yiyecek vergileri almaya çalışan valiler ve sancak beyleri ve sair devlet görevlileri olmuştur.⁶⁷ Aynı şekilde yeniçeri serdarı, kethüda yeri harc-ı makul adıyla çeşitli ve kanunda olmayan vergiler almak istemişlerdir.⁶⁸ Bu ve buna benzer illegal vergilerin Ruha'da bulunan her kademedeki yöneticiler tarafından halktan toplanılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Mübaşirler emr-i şerif olmadan bir kazadan başka bir kazaya adam çağdırmaması istenilmiştir. Ziraî ekonominin temeli olan toprak sisteminin bozulması Osmanlı Devleti'nde birçok alanı etkilemiştir. Bu etki reayayı olduğu kadar ulema sınıfını da etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nde son dönem sadır olan semeresiz adaletnameler bu durumu gösteren önemli deliller arasındadır. Bu adaletnamelerden bir tanesinde; kadı ve naiplerin verdikleri hüccet, arz, sicil, yazılan dava ve adalet işlerinden harc-ı kitabet ücretini kanunun tayin ettiği ölçülerden fazlasını almamaları istenmiştir. Adaletnamelerde, kadı ve naiplerin rüşvet almamaları emredilmiştir. Yayımlanan adaletnamede mukataat voyvodaları, havâss-ı hümayun, evkâf zabıtları, mütevellileri, cabileri, zuama, erbab-ı tımarın ellerinde olan berata uygun, Defter-i

⁶⁶ Faruk Tabak, *Solan Akdeniz 1550-1870 Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 23.

⁶⁷ Ruha (Rakka) valileri ve Rakka'da görevli askerî kesimin reayadan aldığı yasal olmayan vergiler için Tablo 3 Ruha'da Kanunsuz Vergiler ve Toplayanlar Tablosu'nu inceleyiniz.

⁶⁸ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı tarihi 1157-1165/1744-1752)* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 883-885.

Hakanî'de yazan ne ise o nispette halktan vergi alınması istenmiştir. Yayımlanan adaletnamelere uyulmadığının görülmesi yeni adaletnameler yazılmasını gerektirmiştir. Bu adaletnameler reayanın hoş tutulması, bir adaletsizlik yapılmaması üzerine kurgulanmış adaletnamelerdir. Reayadan olur olmaz yere alınan vergilerin reayanın yerinden göç etmesi sonucunu doğurmuştur. Reayanın yerinden ayrılması tımar sahibine, sahib-i arza ciddi zararlar getirmiştir. Bu nedenle reayaya kötü davranan valilerin pašalıktan alınması, eğer kötü davranan kadı ise bulunduğu yerden sürülmesi istenmiştir. Reayaya kötü davranan mütesellim, voyvoda, mukataat, evkaf zabiti, mütevellî, cabî, zuama, tımar sahibi, cizyedar gibi kişilerin cezalarının verilmesi yine adaletnamelerde istenmiştir.⁶⁹

Osmanlı toprak sisteminde bir tımar elde etmek ya da bir çift yer elde etmenin değeri toprağın bol olması ile orantılıdır. Toprak bol ise emek değerlenir. İş gücü toprağa oranla fazla ise toprak değerlenir, emek ucuzlar. Osmanlı toprak sisteminde bir çift yer almak, bir tımar elde etmenin çabaları emek arzı ve toprak miktarı ile orantılıdır.⁷⁰

XVIII. yüzyılda Ruha'da çeşitli kesimlerce mütegalibe hareketleri oluşturma çabalarının açığa çıkması Osmanlı bürokrasi çarkını harekete geçiren şikâyet müessesesinin işlemesi ile olmuştur. Zira; incelemiş olduğumuz arşiv belgelerinde Ruha'daki bürokrasiden memnun olmayan, usule uygun iş ve işlem yapan reayanın taciz edilmesi, sıkıştırılması, baskıya uğraması, evinin basılması, gasp ve cinayetler gibi hususlarda Ruha Mahkemesi'nde aradığını bulamayan ya da Ruha liva idaresinden hak ettiğini alamayan Osmanlı teb'ası, ya bizzat başkente kendisi giderek⁷¹ ya güvendiği bir kişiyi vekil tayin ederek⁷² ya da dilekçe yazarak⁷³ hakkını

⁶⁹ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, 883-885.

⁷⁰ Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı* (Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1982), 212.

⁷¹ Hak arama mücadelesinde hakkını aramak için bizzat Ruha'dan İstanbul'a giden, birçok Osmanlı teb'ası bugün net bir şekilde tespit edilmiştir. Şikâyet Defterleri incelendiğinde bu duruma birçok örnek vardır. "*Yanoş zimmi gelüb...*" şeklinde başlayan ve şikâyet defterine giren belgede için bkz. BOA, A. DVNS. ŞKT.d. 139, Hüküm No: 1367, s. 382.; "*Danişmendlu Türkmeni'nden Şarklı cemaatından Kabil Oğlu Yusuf nâm kimesne gelüb...*" Bu belge için bkz. BOA, A.DVNS.ŞKT. d.66, 50, s.97. ; "*Ali nâm kimesne gelüb...*" bkz.BOA. A. DVN. ŞKT. d. 998-4

⁷² Hak arama mücadelesinde hakkını aramak için bizzat Ruha'dan İstanbul'a adamını göndererek hak arama ya da bir durumu çözmek için birçok belge vardır. Örnek olarak: "*Birecik sancağı beği Mehmed adem gönderub...*" şeklindeki şikâyeti ayrıntılı bir şekilde incelemek için bkz. BOA. A. DVNS. ŞKT.d.15. Hüküm No:113, s.108.

aramıştır. İşte hak arama mücadelesinde değişik başvuru yöntemlerini kullanan Ruha ahalisi mahallî ölçekte kilitlenen adalet mekanizmasının, bir nevi temyiz ettirmek sureti ile üst perdeden işlemlerini vesile olmuştur. Ruha halkı dışında, farklı yerleşim yerinde bulunan ve haksızlığa uğrayan teb'a, hak arama mücadelesinde, kendisine zulmeden kişilerin Ruha topraklarına kaçtığını ve Ruha'da olduğunu öğrendiğinde Divan'a yapılan başvurular, kanun kaçağının Ruha'da araştırılması, soruşturulmasında, yargılanmasında Osmanlı adalet sistemini harekete geçirmeye yetmiştir. Ruha kadısı ve paşa sancağı merkezi Ruha olan Rakka beylerbeyliğine yazılan kanun kaçağının yakalanması ve yargılanması ve gereğinin yapılması yollu hükümler,⁷⁴ Ruha'da mütegalibe hareketleri sergileyenlere set çekme gayretleri olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda aktarıldığı gibi Rakka eyaletinde Ruha (Rakka) valisinin ne kadar hâssı olduğu ve bu hâssa karşılık kaç askeri sefere götürmekle mükellef olduğu açık ve nettir. Burada açık olan bir husus ise Ruha (Rakka) valisinin ne kadar ücret alacağıdır. Ruha (Rakka) valisinin alacağı ücret ince bir hesap yapılarak ölçülmüştür. Bu Ruha sancağında vazifeli diğer tımar ve zeamet sahipleri için de geçerlidir. Yani tımar sahibinin de zeamet sahibinin de ne kadar ücret alacağı, hangi köylere tasarruf edeceği, bu köylerin sınırlarının nereye kadar olduğu, defterinde kaç reaya olduğuna kadar hepsi bellidir. Ancak aşağıda görüleceği üzere ne bazı Ruha (Rakka) valisi, ne Ruha (Rakka) eyaletinde kendisine tımar, zeamet tevcih edilmiş bazı kişiler kendilerine tahsis edilmiş dirliklerine kanaat etmemişlerdir. Hiç şüphesiz eyalette dirliği olan tüm herkese bu durumu teşmil etmek yanlış olur. Ruha'da kendi dirliği ile kanaat etmek istemeyen ya da kendi raiyyetinin dışında başkasının raiyyetinden de vergi almak isteyen hatta nesebi sahih olan bir seyyiti köle olarak satmaya çalışanlar olmuştur. Arşiv belgelerinde tespit edilen olaylar önce aktarılacak arkasından belge yorumlanacak ve değerlendirilecektir.

⁷³ Hak arama mücadelesinde hakkını aramak için devletin merkezine bizzat gitmek yerine arzuahaller de yazılmıştır. Örnek olarak; " el-Hac Seyyit Halil zide şerefehu arz-ı hal edub..." şeklindeki şikayeti incelemek için bkz. BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 39. 516. s. 1029.

⁷⁴ Gayriresmî iktidar alanı oluşturmak isteyenler işledikleri suçlardan sonra başka yerlere kaçmışlardır. Bun duruma örnek: "...ve mezburklar taht-ı hükümet ve kazanızda firar üzere oldukların bildirüb bulundukları mahalde şer'le görülüb..." Belgeyi ayrıntılı inceleyebilmek için bkz. BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 86. 269, s. 535.

1.1. Ruha'da Tımar Kaynaklı Mütegalibe Hareketleri

Osmanlı Devleti'nde tahrir edilen araziler, tımar, zeamet ve hâsları hak edenlere; yaptıkları işe ve mevkilerine göre verilmiştir. Tımar sahibinin ne kadar tımara tasarruf etmesi gerektiği, tımar bölgesinin neresi olduğu tımar sahiplerine verilen beratta ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Herkesin zeameti ve tımarının neresi olduğu açık ve nettir. Tımar köyünde kimlerden vergi alınması gerektiği, kimlerin vergi tahsilinde kapsam dışı olduğu da açıkça belirtilmiştir.

1584 tarihine gelinceye kadar köyler, tarlalar, kılıç ehline ve ocakzadelere tevcih edilmiştir. Yabancılar, tımar ve zeamet ehli değillerdir. O zamanlarda tımarlar, büyüklerin ve âyanın ve mütegalibenin sepetine daha girmemiştir. Koçi Bey, devletin bozulmasını, fitne ve fesatın şer ve kavganın yayılmasını, eşkıya ve azgınlara üstün gelip şöhret bulmasını, zeamet ve tımar askerinin dirliklerini kesilmesi ve kendilerinin nam ve şöhretlerinin kaybolmasına bağlamıştır. Koçi Bey'e göre fitne ve fesat, Osmanlı Devleti'ni bu şekilde tutmuştur.⁷⁵

XVI. asrın sonlarında kapıkulu süvarisi, çavuş, müteferrika, yeniçeri olan yeni bir zengin sınıf doğmaya başlamıştır. Bunlar arasında vergi tahsil işinden başlayıp bilahere bir bölgenin iltizamını üzerine alanlar, çiftlikler tesis edenler vardır.⁷⁶ Ancak şurası vardır ki bazı kaynaklarda iddia edildiği şekliyle bu dönemde köylüden alınan vergi oranlarının acımasız, eşit olmadığı ve fazla olduğu değerlendirmeleri gerçeği yansıtmamaktadır.⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin tüm sancaklarında olduğu gibi, Ruha'da da zeamet ve tımar sahiplerinin ya da malikâne sahiplerinin gelirlerinin sınırı ve miktarı belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin diğer topraklarında karşılaştığımız gibi Ruha'da da zaman zaman tımar ve zeamet sahipleri kendilerine tahsis edilmiş yerlerin gelirleri ile yetinmemiş ve ellerindeki tımar ve zeamet beratının içeriğinde yer alan tımar yerlerini, beratlarına aykırı bir şekilde genişletmeye çalışmışlardır. Bu durum şikâyetlere yol açtığı gibi zaman zaman ahalinin köylerini terk etmesine de yol açmıştır. Zeamet, tımar sahiplerinin beratlarında belirtilen miktardan daha fazla kazanma isteği, reaya arasında huzursuzluklara yol açmıştır. Bu durum, genelde

⁷⁵ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, 32.

⁷⁶ Cezar, *Levendler*, 227.

⁷⁷ Rhoads Murphey - Jeremy Black, *Warfare and History Ottoman Warfare 1500-1700*, 2001, 188.

tımar ve zeamet sahiplerinin istek ve inisiyatifi ile olmakla birlikte; tımar ve zeamet sahiplerinin haberi olmadan subaşı ve köylerin zabıt ve muhassılları da fazla kazanma çabası ile görevlerini kötüye kullanmışlardır.

Osmanlı klasik döneminde etkin bir şekilde uygulanan tımar sisteminde yukarıda da ifade edildiği üzere 16. yüzyılın sonlarına doğru birtakım çözümler meydana gelmiştir.⁷⁸ Genellikle Osmanlı Devleti nasihat ve ıslahat yazarlarının eserlerinde bu aksaklıklar ve bozulmalar ile ilgili birtakım görüşler ileri sürülür. Üzerinde durulan en önemli konulardan biri, tımarlı sipahilere dairdir. Bu konuda Aynî Ali Efendi'nin risalesinde dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır: Tımarlı sipahilerin cebelüleriyle birlikte savaş meydanında olmamaları, buna karşılık vergi gelirlerinin toplandığı mahsul zamanında bir tımara on kişinin sahip çıkması, seferlerde yapılması gerekli yoklamaların iyi bir şekilde yapılmaması bu görüşlerin başında gelmektedir.⁷⁹

Beylerbeyiler, bir tımarı yolunu bulup ehliyetsiz bir kimseye verse hak sahibi olanlar, İstanbul'a gelip feryat ve şikâyet etmişlerdir. O beylerbeyi de; sultandan pek çok azar yer ve makamından azledilirdi. Kapıkulu kapıda, tımar erbabı da tımarlarında otururdu. Başka yerde oturmak kanun değildi.⁸⁰

Yukarıda tımara ilişkin temel bilgilerden sonra Ruha (Rakka) eyaletinde kendilerine iktidar alanı oluşturabilmek için tımar sistemine bu paşa sancağında nasıl müdahaleler olduğunu ortaya koyalım.

Ruha kazası Bozabad nahiyesinde Cebirveren köyünde İbrahim ve Mehmet'in tımar mahsulünü, Bozabad nahiyesinde Gölce köyü sipahileri almışlardır. İbrahim ve Mehmet ellerindeki hüccet-i şer'iyye ve aldıkları fetva ile mahkemeye başvurmuşlardır. Mahkeme Gölce köyü sipahilerine, Cebirveren köyündeki tımara karışmamalarını tembih etmiştir. Mahkeme kararına rağmen Gölce köyü sipahileri İbrahim ve Mehmet'in tımarlarına karışmaya devam etmişler ve zapt etmişlerdir. İbrahim ve Mehmet merkeze bir dilekçe yazarak tımarlarına karışılmaması için hükm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. Bu talepe cevap olarak Rakka beylerbeyi

⁷⁸ İmmanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi 1730-1840*, çev. Latif Boyacı (İstanbul: Yarın, 2011), III/188.

⁷⁹ Özünlü Erdoğan, "Tımar Sisteminin Bozulmasının Osmanlı İskân Yapısına Etkisi (Manisa Kazası Örneğinde)" (XVII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 4/1291.

⁸⁰ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, 12,13.

ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Hüküm gönderenler, eskiden yapılan uygulama ne ise bu uygulamanın devam etmesi, eski uygulamaya aykırı hareket edilmemesini Ruha kadısından istemiştir.⁸¹ Gölce köyü sipahileri hakları olmayan tımar mahsulünü zorla almaya çalışarak askerî sınıftan olmalarına rağmen kanunun dışına çıkmışlardır. Burada iki tımarlıdan birinin diğerinin tımar mahsulünü almaya çalışması zorbalıktır. Mağdur olan kişi yapılan haksızlığa kayıtsız kalmayarak hakkını şikâyet mekanizmasını kullanarak aramıştır.

Mütegalibeler sistemdeki bozulmalardan yararlanmaya ve zenginleşmeye bu şekilde başlamışlardır ki âyan, mütegalibe denilince yalnızca yerel unsurlar değil devletin bürokratik sisteminde yer alan tımarlı sipahiler de anlaşılmalıdır.

Ruha'da Seyyit Lokman Efendi'nin bir zeameti vardır. Lokman Efendi'nin zeametinin subaşı olan Ali kendi yazısı ile söz konusu zeametın yerlerini ve gelirlerini yazmıştır.⁸² Tımar, zeamet ve hassın miktarı ve sınırlarında bir tereddüt olduğunda ya da sınırlı bilinmesine rağmen tımar mıntıkası dışından gelir elde etmek isteyenler çıktığı zaman ahali etkilenmiş, etkilenen ahalinin yerini kimi zaman terk etmesi vergi tahsilinin düşürmüş ve devletin zararına sebep olabilmektedir. Bu durumlar ile ilgili Ruha'da birçok olay yaşanmıştır. Ruha'da yaşanan tımar suistimallerini aktarmadan önce Ruha'da bazı köylerin gelirlerini ortaya koymak köylerin gelirlerinin ve üretimlerinin bilinmesini sağlamış olur. Zira bir köy ya da köyün bir bölümü bir kişiye tımar olarak verildiğinde tımar tevcih edilen kişi, o köyde ne kadar vergi mükellefi olduğunu ve vergi mükelleflerinin ne kadar vergi vermesi gerektiği ilk baştan bilir. Ruha'da bazı köylerin ne miktar vergi verdikleri ve vergi mükellefleri aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Urfa'da Bazı Köylerin Geliri ve Vergi Mükellefleri

Köy İsmi	Vergiye tabi mükelleflerin vergisel durumu				Toplam
	Çift	Bennak	Mücerred	Vergi Mükellefleri	
Cedîdî	24	25	31	80	77.050
Gölpınar	23	29	24	76	51.743
Sanducak	10	13	15	38	23.964

⁸¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 69. 7. s. 12.

⁸² BOA. TS. MA d.08513.001.01.001.

Han	29	29	18	76	54.764
Araboğlu	15	10	9	34	23.563
İsa Makarrı	9			9	15.722
Maşuk	10	-	-	10	282.774
Buğdayöyüğü	7	-	-	-	8.824
Sülüklü ⁸³	-	-	-	-	282.774

Kaynak: BOA, TS. MA.d. 08513.0001.00.015.

Tablo 1 incelendiğinde köylerin gelirleri bellidir. Bu köylerde tımarı olanların ya da bu köyde yaşayanların devlete vereceği vergi bellidir. Sipahinin ise devletten alacağı vergi bellidir. Ancak aşağıda ortaya koyduğumuz belgelerde kamusal hizmet veren sipahi, zabıt, muhassıl hatta vali devletin kendilerine takdir ettiği gelire kanaat etmemiş ve yasa dışı yollarla gelirlerini arttırmaya çalışmışlardır.

Ali isimli bir kişi, Germüç ve Kantara köylerini mukataa olarak almıştır. Vanlı Osman Ağa ve Emin Ahmet Bey, iki köyün mukataasını birlikte alan Ali'ye, mukataasını aldığı köylerden birini zapt ettirmemek istemişlerdir. Ali, Ruha Mahkemesi'ne gelmiş ve Vanlı Osman Ağa ve Emin Ahmet Bey'i iltizam ettiği köyleri zapt ettirmemesini şikâyet etmiştir. Vanlı Osman Ağa ve Emin Ahmet Bey, Kantara köyü bir başkasına maktu olmuştur diyerek, Ali'nin Kantara köyünü zapt etmesine ve mahsulünü almasına engel olmuşlardır. Bu durum karşısında, köylerin nasıl mukataaya verildiğini bilen reayaya durum sorulmuş ve reaya; "*Germüç köyünü zapt edenler Kantara'yı da zapt ederler*" demeleri üzerine Kantara köyünün Ali'nin tasarrufunda olduğuna hüküm verilmiştir.⁸⁴ Vanlı Osman ve Emin Ahmet'in her iki köyün tasarrufunun da Ali'ye ait olduğunu bilmemesi mümkün değildir. Bu iki kişi çeşitli aldatma araçları ile Ali'nin elindeki yeri almaya çalışmışlardır. Ancak Ali'nin yerel mahkemeye erişimi, mahkemenin bilirkişi olarak köylülerden bilgi alması ve kararını buna göre vermesi hem Osmanlı Devleti adalet sisteminin işleyişi hem de yerel mahkemenin kişilerin hak ve hukuklarını korumakta etkisinin dönem şartlarına göre var olmasını göstermesi bakımından önemlidir.

⁸³ Sülüklü köyünü defterdar Efendi zapt etmiştir. Köyün vergi mükellefleri hakkında bir bilgi yoktur.

⁸⁴ BOA. MŞH. SSC. d. 08823.00100. s. 198.

Tımar sistemi Osmanlı Devleti'nin ziraî ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Zira tımar sistemi askerî açıdan önemli olduğu gibi, ekonomik açıdan, sosyal açıdan, idarî açıdan önemli bir sistemdir. Tımar, hak edenlere ince bir hesaplama ile verilmiştir. Hüseyin v. İbrahim, Çaykuyu nahiyesinde, Kalecik mezrası ve civarında 6.140 akçe tımarı mutasarrıftır. Ancak Hüseyin v. İbrahim, Kalecik mezrasındaki tımarına kanaat etmeyerek, tüm Kalecik mezrasını zapt etmek istemiştir. Kalecik mezrası civarında bir miktar tımarı olan İsmail v. Cuma tüm Kalecik mezrasını zapt etmek isteyen ve kendisinin de tımarına el koymak isteyen mütegalibe Hüseyin v. İbrahim'i bizzat İstanbul'a giderek şikâyet etmiş ve kendisine emr-i şerif verilmesini talep etmiştir. Cuma'nın şikâyetleri incelenmiştir. Defter-i Amire'de Ruznamçe-i Hümayun, Defter-i İcmal ve mufassala bakılmıştır. Cuma'nın Kalecik mezrasında 5090 akçe tımarı da tasarruf ettiği görülmüştür. Kalecik mezrasında Hüseyin v. İbrahim'in tımarı ise defterde 4.110 akçedir. Rakka valisi ve Ruha kadısına yazılan hükümde, tarafların defterde kayıtlı duruma göre hareket etmelerinin sağlanması 16 Kasım 1734 tarihinde istenmiştir.⁸⁵ Belge incelendiğinde verilen tımarlar ince, ayrıntılı hesaplar yapılarak tımarlılara tahsis edilmiştir. Kendisine tımar tahsis edilen kişi kendi tımar alanını ve sınırlarını bilmemesi mümkün değildir. Kaldı ki durum mahkemeye yansıdığına; Defter-i İcmal, Defter-i Mufassal, Ruznamçe-i Hümayun Defterleri incelenir ve karar bu defterler referans alınarak verilir. Hüseyin veled-i İbrahim'in kendi tımarının ne kadar bir yekûna eriştiğini bilmemesi ya da tımar bölgesi sınırlarını fark edememesi mümkün görünmemektedir. Bu durumda Hüseyin v. İbrahim'in çevredeki insanlara zorbalık yaparak kendisine haksız bir kazanç sağlamak niyetinde olduğu açıktır. XVIII. yüzyılda kendi tımarına kanaat etmeyerek mütegalibelik yapma işi sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Tımar sahibi vefat ettiğinde tımar, vefat edenin oğluna geçer. Ancak bu tür vefat durumlarında müteveffanın tımarı mütegalibeler tarafından yağmalandığı zamanlar olmuştur. Ruha'da Mustafa'nın babası tımar sahibi iken vefat ettiğinden babasının tımarı kendisine berat-ı şerif ile tevcih edilmiştir. Ancak Ruha sakinlerinden bazı kişiler, Mustafa'nın mahsulâtını hiçbir sebep yok iken fuzulî almış ve zapt etmişlerdir. Mustafa, bir dilekçe yazarak mahsulün alınıp kendisine verilmesi

⁸⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 1003.00125.

için hüküm talebinde bulunmuştur. Ruha paşası ve Ruha kadısına bir hüküm yazılarak kanuna göre hareket edilip tımarı Mustafa'ya zapt ettirilmesine hükmedilmiştir.⁸⁶ Osmanlı Devleti'nde tımarlı sipahîler bir yerde kök salmasın diye sık sık tımar yerleri değiştirilirdi. Bir sipahî vefat ettiğinde, vefat eden sipahînin evladı varsa, evladına bir tımar verilir. Verilen tımar babasının tımarı olabildiği gibi, farklı bir şehirde de tımar verilebiliyordu.⁸⁷ Osmanlı Devleti'nde sadece tımar sebebi ile değil aynı zamanda tımarın tahvili ya da hasılâtı konusunda da çok sayıda sorun çıkıyordu. Mustafa'nın yaşadığı sorun da buydu. Devlet, tımarın kendisine ait olduğuna hükmetmiş fakat tımara ait senenin hasılâtı konusunda sorunlar çıkmıştır. Aslında bu tür durumlarda kişiler, hakkın kendisine ait olup olmadığını bilirler. Ancak; Ruha'da uygulamada küçük bir boşluk gören mütegalibeler hakkı olmayanı almaya çalışmışlardır.

Bir çiftçi geçerli bir sebep olmadan çiftini ekmez, boz bırakırsa yani tarlayı boş bırakırsa o kişiden resm-i çift ve boz behre vergisi alınır.⁸⁸ Bu uygulamadaki amaç toprakların boş bırakılmayarak üretimin artırılmasıdır. Osmanlı Devleti'nde, tımar sisteminde üç yıl üst üste ziraat edilmeyen toprak, kişiden alınır ve başka birine verilir. Bu durum bazı çevrelerce eleştirilmiş ve reayanın özgür olmadığı bu uygulamaya dayanılarak iddia edilmiştir.⁸⁹ Ruha'da Öyük köyünde Talaş Hasan üç yıl üst üste toprağını boş bıraktığından dolayı sahib-i arz, boş bırakılan bu toprağı Talaş Hasan'dan alarak, aynı köyden Hüseyin ve Kuyulu İbrahim'e vermiştir. Bu kişiler 11 yıl boyunca toprağı işletirler. Ancak Talaş Hasan, “*Ben tapu ve temessükü vermedim.*” diyerek, Hüseyin ve Kuyulu İbrahim'i sıkıştırır. Oysa üzerinden 10 sene geçmiş miri toprak davasının görülmesi yasaktır. Mağdurlar İstanbul'a giderek, ilam, feteva-yı şerife ve buyrukları olduğunu, toprağı ziraat etmek hususunda Talaş Hasan'ın kendilerine karışmasının engellenmesi için hüküm talebinde bulunurlar. Merkezden Rakka valisi ve Ruha kadısına kanuna uygun hareket edilmesi konusunda

⁸⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 127. 126. s. 248.

⁸⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih* (Ankara: Akılçelen Yayınları, 2018), 225.

⁸⁸ Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hakuki ve Mali Esasları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 1943), 1/132.

⁸⁹ Muzaffer Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999), 22.

hüküm gönderilmiştir.⁹⁰ Uygulama tamamen yasal olmasına rağmen; Talaş Hasan'ın bir baskı yaparak Hüseyin ve Kuyulu İbrahim'i sıkıştırması ve üzerlerinde baskı kurmaya çalışması bir mütegalibelik hareketidir.

Osmanlı Devleti'nde sipahi, üç yıl üst üste ekilmeyen toprağı, ilgili kişiden alır ve bir başkasına verirdi. Bu uygulamadaki amaç ekonomik katma değer sağlayan toprağın fuzulî yere bekletilmemesi ve ekonomi çarkı içerisinde olmasını sağlamaktır. Talaş Hasan'dan alınan toprağın Hüseyin ve Kuyulu İbrahim'e verilmesinin sebebi de budur. Talaş Hasan toprağı boz -boş- bırakarak kendisinin ve sipahisinin zarara uğramasına neden olduğu gibi devletin vergi alma yolunu tıkamış ve şayet stratejik ürün sayılan arpa, buğday gibi ürün yetiştiriyor idiyse toprağı boş bırakarak memlekette bu ürünlerin eksilmesinde pay sahibi olmuştur. Kaldı ki sipahi, Talaş Hasan'ın elinden almış olduğu toprağı Kuyulu İbrahim ve Hasan'a vereli 10 yıldan fazla bir zaman olmuştur. Oysaki üzerinden 10 yıl geçmiş mirî toprak davasının görülmesi de yasaktır. Talaş Hasan sahib-i arzın Hüseyin ve Kuyulu İbrahim'e verdiği tarlayı cebren almaya çalışarak bir mütegalibelik yapmıştır.

Tımar sahiplerinden Ahmet, Ruha kazasında Şehir nahiyesinde Kızılca köyünde berat-ı şerif ile 50.315 akçe tımara mutasarrıftır. Ahmet'in aynı köyde El-Hac Mehmet ile 1500 akçelik tımar ortaklığı vardır. Ancak ortağı olan El-Hac Mehmet, kendi hissesine düşene kanaat etmemiş ve Ahmet'in hissesine el koymuştur. Ahmet İstanbul'a bir dilekçe yazarak berata aykırı bir şekilde tımarına dahl ve taarruz edildiğini bildirerek ortağının kanaatsizliğinin engellenmesi için emri-i şerif talebinde bulunmuştur. Ahmet'in iddiaları üzerine, Ruznamçe-i Hümayun, Defter-i Mufassal ve icmal kontrol edilmiştir. Yapılan kontrol sonucu, iki ortağın Kızılca köyünde 1500 akçe değil toplamda 2450 akçe hakları olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu 2450 akçenin 1475 akçesinin dilekçeyi veren Ahmet'e, 975 akçesinin ise ortağı Hacı Mehmet'e verilmesi Ruha kadısına bir hüküm ile bildirilmiştir.⁹¹ Taraflardan biri kendi hakkına razı olmadığından gücü yeten El-Hac Mehmet, Ahmet'in malına zorla el koymuş ve böylelikle Ahmet'in hakkı olanı Mehmet tegallüple almıştır. Ruha'da bu tür ortaklık olarak yapılan tımarlarda ortağın birinin diğer ortağa haksızlık yaptığı çokça görülen mütegalibelik olaylarındandır.

⁹⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 117. 174. s.344.

⁹¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 117. 378. s. 752.

Ruha Sakinlerinden Hazinedar Vekili Hüseyin, Ruha kazasına bağlı Cülab nahiyesinde Hanoğlu köyünde 2.000 akçe tımarı olan Resul'un babasını öldürerek Resul'ün tımarının mahsul ve rüsumuna el koymuştur. Resul İstanbul'a giderek, Hazinedar Vekili Hüseyin'den şikâyetçi olmuştur. Merkez, yapılan şikâyeti değerlendirerek Resul'un iddialarının araştırılması ve Ruha yetkililerine kanun üzere amel etmeleri gerektiğini bildirmiştir.⁹² Ruha'da tımara dayalı kriminal olaylar sıkça olmuştur. Şikâyet şayet İstanbul'a yapılmışsa, Divan, bu tür olayların araştırılıp yerinde mahkeme kurularak yapılması hükmünü vermiştir. Hazinedar vekilinin Resul'un tımar mahsul ve rüsumuna el koyması, askerî sınıftan olan bir kişinin yaptığı görevi kendisine çıkar sağlamasında kullanması görevini suistimal ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Tımar sahipleri sefer zamanı her şeylerini geride bırakarak savaşıma giden kişilerdir. Dolayısı ile ülkeyi savunmak için savaşa giden bu kişilerin dirliklerini korumak ve bu kişilere saygı duymak reayanın borcu olsa gerektir. Canları pahasına savaşan tımar ve zeamet erbabı, her gün gördüğü kapı komşusu ya da aynı köyden, aynı nahiyeden olan insanların tımarlarına göz dikmeleriyle ya da tımarları mahsûlüne el koyma çabalarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Tımar, zeamet sahipleri Ruha'da yaşadıkları sorunları çözemediklerinde çoğu zaman İstanbul'a giderek haklarını aramak zorunda kalıyorlardı. Tımar sahipleri sefer zamanı canları ile Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'yi savunmak için savaşa giderlerken döndüklerinde tımarlarının bir başkasına çeşitli bahanelerle verildiğine şahit olmuşlardır. Ruha alay beyleri, Ruha'da bulunan tımar sahiplerinin tımarlarını kimi zaman savaşta şehit oldu, kimi zaman esir düştü ya da kayıptır diyerek sefere giden sipahinin dirliğini verebilmiştir. Oysaki sefere giden sipahinin tımar kaydının karşısına mutlaka "sefere gitmiştir" ya da "hacca gitmiştir" gibi notlar düşülmüştür ki bu dirlikler suistimale uğramasın. Ruha'da Şehr Nahiyesi'nde Cedidi köyünde zeameti olan İbrahim Ethem sefere çıktığında Ruha alay beyi Ömer mütegalibelik yaparak İbrahim Ethem'in dirliğini Ömer'e vermiştir.⁹³ Cedidi köyünde tımara mutasarrıf olan Mustafa hacca gittiğinde Ahmet isimli bir kişi mütegalibelik yaparak

⁹² BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00016.

⁹³ BOA, AE. SABH. I. 299-20136.

Mustafa'nın tımarını sahiplenmiştir.⁹⁴ Bazı tımarlının dirliğine seferde iken el konulmuştur. Sipahinin varlık sebebi reayayı savaşlarda canını ortaya koyarak korumaktır. Reayadan bazılarının sipahilerin malına ve mahsulüne çökmesi hakkı olmayanı mütegalibelik yaparak ve kanunları çiğneyerek almaya çalışmaktan başka bir şey değildir.

Devleti oluşturan toplum ve toplumu oluşturan bireyler, toplumsal normlara ve devletin koyduğu kanunlara uymadıklarında huzur, emniyet, asayiş yara alır. Bu durumda kişiler birbirlerine güvenmezler. Birbirlerine güvenmeyen kişiler oluşturdukları toplumda kendi çıkarlarını düşünmeye başlarlar. Kendi çıkarını düşünen toplum bireyleri çıkarları için devletin âlî menfaatlerini de umursamazlar.

1.2. Ruha'da Başkasının Tımarını Alarak Yapılan Mütegalibelikler

Osmanlı Devleti'nde tımar sahibi, toprağa malik değildir. Tımar verasetle bir başkasının mülkü olmaz. Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde sultan, mutlak bir hakka sahiptir. Toprağın sahibi devlettir. Devlet ise soyut bir kavramdır. Bu nedenle devletin kendisi bizatihi sınıf değildir. Devlet, mülkiyeti kendisine ait olan toprağın tasarrufunda; ilişkili olduğu, toprak getiriminden yararlanan zümreler ile sınıflara ayrılmıştır. Osmanlı toplumunda devleti temsil eden zümreler, saray (sultan), asker, ulemadır. Kısacası mirî toprak rejiminin egemen sınıfı bu zümrelerdir.⁹⁵ Bu sınıflara sonraları olumlu anlamda âyan, vücut, eşraf, olumsuz anlamda mütegalibe, eşirra, cebabire, zaleme denen taşra elitleri eklenmiştir. Osmanlı Devleti'nin birçok eyaletinde ve tabii Ruha sancağında zaman zaman tımarlara haksız yere mütegalibeler el koymaya ve zapt etmeye çalışmışlardır.

Osmanlı tımar sisteminde, tımar tevcihlerinde bir sipahiye çoğu kez birbirinden ayrı nahiyelerden tımar verilmiştir. Bir köyde birden fazla sipahi hisse sahibi olabilmıştır. Bu uygulamadaki amaç büyük gelir kaynaklarının tek elde toplanmasını ve görevlilerin güç ve nüfuz devşirmesini önlemek ve mütegalibeye dönüşmelerini engellemektir.⁹⁶

⁹⁴ BOA. İE. TZ. 00008. 00884. 001. 002.

⁹⁵ Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım*, 53,54.

⁹⁶ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 138.

Devlet bir savaşa gideceği zaman eyalet askerleri içerisinde tımarlı sipahiler yer almış, orduya destek olmuşlardır. Tımarlı sipahiler, savaş alet edevatından tutun, muharip askerden lağımcıya kadar geniş yelpazelidir. Hatta Kıbrıs'ın fethinde de Ruha'dan lağımcı tımarlılarının Kıbrıs'a gönderilmesi istenmiştir.⁹⁷ Ruha tımarlı sipahi barındıran bir sancaktır. XVIII. yüzyılda Ruha'da tımar sahiplerinin tımarına, tımar mahsul ve rüsumuna el koymaya çalışan kişiler olmuştur.

Bir başkasının tımarına el koyan kişilere ve olaylara örnekler verilerek bu konu aydınlığa kavuşturulacaktır. Mustafa'nın Ruha'ya bağlı Şehr nahiyesinde Cedidi köyündeki zeametine Osman'ın el koyması,⁹⁸ kendi gelirine kanaat etmeyen Mehmet, ortağı olan İvaz v. Abdullah'ın ortaklık hissesi olan Bozvıran mezrasını Defter-i Hakanî'ye aykırı bir şekilde zapt etmesi,⁹⁹ İvaz v. Abdullah'ın, Mehmet'i şikâyet ettikten bir ay sonra Çaykuyu nahiyesinde Güllüceviran köyünde tasarruf ettiği tımara bu kez de isimleri ahkâm defterinde zikredilmeyen başka kimselerin zapt etmeye çalışması,¹⁰⁰ Mir Mehmet'in tasarruf ettiği tımarının mahsulüne başlarının el koyma girişimleri,¹⁰¹ mütegalibelerin tımar sistemi üzerinden kendilerine çıkar sağlamaya çalıştıklarını açıkça göstermektedir.

Ruha'da tımara dayalı olarak yapılan mütegalibelik hareketlerinden bir tanesi de tımarı olmasından dolayı sefere memur olan tımar sahiplerinin seferde iken tımarının alay beyinin yapmış olduğu haksızlık sonucunda bir başkasına verilmesidir. Alay beyi tımarlı sipahinin tımarını bir başkasına verirken tımarlı sipahi ya seferde, ya seferde iken esir düşmüştür ya seferde iken ölmüştür şeklinde bahaneler öne sürmüştür. Bozabad nahiyesinde Kürdöyüğü köyünde mirmiran beratı ile 4.400 akçelik tımara tasarruf eden Hasan; bu tımarın ilk sahibidir. Ancak Hasan, Nemçe seferine katılmamıştır. Miralay bu tımarı Ebu Bekir'e vermiştir. Ebu Bekir ise Nemçe seferinden firar etmiştir. Erdel Seraskeri Receb Paşa, bu tımarı Mustafa'ya vermiştir. Mustafa yoklamalarda bulunmuş, tımarın mal bedeliyesini vermiştir. Buraya kadar her şey normal akışında işlemiştir. Ancak işin içine Alay Beyi Abdurrahman girmiş ve normal işleyiş bozulmuştur. Çünkü Alay Beyi Abdurrahman, Mustafa'da olan bu

⁹⁷ BOA. A. DVNS. MHM .d. 00014.00041.

⁹⁸ BOA. A. DVNS. ŞKT. 32. 69. 576. s. 138.

⁹⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00095.

¹⁰⁰ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00095.

¹⁰¹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00096.

tımarı, Hüseyin'in alâkası yok iken Hüseyin'e tevcih ettirmiş fakat tımar itirazlar üzerine tekrar Mustafa'ya verilmiştir. Ancak Alay Beyi Abdurrahman tımarı tekrar Hüseyin'e berat ettirmiştir. Mustafa bu durum karşısında bir dilekçe yazmış ve hakkı olan tımarın kendisine yeniden verilmesini istemiştir. Bu durum karşısında tımar tekrar Mustafa'ya 29 Haziran 1723 tarihinde tevcih edilmiştir.¹⁰² Böylelikle Alay Beyi Abdurrahman'ın bir başkasına ait olan tımarı, haksız bir şekilde hak etmeyen bir kişiye vermesi önlenmiştir. Alay beyinin hak sahibi olan bir kişiden tımarı alıp başkasına vermesi hukuksuzluğa ve haksızlığa kapı aralamıştır. Ruha'da alay beylerinin bu tarz hukuksuz hareketleri olmuş ve bürokrasiye yansıyan bu tarz işlemler iptal edilmiştir.

Tımar sahipleri seferde iken yalnızca alay beyi değil reayadan olan kişiler dahi seferde olan kişinin tımarını kendi üzerine geçirtebilmiştir. Bu durum; Ruha'da tımarı bulunan sipahi Mustafa'nın başına gelenleri örnek olarak vermek konunun anlaşılmasını sağlayacaktır. Mustafa, Diyarbakır Valisi Vezir Osman Paşa'nın hizmetinde bir sipahidir. Mustafa'nın Ruha sancağında Cûlab nahiyesinde 10.219 akçe tımarı vardır. Diyarbakır Valisi Osman Paşa, Hanya'ya memur olarak gittiği için Mustafa da kendisi ile birlikte Hanya'ya gitmiştir. Mustafa tımarı kaydına sefere gittiğine dair şerh verdirmiştir. Ömer ismindeki bir kişi, Mustafa'nın tımarını bir şekilde, Mustafa'nın üzerinden aldırması ve kendi üzerine kaydettirmiştir. Ömer tımarın tahvili tarihine düşen kısmın büyük miktarını almış az miktarda Mustafa'ya vermiştir. Bu olayın üzerinden 10 yıl geçmişken Ömer, Mustafa'yı kanuna aykırı bir şekilde sıkıştırmıştır. Mustafa İstanbul'a giderek Ömer'in kendisini sıkıştırmaması ve tımarına karışmaması için hüküm talep etmiştir. 11 Ekim 1721 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile vali ve kadıdan kanuna aykırı ve emr-i münif olmadan Mustafa'nın baskı altında tutulmaması ve rencide ettirilmemesi emredilmiştir.¹⁰³ Mustafa'ya ait olan tımara Ömer'in müdahalede bulunması bir mütegalibelik olaydır. Ömer'in Mustafa'nın tımarında söz sahibi olması mümkün değilken tımar üzerinden baskı kurmaya çalışması Ömer'in kanun ve kuralları hiçe saydığını göstermesi açısından önemlidir.

¹⁰² BOA. İE. AS. 00084. 07609. 001. 001.

¹⁰³ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 87. 132. s. 260.

Ruha sancağında Cülab nahiyesinde 10.219 akçeye tımarlı olan Mustafa Diyarbakır valisi ile Hanya'ya gittiğinde Ömer isimli kişinin tımarını aldığından habersizdi. Burada Ömer, Mustafa'nın tımarını üstüne nasıl geçirdiği muammadır. Ancak Mustafa, Hanya dönüşü tımarını alsa da Ömer'in sıkıştırmalarından ancak Divan-ı Hümayun'a başvurarak kurtulabilmiştir.

Ruha'da savaşa gidip esir düşen ve dirliği başkasına verilerek zulme uğrayanlar olmuştur. Ruha'da vuku bulmuş bu duruma birkaç örnek vermek konunun anlaşılması için uygun olacaktır. Zuamadan Ruha sancağında Cülab nahiyesinde 35.010 akçe zeameti bulunan Mehmet, sefere gitmiş ve seferde esir düşmüştür. Mehmet'in esir olması üzerine zeameti Hacı Beşir'e verilmiştir. Ancak Mehmet esirlikten kurtularak zeametinin geri kendisine verilmesi için hüküm istemiştir. Bu istek üzerine Defterhane-i Amire'de bulunan Ruznamçe-i Hümayun incelenmiştir. İnceleme üzerine söz konusu tarihte zeamet Mehmet'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle Mehmet zeametini tekrar almayı hak etmiştir.¹⁰⁴ Savaşta esir düşen Ruha sancağında Cülab nahiyesinde Tilel köyünde berat ile 9.000 akçe tımarı olan Mehmet v. Hacı Mehmet'in tımarı Miralay Ömer'in arzıyla diğer Mehmet'e tevcih edilmiştir. Ancak Mehmet v. Hacı Mehmet esaretten kurtulmuş ve tımarını geri almak için diğer Mehmet'in tımarının iptalini ve tımarının kendisine tekrar tevcih edilmesi için dilekçe yazmıştır. Rakka valisi ve Cülab naibine gönderilen hüküm ile Mehmet dirliğini almayı başarmıştır.¹⁰⁵

Yukarıdaki paragrafta tımar ve zeametini kaybeden ve esaretten dönen kişilerin tımar ve zeametlerini yeniden talep edenlerin dirençle karşılaşmaları düşündürücüdür. Zira bu tımar ve zeametler sefere gitmeden önce bu kişilere aitti. Tımar ve zeamet verilmesi konusunda gösterilen direnç üzerine konunun İstanbul'a taşınması hak arama mücadelesi açısından yerinde bir durumdur. Konunun Divan'a taşınması tımar ve zeametleri alanların bu tımar ve zeameti tekrar asıl sahiplerine vermemek niyetinde olduğunu düşündürmüştür. Divan'a yapılan başvuru üzerine söz konusu tımar ve zeametler; İstanbul'daki kayıtlar kontrol edildikten ve asıl sahiplerinden emin olunduktan sonra verilmesi devletteki bürokratik sistemin iyi çalıştığını göstermesi açısından önemlidir.

¹⁰⁴ BOA. A. DVNS. AKH. ZCRK. d. 00024. 00125.

¹⁰⁵ BOA. AE. SABH. I. Yer Bilgisi: 93-6395

Ruha'da bazı kişiler bir başkasının dirliğini haksız yere alabilmek için dirlik sahibinin sefere gitmediğini iddia edebilmişlerdir. Bu duruma bir örnek vermek konuyu açıklığa kavuşturacaktır. Dergâh-ı Muallâ kapıcı başlarından Dağıstan Mehmet'in oğlu Hüseyin v. Mehmet'in Ruha kazası, Şehr nahiyesinde Hasankendi köyünde 20.000 akçe zeamete mutasarrıftır. Mehmet alay beyi ile sefere gitmesine rağmen bazı kişiler seferde mevcut değildi, zeameti buna zapt ettirmeyiz, biz zapt ederiz demişlerdir. Mehmet İstanbul'a gitmiş bu durumu şikâyet etmiş ve zeametini zapt etmek için hüküm talep etmiştir. 1 Nisan 1746 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile Defter-i Hakanî ve berata uygun hareket edilmesi istenmiştir.¹⁰⁶ Mehmet'in sefere gitmesine rağmen mütegalibelerin Mehmet'in sefere gitmediğini iddia etmeleri Mehmet'in tımarından kendilerine çıkar sağlamak ve tımarı mahsulatına el koymak isteyen mütegalibelerin niyetlerinin kötü olduğunu düşündürmüştür.

Ruha'da tımar sahiplerinin dirliklerine haksız ve yasa dışı bir şekilde el koyma girişimleri olmuştur. Hüseyin v. İbrahim Ruha sancağında tımar sahibidir. Hüseyin'in tımarları Ruha sancağı, Re'su'l-Ayn nahiyesinde Toy Tepesi köyünde 3.878 akçe, yine Ruha sancağında Mağaracık, Payamluca köylerinde, Bozabad nahiyesinde Kantara köyünde beratla tımarı vardır. Bu tımarlara kimsenin müdahale etmemesi gerekirken Süleyman isminde bir kişi Defter-i Hakanî'ye aykırı olarak benim bu köylerde hissem vardır demiştir. Hüseyin v. İbrahim, Süleyman'ın Mağaracık, Payamluca ve Kantara köylerine müdahale etmemesi ve kendisinin bu köyleri zapt etmesi için hüküm talebinde bulunmuştur. Hüseyin v. İbrahim'in talebi üzerine iddialarının doğruluğunu araştırmak ve incelemek için Defterhane-i Amire'de Ruznamçe-i Hümayun, Defter-i İcmal ve Mufassal incelenmiştir. İnceleme ile Süleyman'ın iddiasının yanlış olduğu, iddia edilen yerlerin Hüseyin veled-i İbrahim'e ait olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁷ Aslında Süleyman'ın Hüseyin veled-i İbrahim'e ait olan yerleri bilmemesi mümkün değildir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde tımara ait yerler ince hesaplar ile belirlenmiştir. Tımarı olan kişi bu yerden ne kadar gelir elde edebileceği ve burasının sınırının ne olduğu ve kimlerin hissesinin bulunduğu kayıtlarda olmaması düşünülemez. Bu takdirde Süleyman'ın bu şekilde bir itiraz ile

¹⁰⁶ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00021.

¹⁰⁷ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 158. 122. hüküm no 871. s.239.

huzursuzluk çıkarması ve Hüseyin v. İbrahim'e gözdağı vermesi kendisine nüfuz sağlama işinden ve bir başkasına tegallüpten başka bir şey değildir.

Yaptığımız incelemelerde Ruha'da tımar, zeamet işlerinde en fazla hile, haksızlık ve sahtekârlığı yapanların alay beyleri¹⁰⁸ olduğu tespit edilmiştir.

1.3. Ruha'da Sınır Anlaşmazlıkları Kaynaklı Mütegalibele Hareketleri

18. yüzyıl Ruhasında görülen mütegalibele hareketlerinin bir kısmı bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kendi tımar geliriyle yetinmeyen dirlik sahiplerinin tımarlarının yanı başında bulunan başkasına ait tımar yerlerini kendilerine gelir olarak yansıtma çabasından kaynaklanmıştır. İncelenilen belgelerde bir başkasının tımarından gelir devşirmeye çalışanların gerekçesinden bir tanesi köyün sınırının belirsiz hâle gelmiş olduğu gerekçesidir. Bu türden mütegalibele hareketleri sorunu; mağdur olan tarafın Divan'a müracaatı çözümlenmiştir.¹⁰⁹

Tımarların sınırlarının belirsizliği gerekçesiyle Rakka Valisi Mısırlıoğlu Hüseyin Paşa, Sabak köyünde zeameti bulunan Zaim Mustafa'nın zeameti gelirlerine; Kızıl Kilise köyü sınırları ziraat yaptığı gerekçesiyle el koymuştur. Zaim Mustafa'nın mahkemeye başvurmasıyla durum Mustafa'nın lehine çözümlenmiştir. Mahkeme Mustafa'ya hüccet vermiştir. Buna rağmen Kızıl Kilise mülteziminin vekili Kızıl Kilise civarına gelerek köyün ihtiyarlarıyla köyün sınırı konusunda inceleme ve araştırma yapmıştır. Bu incelemelerde Zaim Mustafa'nın Kızıl Kilise toprağına tecavüz etmediği açığa çıkmış ve Mustafa'ya ikinci kez hüccet verilmiştir. İkinci hücceti de dikkate almayan mütegalibelerin Mustafa'nın zeametine müdahaleye devam etmeleri üzerine Mustafa sorunu İstanbul'a şikâyet ederek çözmüştür.¹¹⁰ Tımar sisteminde tımar sınırları açık bir şekilde belirlenmiştir. Rakka Valisi Mısırlıoğlu Hüseyin Paşa'nın ve Kızıl Kilise mülteziminin vekilinin bu durumu bilmemesine imkân yoktur. Zira Rakka valisinin hâssı hesaplanırken kuruşu kuruşuna hesaplanır ve ona göre valiye has verilir. Zaim Mustafa'nın mahkemeden iki kez hüccet alması ve bir kez Divan'a başvurduktan sonra hakkını alabilmesi

¹⁰⁸ Ruha alay beylerinin mütegalibelikleri ile ilgili bkz. 3.5 Ruha Alay Beylerinin Mütegalibelikleri

¹⁰⁹ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 45. 21. hüküm 146. s. 39

¹¹⁰ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 72. 250. s.494.

düşündürücüdür. Bu durumda vali ve Kızıl Kilise mültezim vekilinin yaptığı fiilin adı sınırları aşarak mütegalibelikdir.

Tımar köylerinde, verilen tımarın sınırları net olarak belirlenmiş ve tayin edilmiş olmasına¹¹¹ rağmen kendisine tahsis edilmiş gelir ile yetinmek istemeyenler bir başkasının hakkını yiyebilmişlerdir. Ebu Bekir yaşadığı haksızlığı bu kişileri İstanbul'a şikâyet ederek telafi etmeye çalışmıştır.¹¹² Ruha'da Şeyh Mehmet ve Sarı Rıza'nın Ebu Bekir'in tımar mahsulünü iki yıl boyunca zorla almaları bir başkasına güç yetirmenin açık delilidir.

Sınırı mümtaz ve muayyen olan El-Hac Abdurrahman'ın Ruha sancağında Sırrın köyündeki malikânesi İskân Kâtibi Abdullah Efendi'nin tahrikiyle Şeyh Çoban, Bağcecik ve Boşuk köylülerince işgal edilerek iki yüz kilelik buğday üretilebilecek yeri gasbedilmiştir. El-Hac Abdurrahman'ın mağduriyetinin tazmini için gönderdiği dilekçe İstanbul'da Divan'da incelenmiştir. Bu incelemede Hazine-i Amire'de bulunan başmuhasebe defterleri incelenmiştir. İnceleme sonucu Divan, El-Hac Abdurrahman'ın hakkının teslim edilmesine karar vermiştir.¹¹³ El-Hac Abdurrahman'ın maruz kaldığı mütegalibel olay Ruha'da sık görülen mütegalibelik olaylarından biridir.

Ruha'da tımar köylerinin sınırlarının tespit edilmesinde sınır alamet ve nişanları kullanılır. Tımar köylerindeki sınır izlerinin kaybolması belirsizliği artırır. Sınır nişanlarının kaybolması ile mağduriyet yaşayanlar kendilerine yapılan haksızlığın giderilmesi için maruz kaldıkları zulmü dava konusu yapmışlardır. Ruha'ya bağlı Hancağz köyünün sınırının zamanla belirsizleşmesi sebebiyle köy civarında bulunan zeamet, tımar, has mutasarrıfları haksız ve kanuna aykırı, eski uygulamalara aykırı ve fuzuli bir şekilde müdahale etmişlerdir. Hasan ve Esad ismindeki kişiler ber vech-i iştirak haremeyn-i şerifeyn evkafı mütevellileridir. Bu kişiler Diyarbakır'da bulunan Haremeyn-i Muhteremeyn Evkafı mülhakatından olan Ruha'daki Hancağz köyünün sınırının kaybolması sebebi ile haksız yere tımar, zeamet ve has mutasarrıflarının bu köyün toprağını ve mahsulünü almalarıyla haksızlık yaşamışlardır. Hancağz köyünün sınırının Ruha kadısı tarafından tespit

¹¹¹ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 72. 250. s.494; BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 72. 274. s. 541.

¹¹² BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 72. 274. s. 541.

¹¹³ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00051.

edilmesi bir hükme bağlanmış böylelikle Hasan ve Esad maruz kaldıkları mütegalibeler durumdan Divan'a yaptıkları müracaatla kurtulmuşlardır.¹¹⁴

Sınır anlaşmazlıkları aslında çoğu kez sınırları belli olan yerlerdir. Ancak kişiler kendilerine çıkar sağlamak istediklerinde tımar, zeamet ya da malikâne sınırlarının diğer köye ulaştığını ya da sınırların kaybolduğunu ve komşu arazilerin de kendilerinin olduğunu iddia etmişlerdir. Oysa tımar sahipleri sınırlarını bırakın yılda ne kadar kazanacakları dahi ince hesapla belirlenmiştir. Bu noktadan bakıldığında Ruha'da sınırların belli olmadığı gibi bahaneler haksızlık yaparak başkasının gelirini almaya yönelik mütegalibeler bir harekettir.

1.4. Ruha'da İltizam, Malikâne ve Öşre Dayalı Mütegalibeler Hareketleri

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılda birçok savaşa girmek durumunda kalmıştır. Bu savaşlar uzun süreli olmuştur. Osmanlı Devleti, savaşlarda tımarlı sipahilerin alternatifi gibi görülen sekban, sarıca gibi askerler kullanmıştır. Devlet, uzun süren savaşların finansmanını karşılayabilmek için nakit paraya ihtiyaç duymuştur. İhtiyaç duyulan peşin para, iltizam yöntemi ile sağlanılmaya çalışılmıştır ki bu yöntem sonraları malikâne sistemine evrilmiştir.¹¹⁵ Saltanat değişiklikleri nedeni ile verilen ulufeler ve uzun süren savaşın tahrip ettiği Osmanlı Devlet hazinesinin sıcak paraya ihtiyacı vardı. Devlet nakit ihtiyacını karşılayabilmek için müsadere yöntemini de kullanmıştır. Sıcak para ihtiyacı imdad-ı seferiye ve imdad-ı hazeriye vergileri diye isimlendirilen avarız vergisi de reayadan toplanmıştır. Devletin paradan finansman kaynağı olarak yararlanma çabaları özellikle eyalet askerlerinin maaş ve finansmanı için kullanılan tımar alanlarının eriyerek azalması sonucunu doğurmuştur. Devlet, eyaletin muharip unsuru olanların, geçimleri için tahsis ettiği ve düzenli kurallara bağladığı tımar alanlarının gelirlerini iltizam ve malikâne uygulamaları ile merkezî hazineye akıtma çabası içerisine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprak sistemi malî ve askerî organizasyonun birbirini destekler şekilde oluşturulmuştur. Devlet, zaman

¹¹⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00130.

¹¹⁵ Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması* (İstanbul: Kitabevi, 2003), 13.

zaman bir sancak ya da eyaletin gelirlerini tabana yayarak dirlik olarak iltizam etmek yerine, bu gelirleri bir kişiye de ihale edebilmiştir.¹¹⁶

Osmanlı Devleti, eskisi gibi fetih yapamaması, gelir kaybı yaşaması nedeni ile finansal kaynak ihtiyacı duymaya başlamıştır. Devlet acil nakit ihtiyacını mukataaları işletmelere vermesi ile çözmeye çalışmıştır. İltizam denilen bu yöntem ile aslında devlet kendisine borçlanma aracı geliştirmiştir. Bu uygulama merkezî ordu sistemini güçlendirirken tımara dayalı asker devşirme sistemini zayıflatmıştır.¹¹⁷

Osmanlı Devleti'nin ana omurgası toprak sistemine dayanmaktadır. Bu sistem birçok alanı ve disiplini derinden etkileyen bir özelliğe sahiptir. Toprak sisteminde tımar, zeamet, has, vakıf gibi toprak işletmeciliğine dayanan ülke tarımını, ülke vergi sistemini, ordu ve askerî teşkilatı devletin örgütlenme tarzını, pazar ekonomisini, sosyal ve idari yapıya derinden tesir ettiği, bürokratik yazışma kayıtlarından mahkemelere intikal eden mağdur merkezli şikâyetlerden devletin kişisel mülke dönüştürülemez topraklarının zimmete geçirme çabalarından anlaşılmaktadır. Vali, muhassıl, voyvoda gibi devlet adamlarında olan mirî mukataalar bu kişiler tarafından başkalarına iltizam edilmiştir. Osmanlı toprak sisteminin reayaya dayandığı ve reaya ile üretimin olacağı "*Cesîm irad reaya ve beraya ile olur.... Hazineyi muhafaza reayayı muhafaza ile olur.*"¹¹⁸ Cümleleri ile ifade edilmiştir.

Mültezimler ve âyanlar önceleri farklı işler yapan, işlevsellikleri farklı iki zümre iken zamanla bu iki grup tek bir grup halini aldı. Âyanlar, iltizam işlerine hâkim olmuşlar hatta mütesellimlik makamını Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde ele geçirmişlerdir. Âyanlar, iltizamları ele geçirip zengin ve nüfuz sahibi olduklarında mütesellimlikleri rahatça ele geçirmişlerdir. Âyanlar nüfuz ve zenginlikleri nedeni ile malikâne sisteminde hatırı sayılır toprak işletmişlerdir.¹¹⁹ Özet olarak ifade eder isek mültezimlerin çoğu âyan, eşraf zümresindendir.¹²⁰ Âyanın iki anlamı vardır. Birinci

¹¹⁶ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 11-17.

¹¹⁷ Rahmi Deniz Özbay, "17. Yüzyılda İltizam Sisteminde Peşin Mukataa Satışlarından, Malikâne Uygulamasına (1656-1658)" (Uluslararası 7. Bilgi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Yalova: Yalova Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi, 2009), 2108,2109.

¹¹⁸ İzzet Keçecizade Mehmed Molla, *Layihâ-i İzzet Molla* (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Arşivi (Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu)), 16.

¹¹⁹ Bruce William McGovan, "Âyanlar Çağı 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalcık (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006), 2/784,785.

¹²⁰ Yusuf Oğuzoğlu, "Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)", *Osmanlı Araştırmaları* 15/15 (1995), 159.

anlamı bir sancağın reayası tarafından seçilen resmî âyandır. Âyanın diğer anlamı eşrâf ile eşanlamlıdır ki bir yerin ileri gelen kişilerine denir. Ruha (Rakka) âyanı, Ruha (Rakka) valiliğini ele geçirerek eyaletin paşa sancağı Ruha ve Rakka eyaletini idare etmiştir.¹²¹

Osmanlı Devleti'nin gelirleri kendisine yetmez hale geldiğinde Rüstem Paşa devletin gelirlerini arttırmak için iltizam yöntemini getirmiştir. İltizam işini başlangıçta dindar ve insafli kişiler kabul etmemiştir. İltizam böylelikle mütegalibe denen kişilerin eline geçmiştir. Bu durum mukataa ve havass-ı hümayun köylerinin harap ve perişan hale gelmesine yol açmıştır. Böylelikle devletin hazinesi mesabesindeki köylüler fakirlik ve zaruret ile perişan olmuştur.¹²² İltizamdan kaynaklı gelir, devlet kasasına girmiş ve devlet geçici bir rahatlamaya girmiştir.

Has ve zeametlerin iltizama verilmesi desantralizasyonu arttırmıştır. Mukataaları elinde tutan, askerî sınıftan gelen görevlilerin en yakın yardımcısı görünen ve sosyal hayatta taşıdıkları değerlerle, evlenmeler yolu ile onlarla bütünleşen bir zümre, toplum içerisinde "eşraf ve âyan" olarak nitelenmiştir.¹²³ Taşra elitleri devlet ile reaya arasında siyasî aracıdırlar. Taşra elitleri devletten aldığı iltizam ve vergi toplama gibi işlerle uğraşan, devlet yetkilileri ile etkileşim içinde olan kişilerdir. Aslında toplumsal gücü olan herkes elittir, âyandır.¹²⁴

Tımar sisteminin, iltizam sistemine hızlı dönüşümü adem-i merkezî yönetimi, merkeze rağmen arttırmıştır. İltizam sistemine doğru evrilen Osmanlı vergi sistemi III. Selim (1789- 1807)¹²⁵ ve II. Mahmut (1808- 1839)¹²⁶ döneminde genel gevşemeye gitmiştir. Böylelikle reyanın artığına devlet ile birlikte yerel unsurlar ortak olmuştur.¹²⁷

¹²¹ Ruha (Rakka) âyanının mütesellimliği ve eyalet valiliğini ele geçirmesi ile ilgili olarak bkz. 2.3 Firuz Paşa'nın Mütegalibelikleri.

¹²² Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet I*, 1/114-115.

¹²³ Yücel Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dâir Genel Gözlemler", *Belleten* 38/152 (Ekim 1974), 695,696.

¹²⁴ Antonis Anastasopoulos, "Giriş", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri* (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 19,20.

¹²⁵ Kemal Beydilli, "Selim III" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 36/420.

¹²⁶ Kemal Beydilli, "Mahmud II", *TDV. İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV., 2003), 27/352.

¹²⁷ Sina Akşin, "Siyasal Tarih", *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, ed. Sina Akşin (İstanbul: Cem Yayınevi, 1988), 80.

Mültezimler, iltizamları genellikle 3 yıllık sözleşme ile alırlardı. Merkezi idare herhangi bir mukataayı normal süresi boyunca bir mültezime bırakmayabiliyordu. Daha yüksek teklif verildiği zaman mültezim ya fark veriyor ya da elindeki mukataa, mültezimden alınıp bir başkasına veriliyordu. Bir sene dolmadan, iltizamı elinden alınan mültezimler vardır.¹²⁸ Mültezimlerin sık sık değişmesi sistemde istikrarsızlıklar ve karışıklıklar getirmiştir. Bu durum iltizamın sürekli verilmesini gerektirmiştir. Ömür boyu iltizamları genellikle yöneticiler almıştır.¹²⁹ Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da devlet, iltizamı, değişmez mültezim olarak beylerbeylerine ve sancak beylerine vermiştir.¹³⁰ 1709 yılında Urfa Paşasının deposunda 3600 ton buğday vardır.¹³¹ Urfa Paşasının deposunda olan buğday muhtemelen kendi has gelirinden kaynaklı mahsulatı olmalıdır.

Mültezimler, sipahî ve reayanın terk ettiği mirî topraklara el koyarak, taşrada geniş alanları ele geçirme çabası içine girmişlerdir.¹³² 17 ve 18. yüzyıllarda merkezî devlet güç ve otoritesini hem başkentte hem de taşrada önemli ölçüde kaybetmiştir.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesini kaybetmesi ile âyanlar güçlenmişlerdir. Âyanlar böylelikle tımar sahiplerinin arazilerini bir şekilde ele geçirmekte başarılı olmuşlardır. Bir taraftan Celalî isyanları, diğer taraftan da iltizam, malikâne sisteminin yaygınlaşması âyanların güçlerine güç katmıştır.¹³³ İltizam, yöre seçkinlerinin çıkarları ile devletin çıkarlarının örtüştüğü bir sistemdir. Osmanlı toplumunda taşrada bolluk içinde yaşayanlar genellikle mültezimlerdir.¹³⁴ İltizam usulü, devletin bölünmez bütünlüğüne yerel yandaşlar kazandırmıştır. Yerel yandaşlar Musul'da da kendisini göstermiştir.¹³⁵ Tıpkı Ruhallı mültezimlerin sisteme uyum sağladıkları gibi.

¹²⁸ Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalcık - Donald Quataert (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006), 2/663-664.

¹²⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çev. Gül Çağalı Güven - Özgür Türesay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 16.

¹³⁰ Genç, *Osmanlı'da Ekonomi*, 99.

¹³¹ Tabak, *Solan Akdeniz*, 265.

¹³² Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 124.

¹³³ Orhan Yeniars, *Tarih Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 24.

¹³⁴ Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006), 401,402.

¹³⁵ Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, 15.

Devlet malikâne uygulamasına geçtiğinde sermayesi az olan mültezimler kendilerine pasif ortaklar bulmuşlardır. Pasif ortaklar hiç şüphesiz İstanbul'daki yüksek bürokrasi, saray çevresi, beylerbeyi, sancak beyi, kadı ve eşraftır. Gerçi bölgenin ileri gelenleri malikâne ihalelerini tek başlarına alıyorlardı. İltizam ve malikânenin yaygınlaşması servetin sermayeye dönüştürülmesinde etkin rol oynamıştır.¹³⁶

Ruha'da iltizam edilen tımarların mültezimleri tımar sahiplerine iltizam bedelini vermeyerek tımarlılara zulmetmeleri sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu şekilde zulme uğrayan tımar sahiplerinden bazılarını Karacurun nahiyesinde Dönükviran köyü tımarlısı Mehmet'i,¹³⁷ Birecik ve Ruha sancaklarında zeameti bulunan Mehmet Sait v. Mehmet Sait'i,¹³⁸ Ruha'da ortaklık olarak zeametleri bulunan Mustafa ve Mehmet'i sayabiliriz.¹³⁹ Halil v. Hüseyin, Ruha sancağında Yalak nahiyesinde Mağaracık köyündeki dirliğini iltizama vermiştir. Ancak mültezim, Halil v. Hüseyin'i mağdur ederek mahsulden bir meblağ vermemiştir.¹⁴⁰

Ruha'da tımarları iltizam olarak alan bazı mültezimler, dirlik sahiplerine ödemeleri gereken ücreti tımar sahiplerine bilerek ödemedikleri olmuştur. Hasan, Sakıt köyündeki tımarını Mehmet Emin'e iltizam etmiştir. Mehmet Emin çeşitli bahaneler ileri sürerek iltizam bedelini ve ta'sirini Hasan'a vermeyerek yemiştir. Hasan zulme uğradığından hakkını yiyen Mehmet Emin'i Divan'a şikâyet etmiştir. Divan Hasan'ın davasının Ruha'da şeriat ve adalet üzere görülmesini istemiştir.¹⁴¹

İltizam edilen zeametlere yönelik mütegalibe hareketlerine birkaç örnek daha vermek konunun anlaşılması ve açıklığa kavuşturulması açısından önemlidir. Ruha sakinlerinden Arabî Kâtibi'ne bağlı kişilerden Molla Hüseyin, 1170-1172 senelerinde Oymağaç nahiyesinde Hacı Mustafa'nın berat ile mutasarrıf olduğu zeametini seneliği 500 kuruşa iltizam etmiştir. Ancak Molla Hüseyin iltizam ettiği zeamet bedelini Mustafa'ya vermemiştir. Mustafa'nın zararı olmuştur. Mustafa bu durumu

¹³⁶ Özbay, "Mukataa Satışlarında Malikâne Uygulaması", 2113.

¹³⁷ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00012.

¹³⁸ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00031.

¹³⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00034.

¹⁴⁰ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00015.

¹⁴¹ BOA. A. DVNS. AKH. ZCRK. d. 00024. 00109.

Divan'a şikâyet etmiştir. Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiş ve Hacı Mustafa'nın elindeki temessüke göre hareket edilmesi istenmiştir.¹⁴²

Yukarıdaki paragrafta açıklandığı üzere dirlik sahiplerinin iltizama verdikleri yerlerden bekledikleri gelirlerin mütegalibeler tarafından hak sahiplerine verilmemesi Ruha'da sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu tür durumlarda dirlik sahipleri kendilerine yapılan haksızlıkları hükümet merkezine taşıyarak çözmüşlerdir. Haksızlığa uğrayan dirlik sahipleri haksızlıklarını şikâyet müessesesini kullanarak hükümet merkezine taşımışlardır. Dirlik sahipleri sorunu Ruha mahkemesine taşımış olsalardı belgede hüccet aldıklarına dair bir ifade olurdu. Bu ifade olmadığına göre burada yaşanan üç olayda da dirlik sahipleri konuyu İstanbul'a götürerek çözmüş olmaları muhtemeldir.

Tımar sisteminin aksaması iltizam usulünü arttırmıştır. Mültezimler tımarlı sipahinin işini yapmaya başlamıştır. Bu durum âyanlığın doğmasına, mütegalibelik hareketlerinin artmasına kapı aralamıştır. Âyanlık iltizam sistemi ile doğmuştur denilse yanlış olmaz.¹⁴³

Yukarıdaki yaşanan olaylar değerlendirildiğinde tımar alanlarının iltizama verildiği, iltizama verilen yerlerin bedellerini hak sahiplerinin alamadığı ve haksızlığa maruz kaldıkları açıktır. Mütegalibeliğe maruz kalan sahiplerinin haklarını alabilmek için şikâyet müessesesini kullanarak sorunlarını çözmeye çalıştıkları görülmüştür.

1.4.1. Ruha'da Malikâneye Dayalı Mütegalibe Hareketleri

Değişim olgusu, örgütlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için vazgeçilmez bir süreçtir.¹⁴⁴ Örgüt çevresinde oluşacak herhangi bir değişiklik, örgütün ilk dengesini bozacak ve yeni bir dengeyi gerekli kılacaktır. Devletin değişmesinde bir dengeden başka bir dengeye geçiş söz konusudur. Bu nedenle örgütsel değişimin konusu, çevre koşullarına uygun yeni stratejilerin belirlenmesi, uygulanması,

¹⁴² BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00071.

¹⁴³ Cezar, *Levendler*, 225.

¹⁴⁴ Yılmaz Sefer, *Türkiye'deki İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı ve Güvenlik Yöneticilerinin Değişime Yönelik Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), III.

yürütülmesi ve uyumla ilgilidir.¹⁴⁵ Osmanlı Devleti'nde ekonomi kötüleşmeye başlayıp, tımar sisteminden katma değer üretmede sorunlar yaşanmaya başladığında, sıcak paranın yönü hazineye doğru akışı kesildiğinde Osmanlı Devleti ihtiyacına farklı çözüm yolları aramaya başlamıştır.¹⁴⁶ Üretim güçleriyle, üretim ilişkileri arasındaki çatışma belirginleştiği zaman sosyal devrim dönemi başlar. Bu durum yeni üretim biçimi ortaya çıkartır. Hiçbir sosyal düzen o düzende yeri olan bütün üretim güçleri gelişmedikçe ortadan kalkmaz.¹⁴⁷ Mukataa sistemi ile devlet, temin ettiği peşin para karşılığında belirli yerlerin gelirlerini zenginlerine ve ileri gelenlerine bırakmıştır.¹⁴⁸ Bir bakıma devlet aldığı peşin para karşılığında halkı zenginlerin insafına terk etmiştir.

Malikâne sistemi, büyük mirî arazi parçaları üzerinde mülk sahibi olarak çeşitli hakları olan yeni bir toprak sahibi sınıfın ortaya çıkmasında çok önemli katkısı olmuştur. Çiftlik sistemi köy ağalarının yükselişinin ve topraklarında büyük mukataa çiftliklerine sahip meşhur 18. yüzyıl hanedanlarının kökenleri malikâne uygulamasında aranmalıdır.¹⁴⁹ Malikâne sistemi, Osmanlı Devleti açısından, birçok sakıncalar barındırıyordu. Malikâne hakkını elde eden ve fakat siyasi haklardan mahrum, yerli toprak asilleri, devletin zayıflaması ile birlikte ellerinde geçirdikleri siyasî hakları kötüye kullanmışlardır. Malikâne sistemi ile toprağı kayd-ı hayat ile işleme hakkını elde edenlerle toprak sahibi olan devlet arasındaki ilişki; Osmanlı reayasının aleyhine cereyan etmiştir. Bu durum, devlet otoritesine sahip bir kuvvetin oluşumunu tetiklemiştir. Ortaya çıkan toprak asilleri ile devlet arasında başta üstü kapalı, sonrasında açık bir mücadele başlamıştır.¹⁵⁰

Değişim ve dönüşüm arzusu Osmanlı Devleti'nde kendisini göstermeye başladığında; devlet, tımar sistemini dönüştürme konusunda çeşitli araçlar

¹⁴⁵ Ömer Peker, *Yönetimi Geliştirmenin Sürekliliği* (Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1995), 24.

¹⁴⁶ Oğuz Gülser, *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 23.

¹⁴⁷ Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım*, 81.

¹⁴⁸ Özkaya, *Âyanlık*, 128-129.

¹⁴⁹ Dina Rizk Khoury, "The Ottoman Centre Versus Provincial Power-Holders: An Analysis of The Historiography", *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*, ed. Suraiya N. Faruqi (New York: Cambridge University Press, 2006), 3/153; Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", çev. Zeynep Altok, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 47.; Gabor Agoston - Bruce Masters, *Encyclopedia of The Ottoman Empire* (New York: Facts on File An Imprint of Infobase Publishing, 2009), 20.

¹⁵⁰ Barkan, *Toprak Meselesi*, 183-184.

geliştirmiştir. Geliştirilen bu araçlar eski sistem ve düzen kaldırılmadan birlikte sürdürülmeye çalışılmıştır. Gerek yerel idarecilerin gelirlerini arttırma çabası, gerekse iltizam ve malikâne sistemlerini geliştirme gayretleri bu iradenin yansımalarıdır.¹⁵¹ İltizam sistemindeki aksaklıklar devleti, malikâne sistemini uygulamaya doğru sürüklemiştir. Malikâne ile mültezimlere bir yerin vergisini toplama ayrıcalığı ömür boyu verilmeye başlanmıştır. Malikâneleri alan kişiler, mukataalarını bir başkasına devredebiliyorlardı ki bu işleme kasr-ı yed denilmiştir. Kasr-ı yedler ilk başlarda kadıdan bir hüccet alınarak yapılmıştır. Ancak daha sonraları kasr-ı yedler İstanbul'da yapılmaya başlanmıştır. 1734 senesinden itibaren yapılan kasr-ı yed işlemlerinden resm-i kasr-ı yed vergisi alınmaya başlanmıştır.¹⁵²

Malikâne sistemi, merkezin elinde bulunan gücün, taşralı âyana aktarılması sonucunu doğurmuştur. İltizam ve malikâne sistemi ile devlet, mali ayrıcalıklar üzerindeki denetimleri kaybetmiştir.¹⁵³ Osmanlı Devleti'nde Bizans Devleti'nde olduğu gibi köyler şehre değil, şehirler köylere hâkimdir. Taşra seçkinleri köylerde büyük mukataalara sahip olmalarına rağmen şehirlerde oturmuşlardır.¹⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerinde XVII. yüzyıldan itibaren asayiş ve güvenlik bozulmuştur. Bozulmalar ile memlekette düzen kalmamış, can ve mal güvenliği kaybolmuştur.¹⁵⁵ Osmanlı Devleti'nde gelir gider dengesi bozulmuştur. Fütihat kapısı kapanmış, uzun süreli sonuçsuz savaşlar, sıkça cülus ve bunun ulufeyi gerektirmesi,¹⁵⁶ savaş masrafları paraya duyulan ihtiyacı kamçılamıştır. Gelir gider dengesinin bozulmasına karşı bulunan çözüm toprakta iltizama geçmektir. Osmanlı toprak sistemi aynî ekonomiye dayalı bir sistemdir. İltizam usulü bu sistemin nakdî yönteme evrilmesinin ilk adımı olmuştur.¹⁵⁷ Malikâne ve çiftlik sisteminin yükselişi

¹⁵¹ Emine Güldüoğlu, *Osmanlı Merkez-Taşra İlişkileri Çerçevesinde XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 2-8.

¹⁵² Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 20-24.

¹⁵³ Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, 92; Nelly Hanna, *Osmanlı Kahiresi'nde Tüccar Olmak*, thk. Yunus Uğur, çev. Deniz Öktem (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), 22.

¹⁵⁴ Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni* (İstanbul: İmge Kitabevi, 1994), 246.

¹⁵⁵ Selaniki Mustafa Efendi - Mehmet İpşirli, *Tarih-i Selaniki (1003-1008/1595-1600)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 2/787.

¹⁵⁶ III. Murat zamanında askerin fazla olması sebebi ile ulufe dağıtılmasında sıkıntı çıkmıştır. Bu sıkıntı paranın ağırlığı ve ayarının düşürülmesi gibi kötü bir çözüm ile aşılabılmıştır. Ulufe alanlar ellerindeki parayı harcamk istediklerinde ayarı düşük para nedeni ile esnaf ile sorunlar yaşamışlardır. Abdurrahman Şeref Bey, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, 1/287.

¹⁵⁷ Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, 71, 73, 95.

eski tarım düzenini alt üst etmiştir. Eski düzeninin örselenmesi ile güçlü, zengin, fırsatlardan yararlanan bir zümreyi ortaya çıkartmıştır. Âyanlar sekban, sarıca, garip yiğit, levent gibi adlarla âdeta küçük orducuklar oluşturmuşlardır. Küçük orducuklar bulundukları yerlerde güç odağı olmuştur.¹⁵⁸

Yukarıda sayılan faktörler taşırayı güçlendirmiş merkezi zayıflatmıştır. Taşranın güçlenmesi devletin merkezî yönetim düşüncesini zayıflatmış ve adem-i merkeziyetçi anlayış taşrada egemen olmuştur. 18. yy sonlarında Balkanlarda ortaya çıkan âyanlar Osmanlı Devleti'nde önemli bir güç dengesi olmuşlardır.¹⁵⁹ Ancak bu tarihlerde aşağıda da açıklanacağı üzere Rakka (Ruha) eyaletinde de ciddî anlamda devlete muhalefet eden mütegalibe, âyan ve aşiret reisleri, mütegalibe, cebabire, zalemeler ortaya çıkmıştır. Aslında Osmanlı Devleti 18. yy'ın sonuna gelindiğinde iç krizler, savaş hezimetleri ve toprak kayıpları, isyanlarla karşı karşıya kalmıştır.¹⁶⁰

Çöken tımar sisteminin yerine yeni bir sistemin kurulması ya da tımar sisteminin ıslah edilmesi gerekiyordu. Çiftlik sistemi böyle ortaya çıkmıştır ki sonrasında malikâne sistemine dönüşmüştür. Tımarlı sipahiden, cebelüden boşalan yere, yeni muntazam ve iyi işleyen bir askerî teşkilat kurulamamıştır. Topraklı süvariliğin çökmesine rağmen tımar sistemi bir toprak teşkilatı olarak devam ettirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'ni idare eden devlet adamları, gözleri önünde olan biten olayları iyi okuyamadıklarından dolayı olayların gerisinde kalmışlardır. Bu durum da yeni müesseselerin kendiliğinden doğmasına sebep olmuştur. Bu müesseselerden bir tanesi hiç şüphesiz mukataa, malikâne sisteminin de tetiklediği âyanlıktır.¹⁶¹ Mukataa, iltizam, malikâne sistemleri önemli, köklü reformlardır.

Sabri Ülgener kaba ve zorlu kazancı; devlet otoritesini elinde tutanlarla bu otoritenin dışındaki ve uzağında olanların beraberce paylaştıkları bir yol olarak ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin çökmeye başladığı zamanlarda, doğruluk, dürüstlük,

¹⁵⁸ Sam White, *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire* (New York: Cambridge University Press, 2011), 278-280.

¹⁵⁹ Odile Moreau, "Notion et Nature de l'État, de l'Héritage Ottoman aux Réformes Constitutionnelles Modernes", *Les Cahiers de L'Orient* 2/110 (ts.), 119.

¹⁶⁰ Paul Dumont, "L'instrumentalisation de la Religion dans l'Empire Ottoman à l'époque de l'expansion Européenne (1800-1914)", *European Journal of Turkish Studies*. 27 (2018), 1,2.

¹⁶¹ Cezar, *Levendler*, 223-225; Ruha'da âyanın mütesellimliği ele geçirmesi ve Rakka valililiğine elde etmesi ile ilgili bkz. 2.3 Firuz Paşa'nın Mütegalibelikleri.

düzenli iş hayatı gerilemiştir. Bu değerlerin yerini kaba ve zorlu kazançlar almıştır. Ülgener, görüşlerini İzzet Molla'nın Layihasında yer alan şu ifadelerle desteklemiştir: *"Emek gerektiren ziraatı, ticareti bırakıp, ancak kadınlara yakışacak olan, kaba güç gerektirmeyen esham ve mukataa ile ve bad-ı heva ile"* geçinilmesini eleştirmiştir.¹⁶²

Mukataa sistemindeki karışıklıklar nedeniyle Şam, Halep, Diyarbakır, Mardin, Adana, Antep, Malatya ve civarlarında bazı yerlerde vali, muhassıllara gönderilmiş yazıda, mirî mukataaların çoğu, devlet adamları âyanların tasarrufunda olmasına rağmen ellerinde senet olmadığı vurgulanmış, buralardaki reayanın bu kişiler tarafından gözetilmedikleri, reayanın ihtiyaç duyduğu tohum yardımının mirî mukataa sahiplerince yapılmadığı vurgulanmıştır. Bu yüzden reayanın murabahacılarından yani faizcilerden para aldığı ve alınan paraların katlanması nedeni ile reayanın kâr ve kazançlarına, kazandıklarının yetmediği ifade edilmiştir. Söz konusu belge, mirî mukataa sahiplerini eleştirmiş ve mirî mukataa sahiplerinin aldıkları mukataayı bir ya da iki sene gibi kısa süreler işletmeleri yüzünden mukataa sahipleri fazla hâsıl alabilmek için reayaya fazla eziyet etmiştir. Mirî mukataa sahiplerinin tutumları, reayanın perişan ve perakende olmasına sebebiyet vermiştir. Reaya günlük yevmiyeye muhtaç bir hale gelmiştir. Reayanın perişan olması ve bir kısmının ziraatı bırakması mal-ı mirinin azalmasına ve Beytü'l-mal-ı Müslimîn'e ciddi zararlar getirmiştir. Yazı ayrıca, zamanın ve şartların değişmesi ile gelen mukataa sisteminin reayayı perişan ettiğini açıkça ifade etmiştir. Mukataalarda muaccele alınmasının gerekli olduğu yazıda vurgulanmıştır. Yazıda mukataaların dört taksit ile kişilere verildiği ifade edilmiştir. Yazıda, mukataayı alanların halka zulüm etmemeleri gerektiği de vurgulanmıştır. Mukataayı alanların halkın tahammülü var diyerek, defterde olandan fazlasını halka yüklememeleri gerektiği belirtilmiştir. Mukataayı alanların, reayanın rızası olmadan toprağı alıp bir başkasına vermemeleri de istenmiştir. Ayıca yazıda vüzera, mirmiran, mirliya, mütesellim ve diğer ehl-i örfün fermansız, kanunsuz bir şekilde reayaya vergi koyması ya da reayadan çeşitli isimler altında vergiler almaması gerektiği hususuna dikkat çekmiştir. Eğer bir köy bir başka kişiye rızası ile ferağat etmek isterse, bu işin marifet-i şer' ve kişinin hüsn-i rızası ile yapılması da istenmiştir. Yazıda ayrıca,

¹⁶² F. Sabri Ülgener, *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası* (İstanbul: Derin Yayınları, 2006), 205,206.

Ömer'in tasarruf ettiği Ruha'ya bağlı Yalak nahiyesindeki köyleri, Ali'ye kendi isteği ile İstanbul'da hakkından vazgeçtiği ve Ali'nin de bu durumu kabul ettiği belirtilmiştir. Böylelikle Ruha sancağı Yalak nahiyesinde olan Ali, Korhisar köylerini yıllık 22. 622 akçe, Beğce, İsakapısı, Paşa Bekir köylerini 15.000 akçe olmak üzere toplamda 37. 622 akçe mukataa ile Ömer'in kasr-ı yedinden Ali'ye geçmiştir.¹⁶³

Yukarıda ifade edilen kasr-ı yed belgesinde aktarılan reayanın gözetilmediği olay birçok fermada birebir ifade edilmiştir. Bu ibarelerden sonra genelde kasr-ı yed yani mukataadan el çekme işlemi gerçekleştirilmiştir ki Ruha'ya ait birçok kasr-ı yed belgesi mevcuttur. Ancak mukataa sahiplerinin mukataadan neden el çekip bir başkasına devrettiklerine dair bir belgeye rastlanılmamıştır.

Merkezî hükümetin yetkili kıldığı malikâneciye rağmen, taşrada merkezin haberi dahi olmadan vali, sancak beyi, bazı önde gelen kişiler malikâne sahiplerinin alanına girerek çeşitli vergiler toplamaya kalkmışlardır. Oysa malikâne sahibine ait yerlerde bir başkası herhangi bir şekilde tasarruf edemezdi.¹⁶⁴ Malikâneciden başka birisi tasarruf ettiğinde bu durum malikâneci ya da malikânede bulunan reaya tarafından şikâyet konusu yapılmıştır. Malikâneci ihaleyi aldığı yerde yalnızca kendisi tasarruf eder. Beylerbeyi ya da sancak beyi dahi müdahale edemez.¹⁶⁵ Bu durum birçok belgede "*..min külli'l-vücuḥ mefrûzu'l-kalem ve maktûu'l-kıdem serbest..*" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶⁶

Malikâne sistemi ile birlikte mukataa sahipleri devlet ile reaya arasına girmiş ve mütegalibelik hareketleri artmıştır. Mukataa sahipleri, devletin yerini almaya başlamışlardır. Zira klasik dönemde sipahinin topladığı vergiyi, mukataa sahipleri daha fazla kazanabilmek için reayaya baskı yaparak toplamaya başlamıştır.¹⁶⁷ Âyanlar halktan fazla vergi toplama yoluna gittiklerinde bu tür davranışları

¹⁶³ BOA, AE. SABH. I. 00281. 18905. 002.002.

¹⁶⁴ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 21.

¹⁶⁵ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 21.

¹⁶⁶ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00015; BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 113. 239. s. 473; BOA. AE. SMST. III. 00054. 03974. 001. 002. Bu ifadenin taşıdığı anlam için bkz. Ek- 1: Âyanlık ve Mütegalibe İlmihali ek. s.1.

¹⁶⁷ Halil İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", çev. Zeynep Altok, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 22.

engellemek için sonuç alınamayan adaletnameler yazılmıştır.¹⁶⁸ Mukataa sistemi bu durumun açık delilidir. Bir grup zengine nakit para vermeleri şartı ile verilen vergi toplama imtiyazı, reayayı mukataa, malikâne sahiplerinin insafına terk etmiştir.

Reayadan kişiler tımar ve zeamet sahiplerinin dirlik ve mahsulâtına göz diktikleri gibi zaman zaman sipahiler, zaimler de kendi dirliklerine kanaat etmemişlerdir. Bu sipahiler önlerine gelen fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu durum sancakta sorunlara yol açmıştır. Sorun, malikâne olan bir yerde ise daha da derinleşiyordu. Zira malikânenin hukuki statüsü farklıdır. Sipahi İsmail de bir fırsat yakalamış olduğunu düşünerek Selim, İbrahim, Ahmet'in malikâne ortaklığı yolu ile aldıkları köylerden biri olan Cülab nahiyesine bağlı Başmakçı köyünün kendi tımar mıntıkasında olduğunu iddia etmiştir. İş büyümüş, mahkemeye taşınmış ve mahkeme o köyde oturan yaşlılara sorarak Başmakçı köyünün malikâne ortaklığı yapan Selim, İbrahim, Ahmet'in tasarrufunda olduğuna hükmetmiş ve konu ile ilgili hüccet-i şer'iyye de verilmiştir. Sipahi İsmail, Ruha kadısının aleyhine hüküm vermesine aldrış etmemiştir, Başmakçı köyünü rahatsız etmeye devam etmiştir. Üç ortak bu kez davalarını İstanbul'a taşımışlar ve İstanbul'da görülen davada Başmakçı köyü için Defter-i Mufassal, Defter-i İcmal incelenmiş ve verilen hüküm yine Sipahi Selim'in aleyhine olmuştur. 6 Mart 1752 tarihinde hüküm Rakka valisi ve Ruha kadısına bir hüküm yazılmıştır.¹⁶⁹ Sipahi İsmail'in kendi tımar bölgesini ve sınırlarını bilmemesi mümkün değildir. Sipahi İsmail'in yapmış olduğu mütegalibeliklidir. Sipahi İsmail'in tımar sınırını bilmediğini düşünülse bile malikâne olarak alınan yerin sınırları bellidir. Sipahi İsmail'in kendi gelirine kanaat etmeyerek bu şekilde ileri sürdüğü bahaneler dönemin Ruhası'nda başka malikânelerde de sıklıkla karşılaşılmıştır.

Osmanlı köylüsünün örgütlü olmadığı ve bu nedenle devlete isyan etme imkân ve kabiliyeti olmadığı¹⁷⁰ şeklindeki görüş aslında tabandan, esastan zayıf bir görüştür. Tımar sisteminde köylünün başında, köylünün hak ve hukukunu koruyan tımarlı sipahi vardı. Tımarlı sipahi, köylüyü koruyup kolladığı müddetçe onu tımar sahasında tutabilirdi. Aksi takdirde köylü bulunduğu yeri terk edip gidebilirdi ki bu tımarlı sipahiyi zarara sokardı. İltizam ve mukataa sisteminde de aynı durum söz

¹⁶⁸ Adanır, "Semi-Autonomous Forces in the Balkans and Anatolia", 3/175.

¹⁶⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00044.

¹⁷⁰ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 12.

konusudur. Birçok belgede çift sahibi köylüye müdahale edildiğinde tımarlı sipahi, mültezim ve malikâne sahiplerinin defterde kayıtlı köylüsüne sahip çıktığı görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde bir kesim, kuvvet ve nüfuzunu arttırmak için "*nizamlı şeyleri beğenmeyüp emr-i ticâret ve gurus ve zirâat ve tahsîl-i kuvvet ve kudreti râhatımız için terk edub, tâife-i nisvâna şâyân olan eshâm ve mukâtaa ile geçinerek ve kimi yalnız zalemeye istinâden bâd-i hevâ akçe kazanup taîş ederek bi'l-küllîyye muâmelât-ı sâire ber taraf olub ancak kazanc-ı devlet-i aliyyenin irâd-ı azîmi olan emvâl-i fukarâ malına irâs-ı hasâretten ibâret olmuşdu...*"¹⁷¹ getirili şeyleri tercih etmişlerdir. Keçeci Mehmet ulema, devlet adamı, askerîye verilen vazifeye karşılık bir ücret verilmesi durumunda, reaya ve berayanın üretim sonucu ortaya çıkan kazancından zalimlerin elinin kesilmesi sonucu doğuracağını ifade etmiştir.¹⁷²

Malikâne uygulaması 1695 senesinde başladığında Diyarbakır da satışa çıkmış yerler arasında idi. Diyarbakır voyvodalığı, eyalet hazinesini koruyup kollamak, merkeze havale etmek ve çeşitli harcamaları yönetmek üzere kurulmuştur. Diyarbakır eyaletinin geliri fazla olduğundan hazine için önemli idi. Diyarbakır eyaleti voyvodalığı kurulduğunda Ruha sancağı da Diyarbakır voyvodalığına bağlı olarak satışa çıkartılmıştır.¹⁷³ Bu nedenle bazı zamanlarda Diyarbakır eyaleti idarecileri ile Ruha sancağı yöneticileri ve halkı arasında anlaşmazlıklar görülmüştür. Diyarbakır voyvodalığına bağlanmış yerler aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 2: Diyarbakır Voyvodalığı Malikâne Satışı Birimleri

Yerleşim Yeri	Yerleşim Yeri	Yerleşim Yeri
Tercil	Amid	Çermik
Diyarbakır	Ergani	Hani
Kulb	Amid-i Garbî	Amid/Göksu
Amid-i Şarkî	Azab	Berazi
Mardin	Pertek/Til	Rakka/Hilan
Ruha	Savur	Siverek

Kaynak: Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 114.

¹⁷¹ İzzet Keçecizade Mehmed Molla, *Layih-i İzzet Molla* (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Arşivi (Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu)), 9.

¹⁷² İzzet Keçecizade Mehmed Molla, *Layih-i İzzet Molla* (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Arşivi (Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu)), 9-10.

¹⁷³ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 114.

Diyarbakır voyvodalığı oluşturulurken yerleşim yerlerinin idarî yapılanması referans alınmamıştır. Rakka eyaletinin paşa sancağı olan Ruha sancağının Diyarbakır voyvodalığına bağlı olması bu durumu açıkça göstermiştir. Tablo 2'nin alındığı eserde bulunan tabloda, voyvodalığa dâhil olan yerleşim yerleri arasında Şerefiamid isimli bir yer ismi geçiyor ki bu muhtemelen Şarkîamid, Amid-i Şarkî ya da Kara Amid olmalıdır. Bir hatalı okuma ise sehven Şerefiamid olarak yazıldığını değerlendiriyoruz. Bu nedenle Şerefiamid tabloya alınmamıştır.¹⁷⁴ Aşağıda görüleceği gibi idarî yapılanmadan farklı bir şekilde malikâne yapılanmasını bir çatı altında toplayan voyvodalıklar ile farklı eyalete bağlı Ruha sancağı arasında sorun çıkmış ve bu sorun aşağıda aktarıldığı üzere bir idarî yönetim krizine neden olmuştur.

Malikâne tasarruf edenler askerî sınıfa dâhildirler.¹⁷⁵ Ancak malikânegilerin askerî olduğu berat tezkirelerinde yazılmamıştır. Malikâne uygulamalarında ortaklık olabildiği için karmaşık aile yapıları, malikâne sahiplerinin resmî ve sosyal ilişkileri ancak bu konunun üstünde daha ince bir şekilde çalışılarak ortaya çıkarılacaktır. Bu bilgiler açısından zengin arşiv materyali ise berat tezkireleridir. 1695-1697 yılları arasında malikâne sahiplerinin %61'i askerî, % 39'u reaya sınıfındandır. Genel bir değerlendirme yaptığımızda askerî sınıfın taşra üstündeki malî hegemonyası dolayısıyla reyanın üstünde ister istemez bir baskı oluşturmuştur. Reyanın malikâne sahibi olma yolundaki malî açıdan nicel yetersizliği ortadadır. Askerî sınıfın ise malikâneye ilgisi açıktır.¹⁷⁶

Ruha kazasında Bozabad nahiyesine bağlı, Kurbanöyüğü köyü ahalileri, Divan'a dilekçe yazarak Kurbanöyüğü köyünün Balıbeyoğlu Ali'nin malikânesi olduğunu, kendilerinin de mahsulâtın vergilerini vermeye razı iken Balıbeyoğlu Ali'nin malikânesinin tahsiline kendisinin gelmediğini, zalemeden ve mütegalibeden olan kişilere malikânesini iltizama verdiğini ifade etmişlerdir. İltizamı alan kişiler, mütegalibeden oldukları için mahsulât ve rüsumatı almışlardır. Köy ahalisi iltizamı alan bu zalim kişilerin bedavadan yem, yiyecek ve erzaklarını hizmet adı altında

¹⁷⁴ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017), 1-1140.

¹⁷⁵ Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 47; Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 59-61.

¹⁷⁶ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 59-61.

aldığını, bunların baskılarının sonu olmadığını ifade etmişlerdir. Kurbanöyüğü köylüleri perişan ve perakende olduklarını, köylerin harap olmaya yüz tuttuğunu, bu nedenle gelen mültezimlerin mahsul ve rüsumun dışında hizmet adı altında kendilerinden yem, yiyecek, erzak almalarının önlenmesi için hükm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. Bu talep karşısında Rakka beylerbeyi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilerek iltizamı alanların kanuna ve deftere aykırı bir şey almalarının önüne geçilmesi vali ve kadıdan istenmiştir.¹⁷⁷ Görüldüğü gibi malikâne sahibi Balıbeyoğlu Ali, malikânesini başkasına iltizama vermiştir. İltizamı alan kişiler ise köylülere zulmetmişlerdir. Ruha'da XVIII. yüzyılda bu şekilde çok sayıda mütegalibe reaya zulmetmiştir.

Kendisine iktidar alanı oluşturarak çevresine zulmeden kişilerden birisi de tımar sahibi Mustafa'dır. Mustafa, defterde açıkça bir başkası adına malikâne olarak kayıtlı olan yerleri zapt etmeye ve kendisine bir iktidar alanı açmaya çalışmıştır. Erbab-ı tımarlardan Mustafa, Yeniceköy ve Sarım mezrasını deftere aykırı bir şekilde müdahale ve zapt etmiştir. Mustafa, Yeniceköy ve Sarım mezrasının mahsul ve vergilerini kendisi almıştır. Oysa Mustafa'nın zapt ettiği yerler havass-ı hümayuna ait yerlerdir. El-Hac Ali ber vech-i malikâne bu yerleri kendisinin zapt etmesi gerektiğini iddia etmiş, bu nedenle de İstanbul'a giderek tımar sahibi Mustafa'yı şikâyet etmiştir. Ali şikâyetinde bu yerlerin ber vech-i malikâne kendisinin olduğunu iddia etmiş ve Mustafa'nın bu yerleri zapt etmesinin engellenmesi için emr-i şerif talebinde bulunmuştur. El-Hac Ali'nin iddiaları üzerine Defter-i Hakanî incelenmiş ve Yeniceköy ve Sarım mezrasının Ali'nin tasarrufu altında olduğu görülmüştür. Böylelikle Yeniceköy ve Sarım mezrasını El-Hac Ali'nin zapt etmesine karar verilmiştir. Söz konusu karar, bir hüküm ile Rakka valisi ve Ruha bildirilmiştir.¹⁷⁸ Tımar sahibi Mustafa'nın yaptığı mütegalibelik cebren bir yerin zapt edilmesidir. Oysa malikâne olan yere kanunen vali ve kadı bile müdahale edemezken bu tür bahanelerle bir başkasının malına el koymak Ruha mütegalibeliğinde zaman zaman karşılaşılan durumlar arasındadır. Bu tür olaylarla karşılaşan mağdurlar haklarını aramak için hükümet merkezine giderek dava açmışlardır.

¹⁷⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 72. 276. s. 545.

¹⁷⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 104.230. varak. 228.

Ruha'da malikâne voyvodalarının da mütegalibe olarak malikâne sahiplerine zumettikleri olmuştur. Malikâne voyvodaları topladıkları mahsulü malikâne sahiplerine vermeyerek gasbettikleri zaman olmuştur. Ruha'ya bağlı Şehr ve Bozabad nahiyesinde ber vech-i malikâne berat-ı şerif ile mutasarrıf olanların voyvodaları mahsul, vergi ve diğer hukuklarını kanun ve defter gereği toplamışlar ancak bazı voyvodalar topladıklarını vermemişlerdir. Ber vech-i malikâne hak ettikleri mahsul ve vergileri alamayan Sadrazam Kethüdası Kâtibi Mustafa, Mehmet, Abdurrahman, Feyzullah tahsil edemedikleri malikâne mahsulünü alabilmek adına durumlarını anlatır dilekçeyi Divan'a göndermişlerdir. Sadrazam Kethüdası Kâtibi Mustafa, Mehmet, Abdurrahman, Feyzullah, kanun dışı ve deftere aykırı bir şekilde kendilerine verilmeyen mahsulât, vergi ve diğer hukuklarının alınıp kendilerine verilmesi için hüküm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında Ruha kadısı ve Rakka mütesellimine hüküm gönderilerek kanun ve deftere uygun hareket edilmesi istenmiştir.¹⁷⁹ Malikâne sahipleri mukataalarını emanet ettikleri voyvodaların nezaret etmeleri gereken malikânenin mahsulatına el koyma olayı da bazı zamanlarda Ruha'da yaşanmıştır. Ruha'da bu türden mütegalibelik olaylarında da Osmanlı adalet sistemi¹⁸⁰ haklı olana hakkını teslim etmiştir.

Ruha'da malikâne olarak alınan yerlerin mütegalibeler tarafından kendi tımarları olduğu gerekçesiyle malikânelere el konulduğu olmuştur. Bu durumun somut örneklerinden bir tanesi Es-Seyyit Mehmet Selim'in başına gelenlerdir. Es-Seyyit Mehmet Selim, Süleyman Ağa ile Ruha kazasında Cülab nahiyesinde Kara İshak köyüne ber vech-i malikâne ortaktır. Abdurrahman v. El-Hac Mehmet, Kara İshak köyü, beni tımarımdır iddiasında bulunmuştur. Bu iddia karşısında Es-Seyyit Mehmet Selim, İstanbul'a gitmiş ve şikâyet etmiştir. Mehmet Selim'in şikâyeti üzerine Ruznamçe-i Hümayun, Defter-i İcmal ve mufassala bakılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Kara İshak köyünün Mehmet Selim ve Süleyman Ağa'nın uhdesinde olduğu tespit edilmiştir. 8 Ağustos 1755 tarihinde Rakka Valisi Abdullah Paşa ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiş ve tımarın kimlere ait olduğu belirtilmiş ve kanuna uygun hareket edilmesi istenmiştir.¹⁸¹ Malikâneler devletten ücret

¹⁷⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 143. 124. hüküm 802. s. 246.

¹⁸⁰ Osmanlı adalet sistemine Ruha açısından bakmak için bkz. Murat Polat, "17 ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Adalet Düzeni: Ruha Örneği", *Journal of History School* 57 (2022), 1072-1103.

¹⁸¹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00056.

karşılığında alınır. Ücret karşılığı alınan malikâneler için devlete bir ücret ödenir. Bu malikânenin sahibinin kim olduğunu eldeki belgelerle Es-Seyyit Mehmet Selim'in ispatlaması oldukça kolay bir durumdur. Ancak malikânenin kendisinin tımarı olduğunu iddia eden kişinin elinde bir belge olması söz konusu değildir. Buna rağmen sorunun Ruha'da halledilemeyip hükümet merkezi yoluyla çözülmesi Abdurrahman v. El-Hac Mehmet'in mütegalibeliği nedeniyle hak sahibinin hakkını kabul etmemesinden kaynaklandığı açıktır.

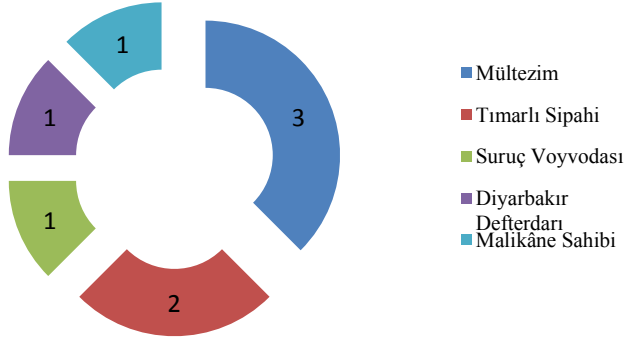
Mehmet ve İbrahim Ruha kazasının ihzariyesini berat-ı şerif ile almışlar ve Ruha kazası ihzariyesini iltizam ile bir kişiye vermişlerdir. İhzariyeyi iltizam eden kişi iltizam olarak aldığı ihzariye mukataasının parasını vermemiştir. Mehmet ve İbrahim ihzariyeden kaynaklı paralarını tahsil edebilmek için İstanbul'a şikâyete gitmişler ve haklarını yaptıkları şikâyet neticesinde alabilmişlerdir.¹⁸² Ruha'da tımarlar iltizam edildiği gibi alınan mukataalar da bir nevi kasrı yed yapılmış gibi başkalarına iltizama verilmiştir. Ruha'da iltizama verilen mukataaların sahiplerinin iltizam bedelini alamayıp mağdur oldukları birçok olay mevcuttur.

Grafik 2 incelendiğinde malikâneleri zapt etmeye çalışanlar arasında reayanın olmaması dikkat çekicidir. Yani malikâneleri yasa dışı ve haksız yere ele geçirmeye çalışanların %100'nün askerî sınıfa ait olması Osmanlı Devleti'nde yerel ve resmî unsurların taşraya hâkim olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İncelediğimiz belgelere göre devletin müzadeye ile verdiği resmî malikâneleri alanlar ehl-i berat dediğimiz mültezimler, tımarlı sipahiler, voyvodalar, Diyarbakır defterdarı ve bir malikâne sahibidir. Demek ki Ruha sancağını bu dönemde ağırlıklı olarak domine eden grup askerî sınıftır. Mültezimlerin malikâneleri zapt etme girişimleri %37,5 'tir. Bu durum sıcak ve kolay parayı seven mültezimlerin malikânelere çeşitli sebeplerle sahip olmaya çalıştığını gösteriyor. Malikâneleri alanların askerî sınıftan mültezimler başta olmak üzere diğer resmî statülü kişiler olması taşrada egemen olma ve güç elde etme arzusunu göstermesi açısından önemlidir.

Grafik 2: Malikâneye ya da Vergilere El Koyanlar

¹⁸² BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00020.

Malikâneye El Koyanlar

Kaynak: Mültezim için bkz: BOA, A. DVNS. MHM. d. 00028. 00036; BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00020; BOA. A. DVNS. ŞKT. d.113. 239. s. 473. Tımarlı Sipahi için bkz. BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 104.230. varak. 228; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00056. Diyarbakır defterdarı için bkz. BOA. A. DVNS. MHM. d. 73.79; Suruç voyvodası için bkz. BOA. A. DVNS. MHM. d. 00096. 00072; Malikâne sahibi için bkz. BOA, A. DVNS. MHM. d. 00028. 00036.

Ruha'da bulunan Şarkî Berazi ve diğer Berazi her yönü ile “*mefruzu'l-kalem ve maktûu'l-kıdem*”¹⁸³ serbest bir şekilde ber vech-i malikâne Osman'ın tasarrufunda olan mukataaya Suruç Berazisi mültezimi, Berazi Müştekatogullarından Bektaş, kardeşi Şahin kanunlara aykırı bir şekilde müdahale ederek mukataanın zarara uğramasına sebebiyet vermişlerdir. Malikâne sahibi Osman sorununu çözebilmek için Bektaş'ı ve kardeşi Salih'i şikâyet etmiştir. Osman'ın talebine Divan'dan cevap olarak Ruha kadısı ve Rakka mütesellimine hüküm gönderilmiştir. Hükme göre; Osman'ın davasının Ruha'da kanuna uygun bir şekilde görülmesi ve ilâm edilmesi istenmiştir.¹⁸⁴ Berazi Aşireti mukataasına yönelik bu kez Osman, yukarıdaki olay ile bağlantılı bir dilekçeyi yaklaşık bir ay sonra Süleyman ile birlikte vermiştir. Osman ve Süleyman dilekçesinde Berazi ve diğer Berazi mukataası yıllık 1.000 kuruş maliyesi ile mefrûzu'l-kalem ve maktûu'l-kıdem serbest bir şekilde kendilerinin üzerinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle Süleyman ve Osman yazdıkları dilekçede Suruç ya da Şami Berazilerine sefer teklifi ya da bedel teklifi

¹⁸³ Mefruzu'l-kalem ve maktûu'l-kıdem ifadesi için bkz. Ek- 1: Müttegallibe İlmihali ek. s.1.

¹⁸⁴ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 113. 239. s. 473.

yapılmamasını istemiştir. Bu istek Başdefterdar El-Hac İbrahim'in ilâmı ile resmiyet kazanmış ve Ruha kadısına gönderilmiştir.¹⁸⁵ Suruç Berazisi mültezimi, Berazi Müştekatogullarından Bektaş ve kardeşi Şahin, Osman'ın malikâne bölgesine müdahale edemeyeceklerini bilmelerine rağmen mukataaya müdahale etmeleri mütegalibeliğin kanun tanımazlık noktasında ulaştığı yeri göstermesi açısından önemlidir.

Savaş biçimlerinin değişmesiyle¹⁸⁶ Osmanlı Devleti uzun ve semeresiz savaş masraflarını karşılayabilmesi, hazine harcamalarını deruhte edebilmesi, oluşan pahalılık ve enflasyonu söndürmeye katkı sağlayabilmesi için malikâne uygulamalarını devreye sokmuştur. Malikâne uygulamalarının uygulama alanlarından birinin de Ruha olduğu görülmüştür. Malikâne uygulamalarının emek gerektirmeyen ve ancak Keçecizâde İzzet Molla'nın ifadesi ile riski olmayan bir gelir kapısı olduğu açıktır.¹⁸⁷

Ruha'da ya da Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde, malikâne sisteminin ortaya çıkışı hiç şüphesiz ki yaygınlaşan şehrin kıra saldırmaları ve kır ortadan kaldırmak istemesidir.¹⁸⁸ 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gücü, taşra elitleri karşısında zayıflamıştır.¹⁸⁹

İltizam sisteminin gelişmiş farklı bir evresi olan malikâne mukataa sistemi,¹⁹⁰ Ruha'da uygulanırken mukataa sahipleri serbestiyet üzere olan mukataalarına müdahale edilmeleriyle mağduriyetler yaşamışlardır. Ruha'da mukataalarda yaşayan reaya mukataa sahiplerinin ya da mukataa dışından mütegalibelerin reayadan alınmaması gereken vergileri almaları sebebiyle zarar görmüştür.

¹⁸⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 114. 84. s. 160.

¹⁸⁶ Mann, *İktidarın Tarihi Küresel İmparatorluklar ve Devrim 1890-1945*, III/36-38.

¹⁸⁷ İzzet Keçecizade Mehmed Molla, *Layih-i İzzet Molla* (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Arşivi (Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu)), 9.

¹⁸⁸ Henri Lefebvre, *Şehir Hakkı*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015), 86.

¹⁸⁹ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)* (Ankara: Yurt Yayıncılık, 1984), 15.

¹⁹⁰ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 165.

1.5. Ruha'da Vergi Kaynaklı Müttegallibelik Hareketleri

Osmanlı Devleti 17. yüzyıl sonunda hem merkezî hem de eyalet düzeyinde kendisinin topladığı gelirleri; şahısların toplamasına yönelik düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Devlete ait gelir kaynakları malikâne yöntemi ile işletilmesi, açgözlü baskıcı bir grubun da doğmasına kapı aralamıştır. Malikâne sisteminin bu kötü yönüne rağmen; devlet, kolay yönetilebilir bir toprak sistemine kavuşmuştur.¹⁹¹ Ancak malikâne sistemi merkezin taşra üzerindeki egemenliğini zayıflatmıştır.¹⁹²

Gerek merkezde, gerek vilâyetlerde adaleti ve saltanatı temsil eden makamların şeriata, kanuna aykırı, keyfi hareketleri yapmaları, zulüm, irtikâp ve rüşveti arttırmıştır.¹⁹³ Reayanın hükümdar üzerinde hakları vardır. Bu haklardan bir tanesi paranın ayarının korunmasıdır.¹⁹⁴ Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru akçenin ayarı ile oynanmıştır. Bu durum emtia fiyatlarının artmasına etki etmiştir. Ruha'da ahali üzerinde hâkimiyet kurabilmek için aşiret yapısından ya da bürokrasiden kaynaklı otoritenin kullanılmaya çalışıldığı görülmüştür. Ruha'da kişisel nüfuzu sayesinde otorite kurabilenler olmuş ve bu kişiler kendi kafalarına göre, devletten bağımsız olarak ahali üzerine vergi yükümlülükleri koymuşlar ve bu vergileri toplamaya çalışmışlardır. İleriki bölümlerde görüleceği gibi bürokrasiden¹⁹⁵ kaynaklı olarak Ruha'da bulunan devlet görevlileri ve devlet ile iltisaklı olanlar ve aşiret reisleri devlet kanunlarında yer almayan vergiler ihdas ederek bu vergileri toplayabilmişlerdir.

Vergi sistemi, toprak idare sistemi, askeri sistem zamana göre, duruma göre yani şartlara göre kendisini güncellemeye çalışmıştır. Bu güncelleme, zamana ve içinde bulunan şartlara göre köklü ve kalıcı sonuçlar vermemiştir. Çağa ayak uydurma çabaları ya da sistemde güncellemeler yapmak, ister istemez Osmanlı toplum yapısında da değişikliklere yol açmıştır.

Devletin şekli, sınıflamaya göre belirlenir. Bu sınıflama çeşitli şekillerde yapılabilir. Osmanlı Devleti'nde vergi verenlerle, artığı toplayanlar reaya şeklinde

¹⁹¹ Ariel Salzmann, *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Regime'i*, çev. Ayşe Özdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 20.

¹⁹² Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), 194.

¹⁹³ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII VE XIX. Asırlarda)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 8.

¹⁹⁴ Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), 62.

¹⁹⁵ Bkz. Ruha'da Bürokrasi Kaynaklı Müttegallibe Hareketleri

kaba bir sınıflama yapılmıştır. İnsanların manevî ve ruhî özellikleri, yargı hükümleri, düşünce tarzları, kültürleri bu sınıflamaya göre oluşur. Sınıflamada servet, gelir paylaşımındaki değişiklikler, bu unsurlarda da değişikliğe yol açar.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin Urfa'da uygulamış olduğu vergi sistemini tüm ülke için genellemek yanlış olur. Zira her eyalet hatta her sancak kendisine özgü bir kanunname ile idare edilmiştir. Her eyaletin ayrı bir iktisadî kanunu ve idarî atmosferi vardır.¹⁹⁷ Eyalet kanunnamesinde reayadan alınması gereken vergiler belirtilmiştir. Ancak zaman zaman bazı idareciler reayadan kanunnamede yazılı olmayan birtakım vergiler talep etmişlerdir.

Rakka (Ruha) valisine yazılan bir hükümde kanunda belirtilen vergiler dışında, mahkemeye başvuran ahaliden resm adı altında hükkam ve zabitan tarafından bir vergi talep edilmemesi istenmiştir. Aslında validen talep edilen bu durum ile alınması gerekli vergi türünün belli olduğu, bu vergi türünün dışında görevlilerinin kanunun dışına çıkarak kendi lehlerine ahaliden bir ücret almamaları öngörülmüştür.¹⁹⁸ Rakka mütesellimi, Ruha kadısına. 30 Temmuz 1725 tarihinde gönderilen bir hükme göre, imdad-ı seferiye için Ruha'dan 22 kese akçe ve 500 nefer savaşılabilecek asker istenmiştir.¹⁹⁹ Ruha kazasının H. 1 Cemaziye'l-Evvel 1099 tarihinde sürsat vergisi toplamı 146.000 akçe idi.²⁰⁰

Ruha'da Güzan, Sodko, Kaya Hazır, Şeradi aşiretleri ahalileri üzerlerine edası lazım gelen hukuk ve rüsumu kanun ve deftere uygun bir şekilde zabitlerine ödemişlerdir. Aşiret mensupları vergilerini ödediklerinden dolayı, bunlara müdahale olunmak gerekmez iken kethüdaları olan Mahmut ve Hasan zahire baha, kaftan baha, peşkeş baha ve sair bahane ile yedişer, sekizer yüz kuruşlarını almışlardır. Güzan, Sodko, Kaya, Hazır, Şeradi aşiretleri ahalisi İstanbul'a gelmiş ve kethüdalarını şikâyet etmişlerdir. Şikâyet sonucunda Rakka valisi ve Ruha kadısına Divan'dan hüküm gönderilerek kadı ve validen söz konusu davayı şeriata uygun adalet ile görerek kethüdaların aşiret mensuplarına teaddi ettirilmemeleri istenmiştir.²⁰¹

¹⁹⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1986), 25.

¹⁹⁷ Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, 225.

¹⁹⁸ BOA. AE. SABH. I. 00022. 01833. 001. 001.

¹⁹⁹ BOA. A. DVNS. MHM. d. 00132. 00174.

²⁰⁰ BOA. AE. SMMD. IV. 60. 7013.

²⁰¹ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 44. 69. hüküm no 572. s. 138.

Mahmut ve Hasan'ın aşiret mensuplarından talep ettikleri zahire baha, kaftan baha, peşkeş baha gibi vergiler kanunda olmayan şeylerdir. Ancak reayanın artık ürününü elinden almak isteyenler talep ettikleri bu tür örfi vergilere ilginç isimler bularak aşiret mensuplarına mütegalibelik yapmışlardır. Reaya, talep edilen vergilerin gayrikanunî olduğunun bilinci ile kendisine haksızlık yaptırmamak için yasa dışı vergi talebini İstanbul'a şikâyet ile engellemiştir.

Ruha'da mütegalibeler, üzerlerindeki vergi yükünü hafifletmek için vergiden muaf olan ya da vergisini vererek vergi yükümlülüğünü eda etmiş olan kişilere, aşiretlere, topluluklara baskı yapmışlardır.²⁰² Üzerinde vergi sorumluluğu bulunan mütegalibeler karşılarında vergiden muaf bulunan kişilere bizimle birlikte siz de vergi verin diyebilmişlerdir.²⁰³ Bu konu ile ilgili örnek vermek konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Ruhalı mütegalibelerden Ruha Tadad mahallesi mütegalibeleri daha önce vergilerini vermiş olan Tadad mahallesi sakinlerinden “Sizler köylülerimiz, kabilelerimizdensiniz.” diyerek vermeleri gereken vergileri başkalarına yüklemeye çalışmışlardır.²⁰⁴ Yine bir zeamet köyü ahalisi de bu şekilde mütegalibâne bir teklifle karşılaşmıştır.²⁰⁵ Mütegalibâne bir baskı da avarız, imdad-ı hazeriye ve diğer vergileri kendileriyle birlikte vermesi için Ruha'nın bir mahallesinde bulunan Yeniçeri Hasan'a yapılmıştır.²⁰⁶ Mütegalibeler, ulemadan Halil ile yeniçeriler Bekir, Mehmet ve Yusuf'u vergiden muaf olmalarına rağmen avarız, imdad-ı seferiye ve diğer vergileri vermeleri için sıkıştırmışlardır.²⁰⁷ Reayadan bir gayrimüslimin tüm vergilerini vermesine rağmen bir daha vergi vermek için baskı altına alınması²⁰⁸ Ruha'da yaşanmış mütegalibeliğe örnek olarak verilebilir.

Osmanlı kanunlarına göre reaya, üzerine düşen vergiyi ve öşrü vermekle mükelleftir. Vergi vermek Osmanlı devlet sisteminde aynı zamanda devlete

²⁰² Osmanlı Devleti reayadan bazı kişilere seyyit olmaları ya da çeşitli kamusal hizmetlerde bulunmaları sebebiyle vergisel muafiyetler tanımıştır. Vergisel muafiyet tanınan kişiler muafiyetleri sebebiyle zaman zaman çeşitli baskılara maruz bırakılmışlardır. Bu konu ile ilgili bkz. Dördüncü Bölüm: İmtiyazlı Zümrelerin Maruz Kaldıkları Mütegalibe Hareketler.

²⁰³ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00015; BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 00004. 00077.

²⁰⁴ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 130. 34. s.66.

²⁰⁵ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 148. 155. hüküm no 1036. s. 307.

²⁰⁶ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00066.

²⁰⁷ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00015.

²⁰⁸ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 84. 24. s. 43.

bağlılığın bir işaretidir. Yukarıdaki paragrafta aktarıldığı üzere Ruha'da farklı yerleşim yerlerinde zaman zaman vergi vermek istemeyen reaya çıktığı gibi, Ruha'da da vergiden kaçınmak isteyen ve halkı vergi verdirmemek için çalışan kişiler, zümreler olmuştur.

Rakka valisi, Arab zahiresi ismiyle Ruha ahalisinden avarız türü bir vergi olan tekâlîf-i şâkka istemiştir. Bu istek ile Rakka valisi 1500 kiyel buğday, 3.000 kiyel arpa ve 500 kuruş toplamıştır. Arab zahiresi adı altında toplanan vergiler ahaliyi perişan ve perakende etmiştir. Ruha ahalisinin müracaatı üzerine Arap zahiresi adı altında bir vergi toplanmaması için Rakka valisine emr-i şerif verilmiştir. Ancak Arap zahiresi ismi altında toplanan tekâlîf-i şâkkanın toplanmasını yasaklayan emre rağmen Rakka valisi bu emri uygulamamış ve önceki uygulamalarına devam ederek Arap zahiresi adlı tekâlîf-i şâkkayı toplamaya devam etmiştir. Rakka valisinin Arap zahiresi vergisini topladığı yıllar kıtlığın, pahalılığın ve çekirge istilasının olduğu yıllar olması sebebi ile reayanın Rakka valisinin kafasına göre topladığı vergiyi ödemeye gücü kalmamıştır. Ruha ahali, mecbur kalarak İstanbul'a gitmiş ve Rakka valisinin uygulamalarını şikâyet etmiştir. Ruha ahali önceden sadır olan bir emr-i şerifin yeniden yazılmasını istemişlerdir. Rakka valisinin Arap zahiresi almasının reayayı perişan ettiğini kentin ileri gelenleri olan ulema, suleha, imam ve hatipler, meşayih, eşraf ve âyan da ilâm ve arz etmiştir. Ruha kadısının arzı da reayanın feryatlarını anlatır tarzda olduğundan dolayı 2 Temmuz 1732 tarihinde bir hüküm sadır olur. Sadır olan hüküm bir önceki emr-i şerife atıf yapmış ve Rakka valisinin reayadan Arap Zahiresi ismi altında tekâlîf-i şâkka almasının yasaklanması şeklinde olmuştur.²⁰⁹ Rakka valisinin mütegalibelik yaparak örfî bir vergi toplamaya çalışması Ruha ahalisinin şikâyet mekanizmasını kullanmasıyla engellenmiştir. Ruha'da çeşitli mevki ve makamdan olan kişiler farklı isimler altında örfî vergi toplayarak reyanın bu vergiler altında sıkıntı çekmesine sebep olmuşlardır.²¹⁰

Kara Ulus Kethüdası Abdulhay, Şehid, Mahmut, Cebail isimli kişiler; Berazi Aşireti'ne tabi Hicab cemaatinden Mennan, Mahmut ve Karlo'yu Baraklı Kara Ulus harcını versinler diye sıkıştırmışlardır. Oysa bu kişiler Berazi Aşireti'ne mensup

²⁰⁹ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 138. 7, varak 5.

²¹⁰ Ruha'da kanunda olmayan vergiler ve bu vergileri toplayanları inceleyiniz. Bkz. Tablo 3: Ruha'da Kanunsuz Vergiler ve Toplayanlar

oldukları için üzerlerine edası lazım gelen hukuk ve rüsumu şeriata ve kanun ve deftere göre aşiretlerinin reislerine vermişlerdir. Kara Ulus Kethüdası Abdulhay, Şehid, Mahmut, Cebrail'in bu istekleri yerine getirilmediğinden dolayı beş kişi haksız yere öldürülmüş, tüm emval, eşya yağma edilmiştir. Kara Ulus Kethüdası Abdulhay, Şehid, Mahmut, Cebrail iki kez mahkemeye çağrılmış fakat mahkemeye gelmemişlerdir. Ruha kadısı bu durumu mektup ile İstanbul'a yazmıştır. 17 Aralık 1704 tarihinde Mennan, Mahmut ve Karlo'nun mahkemesinin şeriata uygun ve adalet ile görülmesi hükmü verilmiştir.²¹¹ Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi Ruha'da XVIII. yüzyılda kanunda, defterde olmayan vergiler ihdas ederek ihdas ettikleri vergiyi reayadan cebren toplamaya çalışanlar olmuştur. Reaya kendilerinden kanunsuz bir şekilde istenilen vergilere tepki göstererek Ruha kadısının kendilerine yardımcı olarak yaşadıkları kanunsuzlukları İstanbul'a yazmalarını istemişlerdir. Berazi Aşireti'ne tabi Hicab cemaatinden Mennan, Mahmut ve Karlo kanunsuz vergi talebinden Ruha kadısının İstanbul'a yazmış olduğu ilam ile kurtulmuşlardır.

Hassa Silahşorlarından İbrahim berat-ı şerif ile Ruha kazasında Ona köyünde zeamete mutasarrıftır. Ona köyü ahalisi üzerlerine edası lazım gelen avarız, imdad-ı seferiye ve diğer vergileri görevli memurlara tamamen eda etmişlerdir. Köylülere dahl olunmak icap etmez iken ehl-i örf taifesinden bazı kişiler, çok miktarda atlı ile köylülere gelip para vermeden, bedavadan yem, yemek, ferman bahası, dış kirası gibi birçok ad altında köylülerden para toplamışlardır. Bu durum İbrahim'in zeametine zarar vermiştir. İbrahim Divan'a giderek kanun dışı bu durumu şikâyet etmiş, ehl-i örf taifesinin teaddisinin önlenmesi için emr-i şerif talep etmiştir. 24 Haziran 1750 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır.²¹² Askerî sınıfın köylere devr adı altında çok sayıda atlı askerle gitmeleri ve köylülerden atlara yem ve askerlere yiyecek istemeleri köylülere maddî açıdan ağır gelen bir durumdur. Zaten kalabalık askerlerle köylere devre çıkmak da yasaktır. Ruha'da ehl-i örfün Ona köyüne gelerek kanunsuz bir şekilde bedavadan yem, yemek, ferman bahası, dış kirası gibi örfî vergi talepleri Zaim İbrahim'in Divan'a şikâyeti ile engellenmiştir.

²¹¹ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 00004. 00077.

²¹² BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00038.

1.5.1. Ruha'da Raiyyet Rüsümünden Kaynaklı Mütegalibe Hareketleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreci Sultan Mehmet II (1444-1446, 1451-1481) zamanında tamamlanmıştır. II. Mehmet kendisinden önceki padişahların aksine özgür ruhlu bir padişah olduğunu, İslamî mefhumların yanı sıra kanunnameler düzenleyerek göstermiştir. Sultan Mehmet'in düzenlediği kanunnamelerden bir tanesi raiyyet rüsümü hakkındadır. Raiyyet rüsümü Müslümanlardan alınan çift resmi ve gayrimüslimlerden toplanılan ispence resmidir.²¹³ Bu ifadelerden elbetteki II. Mehmet'in örf-i sultanî ile çıkartmış olduğu kanunların İslam'a aykırı olduğu ya da II. Mehmet'in İslam'a aykırı işler yaptığı anlamı çıkartılmamalıdır. Zira Osmanlı Devleti'ni yöneten sultanlar şer'î hukukun yanında, örfî hukuku kullanmayı bilmişlerdir. Osmanlı Devleti kendisine tabi olan reayadan bağılılık ya da vatandaşlık vergisi denilebilecek raiyyet vergisi almıştır. Devlet bu vergiyi direk kendisi toplamak yerine yetki verdiği memurlarına toplatmıştır. Raiyyet vergisini toplayanların çoğu askerî sınıfa aittir.²¹⁴ Burada üzerinde durulması gereken bir husus; klasik Osmanlı tarihçileri Osmanlı toplum yapısını kabaca askerî ve reaya olmak üzere iki sınıfa ayırmışlardır. Bu sınıflar da özelliklerine göre kendi aralarında farklı yapıları oluşturmuştur. Ancak Osmanlı toplumunu sosyolojik sınıflar şeklinde incelemek yerine katmanlaşmış sosyal tabakalar²¹⁵ şeklinde incelemek konuyu incelerken kolaylık sağlayacaktır.

Osmanlı toplumunu sosyal tabakalar şeklinde incelemeye tabi tutmamıza rağmen arşiv belgelerine bakılarak Osmanlı toplumu sınıflara ayrılmış bir toplumdur denilebilir. Osmanlı Devleti reaya ile askerî sınıfı birbirinden ayırmıştır ki bu durum arşiv belgelerinde özellikle belirtilmiştir. Bu durumu göz önüne alındığında Osmanlı toplum yapısında sınıfsız statü olmadığı ifade edilebilir.²¹⁶ Buna rağmen Osmanlı idarî yapısı ve toprak sistemi aristokrasiye dayalı köklü asil sınıfların çıkmasına izin vermemiştir.²¹⁷ Osmanlı Devleti'nin gücü, toplumsal grupları feda etmek ile değil, bu

²¹³ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996), 3132,56.

²¹⁴ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 13/1-2 (1955), 44.

²¹⁵ Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, 173.

²¹⁶ Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, 168.

²¹⁷ Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, 153.

grupları yanına çekme ile oluşmuştur.²¹⁸ Bazı grupları raiyyet rüsumundan müstesna tutmuştur mesela: Devletin istisna tuttuğu gruplar ya kamusal hizmetleri yapan askerî gruplar ya da Hz. Muhammed'in soyundan gelen ve toplumda saygınlığı olan seyyit ve şeriflerdir.²¹⁹ Osmanlı Devleti vergisel anlamda istisna tuttuğu gruplar dışında tabanı daha geniş olan reayadan çeşitli vergiler almışlardır. Bu vergilerden bir tanesi vatandaşlık vergisi anlamında olan raiyyet vergisidir.

Osmanlı Devleti'nin hemen hemen tüm eyaletlerinde reaya çeşitli sebepler ile bazı zamanlarda yaşadıkları yerleri bırakıp başka yerlere göç etmeye çalışmıştır. Raiyyetin göç etmeye çalışmasının birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden bir tanesi sipahi ile reaya arasında ürün tahsilât mücadelesidir. Bu mücadele Osmanlı Devleti'nin birçok eyaletinde yaşanmıştır. Sipahi ile köylülerin mücadelesi Kudüs'te²²⁰ yaşandığı gibi Ruha'da da yaşanmıştır. Reayanın yerlerini terk etmelerinin sebepleri yeri geldiğinde belgeler ışığında açıklanacaktır. Reayanın bulunduğu yerden göç edip başka yere gitmesinin zararı en başta hiç şüphesiz sipahiye dokunmuştur. Sipahi reayadan aldığı birçok vergiyi, reaya yerini terk ettiğinde alamamıştır. Bununla birlikte, reaya tarafından ekilen biçilen yerlerin boş kalması sipahi kadar devlete de zararı vardır.²²¹ Ruha'da ve diğer birçok Osmanlı vilâyetlerinde Sipahi, raiyyetinin göç edip başka yere gitmesi ile ciddî bir iş gücü kaybı ile karşı karşıya kalmış ve alacağı vergilerden mahrum kalmıştır.

Ruha'da ve diğer birçok Osmanlı vilâyetlerinde Sipahi, raiyyetinin göç edip başka yere gitmesi ile ciddî bir iş gücü kaybı ile karşı karşıya kalmış ve alacağı vergilerden mahrum kalmıştır.

Ruha'da bazı reaya üzerinde; baskı kurmanın bir yolu reayadan bazı kişiler hakkında raiyyet ve raiyyeti oğlu olduğu iddiası isnat etmek ile sıkıştırmaktır. Bilindiği üzere ehl-i berat olanlar, raiyyet vergisi vermezlerdi.²²² Raiyyet vergisi

²¹⁸ Barkey, *Eşkâ-yalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, 1.

²¹⁹ Osmanlı Devleti'nin vergiden istisna tuttuğu gruplara yönelik yapılan mütegalibe hareketleri için bkz. Dördüncü Bölüm: İmtiyazlı Zümrelerin Maruz Kaldıkları Mütegalibe Hareketleri

²²⁰ Amy Singer, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 137.

²²¹ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 54; Singer, *Kadılar, Kudüslü Köylüler*, 131.

²²² Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu", *Belleten* 33/92 (1959), 595-596.

vermeyen zümreler, İstanbul nakibinden temessük alan ve şeceresi olan seyyitler,²²³ imamlar, kadı ve müderrisler,²²⁴ kapıkulu askerleri, devlet erkânı, tımarlı sipahilerdir.²²⁵ Berat ile İmam ve hatip olanlar görevleri süresince raiyyet rüsumundan muaftırlar. Eba an ceddin sipahizade olandan resm-i raiyyet alınmazdı. Rüsum-ı raiyyetten sayılan resm-i çift ve bennak ilk önceleri harman vaktinde alınırken sonraları mart ayında alınmak kanun olmuştur. İspence ve diğer vergiler mart ne gün olur ise o gün alınırdı. Ehl-i kisp olanlardan rüsum alınmak kanundur.²²⁶ Dirliklerini büyütmek isteyen sipahiler, reaya hanelerini kendi tımarlarına çekebilmek için rekabet etmişlerdir. Bu rekabet reayanın bağlı olduğu tımar bölgesinden başka bir tımar bölgesine gitmesini getirmiştir.²²⁷

Reayanın kadimi yerini bırakıp başka bir yere yerleşmek için göç etmesi sebepsiz değildir. Aşağıda bazı belgelerde görüleceği üzere, bir kısım reaya, eşkıya zulmünden, bir kısım reaya ehl-i örfe dayanan zaleme sınıfının kendilerine zulmetmesinden dolayı asıl memleketlerini bırakıp başka memleketlere göç etmişlerdir. Ancak reaya, eskiden beri yaşadıkları yerlerini bırakıp başka yere gitmeye çalışsa da sipahisi, zabiti, voyvodası, subaşı onu bırakmamış ve gerekli girişimlerde bulunarak topraklarını bırakıp başka yerde ikamet etme sevdasına düşen reayayı geri yerlerine getirmeyi başarmışlardır. Bazı durumlarda ise reaya başka yerden Ruha'ya gelip yerleşmesine rağmen, reayanın kadimi yerinin sipahisi ya reayanın izini bulamamış ya da kadimî -eskiden beri yaşadığı yer- yerini bırakıp giden reayanın peşine düşmemiştir. Aslında aşağıda birçok belgede görüleceği gibi kadimî yerini bırakıp giden reayayı sipahisi mutlaka araştırıyor, yerini tespit ettiğinde ise eski yerlerine döndürmek için her türlü girişimi yapıyordu. Zira kadimi yerini bırakıp giden reayanın sipahisine zararı büyük olur. Zirai ekonomide, insan gücü ve emek son derecede önemli argümanlardır. Bir emeğin gitmesi demek, çift vergisi alınamaması demektir ki bu sipahi için ciddî bir zarardır.

²²³ *Kanun-name* (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 34 Hk 494/1), jpeg no:40; Celalzade Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102,s.17; *Kanun-name* (İstanbul: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 188), jpeg:188.;

²²⁴ Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102,15-16.; İncalcık, “Raiyyet Rüsumu”, 595.

²²⁵ İncalcık, “Raiyyet Rüsumu”, 595.

²²⁶ Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102, 4, 16, 17, 35.

²²⁷ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 43.

Raiyyet, köyünden göç edip başka bir yere yerleştğinde eğer yerleşme süresi 10 yılı aşmamış ise bu köylüyü bulup getirmesi sipahinin hakkıdır. Köylü aslı bulunduğu yerden göçtükten sonra 10 yılı aşkın bir zaman geçer ise sipahisinin bu kişiyi getirmeye hakkı yoktur.²²⁸ Reaya, ifade edildiği gibi toprağını terk edemez, eder ise yakalanıp geri yerine getirilir. Raiyyet gitse, damı, çulu sipahinindir.²²⁹ Aşağıda bir belgede görüleceği üzere aslı yerinden, başka yere göç etmiş iki kişinin göç etmelerinden 40 yıl geçmesine rağmen kadimi köyün zabiti, iki kişiyi eski yerlerine iskân etmekle ya da bir miktar para verme teklifi ya da şantajı ile kanun dışı bir şekilde bu köylüleri tehdit edebilmiştir. Ruha'da da çeşitli sebeplerle yerlerini bırakıp başka yere göç etmiş reaya mevcuttur.²³⁰ Bunun tam tersi yerini bırakıp Ruha'ya gelmiş reaya da vardır.²³¹ Ruha'da vergi toplayan zabitlerin bir kısmı, voyvodalar ve kethüdalar ise reayadan bazı kişileri kendi defterlerinde kayıtlı raiyyet ve raiyyeti oğlundan olduğunu iddia ederek, reaya üstünde haksız baskı kurmuş ve sindirmiştir.²³² Oysa Osmanlı Devleti, vergi düzeninde defterde kimin ne kadar ve kimlerden vergi alacağı ve kimlerin ne kadar vergi vereceği ve kimlerin muaf olduğu yazılıdır. Sipahinin, voyvodanın, kethüdanın ya da zabitin kendilerine ait raiyyeti bilmemesi mümkün değildir. Bu tür girişimler, reayayı baskı altına alarak daha fazla vergi toplama ve para kazanma duygusundan başka bir şey değildir. Raiyyet ve raiyyeti oğlu olduğu gerekçesi ile reaya sıkıştırıldığında, anlaşmazlığı Ruha Mahkemesi'nde giderilemeyip olayın İstanbul'a intikal etmesi, meselenin çözümünde yerel otoritenin pek de dinlenmediği ve yerel yöneticilerden çekinilmediği gibi bir izlenim ve düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ruha XVIII. yy. ortasında asayiş ve emniyet açısından karışık bir durumda bulunmaktaydı.²³³ Bu karışıklığa sebep olanlar arasında ehl-i örf taifesi ile birlikte zalemenin reayaya zulüm, tasallut ve teaddileridir. Reayayı korumak ve emniyetini, huzurunu sağlamak ile görevli ehl-i örfün zaleme ile birlikte hareket etmesi, zaleme

²²⁸ *Mecmû'a-i Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6599, 104; *Kanun-name* (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 188), 73.

²²⁹ Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım*, 22.

²³⁰ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00016; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00007.

²³¹ BOA. C. DH. 00195. 09742. 001.001.

²³² BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 144. 296, hüküm. 2043, s.588.

²³³ Ruha'nın XVIII. yüzyılda karışık olması ile ilgili bkz. İkinci Bölüm: Ruha'da Aşiret Mensuplarından Kaynaklı Müttegallibe Hareketleri ve bkz. Üçüncü Bölüm: Ruha'da Bürokrasi Kaynaklı Müttegallibe Hareketleri

taifesinin ehl-i örften cesaret alarak birtakım zulümlerini gerçekleştirmesi Ruha'nın XVIII. yüzyılın bazı zamanlarında güvenilir, huzurlu ve yaşanılır bir şehir olmaktan çıktığı izlenimini vermiştir. Ruha'ya bağlı Bozabad nahiyesine bağlı Karaviran köyünün defterde kayıtlı raiyyet ve raiyyeti oğullarından Abdili cemaatinden bazı kişiler kadimi köylerinden kalkmış, Ruha'nın başka kasaba, köy ve askeri çiftliklerine yerleşmişlerdir. Abdili cemaatinden bazı kişilerin kadimi yerlerini bırakıp başka yerlere yerleşmeleri, ber vech-i malikâne berat ile mutasarrıf olan Abdullah'ın mal mukataasına büyük zarar vermiştir. Abdullah İstanbul'a gelmiş, durumunu anlatmış ve Karaviran köyünden göçen reayanın, köyleri voyvodası aracılığı ile eski yerlerine döndürülmesini istemiştir. 20 Ekim 1750 tarihinde gönderilen hüküm, Karaviran köyünden kaçıp giden reayanın taallül ve muhalefet ettirilmeden, eski yaşadıkları aslî yerlerine nakl ve iskân ettirilmesini Ruha kadısından istemiştir.²³⁴ Ruha'da reaya ziraat ekonomisinin önemli temelleri arasındadır. Zira bu dönemlerde ziraat yapmakta insan gücü önemlidir. Ziraat yapan mukataa sahipleri için raiyyetin bir önemli tarafı da raiyyetten raiyyet rüsumu almalarından kaynaklanıyordu. Bu nedenlerle mukataa sahibi köyünün boşalmasına müsaade etmeyerek raiyyetinin peşine düşmüş ve gerekli girişimlerde haklı olarak bulunmuştur. Bu örnekte köyünü terk eden raiyyet mukataa sahibini zarara sokmuş bir nevi mukataa sahibini mağdur ederek mukataa sahibine zulmetmiştir. Raiyyet yerini terk ederek mukataa sahibine zarar vermiştir ancak hiç şüphesiz raiyyetin de yerini terk etmesinin sebepleri vardır. Bu sebepler birçok belgede belirtilmemiştir. Ancak raiyyetin yerini terk etmesi eşkıyalığa, fazla vergi talebi ile baskıya maruz kalması ile olduğu düşünülmektedir.

Raiyyetinin peşine düşerek raiyyetini tekrar kendi mukataasına getirmeye çalışanlardan bir tanesi de Göhenklu Hâssı mukataası zabiti İbrahim'dir. Havass-ı Hümayun'a bağlı Göhenklu²³⁵ Hâssı mukataası köylerinden birkaç reaya, aslî yerinden kalkıp Ruha'ya göç etmiştir. Göhenklu Hâssı mukataası zabiti İbrahim mukataası köylerinde defterde kayıtlı raiyyet ve raiyyeti oğullarının başka yere gitmesi üzerine, bizzat İstanbul'a gitmiş ve bu durumu Divan'a şikâyet etmiştir.

²³⁴ BOA, A. DVS. AHK. CZRK. d. 00024. 00040.

²³⁵ Bu isim bazı yerlerde kaynaklarda Kuhnlikli şeklinde geçmektedir. Bkz. Ahmet Nezihi Turan, XVI. Asırda Ruha (Urfa) Sancağı (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 64.

Göhenklu hâssı mukataası malikâne yöntemi ile mutasarrıf olan Zabıt İbrahim, mahsul noktasında zarara uğradığını, şikâyetinde belirtmiş ve kendi raiyyetinin kanunsuz bir şekilde başka yere gitmesini kabul etmediğini ifade etmiş ve zabıtlar aracılığı ile reayasının eski yerlerine iskân ettirilmesini istemiştir. İbrahim'in şikâyeti üzerine başmuhasebe defterlerine bakılmış ve İbrahim'in 1450 kuruş mal ile ber vech-i malikâne Göhenklu hâssının üzerinde olduğunu tespit edilmiş ve İbrahim'in mukataasından kaçıp, başka yere giden kişilerin eski yerlerine döndürülmelerine 5 Ocak 1725 tarihinde karar verilmiştir.²³⁶ Örnekte de görüldüğü gibi reaya bulunduğu başka yere göç ettiğinde üzerinde on yıl geçmemişse sipahi ya da mukataa sahibinin talebi doğrultusunda eski yerlerine geri döndürülür. Göhenklu hâssı mukataası zabiti İbrahim de kanunun bu maddesinden yararlanarak raiyyetinin kendisini mağdur etmesini engellemiştir.

Raiyyet ve raiyyeti oğlu hikâyelerinden bir tanesi, Arapkir sancağında²³⁷ Abad nahiyesinde Ebu Hasan köyünde yaşayan reayanın eski yerlerini bırakıp, Ruha'ya yerleşmeleri ile başlamıştır. Yusuf, Hasan, Süleyman, Bektaş, İbrahim, diğer Yusuf ve Mehmet Arapkir'den kalkmış Ruha'ya yerleşmişlerdir. Bunlar hane-i seferli olan Mehmet ve Abdurrahman isimli zaimlerin zeameti mülhakatında uzun süre ve sorunsuz yaşamışlardır. Köhnesik Beyi Ali Bey diye bir kişi, Yusuf, Hasan, Süleyman, Bektaş, İbrahim, diğer Yusuf ve Mehmet'e sizler benim zabiti olduğum cemaatin reayasındansınız diyerek bu kişilere baskı yapmış ve rüsum-ı raiyyet talebinde bulunmuştur. Yusuf, Hasan, Süleyman, Bektaş, İbrahim, diğer Yusuf ve Mehmet İstanbul'a bizzat gitmişler ve Köhnesik Beyi Ali Beyi şikâyet etmişlerdir. Bu şikâyet üzerine 25 Mayıs 1751 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hitaben bir hüküm gönderilmiştir. Hüküm bu kişilere Köhnesik Beyi Ali Bey'in raiyyet vergisi talebi ile baskı yapılmasının engellenmesi istenmiştir.²³⁸ Başka yerin raiyyeti bir başka yere göç ettiğinde on yıl geçmemiş ise sipahinin bu kişileri geri döndürme hakları vardı. Ancak Arapkir'den gelen kişiler Mehmet ve Abdurrahman'ın zeametlerinin bulunduğu yerde yaşamaya başlamışlar ve Arapkir'den kalkıp geleli on yılı geçtiği için bu kişiler Mehmet ve Abdurrahman'ın raiyyeti olmuşlardır. Bu

²³⁶ BOA, A.DVNS. ŞKT. d.66. 74. s.145.

²³⁷ Arapgir'in idarî olarak bağlı olduğu yeri incelemek için Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbekir Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösterir Harita'ya bkz.

²³⁸ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00042.

durumda Ruha'dan bir başkasının bu kişileri raiyyet rüsumu noktasında sıkıştırılmaları mütegalibelik ve zorbalıktır. Bu kişiler Divan'a başvurarak haklarını mütegalibeye yedirmemişlerdir.

Kanun maddesi reaya kadimi yerini terk ettiğinde 10 yıl geçtiğinde ilk yerine dönmemesini hak olarak görmüştür. Ancak birçok arşiv belgesi taramamıza rağmen, bu kişilerin bağlı olduğu Arapgir sancağı, Abad nahiyesi Ebu Hasan köyünün vergi toplayıcısı, voyvodası, zabiti ya da sipahisi, bunları kadimi yerlerine döndürmek için zorlayıp zorlamadığı konusunda mevcut arşiv belgeleri bizlere bir şey söylememektedir.

Ruha'da görev, yetki ve sorumluluklarını bilen vergi toplayıcılarının bilinçli bir şekilde ve kanuna aykırı bir şekilde reayadan ısrarla raiyyet rüsumu istemesi sıkça görülen bir durumdur. Mahkemeye intikal eden kanunsuz raiyyet vergisi talebi, Ruha Mahkemesi'nden dönmesine rağmen; vergi toplayıcılarının mahkemeden çıkan ilâm ve hüccete rağmen ısrarla rüsum-ı raiyyeti istemeleri Ruha'da kanun tanımazlığın ve güç yetirme ve reayayı baskı altında tutma çabalarıdır. Bu çabalardan bazılarında İstanbul'da Divan'dan çıkan, raiyyet rüsumu istenmemesi yollu karara rağmen, tekraren aynı kişilerden raiyyet rüsumu istenmesi ve bu sebeple ikinci defa Divan'a başvurulması, Osmanlı taşrasının merkeze meydan okuması şeklinde yorumlanmalıdır.²³⁹

Ruha'da vergi toplayıcılar için rüsum-ı raiyyet önemli bir gelir kaynağıydı. Bu gelir kaynağını korumak ve gelir kaynağının azalmasını önlemek sipahi, voyvoda, mültezim ve zabitler için son derece önemli idi. Bu nedenle, bir sipahi, raiyyeti olan bir kişinin ya da kişilerin kendi bölgesinden göç edip başka bir yere gitmesine izin vermemiştir. Sipahi, defterde kayıtlı raiyyetinin kendi bölgesinden başka bir yere göçüp gittiğinde, bu kişi ya da kişilerin nerede olduğunu tespit ettiğinde hemen harekete geçmiş ve resmi yollara başvurmuştur.²⁴⁰ Sipahinin başka yere göç eden reayayı kendi yerine döndürme çabaları hiç şüphesiz raiyyet vergisini alma çabası ile özdeş bir girişimdir.²⁴¹

²³⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 132. 118, varak 175; BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00023.

²⁴⁰ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00016; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00007.

²⁴¹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00016; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00007.

Raiyyet vergisi talebi ile sıkıştırılan Kuzuca²⁴² Beyli cemaati ahalisinden Bolad Bey evladından Molla Müslim, Şerir Bey, Halil Bey, Hasan Bey, Mehazim Bey, Nadir Bey kendilerini raiyyet ve raiyyeti oğlu gören ve bu sebeple vergi talep eden Mirmiran hâssı voyvodasını kanuna, deftere aykırı bir şekilde raiyyet rüsumu istediği gerekçesi ile şikâyet etmişlerdir. Şikâyet üzerine Ruha Mahkemesi bu kişilere mirmiran hâssı voyvodası reayasından olmadıklarına dair emr-i şerif vermiştir. Ancak mirmiran hâssı voyvodası, Ruha Mahkemesi'nin kararının dinlememiş ve bu kişileri rüsum-ı raiyyet vermeleri için zorlamaya devam etmiştir. Durum karşısında Molla Müslim, Şerir Bey, Halil Bey, Hasan Bey, Mehazim Bey, Nadir Bey mirmiran voyvodasını şikâyet etmek için bu kez bizzat İstanbul'a gitmişlerdir. Divan'dan çıkan 20 Eylül 1751 tarihli çıkan hüküm, Ruha Mahkemesi'nin hükmü ile aynıdır. Kanun ve deftere göre sorunun çözülmesi istenmiştir.²⁴³ Voyvodalar kendilerine maddî menfaat sağlamak için kendi raiyyeti olmayanları kendi raiyyetinden olduğu iddiası ile sıkıştırdıkları olmuştur. Oysa kişilerin sipahi, malikâne sahiplerinin defterlerinde kimin raiyyet olduğu belirtilmiştir. Sizler benim defterde yazılı raiyyetimsiniz iddiası ucu açık ve iyi niyetten uzak bir iddia olduğu açıktır. Sipahi ya da mukataa sahibi kötü niyetli olduğunda gördüğü insanı sizler benim raiyyetimsiniz iddiasıyla sıkıştırabilmiştir.

Sipahi, zabıt, mukataa sahiplerinin bir başkasını raiyyeti olduğu gerekçesi ile sıkıştırmaları çokça yaşanmış bir olaydır. Ruha kadısına yazılan bir hükümde, havass-ı hümayun köylerinden, Amid kazasına²⁴⁴ bağlı Aşan köyü zabiti, Ruha'da yaşayan Abbas ve Ali isimli iki kardeşe 40 sene önce kendi köyünün reayası olduğunu gerekçe göstermiş ve sizi bu köye nakil ve iskân ederim ya da senede şu kadar akçe verin demiştir. Aşan köyü zabitinin iki kardeşe yapmış olduğu baskı üzerine Ali ve Abbas İstanbul'a gitmişler ve zabiti şikâyet etmişlerdir. Şikâyet üzerine 4 Haziran 1798 tarihinde Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Hükme göre, Aşan köyü zabitinin iki kardeşe yapmış olduğu teklif ve istek kanuna ve deftere aykırı bulunmuştur. Bu sebeple gönderilen emr-i şerife göre hareket edilmesi

²⁴² Kuzuca köyünü incelemek için Ek -5 Birecik-Urfa Arası Köyleri Haritası ek s. 5'te haritanın en doğusuna bkz.

²⁴³ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00043.

²⁴⁴ Diyarbakır'daki aşiretleri detaylı bir şekilde inceleyebilmek için Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakır Vilâyeti ve buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Göstetir Haritaya'ya gözetiniz.

istenmiştir.²⁴⁵ Kanunnamelerde belirtildiği gibi eğer eski yerinden bir şekilde göçmüş olan reaya, geldiği yerde 10 yıldan fazla kalırsa eski yerine döndürülmezdi.²⁴⁶

Ruha sakinlerinden Bedir, Kasım b. Yusuf isimli kardeşler, Sablıca Sipahi Ahmet'in kölesi olan Yusuf isimli kölenin oğullarıdır. Bu kişiler, raiyyet rüsumu talebi ile rencide olunmaları gerekmezken, Mehmet Kethüda, Mustafa, Faro, Hacı Ali isimli kişiler tarafından sıkıştırılmışlardır. Bu kişiler Bedir ve Kasım b. Yusuf'a; sizler bizim kethüda ve zabiti olduğumuz havass-ı hümayun mukataasının defterde kayıtlı raiyyet ve raiyyeti oğullarındansınız. Sizden resm-i raiyyet alırsanız diyerek kanuna aykırı talepte bulunmuşlardır. Mahkeme yapılmış ve Bedir ve Kasım b. Yusuf'un raiyyet rüsumu verme yükümlülüğü olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu kişilere mahkemeden hüccet-i şer'iyye verilmiştir. Bedir ve Kasım b. Yusuf Divan'a dilekçe yazmış ve kanuna ve deftere aykırı olan müdahalenin yasaklanması ve engellenmesi için hüküm-i hümayun talep etmişlerdir. 29 Nisan 1757 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile Bedir ve Kasım b. Yusuf'un davalarının kanuna göre görülmesi istenmiştir.²⁴⁷

Yukarıda açıklandığı üzere Ruha'da bulunan, vergi toplamakla yetkili voyvodalar çoğu zaman kendilerine tahsis edilmiş defterde kayıtlı olmayan kişileri sanki defterlerinde kayıtlı imiş gibi görerek reayayı sıkıştırmış ve baskı altına almaya çalışmıştır. Raiyyet ve raiyyeti oğullarından olduğu iddiasında bulunan kişiler ve raiyyet olduğu iddia edilenlerden bazılarını şu şekilde sıralamak Ruha'da bu türden mütegalibelik olaylarının çokça yaşandığını ortaya koymak açısından yararlıdır: Sultan Murat Evkafı'nın mütevellisi Döğerli Aşireti'nden ve Döğerli torunlarından Cumaoglu Halil, Maksut, Melik, Derviş, Hasan, Hind b. Sakoş, Nerboşoglu Hüseyin, Ömer ve Ömer'i,²⁴⁸ Ruha'ya bağlı Arslantaş köyü voyvodası, Gençoglu Molla Mehmet ve Ahmet'i,²⁴⁹ Halat Hamilha köyü sipahisi, Ruha kazası Cülab nahiyesi sakinlerinden ve askeri taifeden olan Faris b. Maksud ve yine askeri taifeden Faris'in amcaoğlu Mehmet'i,²⁵⁰ Rakka Valisi Yusuf Paşa'nın gayrimüslimlerin ispencesini

²⁴⁵ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00041.

²⁴⁶ *Kanun-name* (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 188), 73; *Mecmû'a-i Kavânîn-i Âl-i Osmân*, 06 Mil Yz A 6599, 104.

²⁴⁷ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00066.

²⁴⁸ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 115, 44, s.84; BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00023.

²⁴⁹ BOA, A.DVNS. ŞKT. d.177, 11, hüküm 76, s.19.

²⁵⁰ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00016.

toplamakla görevli Mehmet Ağa'nın çukadarı Ömer, zimmî reaya taifesinden isimleri şikâyet defterine yazılmamış kişileri,²⁵¹ Ruha'da Acirli köyü sipahileri Halil, Hüseyin Karaköprü köyü sakinlerinden olan Ali b. Hüseyin'i²⁵² raiyyet ve raiyyeti oğlundan olmakla suçlamış ve sıkıştırmışlardır.

Sipahi, voyvoda, mültezim, zabıt, subaşı gibi vergi toplayan kesimler zaman zaman reaya üstünde baskı kurmaya çalışmışlardır. Ruha'da reaya çoğu zaman haklarının ve yükümlülüklerinin bilincinde idi. Zira taşrada devletin temsilcisi mesabesinde olan kişilerin kendilerini sıkıştırması karşısında reaya, vergi toplayan kişilerin haksız isteklerini önce Ruha Mahkemesi'ne taşımış, Ruha Mahkemesi'nde hakkı teslim edilmemiş ise hak arama mücadelesini İstanbul'da sürdürmüştür. Reayanın hak arama mücadelesini İstanbul'a taşıması lehinde kararların çıkması ile sonuçlansa bile; mahkeme sonucunun uygulanması taşrada kimi zaman mümkün olamamıştır. Divan'dan çıkan hükmün uygulanmaması reayanın kimi zaman ısrarla hak aramasını sürdürmesine ve tekrar davasını rikab-ı hümayuna yazmasını gerekli kılmıştır. Aslında ziraî ekonomiye dayalı Osmanlı Devleti'nin toprak sistemi, vergi toplayan kişilere, hangi köyden vergi toplamaları gerektiğini, bu vergileri hangi haneden ve kimlerden toplamaları gerektiğini söylüyordu. Osmanlı Kanunnameleri ise vergi toplamada bir sorun ile karşılaşıldığında nasıl davranılması gerektiğini gösteren bir rehber mahiyetindeydi. İnce ayrıntısına kadar hesaplanmış vergilerin kimlerden alınması gerektiği ve kimlerden alınmaması gerektiği belirli iken vergi toplamakla görevli kişilerin reayadan fazla vergi alabilmek adına yapmış oldukları girişimler halkı kandırmak, aldatmak, aldanmayan halkı da sindirmek şeklinde olduğu aşağıda örneklerde görüleceği üzere açıktır.

Merkezî otoritenin zayıfladığı dönemlerde, reaya üzerinde baskılar ve keyfî davranışlar yaygınlaşmıştır.²⁵³ Osmanlı Devleti'nin kimlerden vergi aldığı bellidir. Ancak devletin vergi sistemi açık olmasına rağmen bazı görevlilerin vergi alınmaması gereken gruplardan vergi talep etmişlerdir. Ahmet'in vergi verebilecek bir arazisi ya da yükümlülüğü olmadığı halde, sadece kendi üzerlerine düşen vergiyi

²⁵¹ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 75. 7. s.9.

²⁵² BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 177. 36. hüküm no 281. s.68.

²⁵³ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 4.

hafifletmek için fukaradan olan Ahmet'i Ruha halkının sıkıştırması²⁵⁴ Ruha'da XVIII. yüzyılda sıklıkla görülen bir zorbalık örneğidir.

Ruha ahalisi vergisini vermesine ya da vergiden muaf olmasına rağmen reaya ve askerî sınıf tarafından haksız yere sıkıştırılmış, baskı altında tutulmuştur. Ruha reayasına vergisel tahsilat konusunda avarız vergisi nedeniyle haksızlıklar yapılmıştır. Avarız vergisi, arızî bir vergidir. Aslında kalıcı bir vergi değildir.²⁵⁵ Olağan dışı, düzensiz vergiler tekâlif-i örfiye ya da avarız-ı divaniye veyahut daha kısa olarak avarız vergisi olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde toplanan avarız vergisi, önceleri sınır boylarına doğru hareket eden orduya iâşe sağlamak amacı ile savaş dönemlerinde toplanıyordu. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra savaşlar hazineye ciddî yük getirmeye başladığında, avarız vergisi daha sık ve nakit olarak toplanmaya başlamıştır. Avarız vergileri zamanla sadece savaş zamanları toplanan bir vergi olmaktan çıkmış ve barış zamanlarında da toplanmıştır.²⁵⁶ Osmanlı Devleti'nde avarız vergisi reayanın belini büken bir vergi olmuştur. Reaya bu vergiyi ödemekte zorlanmıştır.²⁵⁷ İzzet Molla, II. Mahmut'a sunduğu layihasında avarızın hangi şartlarda toplandığını şu şekilde ifade etmiştir: "*Hazâin-i mîriyenin mübtelâ olduğu fıkâdân-ı nukûdu fukarâ-yı memâlik evâmîr-i aliyyede görerek mübtelâ oldukları muzâyakayı düşünerek...*"²⁵⁸

Rakka valileri, mirmiran, mir liva, mütesellim ve diğer ehl-i örfе mensup kişiler, zaman zaman kanunda olmayan vergileri reayadan talep edebilmişlerdir. Ruha reayası, Osmanlı Devleti'nde var olan ve alınagelen vergileri vermiş ve üstünden vergi sorumluluğunu atmış olsa da kanunda olmayan ve emr-i münife aykırı vergiler reayadan istenilmiştir.²⁵⁹

Devleti temsil eden kişilerin kanunda olmayan vergileri istemeleri, Ruha'da reayayı zor durumda bırakmıştır. Reaya Rakka valilerinin kanunsuz vergileri

²⁵⁴ Ahmet Zeki İzgöer (ed.). *Divân-ı Hümayun Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 3 Numaralı Defter (H. 1176-1198/M. 1763-1784)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016), 813.

²⁵⁵ Murat Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu* (İstanbul: Derin Yayınları, 2007), 178-179.

²⁵⁶ Murphey - Black, *Warfare and History Ottoman Warfare 1500-1700*, 188,189; Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 46,47; Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, 178,179.

²⁵⁷ Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle* (İstanbul: Sümer Yayınları, 2008), 171.

²⁵⁸ İzzet Keçecizade Mehmed Molla, *Layihâ-i İzzet Molla* (Millî Saraylar İdaresi Başkanlığı Arşivi (Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu)), 19.

²⁵⁹ Bknz. Tablo 3: Ruha'da Kanunsuz Vergiler ve Toplayanlar".

nedeniyle maddî açıdan zor duruma düşmüştür. XVIII. yüzyılda yaşanan durumlar bu anlattıklarımızı destekler mahiyettedir.

Eskiden Rakka valisi olan ve şehiden vefat eden Osman Paşa, hayatta iken ve iki sene boyunca sefere memur olduğu bir zamanda masrafları çok olmuştur. Osman Paşa masraflarını karşılayabilmek için bir avarız vergisi olan imdad-ı seferiyeyi tahsil edebilmek için İlikli, Baziki, Beğdili, Bahadırlı aşiretleri üzerine baskı kurmasına rağmen bu vergilerin tahsili mümkün olmamıştır. Bu vergiler toplanmazsa sorumlu olanların hapis yatırılması, tutuklanması, haklarından gelinmesi Rakka mütesellimi ve Ruha kadısına bildirilmiştir.²⁶⁰ Osman Paşa'nın ihtiyacı olan 70 kese imdad-ı seferiyeyi Ruha halkı vermemiş ve kanuna aykırı bir şekilde Osman Paşa'nın Ruha'da sarayını basıp kapısını kırmışlar, asayiş ihlal etmişlerdir. Reayanın asayiş ihlal etmesi üzerine söz konusu vergi iki katına çıkartılmıştır. Osman Paşa için gerekli imdad-ı seferiyenin toplanması için mübaşir tayin edilen İbrahim Ruha'ya giderek imdad-ı seferiyenin toplanması için fermanı okumuş ve gerekli olan miktarı toplamıştır. Ancak Ruha'da Beydili Aşireti kendisine düşen 11.500 kuruşu vermemiştir. Rumkale'de bulunan Harik, Bahadırlı Çepni ve Mersinli aşiretleri de kendi üzerlerine düşen 5.600 kuruşu vermemişlerdir. İstenilen 140 kese akçenin 100 kesesi toplanmıştır. Söz konusu imdad-ı seferiyenin tamamının toplanması için Beydili, Harik, Bahadırlı, Çepni, Mersinli aşiretlerinden tekrar istenmesi verilmezse zorla alınması Ruha kadısı, Rakka mütesellimine ve âyan-ı vilâyete hüküm yazılmıştır.²⁶¹ Osman Paşa'nın ihtiyacı olan yetmiş kese imdad-ı seferiyenin verilmemesi üzerine bu verginin yüz kırk keseye çıkartılması farklı bağlamda daha önce kullanılmış olan “*bürokratik despotizm*”²⁶² ifadesi ile açıklanabilir. Vergi yükünün arttırılması reaya üzerine bir baskıdır. Diğer taraftan bakıldığında ise imdad-ı seferiye adı üstünde seferden dolayı toplanılan bir vergidir. Bu vergiyi vermesi gerekenlerin vermemesi bu durumu devlete karşı bir nevi tavır alma gibi düşündürmektedir.

İlikli mukataasını ber vech-i malikâne alan Hassa Silahşorlerinden Mustafa, köylülerin üzerlerine düşen hukuk ve rüsumu vermemesi üzerine İstanbul'a giderek

²⁶⁰ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 104. 312. varak no 310.

²⁶¹ BOA. A. DVNS. MHM. d. 00132. 00047.

²⁶² Anthony Giddens, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori* (İstanbul: Metis Yayınları, ts.), 36.

bu durumu şikâyet etmiş, hukuk ve rûsumun kanun ve defter gereği tahsil olunması için emr-i şerif talebinde bulunmuştur. 13 Mayıs 1733 tarihinde Ruha kadısı ve Rakka mütesellimine hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kadı ve mütesellimden, Mustafa'nın mukataasındaki köylülerin vergilerinin kanun ve defter gereği tahsil edilmesinin sağlanması istenmiştir.²⁶³ İlikli mukataası köylülerinin mukataayı vermemeleri aslında açıkça kanuna karşı gelmek anlamı taşır. Zira Osmanlı Devleti, İlikli Aşireti'ne ait olan köyleri bir mukataa olarak görmüş ve bu mukataayı Mustafa'ya iltizam etmiştir. İlikli mukataasını alan Mustafa'nın mukataaya verdiği paraya karşılık İlikli köylerinden hedeflenen vergileri toplaması gereklidir. Köylülerin Mustafa'ya vergileri vermemek konusunda ayak diretmesi açıkça devlete karşı bir itiraz ve karşı gelmektir. Bu durum; reayanın toplu bir şekilde vergi toplayanlara karşı göstermiş olduğu toplumsal bir karşı gelişten başka bir şey değildir.

Rakka eyaletinde imdad-ı seferiye vergisi, müslüman hanelerine dağıtıldığında bu verginin toplamı 3660 kuruştur. Söz konusu vergi muaf olsun olmasın herkese yüklenmiştir ki bunlar arasında ulema, sâdat, zuama, erbab-ı tımar, yeniçeri ve sairleri de vardır. Ancak; Yeniçeri Serdarı Deli Cemooğlu Mustafa, yeniçeri neferatı Berazi Hacı Resul, Bedir Hacı Yusuf, Helvacı Bekir hevalarına tabi 10 nefer müfsit ile anlaşmış ve hisselerine düşen tekâlifi vermemiştir. Bu kişiler şehirde 400 kadar hane, akraba ve tanıdığımızdır diyerek hanelere düşen imdad-ı seferiye verdirmemişler ve imdad-ı seferiye nedeni ile isyan etmişlerdir. Rakka Mütesellimi Hacı Ahmet, Divan'a bir dilekçe yazmış ve imdad-ı seferiye bu kişilerden alınması için hükm-i hümayun talep etmiştir. 22 Şubat 1726 tarihinde Ruha kadısı İsmail'e ve âyan-ı vilayete hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kadıdan ve âyan-ı vilayetten imdad-ı seferiye vermeyenlerin hisselerine isabet edeni vermelerinin sağlanması istenmiştir.²⁶⁴ Yeniçeri Serdarı Deli Cemooğlu Mustafa'nın kentte vergi vermemesi ve reayaya da vergi verdirmemeye gayretleri mütegalibel hareketlerin Rakka eyaletinin paşa sancağında devlete vergi toplatmamaya kadar gittiğine işaret etmesi açısından önemlidir. Ruha'da vergi toplamaya engel olmaya çalışan Deli Cemooğlu Mustafa'nın askerî sınıftan olan yeniçeri serdarı olması

²⁶³ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 139. 206. hüküm no 1454. s. 407.

²⁶⁴ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 107. 244. s.484.

bürokratların kent içinde meydana gelen olay ve oluşumlara resmî çerçeveden bakarak olayları yatıştırmak yerine kendi çerçevelerinden baktıklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu olayda yeniçeri serdarı Deli Cemooğlu Mustafa'nın etrafına adam toplayarak bu işe kalkışması ise muhtemelen devşirdiği/devşireceği gücü ileride pazarlık konusu yaparak kendisine bir mevzi ve mevki kazandırma politikası olsa gerektir.

Yeniçeri Serdarı Deli Cemooğlu Mustafa, yeniçeri neferleri Berazi Hacı Resul, Bedir Hacı Yusuf, Helvacı Bekir ve adamlarının imdad-ı seferiye vermemesi ve reayaya da imdad-ı seferiye verdirtmemesi mütegalibeliğin Ruha'da ulaştığı durumu göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, Yeniçeri Serdarı Deli Cemooğlu Mustafa, yeniçeri neferleri Berazi Hacı Resul, Bedir Hacı Yusuf, Helvacı Bekir ve adamlarının imdad-ı seferiye vergisini vermemesi ve verdirtmemesi olayında bu vergiyi vermemesi gereken askerî sınıf, sadat gibi kişilerin de imdad-ı seferiye ile sorumlu tutulduğundan bahsedilmesi vergi noktasında ya istisnai bir durum ya da belge yazım tekniğinde bir anlatım hatası olsa gerektir. Çünkü karşılaştığımız birçok kanunname ve bilgiler vergi konusunda imtiyazlı sınıfların olduğu yönündedir. Nitekim askerî sınıftan olan ve avarız vergisinden muaf olan Yeniçeri El-Hac Hasan, kendisinden böyle bir vergi istenmesini yargıya taşımasını bilmiştir.

Hassa Silahşorlarından İbrahim'in Ruha'da mutasarrıf olduğu zeameti köyleri vardır. Bu köylerde raiyyet ve raiyyet oğlu olan Ali ve ismi belirtilmemiş birkaç kişi eski ve aslî köylerinden kalkmış, bazı kasaba, köy ve askerî çiftliklerde ikamet etmeye başlamışlardır. Bu durum İbrahim'in zeameti mahsulünde zararlara yol açmıştır. Ali bu sebeple İstanbul'a gelmiş ve kendi raiyyeti olan bu kişilerin subaşılar aracılığı ile bulundukları yerlerden kaldırılıp kadimi yerlerine nakil ve iskân ettirilmesini istenmiştir. Divan'dan 25 Nisan 1751 tarihinde çıkan hüküm, kadimi memleketlerinden giden kişilere fırsat verilmemesi ve eski yerlerine gönderilmesi yönünde olmuştur.²⁶⁵

XVIII. yüzyılda Ruha'da dirlik sahipleri gelirlerini arttırabilmek için ilgili, ilgisiz birçok kişiyi kendi raiyyetleri olmakla suçlamışlar, şantaj yapmışlardır.

²⁶⁵ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00041.

Başkasının raiyyeti olmak iddiası ile töhmet altında kalan reaya, mahkemeye başvurduğunda hakkını savunmuş ve mahkemeden hüccet almıştır. Ancak kimi zaman dirlik sahipleri yerel mahkemeyi dinlememiş, ellerdeki hüccetlere rağmen reayayı raiyyet ve raiyyetioğlu olmakla suçlamışlardır. Bu suçlamalara karşı reaya Divan-ı Hümayun'a başvurduğunda, yerelin zorba dirlik sahipleri İstanbul'dan gönderilen hükümlerle frenlenmeye çalışılmıştır.

Yukarıda ifade edildiği gibi raiyyet rüsumu alabilmek için haksız ithamlara maruz bırakılan reayanın tek yaptığı adaletin şemsiyesine sığınmak olmuştur. Ancak XVIII. yüzyıla, konjonktürel durumları itibarı ile "âyanlar çağı"²⁶⁶ nitelemesinden çok, "zorbalar çağı"²⁶⁷ nitelemesinin daha uygun olduğu görülmektedir. Uzun süre Hubab köyünde yaşayan Ali'den birden bire raiyyet vergisi istenmesi ya da Ahmet'in kölelerinden istenmemesi gereken raiyyet vergisi, reayanın haksız yere bu vergi istendiğinde, keyfiliğe karşı elindeki tek araç devletin daire-i adaletine sığınmaktır.

18. yüzyıldaki zorbalık, zaleme hareketlerine karşı taşrada güçsüzleşen devletin elindeki tek araç hükümler ve adaletnamelerdir. Eşirranın taşraya egemen olması nedeni ile devlet elindeki bu önemli silahtan etkili bir şekilde yararlanamamıştır.

1.5.2. Ruha'da Kanunda Olmayan Vergi Toplama Çabaları

Osmanlı Devleti'nde valilerin bir yılda 2–3 kez değiştiği oluyordu. Valilerin tayin oldukları yerlere gitmeleri için gerekli yol masrafları halk tarafından karşılanmıştır. Bu durum, reayanın mağdur olmasını doğurmuştur. Valiler tayin olurlarken İstanbul'da çeşitli çevrelere verdikleri parayı halktan çıkartabilmek için fazlaca vergi almışlardır.²⁶⁸ Alemdar Mustafa Paşa mütegalibenin reayadan illegal aldığı vergileri kaldırmıştır.²⁶⁹

²⁶⁶ McGovan, "Ayanlar Çağı", 2/759.

²⁶⁷ Bu adlandırma ile bu dönemde yaşayan tüm herkesin zorba olduğu gibi bir düşünce ve kanaat yanlış olur. Ancak Osmanlı Devleti'nin birçok eyalet, sancak, kaza, nahiye, köy ve mezralarında zorba kişilerin kanuna uyan reayaya yaptıkları zulüm, baskı ve zorbalık nedeni ile kastedilen grup mütegalibe, eşirra, zaleme, cebabire türünden isimlendirilen kişilerdir.

²⁶⁸ Özkaya, *Âyanlık*, 23.

²⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 55.

Aşağıda görüleceği üzere mütegalibeler, Ruha sancağında, kanunda olmayan birçok vergiyi halktan talep etmişlerdir. Tıpkı Diyarbakır eyaletinde galle baha adıyla yasal olmayan vergi talep edildiği gibi. Reayadan, yasal olmayan vergi istendiğinde ve fazla baskı yapıldığında, reaya yaşadıkları yerleri terk etmiştir.²⁷⁰ Siverek'te de reayadan hasene vergisi isminde kanunda olmayan vergiler alınmış fakat kanunsuz olan bu vergi de kaldırılmıştır. Siverek'te hasene vergisi dışında şahengi, resm-i îdiye, resm-i nevrüziye gibi yasal olmayan vergiler ahaliden toplanmıştır.²⁷¹

Ruha'da da zaman zaman reayadan kanunsuz vergilerin alındığı olmuştur.²⁷² Alınan bu kanunsuz vergileri, Anthony Giddens'in farklı bağlamda kullandığı “*bürokratik despotizmi*”²⁷³ deyiimi ile nitelemek buraya uygun düşmektedir. Ruha'da da hazeriye ismi ile çift başına beşer Ruha kilesi alınmıştır. Kanunsuz olan bu vergi kaldırılmıştır.²⁷⁴

“*Denetim dışı bürokratik tahakkümün*”²⁷⁵ görüldüğü alanların başında yasal olmayan vergilerin halktan toplanılmaya çalışılmasıdır. Deyr Rahbe, Ruha, Hama ve Habur reayasından Necip, Berk, Ömer, Ali, Hacı, Hasan, Mehmet, Süleyman İbrahim ve isimleri mühimme defterine geçirilmemiş bazı kişiler, Şam valisinin yanına gelmişler ve İlyas Kethüda, Mustafa, Hasan Subaşı, Ali Subaşı, Kürd Hüseyin ve diğer Hasan Subaşı, Musa Çavuş, Hüseyin Çavuş'u şikâyet etmişlerdir. Şikâyet etmelerinin sebebi, bu kişilerin vergileri kanunda ve defterde yazıldığı şekli ve nispetinde almayıp zorla hilat baha, cerime, selamlık gibi isimler altında fazla almalarıdır.

Tablo 3: Ruha'da Kanunsuz Vergiler ve Toplayanlar

Kanunsuz Verginin Adı	Kanunsuz Vergiyi Toplayan	Mağdur Olanlar
	Balibeyoğlu Ali ve mültezimi ²⁷⁶	Kurbanöyüğü köyü ahaliileri

²⁷⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet I*, 1/110,111; Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hakuki ve Mali Esasları*, 1/131.

²⁷¹ Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hakuki ve Mali Esasları*, 1/171.

²⁷² Ruha'da kanunsuz vergiler ve bu vergileri toplayanlar bkz. Tablo 3.

²⁷³ Giddens, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, 36.

²⁷⁴ Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hakuki ve Mali Esasları*, 1/156.

²⁷⁵ Giddens, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, 33,40.

²⁷⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 72. 276. s. 545.

Yem ve Yiyecek	Diyarbakır defterdarı ²⁷⁷	Ruha Ahalisi
	Ehl-i Örf ²⁷⁸	Ona köyü ahalisi
	Rakka Valisi Dilaver Paşa ²⁷⁹	Ruha Ahalisi
Havalelik	Diyarbakır defterdarı ²⁸⁰	Ruha Ahalisi
Yemek Baha		
Terzi ve Kaftan Baha	Suruç voyvodası ²⁸¹	Darussaade ağası
Ağalık ve şahnalık	Kazın Köyü Subaşı Kürd İbrahim ve adamları ²⁸²	Kazın köyü reayası
Çift Baha, Her Yüz hayvanda 10 kuruş, Evlilerden 1 kuruş,	Ruha'da Havass-ı Hümayun Sergürlü mukataası voyvodası ²⁸³	Ruha'da Havass-ı Hümayun Sergürlü mukataası
Zahire baha	Güzan, Sodko, Kaya Hazır, Şeradi aşiretleri kethüdaları ²⁸⁴	Güzan, Sodko, Kaya Hazır, Şeradi aşiretleri
kaftan baha		
peşkeş baha ve sair bahane		
ferman bahası	Ehl-i Örf ²⁸⁵	Ona köyü ahalisi
Diş kirası		
Arap Zahiresi	Rakka valisi ²⁸⁶	Ruha ahalisi
Bac akçesi	Kara Mehmet ²⁸⁷	Yoldan gelip geçenler
Bayramlık	Ruha muhtesibi ²⁸⁸	Ruha esnafı
Namazlık	Ruha muhtesibi ²⁸⁹	Ruha esnafı

Kaynak: Her bir mütegalibeye dip not verilerek gösterilmiştir.

Rakka eyaletinin hâssının köy zabiti, Ruha ahalisine kanuna, deftere aykırı bir şekilde fazla miktarda para istemiş ve söz konusu hâssın zabiti reaya üzerinde baskı kurmuştur. Ruha ahalisi İstanbul'a bizzat gitmiş ve zabitin baskısının önlenmesi için hükm-i hümayun istemiştir. 4 Nisan 1705 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına Ruha hâssı köylerindeki reayaya defter ve emr-i şerife aykırı para

²⁷⁷ BOA. A. DVNS. MHM. d. 73.79.

²⁷⁸ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00038.

²⁷⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 6. 26. 204. s. 47.

²⁸⁰ BOA. A. DVNS. MHM. d. 73.79.

²⁸¹ BOA. A. DVS. MHM. d. 00096. 00072.

²⁸² BOA. A. DVNS. MHM. d. 081. 00062.

²⁸³ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 20. 87. hüküm no 741. s.174.

²⁸⁴ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 44. 69. hüküm no 572. s. 138.

²⁸⁵ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00038.

²⁸⁶ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 138. 7, varak 5.

²⁸⁷ BOA. C. DH. 274. 13657.

²⁸⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 45.192. s. 380.

²⁸⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 45.192. s. 380.

talebi ile baskı yapılmaması için hüküm gönderilmiştir.²⁹⁰ Zabitin belirlenen vergilerin dışında ahaliden vergi talep etmesi ahaliye yapmış olduğu bir haksızlıktır. Ruha ahalisi kanunda olmayan vergi talebi baskısı karşısında hakkını Divan'a başvurarak almasını bilmiştir.

Ruha'nın eski mültezimi Obruk İsmail her vergiye yasa dışı bir şekilde 100 kuruş ekleyerek ahaliden almış ve kendi zimmetine geçirmiştir. Ruha ahalisi bu durumu İstanbul'a giderek şikâyet etmiştir. Şikâyet sonucu Ruha kadısı ve Rakka mütesellimine 23 Ocak 1745 tarihinde bir hüküm gönderilmiştir. Hüküm, Ruha tarafında başka bir durum için bulunan mübaşirin fazla vergi alan Obruk İsmail'in davasının şeriata ve kanuna uygun görülmesini istemiştir.²⁹¹ Obruk İsmail'in ahaliden kanunda belirtilen vergiler dışında haksız yere para toplamaya çalışması Anthony Giddens'in ifadesiyle "*Denetim dışı bürokratik tahakkümün*"²⁹² bir örneğidir.

Halep muhassıllığı aklamından Birecik sancağında Rumkale kazasına tabi Zengi Mehmet Paşa Evkafı maktu mülhakatından olan Ayrar Pınarı köyü reayası ve Haydar Kethüda, üzerlerine edası lâzım gelen öşr ve rüsumat-ı örfiyelerini voyvodalarına vermiştir. Başka bir taraftan kimsenin müdahale etmemesi gerekirken Rumkale mukataasına mutasarrıf olan İsmail, oğlu Halil'i vekil tayin etmiştir. Halil de reayaya musallat olmuş ve reayadan zorla han akçesi, duhan akçesi, kısrak baha, katır akçesi İstanbul'da olan babası İsmail için İstanbul harçlığı toplamıştır. Bu vergiler Rumkale idarî sınırları içerisinde olduğu için, Tablo 3: Ruha'da Kanunsuz Vergiler ve Toplayanlar isimli liste incelemesine dâhil edilmemiştir. Halil'in yapmış olduğu zulümler Haydar Kethüda ve Ayrarpınarı ahalisinin tahammülünü aşmaya başladığında Ayrarpınarı ahalisi ve Haydar Kethüda Halil'i merkeze şikâyet etmişlerdir. Rakka, Halep valilerine, Ruha ve Halep kadılarına ve Halep Muhasibi Mehmet'e hüküm yazılarak Halil'in haksız yere köylülere müdahalesinin engellenmesine hükmedilmiştir.²⁹³ Halil'in haksız yere han akçesi, duhan akçesi,

²⁹⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 42. 2. hüküm no: 9. s. 4.

²⁹¹ A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00014.

²⁹² Giddens, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, 33,40.

²⁹³ BOA. AE. SOSM. III. 00018. 01196. 001.001.

kısrak baha, katır akçesi gibi kanunda olmayan vergiler toplaması Anthony Giddens'in ifadesiyle “*bürokratik despotizm*”²⁹⁴olarak açıklamak uygun olur.

Ruha kanunnamesine göre dellal, yapmış olduğu dellallık hizmeti karşılığı resm-i dellaliye alması gerekir. Ancak Ruha'daki dellal taifesi yaptığı hizmetlerin karşılığını alamamıştır. Ruha dellal taifesi köle, cariye, hane, dükkân, bağ ve bahçe ile ilgili dellallık yaptıklarını Ruha kadısına belirtmiştir. Dellalların hizmetlerine karşılık ahali dellallara cevri ve eziyet ederek dellal taifesinin emeğini ve hakkını yemiştir. Dellal taifesi yenilen haklarını alabilmek için kadıya başvurmuştur. Ruha kadısı dellal taifesinin hak arama teşebbüsü olan şikâyetini bir mektup yazarak İstanbul'a bildirmiştir. İstanbul'dan bir hükümle dellalların haklarının kanuna uygun bir şekilde çözümlenmesi istenmiştir.²⁹⁵ Dellal taifesinin yapmış olduğu hizmetin Ruha ahali tarafından karşılanmaması ahalinin kendi hizmetini gören kesime karşı yapmış olduğu bir haksızlıktır.

1.5.3. Zabit, Subaşı, Muhassıl ve Voyvodaların Mütegalibelikleri

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşanan ekonomik sorunlar taşrada reayanın ve askerî sınıfın davranış biçimlerinin değişmesine yol açmıştır. Vergi konusunda reayadan hakça ve adil vergi alınma işi bozulmaya başladığında devletin birçok yerinde aksamalar başlar. Vergi sistemi kademeli ve ağır ağır bozulmuştur. Bu bozulmaların olumsuz yansımaları da Osmanlı Devleti'nin bünyesinde yavaş yavaş görülmeye başlanmıştır. Zira Osmanlı Devleti ani ve gürültülü bir şekilde parçalanmadı. Osmanlı Devleti uçlarından kırılarak, ağır ağır ilerleyen bir adem-i merkezîleşme süreci ile çökmüştür.²⁹⁶

Ruha'da vergiden kaynaklı olarak reayaya baskı altında tutarak reayadan haksız bir şekilde para almaya çalışan askerî sınıftan bazı görevlilerin isimleri incelenilen arşiv belgelerinde sıkça geçmektedir. Mütegalibelik yapan bu askerî sınıflar zabit, subaşı, muhassıl ve voyvodalardır. Voyvodalıklar genellikle bir yerin

²⁹⁴ Anthony Giddens, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori* (İstanbul: Metis Yayınları, ts.), 36.

²⁹⁵ BOA. TT. d. 00064.000193; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukûkî Tahlilleri* (İstanbul: FeyVakfı Yayınları, 1991), 3/278.

²⁹⁶ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, 24.

ileri gelen kişilerine verilmiştir. Muhassıllıklar da yerli aileler tarafından elde edilmiştir.²⁹⁷

Ruha'da yaşamış ve çevresine zulmetmiş voyvodalar olmuştur.²⁹⁸ Ruha'da zulmeden voyvodalardan bir tanesi de voyvoda olan Hacı Hasan Ağa'dır. Hacı Hasan Ağa, Hacı Ali ve Mehmet'e siz esirinizi öldürmüşsünüz diyerek 700 kuruşlarını ve incilerini zorla alıp bu kişilere baskı yapmıştır. Hacı Hasan ve Mehmet İstanbul'a giderek Voyvoda Hasan Ağa'yı şikâyet etmiş ve haklarının alınması için mahkeme kurulması için emr-i şerif talebinde bulunmuşlardır. Rakka valisi ve Ruha kadısına 22 Ocak 1727 tarihinde bir hüküm gönderilmiş ve hükümde Hacı Ali ve Mehmet'in davasının Ruha tarafına gönderilen çavuşun görmesi istenmiştir.²⁹⁹ Voyvoda Hacı Hasan Ağa asılsız ithamlarla Hacı Ali ve Mehmet'i korkutarak şantaj yapmış ve bu kişilerden bir kazanç elde etmeye çalışmıştır.

Ruha'da mütegalibelik yaparak reayaya zulmeden kesim arasında köy zabitlerinin de olduğu tespit edilmiştir.³⁰⁰ Ruha'da yaşanan zabıt kaynaklı mütegalibe hareketlerinin bir kısmı bir köye akan suyun mecrasının değiştirilerek köylülerin ve ekili alanların susuz kalmasına sebep olmak şeklinde olduğu görülmüştür. Zabıt köyün ya da kişilerin suyunu keserek kendisine menfaat temin etmiş fakat reayaya zulmetmiştir.³⁰¹ Ruha'da akarsuyun mecrasının değiştirilmesi olayları yalnızca voyvodaların yapmış oldukları mütegalibelikler değildir. Voyvodaların dışında suyun mecrasını farklı sebeplerle değiştiren toplumun farklı kesimlerinden kişiler de mevcuttur.³⁰²

²⁹⁷ Özkaya, *Âyanlık*, 28.

²⁹⁸ Bu voyvodalardan bir tanesi eski Kilis Voyvodası olup Ruha'da yaşamış olan Selim Ağa'dır. Selim Ağa Kilis kazası Yeniçeri Serdarı Ömer'e düşmanlığı olduğundan dolayı Ömer'i hapsedmiştir. Eski Kilis Voyvodası Selim Ağa, Ömer'in haksız yere 1200 kuruşunu alarak ancak hapisten çıkmasına müsaade etmiştir. Kilis voyvodası voyvodalık işlerini bırakıp Ruha'da yaşamaya başladığında Kilis Yeniçeri Serdarı Ömer, fetva-yı şerifede almış ve Kilis eski voyvodası Selim Ağa'yı şikâyet ederek Selim Ağa'nın kendisinden aldığı 1200 kuruşun tahsil edilerek kendisine verilmesini ve şer'le davasının görülmesi için emr-i şerif talebinde bulunmuştur. Bu başvuru üzerine İstanbul'dan Kilis Kazası Yeniçeri Serdarı Ömer'in davasının şer'le görülmesi için Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilmiştir. BOA, A. DVNS. AHK. d. 00024. 00037; Ruha'ya yaşamış olan Suruç voyvodası Ebu Bekir de mütegalibelik yapanlar arasındadır BOA, A. DVNS, ŞKT. d. 32. 131. hüküm. 1082. s. 263.

²⁹⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 111. 150. s. 296.

³⁰⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 121. 10. s. 16.

³⁰¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 130. 52. s. 102; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 140. 10. hüküm 51. s.15.

³⁰² Su ve değirmen ile ilgili gelişen zorbalık olayları "2.9. Su ve Değirmenlerle İlgili Mütegalibelikler" başlığı altında incelenmiştir.

Ruha'da zabitler köylüden kendi menfaatleri için para toplamaya çalıştıkları olmuştur.³⁰³ Ruha kazasına bağlı Başveren köyü ve ismi şikâyet defterine geçirilmemiş olan birkaç kişi, köyün zabiti Seyyit Mehmet'ten şikâyetçi olmuşlardır. Köylülerin şikâyetçi olma sebepleri ise, köy zabitinin köylülere: "*Ben sizin vergileriniz için akçe verdim*" diyerek fukarayı sıkıştırması, baskı altına almasıdır. Köy zabiti Seyyit Mehmet, tekâlîf toplama zamanı kendisi için de köylülerden akçe toplamıştır. Köylülerin kendilerinden akçe toplandığına dair temessükleri vardır. Seyyit Mehmet'in zulmünün sonu yoktur. Köylüler perişan ve perakende olmuştur. Köylüler İstanbul'a gelmiş ve kendilerinden alınan akçelerin geri verilmesi için hükm-i hümayun talep etmişlerdir. Bu durumun adaletle görülmesi için, Rakka valisi ve Ruha kadısına 13 Mart 1736 tarihinde hüküm yazılmıştır.³⁰⁴ Başveren köyü zabiti Seyyit Mehmet kendisine maddî menfaat elde etmek için köylülerden haksız, hukuksuz bir şekilde para toplamaya çalışmıştır. Zabit kendi nüfuzunu kullanarak köylüler üzerinde baskı oluşturarak onlardan haksız bir şekilde çıkar sağlamıştır.

Reayadan adilâne bir şekilde vergi toplamaları gereken zabit, subaşı, muhassıl ve voyvodaların reayayı ezmeleri XVIII. yüzyıl Ruhasında çokça görülen durumdur. Ruha'da bazı vali, kadı, mütesellim ve sair sancakta görevli üst amirlerin reayayı ezdiğini gören muhassıl, zabit, voyvoda gibi görevliler de kendi kişisel menfaatleri için görevlerini kötüye kullanma suçunu işledikleri ve bu fiil sonucunda reayanın ezildiği görülmüştür. Zabit, subaşı, muhassıl gibi kişilerin menfaat elde etme çabaları amirlerinin yasa dışı bir şekilde reayayı ezme teşebbüslerini görmüş olmalarının yansımaları olsa gerektir. Yapılan yolsuzluktan görünürde reaya eziliyor olmakla birlikte yaşadığı mağduriyet nedeniyle reayanın devletin adalet düzenine karşı güvenini kaybetmeye başlamış olması muhakkaktır.

³⁰³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 115. 125. s. 244; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 104. 240. varak 238.

³⁰⁴ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 148. 187. hüküm 1260. s.370

İKİNCİ BÖLÜM

RUHA'DA AŞİRET MENSUPLARINDAN KAYNAKLI MÜTEGALLİBE HAREKETLERİ

Ruha aşiret çeşitliliği açısından zengindir. Aşiretler, küçük yerel topluluklarda farklılaşmanın ve özel mülkiyetin az, ortak gelenek, inanç ve ritüellerin çok olduğu, fertlerinin kolektif bilinç taşıdığı yapılardır.³⁰⁵

Osmanlı Devleti'nde, Latin Avrupa'da bilinen türde, yasal olarak imtiyaz sahibi bir soylu sınıf yoktu. Ancak aristokratik bir yaşam biçimine sahip aileler vardı.³⁰⁶ Osmanlı Devleti, köylüleri, merkezle bütünleştirmiş ve taşra elitlerini kısmen de olsa yönetime ortak etmiştir.³⁰⁷ Kentler, siyasî-idarî işlemlerde mahallî idareler düşüncesi ve kurumlarını oluşturur. Bir yandan da kentler ekonomik dönüşüm sürecinde ekonomik kültürel ve sosyal birçok alt sistemin de yoğunlaştığı mekânlardır.³⁰⁸

Ruha, eskiden beri Türkmen, Kürt aşiretleri, göçebe ve urbandan oluşmuş bir eyalettir.³⁰⁹ Ruha'nın kozmopolit yapısı, Ruha'nın siyasî, idarî, asayiş, ekonomik hayatını da etkilemiştir. Ruha'da bulunan aşiretler, konargöçerler, urban ve eşkıya grupları zaman zaman şehrin idaresinde söz sahibi olmuş ve mütegalibe hareketlerinde önemli yer tutmuşlardır. Şehirde bulunan farklı Kürt aşiretleri, nüfus kesafetleri oranında, şehirde söz ve itibar sahibi olmasını bilmişlerdir. Bu aşiretlerin reisleri, Osmanlı Devleti merkezi idaresince muhatap alınmış ve bu kişilerden sefer zamanı asker talebinde bulunulmuştur.³¹⁰ Ruha'da ya da Ruha'ya yakın yerde bulunan aşiret reisleri aşiretleri ile birlikte eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. XVII. yy sonundan itibaren merkezî güç zayıflamış, taşrada hukukî olmasa da fiilî bir adem-i

³⁰⁵ Hüseyin Kurşun, *Kentleşme, Göç ve suç ilişkisi Bağlamında Madde Bağımlılığı : "Gaziantep Örneği"* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Döntora Tezi, 2021), 18.

³⁰⁶ Faroqhi, *Kültürel Tarih*, 164.

³⁰⁷ Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, VI.

³⁰⁸ Mustafa Ökmen, *Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Adem-i Merkeziyetçi Eğilimler ve Kentleşme* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 42.

³⁰⁹ BOA. AE. SMST. III. 00354. 28391. 001. 001

³¹⁰ Mehmet Rezan Ekinci, "Mîr-i Aşiretten Eşkıyalığa: Aşiret Hanedan Üyelerinin Makbulden Madunlaşma Sürecine Bakış 1800-1855", *Nubihar Akademi* 4/16 (2021), 146; Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/1 (1992), 242; Murat Alanoğlu, *Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde Palu Hükümeti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017), 1-355.

merkeziyetçilik başlamıştır. Osmanlı Devleti bir yandan yabancı güçlerle mücadele ederken diğer yandan taşranın ileri gelenleri ile mücadele etmiştir.³¹¹

Aslında Osmanlı kent siyaseti "*ileri gelenlerin siyasetidir*." Kent siyasetine yön verenler, kentte yaşayan merkezî hükümetin temsilcileri ve zenginliklerini nesilden nesile aktaran zenginlerdir. Önde gelenler konumları itibarıyla "doğal liderliğe" adaydırlar.³¹²

Osmanlı Devleti genişledikçe karşılaştığı yeni toplumsal kurumlarla, yeni törelere yasallık tanıyarak ve etnik, dinî ve bölgesel özelliklere yönelik merkezî olmayan bir uzlaşma sistemi geliştirerek sorunları çözmeye çalışıyordu. Celâlî isyanlarının ve daha sonraları ortaya çıkan mütegalibel hareketler âyanlığın oluşmasında önemli etkileri olmuştur. Merkezî otorite gücünü yitirdikçe veya çaresiz kaldığı andan itibaren çevrede yeni güç noktaları ortaya çıkmıştır. Bu güç noktaları düzeni ve sistemi etkilemişlerdir.³¹³

II. Osman'ın (1618-1622)³¹⁴ tahttan indirilip öldürülmesiyle başlayan ve Sultan IV. Murat'ın (1623-1640)³¹⁵ saltanatın ilk 10 senesinde zorba tegallübü devletin birçok yerinde görülmüştür.³¹⁶ Bu dönem sonrası Celaliliğin biçimsel değişikliklerle mütegalibe ve âyanlığa evrilmeye başladığı dönemlerdir. Aşiretlerin yoğun yaşadığı Urfa'da aşiretlerin, cemaatlerin yoldan gelip geçenleri soydukları sıkça görülen bir durumdur. Yoldan gelip geçenlerin soyulma işlerini tek başına aşiretlerin yoğunluğuna bağlamak hiç şüphesiz yanlış olur.

Ülkedeki ekonomik sıkıntı, çeşitli ürünlerin fiyatlarının hızlı nedeniyle çiftçiler âyanlardan borç para almışlar ve aldıkları parayı ödeyemeyince ribahorlar çiftçinin toprağını elinden almışlardır. Köylünün ekonomik sıkıntı yaşaması âyan ve eşrafın işine gelmiştir.³¹⁷ Celâlî İsyanları, Musul kırsalının boşalmasına sebep

³¹¹ Moreau, "Notion et Nature de l'État, de l'Héritage Ottoman aux Réformes Constitutionnelles Modernes", 119.

³¹² Ömür Yazıcı Özdemir, *Osmanlı Kudüs'ünde Dilekçelerin İzinde Kent Siyaseti ve Toplum* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 138.

³¹³ Orhan Türkdoğan, "Sosyal Hareketler Olarak Celâlî Ayaklanmaları" 5/228 (Ağustos 1996), 426-428; Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, 180, 187.

³¹⁴ Feridun Emecen, "Osman II", *TDV. İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV., 2007), 33/453.

³¹⁵ Ziya Yılmaz, "Murad IV", *TDV. İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV., 2007), 31/177.

³¹⁶ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi IV* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 4/1856.

³¹⁷ Özkaya, *Âyanlık*, 11.

olmuştur. Bu durum toprakların uzun süre ekilip biçilememesi anlamına geliyordu. İç karışıklıklar insan kıtlığına yani *emek eksikliğine*³¹⁸ sebep olmuştur.³¹⁹

Klasik dönemden farklı olarak Osmanlı Devleti özellikle 18. yüzyılda belirli hanedanlardan asker, erzak yardımı istemiş ve bunun karşılığında da malikâne ve mukataaları bu seçkinlere vermiştir. Mesela Musul'da Ömerîler ve Celalîler³²⁰ bu hanedanlardır.³²¹

Harput, Ruha arasındaki coğrafi yakınlığın olması sebebi ile az da olsa bu iki kentin sosyal dokunun birbirine benzemesi durumu vardır.³²² Bu nedenle döneme ait Harput ile ilgili istatistik vermek Ruha'daki durumu da kıyaslama konusunda bize az da olsa yol gösterici olacaktır. Harput'ta âyan ve eşrafın zulmü, o kadar fazlalaşmıştır ki Harput nüfusu %35 gerilemiştir. Âyanların zulmü ahalinin hane, köy ve kasabalarını terk etmeleri ve yerleşim yerlerinin harap olması sonucunu doğurmuştur.³²³ 18. yüzyıl son çeyreği ile 19. yüzyıl ilk çeyreği, taşrada huzursuzluğun ve bölgesel ayaklanmaların öne çıktığı dönemlerdir. Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde yerel siyasi hanedanlar askerî haneler beslemişlerdir. Beslenen asker ya da sekban, levent bölgede bir manivela gibi başkaldırı ya da yerel kaynaklara el koyma işinde kullanılmıştır. Musul'da da bu şekilde asker besleyen sülaleler olmuştur.³²⁴ Oysa bu tür düzensiz birlikler ordu ve devlet için her zaman risktir ve bu tür olgular şartların getirdiği durumlardır.³²⁵

Osmanlı şehir toplumunda devlet ve reaya arasında hem ahalinin temsilcisi hem de padişahın emirlerinin reayaya ulaşmasında, uygulanmasının sağlanmasında

³¹⁸ Emek eksikliği konusunda bkz. 1.5.1. Ruha'da Raiyyet Rûsumundan Kaynaklı Müttegallibe Hareketleri.

³¹⁹ Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, 100, 101.

³²⁰ Dinç, "19. Yüzyıl Osmanlı Merkezileşmesinin Serbest Ticaret Faaliyetleriyle İlişkisi: Osmanlı Irak'ı Örneği", 410.

³²¹ Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, 185-260.

³²² İki kentin birebir birbirine benzemesi mümkün değildir. Ancak coğrafi yakınlık nedeniyle bir takım parametrelerde bir benzeşme söz konusu olabilir. Harput ve Ruha'yı Osmanlı döneminde yapılmış bir haritadan inceleyebilmek için bkz. Ek- 4 Memâlik-i Mahrûse Haritası ek s. 4. Her iki kenti ve bu kentler arasındaki idari yapılanmayı inceleyebilmek için ek 3, Memâlik-i Mahrûse Haritası'nı inceleyiniz. Bu anlamda Harput'taki, Diyarbakır, Mardin'deki sosyal dokuyu kavrayabilmek için aşiretlerin yaşadıkları yerleri gösteren Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakır vilâyeti ve buralardaki aşiretlerin konuşlandıkları yerleri gösteren haritayı inceleyiniz.

³²³ Mehmet Ali Ünal, "1056/1746 Tarihli Avarız Defterine Göre 11. Yüzyıl Ortalarında Harput" 51/199 (1987), 129.

³²⁴ Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, 7.

³²⁵ Murphey - Black, *Warfare and History Ottoman Warfare 1500-1700*, 190.

resmî görevlilerin yardımcısı bir grup vardır ki bunlara eşraf, âyan denilir.³²⁶ Genel anlamda şehir ileri gelenleri şeklinde tanımlanabilir. Eşraf, âyanlar, zengin tüccarlardan, esnafın yaşlı, güngörmüşlerinden, ulema, imam hatip gibi din adamları ile tarikat, tekke, zaviye şeyhlerindendir. Şehir kethüdaları da âyandandır ve padişah tarafından görevlendirildiği için askerî sınıf içerisinde.³²⁷ Resmî olarak âyan seçilen kişinin padişah ve sadrazam tarafından onaylanması ve emr-i âlî alması gerekiyordu. Âyanlar, âyan olduklarına dair validen buyruldu, kadıdan ilâm alıyorlardı.³²⁸ Âyanların seçiminin halk tarafından yapılması gerekirken kentin ileri gelenleri bu seçimi kendi aralarında yapıyorlardı. Âyanlar tam memur olmamakla birlikte yaptıkları iş itibarı ile önemli bir konumdaydılar.³²⁹ Burada şunu da belirtmek gerekir ki şehirde resmî olarak bir âyan vardır. Ancak şehrin tüm ileri gelen zenginleri, nüfuzlu kişileri resmî âyan statüleri olmasa da âyandır. Osmanlı Devleti 1786 yılında âyanlık müessesesinin halkı ezmesi, baskı altına alması, devletin vergisini düzenli toplayıp teslim etmemeleri, yolsuzluk yapmaları nedeni ile âyanlığı kaldırmıştır. Âyanlık yerine şehir kethüdalığı getirilmiş fakat şehir kethüdalığı âyanların güçlü varlıkları karşısında devam edememiş, kısa süreli bir uygulama olmuştur.³³⁰ Bu anlamda Ruha'da zengin, nüfuzlu, itibarlı kişiler, resmî sıfatları olsun olmasın, âyan ve eşraftan birçok kişi vardır.³³¹ Bu kişilerin çoğu yukarıda tımar, zeamet, malikâne vergi toplama gibi konular işlenirken açıklanmıştır. Ancak resmi anlamda Rakka'da Firuz Paşa'nın³³² âyan olduğunu biliyoruz.

Beylerbeyleri, sancak beyleri İstanbul'dan tayin edilmiştir. Bunların yolsuzlukları, usulsüzlükleri olduğu zamanlarda İstanbul'dan gönderilen bir kapıcıbaşı ile idam edilmişler ve mallarına devlet el koymuştur. Oysa Urfa'da aşiret yapısından dolayı ağa, âyan, eşraf olarak nitelenen yerli kişiler Ruha'nın aslî unsurlarından olduklarından dolayı bürokrasi tarafından kollanmışlardır. Bu nedenle

³²⁶ Rakka (Ruha) âyanlığından Rakka mütesellimliğinin elde edilişi ve Rakka (Ruha) valiliğine atanması konusunda bkz. 2.3. Firuz Paşa'nın Müttegallibelikleri.

³²⁷ Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 174; Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyon", 685.

³²⁸ Özkaya, *Âyanlık*, 331; Emecen, *Manisa Kazası*, 57.

³²⁹ Özkaya, *Âyanlık*, 331.

³³⁰ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirilişleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu" 42 (Ekim 1978), 671; Özkaya, *Âyanlık*, 345-353.

³³¹ Jane Hathaway - Barbir, *The Arab Lands Under Ottoman Rule, 1516-1800* (ondra: Roudledge Taylor and Francis Group, ts.), 79.

³³² Firuz Paşa ile ilgili bkz. 2.3 Firuz Paşa'nın Müttegallibelikleri kısmına bakınız.

valilerin ya da kapıcıbaşların âyanlara karşı durabilmeleri pek de mümkün olmamıştır. Bütün bu nedenlerle âyanlar kazandıkları servet, nüfuz ile hem halk hem de devlet nezdinde itibar görmüşlerdir.³³³ Bürokrasi ve yönetim sosyal ve ekonomik hayattan geri çekilmeye başladığında farklı yapıların fonksiyonları ve aktiviteleri artmıştır. Hatta devletin üstlendiği birtakım fonksiyonlar başka yapıların görev ve sorumluluğu olmuştur.³³⁴

Âyanlar, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avusturya savaşları nedeni ile devletin Anadolu'yu âdeta boş bırakması sebebi ile servet yığma imkânı bulmuşlar ve büsbütün güçlenmişlerdir. Savaş döneminde çıkan iç karışıklıklar artmış, asker ulufelerinin ödenmesinde güçlük çekilmiştir. Bu dönemde köylerde ve halkta perişanlık artmıştır.³³⁵ Âyanlar, İstanbul'da saraya yakın kişileri ve devlet adamlarını rüşvet ve hediyelerle yanlarına çekmişler ve İstanbul'da destekçilerinden güç alarak halka zulmetmişlerdir.³³⁶

18. yüzyıl kırsal kesiminde değişen şartlara çözüm bulmak, vali, kaymakam, sancak beyi, kadı, mütesellim gibi devlet görevlilerinin halktan haksız yere ve cebren, zulüm yaparak topladıkları vergileri önleyebilmek için âyanlar muhatap alınmıştır. Devlet, gönderdiği memurunun kanunsuz işlerini, âyanlarla ortadan kaldırmak ve taşrada birtakım işleri âyanlarla yürütmeye başlayınca bu kez de merkezden bağımsız, güçlü yerel figürler ortaya çıkmaya başlamıştır. Merkezi hükümet taşranın yükselen gücü âyanları 1765–1779 yıllarında atamalarını merkezîleştirerek kontrol altına almaya çalışmıştır. Ancak bu girişimler başarılı olmamıştır.³³⁷ 18. yüzyılda âyanlık ve mütegalibelik Anadolu'da pik yapmıştır.

Âyan devletin mirî topraklar üzerindeki mülkiyet hakkını kısmen ihlâl etmiş ama bunu daha kalıcı bir özerkliğe dönüştürememiştir. Âyanın elde ettiği güç, devlet otoritesindeki boşlukları kullanmasına dayanıyordu.³³⁸ Âyanlar güçlerinin zirvesine

³³³ Özkaya, *Âyanlık*, 10.

³³⁴ Hanna, *Osmanlı Kahiresi'nde Tüccar Olmak*, 27.

³³⁵ Özkaya, “Yerli Ayanların Ayanlıkları Ele geçirmeleri”, 667, 714.

³³⁶ Şuheda Günçe, *III. Selim Dönemi Ulemâ- Siyaset İlişkisi* (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019), 38.

³³⁷ McGovan, “Ayanlar Çağı”, 2/838,839; Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, 191-193.

³³⁸ Çağlar Keyder, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?”, çev. Zeynep Altok, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 10,11.

çıktıklarında eyalet, sancak yönetimine ortak olmuşlardır.³³⁹ Ruha'da egemenliği ele alan aşiret kökenli kişileri ele almadan önce başka sancak ve kazalara az da olsa değinmek Ruha'daki durumu görmek açısından fayda sağlayacaktır.

Ruha civarında eşkıyalık yapan aşiretler ya da aşiret içinden bazı kişiler Ruha'da yaşayan insanlara korku salmışlardır. Ruha'ya korku salan aşiret kökenli kişiler sadece reayayı korkutmamıştır. Ruha'nın yerel idarecileri de bu korkudan nasiplerini almışlardır. Aşağıda görüleceği üzere Osmanlı merkezî idaresi sadece nüfuzu ve bölgedeki özgül ağırlığı nedeni ile bazı aşiret reislerine suç işlemelerine rağmen dokunmamış/dokunamamış ve taviz vermek zorunda kalmış, aşiret reislerinin yaptıklarına göz yummuştur.

Bazı eserlerde Nâbî'nin Urfa'dan İstanbul'a gelmesi ile ilgili birçok rivâyet olsa da³⁴⁰ XVII ve XVIII. yy. Ruhasının emniyet ve asayiş durumu düşünüldüğünde Celâlî isyanları ve bu isyanların uzantısı olan birtakım mütegalibeli olayların Nâbî'nin Urfa'dan İstanbul'a hicret etmesine sebebiyet verdirdiği düşüncesi akıldan uzak tutulmamalıdır. Ancak Nâbî'nin Ruha'yı terk ederek İstanbul'a yerleşmesinin nedeni bugün hâlâ kesinleştirilmiş değildir. Aşağıda açıklanacağı üzere özellikle Millî Aşiret reislerinin Ruha'da baskı ve şiddeti arttırmaları bölgede can ve mal güvenliği yoksunluğunu ortaya çıkartmıştır. Muhtemelen Nâbî'nin Ruha'dan hicret etmesinin nedeni dönem itibarıyla Ruha'da can ve mal güvenliğinin olmayışıdır. Nâbî hikmetli şiirler yazan bir şair olarak yaşadığı dönemin kötülüklerini görmezden gelmemiş ve devletin merkezinde ve taşrasında ortaya çıkan haksızlık, hukuksuzluk ve rüşveti eleştirmiş ve eserleriyle merkez ve taşrada yaşanan hukuksuzlukları, mal-ı mîriye el uzatmanın bir vebâl olduğunu edebî sanatları gözardı etmeyerek fakat manayı önceleyerek eleştirmiştir.³⁴¹

Ruha'da yetişmiş şair Nâbî rüşvet alıp vermenin normalleşmesi ve bu durumun bir maslahat haline gelmesini kabullenmeyerek bu durumu şu veciz ifadesiyle eleştirmiştir:

³³⁹ George Fowler, *History of The Origin, Progress and Decline of The Ottoman Empire* (London: T. H. Rees, Aldine Chambers, 1854), 239,240; George Fowler, *History of The Origin, Progress and Decline of The Ottoman Empire* (Bombay: Bombay Branch of The Royal Asiatic Society, 1916), 239,240.

³⁴⁰ Abdulkadir Karahan, *Nâbî* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 5.

³⁴¹ Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü -Eski Şiirde Hikemiyat-* (İstanbul: Kitapevi, 1996), 243-344.

“Vermezdi kimse kimseye nân minnet olmasa

Bir maslahat görmez idi rüşvet olmasa.”³⁴²

Mirî mukataalar 1694–1695 yıllarından itibaren kayd-ı hayat şartı ile verilmeye başlanmıştır. Bu mukataaları zengin kişiler satın almıştır. Bu durum malikâne sisteminin doğmasını sağlamıştır.³⁴³ Bu sistem, aslında taşrada filizlenmeye başlayan elitlere fırsatlar vermiştir. Milli Aşireti Reisi Milli Timur'un uhdesinde olan tımarların toplam değerlerinin iki milyon üstünde olması³⁴⁴ ve bu dönem Rakka valisinin hâssının 681.056 akçe olması³⁴⁵ bir vali ile yerel bir ağa ya da âyanın arasındaki uçurumu göstermesi açısından önemlidir. Mukataa sistemi ile İstanbul'un bazı yerel seçkinleri, vergi veren kişiler grubuna dâhil olmaktan çıkmışlardır. Bu kişiler mukataa sisteminin getirdiği avantaj ile ciddi kazanç sağlamışlar ve yönetici elit gruba dâhil olmadıkları halde fiilen askerî statülü grubun üyesi olabilmışlerdir. Mukataa, iltizam ve malikâne sistemi taşradan başkente para akışı sağlamıştır.³⁴⁶ Rakka valisinin elindeki bu geliri ile Milli Timur ile mücadele edebilmesi mümkün değildir. Milli Timur konusu ayrıntılı olarak incelenirken Milli Timur'un tımar, zeamet geliri aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

Kanuni Sultan Süleyman ile başlayan merkezin güç kaybetmesi, taşranın güç kazanması süreci 18. yüzyılda zirve noktasına ulaşmıştır.³⁴⁷ Bu durum Anadolu'da mütegalibe ve âyanların artmasına sebebiyet vermiştir. Ruha'da 18. yüzyılda aşirete dayalı bir gücü arkasına alarak mütegalibelik yapan ve iktidar alanı oluşturmaya başarmış isimleri incelemeye, Milli Aşireti ile başlanılacak sonrasında Ruha'da mütegalibe, cebabire, zaleme, eşirra denilen bir takım aşiret mensuplarının bölgede kendilerine iktidar alanı oluşturma çabaları incelenecektir.

³⁴² Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekoli “Eski Şiirde Hikemiyat”* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 1996), 246.

³⁴³ Özkaya, *Âyânlık*, 13.

³⁴⁴ BOA. MAD. d.15925.

³⁴⁵ Aynî Ali, *Kavânîn Risâlesi*, 7.

³⁴⁶ Edhem Eldem, “İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente”, çev. Sermet Yalçın, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, ed. Mehmet Beşikçi (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 195, 197.

³⁴⁷ Dinç, “19. Yüzyıl Osmanlı Merkezileşmesinin Serbest Ticaret Faaliyetleriyle İlişkisi: Osmanlı Irak'ı Örneği”, 400, 401.

2.1. Milli Aşireti'nin Ruha'da Mütegalibelik Hareketleri

Metropolitan insan, olağan dışı fazla dürtüye sahiptir. Kendisini kökünden koparıcı, dışsal çevredeki etkilere karşı koruyan mentalite geliştirmiştir. Bunun anlamı, insan kalbiyle değil kafası yani aklı ile hareket etmelidir. İnsan, derin duygusal tepkilere teslim olmamalıdır. Şehirli insanın çevresi, insanın bilincini arttırır.³⁴⁸ Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan taşra hanedanları da duyguları ile değil aklı ile hareket etmeleri gerekirken, Urfa'da bazı aşiretler olaylara duygusal tepki vermişler ve bu tepki sadece Ruha sancağını değil Rakka eyaletini hatta tüm bölgeyi etkilemiştir. Weber'e göre paramilitarist aileler tüm dünyada vardır. Asker kökenli ailelerin ticaret işlerine girmesi aslında ailenin kendi mevki ve makamını kendi lehlerine kullanmaktan başka bir şey değildir.³⁴⁹

Rakka eyaleti birçok aşiretin iskân edildiği bir bölgedir. Rakka'ya dolayısıyla Ruha'ya iskân edilenlerin bir kısmı doğal şartlara uyum sağlayamamışlardır.³⁵⁰ İskân, yerli unsurlar ile sonradan gelip yerleşenler arasında ciddi sıkıntıların oluşması ve bu sıkıntıların derinleşmesini getirmiştir. Aşağıda açıklanacağı üzere Millî Timur'un bazı aşiretler ile olan hesaplaşması ve sorunu da iskân gerçeğinden ayrı düşünülmemelidir. İskânın birkaç sebebi vardır. Bu sebepler uzun süreli savaşlar ve bu savaşlar sonucu meydana gelen ekonomik ve iktisadî buhranlar, eşkıyalık olayları ve isyan, harap ve boşalmış yerlerin şenlendirilmesi, savaşların yol açtığı göç olaylarıdır.³⁵¹

Milli aşiretinin mütegalibelik hareketleri, Milli Timur'un³⁵² baba ve dedesi incelenerek başlanılacaktır. Milli Timur'un baba ve dedesinin yapmış oldukları mütegalibelik incelemelerinin ardından aşiret mensuplarının Ruha'da yaptıkları mütegalibelik hareketleri bu bölümde incelenmeye devam edilecektir.

³⁴⁸ Max Weber, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, ed. Don Martindale - Gertrud Neuwirth, çev. Musa Ceylan (İstanbul: Bakış Yayınları, 2000), 33.

³⁴⁹ Weber, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, 89-90.

³⁵⁰ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, 234-237; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 37-54.

³⁵¹ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 37-54.

³⁵² Milli Timur ile ilgili geniş bilgi için bkz. 2.2. Milli Timur Paşa'nın Mütegalibelikleri

Milli Aşireti, Ruha civarında bulunan önemli bir aşirettir. Milli Aşireti'nin üyeleri bölgede nüfuzunu güçlü tutmak ve yaşadığı yerde söz sahibi olabilmek için zaman zaman köyleri basmış, yol kesip eşkıyalık yapmıştır. Milli Aşireti üyelerinin çevreye korku salan mütegalibeli eylemleri kanuna aykırı fiillerdir. Bu fiiller aşiret üyelerinin namını arttırsa da kanun önünde aşiret üyelerinin yaptıkları mahkemede yargılama konusu olabilmektedir. Milli Aşireti fertlerinin yapmış oldukları eşkıyalık faaliyetine Yezidî olan Şarkıyanlı Aşireti de desteklemiştir. Şarkıyanlı Aşireti zaman zaman kendisi de eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuştur.

Keleş Abdi Ağa'nın³⁵³ faaliyetleri sonucu, Milli Aşireti, Ruha ve çevresinde halka yaptıkları baskı, zorbalık ve sindirme politikası ile ciddi anlamda söz sahibi olmuştur.³⁵⁴ Keleş Abdi Ağa'dan sonra Milli Aşireti'nin başına geçen oğlu Mahmut Ağa da Ruha ve civarında yaptığı mütegalibelik faaliyetleriyle adından söz ettirmiştir. Nihayet Milli Mahmut Ağa'nın oğlu, bir konargöçer olan Milli Timur Ağa,³⁵⁵ aşiretinden, malından ve nüfuzundan aldığı güç ile Rakka'da vali olmayı

³⁵³ Keleş Abdi Ağa'nın ismi bazı kaynaklarda Gülşen olarak geçse de doğrusu Keleş Abdi'dir. کلس yazısında baştaki "kef" harfi g harfi şeklinde okunmuş şın harfine dokunulmadan sonrasında bir nun harfi, varmış gibi okunduğundan dolayı "Gülşen" şeklinde bir yanlış okunuş kazanmıştır. İbrahim Gülşenî ya da Gülşenîler ile Keleş Abdi arasında bir ilişkisi olduğuna dair açık bir bilgi bulamadık. Bkz. Fatih Ünal, *Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa* ts., 186.

³⁵⁴ Milli Timur Paşa'nın dedesi olan Keleş Abdi'nin Ruha ve civarındaki icraatları ilerideki bölümde detaylı olarak aktarılacaktır. Burada sadece Keleş Abdi Ağa'nın Ruha ve civarında yaptığı icraatına bir örnek vermek yerinde olacaktır. Rakka valisine ve Diyarbakır valisine ve Ruha ve Siverek ve ve kadılarına hüküm ki: "Siverek kazâsına tâbi' Kocak nâhiyesinde Bâbviran ve Nahl ve Karahan nam karyeler ahâlisi Südde-i Saâdeti'me arz-ı hal edub bunlar kendu hallerinde hilâf-ı şer'-i şerîf kimesneye vaz' ve teaddileri yoğiken taht-ı hükûmet ve kazanızda konar ve göçer Türkmen tâifesinden Keleş Abdi demekle ma'ruf Millî Aşireti ve karındaşı Paşa ve Hıdır oğlu Hasan ve Abbas ve Halil nâm şakiler kendu hâllerinde olmayub hevâlarına tâbi' eşkıyâ ile yekdil ve bin yüz elli senesinde gelüb bunların menzillerin basub birkaç nefer âdemlerin bigayrı hakkın katl ve mecrûh ve menzillerin ihrâk-ı bi'n-nâr ve mâl ve erzâkların yağma ve gâret edub bunun emsâli zulm ve teaddilerinin nihâyet olmayub ahvâlleri diğer gün olduğun ve bu bâbda da'vâlarına muvâfık fetevâ-yı şerife verildüğün bildirüb, oldukları mahalde fetevâ-yı şerîfeleri mucebince şer'le görülüb gâret eyledikleri emvâl ve eşyâları ile ihrâk-ı bi'n-nâr etdikleri menzillerinin şer'le müteveccih olan kıymeti alıverilüb icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak olunmak hükm-i hümayûnum ricâ eyledikleri ecilden şer'le görülmek için yazılmışdır. Fi evasıt-ı Ramazan 1152". Söz konusu belgede Divan-ı Hümayun kâtipleri Keleş Abdi Ağa'yı Türkmen Aşireti'nden şeklinde niteleseler de Milli Aşireti Kürt kökenli bir aşirettir. Belgenin aslı için bkz. BOA. A.DVNS. ŞKT. d.160.106. hüküm 776, s.210.

³⁵⁵ Arşiv belgelerinde Millî Timur Ağa/Paşa'nın ismi "Millilü Timur" şeklinde yazılmıştır. Millilü Timur ibaresinin telaffuz edilmesi dilsel olarak zor olması sebebiyle Timur'un Millî aşiretine nispet edilmesi gözönüne alınarak Millilü Timur değil Millî Timur ibaresinin kullanılması daha uygundur. Millilü Timur ibaresinin kullanımını görmek için bkz. Abdullah Ekinci - Murat Polat, "XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalın Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 0/14 (2022), 95-118.

başarmıştır. Milli Timur aşiret geleneğinden gelen bir Osmanlı Paşası olmuş ve isminin önünde aşiretinin ismi olan Milli ifadesi ile şöhret bulmuştur.³⁵⁶

Milli Aşireti'nin reislerinden Keleş Abdi³⁵⁷ çok zalim bir kişidir. Keleş Abdi birkaç eşkıya ile 1130'lu yıllarda Döğerli aşiretine mensup Mehmet'in evini basmıştır. Keleş Abdi, Mehmet'in 10 kese akçesini, emval eşyasını yağma etmiş, 55 baş atını gasbetmiştir. Milli Keleş Abdi, Öyük Kürtlerinden ve konargöçer olup Rakka, Diyarbakır, Ruha taraflarına hareket halindedir. Evi basılan, eşyası, emvali ve hayvanları yağmalanan Döğerli Aşireti'nden Mehmet Divan'a dilekçe yazmış ve Keleş Abdi'nin mütegalibelik ile kendisinden gasbettiği eşya, emval ve hayvanların kendisine iade edilmesi için hükm-i hümayun talep etmiştir. 18 Mart 1731 tarihinde Rakka ve Diyarbakır valilerine, Ruha ve Amed kadılarına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile kadı ve valilerden Keleş Abdi'nin Mehmet'ten gasbettiği eşya, emval, para ve hayvanların geri verilmesi için davanın şeriata uygun ve adalet ile görülmesi istenmiştir.³⁵⁸

Millî Timur'un babası Mahmut'tur. Mahmut, Keleş Abdi Ağa'nın oğludur. Milli Mahmut, devlete sürekli isyan etmiş, tuğyan ile anılmış mütegalibeden bir kişidir. Millî Mahmut'un bir de kardeşi vardır. Millî Timur'un amcası, Keleş Abdi'nin oğlu ve Millî Mahmut'un kardeşi Beşar Paşa'dır. Rakka Beylerbeyi Mehmet Paşa zamanında iki asi kardeş üzerine asker gönderilmiş fakat iki kardeş kaçmıştır. Mehmet Paşa azledildiğinde iki kardeş Beni Kays Aşireti'ni de arkalarına alarak Cülab nahiyesinde yaşayan Döğerli Aşireti'ni basmışlar ve aşiretin 150 adamını öldürmüşlerdir. Millî kardeşler Döğerli Aşireti'nin birçok emval, eşya, hayvanlarını almışlar elliden fazla köyü ve değirmeni yakmışlardır. Döğerli Aşireti Ruha kadısına gelerek Millî Mahmut ve Beşar'dan şikâyetçi olmuşlardır. Ruha, Behisni ve Siverek kadıları durumu ilâm etmişlerdir. Siverek, Behisni ahalisi de mahkemede bu duruma

³⁵⁶ Bazı kaynaklarda Millî Timur Paşa'nın babasının Keleş Abdi Ağa olduğu yazılıdır. Ancak yaptığımız çalışmalar ve incelemeler sonucu Millî Timur Paşa'nın babasının Keleş Abdi Ağa olmadığını ortaya koymuştur. Keleş Abdi Ağa Millî Timur'un dedesidir. Millî Timur'un babası Millî Mahmut Ağa'dır. Millî Timur'un babasının Keleş Abdi Ağa olduğu yönündeki bulgular Mehmet Rezan Ekinci'nin doktora tezine dayanmaktadır. Mehmet Rezan Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Millî Aşireti XVIII-XIX. YY.* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 134.

³⁵⁷ Millî Aşireti reisi ve Millî Timur'un dedesi olan Keleş Abdi ve kendisinden sonra gelen çocuklarının soy ağacını incelemek için bkz. Şekil 1: Ruesa-yı Aşiret-i Millî. Bu soy ağacı elimizdeki arşiv belgelerine dayanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

³⁵⁸ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 131. 33. s. 66.

şehadet etmişlerdir. Millî Mahmut ve kardeşi Beşar Paşa'nın yaptıkları karşısında Rakka, Diyarbakır, Bağdat valilerine ve Mardin voyvodasına iki kardeşin öldürülmeleri için ferman gönderilmiştir. Aynı belgede Beşar Paşa'nın Siverek ve Siverek'e bağlı yirmi altı köyü bastığı, bu köylerdeki eşya, emvali yağmaladığı Ruha'dan 18 Ocak 1751 tarihinde gönderilen yazıda ifade edilmiştir.³⁵⁹ Millî Timur'un babası Millî Mahmut'un bölgedeki taşkınlıklar isyan ve tuğyan hareketi olarak nitelendirilmiştir.³⁶⁰

Millî Timur'un babası Mahmut Ağa bölgede eşkıyalık yaparak çevresine zulmetmiş bir kişidir. Millî Mahmut Ağa Siverek ve Siverek'in köylerini basmış ve Siverek ile fazla uğraşmıştır. Millî Mahmut'un Siverek tarafında yapmış olduğu mütegalibelikler Siverek ahalisi tarafından Deraliyye'ye bildirilmiştir. Diyarbakır valisine Siverek işlerini düzene sokmak ve ahalinin haklarını korumak için emr-i şerif gönderilmiştir. Millî İskânbaşı Mahmut ile Siverek voyvodası arasında eskiden beri, bir düşmanlık vardır. İki taraf arasında düşmanlık olduğu için taraflar fırsat bulduklarında birbirine zarar vermek için ellerinden geleni yapmıştır. İki taraf arasındaki düşmanlığı ortadan kaldırmak için girişimlerde bulunulmuştur. Millî Mahmut, kendi yaşadığı yere dönmüş ancak Siverek voyvodası, ahaliyi kışkırtarak Millî Mahmut aleyhine arz ve ilâmlar düzenletmiş ve İstanbul'a gitmiştir. Siverek voyvodası hilekâr ve fesat çıkartan bir kişidir. Siverek voyvodasının Millî Aşireti'ne karşı izlediği siyaset Millî Aşireti ile savaştır. Voyvoda'nın Millî Aşireti ile savaşması uzun vadede diğer aşiretlerin de düzenini bozma ihtimali vardır. Siverek voyvodasının durumu ve karakteri bilindiği için voyvoda, geldiği İstanbul'da hapsedilmiştir. Siverek voyvodası, Rakka Valisi Ahmet Paşa'nın girişimleri sonucu, Siverek sınırına girmemek şartı ile affedilmiştir. Siverek voyvodası Diyarbakır'da ikamete mecbur tutulmuştur. Millî Aşireti yaylaklarına giderken ve yaylaklarından dönerken kimsenin aşireti rahatsız etmemesi için Rakka Beylerbeyi Ahmet Paşa'ya 11 Mart 1756 tarihinde hüküm gönderilmiştir. Hükümde Millî Aşireti'nden Siverekli'lere bir zarar verilirse ya da Siverekli'lere, Millî Aşireti mensuplarına bir zarar verilerse suç işleyenlerin cezalarının verilmesi istenmiştir.³⁶¹ Millî Timur'un

³⁵⁹ BOA. C. DH. 262.13055.

³⁶⁰ BOA. A. DVNS. MHM. d. 162. 23. s.41. hüküm 94.

³⁶¹ BOA. C. ZB. 00033. 01647. 001. 001.

Siverekliyle dūřmanlıęı aslında babası Millî Mahmut'un Siverekliyle olan mŭcadelesine dayanmaktadır.³⁶²

Mili Mahmut'un Siverek'i basması çok kez yaşanmıştır. Milli Timur'un amcası Keleş Abdi'nin oğlu Yesar,³⁶³ yoldaşları Mahmut Reis -Millî Timur'un babası- Siverek kazasını basmışlar, emval, eşya gasbetmişlerdir. Yesar, Mahmut ve yoldaşları çöl tarafına kaçmışlardır. Diyarbakır Valisi Cebeci Abdullah Paşa, Yesar, Mahmut ve yoldaşlarının Siverekliyle yağmaladıkları emval ve eşyayı almış ve Siverek voyvodası ile Siverek ahalisine 27 Ocak 1750 tarihinde teslim etmiştir.³⁶⁴ Söz konusu yağmalanan eşya İstanbul Gümrüğü Emini Es-Seyyit İşhak Ağa uhdesindedir. Yağmalanan malın satılması Dergâh-ı  l  Kapucubaşlarından İbrahim Ağa sorumludur. İbrahim Ağa, yağmalanan malı satmış fakat geriye kalan 17.918 kuruşunun alınmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.³⁶⁵ Görüldüğü gibi Millî Aşireti reislerinin yağmaladıkları malların alınması için görevlendirilen kişinin dahi yağmacılara sözü geçmemiştir. Milli Mahmut'un Siverek sancağı üzerine yapmış olduğu baskınları Millî Mahmut'un oğlu Millî Timur daha sonra s rd rm ştir.³⁶⁶ Millî Aşiret reisleri Keleş Abdi ve Millî Mahmut'un Ruha ve civarındaki mütegalibelikleri bölgede asayişi bozm ştır.

Milli Mahmut Ağa'nın mütegalibeliği ve eşkıyalığı Ruha ile sınırlı kalmamıştır. Milli Mahmut, Ergani Madeni'ne kadar eşkıyalığını g t rm ştir. Milli Mahmut, Ergani Madeni sakinlerinden imam İsmail'in 1300 adet koyununu gasbetmiştir. İsmail, Divan'a giderek Mahmut Ağa'yı şikâyet etmiş ve gasbedilen koyunlarının geri iadesi için emr-i şerif talep etmiştir. 22 Ocak 1746 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kadı ve validen İmam İsmail'in gasbedilen koyunlarının Milli Mahmut Ağa'dan alınıp İsmail'e iadesi için Ruha'da adalet ve şeriat üzere mahkeme yapılması istenmiştir.³⁶⁷ Arşiv belgelerinin izi sürüldüğünde Ergani Madeni Müteveffa Mehmet Kethüda'nın bina eylediği

³⁶² Bu konu ile ilgili bkz. 2.2. Milli Timur Paşa'nın Mütegalibelikleri

³⁶³ Yesar ile Besar ismi yazım olarak birbirine çok benzemekle birlikte belgede geçen kelime Yesar'dır. şayet sehven yazılmadı ise Millî Timur'un Beşar'ın dışında bir amcası daha vardır ki o da Yesar'dır. Bkz. şekil 1: Ruesa-yı Aşiret-i Millî.

³⁶⁴ BOA. C. ML. 00509. 20727. 001. 001.

³⁶⁵ BOA. C. ML. 00509. 20727. 001.002.

³⁶⁶ Millî Timur Paşa'nın Siverek tarafına yapmış olduğu baskın için bkz.2.2. Millî Timur Paşa'nın Mütegalibeliği.

³⁶⁷ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00019.

camide imam olan İsmail'in sorunu çözülmemiş olmalı ki İsmail tekrar Divan'a gitmiş ve Mahmut Ağa'nın gasbettiği koyunlarının kendisine verilmesini istemiştir. 25 Ekim 1746 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına yine bir hüküm yazılmıştır. Hükümde İsmail'in koyunlarının iade edilmesi için Ruha'da mahkeme kurulması ve şeriata göre mahkeme yapılması istenmiştir.³⁶⁸ Millî Mahmut'un mütegalibelik hareketlerini Ruha ve Siverek'in ötesine taşıyarak Ergani Madeni'nde de zorbalık yapması dikkat çekicidir.

Milli aşireti reislerinden başka Millî aşireti mensupları da Ruha ve çevresinde ahalinin evini, köyünü basmış, yol keserek insanların mallarını gabetmişlerdir. Milli aşiret mensupları kalabalık bir şekilde yol keserek insanların malına el koymuştur.³⁶⁹

Siverekliyle çatışan yalnızca Milli aşiretinin liderleri değildir. Milli aşireti mensupları da Siverekliyle çatışmışlardır. Milli aşireti mensupları, Siverek tarafında çeşitli aşiretlerle çatışmış Siverek tarafında yol keserek eşkıyalık yapmıştır.³⁷⁰ Siverek kazasına tabi Kocak nahiyesinde Babviran, Nahl, Karahan köyleri ahalileri kendi hallerinde iken, konargöçer taifeden Keleş Abdi çok sayıda eşkıya ile bu kişilerin evlerini basmıştır. Keleş Abdi Ağa evlerini bastığı köyde birkaç insanı haksız yere öldürmüş, evleri yakmış, mal ve erzakı yağmalamışlardır. Bu kişilerin zulümlerinin sonu olmadığından dolayı Babviran, Nahl, Karahan köyleri ahalileri feteva-yı şerife alarak Keleş Abdi Ağa'yı Divan'a şikâyetinde bulunmuşlar ve haklarının alınması için hüküm talep etmişlerdir. 20 Aralık 1739 tarihinde Rakka, Diyarbakır valilerine Ruha ve Siverek kadılarına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile vali ve kadılardan köylülerin davalarının şeriata uygun ve adalet ile görülmesi istenmiştir.³⁷¹ Görüldüğü üzere Millî Aşireti'nin mütegalibeliğini icra ettiği yerlerin başında Siverek gelmektedir. Milli Aşiret üyeleri yapmış oldukları eylemlerde kalabalık aşiret üyelerine dayanmışlardır.

Yukarıdaki olaylar incelendiğinde Millî aşiret reisleri ve aşiret mensuplarının mütegalibel hareketlerinin yoğunlaştığı yerlerin başında Siverek sancağı

³⁶⁸ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00022.

³⁶⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00086; BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00034.

³⁷⁰ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 144. 12. s. 18; BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00053.

Erhan Gümüş, "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi* 11/36 (Ekim 2018), 116..

³⁷¹ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 160. 105. s. 210.

gelmektedir. Millî aşiret reisleri ve aşiret üyeleri Siverek'ten başka yerleri yağmaladıkları olmuştur:

Sadat-ı kiramdan Berazi oğlu Seyyit Mustafa, Milli Aşireti'nden almış olduğu 1800 koyunu Şam'a götürürken, Mili Aşireti eski İskânbaşı Mustafa, kethüdası Şaban oğlu Halil, Seyyit Mustafa'nın yolunu kesmiş ve koyunları gasbetmiştir. Mustafa koyunlarını geri alabilmek için Divan'a başvurmuş ve emr-i şerif talep etmiştir. 12 Ekim 1749 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile Mustafa'nın koyunlarının iadesi için kanun üzere hareket edilmesi istenmiştir.³⁷² Yol kesen Millî Aşireti mensupları yolunu kestikleri kişilerin kimliklerine bakmamışlardır. Sure Kazası yolu yine Milli aşireti mensuplarınca kesilmiş ve Nakibu'l-Eşraf Vekili Seyyit Mehmet'in malı aşiret mensuplarınca gasbedilmiştir.³⁷³ Cebabireden Milli Mehmet, Bekir, Şeyho, kardeşi Cubur 70 kadar süvari ile Ruha kazası Serkez köyü sakinlerinden Şaban, Mustafa, Ali'nin evlerini basarak birçok hayvanı ve 300 kuruştan fazla parayı gasbetmişlerdir.³⁷⁴ Millî aşireti üyelerinin mütegalibeliklerini genellikle kalabalık bir şekilde kaba güç ve zorbalıkla yapmışlardır. Aşiret üyeleri kalabalık bir şekilde köy basarak, yol keserek çevrede baskı kurmuşlardır.

Ruha'da Milli eşkıyasından Ömer, kendi halinde bir kişi değildir. Ömer, hevasına tabi 30'dan fazla Milli Kürdü ile Mehmet'in üzerine hücum etmiştir. Ömer, haksız yere 300 baş koyun gasbetmiştir ve Ömer'in bu davranışına karşı koymak mümkün olamamıştır. Mehmet, Divan'a Ömer'i şikâyet etmiş, kanun dışı bir şekilde gasbedilen koyunlarının kendisine geri verilmesi için hükm-i hümayun talep etmiştir. 17 Temmuz 1767 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile Mehmet'in Milli Aşireti'nden Ömer ile olan davasının Ruha'da adalet ve şeriat üzere görülmesi kadı ve validen istenmiştir.³⁷⁵ Millî eşkıyasından Mehmet de kalabalık bir grupta Mehmet'in evini basmış ve zorbalığını yanında gezdirdiği kalabalık insan grubuna dayandırarak yapmıştır.

³⁷² BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00034.

³⁷³ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00106.

³⁷⁴ BOA. A. DVNS. CZRK. d. 00025. 00004.

³⁷⁵ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00110.

2.2. Milli Timur Paşa'nın Müttegallibelikleri

Timur, Milli Aşireti'ne mensup bir kişidir. Asıl ismi Timur Osman'dır.³⁷⁶ Babasının adı Mahmut'tur.³⁷⁷ Derviş³⁷⁸ ve Beşar isminde kardeşleri,³⁷⁹ Beşar'ın Sadun isminde bir oğlu vardır.³⁸⁰ Yesar da Millî Mahmut'un oğlu Timur'un amcasıdır.³⁸¹ Milli Timur'un Milli İskânbaşılığı yapmış bir kardeşi daha vardır ki ismi İbrahim'dir.³⁸² Milli Timur'un Nura Hatun isminde bir de kız kardeşi vardır.³⁸³

Şekil 1: Ruesa-yı Aşiret-i Millî

³⁷⁶ Milli Timur'un Millî Timur'un soy ağacını incelemek için bkz. şekil 1, Ruesa-yı Aşiret-i Millî; Millî. BOA. C.DH. 17436; BOA. C. ML. 734. 29983; BOA. C. ML. 21. 973.

³⁷⁷ BOA. C. ZB. 50. 2478; BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00121; BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 189. 27. s. 53; Millî Timur'un babasının Keleş Abdi olduğu yönündeki yaklaşımlar yanlıştır. Bu yaklaşımın bir kısmı Ali Emîrî'nin bir eserine dayanmaktadır. Bkz. Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Amid Diyarbakır Ulema ve Eşrafı* 2, ed. İbrahim Çapak (İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 2/249. Bu durumda Millî Aşireti Reisleri için hazırlanan Ali Emîrî eserinde yer alan soyağacı yanlıştır. Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid* 2, 2/252. Diğer yaklaşım ise bir doktora tezinde tezin tamamında, Keleş Abdi'nin iki oğlu olduğu ifade edilmiş ancak zaman zaman çelişkili bilgiler ile Keleş Abdi'nin bir oğlu daha olduğu ifade edilmiştir. Bu iddiaya göre Keleş Abdi'nin diğer oğlu Millî Timur'dur. Oysa tüm arşiv belgeleri Millî Timur'un babasının Millî Mamut olduğunu göstermektedir. İkinci, *Millî Aşireti*, 134.

³⁷⁸ BOA. C. DH. 30. 1468.; Millî Timur'un Derviş isminde bir kardeşi vardır. Bazı kaynaklarda Millî Timur'un kardeşinin ismi Derviş el-Mahmut olarak zikredilmiştir. Bu konuda bir tereddüt olmamakla birlikte Millî Timur'un babası Keleş Abdi olarak zikredilmiştir ki bu bilgi yanlıştır. Birçok arşiv belgesinde Millî Timur'un babasının Millî Mahmut olduğu açık ve nettir. Millî Timur'un kardeşi Derviş ile babası Millî Mahmut'u birbirine karıştırmamak gerekir. Millî Timur'un kardeşi Derviş'in ön ismi El-Mahmut Rezan'ın tezinde geçmektedir. İkinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Millî Aşireti XVIII-XIX. YY.*, 139.

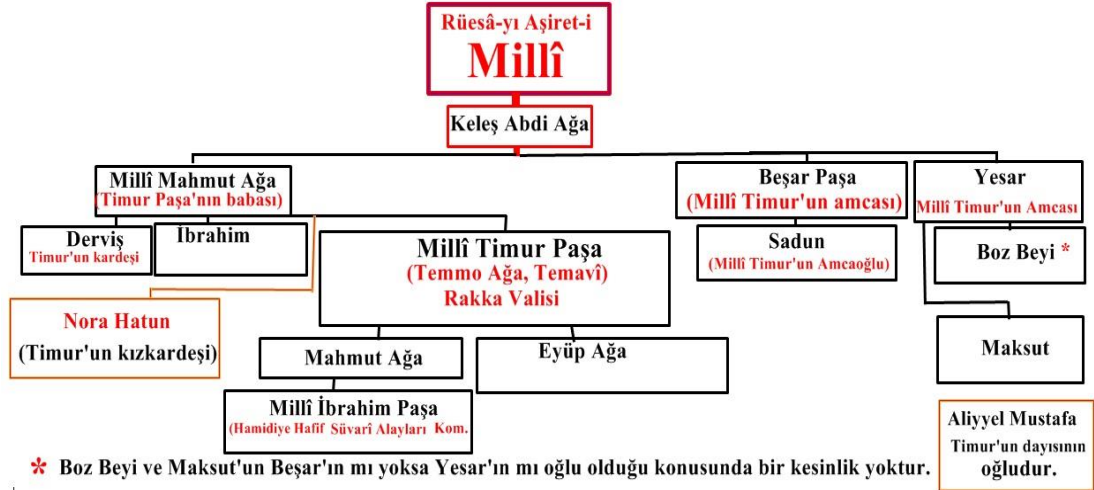
³⁷⁹ Aşağıda görüleceği üzere Beşar Paşa Millî Timur'un amcasıdır. Bu durumda Millî Timur'un Beşar isminde kardeşi varsa, bir de Beşar Paşa adında amcası vardır. Ya da Millî Timur'un amcası Beşar hatalı bir şekilde Millî Timur'un kardeşi olarak gösterilmiştir. Biz ilk ifade ettiğimiz görüşü almayı tercih ettik. Yani Millî Timur'un hem Beşar isminde bir amcası hem de Beşar isminde bir kardeşi vardır.

³⁸⁰ BOA. HAT. 1402. 56594.

³⁸¹ BOA. C. ML. 00509. 20727. 001. 001. Söz konusu belgenin okunuşunda Yesar ile Beşar kelimelerinin benzerliği göz önünde bulundurulmuştur. Buna rağmen kelimenin Yesar okunması uygun bulunmuştur. Bu takdirde Yesar Millî Timur'un Beşar Ağa dışında diğer amcasıdır. Ancak yine de Beşar ile Yesar kelimelerinin yazılış noktasındaki benzerliği nedeni ile Yesar şeklinde okunan kişinin Beşar olması da mümkündür. Bu nedenle bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmakta fayda vardır.

³⁸² BOA. AE. SSLM. III. 427. 24459; BOA. C. DH. 32. 1589.

³⁸³ BOA. HAT. 78. 3239.

Kaynak: BOA. C. ZB. 50. 2478; BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00121; BOA. HAT. 79. 3305; BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00053; BOA. C. DH. 30. 1468; BOA. HAT. 1402. 56594; BOA. AE. SSLM. III. 427. 24459; BOA. C. DH. 32. 1589; BOA. HAT. 78. 3239; Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Amid Diyarbakır Ulema ve Eşrâfı* 2, ed. İbrahim Çapak (İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 2/252.

Millî Timur'un İstanbul'da İstanbul'da bir süre yaşadığı ve burada görev yaptığına dair elimizde sadece Zeki Bey'in eserindeki bilgi mevcuttur. Bu bilgiye göre Millî Timur İstanbul'da yaşamış. Devlette çeşitli görevler almış fakat devlet nezdinde itibarı zayıflayınca İstanbul'u terk etmiştir.³⁸⁴ Bu bilginin doğruluğuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir Zira bu bilgiyi destekleyici elimizde açık, net bilgi yoktur. Kaldı ki babası, dedesi azılı bir eşkıya olan ve haklarında çeşitli kez ölüm cezaları verilen bir kişinin oğlunun İstanbul'da yaşaması akıldan uzaktır.

Millî Timur zamanında tüm bölgeyi etkileyen asayişsizlik, aslında bölgede baş gösteren salgın hastalık ve kıtlığın³⁸⁵ da tetiklediği bir durumdur. Nüfus kesafeti aşırı ölçülere varmayan, kararlı ve basık çatılı şehirlerde; iktisadî dengesizliğin başlıca kaynağı tabii ve siyasî olaylardır. Böyle durumlar, köyden şehre akını hızlandırır. Köyün arzettiği ürünler azalırken, bu durum şehirdeki tüketimin (artan nüfus sebebi ile) fazlalaşmasını sağlar.³⁸⁶ Milli Timur'un Ruha köylerindeki baskısı ve zulmü kent nüfusunu arttırmıştır.

³⁸⁴ Mehmet Emin Zeki Bey, *Kürt ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhîr-i Kur u Kurdistan)*, çev. M. Baban vd. (Apec Yayınları, 1998), 218; Ekinci, *Milli Aşireti*, 135.

³⁸⁵ BOA. C. ADL. 80. 4798; BOA. C. ZB. 33. 1624. 001. 001.

³⁸⁶ F. Sabri Ülgener, *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Muvazenesizlik Meselesi* (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1951), 15.

Osmanlı Devleti'nin birçok kazasında, sancağında hatta eyaletin tamamına tahakküm eden mütegalibeler çıkmıştır. Millî Timur da Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde ortaya çıkan mütegalibeler gibi, O da Ruha'da ortaya çıkmıştır. Aşağıda görüleceği gibi Millî Timur, Osmanlı Devleti'nin muhatap aldığı, savaşlarda asker ve teçhizat istenilen³⁸⁷ bir kişi olmayı başarmıştır. Millî Timur, devletin muhatap alacağı kadar önemli bir kişiliktir. Zira Millî Aşireti gibi nüfus açısından büyük bir aşiretin lideri olduğu gibi Rakka beylerbeyinin gelirinden katbekat gelire sahip bir kişidir. Millî Timur, Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye tutuştuğunda, yaşadığı bölgenin sancak ve eyalet yöneticilerine, Millî Timur'u yok etme görevi verilmiş ancak hiçbir idareci Millî Timur'u yok edemediği gibi Millî Timur, vezirlik rütbesi ile Rakka eyaletine beylerbeyi olmayı başarmıştır. Elimizdeki belgeler ölçeğinde Millî Timur'un bölgede yaptıklarını açıklayıp analiz edelim.

Millî Timur, Siverek'in köy, kasaba ve kazalarını sürekli baskınlar düzenlemiştir.³⁸⁸ Millî Aşireti ile Siverekliiler arasındaki düşmanlık, Millî Timur'un Siverekliilerin evini, köyünü basmasına, eşya ve emvalini yağmalamasına, hayvanlarını sürüp götürmesine karşın; Siverek kazası ve Siverek'in bağlı olduğu Diyarbakır eyaletinin Amidli ulema, suleha, imam, hatip, âyan, zabıt ve diğer hizmetlileri birlik olarak kadılarına ilâmlar yazdırtmışlar ve haklarını aramışlardır. 9 Mart 1767 tarihli bir yazıya göre, Millî Timur, Siverek'i basmıştır. Siverek ve Amid'in önde gelen yetmiş kişiden fazla kanaat önderi, Millî Timur'un Siverek civarındaki faaliyetlerinden şikâyetçi olmuşlardır. Amid Kadısı İbrahim Yahyazade, Millî Timur'un Siverek'te fukaraya yaptığı zulmün, Timur'un babası Mahmut'un önceden yaptığı zulüm ve eziyetleri aştığını ifade etmiştir.³⁸⁹ Millî Timur bizim tahminimize göre babası ve dedesinin Siverek'e düşman olması nedeniyle Siverek üstüne yürümüştür. Siverekliiler Millî Timur'un zulmünden Siverek'in bağlı bulunduğu eyalet merkezinin bürokrasisini işlettirerek Millî Timur'un zulmünden korunmaya çalışmışlardır.

³⁸⁷ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 189. 27. s.53

³⁸⁸ Millî Timur'un Siverek tarafına düzenlediği baskınlarda Millî Timur'un babası Millî Mahmut'un Siverek sancağı ahalisi ile daha önce sorunlar yaşamasının etkisi olmuştur. Bu konu ile ilgili bkz. 2.1. Millî Aşireti'nin Ruha'da Mütegalibelik Hareketleri

³⁸⁹ Millî Timur'un babası Millî Mahmut'un ve dedesi Keleş Abdi'nin Ruha, Siverek'te yaptığı taşkınlıklar bir üst bölümde "2.1. Millî Aşireti'nin Ruha'da Mütegalibelik Hareketleri" başlığı altında aktarılmaya çalışılmıştır. Demekki Millî Timur'un mütegalibeliği aslında ailenin Millî Aşiretine baş olmasından kaynaklı bir güç devşirmesidir.

Millî Timur'un Siverek'e yaptığı baskınlara, bir Yezidi Aşireti olan Şarkıyanlı Aşireti de katılmış ve bu aşiret de Siverek halkına Millî Timur ile birlik olarak zulüm yapmıştır. 6 Eylül 1764 tarihli, Diyarbakır valisi ve Rakka Beylerbeyi Mehmet Paşa'ya gönderilen hükümde Millî Timur'un çevreye verdiği zararların önlenmesi, gasbettiği eşya, emval ve hayvanların sahiplerine geri iade edilmesi ve iskân edildikleri yerlere döndürülmeleri istenmiştir.³⁹⁰

Rakka iskânında, Ektrat taifesinden Millî Aşireti'nden olan Mahmut'un oğlu Timur'un ferman-ı âlî ile cezası düzenlenmişken affedilmiştir. Timur, amcaoğlu Boz Beyi,³⁹¹ Maksut, Mustafa Mirza, kardeşi Ali, Yezidî olan Şarkıyanlı Aşireti ile ittifak etmiş ve 1760-1770 yılları arasında Siverek kazasını istila etmiştir. İstilada havas ve gedik tımar köylerinin ekili alanları, hayvanları yağma edilerek, ekili alanları yok edilmiştir. Millî Timur ve yanındakiler her köyden haksız yere otuz kiyel buğday, arpa almıştır. Kişi başı iki yüzer kuruş almış ve insanları öldürmüştür. Timur ve yanındakiler ahaliye çeşit çeşit zulümler yapmıştır. Fukaranın emniyeti, can güvenliği kalmamıştır. Durumun, Divan'a bildirilmesi üzerine, bu kişilerin suçlarının mahkemede sabit olması durumunda gasbettikleri ve yağmaladıkları emval ve eşyanın her nasıl olur ise sahiplerine iade edilmesini Divan istemiştir. Divan, Timur ve ortaklarının geldikleri yerlere geri döndürülmelerinin teminini 20 Mart 1767 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısından istemiştir. Bu konuda vali ve kadıya emr-i âlî yazılınca, Timur ve yanındakiler Bağdat'a firar etmişler arkasından geri dönmüşlerdir. Fakat Millî Aşireti'nin İskânbaşı Timur'un gücü, kudreti ve nüfuzu fazla olduğu için gönderilen emr-i âlî uygulanamamıştır. Bu durum Timur'u daha da cesaretlendirmiş ve fukaranın emval, eşyasını yağmalamaya, taşıyabileceklerinden fazla para almaya devam etmiştir.

Millî Timur'un Siverek ahalisine düşmanlığı babası Millî Mahmut zamanına kadar gider.³⁹² Millî Timur'un şer ve kötülüğünün engellenmesi için Siverek ahalisinden sadat-ı kiramdan Abdulfettahzade Es-Seyyit Abdurrahman Divan'a başvurmuştur. Abdulfettahzade Es-Seyyit Abdurrahman'ın şikâyeti üzerine Bağdat, Rakka valilerine, Bağdat ve Ruha kadılarına hüküm gönderilerek Millî Timur'un

³⁹⁰ BOA. C.ZB. 50.2478.

³⁹¹ Boz Beyi ismi, boy beyiliğini çağrışırsa da belgeye göre bu isim, Millî Timur'un amcasının oğludur.

³⁹² Konu ile ilgili bkz. 2.1. Millî Aşireti'nin Ruha'da Mütégallibelik Hareketleri

mahkemeye getirilmesi, Timur'un ahali üzerindeki baskısının kaldırılması için iskân yerlerine gönderilmesi ve istila ettiği yerlerden çekilmesinin temini 15 Eylül 1774 tarihli bir hükümle istenmiştir.³⁹³

Ruha Kazası Milli İskânbaşı Ömer, zuamadan Mehmet Hamit'in berat-ı âlişan ile tasarrufunda olan Amid sancağı Burhan nahiyesinde³⁹⁴ Karaöyük köyündeki öşr mahsulatını kanuna aykırı bir şekilde cebren el koymuştur. Mehmet Hamit, dilekçeyle Millî İskânbaşı Ömer'i şikâyet etmiştir. Şikâyet üzerine 10 Ocak 1768 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Mehmet Hamit'in iddialarını ispatlanması halinde Ömer'in aldığı öşr mahsulünün, Mehmet Hamit'e iade edilmesi hükmü verilmiştir.³⁹⁵ Milli Ömer, Mehmet Hamit'in Karaöyük'te bulunan 35.285 akçelik zeametne, aynı aşiretten Milli İskânbaşı Timur ile birlikte müdahale etmiştir. Milli Timur ve Ömer, Mehmet Hamit'in subaşısını da kaçırmışlardır. Mehmet Hamit'in berat ile tahvil tarihine düşen 8.000 kiyel mahsulünü Milli Aşireti'nden Ömer ve Timur, tegallüben ve haksız yere gasbetmişlerdir. Mehmet Hamit, daha önce bir dilekçe yazmış olmasına rağmen dilekçeden bir sonuç alamamış ve Divan'a gelerek şikâyetçi olmuştur. Şikâyet üzerine Defterhane-i Amire'de bulunan Ruznamçe-i Hümayun, Defter-i İcmal ve Mufassal incelenmiştir. İnceleme sonucunda, Karaöyük köyü 150 nefer reaya ile Mehmet Hamit'in zeametinde olduğu tespit edilmiştir. Siverek sancağında ise Milli cemaati toplamda 158 nefer reaya ile Oymak-ı Orta'ya kayıtlıdır. Millî Aşireti vergilerini, Ali Kethüda b. İsmail isimindeki aşiret beyine vermesi için Mufassal Defteri'ne kayıt edilmiştir. Bu durumu, Defter Emini El-Hac Yusuf arz etmiştir. 21 Eylül 1768 tarihinde Rakka beylerbeyi, Ruha, Birecik kadılarına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile vali ve kadılardan Mehmet Hamit'in öşr mahsulüne el koyanlardan öşr mahsulünün Defter-i Hakanî gereği alınması ve kanuna göre hareket edilmesi istenmiştir.³⁹⁶

Millî Timur'un Siverek sancağındaki faaliyetlerinden Diyarbakır eyaletinin alay beyleri, zuama, tımar sahipleri rahatsız olmuşlardır. Zira Millî Timur, şaki,

³⁹³ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00121.

³⁹⁴ Biz bu nahiyei Berhab şeklinde okuduk. Ancak Osmanlı Yer isimli eserde en yakın okunuş Burhan nahiyesi olması nedeni ile Burhan şeklinde tashih edilmiştir. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 138.

³⁹⁵ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00112.

³⁹⁶ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00116.

sürekli şikâyet edilen ve Rakka âyanından bazı kişilere sırtını dayayan bir kişi olarak biliniyordu. Mahmut'un oğlu Milli Timur'un Siverek'in köylerini basması ahalinin emval ve eşyasını yağmalaması, ekili alanları yok etmesi, insanları öldürmesi üzerine 20 Mart 1767 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına emr-i şerif yazılmış ve Timur'un yağmaladığı ahalinin eşya, emvalini geri almak için El-Hac Taha mübaşir olarak görevlendirilmiştir. Ancak emr-i şerif uygulanamadığı için daha sonra Bağdat, Rakka valilerine, Bağdat mollasına ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Ancak yazışmalardan ikinci emr-i şerifin de uygulamaya girmediği görülmüş ve 15 Eylül 1774 tarihinde tekrar Rakka valisi, Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile Milli Timur'un yağmaladığı emval, eşyanın sahiplerine verilmesi ve Timur'un iskân olduğu yere geri döndürülmesi istenmiştir. Milli Timur, H. 1187 senesinde de tımar sahiplerinin ve zuamanın köylerini basmış, tarlalarına girmiş reaya fukarasının emval ve eşyasını yağmalamış, insanları öldürmüş, reayanın perakende ve perişan olmasına sebebiyet vermiştir. Diyarbakır'ın sancak ve alay beyleri tımar sahipleri ve zaimleri, Divan'a dilekçe yazmıştır. Yazılan dilekçede Timur'un zulüm ve teaddisinin ahalinin üzerinden kaldırılması için hüküm talep edilmiştir. Şikâyetin Divan'a gelmesi üzerine Divan-ı Hümâyûn'da bulunan hüküm kayıtları incelenmiştir. İncelemeler üzerine yukarıda da anlatıldığı gibi Mahmut'un oğlu Timur, bir Yezidî aşireti olan Şarkıyanlı Aşireti ile yanında bulunan amcaoğlu Boz Beyi, Maksut, Mustafa Mirza, kardeşi Ali ile ittifak ederek Siverek kazasını istilâ ettikleri anlaşılmıştır.³⁹⁷ Osmanlı Devleti, Millî Timur'un Ruha ve civarına verdiği zararları önleyebilmek için Rakka valisinin Millî Timur üstünde baskı kurmasını sağlamaya çalışmıştır. Millî Timur'un Siverek tarafına vermiş olduğu zararları önlemek ve bu zararları tazmin etmek için Diyarbakır bürokrasisi ve Diyarbakır elitleri hükümet merkezine dilekçeler sunmuşlardır.

Osmanlı Devleti, sefer sırasında âyan ve eşkıyaya mektup gönderip bu âyan ve eşkıyadan para ve asker istemiştir.³⁹⁸ Osmanlı Devleti, taşrada yok edemediği âyan ve leventleri, sefere çağırarak ve savaşta âyan ve leventlerin çoğu savaşlarda

³⁹⁷ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00121.

³⁹⁸ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâima 1*, ed. Mehmet İpşirli (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2014), 1/92.

ölmüşlerdir.³⁹⁹ Aşağıda inceleneceği üzere Millî Timur da zaman zaman seferlere çağrılmıştır.

Devlet, uzun savaşlar dolayısıyla Anadolu'daki karışıklıkları önleyemeyince, her bölgenin kendi âyanından asayişin sağlanması için yardım istemek zorunda kalmıştır. Bu fırsatları iyi kullanan âyan yani ileri gelen kudretli aileler de, beylerbeylerinin ve sancak beylerin maiyetlerinde besledikleri levant gibi kapılarında sekban, sarıca besleyerek bir odak sahibi oldular. Malî sıkıntı içerisinde bulunan devlet, servetleri artmış olan âyanlardan yardım istemeğe başlamıştır. Bu yardımların askerî ve malî alanda olduğunda şüphe yoktur.⁴⁰⁰

Osmanlı Devleti, 4 Aralık 1773 tarihinde Millî Timur'a bir hüküm göndererek Timur'dan sefer için asker istemiştir. Timur'a gönderilen hükümde Milli Aşireti'nin bugüne kadar dilâverlik ve yiğitlik yaptığı ifade edilmiştir. Milli Timur için Milli Aşireti'nin lideri olduğu cesaret ile tanındığı ifade edilmiş ve Milli Aşireti'nden 2.000 nefer süvari atlı istenmiştir. Milli Timur nevruzdan önce 2.000 asker ile sefere katılırsa mirmiranlık rütbesinin kendisine verileceği hükümde ifade edilmiştir. Hükümde Milli Timur'a hitaben: *"Göreyim seni din u devlet ve uğur-ı hümayunda emsal ve akrânına teveffük edecek ve dünyâ ve âhiretde sermâye-i izzetin olacak"* denilmiş ve 2.000 nefer atlı süvariye göndermesi yönünde Timur'u teşvik edici ifadeler kullanılmıştır. Aşiretin bugüne kadar saltanat-ı seniyyede refah içerisinde yaşadığını buna karşılık 2.000 nefer atlı süvari göndermesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁰¹ Osmanlı Devleti'nin Millî Aşireti İskân Başî Timur'u muhatap alarak kendisine hüküm göndermesi Millî Timur'un bölgedeki nüfuzunu göstermesi açısından önemlidir.

Diyarbakır Valisi Abdullah Paşa da Dersaadet'e gönderdiği 2 Nisan 1775 tarihli tahriratında Milli Aşireti İskânbaşı Timur'un tuğyan bayrağı açtığını ifade etmiştir. Milli Timur'un cezasının tertip edilmesi ile ilgili emirnamenin, Diyarbakır Valisi Abdullah Paşa'ya, Rakka Valisi Mehmet Paşa'ya sancak alay beylerine ulaştığı yazıda belirtilmiştir. Milli Timur'u Ömerkanlı ve Devrekanlı aşiretlerinin

³⁹⁹ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâima 1*, 1/444.

⁴⁰⁰ Özkaya, "Yerli Ayanların Ayanlıkları Ele geçirmeleri", 668, 673.

⁴⁰¹ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 189. 27. s. 53.

desteklediği ifade edilmiştir.⁴⁰² Diyarbakır Valisi Abdullah Paşa'nın tahriratına göre Milli Timur Karacadağ'a hareket etmiş ve Çermik kasabası⁴⁰³ sakinlerinden Abdulgani Bey, Hacı Osman, Seyyit Mehmet, Halilan köyünden Hızır Oğlu Ali ile ittifak etmiştir. Bu ittifak neticesinde bir çarpışma gerçekleşmiş ve Milli Timur'u destekleyen kişiler çarpışmada ciddi kayıplar yaşamıştır. Söz konusu kişilerin önde gelenlerinden 13 kişinin kesik başları Deraliyye'ye gönderilmiştir. Çermik kazası ahalileri eşkıyaya yardım ettikleri gerekçesi ile 30.000 kuruş nezir ödemeyi kabul etmişlerdir. Bu olay karşısında ise Amid kadısı farklı, Çermik kadısı Amid kadısından farklı ilâmlar düzenleyerek İstanbul'a göndermişlerdir.⁴⁰⁴

Sadaret çukadarlarından Mehmet, Ruha'dan istenen askerler ile ilgili birtakım bilgiler getirmiştir. Bu bilgilere göre Ruha'da yaşayan mirmirandan Hamavîzade Ömer Paşa'dan, Ruha Âyanı Firuz Bey'den⁴⁰⁵ ve Milli Aşireti Reisi Milli Timur'dan biner nefer miri süvari talep edilmiştir. Bu kişilerin söz verdikleri biner nefer süvari ile Rakka Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın emrine girmesi ve Musul'a gitmeleri istenmiştir. Firuz Bey, istenen bin nefer süvari ile Diyarbakır valisinin emrine gireceğini beyan etmiştir. Hamavî Ömer Paşa'nın bin nefer asker bulabilmesi için İstanbul'dan Ömer Paşa'ya yollanana para, Rakka Valisi Mehmet Paşa aracılığı ile Ömer Paşa'ya ulaştırılmıştır. Hamavîzade Ömer Paşa ise istenilen bin nefer askeri bulabilmek için çalışmalara başlatmıştır. Çukadar Mehmet, Firuz Bey ve Hamavîzade Ömer Paşa ile ilgili bilgiler verdikten sonra Timur Ağa'nın bulunduğu yerden hareket etmediği ve hareket edip etmeyeceğini kimsenin bilmediğini aktarmıştır. Çukadar Mehmet, 14 Nisan 1777 tarihindeki takririnde, Rakka beylerbeyinin, Milli Timur'a bin nefer asker ile sefere gitmesi için birçok buyruldu yollamasına rağmen Milli Timur'un ne yapacağı konusunda valinin de bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir.⁴⁰⁶ Osmanlı Devleti'nin Millî Timur'u bölgede bir güç unsuru olarak görerek Millî Timur'dan asker talep etmesi XVIII. yüzyılda yerel

⁴⁰² Ömerkanlı ve Devrekanlı Aşiretlerin Diyarbakır ve çevresi ile bağımlı görmek için Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbekir Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösterir haritayı inceyeliniz.

⁴⁰³ Harita üzerinde Çermik-Ruha arasını görmek için Ek-4 Memâlik-i Mahrûse Haritası ek s. 4'e bkz.

⁴⁰⁴ BOA. C. ZB. 71. 3529.

⁴⁰⁵ Firuz Paşa ile ilgili bkz. 2.3 Firuz Paşa'nın Müttegallibelikleri

⁴⁰⁶ BOA. C. AS. 01118. 49551. 001. 001; BOA. C. AS. 01118. 49551.

elitlerin bulundukları yerlerde bir güç unsuru olduklarını göstermesi açısından not edilmesi gereken önemli bir bilgidir.

Milli Timur, Diyarbakır, Siverek, Antep, Halep, Rakka, Mardin, Bağdat, Malatya gibi yerlerde ahaliye zulmetmiş, evler, köyler, kasabalar, kazalar, sancaklar basmıştır. Milli Timur'un bu baskınları memleketin harap olmasına, ahalinin yerlerini terk etmesi gibi olumsuz durumlara sebep olmuştur. Diyarbakır Valisi Hasan Paşa da Milli Timur'u yakalamak için yola çıkmış ve Siverek'te hastalanarak vefat etmiştir. Hasan Paşa'nın eşyaları Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade Es-Seyyit İsmail Ağa, Siverek voyvodası, Siverek naibi ve müftüsü aracılığı ile kayıt altına alınmıştır. Hasan Paşa'nın kaydedilen mal varlığı Diyarbakır'a gönderilmiştir. Hasan Paşa'nın muhallefati 25 Temmuz 1780 tarihinde kayda geçirilmiştir.⁴⁰⁷

Milli Timur, Rakka ve civarındaki mütegalibeler hareketlerinden vazgeçmiştir. Milli Timur'un bölgede karışıklık çıkartmaktan vazgeçmesi üzerine, Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli Timur'un suçunun affedilmesi için ara bulucu olmuştur. Milli Timur, Rakka valilerinin verdikleri emirleri yapması şartı ile affedilmiştir. Milli Timur'un padişahın istek ve rızasına aykırı işler yapmayacağı Aydın Muhasssılı Abdi Paşa ve Amed kadısı tarafından 12 Haziran 1781 tarihinde tahrir edilmiştir.⁴⁰⁸ Millî Timur'un babası Mahmut Ağa da önceki taşkınlıklarının Osmanlı Devleti tarafından affedilmesi için Bağdat valisini araya koymuştu.⁴⁰⁹ Biraz ileride açıklanacağı üzere Millî Timur tekrar devlete karşı isyan edip başarısız olduğunda Bağdat Valisi Süleyman Paşa yine Millî Timur'a aracı olmuştur.

Milli Timur affedilmesine rağmen bölgede etkinliğini arttırmış ve yine karışıklıklar çıkartmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde seferler olduğundan dolayı Rakka eyaleti valileri, Rakka'da duramadığından İskânbaşı Milli Timur, güç ve nüfuz sahibi olması nedeni ile Türkmen ve Urban taifesine yakınlaşarak onları da isyana teşvik etmiş ve aldatmıştır. Milli Timur'un mütegalibeliği Rakka eyaletinin harap olmasına sebep olmuştur. Milli Timur'un bölgedeki bu hareketi Rakka valilerinin otoritesini sarsmış, valilerin ahali arasındaki saygınlığının azalmasına

⁴⁰⁷ BOA. C. ADL. 80. 4798.

⁴⁰⁸ BOA. C. DH. 222. 11094.

⁴⁰⁹ Mehmet Rezan Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Millî Aşireti XVIII-XIX. YY.* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 132.

sebepe olmuştur. Valiler, mal-ı mirinin noksanlaşması karşısında, reayadan rayiç ve tayarat adı altında paralar almışlardır. Valiler reayadan, tahsili mümkün olmayan mal-ı mirîyi Deraliyye'ye yazmışlardır. Milli Timur'un bölgede isyan etmesi aleyhinde idam kararının çıkmasına sebep olmuştur. Ruha kadısı ve Ruha vücuhi ve Rakka mütesellimi Firuz Bey,⁴¹⁰ Milli Timur'un bölgede yaptıklarını kaime ile Deraliyye'ye bildirmiştir. Timur'un bölgedeki varlığı ve yaptıkları üzerine Rakka Valisi Abdi Paşa'ya 1 Eylül 1784 tarihinde hüküm yazılmıştır. Hüküm ile Abdi Paşa'dan, Milli Timur'un reayaya zulmünün engellenmesi, ahalinin refah ve memnuniyetinin artırılması istenmiştir. Abdi Paşa'dan Milli Timur'dan tahsil edilemeyen miri malın tahsil edilmesi, Rakka Mütesellimi Firuz Bey'in ve memleketin ileri gelenlerini yanına çağırması ve eyaletin durumunu onlardan sorması istenmiştir. Ayrıca Milli Timur'un nasıl yakalanması gerektiği ve nasıl önlemler alınması gerektiğini Rakka eyaletinin ileri gelenlerinden sormasını istemiştir.⁴¹¹

Milli Timur'un bölgede köyleri, kasabaları basması üzerine Milli Timur'a karşı alınan önlemler artırılmıştır. Rakka Valisi Abdi Paşa, Rışvan Aşireti'ne mensup eşkıyanın durumunu düzene koymak için memur edilmiştir. Bu dönemde, Antep Âyanı Battal Ağazade Seyyit Mehmet Ağa, Milli Timur'u takip etmek üzere görevlendirilmiştir. Antep Âyanı Battal Ağazade Seyyit Mehmet Ağa'nın Milli Aşireti İskanbaşı Timur'u takipte iken 13.000 koyun telef olmuştur. Antep Âyanı Battal Ağazade Seyyit Mehmet Ağa, 20.000 koyuna karşılık gelen 55.000 kuruş talep etmiştir. Bu talep Antep'in ulema, suleha, âyan, eşraf, imam, hatip, fukara ve zuafasının meclis-i şer'e gelerek kadıya bu durumu ilâm etmesini söylemesi üzerine Antep kadısı 3 Ağustos 1785 tarihinde İstanbul'a bir ilâm göndermiştir ve Antep Âyanı Battal Ağazade Seyyit Mehmet Ağa'yı şikâyet etmiştir.⁴¹²

Milli Timur'un Siverek'i basması, Siverek'in köy ve mezralarını harap etmesi üzerine Siverek ağaları Asitane'ye giderek Timur'u tekrar şikâyet etmişlerdir. Siverek ağaları şikâyetlerinde, Ruha sancağında Milli Timur'un halka yaptığı zulmü Firuz

⁴¹⁰ Firuz Bey Rakka âyanlığı, Rakka mütesellimliği, Rakka ve Diyarbakır valilikleri yapmıştır. Bkz. 2.3. Firuz Paşa'nın Müttegallibeliği.

⁴¹¹ BOA. C. AS. 1013. 44400.

⁴¹² BOA. AE. SABH. I. 00265. 17852. 001.001.

Bey, Said Efendi, İbrahim Efendi, Şeşli Osman, Kel Hasan ile birlikte yaptıklarını 30 Nisan 1786 tarihindeki şikâyetlerinde bildirmişlerdir.⁴¹³

Ruha'da Millî Aşireti Reisi Timur, aşiret ve kabileleri istilâ etmiş, Ruha'yı muhasara etmiş, birçok insanı öldürmüş, reayaya işkence etmiştir. Timur, Cezar Ahmet Paşa'nın Ruha'ya girdiği haberi üzerine, çöl tarafına kaçmıştır. Eski Rakka Valisi Firuz Paşa zamanında Milli Timur, köy ve nahiyeleri yağma etmiştir. Bu yağma sırasında Ruha ahalisinin bir kısmı Ruha'yı terk etmiş ve başka şehirlere göç etmiştir. Ahalinin bir kısmı ise Ruha'nın iç kısmına sığınmıştır. Ruha ahalisinin bir kısmı ise göçebelikten perişan ve helâk olmuştur. Timur'un Ruha'ya taarruz ettiği sırada yukarıda da bahsedildiği gibi Ruha'da taun çıkmıştır. Taun şiddetli olduğundan herkes hayatından ümidini kesmiş, ahali alışverişi kesmiştir. Ancak Ruha'da taun çıktığı haberi üzerine, Cezar Ahmet Paşa Ruha'ya girmekten vazgeçmiştir. Bu dönemde Ruha'da hem taun salgını hem Milli Timur'un Ruha'ya saldırması Ruha'yı karıştırmıştır. Şehirde ciddî bir karışıklık var iken; Rus seferine asker istenmesi üzerine Ruha'nın ulema, suleha, imam ve hatipleri, âyan, eşraf, zabitan, meşayih, esnaf arz-ı hal sunarak kentin düştüğü durumu ifade etmişler ve zuama ve tımar sahiplerinin seferden aflarını istemişlerdir. Dilekçe verenlerden bazıları Cami-i Kebir Müderrisi Ahmet, aynı caminin hatibi El-Hac Mehmet, aynı caminin vaizi İbrahim, Süleyman Medresesi Müderrisi Mehmet, Ruha Müftüsü Mehmet Sait, Halilürrahman Camisi Vaizi Mehmet, İbrahimiye Camisi İmamı Mehmet, İhlasiye Camisi Hatibi İshak, Attarlar Şeyhi Ömer, Ekmekçiler Şeyhi İsmail, malikâne sahipleri Ömer, Osman, Mustafa, İsmail'dir.⁴¹⁴ Millî Timur'un zulüm ve baskıları nedeniyle ahalinin bir kısmının Ruha'yı terk etmesi asayişsizliğin Ruha'da ulaştığı boyutları göstermesi açısından önemlidir. Ruha'nın asayiş ve emniyetten yoksun bir duruma düşmesi; şehirde salgın hastalığının başgöstermesi Ruha'nın ileri gelenlerinin İstanbul'a dilekçe yazmasına sebep olmuştur. Ruha'nın ileri gelenleri dilekçelerinde Ruha'nın içinde bulunduğu durumun göz önünde bulundurarak bu şartlar altında kentteki tımarlıların sefere gitmemelerini istemişlerdir.

⁴¹³ BOA. HAT. 15. 608.

⁴¹⁴ BOA. C. ZB. 33. 1624.001.001.

Milli Timur şehre hâkim olmuş ve kendi kafasından ahaliye vergi yüklemiştir. Timur'un Ruha'ya verdiği zarar nedeni ile Ruha'nın önde gelen insanları bir dilekçe yazmış ve Ruha ahalsinin başka yerlere gitmek zorunda kaldıklarını ve Ruha ahalsinin tekâlif verme durumu olmadığını bildirmişlerdir.⁴¹⁵

Osmanlı Devleti sefer için Rakka eyaletinden⁴¹⁶ asker istediğinde Ruha'da veba denilen bulaşıcı hastalık baş göstermiştir. Bu dönemde, insanlar hastalıktan kaçmak adına alışverişi kesmişlerdir. Ahali zor durumdadır. Ruha'dan asker istenilen bu dönem, Milli Aşireti Reisi Timur'un köy ve nahiyeleri tahrip ettiği döneme denk gelmiştir. Milli Timur'un bölgedeki yıkıcı faaliyetleri ve vebanın Ruha'da yayılması sancakta günlük hayatın akışını yavaşlatmıştır. Timur, malikâne ve tımarları zapt etmiştir. Timur, şehri tamamen ele geçirmek için kendisi subaşı ataması yapmıştır. Ruha ahali bu sebeple perişan olmuştur. Ruha'da Milli Timur'un köy, kasaba tımar ve malikâneleri ele geçirmesi sebebi ile kimse malikâneleri iltizama yanaşmamıştır. Ruha Alay Beyi Mehmet Ağa gayretli bir kişidir. Mehmet Ağa, Ruha'daki sipahilerin kötü durumuna bakmayarak sefer gereksinimi için elindeki eşyaları satmış ve yanındakilerle sefer için yola çıkmıştır. Ancak Ruha sancağı perişandır ve Ruha'nın perişan olduğu Ruha kadısı tarafından ilâm olunmuştur. Ruha ahali de Divan-ı Hümayun'a durumlarının ne kadar kötü olduğunu anlatan yazılar yazmıştır. Rakka Mütesellimi El-Hac Mehmet, sefer için asker istenmesini Ruha'daki durumu gerekçe göstererek Timur'un tahribinin önlenmesi için yardım istemiş ve alay beyinin sefere gitmemesini talep etmiştir.⁴¹⁷

Rakka eyaletinin zuama ve erbab-ı tımarından sefere giderek İsmail seraskerinin maiyetine girmeleri istenmiştir. Ancak Ruha (Rakka) eyaleti Milli Timur'un çıkartmış olduğu karışıklıklar nedeniyle zor durumdadır. Bu nedenle Ruha (Rakka) eyaletinin zuama ve erbab-ı tımarı emr-i seferden aflarını Ruha (Rakka) valisi Abdi Paşa'dan talep etmişlerdir.⁴¹⁸ Oysa Ruha (Rakka) zuama ve erbab-ı

⁴¹⁵ BOA. C. DH. 00009. 00432. 001. 001.

⁴¹⁶ Rakka eyaletinden asker istenildiğinde, ya da farklı bir talep olduğunda, hiç şüphesiz eyalete bağlı tüm sancaklar kast edilmiştir. Ancak birçok yazıda Rakka eyaletinden ya da Rakka valisinden talep edilen işler, emirler Ruha sancağı hedeflenerek yapılmıştır. Çünkü Rakka valisinin sarayı, yaşadığı yer, Rakka eyaletinin merkezi olan yer; Paşa sancağı olan Ruha'dır.

⁴¹⁷ BOA. C. ZB. 33. 1624.

⁴¹⁸ BOA. C. AS. 782. 33095.

tımarın 12 Kasım 1785 tarihinde bu sefere gitmeleri gerekiyordu.⁴¹⁹ Rakka Valisi Abdi Paşa da yeniçeri ağasına gönderdiği tahriratında Timur'un köy ve mezraları harap ettiği, köy ve mezralarda kalan halka ise baskı yaptığı ve halkın elinde olan emval ve eşyayı gasbettiğini ifade etmiş ve sefere seferber olma güçleri kalmadığını ifade ederek Ruha'da birçok kişinin perişan olduğunu ve kendisine gelen kişilerin de Asitane'ye durumlarını yazması için şefaathçi olmasını istediklerini 9 Nisan 1786 tarihinde söz konusu tahriratı yazdığını ifade etmiştir. Ancak burada dikkat çeken husus Ruha'nın tımar ve zeametinin çoğunun Firuz Bey⁴²⁰ ve İbrahim Efendi'de olduğudur. Yani Firuz Bey'in ve İbrahim Efendi'nin sefer için gidebilecek durumda olduğunu Abdi Paşa tahriratında ifade etmiştir.⁴²¹ Milli Timur'un Ruha'daki faaliyetleri Ruha sancağının olağan akışını bozmuştur. Ruha'da asayiş ve güven ortamı ortadan kalmıştır. Millî Timur'un faaliyetleri yalnızca Ruha merkezini değil Ruhsa sancağının tüm köy ve kasabalarını etkilemiştir.

Rakka'da öne çıkan isimler olmaları sebebi ile I. Abdulhamit (1774–1789),⁴²² Milli Timur ve Firuz Paşa'nın her hal ve keyfiyetinden haberdar olmak için 12 Ekim 1787 tarihinde hatt-ı hümayun yazmıştır.⁴²³ I. Abdulhamit, Milli Timur'un Şavizade ve Firuz Paşa'nın kefaleti ile sefere gidip gitmeyeceği konusundaki bir sorusuna karşı Milli Timur'un isyan eden, çadırda yaşayan bir müfsit olduğu, zaman zaman hakkında idam edilmesi ile ilgili hükümler verildiği ancak her defasında affa uğradığı ifade edilmiştir. Firuz Paşa'nın Rakka'ya vali yapılması sebebinin ise Milli Timur'u etkisiz hale getirmek ve sefer olduğunda asker gönderilmesini sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Milli Timur, sefere asker göndermeyeceğinin bilinmesi sebebi ile Milli Timur'un hakkından gelinmesi I. Abdulhamit tarafından 12 Ekim 1787 tarihinde istenmiştir.⁴²⁴ Belgeden de anlaşılacağı üzere Millî Timur çadırda aşireti ile yaşayan ve hakkında çeşitli zamanlar idam kararı verilmiş bir mütegalibedir.

Osmanlı Devleti, bölge valilerini Milli Timur'u yakalamak için seferber ederken, Milli Timur da Mardin civarında zulüm ve baskınlarını arttırmıştır. Milli Timur, 6 Nisan 1789 tarihindeki yazıya göre Mardin civarındaki ve Bük civarındaki

⁴¹⁹ BOA. HAT. 00014. 00527. 00001.

⁴²⁰ Firuz Bey için bkz. 2.3. Firuz Paşa'nın Mütegalibeliği.

⁴²¹ BOA. HAT. 14. 527.

⁴²² M. Münir Aktepe, "Abdulhamid I" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 1/213.

⁴²³ BOA. HAT. 1451. 66.

⁴²⁴ BOA. HAT. 1442. 59233.

fukarayı ve bu tarafa kışlaklarına ve yazlıklarına giden kişilere zulm ve teaddi etmiştir. Milli Timur'un idamına karar verilmiş bu karar, Diyarbakır, Rakka, Halep, Bağdat valilerine iletilmiştir. Milli Timur'un bölgedeki mütegalibelik sorunu çözülmez ise Osmanlı Devleti bir savaşta iken, Milli Timur'un Osmanlı Devleti'nin başına büyük sorunlar açabileceği yazıda ifade edilmiştir. Milli Timur ve Milli Aşireti'nin ve Rişvanzade Ömer'in bölgede insan öldürmesi, mal gaspının önlenmesi için Rişvanzade Ömer'in yerine Rişvanzade Ali'nin Malatya sancağına atanmasının uygun olduğu belirtilmiştir.⁴²⁵ Osmanlı Devleti idarecileri Millî Timur'un bölgedeki mütegalibel hareketleri karşısında Millî Timur'u gözden çıkartmış ve idam edilmesi kararını vermiştir.

Millî Timur'u yakalamak konusunda askerî önlemler çare olmayınca farklı yöntem ve metotlar da denenmiştir. Milli Timur'un zafiyetini öğrenen yetkililer Milli Timur'u ortadan kaldırmak için Timur'un yumuşak karnı olan sevda hastalığını kullanmaya çalışmışlardır. Timur, bahar ve sonbaharda tabibi Hana'nın oğlu Tanel'in yanına gelir ve tedavisini yaptırır. Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade, Tabip Hana'nın oğlu Tanel'i ve kalfası Kıryakes'i yanına çağırarak tabipten Milli Timur'u zehirlemesini istemiştir. Şeyhzade, tabibe Milli Timur'a göndereceği ilaç, tohum ve macun içine zehir koymasını ve Timur'un hızlıca zehirlenmesini sağlamasını söylemiştir. Şeyhzade, Tabip Hana'nın oğlu Tanel'den Milli Timur'un zehirlenmesi konusunda dikkat edilmesi gerektiğini zira Milli Timur'un taşradan gelen yiyecek ve içecekleri önce başkasına kontrol ettirip sonra kendisinin yediğini ifade etmiştir. Şeyhzade, Milli Timur'u zehirleme planını, tabibin Milli Timur'a gizlice haber vermesi durumunda, tabibin idam edileceğini tabibe söylemiştir. Şeyhzade, söz konusu yazısında Milli Timur'un birçok yerde casusları olduğu ve bu durumun gizli kalması konusunda dikkat edilmesi istemiştir.⁴²⁶ Milli Timur'u zehirletmek için Deraliyye'ye yazı gönderilmiştir. Timur'u zehirletme planını içeren yazıya karşılık Deraliyye Şeyhzade'ye bir emirname göndermiş ve tabipleri yanına çağırmasını ve Milli Timur'u zehirletmek için planını uygulamaya koymasını istemiştir.⁴²⁷

⁴²⁵ BOA. AE. SABH. I. 11. 974.

⁴²⁶ BOA. C. DH. 97. 4831.

⁴²⁷ BOA. C. DH. 97. 4831.2.

Milli Timur'un zehirleme planı başarılı olmamış ve Osmanlı Devleti Milli Timur ile mücadeleye devam etmiştir. Rakka Valisi Mustafa Paşa, sadrazama yazdığı yazıda Milli Timur'un Rakka, Diyarbakır, Halep ahalisine verdiği zarardan ve Milli Timur'un kalkışmasından bahsetmiştir. Mustafa Paşa, Milli Timur'un izalesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Paşa Anadolu'dan sefer-i hümayuna asker sevkine memur olduğundan dolayı Milli Timur'u ele geçirmek konusunda Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Rakka havalisine tam vukufu olduğu için Milli Timur'un isyanını bertaraf etmeye Bağdat Valisi Süleyman Paşa görevlendirilmiştir.⁴²⁸ 9 Eylül 1790 tarihindeki yazıya göre, III. Selim (1789–1807), Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya Milli Timur işini düzene koymasına için ferman yazılmasını ve Rakka Valisi Mustafa Paşa'nın da sefere gitmesini istemiştir.⁴²⁹ Osmanlı Devleti idarecileri Millî Timur'un yakalanması ya da ortadan kaldırılmasına karar vermişlerdir.

Milli Timur Rakka, Diyarbakır, Halep, Malatya, Bağdat, Mardin gibi yerlerde etkinliğini arttırdıkça bölge valileri Milli Timur kartını Deraliyye'ye karşı bir pazarlık aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu kişilerden bir tanesi Turunçzade Süleyman Paşa'dır. Turunçzade Süleyman Paşa, Milli Timur işini çözmek, Milli Timur'u ele geçirmek şartı ile kendisine Rakka eyaletinin tevcih edilmesi talebinde bulunmuştur. III. Selim'in (1789–1807) hatt-ı hümayunu ile 29 Eylül 1789 tarihinde Turunçzade Süleyman Paşa'ya Rakka eyaleti tevcih edilmiştir.⁴³⁰ Turunçzade Süleyman Paşa'ya 10 Ekim 1790 tarihinde Halep valiliği de tevcih edilmiştir. Rakka eyaleti ise Şam Valisi El-Hac İbrahim Paşa'ya tevcih edilmiştir.⁴³¹ Turunçzade Süleyman Paşa, Milli Timur'u Bağdat valisinin kethüdası ile birlikte yakalayabilmek için 500 kese akçeye ihtiyaç duymuş ve söz konusu meblağın Rakka eyaletine ait olan 1205 senesi imdad-ı seferiyesinden karşılanması talep edilmiş ve bu talep 10 Ağustos 1790 tarihinde kabul edilmiştir.⁴³² Bu tarihlerde eski Rakka Valisi Firuz Paşa da yeniden ikbal peşine düşmüştür. Firuz Paşa, Milli Timur'un peşine düşmek ve orta kol sürücülüğü karşılığında Diyarbakır valiliğini talep etmiştir.⁴³³ Osmanlı Devleti'nin yetkilileri Millî Timur'un ortadan kaldırılması şartıyla Ruha'da bulunan

⁴²⁸ BOA. C.AS. 436.18138; BOA. HAT. 185. 8693.

⁴²⁹ BOA. HAT. 185. 8693.

⁴³⁰ BOA. HAT. 273. 16010.

⁴³¹ BOA. AE. SSLM. III. 7. 312.

⁴³² BOA. C. ZB. 36. 1770.

⁴³³ BOA. HAT. 24. 1208.

elitlerle ve Ruha civarındaki yöneticilerle mevki ve makam pazarlığında bulunmuştur.

Milli Timur'un ele geçirilmesini kendi lehine kullanmaya çalışanlar yukarıda bahsedildiği gibi çok kişi olmuştur. Millî Timur'u kendi çıkarları için kullanmak isteyenlerden biri de Diyarbakır hanedanından Şeyhoğlu Kapucubaşı İbrahim Ağa'dır. İbrahim Ağa sefere memur edilmiştir. İbrahim Ağa sefere gitmemek için Kiki⁴³⁴ Abdi Paşa'nın saklı olan malını ortaya çıkartmak ve Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile iş birliği yaparak, Milli Timur'u yakalamak karşılığında seferden affını istemiştir. Şeyhoğlu Kapucubaşı İbrahim Ağa, Kiki Abdi Paşa'nın saklı malını ortaya çıkartmak, Milli Timur'u Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile yakalamak ve Darbhane-i Amire'ye 10.000 kuruş vermek şartı ile seferden muaf tutulmuştur. Şeyhoğlu Kapucubaşı İbrahim Ağa seferden affını isteyen yazısını 9 Eylül 1790 tarihinde kaleme almıştır.⁴³⁵ Görüldüğü gibi Milli Timur meselesi bazı kişiler için pazarlık ve menfaat konusu olabilmektedir.

Milli Timur'un Rakka, Diyarbakır, Halep, Malatya civarındaki eşkıyalık olaylarından dolayı reayanın mal ve can güvenliği kalmamıştır. Bu nedenle Milli Timur'un yakalanması ile ilgili Bağdat Valisi Süleyman Paşa ciddi anlamda gayret etmiştir. Ancak Süleyman Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği bir yazısında Milli Timur'un konargöçer olması nedeni ile kendisi Bağdat'tan çıktığı anda Timur'un da bölgeden firar edeceğini belirtmiştir. Süleyman Paşa, ayrıca Necid tarafında Ali Mesudoğlu'nun isyan ettiğini, bu isyanın, valisi olduğu Basra'ya da yayılması tehlikesi bulunduğunu ve Milli Timur'un peşinden gittiği takdirde Ali Mesutoğlu gailisinin büyüme ihtimalinin de olduğunu belirtmiştir.⁴³⁶

Bağdat, Basra, Şehri Zor Valisi Süleyman Paşa, Milli Timur'u yakalayabilmek için Milli Aşireti iskânbaşılığına kendileri ile uyumlu bir kişinin atanmasının uygun olacağını bildirmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli Aşireti iskânbaşılığına Milli Timur'un kardeşi İbrahim'in atanmasının uygun olacağını ifade

⁴³⁴ Kiki Aşireti'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde konuşlandığı yerler için Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbekir Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösteren Harita'ya bkz.

⁴³⁵ BOA. HAT. 273. 16104.

⁴³⁶ BOA. AE. SSLM. III. 427. 24459.

etmiştir.⁴³⁷ Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli İbrahim'in hatırı sayılır nüfuzu olan, iskânbaşılığa layık, sadık bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Süleyman Paşa, İbrahim Paşa'nın yeni iskânbaşı olduğunda Milli Timur'un aşireti ile bağlantısının kopacağını düşünmüştür. Nitekim Divan'da İbrahim Ağa'nın Milli İskanbaşı olarak atanmasına Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın iltimas ettiği 4 Temmuz 1791 tarihli belgede ortaya konmuştur.⁴³⁸ Süleyman Paşa'nın bu düşüncesi üzerine, III. Selim (1789- 1807), Milli Timur'un kardeşinin Milli iskânbaşılığına getirilmesini uygun bulmuş ve bu atamanın gerçekleşmesi için gerekli yerlerde yazılar göndermiştir.⁴³⁹ III. Selim (1789-1807) Diyarbakır ve Rakka mütesellimlerine Milli Timur'un yakalanması konusunda Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile birlikte çalışmalarını emretmiştir. III. Selim (1789-1807), Milli Timur'un nasıl ve ne şekilde olur ise olsun, bir dakika bile gecikmeden yakalanması için çalışılmasını 23 Haziran 1790 tarihinde Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya gönderdiği yazıda istemiştir.⁴⁴⁰

Milli Timur sadece Siverek kazasını değil, Eğil kazasını da basmıştır.⁴⁴¹ Timur Eğilliler'e "*bana biat ediniz, sizin hâkiminizi ben atamadıkça ahaliniz güvenlik içerisinde olmayacaktır*" demiştir. Milli Timur, Eğil köylerine gönderdiği Kürt süvarileri ile köyleri tahrip etmiş, ahali günden güne perişan olmuştur. Bu durumu Eğil kazasının ulema, sulaha, imamları, hatipleri yöneticileri ve ahalisi Eğil kadısına gelerek ilam ettirmişlerdir. Eğil kadısı, 21 Temmuz 1790 tarihinde Milli Timur'un yaptıklarını bildirmiştir.⁴⁴²

Milli Timur'un Ruha'da yaptıkları, yıkıcı etkiye sahip işlerdir. Bu nedenle Milli Timur'un ne pahasına olur ise olsun ortadan kaldırılması kararı alınmıştır. Böylelikle reaya fukarası üzerindeki zulüm ve baskı giderilmiş olacaktı. Milli Timur'un vücudunun ortadan kaldırılma işi, müstakil olarak, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya verilmiştir. Süleyman Paşa, Milli Timur'u Bağdat tarafından sıkıştırmıştır. Ancak Süleyman Paşa, Deraliyye'ye bir tahrirat göndermiştir. Gönderdiği tahriratta

⁴³⁷ BOA. C. DH. 1589; BOA. AE. SSLM. III. 427. 24459.

⁴³⁸ BOA. C. DH. 32. 1589; BOA. HAT. 1411. 57414.

⁴³⁹ BOA. C. DH. 145. 7240.

⁴⁴⁰ BOA. AE. SSLM. III. 427. 24459.

⁴⁴¹ Eğil'in yerini tespit etmek ve bölge ile Eğil'in ilişkisini birlikte değerlendirmek için Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakır Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösterir Harita'ya bkz.

⁴⁴² BOA. C. ZB. 00086. 04263. 001.001.

Milli Timur'un çok güçlü bir düşman olduğunu, bu nedenle Diyarbakır eyaletinin kendisine verilmesini, Şam valisi ve Emiru'l-Hac olan Cezzar Ahmet Paşa hesabında kalan alacağının hızlıca kendisine gönderilmesini ve Milli Timur'u yakalaması için tek sorumlu kendisinin olduğuna dair yeniden bir emr-i âlî gönderilmesini şart koşmuştur. İstanbul'dan Rakka Valisi El-Hac İbrahim Paşa'ya gönderilen tahriratta ise Milli Timur'u Bağdat valisi sıkıştırdığında Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın da Milli Timur'u Rakka eyaleti tarafından sıkıştırmaması istenmiştir. Ancak Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın ötede beride Milli Timur'u yenmek bir iş midir demesi gönderilen hükümde eleştirilmiştir. Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın Milli Timur'u ele geçirmek için şu eyaleti bana verin, bu işimi yapın gibi daha hizmeti yapmadan çeşitli şartlar ileri sürmesi III. Selim'i sinirlendirmiştir. Osmanlı Devleti'nde vazife yapmış önceki vezirlerin bir işi eda etmeden, iş hakkında pazarlık yapmadığı anlatılmış ve bu tür davranışların vezirliğin şanına yakışmadığı Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya sitemkârane ifade edilmiştir. Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya gönderilen tahriratta Milli Timur'u ele geçirme, yakalama görevinin Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya ait olduğu ve İbrahim Paşa'nın Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile yazışarak, haberleşerek hareket etmesi gerektiği çünkü Milli Timur'un yakalanma işinin müstakilen Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya verilmiş olduğu ifade edilmiştir. Milli Timur'un saldırmasının engellenmesi için önünün tutulması, Rakka Valisinden H. 29 Recep 1205/M. 3 Nisan 1791 tarihinde istenmiştir. Milli Timur'un ele geçirilmesi için aynı tarihte Halep Valisi Mustafa Paşa'ya da bir hüküm gönderilmiştir. Mustafa Paşa'ya gönderilen hükmün içeriği şu şekildedir: Milli Timur'un ele geçirilmesi işinin müstakilen Bağdat, Basra ve Şehr-i Zor Valisi Süleyman Paşa'nın uhdesinde olduğu, Halep Valisi Mustafa Paşa'ya hatırlatılmıştır. Halep Valisi Mustafa Paşa'ya, Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın kapısı halkı ile savaşılmaya elverişli kişilerle, Rakka tarafından Milli Timur'u sıkıştırmakla görevlendirildiği, Diyarbakır müteselliminin de emrindeki memurlar ile Milli Timur'u sıkıştırmakla görevlendirildiği, Malatya sancağı Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer'inde Rakka valisinin yanına giderek Milli Timur'un yakalanmasına yardım etmek için görevlendirildiği ifade edilmiştir. Milli Timur'u yakalamak için görevlendirilen bu beylerbeyleri ve sancak beyi ve mütesellim, Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile yazışmaları, Bağdat valisi ile haberleşmeleri istenmiştir. Zira Milli Timur'un yakalanma işinin koordinasyonu Bağdat Valisi

Süleyman Paşa'ya verilmiştir. Milli Timur'u ele geçirmek konusunda, Halep Valisi Mustafa Paşa'ya, Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile ittifak içerisinde hareket etmesi emredilmiştir. Aynı Şekilde Halep Valisi Mustafa Paşa'ya Antepli Battaloğlu Nuri Paşa'nın da ortadan kaldırılması konusunda çalışması istenmiştir.⁴⁴³ Mustafa Paşa kendisine verilen görevi layıkı ile yaptığı için; III. Selim Mustafa Paşa'yı taltif etmiştir. III. Selim Mustafa Paşa'yı taltif ettiği gibi, Milli Timur ile ilgili memuriyetinin hatırlatılması için bir tekit yazısı gönderilmesi ve Milli Timur'un idamı ve Halep tarafının nizamı için Mustafa Paşa'ya bir seraskerlik verilmesini 29 Ağustos 1791 tarihinde kendi el yazısı istemiştir.⁴⁴⁴

Osmanlı Devleti yetkilileri Milli Timur'u yakalamak için bölgedeki birçok valiyi seferber etmişken Milli Timur da bölgedeki tahribatını sürdürmüştür. Hısn-ı Mansur⁴⁴⁵ ahalisinden Türkoğlu Hüseyin, Küçük Ali oğlu Yusuf, Kel Hüseyin, Kürt Rıdvan, Milli Timur ile ittifak etmiştir. Milli Timur, Hısn-ı Mansur'a 4.000 nefer süvari göndermiştir. Türkoğlu Hüseyin, Küçük Ali oğlu Yusuf, Kel Hüseyin, Kürt Rıdvan da Hısn-ı Mansur'dan 1.000 kadar süvari ve piyade toplamışlar ve Hısn-ı Mansur ve Behisni'yi yağmalama sevdasına düşmüşlerdir. Türkoğlu Hüseyin, Küçük Ali oğlu Yusuf, Kel Hüseyin, Kürt Rıdvan buralarda çatışmaya girmişler ve Rışvanzade Ömer'in yeğeni Hacı Ali Bey ve kölesini yakalamışlardır. Bu kişiler Rışvanzade Ömer Paşa'nın 300 miktarı adamlarını öldürmüşler ve bunları Milli Timur'a göndermişlerdir. Türkoğlu Hüseyin, Küçük Ali oğlu Yusuf, Kel Hüseyin, Kürt Rıdvan ve Milli Timur'un adamları Hısn-ı Mansur ve Behisni'yi yağmalamışlar, eşya ve emval ve hayvanları gasbetmişlerdir. Bu durum Rakka Valisi İbrahim Paşa tarafından Deraliyye'ye bildirilmiş ve Deraliyye'nin yöneticileri, İbrahim Paşa'nın yazısının bazı bölümleri özetlenerek 10 Kasım 1790 tarihinde III. Selim'e sunmuştur.⁴⁴⁶ Milli Timur'un bu hareketi aslında Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'yı tasfiye etmek ve zor duruma düşürmek amacı ile yapılmıştır.

⁴⁴³ BOA. C. DH. 20. 997.

⁴⁴⁴ BOA. HAT. 1432. 58612.

⁴⁴⁵ Behisni ve Hısn-ı Mansur ile Ruha arasındaki ilişkileri anlayabilmek için bu kentlerin Ruha'ya yakınlığına bakmak yeterlidir. Bu kentler ile Ruha arasını incelemek için Ek- 2 Urfa Haritası ek s. 2'yi inceleyiniz.

⁴⁴⁶ BOA. C. DH. 264. 13182.

Maden Emîni Yusuf Efendi⁴⁴⁷ de Milli Timur'un yakalanma sürecine bir takrir yazarak katılmıştır. Maden Emîni Yusuf Efendi kendisine gönderilen emirnameye atıf yaparak; Milli Timur'un hakkından gelinmesinin istendiğini yazıldığını fakat Milli Timur'un hakkından nasıl gelineceğine dair herhangi bir bilgiden bahsedilmediğini ve Milli Timur'un hakkından gelinmesi için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğinin kendisine yazılmasını istemiştir. Maden Emîni Yusuf Paşa aldığı habere göre, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın birkaç kez Milli Timur'u yakalamak için görevlendirildiğini ifade etmiştir. Ancak Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Milli Timur'un peşine düşmemesi, Milli Timur'un yaktığı fitne ateşini arttırma ihtimaline binaen Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın bir an önce asker toplayarak Milli Timur'un peşine düşmesi gerektiği ya da Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın kethüdasına bu işi vererek asker toplayıp Milli Timur'un peşine düşmesi gerektiğini raporuna not düşmüştür. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Timur'u yakalamak için Musul ve Mardin tarafından geldiğinde, Şavizade Süleyman Ağa'nın da çöl tarafından asker ile gelmesi için emirnameler yazılması gerektiğini de Maden Emîni vurgulamıştır. Maden Emîni ayrıca Rakka ve Diyarbakır'da vali olmadığını ama bu vilayetlerden de gayretli kişilerin nezaretinde asker gönderilmesinin önemli olduğu ifade etmiştir. Maden Emîni, Halep tarafında olan Hüseyin Ağa'ya mirmiranlık rütbesi ile Halep eyaletinin verilmesi ile Hüseyin Ağa'nın da Milli Timur'u ele geçirmek için görevlendirilmesi gerektiğini rapor etmiştir. Maden Emîni Yusuf Efendi raporunda, Malatya sancağı Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer'e Rakka eyaletinin tevcih edilmesi, Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim Ağa'ya, Diyarbakır eyaletinin tevcih edilmesinin Milli Timur'u ele geçirmek için büyük kolaylıklar sağlama ihtimali olduğundan bahsetmiştir. Maden Emîni, ayrıca Milli Timur ele geçirildiğinde tüm malının ganimet olarak dağıtılması ve karşılığında başbuğ olanlarca kesik başının İstanbul'a gönderilmesi fikrini sunmuştur. Maden Emîni, Maraş valisinin de Rakka tarafına gitmesi için görevlendirilmesi gerektiğini 16 Eylül 1790 tarihinde raporunda bildirmiştir.⁴⁴⁸ 11 Haziran 1791 tarihinde Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim

⁴⁴⁷ Keban-Ergani Maden Emîni Yusuf Efendi en uzun süre maden emînliği yapan kişidir. Bkz. Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 58.

⁴⁴⁸ BOA. C. DH. 118. 5885.; Ayrıca Bağdat, Maden, Diyarbakır, Maraş, Malatya, Diyarbakır, Rakka eyaletleri arasındaki yakınlık, uzaklık ve ilişkileri açısından Ek-4 Memâlik-i Mahrûse Haritası ek s. 4'ü inceleyiniz.

Ağa'ya Milli Timur'u ele geçirmek için Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile birlikte hareket etmesi ve Milli Timur'un kaçış yerlerini tıkaması istenmiştir. Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim'e ayrıca bir emr-i şerif göndermiş ve Milli Aşireti'nden Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim'e gelip sığınan olur ise sığınan aşiret mensuplarını kendi yanına çekmesi ve güvence vermesi istenmiştir.⁴⁴⁹

Maden Emini Yusuf Efendi'nin raporundan sonra Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya emirname gönderilmiştir. Emirnamede, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Milli Timur'u yakalamak ile görevlendirildiği ve Milli Timur ele geçirilmediği her bir gün, fitne ateşinin etrafa daha da yayıldığı, boş bırakılırsa, gün geçtikçe yakalanmasının ve yok edilmesinin daha da zorlaşacağı ifade edilmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya gönderilen emirnamede Milli Timur'u yakalamak için kendisinin müstakilen görevlendirildiği, Rakka eyaletine atanan eski Halep Valisi İbrahim Paşa'nın, Malatya sancağı Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer'in, eski Rakka valisi olan ve kendisine Halep eyaleti tevcih edilen Süleyman Paşa'nın da Milli Timur'u yakalama konusunda Bağdat valisi ile haberleşerek bu iş için görevlendirildiği bildirilmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya iletilen emirnamede Milli Timur'u yakalamak için artık zaman kayıp edilmeyerek harekete geçilmesi istenmiştir. Emirnamede Süleyman Paşa'ya Milli Timur'u ele geçirmek için nasıl bir yol izleyeceğini, bölgede bulunan valilere yazması ve onlar ile haberleşmesi istenmiştir. Ayrıca Süleyman Paşa, Milli Timur'u ortadan kaldırmak için kendisinin gitmesi ya da kethüdasını göndermesi konusunda serbest bırakılmıştır.⁴⁵⁰ Bağdat Valisi Süleyman Paşa 1 Mayıs 1791 tarihinde Milli Timur'un üzerine hareket etmiştir.⁴⁵¹ 23 Şubat 1791 tarihinde Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya, Ruha kadısına, âyan, zabitan ve muhassıllara hüküm gönderilmiştir. Hükümde Milli Timur'un yakalanması görevinin Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya verildiği hatırlatılmıştır. Hatırlatmada Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Milli Timur'un peşine ilkbaharda düşeceği ifade edilmiştir.⁴⁵²

III. Selim, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın ve bölgede bulunan diğer valilerin kendisini oyaladığını ve sürekli verilen görevi bir bahane ile ileriki bir tarihe attıklarını düşünmüştür. Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın ve Halep valisinin

⁴⁴⁹ BOA. C. DH. 153. 7640.

⁴⁵⁰ BOA. C. DH. 118. 5885.

⁴⁵¹ BOA. HAT. 207. 10959.

⁴⁵² BOA. C. ZB. 61. 3031; BOA. C. DH. 78. 3886.

ilkbaharda Milli Timur'un peşine düşeceğini bildirmelerine III. Selim sert tepki göstermiş ve *"Bahar dediği işte mart geldi. Arabistan'ın martı bu semtlerin temmuzu gibidir. Halep'ten ve Urfa'dan nereden gider ise gitsin alâ eyyi'l-hâl mart duhulünde Timur nerde ise üzerine kalkub tertîb-i ceza edilmesini kendisinden kat'î matlûb ederim. Bir vechile özr bahanesini dinlemem. Muradı ayak sürmek olduğu anlaşıldı. Müekked yazasız ve Timur, Bağdat toprağında imiş. Bağdat valisi ne yapıyor âna dahi te'kid edesin."* şeklinde sert bir uyarıda bulunmuştur.⁴⁵³ II. Selim, bölge valilerinin ilkbaharda harekete geçeceklerini ifade etmelerine karşın kış ve yaz lakırdılarını dinlemem müekked fermanlar yazasız ifadeleri ile bölge valilerine sabrının taşıdığını göstermiştir.⁴⁵⁴

Halep Valisi Turunçzade Süleyman Paşa'ya gönderilen bir hükümde Milli Timur'un yakalanması için Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya müstakilen verildiği belirtilmiş ve Turunçzade Süleyman Paşa'nın Bağdat valisiyle haberleşmesi, yazışması istenmiştir. Halep valisine gönderilen hükümde Milli Timur'un yakalanması için Diyarbakır voyvodasının, Rakka Valisi El-Hac İbrahim Paşa'nın Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer'in kendi taraflarından Milli Timur'un kaçmaması için bulundukları yeri kapatma görevi verildiği tekraren ifade edilmiştir. Halep Valisi Turunçzade Süleyman Paşa'ya, Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile birlik olup Milli Timur ile savaşı 14 Mart 1791 tarihindeki hüküm ile bildirilmiştir. Halep valisine gönderilen hükmün bir kopyası Rakka valisine, bir kopyası Malatya sancağı mutasarrıfı Rışvanzade Ömer'e gönderilmiştir.⁴⁵⁵

Milli Timur'un ahaliye yaptığı mezalimin ve baskının önlenmesi için yukarıda bahsedildiği gibi Bağdat Valisi Süleyman Paşa müstakilen görevlendirilmiştir. Ancak, Milli Timur'un Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile mücadele edebilme kabiliyeti göz önüne alınarak Milli Timur'u sıkıştırmak için Halep, Rakka valileri, Diyarbakır mütesellimi, Malatya sancağı beyi de görevlendirilmiştir. Milli Timur'u yakalamak için Diyarbakır voyvodalığı Şeyhzade İbrahim'e verilmiştir. Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim'e yazılan hükümde, Milli Timur'un Bağdat Valisi Süleyman Paşa'dan kurtulması durumunda Arapkir tarafına kaçma ihtimali olduğu

⁴⁵³ BOA. HAT. 1407. 57022.

⁴⁵⁴ BOA. HAT. 1411. 57396.

⁴⁵⁵ BOA. C. DH. 50. 2459.

düşünülmektedir, Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim'in Diyarbakır ocaklısı ile birlikte Milli Timur'un yolunu kesmesi, üzerine hücum etmesi ve idamının sağlanması 1 Haziran 1791 tarihindeki hükümle istenmiştir.⁴⁵⁶

Rakka valisi ve Ruha kadısına yazılan emirnamede bu iki kişiye hitap edilerek, Milli Timur konusunda kendilerine emirname gönderildiği belirtilmiştir. Emirnamede Bağdat Valisi Süleyman Paşa ilkbaharda Milli Timur'u yakalamak için yola çıktığında, Bağdat valisine zahire gerek olacağı ve bu zahirenin Rakka valisi ve Ruha kadısı tarafından temin edilmesi Başdefterdar Osman tarafından istenmiştir. Söz konusu hükmün bir nüshası Amid kadısına, Diyarbakır mütesellimine, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'da gönderilmiştir.⁴⁵⁷

Milli Timur'un Diyarbakır, Rakka, Halep, Maraş, Malatya, Musul, Bağdat, Mardin taraflarında isyanı yayılmaya başladığından dolayı Milli Timur'u ortadan kaldırmak adına Diyarbakır voyvodalığı uhdesine verilen Şeyhzade İbrahim'e 23 Mayıs 1791 tarihinde bir hüküm yazılmıştır. Hükümde; Şeyhzade İbrahim'e Diyarbakır voyvodalığının verildiği ve Milli Timur'u ortadan kaldırma amacı ile Timur'un yakalanması görevinin Bağdat, Basra, Şehrizar Valisi Süleyman Paşa'ya müstakilen verildiği hatırlatılmıştır. Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim'e gönderilen yazıda Milli Timur'u yakalamak için kendisinin de Bağdat valisiyle haberleşmesi, yazışması ve Bağdat valisi ile birlikte hareket etmesi istenmiştir. Şeyhzade İbrahim'e gönderilen yazıda Bağdat valisinin Milli Timur'u yakalayabilmek için Bağdat'tan hareket ettiği Musul'a geldiği, Şavizade Süleyman'ın Urban'ın reisleri ile Fırat suyunun karşısında geçtiği, Rakka Valisi El-Hac İbrahim Paşa ile Malatya Valisi Rişvanzade Ömer'in birlikte hareket ederek Rakka taraflarında bekledikleri ifade edilmiştir. Şehyzade'ye gönderilen yazıda Şeyhzade'nin de Milli Timur'u Diyarbakır taraflarında beklemesi ve Milli Timur'a geçit vermemesi istenmiştir.⁴⁵⁸

Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Timur'un iskân edildiği yer olan Hamdun'a gelmiş ve Hamdun'da iken Milli Timur'un yeğeni Aliyyül Mustafa -bazı belgelerde dayısının oğlu olarak geçmektedir- 2.000 hane ile Milli Timur'dan ayrılarak

⁴⁵⁶ BOA. C.ZB. 11.541.

⁴⁵⁷ BOA. C. ZB. 61. 3031.

⁴⁵⁸ BOA. C. DH. 28. 1381; BOA. HAT. 1414. 57707.

Süleyman Paşa'nın yanına gelmek istediğini belirtmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa da: "*Sen 2.000 haneyi al gel, sana iskânbaşılık vereyim*" demiştir. Aliyyül Mustafa kendisi ile birlikte 2.000 hanelik Milli Aşireti ile Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın safına geçmiştir. Süleyman Paşa, iskânbaşılık verme yetkisinin Rakka valisinde olduğunu belirterek Aliyyül Mustafa iskânbaşı olsun diye Rakka valisine bir kaime yazmış ve kaime ile birlikte Aliyyül Mustafa'yı göndermiştir. Rakka valisi de Aliyyül Mustafa'ya iskânbaşılık tevcih etmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın 4 Aralık 1790 tarihli yazısına göre Rakka Valisi İbrahim Paşa, Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa ve Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli Timur'u yakalamak konusunda bir araya gelmişler ve Milli Timur'u ele geçirmeyi müzakere etmişlerdir. Bu müzakere sırasında Milli Timur'un kız kardeşi Nura Hatun etbaları ile gelmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli Timur'un kız kardeşi Nura Hatun'a Bağdat gibi uzak bir yerden geldiğini, padişahın kendisini Milli Timur'un vücudunu ortadan kaldırmak için görevlendirdiğini, Timur'u canlı olarak yakalarsa İstanbul'a canlı olarak göndereceğini, yok eğer ölü olarak yakalarsa padişaha hainlik edenlere ibret olsun diye kesik başını Bab-ı Hümayun'a göndereceğini belirterek Nura Hatun'a Milli Timur'un nerede olduğunu sormuştur. Böylelikle Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Rakka Valisi İbrahim Paşa ve Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa, Milli Timur'un üzerine hareket etmiştir. Diyarbakır Voyvodası Şeyhoğlu 5.000 asker ile hareket etmiştir. Milli Timur'u yakalamak için sağ, sol ve orta kol olmak üzere üç koldan harekâta başlanılmıştır.⁴⁵⁹

Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Timur'un 5 aydır Ruha'yı kuşatmış bir durumda olduğunu, mezra ve köyleri harap ettiğini, yaktığını, reaya fukarasını öldürdüğünü çevresini yağmaladığını Asitane'ye bildirmiştir. Milli Timur kuşattığı Urfa'ya iki günde bir, bazen da her gün hücum etmiş ve Rakka Valisi İbrahim Paşa, Urfa'yı başarı ile savunmuştur. Milli Timur fırar etmeye mecbur kalmış ve Milli Timur'un dayısının oğlu Aliyyül Mustafa'ya -bir üstteki yerde Aliyyül Mustafa Timur'un yeğeni olarak ifade edilmiştir- İskânbaşılık verilmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, kaimesinde Timur'un 20-30 senedir isyan sanatında tahsil görmüş olduğunu. 13 Temmuz 1791 tarihinde kaimesinde ifade etmiştir.⁴⁶⁰ Millî Timur'un

⁴⁵⁹ BOA. HAT. 78. 3239.

⁴⁶⁰ BOA. HAT. 79. 3305.

Ruha ve civarındaki faaliyetleri şehri harap etmiştir. Millî Timur'un ele geçirilmesi için Millî Timur'un dayısının oğlu Aliyyül Mustafa'ya iskânbaşılık verilmiştir.

Rakka Valisi İbrahim Paşa, 29 Ağustos 1791 tarihli bir tahriratında Milli Timur ile Rakka'ya 4 saat mesafede çatıştığını, çatışma sonucu Milli Timur'un gözde neferlerinden ve torunlarından 2 kişinin öldürüldüğünü ifade etmiştir. Rakka Valisi İbrahim Paşa, Timur'un torunlarından olan kişilerin kesik başlarının İstanbul'a gönderildiğini bildirmiştir.⁴⁶¹ Söz konusu çatışmada 100 kadar Yezidi'nin kesik başı da Dersaadet'e gönderilmiştir.⁴⁶² Milli Timur'un torunu olarak adlandırılan iki kesik baştan biri Milli Timur'un kardeşi Derviş El-Mahmut'a, diğeri Beşar Paşa hafidi Sadun'a aittir. Milli Timur Habur⁴⁶³ tarafına firar etmiş oradan Bağdat tarafına yönelmiştir.⁴⁶⁴ Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli Timur'un şimdiye kadar yakalanamamasını Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın bu işe gerekli özeni göstermemesine bağlamış ve bu düşüncesini III. Selim'e yazmıştır. Bağdat Valisi böylelikle Rakka Valisi İbrahim Paşa'yı gözden düşürmeye çalışmıştır. Rakka valisi de Bağdat Valisi Süleyman Paşa'yı gözden düşürmek için Bağdat valisinin Milli Timur'u ele geçirme işini ağırdan aldığını ve bu konuda rahat davrandığını III. Selim'e yazmıştır. Aynı konuda iki valinin birbirini suçlar haberler göndermesi, Dersaadet'in bu haberlere ihtiyatlı yaklaşmasına sebep olmuştur.⁴⁶⁵ Rakka (Ruha) Valisi İbrahim Paşa tahriratında Milli Timur'un yakalanmasının kolay bir iş olduğunu ancak bu iş için Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın da gelmesini beklediğini belirtmiştir. Rakka Valisi İbrahim Paşa, Milli Timur'u ele geçirmek için çalışırken Diyarbakır eyaletinin Rakka'ya ilhak edilerek kendisine verilmesini istemiştir. Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın yazısını Deraliyye'ye götüren tatarın arkadaşı bir başka tatar ise; Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın 60.000 güzide asker ile yola çıkmış olduğunu ve Mardin'e ulaştığını belirtilmiştir. Süleyman Paşa'nın tatarı ayrıca Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Rakka'da zahire celbetmeye ve askerin gıda ihtiyacını karşılamaya çalıştığını belirtmiştir. III. Selim ise Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın kendisine tatar aracılığı ile gönderdiği tahrirat üzerine, Milli Timur'un torunlarının

⁴⁶¹ BOA. HAT. 197. 9938.

⁴⁶² BOA. HAT. 1411. 57396.

⁴⁶³ Habur'u ve Habur Nehri'ni haritadan inceleyebilmek için bkz. Ek-6 Güneydoğu Anadolu Haritası ek s. 6'yı inceleyiniz.

⁴⁶⁴ BOA. HAT. 1414. 57707.

⁴⁶⁵ BOA. HAT. 1411. 57396.

kesik başları için "Ser maktû'ları kapuya vaz oluna" şeklinde kağıtın kenarına bir not düşmüştür.⁴⁶⁶ III. Selim, Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın da yönlendirmesi ile Bağdat valisinin Milli Timur'u firar ettirdiğini düşünerek şu sert sözleri yazmıştır:

"Hak Teâla bu Bağdad Valisi'ni kahr eyleye!

*Kâfir hayâ etmeden bu tahrirâtı ve re'y-i bâtilını nasıl yazmış? Bağdat'dan çıkalı beş mâh oldu. Ol havâliyi harâb eyledi. Nihâyet Timur'un mâlını aldı. Firâr etdirdi ve emân verdiği aşâiri yağma etmiştir. Şimdi oraları evvelkiden ziyâde fesâd bulur. İbrahim Paşa olmaya idi; belki Timur ile ittifâk eder idi. Ne iş gördü ise İbrahim Paşa gördü. Bu kâfir fesâda verdi. Bu herife bir çâre bulmak lâzımdır. Bunun sahîhini İbrahim Paşa'dan suâl edesin."*⁴⁶⁷

Rakka Valisi İbrahim Paşa, Milli Timur'u yakalamak konusunda Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın aleyhinde birçok yazı göndermiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa da Rakka Valisi İbrahim Paşa aleyhinde birçok yazı göndermiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın kaimesine göre Aliyyül Mustafa ve arkadaşları Ruha'ya getirilmiş ve yakalanarak hapsedilmiştir. Timur'un kardeşi İbrahim'e iskânbaşılık verilmiştir. Milli Aşireti'nin İbrahim Ağa'ya bağlı olduğu ve zahire eksikliği olduğu, bu eksikliğin tedarikinin Rakka Valisi İbrahim Paşa tarafından yapılması gerektiğini bildirmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın ve Halep vilayetinin Milli Timur'u yukarıdan sıkıştırmasının gerektiğini ifade etmiştir. Süleyman Paşa, Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın da Milli Timur'u yakalamada yardımcı olması için Halep ve Rakka valileri ile birlikte çalışması için kendisine yazı yazıldığını bildirmiştir. Süleyman Paşa, Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın Milli Timur'u ele geçirmek için istekli davranmadığını, esasında Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın böyle işlere kabiliyetinin de olmadığını Deraliyye'ye bildirmiştir. Bağdat valisi daha da ileri giderek 1 Eylül 1791 tarihinde kaimesinde Rakka valisinin yerine başka bir kişinin atanmasını Deraliyye'ye yazabilmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın kaimesine göre, Rakka valisi, Aliyyül Mustafa ve arkadaşlarını serbest bırakmış ve serbest bırakması

⁴⁶⁶ BOA. HAT. 209.11120.

⁴⁶⁷ BOA. HAT. 197. 9938.

karşılığında bu kişilerden 40-50 kese akçe almıştır. Milli İskânbaşı İbrahim Ağa da Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın yanına gitmiştir.⁴⁶⁸

Milli Timur'un bölgedeki faaliyetleri, Milli Aşireti'ni peşinden sürüklemesi, bölge valilerinin Milli Timur'un peşine düşmesi, Osmanlı Devleti merkezi hükümetinin Milli Timur'un ortadan kaldırılması ile ilgili kararlı iradesi bir anda bölgeyi hareketlendirmiştir. Halep ve Rakka Valisi Mustafa Paşa da Milli Timur'un yakalanmasına memur edilmiştir. Mustafa Paşa, Milli Timur'un kardeşi İbrahim ile Habur tarafında olduğu ve kışın gelmesi nedeni ile askerın kışın şiddetine dayanamaması durumunun oluştuğunu bildirmiştir. Mustafa Paşa, Bağdat Valisi Süleyman Paşa emri altında bulunan çok sayıda asker olduğunu ve Süleyman Paşa'nın bu iş için daha uygun olduğunu bildirmiştir. Mustafa Paşa ayrıca bölgede bulunan bazı aşiretlere ve Şavizadelere de yazı gönderildiğini ifade etmiştir. Mustafa Paşa, Milli Timur'u yakalamak için uygun zamanın ilkbaharın girmesi olduğunu 1 Şubat 1792 tarihinde yazdığı kaimesinde belirtmiştir. Halep ve Rakka valisi Mustafa Paşa, asker ve sefer hazırlığı için kışı Halep'te geçirmek için izin istemiştir.⁴⁶⁹

Osmanlı Devleti'nde aşirete dayalı nüfus yoğunluğunun en güçlü olduğu coğrafyalardan biri olan Ruha'da Milli Timur bölgede önemli bir aktördür. Milli Timur'un bölgedeki nüfuzunu kırmak, itibarını sarsmak ve kendisini ele geçirmek için zaman zaman Osmanlı Devleti'nin padişahı, bölgedeki valiler ile Milli Timur'u yakalamaları şartı ile çeşitli pazarlıklara girmişlerdir. Osmanlı Devleti idarecilerinin Milli Timur'u yakalamak şartı ile pazarlığa giriştiği kişilerden bir tanesi de Halep Valisi Mustafa Paşa'dır. Osmanlı padişahı III. Selim, Halep Valisi Mustafa Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunda, Milli İskanbaşı ve sürekli şikâyet edilen Milli Timur'u ele geçirmesi şartı ile kendisine Rakka eyaleti, Halep eyaletine ilhaken verilmesini vadedilmiştir. Bu vaade binaen, Rakka Valisi El-Hac Seyyit İbrahim Paşa'ya Adana eyaletinin tevcih edilmesi sözünün verildiği 12 Kasım 1791 tarihli buyruldudan anlaşılmıştır.⁴⁷⁰ Ancak Rakka Valisi El-Hac Seyyit İbrahim Paşa'nın 25 Haziran 1797

⁴⁶⁸ BOA. HAT. 78. 3225.

⁴⁶⁹ BOA. HAT. 78. 3227.

⁴⁷⁰ BOA. C. DH. 55. 2708.

tarihinde hâlâ Rakka valisi olması, Halep Valisi Mustafa Paşa'nın Milli Timur'u yakalama işinde başarılı olmadığını gösterir.⁴⁷¹

Halep Valisi Mustafa Paşa, Millî Timur'u yakalamış olsaydı Rakka eyaleti Ruha sancağı da dâhil Halep eyaletine dâhil edilerek Mustafa Paşa'ya verilmiş olurdu. Kaldı ki Halep Valisi Mustafa Paşa, Milli Timur'u yakalamak işinden ümidi olmadığını kendisine verilen sözden yaklaşık 10 ay sonra İstanbul'a gönderdiği bir yazıda zımnen işaret etmiştir. Şöyle ki: Halep Valisi Mustafa Paşa İstanbul'a gönderdiği yazıda, memuriyeti gereği, Battaloğlu Nuri Paşa'nın işini bitirmek üzere görevlendirilmiştir. Halep Valisi Mustafa Paşa, Battaloğlu Nuri Paşa'yı yok etmek üzere olduğunu, köşeye sıkıştırdığını, Battaloğlu Nuri Paşa'nın sekiz nefer adamının kesik başlarının Dersaadet'e gönderildiğini bildirmiştir. Halep Valisi Mustafa Paşa aynı yazıda Milli Timur'un bölgedeki faaliyetlerinin önlenmesinin Bağdat valisinin çabalarına bağlı olduğunu ifade ederek Milli Timur'un Bağdat tarafından geri dönmesi durumunda hakkından gelinmesinin imkânsız olduğunu rapor etmiştir. Halep valisi, Milli Timur sorununun çözülmesi için, Milli Timur, Bağdat tarafından dönmeden, Bağdat valisine ısrarlı emr-i şerif yazılması durumunda Milli Timur sorununun çözülmesi ihtimalinden bahsetmiştir. Halep Valisi Mustafa Paşa aynı raporda Bağdat valisinin Milli Timur işine odaklanması durumunda Milli Timur'un kesik başının Bab-ı Hümayun'a gönderilme ihtimalinin olduğunu 18 Ağustos 1792 tarihinde İstanbul'a gönderdiği yazıda ifade etmiştir.⁴⁷²

Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile Milli Timur karşılaşmış ve çarpışmışlardır. Yapılan çarpışmada Milli Timur yenilerek Şam tarafında Hirfan denilen bir yere sığınmıştır. Milli Timur'un Hirfan denilen yere sığındığı haberi alındığında sağ ya da ölü olarak ele geçirilmesi için 9 Eylül 1791 tarihinde Şam mütesellimine, Şam'da var olan zabıt ve iş erlerine hüküm gönderilmiştir. Mütesellim, zabitan ve iş erlerinden Milli Timur'un yakalanması için vakit kaybedilmeden ve nasıl, ne şekilde olur ise olsun Hirfan kabilesine sığınmış olan Timur'un yakalanması için hareket etmeleri istenmiştir. Milli Timur'un yakalanması için Şam müteselliminin Hama mütesellimi ile koordinasyon halinde hareket etmesi istenmiştir. Hükümde ayrıca Milli Timur'un yakalanması ihtimali artmışken Şam müteselliminin Milli Timur'un peşine düşmek

⁴⁷¹ BOA. HAT. 1408. 57090.

⁴⁷² BOA. HAT. 1411. 57382.

konusunda gevşeklik göstermemesi ve bu konudaki bahanelerin kabul edilmeyeceği de ifade edilmiştir.⁴⁷³

Millî Timur'un Ruha ve çevresindeki tahribatı, Osmanlı Devleti'nin merkezinde çeşitli tedbirler alınmasını gerekli kılmıştır. Bu tedbirlerin birincisi yukarıda da anlatıldığı gibi Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın müstakilen Millî Timur'u yakalamakla görevlendirilmesidir. Millî Timur'u yakalamakla her ne kadar Bağdat valisi birinci derecede sorumlu olsa da; III. Selim, Rakka, Halep valilerini, Diyarbakır mütesellimini, Malatya sancağı idarecilerini Bağdat valisine yardım etmeleri konusunda görevlendirmiştir. Bu görevlendirme aslında bölge valilerinin, kıskançlık, çekememezlik, gammazlık gibi hislerini harekete geçirmiştir. Rakka valisi, Bağdat valisi hakkında Asitane'ye yazdığı bir tahriratta, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Millî Timur'u yakalamak ile müstakilen görevli olduğunu ancak buna rağmen yola düşmediği, gayret sarf etmediğini yazmıştır. Rakka Valisi İbrahim Paşa İstanbul'a gönderdiği tahriratta, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın bu Timur nedir ki bir günde yakalarım demesine rağmen Millî Timur'un yakalanmasını ağırdan aldığını belirtmiştir. Ayrıca Millî Timur'un ötede beride Bağdat valisi benim taraftarımdır dediğini ifade etmiştir. Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın Bağdat valisi aleyhinde İstanbul'a gönderdiği yazı 8 Ekim 1791 tarihlidir.⁴⁷⁴

Millî Timur galesi ile uğraşmak zorunda kalan III. Selim'e sunulan bir layihada acil bir durumda valilerin merkezden gelecek emirleri beklemesi nedeni ile zaman kaybı yaşadıklarını ve bu durumun çözülebilecek sorunları çözülmez hale getirmesini eleştirmiştir. Layihayı yazan kişi belli olmamakla birlikte III. Selim'e merkezî yönetim yerine bir nevi adem-i merkeziyetçi bir yönetim tavsiye etmiştir. Layiha yazarı eyaletlerde hızlı hareket edilmediği takdirde Rakka'da meydana gelen olayları hatırlatmış ve bazı karar alma mekanizmalarının eyaletlere bırakılması istenmiştir.⁴⁷⁵ Millî Timur galesinde; bölge valilerinin devletin başkenti ile yazışma yapmadan hareket etmemesi/edememesi valilerin birbirleri arkasından entrika çevirmelerinin başlıca sebebidir. Burada kamu yönetimi noktasında merkezî

⁴⁷³ BOA. AE. SSLM. III. 237. 13824.

⁴⁷⁴ BOA. C. DH. 349. 17417.

⁴⁷⁵ Fatih Yeşil, "III. Selim Devri Siyasî Literatürüne Bir Katkı: Yeni Bir Layiha Üzerine Notlar", *Bellefen* 76/275 (2012), 101.

yönetimin sakıncaları Millî Timur'un bölgedeki mütegalibeli hareketleri konusunda değerlendirilmiş bir husustur.

Millî Timur Güneydoğu Anadolu Bölgesi eyaletlerini ve Irak'ta bulunan bazı eyaletleri ve Suriye'nin kuzeyini karıştırmış ve Millî Timur'un hareketi artık bölgesel bir isyan hareketine dönüşmeye başlamıştır. Ancak bazı yüzeysel değerlendirmeler Osmanlı Devleti'nde taşra elitlerinin devlete isyan etmedikleri şeklinde ilginç yaklaşımlar vardır ki bu doğru değildir. Bu yaklaşım, devlette sorun çıkartarak mevki ve makam sahibi olmak isteyenleri, isyancı olarak değil kendilerine siyasî ikbal temin etmek tarzında değerlendirir.⁴⁷⁶ Ancak bu tür yaklaşımlar yani pazarlık sonucu mevki mansıp elde etmek çabası kişilerin hayatına mal olacağı gibi önemli riskleri de içinde barındırmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan iç karışıklıkların çoğu sosyoekonomik sorunlardan ortaya çıktığı unutulmamalıdır.

Halep Valisi Mustafa Paşa'ya Milli Timur'un ihlal ettiği asayiş temin etmek için birçok kez yazı gönderilmiştir. Mustafa Paşa'dan Milli Timur gâilesinin ortadan kaldırılması talep edilmiştir. Ayrıca Halep Valisi Mustafa Paşa'ya, Halep ahalisine zulmetmemesi ve aklını başına alması ve bir dakika bile gecikmeden nasıl ve ne şartta olursa olsun Milli Timur'u ele geçirmeye çalışması için 21 Mayıs 1792 tarihinde hüküm yazılmıştır. Hükümde Timur'un üzerine varılması ve gâilesinin bir an önce savulması istenmiştir. Halep Valisi Mustafa Paşa'ya nasihat edilerek Milli Timur işine başlamak konusunda tembellik ve rehavete kapılmaması istenmiştir.⁴⁷⁷

Bağdat valisinin tatar ağası Süleyman Ağa, Bağdat valisinin Milli Timur'u yakalamak için uğraştığını Mardin'e 4 saat mesafede bulunan Çöl tarafındaki Karadere denilen yere gelip burada konakladığını tahririnde ifade etmiştir. Milli Timur'un ise Fırat Irmağı'nın karşı tarafına geçmesi ihtimali olduğu yine Bağdat valisinin tatarı aracılığı ile ifade edilmiştir. Ayrıca Milli Timur'u destekleyen Yezidi Aşireti'nden Mersusanlı ve Şarkıyanlı Aşiretleri Mardin ve Diyarbakır arasında Kurs denen bir yere 3.000 hane olarak sığınmışlar, ikamet etmeye başlamışlardır. Tatar Halil, Milli Timur'u destekleyen Yezidi Şarkıyanlı ve Mersusanlı Aşireti'nin sığındıkları yeri Bağdat valisine bildirmiş ve Bağdat valisi bu aşiret mensubu kişilerin çoğunu kırdırmış ve ancak 100 nefer kişi bu kırimdan kurtulabilmiştir.

⁴⁷⁶ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, 21.

⁴⁷⁷ BOA. C.ZB. 8. 385.

Bağdat valisi, Mersusanlı ve Şarkıyanlı Aşiretlerine mensup, önde gelen yüz adamın kesik başını İstanbul'a Tatar Halil Ağa ile göndermiştir. Bağdat valisine, Milli Timur'un Halep'e 18-20 saat yakınında Zor Ormanı'nda 200-300 civarı asker ile ikamet ettiği bildirilmiştir. Sürgücü Meliği Hüseyin Ağa, Milli Timur'un yardımcılarında olup on iki bin askeri vardır. Milli Timur'un yardımcılarında Nurcu Meliği Hasan Ağa'nın 6.000 askeri vardır. Bağdat valisi bu iki kişiyi yanına davet ederek her ikisini de tutuklamış ve Mardin'e göndermiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Mardin'de Hüseyin Ağa ve El-Hac Hasan Ağa'yı astırmış ve askerlerin kendi tarafına geçmesini sağlamıştır.⁴⁷⁸

Halep Valisi Mustafa Paşa, Milli Timur'u yakalamaya istekli olmadığından çeşitli bahaneler üretmiştir. Halep Valisi Mustafa Paşa, Bağdat valisinin tatarbaşı Halil Ağa'ya Antep'te yetişmiş ve Tatar Halil'e *"Benim ne katırım, ne deve, ne çadırım vardır. Bu şekilde Milli Timur'un peşinden gitmeye gücüm yoktur."* demiştir.⁴⁷⁹ Halep valisinin bu sözüne karşılık; Bağdat valisinin Tatarbaşı Halil Ağa şunları söylemiştir: *"Şaki Timur, Halep eyaletinde olduğu için ve Devlet-i Aliyye sizden bu işleri görmenizi çok istiyor."* Halep Valisi Mustafa Paşa, Tatar Halil Ağa'nın bu sözlerine karşılık, *"Timur Zor Ormanı'nda değil Halep'in merkezinde olsa üzerine gidip yakalamaya gücüm yoktur"* demiştir. Tatar Halil Ağa takirinde, Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın da Milli Timur'u takip etmekten vazgeçtiğini ve dönüp Ruha'ya gittiğini ifade etmiştir. Tatar Halil, Rakka Valisi İbrahim Paşa ile Bağdat valisinin Rakka civarında görüşüğünü bildirmiştir. Tatar Halil'e göre bu görüşme Ruha ahalisi huzurunda gerçekleşmiştir. İki valinin görüşmesinde, Rakka Valisi İbrahim Paşa, Bağdat valisine; *"Paşam sizin Milli Timur'un peşine bizzat düşmenize gerek yoktur. Bana asker ve harçlık verin. Milli Timur'un üzerine ben varırım"* demiştir.⁴⁸⁰ Bağdat valisi de Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya 2.000 nefer süvari askeri, 40 kese akçe vermiş ve İbrahim Paşa'yı şaki Milli Timur'un üzerine göndermiştir. Ancak İbrahim Paşa, Milli Timur'un üstüne gitmemiş ve bugün, yarın giderim demiş ve o zamandan bu zamana kadar 57 gün geçmiştir. Bağdat valisi

⁴⁷⁸ BOA. HAT. 1409. 57206.

⁴⁷⁹ BOA. HAT 1409.57206.

⁴⁸⁰ BOA. HAT 1409.57206.

Sincar Suyu'na⁴⁸¹ gelmiş ve Tatar Halil Ağa'yı Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya göndererek, Milli Timur'un üstüne gitmesini istemiştir.⁴⁸² Yukarıda anlatılan olaylar Bağdat valisi Süleyman Paşa'nın tatarının naklettiği olaylardır. Süleyman Paşa ve O'nun tatarı bölge valilerini III. Selim'in gözünden düşürmek için bölge valilerinin aleyhinde birçok itham ve isnatlarda bulunmuştur.

Ancak Rakka Valisi İbrahim Paşa, Tatar Halil Ağa'ya hitaben: *"Bağdat valisi, seni benim üstüme mübaşir mi tayin etti? Milli Timur'u ele geçirme işi senin paşandan istenmiştir. Benden istenmemiştir."* demiştir. Rakka Valisi İbrahim Paşa, İbrahim'in Milli Aşireti'ne iskânbaşı olarak tayin edilmesine karşı çıkmış ve Milli Aşireti iskânbaşı olarak tayin edilmek istenen İbrahim'den 170 kese akçe vermez ise Milli Aşireti iskânbaşılığına Alel Mustafa'yı tayin edeceğini bildirmiştir. Bu durum karşısında İbrahim, Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya, *"Paşam şimdi akçe vakti değildir. Şakiyi yakalamaya odaklanalım. Milli Timur yakalandıktan sonra her nasıl emreder isen o şekilde yaparım"* demiştir.⁴⁸³ Rakka Valisi İbrahim Paşa bu duruma razı olmamıştır. İbrahim de Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya 70 kese akçe ve 70 deve vermesi karşılığında, Milli Aşireti iskânbaşılığı sözünü almıştır. Ancak İbrahim sözünü tutmayarak 70 deve ve 70 kese akçeyi vermemiş ve bu sebeple Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın deve ve akçeleri almasından korkarak, aşiretini Viranşehir'e götürmüş ve durumu Bağdat valisine anlatmıştır. Rakka Valisi İbrahim Paşa ise Bağdat valisinin tatarbaşı Halil Ağa'nın takririne göre, Alel Mustafa'yı hapisten çıkartmış delilbaşı odasına misafir etmiştir. Tatarbaşının raporuna göre, Rakka Valisi İbrahim Paşa, Alel Mustafa'yı Milli Aşireti İskânbaşı yapacağını söylemiş ve Asitane'den Alel Mustafa'nın katline ferman gelse ben yine onu iskânbaşı yapar hilati giydiririm demiştir. Tatar Halil Ağa'nın takririne göre Rakka Valisi İbrahim Paşa, bu sözlerden sonra Milli İbrahim'i ve Tatarbaşı Halil Ağa'yı kovmuştur. Halil Ağa bu takriri III. Selim'e H. 23 Safer 1206/M.12 Ağustos 1792 tarihinde sunmuştur. Halil Ağa'nın takririni okuyan III. Selim Halil Ağa'nın raporunun başına: *"Paşası da kâzib,*

⁴⁸¹ Sincar Suyu, haritada Nehr-i Sincar olarak yazılmıştır ki doğrusu Sincar'dır. Nehr-i Sincar, Musul eyaleti ve Sincar Dağı'nın Güneydoğusu'nda, Beriyye Gölü'nün batısındadır. Sincar Suyu'nun incelemek için Ek -6: Güneydoğu Anadolu Haritası ek s. 6.

⁴⁸² BOA. HAT 1409.57206.

⁴⁸³ BOA. HAT 1409.57206.

kendisi de" notunu yazmıştır.⁴⁸⁴ Süleyman Paşa'nın tatar ağasının bölge valilerini III. Selim'in gözünden düşürme çabaları III. Selim tarafından fark edilmiş ve III. Selim Bağdat valisi ve tatar ağasını yalancılıkla nitelendirmiştir.⁴⁸⁵

Yukarıdaki olaylardan anlaşılacağı üzere Bağdat valisi kendi tatarı aracılığı ile Rakka valisi üzerinde III. Selim nezdinde bir kötü algı oluşturmak için elinden geleni yapmıştır. Aynı şekilde Rakka valisi de Bağdat valisini gözden düşürmek için ne gerekiyorsa yapmıştır. Paşaların Milli Timur'u yakalayamamalarının sebebi; paşalar, bölgede Milli Timur ile mücadele yerine birbirleri ile rekâbet ediyorlardı.

Rakka eyaleti, Halep eyaletine katılmış ve Halep Valisi Mustafa Paşa'ya tevcih edilmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya göre Milli Timur'un yakalanamamasının sebebi Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın bu konuda ağır davranmasıdır. Rakka Valisi İbrahim Paşa, Mardin ve Ruha'ya bir miktar asker bırakmış ve bölgedeki askerleri Milli İskânbaşı İbrahim'in emrine bırakarak geri dönmüştür. Milli Timur, Fırat Nehri'nden Basra'ya doğru gitmiştir.⁴⁸⁶ Nehir, düşmana karşı doğal bir engeldir.⁴⁸⁷ Bağdat Valisi Süleyman Paşa bunun üzerine El-Ubeyd Aşireti'nden bazı piyadeleri Milli Timur'un arkasından göndermiştir. Milli Timur piyadeler ile çarpışmış, yenilmiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çarpışmada Timur'un kardeşi Derviş, Beşar Paşa'nın oğlu Sadun ele geçirilmiş ve kesik başları Dersaadet'e gönderilmiştir. Bu olaydan sonra, Mevali Aşireti Timur'dan ayrılmıştır. Milli Timur, Fırat Nehri kenarında Mesabih denilen yerde bir süre kalmıştır. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, El-Ubeyd Aşireti'ni Milli Timur'un üzerine tekrar salmıştır. Bu kez Milli Timur, tüm emval ve eşyasını Mesahip'te bırakarak 30-40 atlı ile kaçmak zorunda kalmıştır. Milli Timur'un düştüğü bu durum, Mardin, Diyarbakır voyvodaları ve El- Ubeyd Aşireti'nin ihtiyaçlarında İstanbul'a haber verilmiştir. İstanbul'dan gönderilen yazıda ise Milli Timur'un diri ya da ölü ele geçirildiği takdirde kesik başının Mardin voyvodasına verilmesi ve Mardin voyvodasının da Milli Timur'u diri ya da kesilmiş başını İstanbul'a göndermesi istenmiştir. Eğer iskânbaşı Milli Timur'u yakalama emrini yerine getirmez ise Mardin ve Ruha'da

⁴⁸⁴ BOA. HAT. 1409. 57206.

⁴⁸⁵ Rakka, Halep, Bağdat ve Diyarbakır, Malatya vs. idarecilerinin Millî Timur'u ele geçirmek için çalırlarken birbirleriyle ilgili girdikleri güç mücadelesi için bkz. Ekinci - Polat, "Şark Valileri ve Millî Timur Paşa", 95-118.

⁴⁸⁶ BOA. HAT. 1402. 56594.

⁴⁸⁷ Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, 30.

bırakılan asker, aşiretler ile üzerlerine varılması ve Milli Timur'un kesilmiş başının gönderilmesi için Diyarbakır, Mardin voyvodalarına, Ruha mütesellim ve âyanına buyrulduklarını gönderilmiştir. Rakka⁴⁸⁸ valisine bu konuda yardımcı olması talimatı verilmiştir. Ayrıca Halep valisine gönderilen silahşoran-ı hassadan Mustafa Ağa, Halep Valisi Mustafa Paşa'ya Milli Timur'un yakalanmasına yardım etmesi için verilen yazıyı Halep valisine vermiştir. Halep ve Rakka valisine gönderilen yazıda Milli Timur'un iskânbaşı olan kardeşi İbrahim'e sığındığı ve İbrahim'in evinde olduğu bildirilmiştir. Milli Timur'un burada gün geçtikçe güçlendiği de belirtilmiştir. Ayrıca Rakka ve Halep Valisi Mustafa Paşa'nın Battaloğlu olayında fazla masrafı olduğu, Rakka ve civarında kıtlık ve pahalılık olması sebebi ile Mustafa Paşa'nın zahiresinin 15 gün yetmemesi durumu olduğu da rapor edilmiş ve ilkbahara kadar sefer hazırlığı görülmesi ve ilkbaharda Milli Timur'un üzerine gidilmesinin uygun olduğu 18 Ağustos 1792 tarihli hatt-ı hümayuna ait bir yazıda belirtilmiştir. Halep Valisi Mustafa Paşa'ya gönderilen mübaşir Mustafa Ağa'dır ki bu kişi Milli Timur'un yenildiğini ve yok olmaya yüz tuttuğunu belirtmiştir. Diyarbakır voyvodası da kaimesinde Milli Timur'un yenilerek iskânbaşı olan kardeşi İbrahim'e sığındığını ve ittifak ettiklerini ve kendisinin Diyarbakır voyvodası olarak yollarını kapadıklarını belirtmiştir. Halep Valisi Mustafa Paşa, bahara kadar Halep'te ikamet etmek istediğini yazmıştır. Ancak Kudsi Efendi, Mustafa Paşa hiç beklemeden Milli Timur'un üzerine yürürse Milli Timur'un yenilgisinin kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli Timur'un bu şekilde sıkıştırılmasına rağmen Halep Valisi Mustafa Paşa'nın harekete geçmemesini eleştirmiştir. Bağdat valisi, Halep Valisi Mustafa Paşa'ya bir yazı göndererek Halep topraklarında bulunan Milli Timur'u ele geçirmek için harekete geçmemesini eleştirmiştir.⁴⁸⁹

III. Selim, Milli Timur'un bu şekilde yok olmaya yüz tutmuş iken; Bağdat Valisi Süleyman Paşa tarafından atanmış olan Milli İskânbaşı İbrahim'e sığındığı çaresiz bir ânında, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Milli Timur'un başını neden kesip göndermediğini sormuş, Milli Timur yakalanıncaya kadar takibin bırakılmamasını istemiştir. III. Selim, Milli Timur yok olmaya yüz tutmuşken ardını

⁴⁸⁸ Bazı belgelerde, yukarıda belirtildiği gibi, Rakka valileri, Rakka Valisi şeklinde değil, Ruha Valisi olarak da zikredilmiştir ki Rakka valileri yaşadıkları paşa sancağının adı olan Ruha valisi şeklindeki bir hitaba da muhatap olmuşlardır.

⁴⁸⁹ BOA. HAT. 1402. 56594.

boşlamaması ve bir an evvel üzerine varması ve cezasının verilmesini Halep ve Urfa valilikleri kendisine tevcih edilmiş olan Mustafa Paşa'dan istemiştir.⁴⁹⁰

Milli Timur'un izi sürülmüş ve Fırat Nehri üzerinde Bük denilen yerde Mevâli eşkıyasından Mehmet Hirfan'ın oğlu Mir Abdi ve Mevali Aşireti içlerinde olduğu haberi alınmıştır. Asker ve silah gereksinimleri karşılandıktan sonra Milli Timur'un peşine düşülmüştür. Çöl tarafı geçilmiş ve Milli Timur'un bulunduğu Mir Abdi'nin bulunduğu Bük denilen yere yaklaşılmış ve Bük denilen yere yakın Afşar Bıçağı denen yere ulaşılmıştır. Bu durum karşısında Milli Timur sadece 5 kişi ile Fırat Nehri'ni aşarak Irak tarafına geçmiştir. 22 Aralık 1791 tarihinde sunulan arza göre Milli Timur daha sonra Mardin tarafına geçmiş, sonra Diyarbakır eyaletinde Banoki İskân Ağa'nın evine gelmiştir. Bağdat valisi 500 süvari ile Milli Timur'u takip etmeye devam etmiş ve bir yandan da Diyarbakır Mütesellimi Şeyhzade İbrahim Ağa'ya haber verilmiştir.⁴⁹¹ Söz konusu arza göre Milli Timur'u Bağdat Valisi Süleyman Paşa ele geçirememiştir.⁴⁹²

Milli Timur ile Diyarbakırlı Şadizade Süleyman Bey çatışmaya girmiştir. Milli Timur, Şadizade Süleyman Bey'e yenilerek Milli İskânbaşı İbrahim'e sığınmıştır. Milli Timur'un kardeşi İbrahim'in yanına gitmesi yeni bir tuğyanın başlaması demektir. Diyarbakır Kaymakamı Kapıcıbaşı Seyyit İbrahim Ağa bu durumu fark ederek, Bağdat valisinin yanına gelmiştir. Diyarbakır Kaymakamı Kapıcıbaşı Seyyit İbrahim Ağa, Milli Timur'un ortadan kaldırılması için Bağdat valisinin Diyarbakır valisine yazmış olduğu yazıyı almış ve Diyarbakır valisine ulaştırmıştır. Böylelikle Milli Timur'un ve yandaşlarının sürekli kullandığı yollar, geçitler tutulmuştur. Diyarbakır valisi de 1 Şubat 1792 tarihinde Diyarbakır'dan hareket etmiştir. III. Selim Diyarbakır Kaymakamı Kapıcıbaşı Seyyit İbrahim Ağa'nın kendisine yazdığı bu yazının bir kenarına, "*manzurum olmuştur*" ve Milli Timur'u kast ederek izalesine dikkat edilmesini ifade eden bir not yazmıştır. III. Selim'in yazmış olduğu notun tarihi ise 18 Ağustos 1792'dir.⁴⁹³

⁴⁹⁰ BOA. HAT. 1402. 56594.

⁴⁹¹ BOA. C. DH. 3. 136.

⁴⁹² BOA. C. DH. 3.136.

⁴⁹³ BOA. HAT. 1402. 56580.

III. Selim kendisine gelen bir yazının kenarına ise Timur'un verdiği zararlarının ortadan kaldırılmasının ve öldürülmesinin vacip olduğunu, Milli Timur işinin bu şekilde kalması durumunda bölgede büyük çaplı sorunlar oluşturma tehlikesi bulunduğunu ve bu durumu sadrazama yazılmasını içeren bir notu kendisine gelen yazıya 18 Ağustos 1792 tarihinde eklemiştir.⁴⁹⁴

Milli Timur'un bölgede kanun tanımaz tavır, hareket ve icraatları İstanbul'u harekete geçirmiş ve İstanbul'da Rum Abdullah Efendi ve birkaç kişi bazı durumları görüşmek için bir mecliste toplanmıştır. Toplantıda görüşülen konulardan bir tanesi Milli Timur'un durumudur. Milli Timur'u yakalamak için görevlendirilen Bağdat ve Rakka valilerinin İstanbul'a gönderdikleri yazının birbiri ile çeliştiği tespiti yapılmıştır. Toplantıda Aliyyül Mustafa'nın durumu da görüşülmüştür. Aliyyül Mustafa, önce Milli İskânbaşı olarak atanmış, sonra azledilmiştir. Aliyyül Mustafa'nın idam edilmesi Bağdat valisince istenmiştir.⁴⁹⁵

Osmanlı Devleti Millî Timur gibi bir mütegalibeyi ortadan kaldırmak için Ruha'ya yakın birçok eyalet valisi ve sancak beyini harekete geçirmiştir.

III. Selim, Bağdat valisinin Aliyyül Mustafa hakkında önce övücü sözler söyleyip sonrasında Aliyyül Mustafa'yı kötölemesini eleştirmiştir.⁴⁹⁶ Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Aliyyül Mustafa'nın idam cezasının infazını Rakka valisinin yapmama ihtimaline karşı Deraliyye'ye bir arz göndererek, Rakka valisine Aliyyül Mustafa'nın idam edilmesini emretmesi için emirname gönderilmesini istemiş ve bu işte başarılı olmuştur.⁴⁹⁷

Rakka Valisi İbrahim Paşa, Aliyyül Mustafa'yı övmüştür. Bu durum açıklığa kavuşturulduktan sonra Aliyyül Mustafa'nın cezasının verilmesi hatt-ı hümayunda belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin iki veziri Milli Timur ve eski Milli İskânbaşı Aliyyül Mustafa konusunda birbirine düşmüştür. Bağdat valisi işin başında hilekârlık yapmaya çalışmıştır. Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya ise Battaloğlu Nuri Paşa ile çatıştığı için Antep civarındadır. İbrahim Paşa'ya, Battaloğlu Nuri Paşa ile mücadelede yeteri kadar adam görevlendirip kendisinin Rakka'ya dönmesi ve Milli

⁴⁹⁴ BOA. HAT. 1402. 56595.

⁴⁹⁵ BOA. HAT. 1387. 55132.

⁴⁹⁶ BOA. HAT. 1411. 57414.

⁴⁹⁷ BOA. HAT. 1411. 57414.

Timur'un ortadan kaldırılmasına destek vermesi istenmiştir. Diyarbakır Voyvodası Şeyhoğlu Seyyit İbrahim Ağa'nın da Milli Timur'u yakalamaya yardımcı olması ve Bağdat valisine bu konuda yardımcı olması istenmiştir. Bağdat valisi, Milli Timur'u yakalama konusunda sürekli Rakka Valisi İbrahim Paşa'yı bahane etmişti. Bağdat valisinin bahanesini ortadan kaldırmak için Rakka Valisi İbrahim Paşa azledilmiş ve Adana valiliğine atanmış, İbrahim Paşa'nın yerine, Köse Mustafa Paşa, Rakka valiliğine getirilmiştir. Adana Valisi Turunçzade ise Adana valiliğinden azledilmiş ve bir mahalde ikamete mecbur tutulmuştur. III. Selim, Milli Timur'un Osmanlı Devleti'ne ihanet ettiğini, bunun Timur'un yanına kalmayacağını, Rakka valiliğine Atanan Mustafa Paşa'nın eski vali gibi davranmaması ve Bağdat valisi ile ittifak içerisinde çalışmasını ve Milli Timur'un kesilmiş başının İstanbul'a göndermesini 18 Ağustos 1792 tarihinde istemiştir.⁴⁹⁸

Milli Timur'un Siverek'e saldırıları sürekli olarak devam etmiştir. Milli Timur'un Siverek'e saldırdığını duyan Siverek voyvodası, Timur'u takip etmiş ve bu takipte önce yedi kişinin sonrasında ele geçirdiği dört kişinin daha kafasını keserek kesik başları İstanbul'a yollamıştır. Diyarbakır Valisi Yusuf Paşa, Milli Timur ile ilgili olan biteni İstanbul'a yazmış ve Milli Timur'un tekrar Siverek'e saldırmasının beklendiğini, bu sebeple Timur'un Siverek'e saldırmasından önce Diyarbakır, Ergani, Siverek mütesellimlerinin hazırlık yaparak Milli Timur'un üzerine gitmesinin uygun bir durum olduğunu da 28 Temmuz 1794 tarihindeki yazısında ifade etmiştir.⁴⁹⁹

Milli Timur'un gücü kırılmıştır. Bölgedeki vali ve sancak beylerinin takibatı, Milli Timur ile olan mücadeleleri sonunda meyvesini vermiş ve Milli Timur Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile bir anlaşma yapmanın eşiğine gelmiştir. Bu anlaşma için Milli Timur, çadırından çıkmış ve Süleyman Paşa'nın makamına doğru yola koyulmuştur. Aslında Milli Timur'un aleyhinde verilen idam fermanı hâlâ geçerlidir. Milli Timur'un üzerine Mardin voyvodası salınmıştır. Milli Timur, Sincar tarafına gittiğinde de üzerine bir miktar asker gönderilmiştir. Milli Timur ile Milli Aşireti'nin de tekrar birleşeceği ve güçleneceği aşikârdır. Bu nedenle Timur ile aşireti arasına karışmamak şartı ile anlaşılmıştır. Milli Timur ile yapılan anlaşma gereği Milli Timur aşireti arasına karışmamak şartı ile Bağdat Valisi Süleyman Paşa tarafından

⁴⁹⁸ BOA. HAT. 1387. 55132.

⁴⁹⁹ BOA. HAT. 181. 8293.

Milli Timur'a bazı güvenceler verilmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli Timur ile yaptığı anlaşmayı bozmasının yanlış olacağını İstanbul'a gönderdiği kaimesinde ifade etmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa 11 Eylül 1794 tarihinde Deraliyye'ye gönderdiği kaimesinde, Milli Timur ile yaptığı anlaşmayı bozması halinde İran ve Arabistan tarafında anlaşma yaptığı hiçbir kabile ve aşiretin yaptığı anlaşmaya güvenmeyeceğini bildirmiştir. Süleyman Paşa, Milli Timur'u kimse ele geçirememiş olduğu halde Milli Timur ile anlaştıktan sonra biz Milli Timur'u şöyle yakalardık, tarzında söz söylemenin yanlış olduğunu bildirmiştir. Süleyman Paşa, Milli Timur ile anlaşma yapıldıktan ve Milli Timur ile karşılıklı antlaştıktan sonra anlaşmayı bozmanın yanlış olduğunu ifade etmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Milli Timur ile anlaşmanın bozulması istenirse ulul emre itaat gerektiğinden dolayı Milli Timur'u önce geldiği yere salacağını ve sonrasında Milli Timur'u tekrar yakalamak için peşine düşeceğini belirtmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Asitane'ye yazdığı arzında bütün açıklamalarının ardından, Milli Timur'un affı için emr-i âlî yazılması ve kendisine gönderilmesini talep etmiştir.⁵⁰⁰ Bağdat valisi Süleyman Paşa Millî Timur'a güvence verirken hükümet merkezine danışmamıştır. Bağdat valisinin Millî Timur'a güvenceler vermesi hükümet merkezince hoş karşılanmamıştır. Bağdat valisi, Millî Timur'a güvence vermesinin hükümet merkezinde hoş karşılanmaması üzerine verdiği güvence ve söz nedeniyle Millî Timur'a zarar vermeyeceğini İstanbul'a bildirmiştir. Bağdat valisi sözünü çiğnemek için Millî Timur'u serbest bırakarak geri peşine düşebileceğini hükümet merkezine bildirmesi Bağdat valisi Süleyman Paşa'nın sözünde duran bir insan olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Milli Timur firarı ve konargöçer olarak devletin bölgedeki tüm organlarını meşgul eder iken Rakka eyaletinde bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme Milli Timur'un gizli olan malının ortaya çıkarılma işidir. Rakka Valisi Es-Seyyit İbrahim Paşa, Milli Timur'un Rakka eyaletinde bazı kişilerde saklanan malını ortaya çıkartmıştır. Milli Timur'un Ruha'da malının kimde saklı olduğu 26 Mayıs 1797 tarihli Rakka Valisi Seyyit İbrahim Paşa'ya gönderilen hükümde belirtilmiştir. Milli Timur'a ait para, Ruha sakinlerinden Mudanlı Abdi Bey eli ile saklanmıştır.⁵⁰¹

⁵⁰⁰ BOA. HAT. 78. 3232.

⁵⁰¹ BOA. C. ML. 64. 2939; BOA. HAT. 1408. 57120.

Mudanlı Abdi Bey yakalanarak götürülmüş, tutuklanmış, tehdit edilmiş, hapsedilmiş ve üzerinde baskı kurularak Milli Timur'un paralarının nerelerde saklı olduğu ortaya çıkartılmıştır. Mudanlı Abdi Bey'in sakladığı Milli Timur'un parası kendi evine yakın bir yerde bir harabede, dört güğüm içine konularak, yere gömülmüştür. Bu durum üzerine Rakka'nın ileri gelenleri ve Ruha kadısı aracılığı ile Milli Timur'un saklanan parası ortaya çıkartılmıştır. Mudanlı Abdi Bey, Milli Timur'un parasının yerini itiraf ettiği gibi parasının miktarını gösterir defteri de yetkililere vermiştir. Yetkililer bu defteri almıştır. Ruha kadısının da bulunduğu bir heyet, Milli Timur'un parasını saklamış ve bunu kayıt etmiştir.⁵⁰²

Tablo 4: Millî Timur'un Ortaya Çıkartılan Serveti

Altın Cinsi	Adedi	Altın Cinsi	Adedi
Yıldız Altın	16.500	Mısır Altını	10.679
Nisfiye	3.152	Fındık Altını	58
Fındık Nisfiye	134	Reçberli Altın	2
Macar Altını	49	TOPLAM: 31.314 ⁵⁰³	

Kaynak: BOA. C. ML. 64. 2939.

Tablo 4 incelendiğinde Milli Timur'un ortaya çıkarılan malları 16.500 yıldız altın, 10.679 Mısır altını, 3152 nisfiye İstanbul altını, 758 adet fındık altını, 134 adet fındık nisfiyesi, 42 adet rençberli altın, 49 adet Macar altınıdır ki toplamı 31.389 ecnas altın olduğu görülür. Milli Timur'un altınlarını İstanbul'a götürönlör, Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın kapı kethüdası Seyyit Mehmet Efendi'nin mühürdarı Hafız Mustafa Efendi ve Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın tatar ağasıdır.⁵⁰⁴

Milli Timur'un serveti incelendiğinde altın, çeşit olarak bir çeşit değildir. Osmanlı Devleti'nde çok çeşitli para kullanıldığı için bu karışıklıklara, anarşilere yol açıyordu. II. Mustafa (1695-1703)⁵⁰⁵ zamanında para birliğini sağlamak ve tedavüldeki yabancı paraları yasaklamak amacı ile büyük bir para reformu yapılmıştır. 1696 yılında farklı nitelik ve nicelikteki altınlar toplanarak tek bir ayarda

⁵⁰² BOA. C. ML. 64. 2939.

⁵⁰³ BOA. C. ML. 64. 2939. numaralı arşiv belgesine göre Millî Timur'un açığa çıkartılan altınları toplamı 31.389 gibi görünüyorsa da bizim yaptığımız hesaplamaya göre Millî Timur'un açığa çıkartılan altınları toplamı 31.314'tür.

⁵⁰⁴ BOA. HAT. 1408. 57120.

⁵⁰⁵ Abdulkadir Özcan, "Mustafa II", *TDV. İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV., 2006), 31/275.

altın basılmak istenmiştir.⁵⁰⁶ Ancak yaklaşık 100 yıl sonra Millî Timur'un servetindeki altın portföyüne bakıldığında ayar ve çeşitliliği göz önünde bulundurulursa bu işte başarı sağlanamamış görünüyor. Nitekim 1703 yılında tuğralı, 1713 yılında zincirli, 1716 yılında findık gibi birçok altının türünün tekrar basıldığı görülmüştür.⁵⁰⁷

Rakka Valisi İbrahim Paşa, Milli Timur'un hazinesini İstanbul'a götüren kendi tatar ağasının yolda masrafları olduğunu ve bu şekilde görev yapan memurlara ihsanlarda bulunulduğunu ifade ederek tatar ağasına para istemiştir. Sultan III. Selim bunun üzerine, 15 Kasım 1797 tarihinde emsaline göre Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın tatar ağasına 500 kuruş verilmesini istemiştir.⁵⁰⁸

Millî Timur'un Başmuhasebe'ye teslim olunan, oradan da Daphane-i Amire'ye gönderilen parası şu birimlere gönderilmiştir: Hasköy Tophanesi'ne döküm için gönderilen miktar 25.000 kuruştur. Tophane-i Amire Kârhanesi'ne 10.000 kuruş gönderilmiştir. Tophane-i Amire mühimmatına 7.500 kuruş, Mühimmat-ı cephaneye 15.000 kuruş, mühimmat-ı hiyama 10.000 kuruş, arabacılar mühimmatına 10.000 kuruş, humbarahane inşa olunan arabalara 5.000 kuruş gönderilmiştir.⁵⁰⁹ Milli Timur'un malına el konulduktan sonra bu malların devletin hangi birimlerinde kullanıldığını incelemek için tablo 5'i inceleyiniz.

Tablo 5: Millî Timur'un Müsadere Edilen Servetinin Kullanıldığı Yerler

Yer İsmi	Kullanıldığı Sektör	Miktarı
Hasköy Tophanesi	Döküm	25.000 Kuruş
Tophane-i Âmire Kârhanesi	Belirtilmemiş	10.000 Kuruş
Tophane-i Amire	Mühimmat	7.500 kuruş
Belirtilmemiş ancak Tophane olması muhtemeldir.	Cebhane mühimmatı	15.000
Mühimmat-ı hiyam	Çadır mühimmatı	10.000
Humbarahane	Araba yapımı için	5.000

Kaynak: BOA. C. AS. 604. 25478.

⁵⁰⁶ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, 309.

⁵⁰⁷ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, 310.

⁵⁰⁸ BOA. C.NF. 47.2338.

⁵⁰⁹ BOA. C. AS. 604. 25478.

Cabbarzade Süleyman Bey, Rakka'da İbrahim Paşa ile oğlu Mehmet Paşa'nın Milli Timur ile çatışma durumunda olduğu 14 Haziran 1798 tarihinde III. Selim'e sunulan bir yazıda belirtilmiştir.⁵¹⁰ Ancak Milli Timur, Osmanlı Devleti'nin bölgede kendisi için yapmış olduğu seferberliği de görerek Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya yaklaşmaya mecbur kalmıştır. Milli Timur, Osmanlı Devleti'nin güç ve kudretini görmüş ve bu güç ve kuvvete boyun eğmiştir. Milli Timur böylelikle Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın emri altında bulunmuş ve ona hizmet etmiştir. Milli Timur'un Ruha, Diyarbakır, Halep, Maraş, Malatya, Bağdat civarındaki eşkıyalık faaliyetleri civar valilerin Timur'u sıkıştırması sonucu sınırlanmıştır. Timur, bölgede hareket kabiliyetini yetirmiş ve yakalanacağını anlamış olduğundan Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya sığınmıştır. Süleyman Paşa, Timur'a padişah tarafından vekâleten kendi tarafından emaneten güvence vermiştir. Milli Timur da kendisine gösterilen yerde oturmayı kabul etmiştir. Milli Timur'a güvenceyi Bağdat Valisi Süleyman Paşa, padişaha sormadan vermiştir. Padişah, eğer Milli Timur ile Süleyman Paşa'nın yaptığı anlaşmayı kabul etmez ise, Süleyman Paşa, Milli Timur'u salıvermesi gerektiğini zira Timur'la anlaşma yaptığını belirtmiş ve Milli Timur'u serbest bıraktıktan sonra geri peşine düşebileceğini belirtmiştir. Yıllarca Milli Timur'u yakalamaya uğraşan Osmanlı Devleti, Süleyman Paşa'nın Milli Timur'u serbest bırakma çabasını değerlendirmeye almıştır. Zira Süleyman Paşa, Deraliyye'ye sormadan Milli Timur'a güvence vermiştir. Timur da Süleyman Paşa'ya aşireti arasına girmeyeceğini Süleyman Paşa'nın gösterdiği yerde ikamet edeceğini taahhüt etmiştir. Süleyman Paşa'nın, Milli Timur ile anlaştığı, Süleyman Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği 24 Ekim 1794 tarihindeki yazısından anlaşılmıştır.⁵¹¹

Bağdat valisinin Milli Timur'u affetmesi aslında egemenin şiddete boyun eğmesi yani aslanın tilki olmasıdır. Bir sosyoloji teorisi olan aslan-tilki teorisine göre, aslan güçlü olduğunda kendi prensip ve ilkelerini karşısındakine dayatır ve yaptırır. Ancak aslan zayıfladığında, güçten ve iktidardan düştüğünde, istek ve prensiplerini karşısındakine yaptırmada zaaf yaşadığında, bu kez isteklerini karşısındakine dayatamaz. Zayıflayan aslan isteklerini dayatmak, sorunları kaba güç ile çözmek yerine, ortamı yumuşatarak ve kurnazca davranarak aslanlığı bırakır ve

⁵¹⁰ BOA. HAT. 173. 7465.

⁵¹¹ BOA. C. DH. 193. 9643.

içinden çıkamadığı problemleri tilkilikle yani kurnazca çözmeye çalışır.⁵¹² Osmanlı idarecileri Millî Timur'un muhalefetini kırarak, Millî Aşireti'ni başsız ve lidersiz bırakmayı hedeflemişlerdir. Bağdat valisinin Millî Timur'u affetmesi başlarda III. Selim tarafından kabul edilmemiştir. Fakat aslan tilki teorisine, III. Selim de Millî Timur'u affederek uymuş ve bölgedeki anarşiyi bir süreliğine durdurmuştur. Karen Barkey de devletin gerileme dönemine girdiği dönemi ve bu dönemde yaptığı manevraları gerilemenin delilleri olarak görmemiştir. Barkey gerileme dönemini, devletin patlak veren sorunlara karşı çözüm bulmaktaki kurnazlığı olarak görmüştür.⁵¹³

Bağdat Valisi Süleyman Paşa da Deraliyye'ye Milli Timur'u öven bir kaime göndermiştir. Süleyman Paşa kaimesinde Diyarbakır, Mardin, Musul gibi yerlerin karışıklığından söz etmiş ve sonrasında Ruha'da var olan iç karışıklıklarda insanların birbirlerini öldürmesinden bahsederek Ruha'yı iyi bilen Milli Timur'un Ruha'ya (Rakka eyaleti) vezirlik rütbesi ile vali olmasının Ruha'da var olan iç karışıklığı bitireceğini 8 Ekim 1797 tarihinde ifade etmiştir.⁵¹⁴

Bağdat Valisi Süleyman Paşa, her ne kadar Milli Timur'un affedilmesi değerlendirmesini yapsa da bir taraftan da Milli Timur'un yok edilmesi için aynı tarihlerde Milli İskanbaşı İbrahim'e, Milli Aşireti ihtiyarlarına Rakka valisi, Mardin ve Diyarbakır voyvodalarına buyrulduklar ve mübaşirler göndermiştir. Zira Dersaadet'ten Süleyman Paşa'ya, Milli Timur'un affı değil, kesik başı gelmesinde bir dakika bile gecikilme olmaması gerektiği emri verilmiştir. III. Selim, özellikle Bağdat Valisi Süleyman Paşa'yı ve Halep valisini işaret ederek el yazısı ile "*İşte bahar geldi.*" yazmıştır.⁵¹⁵ III. Selim bu sözleri ile baharda harekete geçileceği sözünü veren valilerine harekete geçme zamanının gerektiğini de bildirmiştir. Milli Timur Rakka valisi olarak atandığı zaman Ruhalıların Milli Timur'a tepkilerini incelemiden önce Milli Timur gibi bölgesinde güçlü âyan ve mütegalibelerin bu tür bir vali atama ya da atanmalarına nasıl tepki verdiğini kısaca açıklayalım.

⁵¹² Julien Freund, *Pareto La Théorie de L'équilibre* (Paris: Seghers, 1974), 166-167.

⁵¹³ Karen Barkey, *Eşkılar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), VI.

⁵¹⁴ BOA. HAT. 37. 1880.

⁵¹⁵ BOA. HAT. 1417. 57940.

Âyanlar baskı ve nüfuzlarını o kadar ilerletmişlerdi ki Silistre'ye atanan valiyi Tirsinikli İsmail Şehre girdirmemiştir.⁵¹⁶ Uzunçarşılı âyanlardan vezirlik talep edenler olduğunu ifade etmiştir⁵¹⁷ ki Ruha'da Firuz Paşa ve Milli Timur Paşa bunun somut örneğidir. Aşağıda ise Milli Timur vali olarak atandığında, Ruha ahalisi Milli Timur'un Ruha'ya girmesini engellemiştir. Osmanlı klasik döneminde kapıkulu askerlerinin siyasi ağırlığı fazla idi. Yeniçeri ağalığı vezirliğe giden kestirme yol olarak görülürdü.⁵¹⁸ Ancak Osmanlı Devleti'nin savaşlarda yenilmesi, ekonomideki kötüye gidiş, eyalette bulunan tımar sisteminin bozulması, tımarlı sipahilerin hak etmeyenlere verilmesi gibi yapısal bozulmalar taşrada yeni bir güç unsurunu ortaya çıkartmıştır. Bu unsur hiç şüphesiz taşra elitleri, yerel unsurlar denilen, vali, mütesellim, alay beyi, kadı, âyan, mütegalibe, zaleme, eşirra vb. isim sıfatları olan kişilerdir.

Nihâyet Milli Timur'un Osmanlı Devleti ile mücadelesi meyvesini vermiş ve Milli Timur'un 28 Ocak 1801 tarihinde Rakka'ya vali olarak atanmıştır. Bu durum aslında 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında padişah otoritesinin azaldığı ve âyanların güçlerinin arttığı şeklinde değerlendirmek gerekir.⁵¹⁹

Milli Timur'un Rakka valiliğine atanması nedeni ile kendisine 1 samur kürk ve bohça gönderilmiştir ki Milli Timur Paşa'ya gönderilen eşyanın değeri 49.000 kuruştur.⁵²⁰ Timur'un 14 Mayıs 1801 tarihinde vali olarak atandığı haberi Rakka'ya gelmiştir. Oysa Milli Timur ile Ruhaililer arasında geçmişe dayanan anlaşmazlıklar olduğundan dolayı Rakka'ya vali olması haberi, Ruha ahalisinde hoş karşılanmamıştır. Ruha'da Mevlûd-ı Halilü'r-Rahman Şeyhi Şeyh Hüseyin Efendi, Milli Timur'un Rakka valisi olarak atanmasına itiraz ederek bir ilâm yazmıştır. Timur'un Rakka'ya vali olarak atanması karşısında Hamavîzade El-Hac Mehmet Efendi de bu atamanın Ruha ve Milli Timur arasındaki gerginliği arttıracak bir atama olduğunu belirten bir kaime yazmıştır. Milli Timur'un İskânbaşılığı döneminde

⁵¹⁶ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 14, 15.

⁵¹⁷ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 18.

⁵¹⁸ Metin Kunt - Sina Akşin, "Siyasî Tarih", *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1988), 60.

⁵¹⁹ David Nicolle, *The Ottomans Empire of Faith* (Ludlov: Thalamus Publishing, 2008), 141.

⁵²⁰ BOA. C. DH. 246. 12289.

bölgeyi isyan ateşi ile harap hale getirmesi ve birçok Osmanlı valisini uğraştırması hatırlatılmıştır. Ruhhalıların Milli Timur'u şehre girdirmemesi, onun Ruhalıları karşı olan kin ve garezini daha da artmıştır. Bu nedenle Milli Timur'un Ruha'ya girmesi, Ruha'da bulunan fukara ve zayıf ve düşkünlerin ezilmesini arttırma ihtimali vardır.⁵²¹

Millî Timur'un Ruha ve civarında çıkartmış olduğu gaile Ruha'ya zarar vermiştir. Şöyle ki: gibi malikâne ve mukataalar belli bir dönemden sonra eyalet valilerine verilmeye başlanmıştır. Rakka eyaleti mukataaları 1716-1717 senelerinde 125.000 kuruş muaccele ile Rakka Valisi Ali Paşa'ya, 1725-1726 senelerinde 150.000 kuruş muaccele ile Tebriz Seraskeri Abdullah Paşa'ya, 1736-1737 senelerinde 100.000 kuruş muaccele ile Ahmet Paşa'ya tevcih olunmuştur. Ahmet Paşa'nın reayaya zulmünden dolayı Ahmet Paşa'dan alınarak 100.000 kuruş muaccele ile 1745-1746 senelerinde Hac Emiri Mustafa Paşa'ya, 1160 senesinde 120.000 kuruşa Rakka mukataası Hac Emiri Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Rakka eyaleti mukataasını malikâne olarak alan kişiler mukataanın parasını düzenli ödemişlerdir. Ancak Millî Timur'un Rakka'da asayiş ve emniyeti bozması nedeniyle Rakka eyaletinin malikâne, iltizam cinsinden değeri düşmüştür. 1780-1781'den başlayarak 1792-1793 yıllarına gelindiğinde Milli Timur, Rakka eyaletini istila etmiş ve eyalet harap olmuştur. Milli Timur'un Rakka eyaletini istilasını sebebi ile yaklaşık 10 yıldan beri Rakka eyaleti mukataatı mal-ı mirisi tam tahsil olunamamıştır. Milli Timur'un Rakka eyaletindeki baskı ve istila hareketi devam eder ise Rakka gibi büyük bir eyaletin ahalisinin eyaleti terk edeceği ve eyaletin boşalacağı açıktır. 29 Aralık 1792 tarihli yazıya göre Rakka eyaleti, Mustafa Paşa'ya 50.000 kuruşa verilmiştir. Mustafa Paşa 50.000 kuruşun 20.000 kuruşunu teslim etmiştir. Geriye kalan 20.000 kuruşunu da teslim etmesi istenmiştir.⁵²² Yukarıda belirtilen Rakka haslarının Millî Timur gaillesinden sonra düşmesi Millî Timur'un Ruha'ya verdiği zararı yansıtması açısından önemlidir.

Millî Timur'un Rakka'ya vali olarak atanması Barkey'in ifadeleriyle aslında yeni ortaya çıkan muhalefetin satın alınması amacı ile makam ve mansıp vermekten başka bir şey değildir.⁵²³ 2 Mayıs 1802 tarihinden bir yıl önce Rakka'ya vali olarak

⁵²¹ BOA. HAT. 72. 3003.

⁵²² BOA. C. ML. 482. 19659.

⁵²³ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, 2.

atanmıştır. Milli Timur Rakka'ya vali olarak atandığı için bulunduğu yerden Rakka'ya hareket etmesi istenmiştir. Milli Timur, Rakka'ya yaklaştığında, Rakka eyaleti ahalisinin yaratılışındaki sertliğinden dolayı Milli Timur'u Rakka (Ruha) ahalisi şehre almamıştır. Ruha ahalisine Milli Timur'a itaat etmeleri öğütü verilmiş; ancak Ruhahılar Milli Timur'u şehre sokmamışlardır. Bu durumda Milli Timur'un Ruha'ya zorla girmesi ve ahaliyi itaat altına alması gerekli hale gelmiştir. Ancak III. Selim'in ahaliye eziyet edilmesine asla rızası olmadığından dolayı, Milli Timur'un Ruha halkına güvence vermesini istenmiştir. Milli Timur'un ahaliye zulmetmemesi, adalet üzere davranması gibi konularda güvence vermesi istenmiştir. Ancak Ruha ahalisi, Milli Timur'un vermek istediği itimadnameyi de kabul etmemiştir. Milli Timur Ruha'ya yaklaşmış ve Ruha'ya kâğıtlar göndererek kimseye zulmetmeyeceğini taahhüt etmiştir. Ancak Ruhahılar bu durumu kabul etmemiştir. Bu durumda Milli Timur, şehre zorla girme teşebbüsünde bulunma yolunu seçmiştir ki burada da şehre girildiğinde fukaraya, güçsüzlere, ehl-i örf zümresine dokunulmaması ve bu zümrelerin mallarının, canlarının korunması, III. Selim tarafından istenmiştir. Milli Timur üç kez Ruha ahalisine şehre girdirmeleri konusunda yazılar göndermiş ama başarılı olamamıştır. Bu sebeple, Milli Timur'un şehre girdirilmemesi konusundan doğan tüm sonuçların vebalinin Ruha ahalisine ait olduğu gönderilen yazıda ifade edilmiştir. Milli Timur, Ruhahıların üzerine varıp, cebren ve kahren şehri kuşatmış ve şehre girmiştir. Şehre girdiğinde isyana karışıkları belli olan ahalinin cezaları düzenlenmiş ve ahalinin itaata ve Milli Timur'a bağlılıkları sağlanmıştır. Milli Timur'a gönderilen 2 Mayıs 1802 tarihli hükümde köylülerin ve mezralarda yaşayanların can, mal ve namuslarının korunması ve bunların namus, mal ve canlarının Milli Timur'un kendi mal, can ve namusu gibi bilmesi istenmiştir.⁵²⁴ Millî Timur'un Ruha ve civarındaki mütegalibelik olaylarından sonra Rakka'ya (Ruha) vali yapılması Ruha ahalisince hoş karşılanmamıştır. Milli Timur'un bir vali olarak kente alınmaması sadece Milli Timur'a uygulanmamıştır. Yukarıda da açıklandığı gibi Ruha'ya atanan bazı valiler Millî Timur'un karşılaştığı muamele ile karşılaşmışlardır.

Ruha'ya vali olarak atandığı halde, Ruha halkı Hamavîzade Ahmet Paşa'yı şehre girdirmemişlerdir. Bu durum kentin baskıcı, zorba insanlardan ne kadar çok

⁵²⁴ BOA. C. DH. 310. 15470.

çektğini de göstermesi açısından önemlidir. Ruha halkı, mütegalibe, zaleme ve cebabireden o kadar muzdarip ve mağdur olmuştur ki ber vech-i malikâne Rakka valiliği verilen Hamavîzade Ahmet Paşa'nın görevden alınması ve Rakka'ya yeni bir vali atanması için birkaç kez Asitane'ye dilekçeler göndermişlerdir. Hamavîzade Ahmet Paşa, itaat dairesinden çıkmış, kanun ve kurallar ile eyaletini yönetmesi gerekirken isyan ve azgınlığını arttırarak, halka çeşitli tarzda zulmetmiştir. Hamavîzade Ahmet Paşa, Erzurum canibi seraskeri olarak görevini tamamlamış ve görev yeri olan Ruha'ya dönmek için yola çıkmıştır. Paşa, Ruha yakınlarına geldiğinde Ruha halkının kendisini şehre sokmamak için direndiğini görmüştür. Hamavîzade Ahmep Paşa, vezareti altında bulunan reayaya zulmettiği, birçok hususta halktan zulmen ve cebren para aldığı Ruha halkı tarafından ve Ruha Mahkemesi tarafından Asitane'ye arz ve ilâm edilmiştir. 1745-1746 tarihinde, Ruha halkının Asitane'ye gönderdiği dilekçeler ve ilâmda Hamavîzade Ahmet Paşa'nın iftiraları, aldığı rüşvet, görevini kötüye kullandığı ve mütegalibeden olduğu sicile geçirilmiş ve ilam olarak Asitane'ye gönderilmiştir. Hamavîzade Ahmet Paşa'nın zulmünden kaynaklı şikâyet edilmesi, Asitane'de değerlendirilmiş ve Ahmet Paşa'nın tuğ ve sancağı ref edilmiş ve kendisi Rodos'a sürülme kararı çıkmış ve bu karar Hamavîzade Ahmet Paşa'ya mübaşir aracılığı ile tebliğ edilmiştir. Hamavîzade Ahmet Paşa bu karar karşısında mübaşiri oyalamış ve kendi emri altında bulunan leventleri kışkırtmıştır. Leventler "*Biz paşamızı vermeyiz*" diyerek isyan bayrağını açmışlardır. Esasen beylerbeylerinin, sancak beylerinin kapılarında besledikleri leventleri, sekbanları bu nevi olaylarda asayişi ortadan kaldırıcı öneme sahip olduğu olaydan anlaşılmaktadır. Hamavîzade Ahmet Paşa'nın vezirliğinin alınarak Rodos'a sürülme kararı, paşanın kapısında bulunan levendat tarafından kabul edilmemiş ve isyan ateşi bölgeyi sarmıştır. Mübaşir İstanbul'a dönmüş, olan biteni anlatmıştır. Asitane'den Hamavîzade Ahmet Paşa'nın idamına hüküm çıkmıştır. Ancak, idam kararı infaz edilemeden Hamavîzade Ahmet Paşa Mercidabık'ta vefat etmiştir.⁵²⁵

Hamavîzade Ahmet Paşa damadı Süleyman Ağa'yı mütesellim yapmıştır. Rakka Mütesellimi Süleyman Ağa, Ruha ahalisine zulmetmiştir. Ruha ahalisinin ayaklanmasında Hamavîzade Ahmet Paşa damadı Süleyman Ağa'nın rolü fazladır.⁵²⁶

⁵²⁵ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, 98-103.

⁵²⁶ Günay, *Ruha Valisi Hamavîzade Ahmet Paşa'nın Vekayii*, VII, IX, 15.

Ruha halkı Hamavîzade Ahmet Paşa'yı şehre girdirmemiştir. Ancak Ruha halkı devletin atadığı bir veziri şehre girdirmemesinin cezasını görmediği için Dibacı İbrahim Paşa'yı da şehre girdirmemişlerdir. Dibacı İbrahim Paşa'nın yerine 8 Ağustos 1758 tarihinde Numan Paşa, Rakka valiliğine atanmıştır.⁵²⁷ Genelde bir kişinin başkanlık yaptığı mütegalibe hareketleri olurken Ruha halkının vezirleri şehre girdirmemeleri kitlesel bir tegallüp olarak ya da padişah iradesine bir tepki olarak değerlendirilmelidir. Zira valiyi atayan irade en nihayette padişahın iradesidir.

Diyarbakır Valisi Osman Paşa, Milli Timur Paşa'nın Rakka eyaleti valiliğine atanması ricasını Deraliyye'ye yazmış ve Maden Emini Yusuf Ziya Paşa'ya da bu hususta 14 Ağustos 1808 tarihinde bir bilgi yazısı göndermiştir.⁵²⁸

Milli Timur'un Rakka'ya vali olarak atanması, Osmanlı Devleti'nin bir aşiret reisi ile mücadelesinde aslan iken tilki pozisyonuna geçmesidir. Osmanlı Devleti'ni Milli Timur'u vali olarak atamaya iten güç ise Millî Timur'un bölgedeki etkisi ve nüfuzudur. Burada etki terimine açıklık getirmek faydalı olur. Etki bir kaba kuvvet olabildiği gibi, ceza verebilme yeteneği, servet, saygınlık, sevgi, norm ve herhangi bir değerler de olabilir. İktidar sözcüğü ise zorlayıcılık, yaptırımlara başvurma tehdididir. İktidar alanı oluşturmak, benimsenmiş siyasete uyulmadığında doğrudan doğruya muhatabına ağır kayıplar verdirerek, bir tehdit oluşturmak ve başkalarının siyasetini etkilemektir.⁵²⁹ Millî Timur da kendisine bir iktidar alanı meydana getirmeyi başarmıştır. Millî Timur'un bölgedeki etkinliklerinde aşiret reisliğinden servetine kadar birçok şey etkili olmuştur. Söz gelimi Rakka valisinin bir yıllık geliri altı yüz seksen bir bin elli altı akçe iken Millî Timur'un elinde bulunan tımar ve zeamet toprak geliri 3.774.758 akçeden fazlaydı. Millî Timur'un uhdesinde bulunan tımar ve zeametlerin bazı kaza ve sancaklara göre dağılımını incelemek Millî Timur'un uhdesinde olan yerleri ve dağılımlarını görmek açısından yararlı olacaktır.⁵³⁰

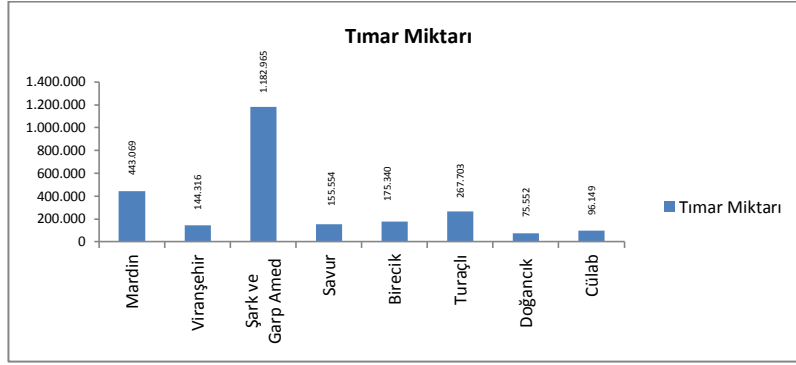
⁵²⁷ Mehmet Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*, ed. Ziya Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 1/691-692.

⁵²⁸ BOA. TS. MA. e. 652. 61.

⁵²⁹ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli (İstanbul: Varlık Yayınları, 1982), 182.

⁵³⁰ Milli Timur'un elinde bulunan tımar gelirlerini incelemek için grafik 3'e, Rakka beylerbeyi ve bu eyaletin sancak beylerleri ile gelirlerini incelemek için grafik 4'e bakınız.

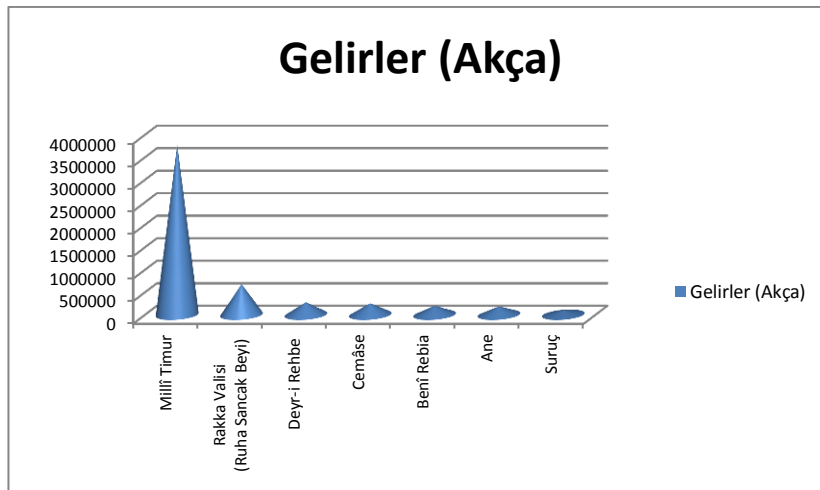
Grafik 3: Millî Timur'un Uhdesinde Kayıtlı Bazı Tımar ve Zeamet Yerleri

Kaynak: BOA. MAD. d. 15925.

Grafik 3 çerçevesinde, Millî Timur'un tasarrufunda bulundurduğu tımar ve zeamet yerleri ile Rakka eyaletinin sancaklarındaki beylerin haslarını karşılaştırdığımızda Millî Timur'un servet hususunda Paşa sancağı Ruha'da yaşayan Rakka beylerbeyini katbekat geçtiği açıkça görülür. Millî Timur'un bu kadar tımar ve zeameti nasıl edindiği malumdur. Millî Timur bölgede karışıklık çıkarttığında reayaya baskı yapmıştır. Bu baskılar reayanın yaşadığı yeri terk etmesine sebep olmuştur. Terk edilen köy ve mezralara el koyan Millî Timur, Rakka eyaletinde hatırı sayılır bir servete sahip olmuştur. Millî Timur'un babası Mahmut ve dedesi Keleş Abdi'nin bölgede yapmış oldukları eşkıyalığın da Millî Timur'un nüfuzuna ve gücüne katkı sağladığı bir gerçektir. Aşağıdaki grafikte Millî Timur ve Rakka eyaleti sancağı beylerinin gelirleri grafik olarak verilmiştir.

Grafik 4: Millî Timur'un ve Sancak Beylerinin Toprak Gelirleri

Kaynak: Aynî Ali, *Aynî Ali Efendi'nin Kavânîn Risâlesi Düstûru'l-Amel*, 1609, 7.; BOA. MAD. d. 15925.

Grafik 4'te görüldüğü gibi eyalet valisi ile bile Millî Timur'un geliri arasında uçurum vardır. Grafik 3'teki Millî Timur'a ait olan bilgiler hariç tüm bilgiler Aynî Ali Risalesi'nden alınmıştır. Millî Timur'un elindeki bu zenginlik, büyük bir aşiretin reisi olması ve buradan devşirdiği güç ve tarihsel süreçte babası ve dedesinden gelen nüfuz ve otorite Millî Timur'a bölgede resmî bir muhataplık ta kazandırmıştır. Millî Timur'un devlet nezdinde muhatap alınması ve elinde bulundurduğu güç onu Rakka valiliğine kadar taşımıştır.

Millî Timur Rakka'ya vali olduğunda Firuz Paşa'nın zimmetine geçirdiği mal-ı mîrînin araştırılması,⁵³¹ Rumkale voyvodası Bekir Bey'in voyvodalıktan alınması,⁵³² zimmetlerinde mal-ı mîrî olanlardan mal-ı mîrînin tahsil edilmesi⁵³³ gibi vali olarak üstüne düşen görevleri yapmıştır.

Millî Timur Rakka'ya vali olduktan sonra mütegalibeliği bırakmamıştır. Millî Timur bir vali olarak adam öldüren, yol kesen, mal gasp eden Kara Mehmet'i yanında himaye etmiştir.⁵³⁴ Rakka valisi Millî Timur eyaletinin sınırlarından çıkarak Antep'in köy ve nahiyelerine saldırmıştır. Millî Timur'un Nizip, Antep ve Rumkale tarafındaki faaliyetleri Millî Timur'u Halep ve Maraş valileri ile karşı karşıya getirmiştir.⁵³⁵ Millî Timur'un Maraş beylerbeyi Kalender Paşa ile çatışması üzerine Millî Timur'un Ruha'ya, Kalender Paşa'nın Maraş'a dönmesi emredilmiştir.⁵³⁶

Millî Timur'un vali olarak yaptığı mütegalibeliklerden birisi de vali olmadan önce çatışmaya girdiği El-Ubeyd Aşireti ile tekrar çatışmaya girmesidir. Rakka Valisi Milli Timur'un El-Ubeyd Aşireti ile eskiye dayanan bir düşmanlığı vardır. Milli Timur, El-Ubeyd Aşireti ile olan düşmanlığı sebebiyle El-Ubeyd Aşireti ile

⁵³¹ BOA. C.DH. 307. 15324; BOA. C.DH. 307. 15324. 2; BOA. C.DH. 307. 15324. 4; BOA. C.DH. 307. 15324. 7.

⁵³² BOA. C. DH. 349. 17436.

⁵³³ BOA. C.ML. 21. 973; BOA. C.ML. 734. 29983. 2; BOA. C. ML. 446. 18034.

⁵³⁴ BOA. C. DH. 274. 13657.

⁵³⁵ BOA. C. DH. 5. 201.

⁵³⁶ BOA. C. DH. 41. 2014.

çatışmıştır.⁵³⁷ El-Ubeyd Aşireti, 30.000 çadırılı büyük bir kabiledir. Yukarıda bahsedildiği gibi Milli Timur vali olmadan önce, Bağdat Valisi Süleyman Paşa tarafından yakalanmak için kovalandığında da El-Ubeyd Aşireti ile çarpışmış ve yenilmiştir. Milli Timur, bu kez Rakka valisi sıfatı ile El-Ubeyd Aşireti ve Şavizadeler ile çatışmıştır. Milli Timur, çatışmada yenilerek, 500 kadar adamı ile Siverek taraflarına çekilmeye mecbur kalmıştır. Milli Timur'un birçok emval ve eşyası yağmalanmıştır. Bu haberleri Deraliyye'ye 23 Eylül 1803 tarihinde Diyarbakır Valisi Mehmet Paşa bildirmiştir.⁵³⁸

Milli Timur'un Rakka ve civarında vali olarak yaptığı taşkınlıklar onun azline sebep olmuştur. Milli Timur azledilmiş fakat bir yerde ikamete mecbur edilemeden firar etmiştir. Diyarbakır Valisi Mehmet Paşa, Timur'un Şavizadeler ve El-Ubeyd kabilesine çatışmada yenildiğini ve beş-altı atlı ile kaçtığını Deraliyye'ye 10 Nisan 1804 tarihinde bildirmiştir.⁵³⁹ III. Selim 10 Nisan 1804 tarihinde Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Mili Timur'u hilekârlık yaparak kendisinin saldığını ifade etmiştir. Milli Timur'un tekrar aşireti içerisine karışması halinde eskisinden daha kuvvetli bir şekilde isyan edeceğini ifade etmiş ve her nasıl ve ne şekilde olur ise olsun Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Milli Timur'u ele geçirmesi istenmiştir.⁵⁴⁰

XVIII. yüzyılda güçlenen âyanlara sığınan kişiler olmuştur.⁵⁴¹ Bu şekilde Ruha'nın ileri gelenlerinden biri olan Milli Timur Paşa'ya da Ömer isimli bir kişi sığınmıştır. Ömer isimli kişi Rakka eyaleti âyanlığını tegallüben ele geçirmiş ve Rakka eyaletini karıştırarak ifsat etmiştir. Ömer'in Rakka'da yaptıkları kötü işler, emval-i miriye'nin tahsilini zorlaştırmıştır. Ömer isimli kişi Rakka valilerinin birçoğunu tahkir etmiştir. Bu nedenle Ömer'in öldürülmesine ferman çıkarılmış ve mal varlığına el konulması kararlaştırılmıştır. Rakka Valisi Osman Paşa, Ömer'i öldürmüştür. Timur ise üç yıllık valiliği döneminde muharebe, mukatele, katl-i nüfus ve mal gasbetmek, ırza tasallut, köyleri tahrip ile geçmiştir. Bu nedenle Rakka ahalisi, Osman Paşa'dan memnun olduklarını ve Milli Timur'a tekrar Rakka

⁵³⁷ Tahir Ögüt, *18-19. YY'da Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 123.; BOA. HAT. 78. 3246.

⁵³⁸ BOA. HAT. 78. 3246.

⁵³⁹ BOA. HAT. 107. 4219.

⁵⁴⁰ BOA. HAT. 1436. 59050.

⁵⁴¹ Özkaya, *Âyanlık*, 13.

valiliğinin verilmemesini istemişlerdir.⁵⁴² Ancak Ömer'in yardımcıları Ömer'in muhallefatını vermemek için kaçarak Milli Timur Paşa'ya sığınmışlardır. Bu kişiler Milli Timur Paşa'nın tekrar Rakka valisi olmasını istemişlerdir. Ancak bu istekleri Milli Timur Paşa için değil ellerindeki şaki Ömer'in muhallefatını kimseye vermemek içindir. Bu kişilerin Milli Timur Paşa'ya sığınmaları Ruha'yı karıştırabilecek kadar önemlidir. Zira Milli Timur Paşa Hülâgu meşrep bir kişidir.⁵⁴³ Bu durum bize âyan olan kişilerin servetlerini genellikle kanun dışı yollarla elde ettiklerini göstermiştir.⁵⁴⁴

Milli Timur yukarıda da açıklandığı gibi Siverek sancağını zaman zaman basmıştır. Siverek sancağı sipahileri sefere memur edilmiştir. Milli Timur, Milli Ektrat eşkıyası ve Karakeçili bazı müfsitler ve Ruha'da bazıları ile birlik olarak Rakka Valisi İbrahim Paşa ve oğlunu yenmiş, emval, eşya ve hayvanlarını gasbetmiştir. Milli Timur, Siverek'i kuşatmıştır. Bu nedenle de Siverek'in sipahi ve zaimleri sefere gitmemiş ve sefere gitmekten aflarını ve durumlarını, meclis-i şer'e gelerek 27 Şubat 1808 tarihinde Siverek kadısından istemişlerdir.⁵⁴⁵ Aynı tarihlerde Siverek'in ileri gelenler Maden Emîni Yusuf Paşa'ya dilekçe yazarak Siverek'in de Maden-i Hümayun'a ait yerlerden olduğunu ve Milli Timur Paşa'nın Siverek'e saldırması durumunda Maden Emîni Yusuf Paşa'nın Siverek'i Milli Timur'a yağma ettirmemesini isteyen dilekçe yazmışlardır.⁵⁴⁶

Riştanzade Abdurrahman Paşa, Malatya'da her geçen gün ahaliye baskı ve zulmünü arttırmıştır. Abdurrahman Paşa, Malatya'nın Maadin-i Hümayun'dan ayırmıştır. Malatya'nın tekrar Maadin-i Hümayun'a dâhil edilmesi için Hicaz tarafı Sipahsaları Yusuf Ziya Paşa, Riştanzade Abdurrahman Paşa'ya öğüt vermiştir ancak verilen öğütler fayda vermemiştir. Abdurrahman Paşa tüm emval ve eşyasını Milli Timur Paşa tarafına göndermiştir.⁵⁴⁷ Riştanzade Abdurrahman Paşa, Milli Timur

⁵⁴² BOA. TS. MA. e. 478. 51.

⁵⁴³ BOA. TS. MA. e. 693. 32.

⁵⁴⁴ Özkaya, *Âyânlık*, 14.

⁵⁴⁵ BOA. TS. MA. e. 498. 43.

⁵⁴⁶ BOA. TS. MA. e. 498. 46.

⁵⁴⁷ BOA. HAT. 503. 24749; BOA. TS. MA. e. 721. 9; BOA. TS. MA. e. 682. 39; BOA. HAT. 503. 24751.

tarafına firar etmiştir.⁵⁴⁸ Bu durum karşısında Hicaz tarafı sipahsaları Yusuf Ziya Paşa, Abdurrahman Paşa firar ettiği için mirmiranlığının alınması, uzak bir yere sürülmesi, mukataasının alınmasını istemiştir. Paşa'nın emval ve eşyasına el konulması ve satılması için Yusuf Ziya Paşa bu mal ve eşyaların ayrıntılı yazılmasını da istemiştir. Ancak daha sonra; Paşa'nın mirmiranlığının alınması, başka bir yere sürgün edilmesi; fakat mukataasının alınması ve mal ve eşyasına el konulması durumu tehir edilmiştir. Daha sonra ise Rışvanzade Abdurrahman Paşa'nın başka yere sürülmesi kararından da vazgeçilmiş ve yalnızca mirmiranlığının kaldırılmasına karar verilmiştir. Rışvanzade Abdurrahman Paşa'nın mirmiranlığının kaldırıldığına dair emr-i âlî yazılmış, kapı kethüdası aracılığı ile gönderilmiştir. Mirmiranlığının kaldırıldığı ise padişaha, 15 Şubat 1809 tarihinde yazılan bir tahrirde bildirilmiştir.⁵⁴⁹ Rışvanzade Abdurrahman Paşa aleyhinde alınan karar aslında İstanköy'e sürülmektir. Ancak maden kazalarına zarar vermemesi için sadece vezareti alınmış, malikânelerine dahi dokunulmamıştır.⁵⁵⁰

Milli Timur'un Rakka ve civarındaki faaliyetleri, sonrasında Rakka'da vali olması ve valiliği sırasında yaptığı tahribat bölgede silinmesi zor izler bırakmıştır. Velîyüddin Paşa, Fırat Nehri'ni geçmiş ve Ruha'da bulunan sarayına girmiştir. Velîyüddin Paşa'ya göre, Milli Timur etrafı, köyleri, aşiretleri Ruha'yı tamamen tahrip etmiştir. Rakka eyaleti Milli Timur'dan sonra bir vezire tevcih ettirilmemiş, Milli Timur, 3 sene boyunca sürekli Rakka'yı baskı ve muhsara altında tutmuştur. Ruha ahalisi bu sebeple kıtlık ve pahalılığa maruz kalmıştır. Ruha ahalisi zayıf ve ızdıraplı bir durumda olmuştur. Ancak Rakka eyaleti, Velîyüddin Paşa'ya tevcih olunduktan sonra, Ruha ahalisi Milli Timur'un baskılarından kurtulmuşlardır. Fakat Timur fitne, fesat ve ihtilal çıkartmaktan vazgeçmemiştir. Velîyüddin Paşa etrafa dağılmış kabile, aşiret ve urbanı toplamış ve ahaliyi emniyet üzere yaşatmaya çalışmıştır. Ancak Timur Paşa ortadan kalkmadığı müddetçe asayiş ve emniyetin tam olarak sağlanması mümkün değildir. Milli Timur'un Rakka eyaletine verdiği

⁵⁴⁸ Seydi Vakkas Toprak, “Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret ve Lideri Rışvanzade Seyyid Abdurrahman Paşa”, *Tarih Dergisi* 58 (2013), 76. Osmanlı Devleti'nin kanunlarından kaçarak Millî Timur'un yanına kaçan yalnızca Rışvanzade Abdurrahman Paşa değildir. Milli Timur'a sığınan Çöl Beyi ile ilgili daha geniş inceleme yapabilmek için bkz. 2.8. Çöl Beyleri.

⁵⁴⁹ BOA. HAT. 502. 24629; BOA. HAT. 503. 24749; BOA. TS. MA. e. 721. 9; BOA. TS. MA. e. 682. 39.

⁵⁵⁰ BOA. TS. MA. e. 721. 9; BOA. TS. MA. e. 682. 39; BOA. TS. MA. e. 721. 9; BOA. TS. MA. e. 682. 39.1

tahribatın ortadan kaldırılması ve şehirde imar hareketinin başlaması fazla masrafa muhtaçtır. Milli Timur'un çölden Bağdat tarafına firar etmesi muhtemel olduğundan Bağdat valisine bir emr-i âlî yazılması Rakka Valisi Veliyüddin Paşa tarafından istenmiştir. Veliyüddin Paşa'nın tahriratının altında, Milli Timur azledildikten sonra Habur'da aşireti ile ikamet ettiği anlaşılmıştır. Milli Timur Habur'da aşireti yanında ikamet ederken, Rakka eyaletinin yine kendisine tevcih edileceğini aşiretine söyleyerek etrafı kandırmaya çalışmıştır. Ruha kadısı bir ilam yazmıştır. İlamında Diyarbakır ve Rakka eyaletlerinin Veliyüddin Paşa'ya tevcih edilmesi durumunda Milli Timur'un beylerbeyi makamında ümidi kalmayacağını Ruha kadısı ifade etmiş ve bu ifade 8 Ocak 1813 tarihindeki Veliyüddin Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği tahriratta yer almıştır.⁵⁵¹

Millî Timur tekrar Rakka valisi olamayacağını anlayınca Diyarbakır valisi olmaya çalışmıştır.⁵⁵² Rakka Valisi Veliyüddin Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen yazıda; Millî Timur'un üç yıl boyunca Rakka eyaletinde valilik yaptığı ifade edilerek bu üç yıllık sürede Milli Timur, sürekli olarak halka zulmettiği, eyalete zarar verdiği, Milli Timur'un yaptıkları ile eyaletin sönmeye, yok olmaya yüz tuttuğu ifade edilmiştir. Yani Milli Timur'un Mardin, Diyarbakır arasında eşkıyalık yaptığı, kervanları soyduğu, Milli Timur'un Derik'ten kalkarak önce Şat Nehri yakınında Bornak köyüne, sonra ise Hacı İsa köyüne geldiği ve Milli Aşireti'nden 300 çadır ile buraya geldiği yazıda anlatılmıştır. Milli Timur, Bağdat ve Musul yoluna asker göndermiş ve buradan geçen yolcuları soymuştur. Milli Timur olayını çözmek için Muş Mutasarrıfı Murat Paşa da Rakka valisi emrine görevlendirilmiştir. Rakka valisine gönderilen yazıda Milli Timur'un Bornak köyünü yağmaladığı, koyun tüccarlarının yolunu kestiği aktarılmıştır. Muş Mutasarrıfı Murat ve Rakka valisinin her nasıl ve ne şekilde olur ise olsun; Milli Timur'u ele geçirmeleri Rakka Valisi Veliyüddin Paşa'ya gönderilen hükmün bir kopyası Muş Mutasarrıfı Murat'a gönderilmiştir.⁵⁵³ Rakka ve Diyarbakır Valisi Veliyüddin Paşa Milli Timur'un bölgede yaptığı tahribatı anlatmış ve Milli Timur'un Rakka, Diyarbakır civarından uzaklaştırılmadıkça fukaranın rahat etmeyeceği, yerinden ayrılanların geri

⁵⁵¹ BOA. C. DH. 42. 2093.

⁵⁵² BOA. C. DH. 261. 13026; BOA. AE. SSLM. III. 158. 9466; BOA. AE. SSLM. III. 158. 9452. 2; BOA. AE. SSLM. III. 158.9454; BOA. AE. SSLM. III. 158. 9453.

⁵⁵³ BOA. C. DH. 261. 13026.

dönmeyeceği, ahalinin kendisini güvende hissetmeyeceğini yazdığı bir tahrirat ile İstanbul'a ifade etmiştir. Veliyüddin Paşa Milli Timur'u sıkıştırdığı zaman çöl ve Bağdat tarafına kaçmasının muhtemel olduğunu, bu nedenle Milli Timur'u yakalamak ve ele geçirmenin bir taraftan mümkün olmadığını ve bu nedenle kendisine bölgeden yardım edilmesi gerektiğini yazısında ifade etmiştir.⁵⁵⁴

Bağdat valisi, Ruha'nın karışık durumunun düzeltilmesi için Rakka eyaleti valiliğinin Timur Paşa'ya ya da Osman Paşa'ya verilmesini talep etmiştir. II. Mahmut, Bağdat valisinin hangisini isterse Ruha işlerini düzene koymak için o kişinin Rakka eyaletine vali olarak atanması sözünü vermiştir.⁵⁵⁵

Millî Timur Siverek kazası yakınlarında Fırat Nehri kenarında bir köyde vefat etmiştir.⁵⁵⁶ Millî Timur'un vefat tarihi tam bilinmemekle birlikte 30 Mart 1811 tarihindeki bir yazışmada vefat ettiği bilgisi geçmektedir. Buna göre Rakka valiliği yapan Temavî veya Millî Timur Osman Paşa 30 Mart 1811 tarihinden önce vefat etmiştir.⁵⁵⁷

Kapıcıbaşı Eyüp vefat eden Milli Timur Paşa'nın emval, eşyasının çoğunun Rakka civarında olduğunu, Milli Timur'un emval ve eşyasının ortaya çıkartılmasının, zapt edilmesinin Rakka'ya kudretli bir valinin atanması ile mümkün olduğunu ifade etmiştir. Oysa Rakka eyaletinde hâlâ vali yoktur. Bu nedenle Milli Timur'un emval ve eşyasının ortaya çıkartılması için civar vilayet valileri olan Diyarbakır ve Musul valilerine de emr-i ali yazılması gerektiği, Kapıcıbaşı Eyüp tarafından 30 Mart 1811 tarihinde İstanbul'a arz edilmiştir.

2.3. Firuz Paşa'nın Mütegalibelikleri

Firuz Paşa Berazi Aşireti Reisliğinden âyanlığa,⁵⁵⁸ mütesellimliğe⁵⁵⁹ ve beylerbeyliğe yükselmiş Ruha'da yaşamış bir kişiliktir. Firuz Paşa'nın âyanlık sıfatının olması nedeni ile âyânlar hakkında bilgi vermek uygun olacaktır. Âyanın siyasî, sosyo-ekonomik gücü, iltizam haklarını, çiftlikleri ve vakıf faaliyetlerine

⁵⁵⁴ BOA. C. DH. 244. 12160; BOA. AE. SSLM. III. 158.9454.

⁵⁵⁵ BOA. HAT. 1312. 51067.

⁵⁵⁶ Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid* 2, 2/250.

⁵⁵⁷ BOA, HAT, Yer Bilgisi: 215- 11812.

⁵⁵⁸ BOA. AE. SABH. I. 322/21951; BOA. AE. SMST. III. 190/14969.

⁵⁵⁹ BOA, C. AS 1013/44400; BOA. C.ML. 550/22634; BOA. D. BŞM. d 5346/1.

dayanır. Bu tespit, yakın zaman Osmanlı araştırmalarında âyanın iltizam ve çiftlikler ile ilişkileri bağlamında yapılmıştır.⁵⁶⁰ Âyanlar ve yerel elitler alım satımlar yoluyla toprakları kendi tasarruflarında toplamayı başarmışlardır.⁵⁶¹

Âyanlar şart ve duruma göre kendilerini meşrulaştırmışlardır. Bunlar, genellikle önde gelen aile ve soya mensup kişilerdir.⁵⁶² Âyanlar, seyyit, tüccar, deneyimli usta, ulema, imam gibi kişiler arasından çıkmıştır.⁵⁶³ Âyanlar, eyalet yetkilileri ve idarî yetkililerle halk arasında köprü görevi görmüşlerdir.⁵⁶⁴ Âyanlığı yarı resmi bir kurum olarak görmek yanlış olmaz.⁵⁶⁵

Âyanlara büyük servet kapılarını aralayan unsur, onların mütesellim, voyvoda, muhassıl, mültezim olmalarıdır.⁵⁶⁶ Genellikle âyanlar önce mütesellimlikleri ele geçirmişler, sonrasında sancak beylerini nüfuzları altına almışlardır.⁵⁶⁷ Ruha ve Rakka âyanı Firuz Paşa, önce Ruha ve Rakka'da birçok yerin iltizamını eline geçirmiş daha sonra Rakka eyaletinde mütesellim olmuştur.⁵⁶⁸ Firuz Paşa arkasından da Rakka⁵⁶⁹ ve Diyarbakır'a⁵⁷⁰ vezaret ile vali olmuştur. Âyanlar vergi toplarken birçok suistimalde bulunmuşlardır. Âyanlar iltizam gelirleri ile birlikte bulundukları coğrafi bölgeye göre, ihracat gelirleri salgun vergilerinin toplanmasından elde edilen gelirler, ordu için temin edilen erzak ve hayvanlardan elde edilen gelirler ve borç vermekten kaynaklı gelire sahip olmuşlardır.⁵⁷¹ Yerli ailelerin zamanla devleti tehdit edebilecek bir güç haline gelmesini engelleyebilmek

⁵⁶⁰ Yuzo Nagata, "Anadolu ve Balkanlarda Ayan: Karaosmanoğulları Ailesi Örneği (18. ve 19. Yüzyıllar)", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri* (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 384,385.

⁵⁶¹ Selami Pulaha, "16. Yüzyılda Dirlik Sahiplerinin Çiftliklerin Kurulmasıyla İlgili Arnavud Örneği", *X. Türk Tarih Kongresi* (X. Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986), 5/2556.

⁵⁶² Khoury, "The Ottoman Centre Versus Provincial Power-Holders", 3/152-153.

⁵⁶³ Adanır, "Semi-Autonomous Forces in the Balkans and Anatolia", 3/162.

⁵⁶⁴ Khoury, "The Ottoman Centre Versus Provincial Power-Holders", 3/152-153.

⁵⁶⁵ Adanır, "Semi-Autonomous Forces in the Balkans and Anatolia", 3/172-173.

⁵⁶⁶ Veinstein, "Çiftlik Tartışması", 54.

⁵⁶⁷ Aslan Eren, "Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler", *Osmanlı 3 İktisat*, ed. Kemal Çiçek - Cem Oğuz, thk. Güler Eren (Ankara: Türkiye Yayınları, 1999), 240.

⁵⁶⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 189, 70.hüküm 359: s.137; BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00020.

⁵⁶⁹ BOA. C.ML. Yer Bilgisi: 509-20707; BOA. AE. SABH I. Yer Bilgisi: 286-19244; BOA. AE. SABH. I. Yer Bilgisi: 286-19244.

⁵⁷⁰ "BOA. HAT. Yer Bilgisi: 24-1208", ts.

⁵⁷¹ Veinstein, "Çiftlik Tartışması", 54.

ve hazineye gelir sağlayabilmek için âyanların malları müsadereye tabi tutulmuştur.⁵⁷²

Taşrada âyanlar, yerel katman oluşturmuşlardır. Âyanlar halkın ve ilin çıkarlarını korumaya çalışmışlardır. Âyanlar bu özellikleriyle hükümet ile reaya arasında ara bulucu olmuşlardır.⁵⁷³ Âyan denilen malikâne sahipleri, bir köyün arazisini, bazen köy halkının devlete vermiş olduğu rüsumu ele geçirmeyi başarmışlardır. Âyanlar köyü tam ve serbest mülkleri haline sokmuşlardır. Âyanlar divanî hisseleri iltizamla almış ve iltizamlarını irsî ve daimi bir şekilde sokmuşlardır. Bu şekilde devlete her sene maktu bir vergi vermişlerdir ya da bu paranın değeri iyice düştükten sonra vergilerini vermişlerdir. Âyanlar askerî ve ilmî sınıftaki insanların divanî hisselerini kendilerine maaş karşılığı terk ettirmişlerdir. Âyanlar bu şekilde güçlerini arttırmışlar ve devletin karşısında görmezden gelinmesi mümkün olmayan bir güç olarak çıkmışlardır. Bu durumda mahalli mütegalibe, âyan ve derebeyleri reayayı baskı altına almışlardır.⁵⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde güçlü âyanlıkların çıkışı, devletin âyanlara bakış açısını değiştirmiştir. Güçlü âyanlıkların ortaya çıkması ile birlikte Osmanlı Devleti, âyanlık meselesine egemenlik sorunu şeklinde bakmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılın başında âyanlar hızlı bir şekilde güç devşirmişlerdir. Güç devşiren âyanlar bırakın köy, kasabayı vilâyetlere hükmeden âyanlar çıkmıştır.⁵⁷⁵ Âyanlık merkezî yönetimi tehdit ederek adem-i merkezîleşmeyi hızlandırmıştır.⁵⁷⁶ Balkanlarda İzaklızade İdiş Ağa, Tepedelenli Ali Paşa, Osman Pazvandoğlu oldukça etkili âyanlardandı. Bulgaristan'ın kuzeyinde ise Tirsinklioğlu, Yılıkoğlu önemli âyanlardandır. Aydın mütesellimliğini ele geçiren Karaosmanzadeler, Batı Anadolu'da etkili olmuşlardır.⁵⁷⁷

⁵⁷² Suraiya Faruqi, "Zeytun Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyanından Müridzade Hacı Mehmet Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", çev. Zeynep Altok, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 100.

⁵⁷³ Christoph K. Neumann, "Political and Diplomatic Development", *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*, ed. Suraiya N. Faruqi (New York: Cambridge University Press, 2006), 3/53-54.

⁵⁷⁴ Barkan, *Toprak Meselesi*, 184.

⁵⁷⁵ Cezar, *Levendler*, 236.

⁵⁷⁶ Moreau, "Notion et Nature de l'État, de l'Héritage Ottoman aux Réformes Constitutionnelles Modernes", 119.

⁵⁷⁷ Adanır, "Semi-Autonomous Forces in the Balkans and Anatolia", 3/177-181.

Âyanlıktan Rakka ve Diyarbakır valiliklerine kadar yükselen Firuz Paşa'nın bölgede yapmış olduğu işleri bilmek Firuz Paşa'nın mütegalibelikten nasıl valiliğe kadar yükseldiğini anlayabilmek açısından önemlidir.

Firuz Bey, Ruha kazasında Berazi Aşireti'ne mensup bir kişidir. Firuz Bey'in Hacı Bektaş isminde bir kardeşi vardır.⁵⁷⁸ Firuz Bey'in Şahin, Mehmet⁵⁷⁹ ve Kenan⁵⁸⁰ adında oğulları vardı. Firuz Bey'e Ruhavî Firuz Bey⁵⁸¹ de denildiği olmuştur.⁵⁸²

Firuz Paşa, Berazi Aşireti'ne mensup olduğu için aşiretini kolladığını gösteren bulgular vardır. Berazi Aşireti'nden Hasan Ağa, Firuz Paşa'nın Rakka valisi olduğu dönemde Ruha Gümrüğü'nü işletmiştir. Hasan Ağa'nın Ruha Gümrüğü'ne 300 kuruş borcu vardır. Ağa borcunu ödememiş ve yeni atanan mütesellime görevini teslim etmemiştir. Hasan Ağa, Rakka hazinedarını öldürerek Birecik'e kaçmıştır. Birecik önemli bir merkez olduğundan dolayı Mütesellim Hasan Ağa'nın Birecik'e girip orada da halka eziyet etmemesi için yollar kapatılmıştır. Ancak Hasan Ağa, Barak Aşireti'ni tahrik ederek Birecik'e saldırmış ve şehre girmeyi başarmıştır. Hasan Ağa Birecik'te birçok kişiyi katletmiştir. Bunun üzerine Urfa, Halep, Diyarbakır'dan getirilen topraklarla şehir dövülmüş ve isyan bastırılmıştır.⁵⁸³ Berazi Aşireti'nden Hasan Ağa'nın yakalanması ve mahkeme edilmesi ile ilgili herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Firuz Paşa'nın Hasan Ağa'yı kolladığına dair açık bir bilgi de mevcut değildir. Ancak Hasan Ağa'nın Ruha Gümrüğü'ne bıraktığı borç ve Rakka hazinedarını öldürmesi Firuz Paşa'nın Rakka valiliği sırasında yaşanmıştır. Firuz Paşa ve Hasan Ağa'nın aynı aşiretten olması böyle bir ihtimali akıllara getirmiştir.

Firuz Paşa Ruha'da birçok yerin mukataasını almış ve bu mukataaların bazılarını iltizam etmiştir. Firuz Paşa aldığı bazı mukataaları ortaklaşa almıştır. Firuz Paşa aldığı ortak mukataalarda sorunlar yaşamıştır. Firuz Paşa bazı mukataaları Arabî Kâtibi İbrahim Efendi⁵⁸⁴ ile ortaklaşa almıştır. Arabî Kâtibi İbrahim Efendi ve Firuz Bey, Hacı Bektaş'tan Suruç kazası mukataasını iltizam etmişlerdir. Firuz Bey

⁵⁷⁸ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 139. 271. hüküm no: 1904. s. 539; BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 114.16. s. 28.

⁵⁷⁹ BOA. A. DVNS. MHM. d. 112.414.

⁵⁸⁰ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 57. 140. s. 276.

⁵⁸¹ BOA. HAT. 14/517.

⁵⁸² BOA. HAT. 14. 536.

⁵⁸³ Ögüt, Birecik Sancağı, 120-121.

⁵⁸⁴ Arabî Kâtibi İbrahim Efendi ile ilgili bilgi için bkz. 2.5.Arabî Kâtibi İbrahim'in Mütegalibelikleri.

ve Arabî Kâtibi İbrahim Efendi iltizam ettikleri bu yerlerin bazılarını kendileri taşır etmiş ve işletmiş bazılarını da başkalarına satmıştır. Söz konusu mukataadan 9.300 kuruş hâsıl olmuştur. Hâsıl olan bu miktarı, Arabî Kâtibi El-Hac İbrahim Efendi sadece kendisi zapt etmiştir. Mehmet ve Halil isimdeki kişiler Firuz Bey ve Arabî Kâtibi El-Hac İbrahim Efendi'den iltizam ettikleri yerden bir gelir elde edememişlerdir. Zira Arabî Kâtibi El-Hac İbrahim Efendi bu yerlerin gelirlerini haksız yere zapt etmiştir. Bu durum karşısında Mehmet ve Halil, Divan'a bir dilekçe yazmış ve Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'nin zimmetinde kalan 1.100 kuruşun alınarak kendilerine verilmesi ve haklının hakkının teslim edilmesi için emr-i şerif talep etmişlerdir. 1 Şubat 1727 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kadı ve validen Mehmet ve Halil'in davasının Ruha'da şeriata göre çözülmesi istenmiştir.⁵⁸⁵ Bu belgede Firuz Paşa'nın bir mütegalibeliği bulunmamaktadır. Aksine Firuz Paşa ortağı Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'nin ortaklık yerden elde ettiği kazancı alamayarak mağdur edilmiştir.

Firuz Bey ve kardeşi Bektaş, Berazi Aşireti'nin boy beyidirler. Ancak Berazi Aşireti'nden bazı kişiler Ruha'dan İstanbul'a giderek Firuz ve Bektaş'ın zulm ve teaddisi sebebi ile perişan olduklarını ifade etmişler ve Firuz Bey ile Bektaş'tan şikâyetçi olmuşlardır. 16 Ekim 1727 tarihinde Ruha kadısı ve Rakka mütesellimine hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile mütesellimden ve kadıdan Firuz ve Bektaş'ın himaye edilmemesi istenmiştir.⁵⁸⁶ Firuz Bey'in bilinen ilk mütegalibeliği kendi aşiretinin şikâyeti ile ortaya çıkmıştır. Anlaşılan o ki Firuz Bey aşiretinden fazla para toplamak için aşiretine zulmetmiştir.

Rakka mukataatına bağlı Suruç ve Berazi mukataası, İhtisap Emmini Ebu Bekir'in ber vech-i malikâne uhdesinde iken Suruç Aşiret Reisi Bektaş, Şahin ve Firuz, Suruç ve Berazi mukataasını senesi sonuna kadar iltizam etmişlerdir. Ancak Bektaş, Şahin ve Firuz, iltizam ettikleri Suruç ve Berazi mukataasını, Rakka Valisi Vezir Ahmet Paşa'ya elli bir kese, on baş at, on beş baş deve karşılığında mühürlü senet karşılığında devretmişlerdir. İhtisap Emmini Ebu Bekir kendi uhdesinde malikâne yöntemi ile olan mukataanın iltizam bedelini Bektaş, Şahin ve Firuz'dan talep etmiştir. Bektaş, Şahin ve Firuz da mukataayı Rakka Valisi Ahmet Paşa'ya

⁵⁸⁵ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 111. 159. s. 314.

⁵⁸⁶ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 114. 16. s. 28.

iltizam ettiklerini ve Rakka Valisi Ahmet Paşa'nın kendilerine iltizam bedelini vermediğini, Ahmet Paşa'nın iltizam bedelini verdiği takdirde kendilerinin de Ebu Bekir'e iltizam bedelini vereceklerini ifade etmişlerdir. Ahmet Paşa hakkındaki iddialar ciddidir. Bu nedenle önce Suruç ve Berazi mukataasının İhtisap Emini Ebu Bekir' ait olup olmadığı araştırılmıştır. İddiaya konu olan bilgilerin doğruluğu kontrol edildikten sonra Adana'ya vali olan Ahmet Paşa'ya bir hüküm gönderilmiş ve iddialar doğru ise Bektaş, Şahin ve Firuz'dan aldığı iltizama karşılık gelen mal ve paranın bu kişilere mübaşir aracılığı ile verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. 19 Mart 1730 tarihinde yazılan hüküm Ruha kadısına ve olay ile ilgili mübaşir tayin olunan kişiye de gönderilmiştir. Gönderilen hükümde Adana Valisi Ahmet Paşa'ya bir vekil tayin ederek Ruha'da kurulacak mahkemeye vekilini göndermesi istenmiştir. Ahmet Paşa'nın kanuna aykırı bir şekilde aldığı, raiyyetten tekrar bir şey istemeden, Ahmet Paşa'nın üzerine vermesi gereken şer'î ve örfî vergileri vermesi istenmiştir. Eğer Ahmet Paşa, Bektaş, Şahin ve Firuz'dan iltizam ettiği Suruç, Berazi mukataasına karşılık gelen tutarı Ruha'da mahkemede vermeyi kabul etmez ise hakkında farklı türlü işlem yapılacağı kendisine bildirilmiş ve Ahmet Paşa'nın atacağı adımları buna göre atması istenmiştir. Ebur Bekir'in mukataasının bedelini tahsil etmek için görevlendirilen mübaşire de Ahmet Paşa'dan mukataa bedelini Ruha kadısının yargılaması ile alması ve Ebu Bekir'e vermesi istenmiştir.⁵⁸⁷ Firuz Bey iltizam ettiği yeri Rakka valisi Vezir Ahmet Paşa'ya ücretini alarak vermiştir. Bu durumda Firuz Bey kabahatli değildir. Ancak buraya kadar ortaya konulan belgelere dikkat edildiğinde Firuz Bey tımar, iltizam ve aşiretinin vergisel işleri ile ilgilenmektedir.

Rakka Âyanı Firuz Bey âyanlıktan vezirliğe kadar yükselmiş önemli bir kişidir. Firuz Bey'den devlet farklı zamanlarda kendisine asker göndermesini istemiştir. Osmanlı Devleti 1768 Rus Savaşı için kapıkulu ve eyalet askerleri yetersiz geldiğinde, kaza ve nahiyelerden eşraf ve âyanlara mektup yazarak, eşraf ve âyanlara gönderilen listeye göre asker ve erzak ihtiyacını karşılamalarını istemiştir.⁵⁸⁸ Vilayette âyandan olanlardan eşkıya takibi ya da asker tedarik etmesi gibi taleplerde

⁵⁸⁷ BOA. A. DVNS. MHM. d. 00137. 00019.

⁵⁸⁸ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 1.

bulunulmuştur.⁵⁸⁹ Firuz Bey de Rakka âyanıdır. Bu nedenle Rakka âyanı sıfatı ile Firuz Bey'den de savaş için asker istenmiştir.

Firuz Bey, 1187 yılına gelindiğinde; artık Rakka eyaletinin mütesellimidir. Firuz Bey, Rakka eyaletinin mütesellimi olmak hasebi ile beylerbeyinin yetkilerine haiz bir kişidir. Bu noktadan Rakka civarından sefer için istenen askerlerin toplanması, Diyarbakır valisi ve Anadolu tarafı seraskeri olan Hafız El-Hac Mustafa Paşa'nın yanına gidilmesi Firuz Bey'den istenmiştir. 11 Şubat 1774 tarihinde İçel Sancağı Mutasarrıfı Mehmet Paşa'ya gönderilen hükmün bir sureti Rakka Mütesellimi Firuz Bey'e gönderilmiştir. Firuz Bey'e gönderilen hüküm ile Firuz Bey'den Rakka ve Ruha'dan sefere gitmek ile görevli ağalar ve bayraktarlar, Kilis, Azez, Antep'ten sefere gidecek neferler, aşiret ve boy beyleri ve aşiret mensupları ve istenilen diğer savaş adamları ile nevrudan önce Diyarbakır valisi ve Anadolu tarafı seraskeri Hafız El-Hac Mustafa Paşa'nın kuvvetlerine katılması istenmiştir.⁵⁹⁰

Firuz Paşa, önce Rakka âyanlığı, mütesellimliği sonrasında Rakka ve Diyarbakır'da valiliklerini elde edebilmiştir. Firuz Bey, Rakka ve Ruha âyanı olduğu dönemde güçlü bir konumda idi. Zira Rakka tarafına gelen Sadaret Çukadarlarından Mehmet, Hamavîzade Ömer Paşa'dan, Timur Bey'den biner nefer süvari isteğinin âyandan Firuz Bey için de geçerli olduğunu belirtmiştir. Firuz Bey'den asker istendiğinde kendisinden istenen askerlerin tahririne başlamış ve sefer gereksinimleri görmek için hazırlıklar yapmıştır. Sadaret Çukadarlarından Mehmet, Rakka dönüşü Milli Timur, Hamavîzade Ömer Paşa ve Firuz Paşa'nın kendilerinden istenen askerleri hazırlayıp hazırlamadığı konusunda 14 Nisan 1777 tarihinde kendi görüş ve izlenimlerini yansıtan bir raporu sunmuştur. Burada dikkat çeken nokta Milli Timur, Hamavîzade Ömer Paşa ve âyandan Firuz Bey'in aslında bölgenin yerel unsurları olmasıdır. Devletin yerel unsurlardan asker istemesi, bu unsurları tanıdığı, muhatap aldığı anlamı taşımaktadır.⁵⁹¹ Bağdat Kalesi'nin muhafazası için Firuz Paşa kendisinden istenilen askerin ancak yarısını göndermiştir.⁵⁹² Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti yetkilileri Rakka âyanı Firuz Bey'i muhatap alarak ondan sefer için asker istemişlerdir. Bu durum Rakka Âyanı Firuz Paşa'nın Ruha'da hatırı sayılır bir kişilik

⁵⁸⁹ Özkaya, *Âyanlık*, 10.

⁵⁹⁰ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 189. 70. hüküm no 359. s. 137.

⁵⁹¹ BOA. C. AS. 01118. 49551. 001. 001.

⁵⁹² BOA. AE. SABH. I. 322.

olmanın yanında güç, servet ve nüfuza da sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Mehmet Paşazade Abdullah Paşa, Rakka'ya vali olarak atandığında, Rakka'ya ulaşip göreve başlayıncaya kadar bir mütesellimin Rakka'ya atanması gerekmiştir. Firuz Bey mütesellimlik yapabilecek nitelikte görüldüğü için Abdullah Paşa'nın Ruha'ya gelip göreve başlayıncaya kadar; Rakka mütesellimi olması yönündeki karar, Rakka eyaletinde görev yapan kadı ve naiplere 10 Mayıs 1784 tarihinde yazılmış hüküm ile bildirilmiştir.⁵⁹³

Rakka eyaleti, zuama ve tımar sahipleri, İsmail tarafına sefer ile görevlendirilmiştir. Ancak tımar ve zeamet sahiplerinin köyleri, isyancı ve asiler sebebi ile harabe haline gelmiştir. Bu durum; tımar ve zeamet sahipleri tarafından ilâm edilmiştir. Firuz Bey, Ruha'nın bu durumunu ortaya koymuştur. Firuz Bey, hem kendisinden istenilen askerleri göndermemek hem de Ruha zaim ve tımar sahiplerinin seferden affını, 10 Mart 1786 tarihinde Ebu Bekir ve İbrahim ağalarla birlikte gönderdiği yazıda ifade etmiştir.⁵⁹⁴ Firuz Bey'in seferden affedilmek için yapmış olduğu girişimler karşısında 9 Nisan 1786 tarihinde kaleme alınan bir hatt-ı hümayunda, Firuz Bey'in bahanelerine karşı, Ruha'daki tımar ve zeametlerin çoğunun zaten Firuz Bey ve İbrahim Efendi'ye ait olduğu ve Firuz Bey'in sefere gitmemek için bahane ürettiği ifade edilmiştir.⁵⁹⁵ 23 Ekim 1786 tarihli bir belgede Firuz Bey'e bir binbaşılık tanzim etmesi ve sefere katılması istenmiştir.⁵⁹⁶ Firuz Bey'in sefere gitmesi yönünde gelen karar, Millî Timur'un Ruha'da iç karışıklık çıkarttığı bir dönemdir. Ancak Firuz Bey'in Ruha'daki iç karışıklıkları bahane ederek sefere gitmemek yönündeki iradesi ve bu irade doğrultusunda kendisinin ve çevresindekilerin İstanbul'a dilekçe yazmaları elde bulunan güç ve nüfuzu bırakıp sefer gibi meşakkatli, riskli bir işten kaçınmak için olduğu açıktır.

Firuz Bey'in seferden affedilmek için İstanbul'a dilekçe gönderdiği bir dönemde, Siverek beyleri hem Timur'u hem de Firuz Bey'i şikâyet etmek için İstanbul'a gitmişlerdir. Siverek beyleri Timur'un kendilerine yaptığı fesattan Firuz

⁵⁹³ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00020.

⁵⁹⁴ BOA. HAT. 14.528.

⁵⁹⁵ BOA. HAT. 14.527

⁵⁹⁶ BOA. HAT. 14. 536.

Bey'in de katkısı olduğunu ifade etmişlerdir. Siverek beyleri Firuz Bey'in Timur'un ortağı olduğunu da şikâyetlerine eklemişlerdir. Siverek beyleri Firuz Bey'i cahil, fesatın anası olarak nitelemişlerdir. Siverek beyleri, Said Efendi'yi ise ikinci şeytan anlamında Azazil-i sâni olarak nitelemişlerdir. Siverek beyleri Azazil'in başı olarak İbrahim Efendi'yi işaret etmişler ve Şeşli Osman ve Kel Hasan'ı da Ruha'daki fesatın kaynağı olarak görmüşlerdir. Siverek beyleri Timur'un suç ortakları ile neler yaptığını anlatırken Firuz Bey'in Rakka valisine ihanet ettiğini ve mal-ı mirîyi kendisinin yemesi sebebi ile devlete zarar verdiklerini de iddia etmişlerdir. Yapılan şikâyetlerden bir tanesi de Ruha'ya atanan valilerin kandırılarak validen birtakım yerleri bedavaya almalarıdır. Siverek Beyleri Firuz Bey'in ve Timur'un başka bir beldeye sürülmedikleri müddetçe mal-ı mirîden bir kuruş bile tahsil edilmeyeceğini, Timur'un Ruha'ya hâkim olduğunu, Ruha'nın içinde ve dışında emval-ı mirîyi Timur'un yediğini ve padişahın buna rızası olmaması gerektiğini şikâyetlerinde ifade etmişlerdir. Zira Milli Timur ile Firuz Bey, Said Efendi, İbrahim Efendi, Şeşli Osman, Kel Hasan ile sürekli iş birliği yapmıştır. Şikâyetler üzerine Firuz Bey, Milli Timur ve yandaşları için cezalarının uygulanması 9 Nisan 1786 tarihinde istenmiştir.⁵⁹⁷ Firuz Bey'in Millî Timur'un Siverek'e saldırmasına ortak olduğu iddiası Siverekliilerin İstanbul'a gönderdikleri iddiada yer almıştır. Anlaşılan o ki Firuz Bey Ruha'da kendi halinde bir kişi değildir. Siverekliiler'in Firuz Bey'i "*ümmü'l-fesâd*" fesadın anası olarak nitelemeleri Firuz Bey'in kendi halinde bir kişi olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

XVI. yüzyıldan sonra itibarını kaybeden kadılar kimi zaman sancak beyi, beylerbeyi, mütesellim ve mütegalibeler tarafından azlettirilmiştir. Bu nedenlerle kadılar, sancak beyi, beylerbeyi, mütesellim ve mütegalibelerin doğru olsun ya da yanlış olsun isteklerini yerine getirmek zorunda kalmışlardır.⁵⁹⁸ Firuz Bey, 1770 yılından bu yana, Ruha'nın içini ve dışını kendi kontrolü altında tutmuştur. Firuz Bey Ruha'da birçok malın sahibidir. Firuz Bey bu kadar varlıklı bir kişi iken kendisinden birçok defa bin nefer asker istenilmiştir.⁵⁹⁹ Firuz Bey kendisinden istenilen bin nefer askeri vermemiş ve emre itaat etmemiştir. Firuz Bey, Ruha'ya o kadar hâkimdir ki, bir konu ile ilgili kâtibine bir ilâm yazdırdığında, kadıdan mührünü ister ve yazdırmış

⁵⁹⁷ BOA. HAT. 14.532.

⁵⁹⁸ Özkaya, *Âyânlık*, 39.

⁵⁹⁹ BOA. HAT. 00014. 00536. 00001; BOA. HAT. 00014. 00530. 00001.

olduğu ilâmı, kadı mührü ile mühürler; fakat kadı bu neyin ilâmıdır? Neyi, mühürledin diye soramaz. Eski sadrazam Ali Paşa, Diyarbakır'da serasker iken Firuz Bey'den beş yüz asker istenmiş, hazine den bu beş yüz asker için nakden para ve kendisine beş yüzbaşılık verilmiş, fakat Firuz Bey, İran seferine gitmemiştir. Firuz Bey'den istenilen 1.000 asker verilmemesi üzerine istenilen askerin Firuz Bey'den temin edilmesi işi Abidin Paşa'ya ihale edilmiştir. 23 Eylül 1786 tarihinde gönderilen hükümde Maden, Botan, Palu Eğil, Çermik⁶⁰⁰ beylerinden de Firuz Bey'den istenildiği gibi asker istenilmiştir. Bu beylerin topladıkları askerler ile Abidin Paşa maiyetine varmaları istenmiştir. Ancak Maden Emmini de istenilen askerleri Firuz Bey gibi vermemiştir.⁶⁰¹ Görüldüğü gibi Firuz Bey, Ruha kadısını korkutmuş, sindirmiş bir mütegalibedir. Firuz Bey Ruha kadısından mührü istediğinde “kadı”nın bu mühürle ne yapacağını sormaya cesaret edememesi bu durumu ispatlıyor.

Rakka Valisi Abdi Paşa Kahire tarafına başbuğ olduğunda Kahire'ye gider iken, yine Firuz Bey'den bin nefer asker istemiştir. Firuz Bey'den bin nefer asker istenirken, Firuz Bey'in kudreti göz önünde bulundurulduğu,⁶⁰² Rakka eyaletinin tımar ve zeametlerinin çoğunun Firuz Bey ve İbrahim Efendi'de olduğu unutulmamalıdır.⁶⁰³ Firuz Bey, kendisinden istenen techiz edilmiş bin nefer askeri vermemek için bahaneler bulmasına karşın; 30 Nisan 1786 tarihinde Abdi Paşa'ya bir emirname gönderilmiş ve Firuz Bey'den istenilen bin nefer askerin Firuz Bey'den hiçbir mazeret dinlenmeksizin alınması istenmiştir.⁶⁰⁴ Firuz Bey, Ruha'da Milli Timur ile sıkı bir ittifak içerisindeydi.⁶⁰⁵

Firuz Paşa, Deraliyye'ye bir dilekçe göndermiş ve bundan önce Rakka eyaletinin vezaret ile kendisine tevcih edildiğini belirtmiştir. Firuz Paşa Rakka valisi olduktan sonra sürücülük hizmetinin de kendisine tevcih edildiğini ancak kötü niyetli insanların kendisine iftira atmasından dolayı valilik ve sürücülük hizmetinin kendisinden alındığını ve başkasına tevcih edildiğini belirtmiştir. Firuz Paşa her ne kadar yaşlı bir kimse olsa da savaşa ve yola gitmeye gücünün olduğunu belirtmiştir.

⁶⁰⁰ Maden, Botan, Palu Eğil, Çermik kentlerini Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakır Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösteren haritadan inceleyiniz.

⁶⁰¹ BOA. HAT. 00014. 00530. 00001.

⁶⁰² BOA. HAT. 00014. 14.517.

⁶⁰³ BOA. HAT. 15. 608.

⁶⁰⁴ BOA. HAT. 00014. 00520.

⁶⁰⁵ BOA. HAT. 15. 608.

Firuz Paşa mansıpsız kaldığını belirttiği dilekçesinde, Rakka eyaletinin kendisine verilmesini istemiş ve Rakka eyaleti valiliği kendisine verilir ise Timur'un üstüne gideceğini ya da sürücülük hizmetini yapacağını ifade etmiştir. Firuz Paşa bundan önce Anadolu sol kol sürücülüğünün Trabzon Valisi Battal Paşa'da olduğunu, sağ kol sürücülüğünün Maraş Beylerbeyi Dulkadirzade Ömer Paşa'da olduğunu, orta kol sürücülüğünün Rakka ve Sayda Valisi Cezar Ahmet Paşa'da olduğunu belirtmiştir. Firuz Paşa orta kol sürücüsü olan Cezar Ahmet Paşa'nın Timur gailesi nedeni ile Rakka'dan daha aşağı gelmeyeceğini belirterek, orta kolda işi bilen, güçlü bir vezir tayin olunmasını gerektiğini belirtmiş ve Firuz Paşa olarak kendisine verilen tüm görevleri yapacağını ifade etmiştir. Firuz Paşa ayrıca orta kol sürücülerine Diyarbakır eyaletinin tevcih edildiğini belirterek Diyarbakır eyaleti valiliğini istemiştir. Firuz Paşa, Diyarbakır eyaletinin Bağdat Başbuğu Ebu Bekir Paşa'nın üzerinde olduğunu ifade etmiş ve Ebu Bekir Paşa'ya başka, münasip bir mansıp verilmesini 20 Eylül 1789 tarihindeki dilekçesinde talep etmiştir.⁶⁰⁶ Görüldüğü gibi Firuz Paşa'nın valilikten alınmasını Firuz Paşa başkalarının iftiraları olarak nitelemiştir. Firuz Paşa kendisine yeniden valilik verilmesi durumunda Millî Timur'un üstüne gideceği sözünü de vermiştir.

Firuz Paşa'nın kapı kethüdalığını yapan Mehmet Sadık, Divan'a başvurarak Firuz Paşa'da vezirliği döneminde alacağı olduğunu ve Firuz Paşa'nın bu alacağını vermediğini iddia etmiş ve Mehmet Sadık, Firuz Paşa'nın Ruha Gümrüğü'nden aldığı 250 kuruşluk maaşından ya da diğer malından borcunun ödenmesini istemiştir. Firuz Paşa da Mehmet Sadık'a vezirliği döneminde, acele durumlarda kullanması için mühürlenmiş 5 adet boş kâğıt verdiğini ve Mehmet Sadık'ın bu boş kâğıtlar ile kendisi aleyhinde sahte belge düzenlediğini ifade etmiştir. Firuz Paşa, ayrıca Mehmet Sadık'ın kendisi yaşlandığı ve güçsüz kaldığı bir dönemde böyle bir şey yaptığını ifade etmiştir. Firuz Paşa geçimini kendi uhdesine verilmiş zeamet ve tımar topraklarını iltizama vererek sağlamaya çalıştığını ve padişaha da duacı bulunduğunu ifade etmiştir. Firuz Paşa ayrıca Mehmet Sadık'a vermiş olduğu beş adet mühürlü boş kâğıtının Mehmet Sadık'tan alınmasını ve kendisine iade edilmesini 28 Temmuz 1805 tarihinde eski Rakka Valisi El-Abdulkерim Paşa aracılığı ile talep etmiştir.⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ BOA. HAT.24. 1208.

⁶⁰⁷ BOA. C. ADL. 88. 5294.

Firuz Paşa'nın valiliği döneminde Mehmet Sadık'a boş kâğıt vermesi mümkündür. Ancak araştırmalarımızda Firuz Paşa'nın Mehmet Sadık'a boş kâğıt verdiği ya da Firuz Paşa'nın Mehmet Sadık'a borcu olduğu gibi bir husus tespit edilememiştir. Ancak Milli Timur'un Rakka valiliğine tesadüf eden bir yazıda, Rakka valiliği yapmış ve vezirliği kaldırılmış olan Firuz Paşa'nın zimmetinde kalmış olan 92. 978 kuruşun tahsili Milli Timur Paşa'dan istenmiştir. Firuz Paşa ise geçim sıkıntısı çektiğini, kendisine tahsis edilmiş olan aylık iki yüz elli kuruş ile geçinmeye çalıştığını, bir malının olmadığını ifade etmiştir. Bu durum karşısında Rakka Valisi Milli Timur Paşa'ya bir yazı yazılarak, eski Rakka Valisi Firuz Paşa'nın ne miktar malının olduğunun araştırılması 12 Mayıs 1802 tarihli yazı ile Rakka Valisi Milli Timur'dan istenmiştir. Firuz Paşa'nın mal varlığı araştırılması için İstanbul'dan ayrıca Ahmet Behçet Efendi görevlendirilmiştir. Ahmet Behçet Efendi, Ruha'da tüm Ruhhalıların huzurunda meclis-i şerde kendisine verilen emr-i alışanı okumuştur. Firuz Paşa, Rakka valiliği sırasında kendisinde kayıtlı olan emval-i miriyeyi zamanında İstanbul'a gönderdiğini, sefere katıldığını ve seferde masrafı olduğunu masraflar için makbuzu olmadığını belirtmiştir. Firuz Paşa valiliği sırasında veba salgını, kıtlık ve pahalılık olduğunu, bazı köylerin harap olmasına sebebiyet verdiğini ifade ederek, zimmetinde kalan emval-i miriye'nin kendisinde bulunmadığını ifade etmiştir.⁶⁰⁸

2.3.1. Firuz Paşa Vakfı

Bazı âyanlar, mütesellimlik ve valilikleri ele geçirdikten sonra yaşadıkları yerlerde vakıflar kurmuşlardır. Firuz Paşa, Ruha'da, vezirlik verilip Rakka valisi olduktan sonra, kendi ismini taşıyan bir vakıf kurmuştur. Firuz Paşa, kurduğu vakfı Ruha'da meclis-i şer'de tescil ettirmiş ve müteveli olarak yeğeni Seyyit Mehmet Paşa'nın kendisinden sonra müteveli olmasını şart koşmuştur. Firuz Paşa kurduğu vakfa; oturduğu konağı, konağa yakın hüccet-i şer'iyye ile satın aldığı develik ve ahırları, Ruha'nın dışında Beylice denilen yerde Mustafa Çelebi, Hatice ve Meryem denilen hanımlardan satın aldığı beş sehmlik bahçenin üç sehmini, Ruha dışında Körkadı denilen bahçenin tamamını, Cülab nahiyesinde Kalecik köyünde Şahverdi

⁶⁰⁸ BOA. C.DH. 307. 15324; BOA. C.DH. 307. 15324. 2; BOA. C.DH. 307. 15324. 4; BOA. C.DH. 307. 15324. 7.

isimli malik olduğu bahçeyi sulama hakkı ile birlikte, Rafî İsmail Hâc Ömer ve Ayşe'den satın alınan bahçeyi sulama hakkı ile birlikte, Babu'l-Emir'e bitişik bir adet nalbant dükkânını, Kara Musa Camisi'nin bitişğinde bir adet pembeci dükkânını, Kara Musa Camisi'nin bitişğinde bir adet menzilhaaneyi vakfetmiştir. Firuz Paşa, hayatta olduğu müddetçe konakta kendisinin oturmasını ve vakfa kendisinin mütevellî olmasını da şart koşmuştur. Firuz Paşa, vakfın gelirlerinden, Ak Müderris Mehmet Efendi'nin Hasan Paşa Camisi'nde cumartesi ve pazartesi günleri, Kur'an-ı Kerim'i okutma ve meharic-i huruf dersi vermesi karşılığında 20 Osmanî akçesi verilmesini şart koşmuştur. Firuz Paşa, Ak Müderris Mehmet Efendi'nin vefatından sonra, Ak Müderris Mehmet Efendi'nin evlad-ı evladından Kur'an-ı Kerim okuyabilen ve meharic-i huruf dersini verebilen kişilere bu görevin verilmesini şart koşmuştur. Firuz Paşa, Kazancı Camisi'ni tamir ettirmiştir. Firuz Paşa, Sirâc Mehmet Câmisi'nde hatip olan Fakih İbrahim Efendi'nin Kazancı Camisi'nde her cuma günü Şafi cemaatine hatiplik etmesi ve cuma namazını kıldırması şartı ile vakfından günlük dört Osmanlı akçesi almasını istemiştir. Firuz Paşa, Fakih İbrahim Efendi'nin vefatından sonra mütevellinin de uygun bulması ile Şafi Mezhebi'nden aynı göreve takva sahibi bir kişinin atanmasını istemiştir. Firuz Paşa, Kazancı Camisi'nde müezzin olan kişinin de hatiplik yapması karşılığında dört Osman akçesi, ferraşlık yapan kişinin iki Osmanlı akçesi almasını şart koşmuştur. Firuz Paşa'nın kurduğu vakıftan bir isteği de Kazancı Camisi'nin minaresinin aydınlanması için yirmi kuruş ayrılmasıdır. Firuz Paşa, Kazancı Camisi'nde çocukların eğitim ve öğretimi için bir bina inşa ettirmiştir.⁶⁰⁹

Firuz Paşa, çocukların eğitim ve öğretimi için bina ettirdiği mektepte, salih bir kişinin görev yapmasını istemiştir. Kazancı Camisi'nde kurulan bu eğitim ve öğretim yuvasında, Müslüman çocuklara Kur'an-ı Kerim ve namazın nasıl kılındığı öğretilmiştir ki bunun karşılığında mektep hocasına günlük dört akçe ayrılmıştır. Firuz Paşa, Ruha'da bulunan Karaburç Camisi'nin aydınlanması için de yıllık on kuruş ayrılmasını şart koşmuştur. Firuz Paşa, Karaburç Camisi'nden güzel salât ve dua okuyan temcidhan isimli kişiye de günlük dört akçe verilmesini vakfiyesine yazdırmıştır. Firuz Paşa, Cami'-i Kebir'e gelen suyun akış yeri ve pis suyun aktığı kanallarının tamiri için yıllık kırk akçe ayrılmasını vakfiyesine yazdırmıştır. Firuz

⁶⁰⁹ VGM. DEFTER. 02150. 0002. 00080.

Paşa, kurduğu vakfın gelirinden, Cami'-i Kebir'in havuzundan Ak Cami de denilen Nimetullah Camisi'ne akan suyun suyolları ve keneflerinin tamirine yıllık yirmi kuruş harcanmasını istemiştir. Firuz Paşa, kurduğu vakfı için Hoş Camisi minaresi bitişinde bir hücre bina etmiştir. Bu binada salih, takva sahibi bir kişinin kalmasını istemiştir. Firuz Paşa söz konusu hücrede kalan kişinin nasıl bir ders vermesi gerektiği ile ilgili bir şart koşmamış ve sadece genel öğretim yapması karşılığında günlük on akçe verilmesini istemiştir. Firuz Paşa, Kara Musa Camisi'ne bir havuz yaptırmış ve bu havuzun bakımı ve bevvablık hizmeti gören kişiye yıllık on kuruş verilmesini istemiştir. Firuz Paşa, Kara Musa Camisi'nin gerek cami gerekse minare aydınlanması için toplamda yirmi kuruş ayrılmasını istemiştir. Firuz Paşa, Suruç Caddesi'nde Payamlı ve Deve Akabesi denilen yere iki çeşme yaptırmıştır. Bu çeşmeden yoldan gelip geçenlerin yararlanması amacı güdülmüştür. Firuz Paşa, iki çeşmenin tamir ve bakımı için toplamda yıllık on kuruş ayrılmasını şart koşmuştur. Firuz Paşa kurduğu vakfına bir de nazır atamıştır. Firuz Paşa, Bağhane Medresesi Müderrisi Şerif Efendizade Mustafa Efendi'ye vakfının nazırlığı hizmeti karşılığında günlük dört Osmanlı akçesi verilmesini istemiştir. Firuz Paşa, önemli harcamalar yapıldıktan sonra geriye kalan paranın kendi aslı ihtiyaçlarına harcanmasını kurduğu vakıfta şart koşmuştur.⁶¹⁰

2.4. Rişvanzadelerin Mütegalibelikleri

Ruha ve civar sancaklarda mütegalibe hareketleri içerisinde yer alan zümrelerden bir tanesi de Rişvan Aşireti'dir. Rişvan Aşireti Malatya, Marař⁶¹¹ Adıyaman, Samsat, Ruha ve civarında geniş bir coğrafyaya yayılmış bir aşirettir. Bu aşiretin faaliyetlerinin Ruha'ya doğrudan ya da dolaylı etkileri olmuştur. Rişvan Ekradı, Ruha ahalisine ciddî zarar vermiştir.⁶¹²

Osmanlı Devleti'nde paşalar, âyanlar ve kapılarında levent besleyen diğer idareciler, güvenlikleri ve nüfuzlarını arttırmak için kapılarında besledikleri asker sayısını arttırmışlardır. Kapıda çoğalan asker, levent, sekban, sarıcaların

⁶¹⁰ VGM. DEFTER. 02150. 0002. 00080.

⁶¹¹ Faruk Söylemez, "Rişvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (2014), 39.

⁶¹² BOA. AE. SABH. I. 252. 16887.

beslenebilmesi ve gereksinimlerinin karşılanması için halktan kanunsuz, haksız vergiler toplanmış ya da köyler, kasabalar basılarak yağma hareketleri yapılmıştır.⁶¹³ Ruha sancağında toplanan yasal olmayan vergilerden önceki bölümlerde bahsedilmiştir. İstanbul'dan gönderilen paşalar ödedikleri rüşvetin bedelini halktan fazla vergi alarak ve halka zulmederek çıkarıyordu.⁶¹⁴

Paralı asker, aşağı tabaka halkından devşirilirse hiçbir yararlılığı olmaz. Aksine bunlar, barış günlerinde azgınlık ve isyana sevk aleti olduklarından, uzun zamandan beri taşkınlıklarının ardı arkası kesilmemiştir.⁶¹⁵

Tezkire-i Evvel El-Hac Abbas, Divan'a dilekçe göndererek Rumkale ve civarı mukataasının serbestiyet ile yarı ortak olduğunu ve mukataasına hiç kimsenin karışmaması gerektiğini dilekçesinde belirtmiştir. Rışvan voyvodasının üç bin miktarı levendat ile Rışvan voyvodası adına mal ve koyun talep ettiklerini bildirmiştir. Rışvan voyvodası bu nedenle Rumkale ve civarı mukataalarında bulunan koyun ve kuzu ve yiyecekleri gasbetmiştir. Ahali perakende ve perişan olmuştur. Tezkire-i Evvel El-Hac Abbas, Divan'a başvurmuş ve haklarının alınması için hükm-i hümayun talep etmiştir. 20 Aralık 1748 tarihinde Rakka valisine hüküm yazılmıştır. Hüküm ile validen Tezkire-i Evvel El-Hac Abbas'ın malikânesine, Rışvan voyvodasının müdahalenin engellenmesi istenmiştir.⁶¹⁶ Yukarıdaki olayda da görüldüğü gibi üç bin civarı levant ciddi bir güçtür. Toplanan leventler çevredeki koyun ve kuzuları gasp etmek amacıyla kullanılmıştır. Mağduriyet yaşayan El-Hac Abbas Divan'a başvurarak mağduriyetini gidermeye çalışmıştır. Çalışmamızın başından beri levent ve sarıca gibi paramiliter güçlerden bahsedilmiştir. Rışvan voyvodasının toplamış olduğu üç bin miktarı levent civarda birçok kişinin mağdur olmasına sebebiyet vermiştir.

Rışvanzade Süleyman Paşa, kardeşi Abdurrahman Bey'i, Rışvan hâssına bağlı Çakallu cemaati reayası üzerine göndermiştir. Abdurrahman Bey de cemaati reayasını eski kışlakları olan Antep yakınlarındaki Kızıldağ ve yine eski yaylakları Malatya sancağında Akdağ'dan uzaklaştırmış ve Çataltepe denilen yere nakl ve iskân

⁶¹³ Faroqi, "Krizler ve Değişim", 2/565-566; Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adaletnamelere Göre Türkiye'nin İç Durumu" 38/151 (1974), 445.

⁶¹⁴ Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adaletnamelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", 447.

⁶¹⁵ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, 33.

⁶¹⁶ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00032.

etmiştir. Rişvanzade Abdurrahman Bey, Çakallu cemaati reayasının zorla mal-ı mirîsini toplamış ve tahsil etmiştir. Hassın voyvodasına ise bir kuruş bile vermemiştir. Bu durum, has malının ve voyvodasının zararına sebep olmuştur. Rişvanzade Abdurrahman Bey, 1168 senesinde reayanın eda etmesi gereken has gelirlerini voyvodasına verdirmemiş ve kendisi 5.000 miri kuruşu almıştır. Bu durum karşısında hassın sahibinin kethüdası olan Hacı Osman, Divan'a bir dilekçe göndermiş ve Rişvanzade Süleyman Paşa ve kardeşinin hassın ortaya çıkan meblağını kendilerine geri ödemesi ve iadesi için emr-i şerif talep etmiştir. 14 Kasım 1755 tarihindeki hüküm Rakka Valisi Abdullah Paşa'ya ve Ruha kadısına yazılmıştır. Hüküm ile kadı ve validen açıklamalara uygun bir şekilde davanın görülmesi istenmiştir.⁶¹⁷ Rişvanzade Abdurrahman'ın mal-ı mîriyi zimmetine geçirmesi ve yapmış olduğu mütegalibeliklerin şikâyetine binaen Ruha mahkemesinde görülmesi Divan'dan talep edilmiştir.

Abdi, berat-ı şerif ile Rumkale ve civarında resm-i kışlak ve yatak mukataasını almıştır. Rumkale'de yaylaya çıkıp koyun ve davarları ile kışlayan, yatak yerinde koyunlarını yatıranlardan resm-i kışlak ve yatak vergisi toplamak Abdi'nin yetkisindedir. Rumkale'deki resm-i kışlak ve yatak vergisini Abdi'den başkasının toplaması mümkün değildir ve Abdi'ye bu vergiyi toplarken kimsenin karışmaması gerekir. Ancak Rakka valileri, mütesellimleri ve Rişvan voyvodaları Abdi'nin resm-i yatak ve kışlak vergisi almasına müdahale etmişlerdir. Rakka vali ve mütesellimleri ile Rişvan voyvodaları Abdi'nin alması gereken kışlak ve yaylak vergisini almaya başlayınca Abdi, Divan'a bir dilekçe vermiş ve şikâyetçi olmuştur. Abdi'nin şikâyeti üzerine Defter-i İcmal ve Mufassal incelenmiştir. Defter-i İcmal ve Mufassal incelemesi sonucunda, Rumkale kazası ve kazaya bağlı olan yerlere koyunları ile gelip kışlayan, otundan, suyundan faydalanan yatak yerlerine yatıranlar, kanun ve deftere göre yatak ve kışlak vergilerini Abdi'ye vermelerinin gerektiği tespit edilmiştir. Bu tespitten sonra Abdi'nin Rumkale'de bulunan resm-i kışlak ve yatak mukataası için Abdi'ye tekrar berat verilmiş ve önceden gönderilen emr-i şerife uygun olarak söz konusu mukataanın işletilmesi ve Rakka vali ve mütesellimleri ile Rişvan voyvodalarının bu mukataalara karışmamaları ve önceden bu mukataadan ne almışlar ise Abdi'ye verilmesine, 30 Eylül 1760 tarihinde hükmedilmiştir. Söz

⁶¹⁷ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 0024. 00058.

konusu hüküm Rakka valisi, Rumkale ve Ruha kadılarına gönderilmiştir.⁶¹⁸ Yukarıdaki belgede de görüldüğü gibi Abdi'nin toplama yetkisinde olan resm-i kışlak ve yatak vergisine Rakka valisi ve mütesellimlerinin yanı sıra Rişvan voyvodası da el koymuştur. Rakka valisi, mütesellimi ve Rişvan voyvodasının Abdi'ye yapmış olduğu mütegalibelikler Abdi'ye yeniden bir berat verilerek önlenmek istenmiş ve durumdan Rakka valisi, Rumkale ve Ruha kadısı haberdar edilmiştir.

Havass-ı hümayun Hısn-ı Mansur'da sakin Rişvan reayasından Bereketoğlu Hasan ve ortakları 1169 senesine mahsuben 16. 010,5 kuruş mal bedelini eda ve teslim etmemişlerdir. Bereketoğlu Kara Hasan ve refikleri isyan ve tuğyan üzeredirler. Reaya fukarasına zulümlerinin sonu yok gibidir. Bu kişiler zimmetlerinde olan parayı eda etmemişlerdir. Bereketoğlu Hasan hareket halindedir ve Ruha'da olduğu haber alınmıştır. Bereketoğlu Hasan'ın zimmetinde olan 16. 010,5 kuruşluk malın mübaşir aracılığı ile tahsil edilmesi istenmiştir. Eğer Bereketoğlu Kara Hasan zimmetinde olan mal-ı miriyi eda etmez ise 11 Ocak 1757 tarihinde Rakka Valisi Abdullah Paşa'ya, Ruha kadısına gönderilen hüküm ile Bereketoğlu Kara Hasan'ın hakkından gelinmesi istenmiştir.⁶¹⁹ Ruha ve civarında yapılan yaygın mütegalibeliklerden birisi de mal-ı miriyi devlete vermemektedir. Bereketoğlu Kara Hasan da devlete olan mal-ı miriyi vermemiştir. Bereketoğlu Kara Hasan aynı zamanda reaya fukarasına zulmetmiş ve zulmünü sürdüreceği anlaşılmıştır. Yapılan istihbarî çalışmalarda Bereketoğlu Kara Hasan'ın Ruha topraklarında hareket halinde olduğu anlaşıldığından Ruha (Rakka) valisi ve kadısından Bereketoğlu Kara Hasan'ın yakalanarak yargılanması çalışması adaleti tecelli ettirmek için yapılan bir çalışmadır.

Milli Timur'un Rakka, Halep, Diyarbakır, Bağdat eyaletlerindeki ve Malatya, Mardin, Siverek sancaklarındaki eşkıyalık hareketlerine Rişvanzade Ömer'in de katılması üzerine Malatya sancağında Rişvanzade Ömer'in yapmış olduğu adam öldürme, emval, eşya gasbetme ve haksızlık yapmalarının önlenmesine dair çözümler aranmıştır. Rişvan Aşireti'nin Milli Timur'dan daha belâlı olduğu belgede vurgulanmış ve Malatya'da Rişvanzade Ömer'in yerine Rişvanzade Ali'ye

⁶¹⁸ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00077.

⁶¹⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00065.

mirmiranlık verilerek Rişvanzade Ali'nin Malatya sancağına mutasarrıf olmasının Rişvan zulmü sorununu çözebileceği değerlendirmelerini içeren 6 Nisan 1789 tarihli yazı önemlidir. Bu belge, bölgede Rişvan Aşireti'nin de önemli bir aktör olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁶²⁰ Rişvanzade Ömer adam öldürmek, mal gasbetmek gibi birçok yelemin içerisinde bulunmuştur. Rişvanzade Ömer'in Maden Emmini Yusup Paşa tarafından Rakka valiliğine önerilmesi dahi olmuştur. Rişvanzade Ömer'in⁶²¹ yapmış olduğu mütegalibeliklerin önlenmesi için voyvodalıktan alınması tedbirine başvurulmuştur.

Rişvan Aşireti'nin birçok faaliyeti ev basma, adam öldürme, yol kesme, mal yağmalama şeklinde olan zalimliklerdir. Bu tür olaylarda mağdur olan taraf kendisine zulmeden, baskı yapan, gasp eden kişi ve grupları Divan'a şikâyet etmişlerdir. Aşiretin mütegalibe hareketi olarak görülen faaliyetlerinden bazılarını şu şekilde ifade etmek konunun açıklanması açısından yararlı olacaktır: Aşiret, Dermayış Mehmetoğlu Hüseyin, Hacı Mehmetoğlu Hasan, Şeyh Yusuf, Köseoğlu İbrahim'in Abdulgaffar ve Hüseyin'in menzillerini basması,⁶²² Rişvan Aşireti'ne mensup Ferhatoğlu, Dervişoğlu, Şeyh Yusuf, Halecanlı Gedik Mehmet,⁶²³ Şeyhoğulları Hüseyin, İbrahim, Romanlo Deli Velioğlu isimli şakilerin Yeniil kazasına bağlı Gürün, Tonos, Kangal, İzoli⁶²⁴ nahiyeleri ahalisinin köy ve mezralarına konmaları, çadır kurmaları, hayvanlarını sürüp götürmeleri, köylüleri yaralama ve öldürmeleri,⁶²⁵ Rişvan Aşireti'nden Bereketoğlu Hasan, kardeşi İsa, Veli İbrahimioğlu Mustafa, Deli Velioğlu İbrahim, kardeşi oğlu Mustafa'nın üç kişiyi öldürmeleri, on kişiyi yaralamaları, eşya ve emvali yağmalamaları,⁶²⁶ Göçer taifesinden Rişvan Aşireti'nden Molla Zeynel ve adamlarının Şure kazası Tanlıca

⁶²⁰ BOA. AE. SABH. I.11. 974.

⁶²¹ Rişvanzade Ömer Paşa Millî Timur'u yakalamak için Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilmiştir. Rişvanzade Ömer ile ilgili geniş bilgi için bkz. 2.2. Millî Timur Paşa'nın Mütegalibelikleri.

⁶²² BOA. A. DVNS. MHM. d. 00121. 00112.

⁶²³ Halecanlı cemaati daha çok Re'su'l-Ayn'da yoğunlaşmıştır. Esasen Mardin mutasarrıflığına bağlı bir topluluktur. Konu ile ilgili Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakir Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösteren Harita'ya bkz.

⁶²⁴ Bahse konu yerlerde sosyal yapı ve kentleşmeyi incelemek için Ek- 3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakir Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösteten Harita'ya bkz.

⁶²⁵ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00020.

⁶²⁶ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00034.

köyü sakinlerinden Hacı Kasım'ın çiftliğini basarak gasp suçu işlemeleri,⁶²⁷ Rışvan Aşireti'nden Çelebi Oymağı'ndan Hüseyinoğlu Çelebi, İbrahimoğlu Ahmet, oğlu İbrahim, Kartaloğlu Osman, Sipahioğlu Ebu Bekir, Zülfikar, Ebu Zer, Tahiroğlu Mustafa, Hasan, Hızır Surlu cemaatinden Kadiroğlu Arslan, Cila Alioğlu Yusuf, Yusuf oğlu Mirza, Kelerli cemaatinden Şerefhan oğlu Mustafa, Mahmutoğlu Mehmet, Mustafa'nın Bereket oğlu Hasan'ı öldürmeleri ve köyün emvalini yağmalamaları⁶²⁸ bu kabilden olaylardır.⁶²⁹ Yukarıda görüldüğü gibi Rışvan aşireti yetkilileri ve aşiret mensupları asayiş ve emniyeti bozucu birçok mütegalibel hareketin içerisinde yer almışlardır. Devlet aşiret mensuplarının adam öldürme, yağmalama gibi eylemlerinde birçok defa Ruha kadısı ve valisini görevlendirmiştir.

Bir önceki paragrafta Bereket oğlu Hasan'ın cinayet, yaralama ve mal gasp etme suçuna karıştığından bahsedilmişti. Ancak aynı paragrafın sonunda bahsedilen olayda bu kez Bereket oğlu Hasan benzer bir muamele sonucunda öldürüldüğü görülmektedir. Bereket oğlu Hasan'ın öldürülmesinin sebebinin daha önce Bereket oğlu'nun karışmış olduğu cinayet, gasp ve adam yaralama olaylarıyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Bereket oğlu Hasan'ın misilleme sonucu öldürülmesi muhtemeldir. Olaya karışanların çokluğuna bakıldığında Bereket oğlu Hasan ile Hasan'ın kâtilleri arasında bir husumet olduğu açıktır.

Ruha'ya komşu olan sancak ve kazada bir suç işlendiğinde suçluların Ruha'ya firar ettikleri sıkça görülen bir durumdur. Bu duruma bir örnek verilmesi gerekirse Rışvan Aşireti'ne mensup bazı kişilerin Malatya kazasında Burga köyünü basmaları örnek olarak verilebilir Şöyleki: Rışvan Aşireti'nden Serdumanlı,⁶³⁰ Mulkiye cemaatlerinden⁶³¹ Cebiroğlu Hüseyin, Beşir, Görü, Ali, Kaludanca Hüseyin, Siyavuş oğlu İbrahim, Mahmut hevalarına tabi eşkıya ile anlaşarak ehl-i örf bizim adamamızı öldürdü buna da Malatya kazasına bağlı Yanbere nahiyesinde Burga köyü ahalisi sebep oldu diyerek kanuna aykırı ve haksız yere Burga köyünü basmıştır.

⁶²⁷ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. 00024.00079.

⁶²⁸ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 0024. 00034.

⁶²⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. 00024.00079.

⁶³⁰ Bu aşiret isminin Serikanlı Aşireti olması gerekli. Serikanlı Aşireti bazı eserlerde Serkûnanlu şeklinde okunmuştur. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650) V* (İstanbul: Togan Yayınları, 2011), 5/2019.

⁶³¹ Bu oymak Zilan Aşireti Ekratı'ndandır. Mukli adıyla bilinir. Bizim okumamız Mulkiye şeklindedir. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650) IV* (İstanbul: Togan Yayınları, 2011), 4/1729.

Zalimler bir değirmeni ve yaylakları yakmışlar, keçileri, emval ve eşyayı gasbetmişler, iki nefer adamı yanlarına almışlardır. Rışvan Aşireti'nden olan zalimler baskından sonra kaçmışlar, Rakka ve Ruha tarafına gitmişlerdir. Burga köyü ahalisi Divan'a şikâyetler yazmışlar ve bu kişilerin bulundukları yerde yargılanmaları ve haklarının verilmesi için emr-i şerif talep etmişlerdir. 29 Ekim 1760 tarihinde Rakka valisi, Malatya sancağı mütesellimi, Ruha ve Malatya kadılarına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile vali, mütesellim ve kadılardan Rışvan Aşireti'ne mensup, köy basan kişilerin bulundukları yerde yakalanması ve şeriata göre yargılanması ve haklılara haklarının verilmesinin temin edilmesi vali, mütesellim ve kadılardan istenmiştir.⁶³² Yukarıda görüldüğü gibi Rışvan aşireti mensupları kalabalık bir grup ile bir köyü basarak köyde birçok suç işlemiş ve birçok insanı mağdur etmişlerdir. Bu tür olaylarda suçlular kendilerine yakın bir coğrafya olan Ruha sancağına firar etmişler ve Ruha'yı da etkilemişlerdir. Yukarıda örneği verilen olaylarda katiller suçu işledikten sonra Ruha'ya kaçtıklarından dolayı bu insanların cezalarının verilebilmesi için Ruha'nın kadı ve valisine hükümler gönderilmiştir.⁶³³

Rışvan Aşireti yaylak ve kışlaklarına giderken ve dönerken eskiden beri izledikleri güzergâhı kullanmayarak, eski Tersane-i Âmire Emini El-Hac İbrahim'in mutasarrıf olduğu Ekrad-ı Reşi mukataasının olduğu taraftan yaylaklara çıkmakta ve kışlaklara dönmeye başlamışlardır. Rışvan Aşireti mensupları yaylak ve kışlaklara giderler iken hayvanlarını Reşi Aşireti'nin tarlalarına salmışlar ve tarlalara ciddî zarar vermişlerdir. Rışvan Aşireti mensupları kışlağa gidiş ve dönüşte Reşi Aşireti'ne mensup kişilere ciddî zararlar vermişler ve reayasının çoğunun perakende ve perişan olmasına sebep olmuşlardır. Bu durum karşısında Ekrad-ı Reşi mukataası, ber vech-i malikâne üzerinde olan eski Tersane-i Âmire Emini El-Hac İbrahim Divan'a şikâyetle bulunmuş ve bundan sonra kanuna aykırı bir şekilde Rışvan Aşireti mensuplarının zarar vermelerinin önlenmesi için hükm-i hümayun talep etmiştir. 25 Şubat 1751 tarihinde Rakka vali ve kadısına hüküm gönderilmiştir Hüküm ile kadı ve validen, Rışvan Aşireti'nin verdikleri zararların önlenmesini ve gerekli önlemlerin alınması yönündedir.⁶³⁴ Reşi mukataası ile ilgili olayların Ruha vali ve kadısına

⁶³² BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00077.

⁶³³ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00020; BOA. A. DVNS. MHM. d. 00121. 00112.

⁶³⁴ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 0024. 00041.

birakılması bu tür davaların yakın yerler görülmesi noktasında oluşan bir teamülün gereğidir.

Rişvan Ekradı yayla çıkışlarında ve yayladan dönüşlerinde, Ruha'nın ekili yerlerine ve ahalisine zarar verdiklerinden dolayı Rakka Valisi Abdullah Paşa, İstanbul'a bir yazı yazmıştır. Bu yazıya verilen cevapta ise Rişvan Aşireti eşkıyasının yayla iniş ve çıkışlarında kullandıkları geçitlerin tutulması, Rakka Valisi Abdullah Paşa'dan istenmiştir. Rişvan Aşireti'nin yayla iniş ve çıkışlarındaki geçitlerinin tıkanması, Rakka Valisi Abdullah Paşa ile birlikte, aşiretler, gönüllüler, kabile süvarilerinden istenmiştir. Rişvan Aşireti'nin yayla çıkış ve inişlerinde kullandıkları geçitin Fırat Nehri'nin karşı tarafında Reşi ve Urban nahiyeleri güzergâhında olduğu 24 Mayıs 1785 tarihindeki yazıdan anlaşılmıştır. Söz konusu olayı Ruha kadısı da ilâm etmiştir.⁶³⁵

Rakka Valisi Abdullah Paşa, Rişvan Ekradı'nın Ruha ve çevresine verdiği zararları Divan'a yazmıştır. Abdullah Paşa'nın Rişvan Ekradı ile ilgili İstanbul'a gönderdiği yazıya Ruha kadısı da ilâm yazarak katkı sağlamıştır. Rişvan Ekradı'nın cezalandırılması ve durumlarının bir neticeye bağlanması için yaylalarından dönüşleri sırasında aşiretin geçit yerleri ve nehirden karşıya geçecekleri yerlerin kontrol edilmesi bir emr-i âlî ile Rakka valisine bildirilmiştir. Rakka valisi de gönüllüler, kabile ve aşiret ve fazlaca asker ile birlikte, Rişvan Aşireti'nin Fırat Nehri'nin karşı tarafına geçmek için kullandıkları Reşi ve Urban nahiyesinde olan güzergâhları tutmuş ve kapatmıştır. Bu durum Ruha kadısı tarafından ilâm edilmiş ve Divan'a bildirilmiştir. Söz konusu durum Rakka Valisi Abdullah Paşa tarafından 23 Ocak 1785 tarihinde Divan'a bildirilmiş ve Abdullah Paşa'nın yazısına cevap 3 ay sonra Divan'dan gönderilmiştir.⁶³⁶ Yukarıdaki belgeden de anlaşılacağı üzere Rişvan Aşireti yaylaya çıkarken ve yayladan dönerken ekili alanlara ve geçtikleri yerlere zarar vermişlerdir. Rişvan Aşiretin'in bu manada Ruhalıları da zulmettiği açıktır. Rişvan Ekradı yalnızca bulundukları yer olan Malatya ve civarına zarar vermemişler aynı zamanda Ruha civarına da zulüm ve baskılarını taşımışlardır. Bu gibi hallerde Rakka valisi ve Ruha kadısı durumu hükümet merkezine bildirerek hükümet merkezinden gelen talimata göre hareket etmişlerdir.

⁶³⁵ BOA. AE. SABH. I. 252. 16887.

⁶³⁶ BOA. AE. SABH. I. 00252. 16887. 001. 001.

2.5. Arabî Kâtibi İbrahim'in Müttegallibelikleri

Ruha aşiret, kabile, konargöçerlerin fazlaca olduğu bir yerleşim birimidir. Ruha'da bazı aşiret mensuplarının gruplar halinde eşkıyalık ve gasp olaylarına katıldıkları görüldüğü gibi bir aşirete mensup olan kişilerin münferiden gasp ve eşkıyalık olaylarına katıldığı görülmüştür. Ruha'da aşiret ya da eşkıya kaynaklı gasp ve soygun işlerine adı sıkça karışan kişilerden bir tanesi Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'dir. Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'nin hangi aşiret ve kabileye ait olduğunu tespit edemedik. Ancak Ruha'da meydana gelen müttegallibelik olaylarına ismi karışan kişilerin başında olduğu belgelere bakılarak söylenebilir.

Aşağıda görüleceği gibi Arabî Kâtibi İbrahim Efendi, eşkıyanın masumlardan gasbettiği malları ya da müttegallibenin masumlardan aldığı yasa dışı para ve malı aklayan kişidir. Ruha ahalisi ve Hasan isimli bir kişi İstanbul'a bir dilekçe sunar. Dilekçede Ruha'da yaşayan Arabî Kâtibi İbrahim'den şikâyetçi olmuştur. Dilekçeye göre Arabî Kâtibi İbrahim, kendi halinde bir insan değildir. Arabî Kâtibi İbrahim, Rakka Aşireti'nden 47 kişi ve bu kişilerin başları Mehmet Dehab ile ittifak halindedir. Eşkılar, çobanlara baskın düzenlemiş, baskın sonucu 8.060 koyun, 4 katırı çobanları ile birlikte gasbetmişlerdir. Gasbedilen katırlar, Arabî Kâtibi İbrahim'in tarlasında bulunmuş ve eski Rakka Valisi Maktulzade Ali Paşa zamanında, valinin huzurunda katırların Arabî Kâtibi İbrahim'in tarlasında bulunduğu ispatlanmış ve hüccet yazılmıştır. Arabî Kâtibi İbrahim, ben sizin mallarınıza kefilim diyerek kadı tarafından verilen hücceti, dava sahiplerinin ellerinden almıştır. İbrahim'in fazla malı vardır. Bu malın oluşması ahaliyi şüpheye düşürmüştür. Ahali feteva-yı şerife almış ve Arabî Kâtibi İbrahim için bir hükm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. Ahalinin ve Hasan'ın başvuru üzerine bir mübaşir tayin edilmiş ve yargılama sonucu ahalinin sabit olan haklarının Arabî Kâtibi İbrahim'den tahsil edilmesine 16 Ekim 1727 tarihinde hükmedilmiştir.⁶³⁷ Görüldüğü gibi Arabî Kâtibi İbrahim Efendi kendisine menfaat temin etmek amacıyla müttegallibe ile ittifak etmiştir.

Hasan ve Ruha ahalisinin dilekçesine karşı verilen hüküm Ruha'ya geldiğinde, Rakka Valisi Süleyman Paşa, Arabî Kâtibi İbrahim'in eski Rakka Valisi

⁶³⁷ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 114. 3. s.1.

Kadızzade Hüseyin Paşa vaktinden beri kendi halinde, dindar, mustakim tavırlı dürüst olduğunu bildirir bir mektup yazmış ve İstanbul'a göndermiştir. Arabî Kâtibi İbrahim'in dürüst olduğunu Ruha'da bulunan ulema, eşraf, âyan, aşiret ve kabile ahalileri de İstanbul'a bildirmişlerdir. Rakka Valisi Süleyman Paşa, Arabî Kâtibi İbrahim'i temize çıkartmak için Arabî Kâtibi İbrahim'e iftira atıldığını ve Arabî Kâtibi İbrahim'in aleyhinde verilen hüccetin ifk ve iftira sonucu verildiğini bildirmiştir. Rakka valisi, Gengamlu Hüseyin'in 8.000 koyunu, 4 katırı ve bir merkebi Mehmet Dehab'ın gasbettiğini ve Maktulzade Sofu Ali Paşa zamanında mahkeme olduğunu bildirmiştir. Rakka valisi, Arabî Kâtibi İbrahim'i korumak için Ali Paşa zamanında yapılan bu mahkemede, eşkıyaların malları geri vermede Arabî Kâtibi İbrahim'i kefil olarak gördüklerini ancak İbrahim'in bunlara kefil olmadığını mektubunda ifade etmiştir. Arabî Kâtibi İbrahim, aleyhinde daha önce dilekçe yazan Hasan'a bu durum sorulduğunda; Hasan, bir atlarının Arabî Kâtibi İbrahim'de olduğunu ifade etmiş ancak Hasan bu iddiasını ispat edememiştir. Rakka Valisi Süleyman Paşa mektubunda dindar, doğru dürüst insanların eşkıyadan, iftiralarından korunması gerektiğini bildirmiştir.⁶³⁸ Arabî Kâtibi İbrahim Efendi anlaşılan o ki Rakka valisi, Ruha ulema, eşraf ve âyanı tarafından korunmak istenmiştir. Ancak Arabî Kâtibi ile ilgili iddialar bir olaydan ibaret değildir.

Rakka Valisi Süleyman Paşa, Arabî Kâtibi İbrahim'i korumaya çalışsa da İbrahim'in mütegalibe ve zalemeden olduğu açıktır. Zira Arabî Kâtibi İbrahim kendi halinde bir kişi değildir. Arabî Kâtibi İbrahim Efendi ile ilgili başka bir iddia daha vardır. Arabî Kâtibi İbrahim Efendi, Ruha'da Beni Hasr Aşireti'nden emr-i şerif olmadan fazla para tahsil etmeye çalışmıştır. İbrahim ehl-i örf ile de iş birliği yapmıştır. İbrahim, Beni Hasr Aşireti'nden Mehmet ve ismi şikâyet defterine geçirilmeyen bazı kişilere; siz bakire kızlara ve avratlara taarruz etmişsiniz şeklinde bir suçlamada bulunmuştur. Bu suçlamadan dolayı cerime adı ile 10 kese akçe ve bir küheylanlarını almış ve buna benzer zulümleri Mehmet'e ve Beni Hasr Aşireti mensuplarına yapmıştır. Mehmet ve yanındakiler şeyhulislamdan feteva-yı şerife almışlardır. Mehmet ve yanındakiler İstanbul'a gitmiş ve Arabî Kâtibi İbrahim'i şikâyet etmiş ve kendilerinden alınanların iadesi için hükm-i hümayun talep etmişlerdir. 26 Mayıs 1731 tarihli bir hüküm Ruha kadısına Beni Hasr Aşireti'nden

⁶³⁸ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 115. 227. s. 447.

Mehmet ve yanındakilerin Arabî Kâtibi İbrahim ile olan davasının kanun ve şeriata uygun görülmesi istenmiştir.⁶³⁹ Arabî Kâtibi İbrahim Efendi cerime alabilmek için askerî sınıfla iş birliği yaparak başkasının şeref ve haysiyetini çeşitli iddialarla töhmet altında bırakmıştır.

Arabî Kâtibi İbrahim Efendi Arabî Kâtibi İbrahim'in Ruha'da isminin karıştığı olaylar arttıkça Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın İbrahim hakkındaki dindar, iyi niyetli, kendi halinde bir insan gibi değerlendirmesinin geçerliliği de kalmamıştır. Ruha kazasında sakin Arap taifesinden Şavi Aşireti'nden Mehmet Bey, Kays Urbanı'ndan 150 kadar atlı ile Aşağı Türbe denen yerde 2.000 koyun, altı katır, dört beygir üç çadır eşyasını yağmalamışlardır. Yağmalanan koyunların sahipleri Cülab nahiyesinde Döğerli Aşireti sakinleridir. Döğerli Aşireti sakinleri İstanbul'a giderler ve bu durumu şikâyet ederler. Döğerli Aşireti'nden olan insanlar, koyunlarının yağmalanması ile ilgili bir iddiada daha bulunurlar ki o da yağmalanan malların bir kısmının Arabî Kâtibi İbrahim'de olduğudur. Döğerli Aşireti mensupları, Arabî Kâtibi İbrahim'in eşkıyanın yatağı olduğu ve eşkıyanın iaşelerini sağladığı iddiasındadırlar. Döğerli Aşireti mensupları yağmalanan koyunlarının alınıp kendilerine iade edilmesi ve haklarının verilmesini talep etmişlerdir. 5 Haziran 1731 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bir hüküm yazılmış ve söz konusu durumun görüşülmesi yerel makamlara emredilmiştir.⁶⁴⁰ Rakka valisi Süleyman Paşa'nın Arabî Kâtibi İbrahim Efendi hakkında ağır iddialar olmasına rağmen O'nu kollama çabaları her geçen gün boşa çıkmıştır. Zira Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'nin çalınan, gasp edilen malların bir kısmını sakladığı ikinci örnekte de anlaşılmaktadır.

Arabî Kâtibi İbrahim ile ilgili şikâyetlerin fazlalığı dikkat çekicidir. Mehmet'in Ruha'da berat-ı şerif ile zeamet köyleri vardır. Mehmet bu köyleri iltizam ile Arabî Kâtibi İbrahim'e makbuz karşılığında vermiş ve zapt etmiştir. Mehmet iltizam ettiği zeametinin karşılığını Arabî Kâtibi İbrahim'den talep etmiştir. Ancak Arabî Kâtibi İbrahim, Mehmet'in hakkı olan parayı vermemiştir. Mehmet Divan'a dilekçe ile başvurmuş, davasının kanun ve şeriata uygun görülmesi, hakkının Arabî Kâtibi İbrahim'den tahsil edilmesi için hükm-i hümayun talep etmiştir. 6 Kasım 1734 tarihinde Rakka mütesellimine ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile

⁶³⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 131. 177. s.354.

⁶⁴⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 132. 192. varak 190.

kadı ve mütesellimden, Zaim Mehmet'in iddialarına göre davanın görülmesi ve hakkının Arabî Kâtibi İbrahim'den alınması istenmiştir.⁶⁴¹ Rakka valisi Süleyman Paşa'nın Arabî Kâtibi İbrahim Efendi hakkında ağır iddialar olmasına rağmen O'nu kollama çabaları her geçen gün boşa çıkmıştır. Zira Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'nin çalınan, gasp edilen malların bir kısmını sakladığı ikinci örnekte de anlaşılmaktadır. anlaşılan o ki mütegalibelik yolunda isim yapmaya başlamıştır. Arabî Kâtibi İbrahim Efendi daha önce de Firuz Paşa ile birlikte iltizam ettiği yerlerin mahsulünden Firuz Paşa'ya vermeyerek Firuz Paşa'yı da mağdur etmişti.⁶⁴²

Yukarıdaki olaylar değerlendirildiğinde Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'nin Ruha'da mütegalibelik işlere karıştığı ve reayayı mağdur ettiği açıktır. Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'nin Ruha halkından bazı kişileri mağdur etmesine rağmen Ruha'nın vali ve önemli eşrafınca korunmaya çalışılması durumu Arabî Kâtibi İbrahim Efendi'nin Ruha'da kazanmış olduğu nüfuzunun sonucu olduğu açıktır.

2.6. Baziki Aşireti Zabiti Halifezade Mustafa'nın Mütegalibeliği

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Ruha ahalisine zulmeden mütegalibelerden bir tanesi de Baziki Aşireti Zabiti Halifezade Mustafa'dır. Halifezade Mustafa kendisine parasal bir menfaat sağlamak istediğinde karşılaştığı kişilere gözdağı vererek aşiret reayasından olduklarını iddia ederek ahaliden rüsum-ı raiyyet talebinde bulunabilmiştir.

Halifezade Mustafa'nın haksız bir şekilde raiyyet rüsumu talep ettiği kişilerden ilk inceleyeceğimiz grup; Hacı Hüseyin, Ebu Bekir, Ali ve deftere isimleri yazılmayan birkaç kişiden oluşmaktadır. Harran nahiyesinde yaşayan Hacı Hüseyin, Ebu Bekir, Ali ve deftere isimleri yazılmayan birkaç kişi Baziki Aşireti zabiti Halifezade Mustafa tarafından "*Aşiret reayasındansınız*" iddiasıyla vergi verme talebi ile karşılaşmıştır. İddia, Ruha Mahkemesi'ne taşınmış, mahkeme, Hacı Hüseyin, Ebu Bekir, Ali ve ismi belirtilmeyen diğer kişilerin, kanuna ve deftere aykırı bir şekilde rüsum-ı raiyyet isteği ile sıkıştırıldığına karar vererek Baziki Aşireti zabiti Halifezade Mustafa'nın raiyyet vergisi talebi ile insanları sıkıştırmaması

⁶⁴¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 1003. 111. s.212.

⁶⁴² Bkz. 2.3. Firuz Paşa'nın Mütegalibelikleri kısmı.

istenmiştir. Mahkeme, Hacı Hüseyin, Ebu Bekir, Ali ve ismi belirtilmeyen diğer kişilere hüccet vermiştir. Bu hüccete rağmen Baziki Aşireti Zabiti Halifezade, Harranlılar üzerinde rüsum-ı raiyyet isteği ile baskı kurma çalışmalarını sürdürmüştür. Harran nahiyesinde yaşayan Hacı Hüseyin, Ebu Bekir, Ali ve deftere isimleri yazılmayan kişiler, birlikte İstanbul'a giderek zabiti şikâyet etmişlerdir. Şikâyet üzerine 7 Mayıs 1731 tarihinde Baziki Aşireti Zabiti Halifezade'nin rüsum-ı raiyyet talebi ile Harranlı Hacı Hüseyin, Ebu Bekir, Ali ve deftere isimleri yazılmayan kişileri baskı altında tutması yasaklanmış ve bu durumun gereğini yapmaları için Rakka valisi ile Ruha kadısına bildirilmiştir.⁶⁴³ Halifezade'nin raiyyet rüsumu için sıkıştırdığı Harranlılar bu ilk mütegalibeliği Ruha mahkemesine götürerek çözmeye çalışmıştır. Ruha mahkemesi Halifezade Mustafa'nın mağdur ettikleri kişilere hüccet vermiştir. Ancak mahkemenin mağdurlara hüccet vermesine rağmen; Halifezade Mustafa, Baziki Aşireti zabiti olması nedeniyle ve daha fazla para kazanmak hırsıyla bu kişilerden kolayca para alabileceği sevdasıyla kendi aşireti defterinde kayıtlı kişiler olduğu iddiasını sürdürmeye devam etmiştir. Halifezade isimli mütegalibenin haksız para kazanmak için raiyyet rüsumu talep ettiği kişiler uğradıkları haksızlığı Divan'a şikâyet ederek Halifezade'den kurtulabilmişlerdir.

Halifezade Mustafa'nın üzerinde baskı kurduğu kişiler genellikle Harran nahiyesinde bulunan kişilerdir. Baziki Aşireti'nin defterde kayıtlı raiyyet ve raiyyeti oğullarından olmayan ve rüsum-ı raiyyet talebi ile incitilen, üstünde baskı kurulan Harran nahiyesi Sultantepe köyünde yaşayan Mehmet b. Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet üzerlerinde rüsum-ı raiyyet isteği ile oluşmuş baskıdan kurtulabilmek için bizzat İstanbul'a gitmişlerdir. Kendilerinden raiyyet rüsumu isteyen Halifezade Mustafa'yı şikâyet etmişlerdir. Halifezade Mustafa daha önce de haksız yere raiyyet rüsumu almış ve şikâyet edilmiş olmasına rağmen akıllanmamıştır. Halifezade Mustafa, Mehmet bin Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet'e hitaben "...Siz benim zabıt olduğum Baziki Aşireti'nin reayasından imişsiz. Sizden resm-i raiyyet alırım..." şeklinde kanuna ve vergi defterine tamamen aykırı bir istekte bulunmuştur. Bu istek mahkemeye taşınmıştır. Mehmet b. Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet'in babaları ve ecdadı Baziki Aşireti reayası olmadığı ortaya çıkmıştır. Ruha Mahkemesi, Mehmet b. Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet'e

⁶⁴³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 132. 118, varak 175.

ilam ve hüccet vermiştir. Halifezade Mustafa, verilen hüccete ve ilama rağmen bu kanun tanımazlığını Mehmet bin Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet karşısında da sürdürmüş ve raiyyet rüsümünü isteme inadından vazgeçmemiştir. Bu inat karşısında Divan'a müracaat eden Mehmet bin Süleyman bin Musa ve Hüseyin bin Mehmet, Halifezade Mustafa'nın raiyyet rüsümü istememesi için Ruha kadısına 2 Eylül 1777 tarihinde bir hüküm yazdırmaya muvaffak olmuşlardır⁶⁴⁴. Bu tarihten yaklaşık 15 yıl sonra 13 Mart 1792 tarihinde Halifezade Mustafa'nın yine aynı kişileri rüsüm-ı raiyyet isteği ile sıkıştırdığı çıkan bir hükümden anlaşılmıştır. Ruha Mahkemesi'nde görülen bir davadan sonra Divan'dan çıkan bir hükme kanaat etmeyerek Baziki Aşireti Zabiti Halifezade Mustafa'nın insanları sıkıştırmıştır. Bu sıkıştırmaların ilki I. Abdulhamit'in (1774–1789)⁶⁴⁵ zamanına rastlamıştır. İkinci sıkıştırma ise III. Selim'in (1789–1808)⁶⁴⁶ cülûsu nedeni ile fermanların yeniletilmemesini fırsat bilen Halifezade Mustafa, akıllanmamış ve taşkınlıklarına devam etmiştir. Halifezade Mustafa'nın tekrar şikâyet edilmesine giden süreç; Mehmet bin Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet'i sıkıştırmaları ile başlamış ve sorunun çözümünde aynı süreçlerden geçilmiş ve sonunda ferman yenilenerek, Halifezade Mustafa'nın Mehmet b. Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet'e ilişkisi engellenmiştir.⁶⁴⁷ Anlaşılan o ki Halifezade Mustafa Ruha'da mütegalibeliğini karşısına çıkan birçok kişiden asıl raiyyet olma iddiasıyla yapmıştır. Ancak söz konusu mütegalibelikler mağdurların Halifezade Mustafa'ya dava açmasıyla engellenebilmiştir. Bir kentte huzur ve asayiş önemlidir. Her önüne gelen kişiye sizler defterde kayıtlı raiyyetimsiniz gibi iddialarla reayadan bazılarını korkutmak kentte birçok reayanın huzurunu bozmaya ve endişeye sevketmeye yeterli bir sebep olsa gerektir.

Baziki Aşireti Zabiti Halifezade Mustafa'nın Ruha ve civarında kanunsuz haksız ve deftere aykırı uygulamalarından nasibini Sultan Veled isimli köyde yaşayan Mehmet b. Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet b. Hüseyin de almıştır. Bu kişiler isimleri benzemesinden dolayı sanki yukarıda aktarılan olaydaki kişiler gibi görünse de köylerin farklılığı ve isimlerde az da olsa farklı olması aynı kişiler

⁶⁴⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00134.

⁶⁴⁵ Aktepe, "I. Abdulhamid", 1/213.

⁶⁴⁶ Beydilli, "III. Selim", 36/420.

⁶⁴⁷ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00026.

olmadığını düşündürmektedir. Halifezade Mustafa, bu kişileri de raiyyet rüsumu için sıkıştırırken gerekçesi yine diğer gerekçelerle aynıdır. Bu gerekçe “*Siz Baziki Aşireti reayasından imişsiniz. Sizden resm-i raiyyet alırım.*” gerekçesi olmuştur. Halifezade diğer davalarda olduğu gibi bu dava için de Ruha Mahkemesine gelmiş fakat mahkeme, Mehmet b. Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet b. Hüseyin'in eba anceddin Baziki Aşireti mensubu olmadıklarını tespit etmiş ve bu kişilerin ellerine hüccet ve ilâm vermiştir. Bu hüccet ve ilâma rağmen Halifezade'nin bu kişileri sıkıştırması, Mehmet b. Süleyman b. Musa ve Hüseyin b. Mehmet b. Hüseyin'in İstanbul'a bizzat giderek şikâyetle bulunması ile farklı bir seyir almıştır. Divan'dan direk Ruha kadısına 5 Temmuz 1777 tarihinde gönderilen hüküm Halifezade Mustafa'nın aleyhine çıkmıştır. Bu hüküm ile İstanbul'da bulunan yöneticiler, Halifezade Mustafa'nın kanuna, deftere, hüccet-i şerife aykırı bir şekilde raiyyet resmi istemesinin yasaklanmasını istemiştir.⁶⁴⁸

Baziki aşireti zabiti Halifezade Mustafa, XVIII. yüzyılda defalarca reayayı suçsuz ve haksız bir şekilde aynı gerekçe ile suçlamıştır. Halifezade suçladığı kişilerle önce yerel mahkeme olan Ruha mahkemesinde davasını görmüş ve haksız bulunmuştur. Berazi aşireti zabiti Halifezade Mustafa Ruha mahkemesinde haksız bulunmasına rağmen kendi raiyyeti olduğu gerekçesi ile para istediği kişilerden para istemeğe devam etmiştir. Yasa tanımayan Halifezade Mustafa, mağdur ettiği kişiler tarafından İstanbul'a şikâyet edilerek İstanbul'da yapılan yargılamalarda da haksız bulunmuştur. Halifezade Mustafa insanlara defalarca haksızlık etmesine, haksız düştüğü davalara rağmen Ruha reayasına mütegalibel bir şekilde zulmetmekten çekinmemiştir. Halifezade'nin bu şekilde davranması hiç şüphesiz Berazi aşireti gibi bir aşiretin gücünü arkasına almış olmasından kaynaklanıyordu.

2.7. Çöl Beyleri'nin Mütegalibelikleri

Osmanlı Devleti "Arapların Prensi", "Çölün Efendisi" lakabı verilen çöl beyleri ile anlaşarak 2.000 deveye varan büyük ya da küçük kervanların güvenliğini sağlama almaya çalışmıştır.⁶⁴⁹ Deyr-i Rahbe sancağı çöl beylerinin idaresinde olan

⁶⁴⁸ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 000132.

⁶⁴⁹ Masters, “Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti”, 50.

bir sancaktı.⁶⁵⁰ Çöl beyliği içerisinde yaşayan birçok Arap kabilesi Hama, Humus, Halep, Rakka, Ruha gibi şehirlere baskınlar yaparak reayadan kanunda olmayan vergiler toplama çalışarak reayaya mütegalibel hareketlerde bulunmuşlardır.

Kays Urbanı,⁶⁵¹ zaman zaman Ruha'ya baskınlar düzenlemiş ahalinin evini basmış emval, eşyasını almışlardır. Aşağıdaki paragrafta açıklanacağı gibi Kays Urbanı bazı zamanlarda değişik vergiler almak için Ruha ahalisi üzerinde baskı kurmuştur.

Halep Valisi Müteveffa İbşir Paşa zamanında, Süleyme⁶⁵² ve Deyr-i Rahbe sancaklarına mutasarrıf olan Çöl beylerine, Halep eyaletindeki köylerden senede birer akçe verilmesi kararlaştırılmıştır. Halep'in her bir köyünden senede bir akçe Çöl Beylerine verilmesi karşılığında, Çöl Beyleri de reaya ve urbana zulmettirmemeyi, köy ahalisine ve yoldan gelip geçenlerin malı yağmalanırsa yağma edilenin Çöl Beyleri tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. O zamandan beri düzenlenen tevzi defterleri Halep hazinesinde saklanmıştır. Çöl Beylerinin bu taahhüdüne karşı Halep köylerinden senede birer kuruş toplanmış; fakat birer kuruştan fazla bir nesne alınmaması da karar altına alınmıştır. Ancak Çöl Beyleri Remiye adı altında Hama, Humus, Halep'ten fazla para toplamış ve etrafa teaddi etmiştir. Çöl Beyleri etraftaki nahiyelere de urbandan süvariler tayin etmiş, yol kestirme işleri ve eşkıyalık yaptırmışlardır. Bu durum Sultan III. Ahmet'in (1703-1730) kulağına kadar ulaşmıştır. Çöl Beyleri Halep, Hama, Humus taraflarında Remiye adı ile fazla para alırken Siverek, Ruha, Birecik, Antep, Azez, Kilis, Halep, Münbiç civarlarından da hun akçesi adı ile akçe almışlardır. Ber vech-i malikâne Rakka eyaletine mutasarrıf olan Vezir Ali Paşa'ya yazılan bir hükümde Çöl beylerine, Siverek, Ruha, Birecik, Antep, Ağzaz, Kilis, Halep, Münbiç nahiyelerinde hun akçesi adıyla bir akçe alınmaması için şiddetli ve sert bir emr-i şerif gönderildiği ve bu duruma, Rakka Valisi Ali Paşa'nın dikkat etmesi ve böyle bir akçe alınmaması için Çöl Beyi'nin adamlarına bir akçe ve bir habbe aldırılmaması, Siverek, Ruha, Birecik, Antep, Azez,

⁶⁵⁰ Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", 50.

⁶⁵¹ Rakka eyaleti içerisinde sancak statüsü verilmiş bir topluluktur. Bu topluluk Mardin ve Nusaybin'de de mevcuttur. Dâr-ı Benî Kays olarak da geçer. Bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 199.

⁶⁵² Bu yerleşim yeri Selimiye olarak da geçer. Bu yerleşim yeri zaman zaman Halep, zaman zaman Trablusşam ve Şam eyaletlerine bağlanmıştır. Bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 673.

Kilis, Halep, Münbiç ahalilerinin korunması ve gözetilmesi istenmiştir.⁶⁵³ Çöl Beylerine eşkıyalık ve mütegalibelik yapmamalarını garanti etmeleriyle Halep hazinesinden bir ücret tahsis edilmiştir. Bu anlaşmaya rağmen Çöl Beyleri Ruha'ya kadar uzanarak Ruha reayasından da hun akçesi adıyla para toplamış ve Ruha'da mütegalibelik yapmışlardır.

Sultan III. Ahmet, Rakka Valisi Vezir Ali Paşa'ya gönderdiği hükümde Çöl Beylerinin İbşir Paşa zamanında kabul ettikleri para dışında bir akçe almalarına rızası olmadığını belirtmiştir. Sultan III. Ahmet, Çöl Beylerinin reaya, beraya, fukara, zuafa üzerine yaptığı baskı, zulüm ve eşkıyalığın önlenmesi işi Rakka Valisi Ali Paşa'ya ihale edilmiştir. Ayrıca Sultan III. Ahmet, Çöl Beylerinin atanma ve azillerini de Rakka Valisi Ali Paşa'nın iradesi ile yapılması görevini vermiştir. Sultan III. Ahmet, Rakka beylerbeyine gönderdiği hükümde Çöl Beylerine İbşir Paşa zamanında yapılan anlaşmaya göre Halep Hazinesi'nden para verilmesi, ancak bunun dışında bir şey verilmemesi ve Çöl Beylerinden istediğini azletmesi, istediğini atamasını istemiştir. Çöl Beyleri şayet kanuna aykırı davranırlarsa üzerlerine gidilmesi, gerekli cezaların verilmesi istenmiştir. Beni Kays Urbanı Şeyhi'ne de hüküm yazılmış ve Çöl Beyi'nin atanma yetkisinin Rakka Beylerbeyi Ali Paşa'da olduğu ifade edilmiştir. Hükümle, Çöl Beylerinin Siverek, Ruha, Birecik, Antep, Azez, Kilis, Halep, Münbiç nahiyelerinden hun akçesi almamaları istenmiştir. III. Ahmet, Çöl Beylerinin Siverek, Ruha, Birecik, Antep, Azez, Kilis, Halep, Münbiç'ten hun akçesi adı ile para almasına rıza-yı hümayunu olmadığını belirtmiştir. 25 Ekim 1717 tarihli yukarıdaki hükümler aslında aynı evrakta yer alan hükümlerdir. Bu hükümden Çöl beylerinin mütegalibel hareketlerin içinde oldukları anlaşılmaktadır. Çöl Beylerinin bir yandan Halep, Hama, Humus, diğer taraftan Siverek, Ruha, Birecik, Antep, Azez, Kilis, Halep, Münbiç taraflarına yaptıkları baskılar ve kendilerini hissettirmeleri, kendilerine alan açma çabasıdır. Bölgede nüfuzunu güçlendirme ve rol kapma mücadelesinin bir parçasıdır.⁶⁵⁴ Çöl Beylerinin mütegalibelik ve zorbalıklarının kontrolü hatta çöl beylerinin atanma ve azilleri Rakka valisinin yetkisine bırakılması önemli bir detaydır. Zira bahse konu olan yerleşim yeri bir sancak olup sancak beyinin atama işlerinin merkezden yürütülmesi

⁶⁵³ BOA, A. DVNS. MHM. d. 126. 874.

⁶⁵⁴ BOA, A. DVNS. MHM. d. 126. 874.

gerekir. Ancak bu belgede öl Beylerinin atama işlemleri Rakka beylerbeyine bırakılmıştır.

Beni Kays kabilesi reayadan sebepsiz ve yasa dışı bir şekilde vergi toplamaya çalışmıştır. Beni Kays Urbanı'nın reayadan vergi almaması için kendilerine senede bir defaya mahsus olarak belli bir miktar toplanması konusunda anlaşmaya varılmasına rağmen Beni Kays Urbanı bu anlaşmaları bozmuştur. Ruha'da Kays Urbanı kabilesinden Hasan Derviş şer'-i şerife aykırı remiye adı ile Karakeçili Aşireti'nden vergi talep etmişlerdir. Oysa Kara Keçili Aşireti'ne⁶⁵⁵ mensup kişiler edası lazım gelen hukuk ve rüsumu zabitlerine vermişlerdir. Kays Urbanı kabilesinden Hasan Derviş'in bu şekilde vergi istemesi, Karakeçili Aşireti'ne müdahale etmesi Karakeçili Aşireti mensuplarını perakende ve perişan etmiştir. Karakeçili Aşireti mensupları Hasan Derviş'i şikâyet için İstanbul'a gitmişlerdir. 4 Haziran 1703 tarihinde Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile Karakeçili Aşireti'nden remiye vergisi talep eden Hasan Derviş'in davasının Ruha tarafında bulunan mübaşir aracılığı ile görülmesi istenmiştir.⁶⁵⁶ Benî Kays Urbanı Ruha'da özellikle yasa dışı vergi toplamak konusunda mütegalibelik hareketleri sergilemiştir. Yasa dışı vergi toplamaya çalışmak Ruha'nın asayiş ve sükûnetini bozmuştur. Ancak Ruhâlilar kendilerine yapılan birçok haksızlığın faillerini İstanbul'a şikâyet etmiş ve mağduriyetlerini gidermişlerdir.

Mevali Urbanı taifesi⁶⁵⁷ Halep, Rakka, Hama, Humus, Antep, Azez, Kilis şehirlerine baskınlar düzenleyerek bu şehirleri harap etmişlerdir. Beni Kays Urbanı ise Ruha, Siverek sancaklarından ve nahiyelerinden hun akçesi ismi ile ahaliden zorla para almışlardır. Mardin'den Nusaybin'e varıncaya kadar da ahali mal ve can güvenliği olmadığından dolayı endişelenmişlerdir. Bu durum karşısında hem Urban'ın ele geçirilmesi hem iskân olunup firar edenlerin yakalanması görevi Rakka Valisi Yusuf Paşa'ya verilmiştir. Ancak Şam valisine bir hüküm gönderilerek eşkıyanın yakalanmasında Rakka valisi Yusuf Paşa'ya yardımcı olunması istenmiştir. Söz konusu karışıklıklar için 5 Nisan 1723 tarihinde hüküm verilmiştir. Anadolu'ya

⁶⁵⁵ Karakeçili Aşireti'nin Ruha ve Diyarbakir eyaletinde nerelerde yoğunlaştığını görmek için bkz. Ek-3 Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakir Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösteren Harita.

⁶⁵⁶ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 39. 91. hüküm no 761. s. 180.

⁶⁵⁷ Urban taifesi bir kaza olarak görülmüştür. Urban taifesi kaza olarak zaman zaman Halep'e zaman zaman Zor'a bağlanmıştır. Bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 53.

fırar eden kişiler takip edildiği sırada Beni Kays, Yemük Urbanlarının Rakka ve Halep'e zarar vermeleri üzerine Anadolu'ya kaçan kişilerin takiplerinden vazgeçilmiştir.⁶⁵⁸ Yukarıdaki paragraflarda açıklandığı üzere Arap kabileleri Ruha ve civarından vergi alabilmek için Ruha ve civarını baskı altında tutmuş ve Ruha'da asayiş ve emniyet ortamını zayıflatmışlardır.

Kays Urbanı eşkıyasından Hamit, Abbas, Mülcem, Ubeyd, Şahin, Kenan, Nasır isimli şakiler Seyyit Kasım'ı katletmişler ve atını gasbetmişlerdir. Seyyit Kasım'ın amcaoğulları Hatip cemaatinden Seyyit Yusuf, Şeyh Murat İstanbul'a giderek amcaoğullarının öldürülmesini şikâyet etmişlerdir. 14 Ağustos 1711 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile öldürülen kişinin davasının Kays Urbanı'ndan olan Hamit, Abbas, Mülcem, Ubeyd, Şahin, Kenan, Nasır isimli şakiler Seyyit Kasım ile şeriata uygun ve adalet ile görülmesi istenmiştir.⁶⁵⁹ Kays Urbanı'nın yapmış olduğu mütegallibeliği çok sayıda kişiyle gerçekleştirmesi bu kişilerin kalabalık gruplar halinde iş tuttuklarını göstermesi açısından önemlidir. Maktulün yakınları Kays Urbanı'nın yapmış olduğu zulmün cezasını Divan'a başvurarak sağımaya çalışmışlardır.

Ruha'da Arab kabilesinden, Kays Urbanı'ndan 60 nefer eşkıya, Ruha'da Şeradi kabilesinden Münir ve Abbas isimli kişilerin fuzulî ve kanuna aykırı bir şekilde eşyalarını ve paralarını almışlardır. Kays Urbanı'nın fuzulî para, mal ve eşya gasbetmesinin sebebi, Kays kabilesinden bir kişinin öldürüldüğü iddiasıdır. Bu haksız durum karşısında, Münir ve Abbas İstanbul'a gitmişler ve kendilerinden alınan eşya, hayvan ve paranın Kays Urbanı zabitleri aracılığı ile alınıp kendilerine iade edilmesini talep etmişlerdir. Rakka valisi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiş ve Münir ve Ahmet'in davalarının hak üzere görülüp gasbedilen hayvan, para ve mallarının alınması hükmü verilmiştir.⁶⁶⁰ Arap kabilesinin altmış kişi ile Ruha'nın merkezinde reayadan birinin evini basması mütegallibeliğin toplu bir şekilde yapıldığını ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak mağduriyet yaşayan ve baskı görenlerin haklarını aramak için hükümet merkezine gitmeleri reayanın

⁶⁵⁸ BOA. A. DVNS. MHM. d. 00120. 00043.

⁶⁵⁹ BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 33.356.

⁶⁶⁰ BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 44. 72. 604.

adalet mekanizmasını kullanması bilincine sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁶⁶¹

Kays Arabı'ndan Hancıoğlu, Nimet'in kardeşinin oğlu Nizar, hevalarına tabi altmış Arap eşkıyası ile koyun otlatanların üstüne saldırmış, yedi yüz koyun, on beş beygir yağmalamışlardır. Koyunları gasbedilen kişi, Diyarbakır sakinidir ve koyunlarını yağmalayan kişilerden dilekçe ile şikâyetçi olmuşlar, koyunlarının alınabilmesi için hükm-i hümayun talep etmiştir. Ancak Kays Arabı eşkıyası, Ruha tarafına kaçtığından dolayı Ruha kadısı ve Rakka valisine 31 Mayıs 1717 tarihinde hüküm yazılmıştır. Hüküm Kays Arabı'nın yapmış olduğu eşkıyalığın Ruha'da adalet ile yargılanmasını kadı ve validen istemiştir.⁶⁶² Mütegalibeye olanlar kalabalık gruplarla Ruha halkı üzerinde baskı oluşturma gayretinde olsa da Ruha halkının gördüğü haksızlığı mahkemeye taşıması, devletin ve adaletin varlığını mütegalibeye göstermesi açısından değerlidir.

Arap kabileleri yukarıda açıklandığı üzere köylere ve evlere elli-altmış kişi ile baskında bulunuyorlardı. Ancak beni Kays Urbanı bir olayda iki yüz,⁶⁶³ bir olayda üç yüz⁶⁶⁴ civarı kişi ile baskın yapmıştır. Bu olaylardan ilkinde Ruha'da Kays Urbanı taifesinden Süleyman El-Faris, Faris El- Deryaş, Abban Oğlu Tahir isimli şakiler, hevalarına tabi iki yüz miktarı atlı eşkıya ile Rakka'da bulunan Urban fukarasının evlerini basmışlar, bin koyun ve otuz evi yağmalamışlardır. Urban fukarası, İstanbul'a dilekçe yazmış, yağmalanan koyun ve eşyalarının alınıp kendilerine verilmesi için emr-i şerif talep etmişlerdir. Bu talep üzerine 30 Haziran 1726 tarihinde Ruha kadısına ve Rakka mütesellimine hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile eşkıyadan olan Kays Urbanı ile Urban fukarasının davalarının adalet ile görülmesi için mütesellim ve Ruha kadısına hüküm verilmiştir.⁶⁶⁵ Kays Urbanı'nın Ruha'da yapmış olduğu mütegalibelikler toplu şekilde hareket ederek hem kuvvet açısından kuvvetli görünmek hem de güçlü görünmek için kalabalık olma prensibine dayandığı açıktır. Osmanlı Devleti bu tür mütegalibeliklere müsaade etmeyerek suça

⁶⁶¹ Şikâyet mekanizmasının kullanılması ile ilgili bkz. Murat Polat, “Şikâyet Defterleri ve Belgeleri Çözümlemesine Algoritmalar Bir Yaklaşım”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 10/31 (2022), 397-429.

⁶⁶² BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 72. 117. s. 240.

⁶⁶³ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 108. 136. s. 268.

⁶⁶⁴ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 55. 256. s. 508.

⁶⁶⁵ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 108. 136. s. 268.

bulaşanların yargılanması amacıyla Ruha kadısı ve valisine davaların adaletle görülmesi talimatını vermiştir.

Eşküyadan konargöçer Beni Kays Urbanı Şeyhi Halil Sebeoğlu Salih ve kardeşi ve Dirbaroğlu Faris, Hasan, Haliloğlu Hüseyin, Şeyhoğlu Abdullah, Abdullah'ın amcaoğlu Selim, Satılmışoğlu Numan ve hevalarına tabi beş yüz kadar levendat ile h.1120 senesinde Döğerli Aşireti'nden Halil'in köyünü basmışlar, on üç kişiyi öldürmüşler, otuz kişiyi yaralamışlar ve otuz adet atı gasbetmişler, 7-8 mezrayı sürmüşlerdir. Döğerli Aşireti'nden Cülab nahiyesinde bulunan Halil, bu durumu şikâyet etmiş, eşkıyanın Ruha taraflarında olduğunu bildirmiş ve hüküm talep etmiştir. 20 Şubat 1718 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile haklıların haklarının alınabilmesi için davanın adalet ve şeriat üzere görülmesi istenmiştir.⁶⁶⁶ Arap kabilelerinin köy basma mütegalibeliklerinden baskına katılanların sayısı beş yüze kadar ulaşmıştır. Bu durum yöredeki Arap kabilelerinin küçük bir askerî birlik denilecek şekilde hareket ettiklerini ve bu durumun da Ruha için asayiş ihlal ettiği açıktır.

Çöl Beyi Mehmet El-Hirfan, şerli bir kişidir. Mehmet El-Hirfan'ın aşiretine mensup kişiler fazla olduğundan baskı, şiddet ve zorla, 15 yıl boyunca Hama, Halep, Humus ve Makde'yi basmış, istila etmiştir. Mehmet El-Hirfan'ın şerri ve eşkıyalığı çok sayıda dilekçeye rağmen bir türlü önlenememiştir. Ancak Hadîdî Aşireti mensupları, Mehmet El-Hirfan'ı öldürmüştür. Hirfan Aşireti de Mehmet El-Hirfan'ın oğlu Genç'i kendilerine reis seçmişlerdir. Genç de babası gibi Hama, Halep, Humus ve Makdesse şehirlerini basmış ve eşkıyalık yapmaya devam etmiştir. Genç'in şehirleri yağmalamasını önlemek için eski çöl beyi olan Cehcah yeniden Çöl Beyi seçilmiştir. Ancak Genç, öldürülen babası Mehmet El-Hirfan'ın intikamını almak için kaçarak Milli Aşireti İskânbaşı Milli Timur'a sığınmıştır.⁶⁶⁷ Milli Timur, Genç'i kendi kardeşi Derviş ile Cehcah'ın üzerine göndermiştir. Milli Timur, Rakka, Halep, Diyarbakır gibi yerlerde 30 seneden fazla devlete ve valilerine isyan etmiş, insanların mallarını soymuş, insanları öldürmüş bir kişidir. Milli Timur'un Genç'e yardım etmesi, Milli Timur'un geri dönüşte Halep eyaletini yakıp yıkması endişesi ile Kilis

⁶⁶⁶ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 75. 13. s. 21.

⁶⁶⁷ Millî Timur ile ilgili ayrıntılı bilgi için; 2.2. Milli Timur Paşa'nın Mütegalibelikleri kısmını inceleyiniz.

eski müftüsünden Halep eski müftüsüne kadar 10 kişinin şikâyetine yol açmıştır. Bu şikâyetler artmış ve birçok kişi Çöl Beyi'nin oğlu Genç'e, Milli Timur'un yardım etmesinden rahatsız olmuşlardır. Halep'teki bu rahatsızlığa binaen, Halep Mutesellimi İbrahim'e bir yazı yazılmıştır.⁶⁶⁸ Halep Mutesellimi İbrahim'e 28 Mayıs 1790 tarihli yazıda Halep Mutesellimi İbrahim'in Şam mütesellimi ile yazışma ve haberleşme halinde olması, kabile reislerine öğütler verilmesi ve Milli Timur'un kardeşi ve Genç'in geri dönüşü sırasında Halep'te yaşayan fukaraya en küçük zarar verilmesinin önlenmesi istenmiştir.⁶⁶⁹

Görüldüğü üzere Çöl Beyleri zaman zaman Ruha ve civarını kalabalık gruplarla ve çeşitli sebeplerle tazyik etmişlerdir. Çöl Beylerinin Ruha ve civarının tazyik etmeleri hükümet merkezindeki yetkililerin girişimiyle ve Rakka valisine Çöl Beylerini azil ve tayin yetkisiyle durdurulmaya çalışılmıştır.

2.8. Çeşitli Aşiret Mensuplarının Müttegallibelikleri

Ruha, aşiret, kabile, konargöçerlerin yaşadığı, konuştuğu, göçtüğü, Kürtlerin, Türkmenlerin, Arapların, Ermenilerin, Yahudilerin uyum içerisinde yaşadığı bir kenttir. Ruha'da yaşayan etnik unsurların çoğu aşiret, kabile yapısı ile oluşmuştur. Aşiret ve kabile yapısına sahip unsurlar bir aşiret reisi tarafından sevk ve idare edilmiştir. Aşiret ihtiyarları da aşiret içinde söz sahibi olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan aşiretler, devlete vergiyi reisleri, zabitleri, kethüdaları, voyvodaları aracılığı ile vermişlerdir. Aşiret reisleri, zabitleri, kethüdaları, voyvodaları aşiretten topladıkları verginin karşılığını, devlete vermek durumundadır. Aşiret kaynaklı vergiler, mukataa sisteminde, bir mukataa olarak görülmüş ve bu mukataayı alanlar vergiyi toplamışlardır. Ancak aşiretlerin vergisini toplayan kişiler zaman zaman fazla para kazanma isteği ile aşiret mensuplarından, devletin öngördüğü vergiden fazlasını toplamaya çalışmışlardır. Devletin öngördüğü vergiden fazla vergi toplamak vergiyi toplayanların yaptığı bir yolsuzluk anlamı taşımıştır. Ruha'da zaman zaman aşiret üyelerinden fazla vergi toplamaya çalışan ya da devletin kanunlarında olmayan vergiler toplamaya çalışanlar olmuştur.

⁶⁶⁸ BOA. C. DH. 30. 1468; BOA. C. DH. 30. 1468. 3.

⁶⁶⁹ BOA. C. DH. 30. 1468. 2; BOA. C. DH. 30. 1468. 3.

XVIII. yy'da kapılarında silahlı adam besleyen bazı aileler güçleri ve nüfuzları sayesinde, iltizamların çoğunu da zimmetlerine geçirerek yerel toprak ağalıklarından âyanlara dönüşmeyi başarmışlardır.⁶⁷⁰

Osmanlı Devleti'nde aşiret ve cemaatler kendilerine iktidar alanı oluşturmaya çalışsalar da tüm aşiret ve cemaatlerin bu şekilde bir duruşa sahip olduklarını iddia etmek güçtür. Ancak aşiret üyelerinden bazı kişiler ya da aşiret zorbalığı denebilecek kalabalık bir grup kendilerine çıkar sağlamak amacı ile bir iktidar alanı oluşturma çabasına girişmişlerdir. Hatta kendisine iktidar alanı oluşturmak isteyen kişiler aşiretin reisi, voyvodası, kethüdası, zabiti olan kişiler de olabilmış ve aşiret dışındaki kişilere zorbalık yapıldığı gibi aşiret mensuplarına da zorbalık yapılmıştır.

Ruha'da kendi cemaatine zorbalık edenlerden biri de Anterli Aşireti Zabiti Dürüloğlu Hacı Abdurrahman'dır. Hacı Abdurrahman'ın aşiretine yapmış olduğu mütegalibeliği açıklamadan önce Anterli cemaati hakkında kısa bilgi vermekte yarar vardır. Ruha'da bulunan Anterli Aşireti'nin üstüne 16. yüzyılda üç köy kayıtlıdır ve bu köylerin toplam hane sayısı 48'dir.⁶⁷¹

Ruha'da Anterli Aşireti Zabiti Dürüloğlu Hacı Abdurrahman, kendi kazandığı kanaat etmeyerek Defter-i Hakanî'ye aykırı olarak Anterli cemaatinin iki kez toplamda 150 kuruşlarını zorla almıştır. Ruha'da yaşayan Anterli cemaati Aşireti'ne mensup kişiler kendilerinden haksız yere alınan 150 kuruşlarını istemek ve cemaatleri zabiti şikâyet etmek için İstanbul'a giderler. Anterli cemaati mensupları kendilerinden alınan paraların geri verilmesi ve zabitleri Dürüloğlu Hacı Abdurrahman ile haklaştırmak için hüküm talebinde bulunmuşlardır. Bu talebe karşı Rakka Paşası ve Ruha kadısına 13 Aralık 1717 tarihinde Anterli cemaatinin davasının şeriata uygun bir şekilde görülmesi ve haksızlıklarının giderilmesine hükmedilmiştir.⁶⁷² Cemaat zabiti cemaatinin üyelerinden fazladan para toplamaya kalkışması bir zorbalıktır. Zabitin bu zorbalığı yapmasında cemaatin zabiti olmasının yani mevkisinin etkisi vardır. Ancak bu tür mütegalibel olaylarda zulme uğrayarak mağdur olanlar haklarını şikâyet mekanizmalarını kullanarak almayı bilmişlerdir.

⁶⁷⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çev. Emine Sonnur Özcan (İstanbul: Doğubaki, 2006), 144.

⁶⁷¹ Turan, *XVI. Asırda Ruha Sancağı*, 65.

⁶⁷² BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 72. 193. s. 387.

Ruha'da Döğerli Aşireti'nin kendi içerisinde yahut başkalarına yönelik mütegalibelik hareketler görülmüştür. Ancak Döğerli Aşireti ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra aşiretle ilgili mütegalibelik olayların aktarılmasında fayda vardır. Döğerli Aşireti'nin en önemli şubesi Halep'te bulunmaktadır. Bu aşiret Bozulus, Kerkük, Sis, Şam civarında da bulunmaktadır⁶⁷³ Ruha civarında da Döğerli Aşireti mensupları yaşamaktadır.⁶⁷⁴

Ruha'da Döğerli Aşireti mensuplarından bazıları zaman zaman mütegalibelik olaylarının içinde yer almışlardır. Ruha'da en yaygın görülen mütegalibelik olaylarından biri yol kesmektir. Ruha'da Döğerli Aşireti'ne bağlı Balyanlı cemaati eşkıyası, Eski Van Valisi Ahmet Paşa'nın Enderun ağalarından Halil, Mustafa, Mehmet'in yollarını kesmiştir. Balyanlı cemaati eşkıyası, Halil, Mustafa, Mehmet'in mallarını yağmalamıştır. Halil, Mustafa, Mehmet, İstanbul'a giderek eşyalarının geri iade edilebilmesi için emr-i şerif talep etmişlerdir. 27 Ocak 1732 tarihinde Ruha kadısına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile kadıdan bu durumun şeriata göre ve Halil, Mustafa, Mehmet'in anlatmalarına göre çözülmesi istenmiştir.⁶⁷⁵ Ruha'da çeşitli aşirete mensup kişilerin yol kestikleri ve yolcuların mallarını yağmaladıkları sıkça görülen bir olaydır. Bu tür olaylarda mağdur olan hakkını yerel mahkemede arar şayet mağdur, yerel mahkemede hakkını alamadığını düşünürse İstanbul'a şikâyetle bulunarak hakkını İstanbul'a aramasını bilmiştir. Ancak yol kesme eylemi emniyet, asayişin ortadan kalkması, ticaretin azalması, asker ve gıda sevkiyatının hatta hac yapma işinin bile zorlanarak yapılmasına sebebiyet verir. Bölgede birkaç yol kesme eylemi ticareti, asayiş, güven ve emniyet ortamının bozulmasına sebebiyet vermesi ihtimalinden dolayı bu tür mütegalibeliklerde devletin refleksi hızlı ve çabuk olmuştur.

Cülab nahiyesinde Döğerli Aşireti'nden Hacı Yusuf, Halil, İbrahim, kardeşi Bilo, oğlu Bektaş Maho isimli kişiler mütegalibendendir. Bu kişiler Hüseyin ve Halil'in babalarını öldürmüşlerdir. İki kardeş, katillerin mütegalibeden olması nedeni ile muhtemelen Ruha'da aradıkları adaleti bulamazlar. İki kardeş şeyhulislamdan fetva ve kadıdan hüccet alırlar ve katilleri şikâyet ederler. Bu şikâyet üzerine Mart

⁶⁷³ Faruk Demirtaş, "Osmanlı'da Anadolu'da Oğuz Boyları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 7/2 (1949), 335.

⁶⁷⁴ Demirtaş, "Osmanlı'da Anadolu'da Oğuz Boyları", 336.

⁶⁷⁵ BOA. DVNS. ŞKT. d. 137. 35. varak no. 34.

1727 tarihinde Rakka beylerbeyi ve Ruha kadısına hüküm gönderilir. Hükümde Hüseyin ve Halil'in babalarını öldüren kişilerin Ruha'da şeriata uygun bir şekilde yargılanmaları istenmiştir.⁶⁷⁶ Ruha'da görülen mütegalibeler olaylarda mütegalibe genelde bir kişiden fazladır. Mütegalibelerin sayılarının fazla olması hiç şüphesiz onlara bir güç sağlıyordu. Mütegalibeler de kaba gücün verdiği avantajla kendilerine çıkar sağlıyor ya da bölgede söz ve nüfuz sahibi oluyorlardı. Ruha'da bu tür mütegalibeler olaylarda dava İstanbul'a taşınmış ve mağdur olan taraf hakkını İstanbul'da aramıştır.

Ruha'da Cülab nahiyesinde Döğerli Aşireti eski kethüdası ve eski aşiretin beyi Osman Bey'in oğlu Asaf kendi halinde değildir. Asaf zaleme ve mütegalibedendir. Asaf Aşireti'nin ihtiyarlarından Hacı Hüseyin'i haksız yere öldürmüş ve öldürdüğü kişinin on kese altınını almıştır. Asaf her sene adamlarına emrederek insanlardan fazla mal almaya çalışmış ve adamları aracılığı ile insan öldürmüştür. Döğerli Aşireti mensuplarının Asaf'ın yaptığı zulm ve baskıyı kaldırma durumu kalmadığından Döğerli Aşireti mensupları İstanbul'a bir şikâyet dilekçesi göndermiştir. Bu durum karşısında Ruha kadısına 19 Mart 1730 tarihinde Asaf'ın yaptıklarının yargılanması ve ilam verilmesi istenmiştir.⁶⁷⁷ Döğerli Aşireti eski kethüdasının oğlu Asaf'ın mütegalibelik yapmasının altında yatan en büyük sebep muhtemelen babasının aşiret kethüdası ve reisi olmasından kaynaklı bir güç ve nüfuzunun olmasıdır. Asaf babasının nüfuzundan kaynaklı itibarı kullanarak çevresine bir güç unsuru olan silahlı kişileri toplayabilmiştir. Silahlı unsur besleyen kişilerin nüfuzu fazla olmasından dolayı bu kişiler zaman zaman kanunları çiğnemişlerdir. Kanunun çiğnenmesi ile mağdur olan kişiler İstanbul'a giderek haklarını aramışlardır.

Ruha Kadısı Mehmet Emin İstanbul'a bir mektup göndererek Cülab nahiyesinde bulunan Döğerli Aşireti'nden Raşit b. Diyab'ın Ruha Mahkemesi'ne gelerek şikâyetle bulunduğunu ifade etmiştir. Raşit b. Diyab, Döğerli Aşireti'nin Balyanlı cemaatinin oymaklarından 18 kişinin zulümlerini önlemek için Halil'i İstanbul'a gönderdiğini ve Halil geri döndükten sonra Karakeçili Aşireti tarafından öldürüldüğünü ifade etmiştir. Halil kendisi ile gelen mübaşirden 500 kuruş almış ve

⁶⁷⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d.110. 255. s. 505.

⁶⁷⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 123. 254. s. 516.

1500 kuruş da ayrıca harcamıştır. Halil, öldürüldüğü için, Halil'in mübaşirden almış olduğu paranın Balyanlı Aşireti Oymağı'ndan olan 18 kişi tarafından karşılanması gerektiği Rakka valisi ve Ruha Kadısı Mehmet Emin'e 20 Temmuz 1725 tarihinde bildirilmiştir. Ayrıca Balyanlı Aşireti Oymağı'ndan olan 18 kişiden paraların tahsilini kolaylaştırmak için bu durumun cemaatin ihtiyaçlarına yaptırılması da hükümde ifade edilmiştir.⁶⁷⁸ Ruha kadısı mağdur olduğuna hükmettiği kişiler için İstanbul'a arz yazarak mağdurun haksızlığının daha hızlı bir şekilde giderilmesine yukarıda açıklanan olayda olduğu gibi aracılık yapabiliyordu.

Ruha kazasında, Döğerli Aşireti'ne mensup Balyan cemaatinden Geçenoğlu Çolak Acem, Ömerzade Sakıllan hevalarına tabi refikleri ile Ruha sakinlerinden Yusuf, Hasan, Seydi'nin babası Mustafa'yı haksız yere öldürmüşlerdir. Babaları öldürülen Yusuf, Hasan, Seydi ve ismi deftere geçirilmeyen kişiler muhtemelen Ruha'nın yerel mahkemesinde aradıkları adaleti bulamamış olmalı ki İstanbul'a gelerek babalarının haksız yere öldürüldüğünü, hak ve hukukun yerini bulması için hüküm-i hümayun rica eylediklerini belirtmişlerdir. Rakka valisi, Ruha kadısına 2 Mart 1727 tarihinde söz konusu cinayet davasının Ruha'da ve adalete uygun görülmesi hükmü verilmiştir.⁶⁷⁹ Mütegalibelerin sayısına dikkat edildiğinde genellikle mütegalibelerin yasa dışı bir suçu tek başlarına işlemedikleri görülür. Bu durum mütegalibel bir hareketin yapılabilmesi için birinci önemde olan unsur belli bir gücün oluşmasıdır. Ruha'da gördüğümüz mütegalibel olaylarda fail kendisinde belirli bir gücün oluştuğunu bu güce ulaştığını hissettiğinde kanunca suç sayılan eylemleri işlemiştir. Mağdurların İstanbul'a yapmış oldukları şikâyetlerde Divan yargılamanın yerinden yapılmasını yani Ruha'da görülmesini isteyebiliyordu. Yukarıdaki örnekte Divan yargılamanın yapılmasını Ruha kadısına havale etmiştir.

Baziki Aşireti mensupları arasında ya da Baziki Aşireti ile başkaları arasında mütegalibel hareketler cereyan etmiştir. Bu konuya geçmeden önce Baziki Aşireti ile ilgili kısa bilgiler vermekte fayda vardır. Baziki aşireti Ekrat taifesinden olup kökleri İran Kürtlerine dayanır. Ruha'da 1518 yılında 423 hane ile en kalabalık olan aşirettir.⁶⁸⁰ Baziki aşireti Ruha merkezinde,⁶⁸¹ Kürek köyünde⁶⁸² ve Ruha'nın birçok

⁶⁷⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 105. 246. s.487.

⁶⁷⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 111. 212. s. 420.

⁶⁸⁰ Turan, *XVI. Asırda Ruha Sancağı*, 66.

köyüne yerleşmiştir. Ruha'da Baziki Aşireti mensupları zaman zaman reayaya zulmetmiş, insanların haklarını yemiştir.

Ruha'nın Oyumağaç nahiyesinde Baziki Aşireti'ne mensup Hartavioğlu İbrahim, babası Mehmet, Hacı Kılıç hevalarına tabi yüz nefer süvari ile Oyumağaç nahiyesinde Baziki Aşireti'ne baskın düzenlemiştir. Hartavioğlu İbrahim, babası Mehmet, Hacı Kılıç aşiret mensuplarının evlerini basmış, dört kişi öldürmüş, 3 kişiyi yaralamıştır. Baskının yapıldığı tarihlerde Rakka Valisi Abdullah Paşa'nın mütesellimi Ahmet Ağa'dır. Ahmet Ağa da Baziki Aşireti'ne yapılan baskında yer alan kırk adamı yakalatmış, zincire vurdurmuştur. Mütesellim Ahmet Ağa, Ali isimli bir kişiyi mübaşir tayin etmiştir. Baskın sonucu, aşiretten zorla 30.000 kuruş, 12 at, 10 katır, 100 keçi almıştır. Hartavioğlu İbrahim, babası Mehmet, Hacı Kılıç, hüccetleri olmasına rağmen Baziki Aşireti'ne baskı yapmaktan geri durmamıştır. Bu durum karşısında tarafların mahkemeye getirilmesi ve yargılanması için emr-i âlî çıkarılmıştır. Yapılan mahkemede, Hartavioğlu İbrahim, babası Mehmet, Hacı Kılıç'ın istemeyerek barış ve anlaşma yolu seçtiği tespit olunmuştur. Ruha'da yapılan mahkemede, Hartavioğlu İbrahim, babası Mehmet, Hacı Kılıç'ın Baziki Aşireti'nden aldıkları paranın verilmesi kararlaştırılmıştır. Hartavioğlu İbrahim daha sonra mütesellim olmuş ve Baziki Aşireti'nden yağmaladığı paradan 4.000 kuruşunu Mübaşir Molla Emir'e, 500 kuruşu Ali Şire, 500 kuruşu Rumkaleli Hasan Kethüda'ya vermiştir. Ruha Kadısı Altı Parmak Recep mektup yazarak durumu bildirir. Bu durum karşısında 8 Haziran 1728 tarihinde Rakka Beylerbeyi Süleyman Paşa'ya ve Ruha Kadısı Altıparmak Recep Efendi'ye hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile söz konusu kişilerin hala hapiste olduğu, herkesin yaptığıının adalet ve kanun üzere görülerek şeriatın kurallarının işletilmesi istenmiştir. Suçu, işleyenlerin suçluluğu sabit olur ise öldürme konusunda gerekli ceza olan kısastan ne gerekli ise yapılması ve hakkın alınıp, sahiplerine teslim edilmesi kararı alınmıştır.⁶⁸³ Baziki Aşireti mensuplarının köy basarak insan öldürmeye cesaret etmelerinin muhtemel sebebi; aşiretin kalabalık olması ya da başka bir deyişle kendilerinde olan güce başkalarının karşı koyamamaları sebebiyle olsa gerektir. Bu türden mütegalibelik olayları da

⁶⁸¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 6. 44. hüküm no 354. s. 83.

⁶⁸² BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 00001.00071.

⁶⁸³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 115. 336. s. 666.

Divan-ı Hümayun'a kadar taşınmış ve devlet mağdurun hakkının zalimden alınması için gerekli adımları atmıştır.

Ruha'da Oyumağaç nahiyesinde bulunan Baziki Aşireti'ne tabi Gökablu, Emlamalu cemaati reayaları⁶⁸⁴ ve ismi şikâyet defterine geçirilmemiş bazı kişiler kendi aralarındaki kavga ve tartışmadan dolayı ehl-i örfe verilmesi gereken cerimeden, Oyumağaç nahiyesi Baziki Aşireti Salarlı cemaatinin de vermesini istemişlerdir. Oysa Baziki Aşireti Salarlı cemaati kendi halinde olup, kanuna aykırı kimseye müdahalesi yoktur. Baziki Aşireti'ne tabi Gökablu, Emlamalu cemaati reayaları, Salarlı cemaati reayalarından zorla 6.000 akçelerini almış ve Salarlı cemaati perakende ve perişan olmuştur. Salarlı cemaati fetva alarak İstanbul'a dilekçe yazmıştır. Dilekçelerinde kendilerinden haksız yere alınan paranın iade edilmesi ve bundan sonra sebepsiz yere ve suç işlemedikleri halde kendilerinden cerime alınmaması için emr-i şerif talebinde bulunmuşlardır. Bu talepe karşılık 17 Aralık 1732 tarihinde bu iddianın Ruha Mahkemesi'nde görülmesi istenmiş ve bu konu ile ilgili Rakka mütesellim ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir.⁶⁸⁵ Ruha'da yaygın olarak işlenilen suçların başında reayadan fazla vergi alma çabası gelmektedir. Söz konusu çaba yasa dışı olmasına rağmen güçlü ve baskın olan taraf reayadan bu tür vergi talebinde bulunmuştur.

Ruha'da Oyumağaç nahiyesinde Baziki Ekradı Aşireti'nden olan Huzadioğlu İbrahim Ağa b. Mehmet, Dönmezoğlu Hüseyin Ağa, kardeşi Kenan, Karabaş Hasan, Veli b. Hamza, Ali b. Yusuf, İbrahim b. Derviş, Mustafa b. Hızır şerli ve mütegalibeden olan kişilerdir. Bu kişiler kendi hallerinde değildir. İnsan öldürmek, yol kesmek, malları yağmalamak bu kişilerin sürekli yaptıkları işlerdir. Bu kişiler 500 kadar eşkıyayı başlarına toplarlar ve haksız yere Oyumağaç nahiyesinde ismi şikâyet defterine geçirilmeyen köyü basarlar. Bu baskın ile Haho oğlu Hüseyin Ağa, Molla Hasan, Mürüvvetlu Oymağı'ndan Hüseyin bin Musa, Molari Oymağı'ndan Yusuf bin Nuriş, Sebkanlı Oymağı'ndan Hanım bint-i Mustafa, Medine bint-i Ramazan isimli kişiler öldürülmüştür. Mütegalibe ve eşkıyalar köyleri yağmalamış ve sekiz köyün harap olmasına sebep olmuşlardır. Köyü basılan Baziki Aşireti mensupları

⁶⁸⁴ Emlamalu cemaatini Mardin'de bulunan Milli Aşireti Elman ve mema cemaatiyle karıştırılmamalıdır. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650) II* (İstanbul: Togan Yayınları, 2011), 2/769.

⁶⁸⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 140. 5. hüküm. 21. s.6.

şeyhulislamdan feteva-yı şerife ve kadıdan hüccet-i şer'iyye almışlar. Köy baskını üzerine Oyum Ağaç nahiyesinden Baziki Ekradı Aşireti ihtiyarları Tabi Ağa b. Sarı Ali, Mustafa b. Hasan Ağa, Hasan b. Seydi, Ali bin Molla Şaban, Ahmet b. İbrahim, Mustafa b. Ahmet, İbrahim Bölükbaşı b. Kasım, Molla Hasan b. Saruhan, Musa b. İbrahim, Süleyman Delülmüş İstanbul'a gelerek şikâyetçi olmuşlardır. Köylerini basanların yargılanması için hükm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. Bu acılı, kanlı ve ölümlü baskında adalet arayanlara Divan'dan 14 Mart 1735 tarihinde bir hüküm yazılır. Hüküm Rakka valisi, Ruha kadısına gönderilmiştir. Hüküm feteva-yı şerife ve hüccet-i şer'iyyede yazılan üzere davanın adalet ile görülmesi istenmiştir.⁶⁸⁶ Mütegalibeler grubun beş yüz kişi ile bir köyü basması hem bu köye hem çevre köylere korku vermeye yeter bir durumdur. Söz konusu mütegalibelerin birden fazla insanı katletmesi mütegalibeler hareketlerinin sonuçlarının ne kadar vahim olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu kadar büyük bir güce karşı mağdurların yaptıkları adalet mekanizmasını işletmek için hükümet merkezine gitmek olmuştur. Divan'a yapılan şikâyetin sonucu devletin mütegalibeler hareketlerinde bulunanlara karşı adaleti sağlamaya çalışmıştır. Taşradaki bu olaylara karşı devletin haklının yanında olmaya çalıştığı mağdurlar lehinde verilen hükümlerden anlaşılmaktadır.

Konargöçer Ekrad taifesinden Baziki cemaatinden Terşenoğlu İbrahim, amcası Hüseyin, Mehmet oğlu Yusuf, Mehmet ve ismi ahkâm defterine geçmemiş birkaç kişi devamlı bir şekilde Ümmet-i Muhammed'in malını gasbeder, nice iftiralarla milletin paralarını yerler. Bunlar, Baziki cemaatinden Halil'in atını alırlar ve onu öldürürler. Bu da yetmezmiş gibi bu kişiler ehl-i örfe güvenerek Halil ve İbrahim'in 400 kuruşlarını alırlar. Bu kişiler iftira atarak insanların malını alan kişilerdir. Ancak Halil ve İbrahim'e daha önce iftira atmışlar, Halil ve İbrahim bu kişilerin iftirasını çürüterek taraf-ı şerden ilâm ve feteva-yı şerife almışlar. Baziki cemaatinden Şeyhoğullarından Halil ve İbrahim bizzat İstanbul'a giderek bu kişileri şikâyet etmişlerdir. Şikâyet sonucu Ruha kadısı ve Rakka valisine hüküm yazılmıştır. 20 Nisan 1747 tarihli hükümde Ruha kadısı ve Rakka valisine Baziki cemaatinden Terşenoğlu İbrahim, amcası Hüseyin, Mehmetoğlu Yusuf, Mehmet ve ismi ahkâm defterine geçmemiş birkaç kişinin Ruha civarında olduğu, bu kişilerin Ruha'da şariat üzere yargılanması, aldıkları paraların, Şeyhoğullarından Halil ve İbrahim'e iade

⁶⁸⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 146. 78. hüküm 528. s. 154.

edilmesi yasa dışı baskılarının engellenmesi hükmü verilmiştir.⁶⁸⁷ Yukarıda da bahsedildiği üzere mütegalibeler kendi kaba güçlerine güvenerek reayadan haraç alma teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Ancak haklarını bilen reaya uğradığı haksızlığı telafi edebilmek için Divan'a başvurarak mağduriyetinin giderilmesi teşebbüsünde bulunmuştur. Mağdurların Divan'a ya da mahkemeye başvurmaları reayanın karşılaştığı haksızlığı mütegalibe karşısında çözemediğini göstermesi açısından önemlidir. Reayanın mütegalibe ile çözemediği sorununda kendisine hakem olarak Divan'ı seçmesi hak arama noktasının etkin kullanıldığının gösterilmesi açısından önemlidir.

Ruha sakinlerinden Baziki Aşiretinden Bazikioğlu, Fazlı ve Osman ve diğer bazı kişiler birbirleri ile anlaşarak kanuna aykırı ve haksız yere, zorla Hasan, Abdurrahman, Mehmet, Rağib isimli kardeşlerin babası Osman'ın 1.000 kuruşlarını almışlardır. Hasan, Abdurrahman, Mehmet, Rağib isimli kardeşler İstanbul'a giderek zorla alınan 1.000 kuruşlarının iadesi için emr-i şerif talep ederler. Rakka valisi ve Ruha kadısına bu zorbalığın Ruha'da mahkeme edilmesi için 20 Temmuz 1754 tarihinde hüküm yazılmıştır.⁶⁸⁸ Ruha'da tegallüben bir başkasının malını, parasını alan mütegalibeler XVIII. yüzyılda çokça görülmüştür.⁶⁸⁹ Ruha'da aynı aşiret mensubu birçok kişinin birbirleriyle anlaşarak zorbalıkla ve cebren inanların parasını alması dönem itibarıyla karşılaşılan olaylar arasındadır. Bu tür olaylar kentte mal ve can güvenliği endişesini reaya arasına salma ihtimali olması nedeniyle devletin bu tür olaylara karşı hassas yaklaşması gerekir. Osmanlı Devleti yetkilileri zorla başkasının parasına el koyan kişilere ve gruplara karşı müsamahakâr yaklaşmamış ve Divan, Ruha kadısının bu tür davaları adalet ve kanun ölçeğinde görmesini istemiştir.

Ruha ve civarında Karakeçili Aşireti'ne mensup kişilerin de mütegalibelik hareketlerine katıldıkları olmuştur. Bu olaylardan bir tanesi şu şekilde gerçekleşmiştir: Karakeçili Aşireti'ne mensup, eşkiyadan Osman Bey ve Habeş, hevalarına tabi adamları ile Döğerli Aşireti'nin üzerine gelmiş ve Döğerli Aşireti'ne mensup beş nefer adamı haksız yere öldürmüşlerdir. Bu kişiler birkaç kişi yaralamış ve aşiretin emval, eşya ve hayvanlarını yağmalamışlardır. Bu durum İstanbul'a

⁶⁸⁷ A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00025.

⁶⁸⁸ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d.00024.00052.

⁶⁸⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00081; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00025.

bildirilmiş ve bu kişiler için emr-i şerif verilmiştir. Ancak bu kişiler konargöçer taifesinden oldukları için gah Diyarbakır'a, gah Mardin'e gah Ruha'ya firar etmişlerdir. Döğerli Aşireti'ne mensup kişiler bu kişilerin yakalanması, hakkın yerine getirilmesi için bir dilekçe yazmışlar ve hüküm-i hümayun talep etmişlerdir. 20 Temmuz 1725 tarihinde Ruha kadısına, Diyarbakır ve Ruha mütesellimine hüküm yazılmış ve hükümde suç işleyen Karakeçili Aşireti'ne mensup kişilerin mübaşir aracılığı ile yargılanması istenmiştir. Şayet bu kişiler mübaşir aracılığı ile yargılanmaz ise yargılanmaları için İstanbul'a gönderilmesi hükmü verilmiştir.⁶⁹⁰ Mütegalibeler yukarıda da açıklandığı üzere işledikleri yasa dışı eylemleri tek başlarına yapmamışlardır. Mütegalibe kanunun dışına çıktığında devletle karşı karşıya kalacağını bildiğinden dolayı; mütegalibe suçlu duruma düştükten sonra firar etmiştir. Mütegalibenin firar ederek başka yerlere kaçması üzerine Divan bu tür suça bulaşmış kişileri yakalayabilmek için civar sancak ve kazaların yetkililerine hüküm yazarak bu kişileri yakalamaya çalışmıştır.

Ruha'da birçok anlaşmazlık vergi toplamakla görevli olan kişilerin fazla vergi alma çabalarından kaynaklanmıştır. Ruha'da Cadde ve Sunur denilen yerde yaşayan Baraklı Türkmen ahalilerinden ve mütegalibeden olan kişiler, yine Baraklı Türkmen ahalisinden olan Molla Ömer, kardeşi İshak ve Koca isimli kişilere baskı ile fazla vergi verdirmek istemişlerdir. Oysa bu kişiler fakir durumda olup üzerlerine edası lazım olan avâriz ve imdad-ı seferiye, hazeriye ve emr-i şerif ile konmuş tüm vergileri vermişlerdir. Buna rağmen mütegalibe olan kişiler, kendi üzerlerine düşen vergiyi hafifletmek için fakir durumda olan bu kişilere fazla vergi yüklemişler ve onlara yükledikleri bu vergiyi zorla toplamışlardır. Fakir durumda olan ahalinin hali perişandır. Molla Ömer, kardeşi İshak ve Koca hisselerine düşen vergiden fazlasını toplamak isteyen mütegalibeyi şikâyet ve bu konuda hüküm-i hümayun talebi için İstanbul'a gitmişlerdir. Şikâyet üzerine Rakka valisi ve Ruha kadısına 16 Eylül 1746 tarihinde bir hüküm gönderilmiştir. Hükümde Ruha'da bulunan vali ve kadıya, mütegalibenin Molla Ömer, kardeşi İshak ve Koca'ya fazla vergi talebinde bulunmalarının önüne geçmeleri talimatı verilmiştir.⁶⁹¹ Görüldüğü gibi aynı aşiret mensupları kendi aralarında da birbirlerine mütegalibelik yapabiliyorlardı. Vergi

⁶⁹⁰ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 105. 258. s. 511.

⁶⁹¹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00022.

mükellefi olmayanlar, vergi yüklerini hafifletmek isteyenlerin baskılarıyla sıkıştırılmışlardır. Bu tür mütegalibelik olaylarında kişiler mahkemeye başvurdıklarında mütegalibenin baskıları önlenmiştir. Mağdurların mahkemeye başvurmaları ve davanın Divan'a gitmesi Ruha kadısına adaletle hükmetme talimatı olarak geri dönmüştür. Davası Divan'a ulaşmamış ve arşiv belgesine dönüşmemiş mütegalibelik olayların ne kadar olduğunun tespitini yapmak ise bugün için mümkün görünmemektedir.

Ruha'da zaman zaman aşiret kethüdalarının kendi aşiretlerine zulmettikleri olmuştur. Denyali Aşireti'nin⁶⁹² kethüdası Ali, Mahmut kendi hallerinde olmadıklarından Denyali Aşireti kethüdalıkları ref' edilmiştir. Ali ve Mahmut kendi hallerinde olan kişiler değildir. Bu kişiler mali kuvvetlerinin yardımı ile tekrardan aşirete kethüda olmuşlar, fakat daha önceden aşiret kethüdalığından azledilmelerini unutmayarak intikam almak amacı ile aşiret üzerinde günden güne zulüm, baskı ve işkencelerini arttırmışlardır. Denyali Aşireti ahalisi bu durum üzerine İstanbul'a gelerek Ali ve Mahmut'un kanuna aykırı bir şekilde ve şer-i münif olmadan fukara üzerindeki fuzuli zulüm, baskı ve işkencesinin yasaklanması ve engellenmesi için hüküm-i şerif talebinde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında Divan, mübaşir aracılığı ile davanın Ruha'da kanuna uygun bir şekilde görülmesini ve haklıların haklarını almaları için Ruha kadısına 25 Ekim 1727 tarihinde bir hüküm yazılmıştır.⁶⁹³ Aşiret kethüdalarının aşiretin hukukunu korumaları beklenir. Ancak kendisine çıkar sağlamak isteyen Ali ve Mahmut aşiret mensupları üzerinde baskı kurmuşlardır. Divan'a yansıyan bu tür mütegalibelik olaylarında Osmanlı Devleti merkez idaresi davaların adalet ve kanuna uygun bir şekilde görülmesi için Ruha kadısına talimat vermişlerdir.

Ruha ve civarında Beydilli Aşireti de Ruha mütegalibelerinden haksızlık gördüğü olmuştur. Beydili Aşireti Nizip'te kışladığı bir dönemde Urfa mütegalibesi ve İskânbaşı İsmail, Beydili Aşireti'ne saldırmış ve aşiret mensuplarının 30.000

⁶⁹² Reşkanlılar, Mezokurlar, Bedirkanlılar olarak üç kısma ayrılan Denyali Aşireti kimi kaynaklarda Dinai şeklinde de geçmektedir ki bunun için Bkz. Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011), 56. Bu aşiretin ismi bir çalışmada ise Dinabi şeklinde görülmüştür. Bu ikinci şekilde görülmesinin sebebi hemze ve ye harfinin "b" harfi şeklinde okunmasından kaynaklı olduğunu düşünmekteyiz. Bkz. Turan, *XVI. Asırda Ruha Sancağı*, 67.

⁶⁹³ BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 114. 47. s.90.

kuruşunu gasbetmiştir.⁶⁹⁴ Görüldüğü gibi mütegalibele olan kişi Ruha'da yaşamasına rağmen Nizip gibi uzakta olan bir topluluğu mağdur edebilmiştir. Bu tür davalarda mağdur olanların mağduriyetlerini gidermek için adalet mekanizmasını kullanmaları önemli bir durumdur.

2.9. Su ve Değirmenlerle İlgili Mütegalibelikler

Ruha'da görülen mütegalibel hareketlerden bir tanesi de bir köye ya da kişiye ait suyun önünün kesilerek suyun başka bir mecraya verilmesi ile ortaya çıkan mütegalibelik hareketleridir. Bu tür mütegalibelik hareketleri; suyun yönünün değiştirilmesi ile içme suyu sıkıntısı, tarlaların susuz kalması sorunu ve su ile çalışan değirmenlerin çalışmaması gibi sorunların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Suyun mecrasının değiştirilmesi bir zorbalıktır. Bu tür zorbalığı yapan kişilerin, yasa dışı eylemi yapmalarının birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden bir tanesi mütegalibenin suyun bulunduğu bir yere bir değirmen yaparak suyu salmamasıdır. Mütegalibelerin kendisine bir değirmen yaparak suyu salmadığı olduğu gibi bir suyun önünde bulunan su değirmeninin suyunu keserek de mütegalibelik yapılmıştır. Mütegalibeler kendi köyüne, tarlasına suyu akıtmak için de mütegalibel yollara başvurmuşlardır. Ruha'da su ve değirmenlerle ilgili çok fazla mütegalibelik olayları yaşanmıştır.

Ruha'da görülen mütegalibeliklerden yaygın olanlardan bir tanesi bir köyü sulayan suyu mecrasından çıkartarak yaptırılan bir değirmene akıtmaktır. Ruha'da bulunan Hameyni's-Şerifeyn Evkafı köylerinden Mağaracık, İstecirlü, Nameçgan köylerinden akan su ile köylüler tarlalarını sularlar. Ancak aynı köyden Eyüp Çelebi isminde bir kişi bu suyun üzerine bir değirmen yaptırır. Bu durumda su eski mecrasına akmamış ve Eyüp Çelebi'nin değirmenine akmıştır. Köylülerin ekinleri ve tarladaki diğer bitkiler telef olmuş ve kurumuştur. Bu köyün reayası, Eyüp Çelebi'yi şikâyet için İstanbul'a gitmiş ve suyun eskiden olduğu gibi kendi tarlalarına akıtılmasını istemişler, konu ile ilgili hükm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında Rakka valisi ve Ruha kadısına 9 Mart 1732 tarihinde bir hüküm gönderilir ve Eyüp Çelebi'nin köylerin suyunu kapatmasının yasaklanması ve

⁶⁹⁴ Ögüt, *Birecik Sancağı*, 117.

engellenmesi istenir.⁶⁹⁵ Eyüp Çelebi'nin mütegalibelik yaparak köyü susuz bırakması Eyüp'ün güçlü, nüfuzlu bir kişi olduğunu düşündürmektedir. Zaten köylülerin Eyüp'ü suyun mecrasının değiştirilmesi eyleminden vazgeçiremeyerek İstanbul'a şikâyet etmeleri Eyüp'ün konumunu gösterir bir durumdur. Köylüler adalet mekanizmasını kullanarak yaşadıkları mağduriyeti telafi etmişlerdir.

Ruha'da bulunan Sulhan Bendir köyü ahalisi Yalak Suyu'ndan içme ve sulama olarak faydalanıyorlardı. Sulhan Bendir köyünde yaşayan Alibeyli Aşireti'nden Masasa Bey, Yalak Suyu'nun üzerine iki değirmen yaptırmış ve Yalak Suyu'nun yatağını değiştirerek yaptırmış olduğu değirmenlere bu suyu akıtmıştır. Yalak Suyu'nun aktığı yatak değiştiğinden dolayı Sulhan Bendir köyünde yaşayan ahalî, Masasa Bey'in yaptırdığı değirmen nedeni ile içme suyu, sulama suyu olarak sudan faydalanamaz hale gelmişler ve Sulhan Bendir köyü ahalisi İstanbul'a giderek durumu şikâyet etmişler ve davalarının şer'le görülmesi için emr-i şerif talep etmişlerdir. Talep edilen emr-i şerif Rakka valisi ve Ruha kadısına 1 Haziran 1724 tarihinde gönderilmiştir.⁶⁹⁶ Yalak Suyu üzerine iki değirmen yaptıran Masasa'nın isminin sonundaki "bey" ünvanı Masasa'nın Bendir köyünün eşrafından olduğunu düşündürmektedir. Masasa'nın Yalak Suyu'nun üstüne iki değirmen yaptırabilmesi O'nun Sulhan Bendir köyünün eşrafından olduğuna işaret ediyor. Ancak bütün bir köyün içme ve sulamada kullandığı, kullanım hakkı kendisinin olmayan suyu kesip kendi değirmenine akıtması Masasa'nın zorbalığını göstermiştir. Bu gibi olaylarda Ruha halkı hakkını aramasını bilmiştir.

Halil, Ruha'da Cülab nahiyesinde Aynı Halil köyüne ber vech-i malikâne mutasarrıftır. Halil, bazı kötü niyetli kişilerin, Ayn-ı Halil köyüne Cülab Nehri'nde akan suyu kestiklerini, oysa bu su ile arazi ve mezruatlarını suladıklarını anlatan bir dilekçe yazarak İstanbul'a gönderir. Halil dilekçesinde ahalinin arazi ve tarlalarını sulayamadıklarını bildirmiştir. Halil, dilekçesinde suyun eskiden olduğu gibi kesilmeden köylere akıtılması için emr-i şerif talebinde bulunmuştur. 22 Eylül 1730 tarihinde, Ruha kadısına, eskiden olduğu gibi suyun kesilmeden Ayn-ı Halil köyüne akıtılması emri verilmiştir.⁶⁹⁷ Özelliği itibarıyla malikânelere vali, kadı,

⁶⁹⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. 136. 87. 84.

⁶⁹⁶ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 80. 266. s. 538.

⁶⁹⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT.d. 123. 140. s. 280.

sipahi karışamazdı. Halil malikâneyi belirli bir ücret karşılığında almıştır. Malikâneye dışarıdan müdahale edilmesi söz konusu bile değilken malikânenin mezruatının sulandığı suyun kesilmesi zorbalıktır. Bu türden mütegalibelikle karşılaşan mağdurlar haklarını almasını bilmişlerdir.

Ruha'da Kaslaman ve Dört köylerinin halkı, kendi köylerinde akan suya kanaat etmeyerek Elmacı İbrahim'in ber vech-i malikâne Horor isimli toprağında bulunan Bey Değirmeni, bağ ve bahçesini sulamak için Cülab Nehri'nden akan suya müdahale etmişlerdir. Kaslaman ve Dört köylerinin halkı suyu eski mecrasından çıkartmışlar, bu durum ise Elmacı İbrahim'in bağ ve bahçesinin harap olmasına sebebiyet vermiştir. Elmacı İbrahim bu hususta fetva-yı şerife de almış ve bizzat İstanbul'a giderek fetva-yı şerife gereği Kaslaman ve Dört köylerinin halkının kanuna aykırı ve fetvaya aykırı bu müdahalelerinin engellenmesi için emr-i şerif talebinde bulunmuştur. 14 Mayıs 1732 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiş ve Elmacı İbrahim'in suyuna teaddi ettirilmemesi emredilmiştir.⁶⁹⁸ Yaşanılan olayda görüldüğü gibi malikâneyi alan kişi kâr etmek amacıyla iken malikânesine akan suyun kesilmesi Ruha'da bu konudaki mütegalibeliğin çokça yaşandığını göstermesi açısından önemlidir.

Mütegalibeler genelde malikâne sahiplerinin malikânelerine müdahale ederler. Bazı malikâne sahipleri de çıkar sağlamak amacıyla köy ahalisini mağdur etmişlerdir. Ruha kazasına bağlı Cülab nahiyesinde bulunan bazı köylerin ahalileri yaşadıkları bir olayı kadıya anlatmışlar ve Ruha kadısı Mustafa Efendi de İstanbul'a mektup yazarak köylülerin talebini bildirmiştir. Köy ahalisinin kadıya gelme sebepleri şudur: Köy ahalisi eskiden beri Cülab Nehri denilen sudan tarlalarını sulamışlardır. Bu suya kimsenin karışmaya hakkı yok iken ber vech-i malikâne, Bere Giran köyüne mutasarrıf olan Hazinekar Selim Ağa, Cülab Nehri'nin üstüne bir bent yaptırmış, suyu eski yatağından çıkartmış, kendi köyüne akıtmış ve diğer köylere giden suları kestirmiştir. Selim Ağa'nın adamlarından Ruha'da oturan Kılıçoğlu Mehmet ise Selim Ağa'ya dayanarak ve güvenerek suyun üstüne bir değirmen yaptırmış ve suyun azalmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum ise ekili alanların kurumasına ve yok olmasına sebebiyet vermiştir. Suyun kesilmesinin ve onun üstüne

⁶⁹⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 136. 242. varak 239.

değirmen yapılmasının köylülere büyük zararı dokunmuştur. Köy ahalisi zararlarının ortadan kaldırılması için kendilerine hüküm verilmesini Ruha kadısı aracılığı ile talep etmiştir. Bu talep üzerine Rakka valisi Mustafa Paşa'ya ve Ruha Kadısı Mustafa Efendi'ye 11 Mayıs 1745 tarihinde bir hüküm gönderilmiştir. Söz konusu hükümde Ruha Kadısı Mustafa Efendi'nin gönderdiği mektupta yer alan sorunun çözümünde kanuna bakılarak bir karar verilmesi istenmiştir.⁶⁹⁹ Malikâne sahibine malikânenin hangi şartlarda verildiği belliyken malikâne sahibinin haksız yere köye akan suyun mecrasını değiştirmesi köylülerin mağdur olmasına sebebiyet vermiştir. Şayet köylüler ile malikâne sahibi anlaşmış olsaydı söz konusu olay İstanbul'a kadar gitmeyecekti. Malikâne sahibi köylülerin mağduriyetine bakmamış olacak ki köylüler Ruha kadısı aracılığıyla haklarını alabilmişlerdir.

Ruha'da bir başka mütegalibelik eylemi, var olan değirmenin yakınlarına bir değirmen yaptırarak var olan değirmene suyun akışını engellemektir. Mustafa, Cülab nahiyesinde Anaz Değirmeni isminde bir değirmene mutasarrıftır. İsmail isminde bir kişi ortaya çıkarak Mustafa'nın değirmenine yarım saat mesafedeki harap değirmende yerini almış ancak değirmeni tamir ettirmeyerek Mustafa'nın değirmenine yakın bir yere yeniden değirmen yaptırmıştır. İsmail değirmen bina eylemek ile kalmamış su üzerine bir de set çekmiştir. Bu set çekme sebebiyle Mustafa'nın değirmeni suyun altında kalmış ve değirmen harap olmuştur. Su üzerine yapılan sed ile zaman zaman Harran ve Ruha da sular altında kalmıştır. Mustafa İstanbul'a giderek İsmail'i şikâyet etmiş, İsmail'in yaptıklarının engellenmesi için hüküm-i hümayun talep etmiştir. Bu talep üzerine Ocak 1718 tarihinde Rakka beylerbeyi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilerek kadı ve validen Mustafa'nın davasının adalet ile Ruha'da görülmesi istenmiştir.⁷⁰⁰ Değirmenin ön tarafına değirmen inşa ederek kanunen değirmen işletme hakkı olan kişi mağdur edilmiştir. Değirmen inşa eden kişi kimseden değirmeni inşa etmek için izin almadığı gibi suyun üstüne bend yaparken de kimseden izin almamıştır. Yeni inşa edilen değirmen, eski değirmen sahibini mağdur etmiş ve inşa edilen bendin taşmasıyla Ruha ve Harran sular altında kalmıştır. Bir kişinin mütegalibeliği bendin taşması ile iki yerleşim yerinde sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Üstelik eski değirmenin de işlevsiz hale gelmesine sebebiyet vererek

⁶⁹⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d.00024.00018.

⁷⁰⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 72. 248. s. 490.

değirmenci Mustafa'yı zararı dokunmuştur. Bu zararların önlenmesi için değirmenci Mustafa yargı yolu aracılığıyla mütegalibe İsmail ile mücadele etmeye çalışmıştır.

Ruha'da mütegalibe olan Şaş Uşakları, birbirleri ile anlaşarak Ruha'da Bozabad nahiyesinde Ördek köyünden çıkan ve akan müstakil suyu kendi köylerine akıtmışlardır. Su, Ördek köyünden çıkmasına rağmen Şaşoğullarının suyu kendi köylerine, eski uygulamalara aykırı bir şekilde akıtmaları Ördek köyüne ciddi zararlar vermiştir. Salih isimli kişi, Ördek köyünde berat-ı şerif ile zeamete mutasarrıftır. Şaşoğullarının Ördek köyünden akan suyu kendi köylerine akıtmaları, Salih'in zeametine ciddi zarar vermiştir. Bu nedenle Ördek köyü ahalisi dilekçe yazar ve Şaşoğullarının suya tasarruf etmelerinin engellenmesi için emr-i şerif talebinde bulunur. Bu dilekçeye istinaden 4 Ocak 1736 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilir. Ördek köyünden akan suyun Şaşoğullarının köyü yerine Ördek köyüne akıtılması ile ilgili davanın şeriata uygun ve adil bir şekilde görülmesi istenir.⁷⁰¹ Mütegalibenin birbiriyle anlaşarak yasa dışı bir şekilde Ördek köyüne giden suyu kendi köylerine akıtmaları Ördek köyü ahalisini mağdur etmiştir. Ruha'da bu türden mütegalibelikler çokça görülmüştür.

Ruha'ya bağlı Cülab nahiyesinde Mehmet, ber vech-i malikâne berat ile Kabacık ve Telaver köylerine mutasarrıftır. Bu köyler, Cülab'tan akan suyu içmekte, sulamakta ve faydalanmakta dönüşümlü olarak Seksenviran ve Beran köyleri ile birlikte kullanmışlardır. Ancak Seksenviran ve Beran köyleri ahalileri kendilerine düşen suyun kullanma süresine kanaat etmeyerek, mütegalibeye güvenerek, Kabacık ve Telaver köylerinin arklarını bozmuşlar, suyu eskiden beri aktığı yatağından çıkartmışlar ve kanuna ve eski uygulamalara aykırı bir şekilde köylülerin sudan yararlanmasını engellemişlerdir. Suyun tamamı Seksenviran ve Beran köylerine akmıştır. Kabacık ve Telaver köylüleri ve malikâneye mutasarrıf olan Mehmet, İstanbul'a giderek bu durumdan şikâyetçi olmuşlar ve Seksenviran ve Beran köylülerinin yaptıklarının engellenmesi için hüküm-i hümayun talep etmişlerdir. 13 Mart 1746 tarihinde Ruha vali ve kadısına hüküm gönderilmiştir. Hükümde Kabacık ve Telaver köylülerinin ve Mehmet'in uğradığı haksızlığın kanuna ve şeriata uygun bir şekilde adalet ile giderilmesine hükmedilmiştir.⁷⁰² Seksenviran ve Beran köyleri

⁷⁰¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 149. 165. hüküm 1075. s. 325.

⁷⁰² BOA. DVNS. AHK. CZRK. d.00024.00020.

ahalileri mütegalibeye güvenmişlerdir. Belgede sözü edilen mütegalibenin kim olduğu yazılı değildir. Bu mütegalibe, Seksenviran ve Beran köylerine malikâne olarak mutasarrıf olan bir kişi olabileceği gibi bu köylerin zabiti, muhassılı, voyvodası da olabilir. Köylülerin mütegalibeye güvenerek diğer köyün arklarını bozmaları, suyu mecrasından çıkartmaları da mütegalibeliktir. Kabacık ve Telaver köylüleri haklarını daire-i adalette arayarak Divan'a başvurmakla adaleti temin ettirmişlerdir. Ruha'da iki köyün su nedeniyle maruz kaldıkları mütegalibeliklere örnek fazlaca bulunmaktadır.⁷⁰³

Ruha'da Kara Koyun Nehri'nden akan su, mülkiyet üzere Şeyh İsmail'in olduğu çeşitli zamanlarda alınan hüccetlerle sabittir. Şeyh İsmail, Kara Koyun Nehri'nden akan su ile bahçe ve arazisini suladıktan sonra fazla suyu başkalarına kiralamıştır. Ancak kötü niyetli insanlar, Şeyh İsmail'in tasarrufunda olan suyu, başkalarına kiralamaya engel olmuşlardır. Bu kişiler ya suyun geldiği yere müdahale etmişler ya da suyun akmasına karışmışlardır. Şeyh İsmail, kendi tasarrufunda olan suya başlarının karışmasını engellemek için bizzat İstanbul'a gitmiştir. Şeyh İsmail kendi tasarrufunda olan suyu eskisi gibi kendisi kullanıp fazla olan suyu isteyenlere kiraya verebilmek ve kendisine müdahale edenlerin engellenmesi adına hüküm talebinde bulunmuştur. 29 Temmuz 1726 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen hüküm Şeyh İsmail'in tasarruf ettiği su ve bu suya karışanlar ile ilgili davanın kanuna uygun bir şekilde görülmesi için hüküm verilmiştir.⁷⁰⁴ Mütegalibeler kişinin kendi tasarrufundaki suyu keserek suyun sahibinin mağduriyetine sebep olmuşlardır. Suyun mülkiyetini elinde bulunduran kişi mütegalibe ile mücadelesini yargı çerçevesinde sürdürerek mütegalibeyi engellemiştir.

El-Hac İbrahim, İbrahimiye Vakfı'nın akaratından olan Cülab Nehri ile Mezelle denilen yere yakın Teteh Nehri üzerindeki değirmenleri tamir ettirmiştir. Ancak değirmenlerin aktive edilmesi, çevredeki arazilerin susuz kalmasına sebep olmuştur. Bu durum karşısında değirmenlere yakın arazi sahipleri, değirmenin arklarını yıkmışlardır. Arkların yıkılması ise değirmenlere su gelmemesine ve değirmenin işleminin durmasına sebep olmuştur. İbrahim bir dilekçe yazmış ve değirmenlerin zarara uğramaması için şer-i şerife aykırı bir şekilde İbrahim'in

⁷⁰³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 67. 12. s. 23; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00040.

⁷⁰⁴ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 108. 219. s. 434.

işletmiş olduğu değirmenlere karışılmamasını istemiştir. Bu dilekçeye karşı 21 Şubat 1727 tarihinde Divan'dan Rakka valisi ve Ruha kadısına bu durumun şer'le görülmesi hususunda yazı gönderilmiştir.⁷⁰⁵ Anlaşılan o ki değirmenler İbrahimiye Vakfı'na ait olup yasaldır. Yasal olan değirmenin işletilmesi çevredeki arazilere zarar verse de değirmenin işletilmesi kanunîdir. Yasal olmayan değirmenin etrafında arazileri olan kişilerin değirmenin arklarını yıkarak değirmenleri işlevsiz bırakma çabasıdır. İbrahim değirmenlerinin işlevsiz bırakan ahaliye bir yargı mücadelesi başlatarak maruz kaldığı haksızlığı engellemiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere su ve değirmene dayalı mütegalibelikler bir malikânenin, bir köyün yok olmasına, ziraî ekonominin zarara uğramasına sebebiyet vermiştir. Suyun kullanım hakkına sahip olan köylülerin suyun yatağının değiştirilmesi zorbalığı karşısında şikâyet müessesesini kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde değirmen inşa etmenin belirli kuralları vardır. Değirmen, suyun akış hızından oluşan bir kuvvet ile çalışır. Birbirine yakın iki değirmen suyun akış hızını kesmesinden dolayı; ikinci değirmen işlevini yapamaz olur. Bu nedenle birbirine yakın iki değirmen açılması ikinci değirmen sahibini mağdur etmiştir.

⁷⁰⁵ BOA, A.DVNS. ŞKT. d.111. 6. s. 7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUHA'DA BÜROKRASİ KAYNAKLI MÜTEGALLİBE HAREKETLERİ

Ruha'da askerî sınıftan olan bazı idareciler de mütegalibeler eylemlerin içinde bulunmuşlardır. Askerî sınıftan olanların yaptıkları hukuksuz ve kanunsuz işleri açıklamadan önce konunun anlaşılması açısından sancakta görevli askerî sınıfla ilgili açıklayıcı bilgi sunmakta yarar vardır. Taşra bürokrasisinin tepe ismi beylerbeyidir. Beylerbeyiler, genellikle enderundan yetişenler arasından olmuştur. Ancak Fatih Kanunnamesi'ne göre, mal defterdarı, nişancı, 400. 000 akçeye varmış sancak beyleri ve 500 akçelik kadılara beylerbeyi yolu açıktır. Vezir ve başvezir olanlar, birkaç istisna dışında hepsi beylerbeyilik yapmış, taşrada görev almıştır. Beylerbeylerinin en önemli görevi tımar vermektir. İlk başlarda beylerbeyi tımar tevcih eder ve bu durum, merkezden onaylanırdı. Sonraları bu durum sistematize edilmiştir. Bir eyaletten giden şikâyetlerin başında tımar şikâyetleri vardır. Bu nedenle valinin ya da beylerbeyinin dürüstlüğü önemlidir.⁷⁰⁶

Osmanlı taşrasında yerel siyasî seçkinlerin doğuşu, güçlenmesi, merkez ile taşra arasındaki ilişkilerin bir sonucudur. Klasik dönemde vilayetlerde bulunan vali, sancak beyi, yeniçeri serdarının elit olarak kabul edilmesi yerel ölçekte değil imparatorluk çapında kabul edilmiştir. Ancak sonraları beylerbeyi, sancak beyi, alay beyleri yerel unsurlar olarak görülmüşlerdir. Bu nedenle bu unsurlar taşranın ileri gelenleri olarak görmek yanlış olmaz.⁷⁰⁷ Âyan kavramı, yerel unsurları ifade ettiği gibi yöre dışından gelenleri de ifade edebiliyordu. Âyanlar, hem reaya hem askerî sınıftan gelebiliyorlardı.⁷⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin halka karşı ana görevi kamu işlerini ve hizmetlerini yapmaktır. Kamu işlerini devlet yalnızca kendisi üstlenmemiştir. Kamusal işler, egemen sınıftakilerin görevidir. Kısacası reayanın artık ürününden faydalanan devlet adamları, reaya karşı kamunun işlerini yerine getirmekle sorumludurlar.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ Mehmet İpşirli, “Beylerbeyi”, *TDV. İslam Andiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1992), 6/70.

⁷⁰⁷ Eleni Gara, “Sarraflar ve Toprak Sahipleri: Erken Modern Dönemde Balkanlarda Şehirli Müslüman Elitin İzinde”, çev. H. Ebru Aksoy, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, ed. Antonis Anastasopoulos (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 208, 211, 215.

⁷⁰⁸ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 142.

⁷⁰⁹ Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım*, 56.

Osmanlı Devleti, taşrada reayanın artığını âyanlara toplatarak âyanları merkeze bağlamaya çalışmıştır.⁷¹⁰

Osmanlı Devleti'nde bulunduğu makamı kullanarak kendisine iktidar alanı oluşturmaya çalışanlar olmuştur. Makamını kullanarak iktidar alanı oluşturmaya çalışanların en başında Ruha'da ikamet eden bazı Rakka valileri olmuştur. Ruha'da makamını kullanarak ve kanunları çiğneyerek şahsi çıkar sağlayanlar yalnızca valiler değildir.

XVIII. yy.da Ruha'da sosyal düzen bozulmuştur. Kentte emniyet ve asayiş ihlal edilmiştir. Kentte ihlal edilen emniyet ve asayişin ortadan kalkması ile reayaya zulmeden, reaya baskı yapan oluşumlar doğmuştur. Bu oluşumların bir kısmında reayayı koruması gereken resmî niteliği olan kişilerin bulunması dikkat çekicidir. Kentin valisi, mütesellimi, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, kadısı kendilerine çıkar sağlamak için reayayı mağdur ederek kanunları çiğnemişlerdir. Resmi niteliği olan bu kişiler resmi sıfatlarını kullanarak gâh bir tımar sahibine, gâh bir vakfın işleyişine karışmışlardır. Makam ve mevki sahiplerinin görevi kötüye kullanarak halkı ezmesi, zulmetmesi, haksız kazanç sağlaması 18. yüzyılda Ruha'da sıkça görülen durumdur. Osmanlı Devleti'nde beylerbeyleri taşrada güç ve nüfuzunu korumak için atlı, tüfekli levendat denilen sekbanlar beslemişlerdir.⁷¹¹

1736-1739 Avusturya ve Rusya ile yapılan savaş sırasında tekâlîf-i şâkkanın fazlaca toplanması kanuna uymayan vergilerin alınması bir adaletname ile kadıların, naiplerin, yeniçeri serdarlarının, mütesellimlerin, voyvodaların, mukataa ve vakıf mütevellilerinin, zabitlerin, kethüdayerlerinin ve âyanların uyarılmasını gerekli kılmıştır.⁷¹²

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldaki resmî taşra elitlerinden olan askerî sınıftan birçok kişi, reayayı ezmiş, sömürmüş ve baskı altında tutmaya çalışmıştır. Bu durum yalnızca Osmanlı Devleti'ne özgü bir durum değildir. XIX. yy. Fransası'nda, Limousin'de çiftçiler akşam dualarını yaparlarken "*Bizi tüm fenalıklardan ve*

⁷¹⁰ Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, ed. Derya Önder (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 7.

⁷¹¹ Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Yüzyılda Karaman Beylerbeyi ve Mütesellimine İlişkin Bazı Bilgiler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 0/1 (1981), 95.

⁷¹² Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adaletnamelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", 460.

adaletten koru." şeklinde dua ederlerdi. Köylüye, adaletten neyi kast ettiği sorulduğunda cevap olarak: "*Köşeli şapkalardan*" veya "*mavi ceketlerden*" söz ederlerdi. Köylü bu cevabı ile yalnızca jandarmaları değil, icra memurlarını, vergi tahsildarlarını en düşük rütbeli orman muhafızlarını veya avlak bekçileri kadar, köylüleri takip eden tüm görevlileri kastedirdi.⁷¹³ Fransız köylüsünün XIX. yy'da korkmuş olduğu Fransız memurlarına karşılık XVIII. yy. Osmanlısında karşımıza askerî sınıf olarak çıkmaktadır. Hiç şüphesiz hikâyeleri birbirinden farklı, iki devleti, iki topluluğu birbiri ile karşılaştırmak anakronizme düşmemek adına doğru olmaz. Ancak genelgeçer sosyolojik kuramlarda bazı parametreler her iki toplum içinde olması mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde devlet-toplum, devlet-ekonomi ve Osmanlı Devleti'nde bulunan taşranın liderlerini hakkıyla analiz edebilmek için, artığı üretenlerle, artığa el koyanları, vergi verenlerle, vergi tahsil edenleri, birbirinden ayırmak gerektir. Osmanlı Devleti'ni temsil eden ve üretilen artığın bir bölümüne, devlet adına el koyan askerî sınıfı dikkate almadan Osmanlı toplum yapısını hakkıyla anlayabilmek mümkün değildir.⁷¹⁴

XVIII. yy.da Ruha sancağında da askerî sınıftan bazı memurlar kendilerine çıkar sağlamak amacıyla reayaya baskı yaparak mütegalibel işlerin içerisinde yer alabilmişlerdir. Ruha'da reayaya zorbalık yapan askerî sınıflar vali, mütesellim, vali kethüdası, kadı, naip, müftü, alay beyi, ehl-i örften bazı kişilerdir.

3.1. Rakka Valilerinin İktidar alanı oluşturma çabaları

Osmanlı Devleti'nde taşra idarecileri, 18. yüzyılda devletin birçok eyaletinde halka zulmetmiş ve haksız kazanç sağlama yolları aramışlardır. Osmanlı taşra yöneticilerinin haksız yere kazanç sağlama çabaları kimi zaman reayanın yaşadığı yeri terk etmesine, kimi zaman ise taşrada iç huzursuzluk çıkmasına yol açmıştır.

Ruha sancağında bürokratik sistemdekilerin mütegalibe, cebabire, eşirra hareketlerini açıklamaya başlamadan önce tezimizin dönemini kapsayan yıllarda

⁷¹³ Eugen Weber - Çağdaş Sümer, *Köylülerden Fransızlara Fransa Kırsalının Modernleşmesi, 1870-1914*, ed. Ümit Kurt (Ankara: Heretik Basın Yayın, 2017), 93.

⁷¹⁴ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 32,33.

Osmanlı Devleti'nin farklı coğrafyalarında neler olduğuna bakmak faydalı olacaktır. Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin diğer sancakları ile Ruha sancağını karşılaştırmak çok doğru sonuçlar vermez. Çünkü her sancağın kültürü, iklimi, geleneği, inanç akımları, etnik yapıları farklı olması sebebi ile bir sancakta olan bir şeyin diğer bir sancakta olması gibi bir beklenti yanlıştır. Ancak bu sancaklarda olmuş, bitmiş olaylar ve genel tablo; konumuzu anlama ve anlamlandırmada bir parça da olsa bize yön gösterecek, fikir verecek, asgarî bir kanaat oluşturacaktır.

Sultanın Musul'daki temsilcisi Musul Beylerbeyi Ahmet Paşa, Musul fukarasının 15.000 koyununu alarak reayaya zulmetmiştir. Musul Valisi Ahmet Paşa bir köyü basarak 40 nefer insanı öldürmüş ve köy halkının tüm mal varlığına, erzakına el koymuştur. Musul Valisi Ahmet Paşa, Şehr-i Zor 'da zeamet tasarruf eden Ali'nin malına, erzakına el koymuştur.⁷¹⁵ Musul halkı kendi beylerbeylerinden memnun olmadıklarında valilerini Asitane'ye şikâyet etmekten çekinmemişlerdir.⁷¹⁶

Osmanlı Devleti'nde Kudüs sancak beyinin yasal öşür miktarından fazla almaya çalıştığı öşür, köylüler için açık bir baskıdır. Bu baskı reayanın yerlerini değiştirme ve kaçması durumunu doğurmuştur.⁷¹⁷ Ruha'dan da kaçışların sebeplerinden biri beylerbeyi, mütesellim, sipahi, zabitlerin yasal vergi oranlarından fazlasını alma çabaları aşağıdaki bölümlerde sırası geldikçe açıklanacaktır.

Rakka valileri, Ruha'da makam ve nüfuzlarını kullanarak kendilerine bir iktidar alanı oluşturmaya çalışmışlardır. Rakka beylerbeylerinden bazıları, Osmanlı hukuk kuralları ve kanunlardan aldığı yetki ile eyaletini yönetirken Ruha'da kanuna aykırı eylemlerde de bulunmuşlardır. Kanun dışına çıkan valiler, kapılarında birçok levent besleyerek güç ve kuvvetlerini eyalette perçinlemişlerdir. Ruha sancağında, Rakka valilerinin çeşitli konu ve alanlarda şahsî çıkarlarını koruyabilmek için kanunları açıkça çiğnedikleri, korumaları gereken reayaya zulmettikleri görülmüştür. Eşkıya ile birlik olan ve eşkıyanın gasp ettiği emval ve eşyayı alıp zimmetine geçiren devlet görevlilerini, dindar, Salih, güvenilir insandır diye aklamaya çalışan valiler olmuştur.

⁷¹⁵ Ahmet Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)* (Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmalar Merkezi, 2003), 45.

⁷¹⁶ Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*, 51.

⁷¹⁷ Singer, *Kadılar, Kudüslü Köylüler*, 91-92.

Osmanlı Devleti'nde Rakka eyaletinde görev yapan valilerin bazıları aşireti yapısından devşirdiği güç, bölgede çıkarttığı huzursuzluklar ve iç çatışmalar ile Osmanlı Devleti merkezi hükümetinden vezirlik rütbesini, paşalık sıfatını bundan sonra karışıklık çıkartmama sözü vererek almayı başarmışlardır. Bu şekilde vezir olanlar görev yaptıkları eyaleti aşiretsel kültür ve görgüleri ile yönetmeye çalışmışlardır. Rakka ve Ruha'da aşiret ağalığı yapanların vali olması ile valiye düşman aşiret ya da aşiretler eyalette huzursuzluk çıkarmışlardır. Bu durumun tam tersi de olmuştur. Aşiretinin verdiği güç ile vali olanlar kendilerine düşman olarak gördükleri aşireti ezmişler ve düşman bildikleri aşiretleri yok etmeye çalışmışlardır.⁷¹⁸

Kendilerine bir iktidar alanı oluşturmaya çalışan Rakka beylerbeyleri ve Ruha'da yaptıkları tahribat ve zulümleri belgeler ışığında görelim. Amacımız; Ruha sancağında halka zulmeden vali, mütesellim, alay beyi, vali kethüdası, yeniçeri serdarı, kale dizdarlarının tüm hayat hikâyelerini burada vermek değil bu kişilerin Ruha sancağında yaptıkları mütegalibelikleri belgeler ölçeğinde yansıtmaktır.

3.1.1. Daltaban Mustafa Paşa'nın Mütegalibelikleri

Daltaban Mustafa Paşa bir manastırda doğmuştur. Sadrazam Kara İbrahim Paşa'nın himayesinde kapı kethüdası kapıcıbaşılık, mirahurluk görevlerinde bulunmuştur. Paşa 1691 tarihinde Yeniçeri Ağası ertesi yıl ise Babadağı mustahfızı olmuştur.⁷¹⁹ Yeniçeri Ağalığı, Anadolu, Diyarbakır, Bosna, Bağdat, Rakka valilikleri ve Bağdat Muhafızlığı, Basra serdarlığı yapmış ve sadrazamlığa kadar yükselmiştir.⁷²⁰ Daltaban Mustafa Paşa Diyarbakır beylerbeyliği sırasında halka zulmetmiş ve yargılanarak ölüme mahkûm edilmiştir. Daltaban Mustafa Paşa, cezasının infazından araya giren kişiler sayesinde kurtulmuştur. Daltaban Mustafa Paşa 1699 senesinde atandığı Rakka beylerbeyliği sırasında da çeşitli zulüm ve

⁷¹⁸ Bu durum 2. bölümde "Ruha'da Aşiret Mensuplarından Kaynaklı Mütegalibe Hareketleri" başlığı altında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

⁷¹⁹ Özcan, "Daltaban Mustafa Paşa", *TDV. İslam Andiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 8/433.

⁷²⁰ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli 1*, ed. Abdulkadir Özcan - Yunus Uğur (İstanbul: Klasik, 2013), 1/521, 530, 551, 564, 601, 613, 614, 616, 625.

yolsuzluk suçlamalarına muhatap olmuştur.⁷²¹ Daltaban Mustafa Paşa 400 seneden beri vezirlerin başlarına taktıkları mücevvezeyi değiştirmiş ve vezirler bu dönemde kallavi denilen başlıkları kullanmışlardır.⁷²² Daltaban Mustafa Paşa, Rakka (Ruha) eyaletindeki eşkıyalık olaylarını engellemek için bu göreve atanmıştır.⁷²³

Vezir Mustafa Paşa, Rakka valiliği yaptığı sırada, Ruha ahalisinden birkaç kişi Asitane'ye giderek, birkaç kişi de dilekçe yazarak kendisinden şikâyetçi olmuşlardır. Halktan bazı kişilerin veziri şikâyet etmesine rağmen, Ruha kadısı ve Biretu'l-Fırat kadısı ve ahalileri Asitane'ye vezirin iyi bir insan olduğunu anlatan yazılar yazmıştır. Ruha Nakibü'l-Eşraf Kaymakamı Es-Seyyit Yunus, Biretu'l-Fırat ve İskân Müftüsü Hamis, Hüseyniye Camisi Hatibi Es-Seyyit Tahir, Hoca Ahmet Camisi Hatibi İbrahim, âyan-ı vilayetten El-Hac İsmail, aşiret ihtiyarı El-Hac Zibab, Abdulkadir Köse Bey, Molla Ali, Mustafa da Rakka Valisi Mustafa Paşa'nın eşkıyayı bastırıldığını, sindirdiğini bildirmişlerdir. Bu kişiler, valinin fukara ve zuafayı koruduğu ve fukara ve zuafanın validen memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Daltaban Mustafa Paşa, hakkında iyi kanaat olduğunu Rumili Kadıaskeri Es-Seyyit Ali ilam etmiştir. Rakka Valisi Daltaban Mustafa Paşa'nın aleyhinde olan iddiaların araştırılması için bir çavuş görevlendirilmiş ve çavuşun görevlendirildiği ile ilgili Ruha kadısına emr-i şerif yazılmıştır. Rakka Valisi Mustafa Paşa hakkındaki iddiaların araştırılması ve ortaya çıkarılması için 20 Ocak 1700 tarihinde Mehmet Çavuş görevlendirilmiştir.⁷²⁴ Mustafa Paşa ile ilgili Mehmet Çavuş'a gönderilen hükmün dışında bir hüküm de Ruha kadısına Ramazan ayının ortasında gönderilmiştir.⁷²⁵

Daltaban Mustafa Paşa'nın yapmış olduğu bir mütegalibelik; bir tımarlının haksız yere tımarını bir başkasına vermesidir. Söz konusu tımarın alınması şu şekilde olmuştur: Hasan, Ruha sancağında Solan nahiyesinde Telhisar köyünde berat-ı şerif ile 3.336 akçe tımara sahiptir. Ancak Rakka Valisi Daltaban Mustafa Paşa, Hasan'ın tımar beratını elinden zorla almış ve Mustafa isimli kişiye vermiştir. Tımarın kaydı

⁷²¹ Özcan, "Daltaban Mustafa Paşa", 1993, 8/433; Mehmet Emin Üner, *Osmanlı Dönemi Rakka Valileri* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2015), 44.

⁷²² Cezar, *Osmanlı Tarihi*, 4/2303.

⁷²³ Abdulkadir Özcan, "Daltaban Mustafa Paşa", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 13 (1987), 307.

⁷²⁴ BOA, A. DVNS. MHM. d. 00111.00114.

⁷²⁵ BOA, A. DVNS, MHM. 00111.00107.

hâla Hasan'ın üzerinde olmakla birlikte Hasan mağdur olmuştur. Hasan, tımar beratının yeniden kendisine verilmesi ve yenilenmesi için dilekçe vermiştir. Hasan dilekçesini 8 Nisan 1700 tarihinde yazmış ve 15 Nisan 1700 tarihinde beratının yenilenmesi için karar çıkmıştır.⁷²⁶ Ruha'ya (Rakka) vali olan Daltaban Mustafa Paşa Ruha'da yapmış olduğu haksızlık nedeniyle İstanbul'a şikâyet edilmiştir. Daltaban Mustafa Paşa aleyhinde yapılan ilk şikâyetten Ruha ve Biretu'l-Fırat eşrafının kendisi hakkında İstanbul'a iyi şeyler yazmaları sonucu aklanmıştır. Ancak Daltaban Mustafa Paşa'nın açıkça tımar sahibine haksızlık ettiği ortadadır. Ruha'da valilerin tımar sahiplerinin tımarlarını haksızlıkla almaları çokça olmuştur.⁷²⁷

3.1.2. Rakka Valisi Mehmet Paşa'nın Müttegallibelikleri

Mehmet Paşa, Rakka beylerbeyliğine atanmadan önce Emirü'l-Hac olarak görev yapmıştır. Rakka Valisi Kürt Bayramoğlu Mehmet Paşa olarak tanınır. Kürt Bayramoğlu Mehmet Paşa 200 bayrak levant ile Ruha'ya girmeye kalkınca Ruha ahalisi "*Bizlerin bu şekilde bir zulme tahammülüz yoktur*" diyerek Mehmet Paşa ile mücadele etmiştir.⁷²⁸ Rakka valisinin valiliğinin daha başında kente iki yüz leventle girmesi aslında iki yüz kişinin ihtiyaçlarının ve iki yüz kişinin bineklerinin yemlerinin Ruha reayası tarafından karşılanması demektir ki bu durum Ruha halkı tarafından uygun bulunmamıştır.

Ruha'da Döğerli ve Baziki cemaatine mensup kişiler, vergilerini ödemelerine ve üzerlerine ödemeleri gerekli bir vergi olmamasına rağmen Rakka valileri tarafından sıkıştırılmışlardır. Rakka valileri, bir mahalle gittiklerinde Baziki ve Döğerli cemaatine mensup kişilerin de vali ile birlikte gitmelerini istemişlerdir. Eğer gitmezlerse akçe vermelerini emretmiş ve Rakka valisi olanlar bu kişilerin eşyalarını almış ve bunlara baskı yapmışlardır. Baziki ve Döğerli cemaatine mensup kişilerin şikâyet tarihleri göz önüne alındığında şikâyet edilen kişi Rakka Valisi Mehmet Paşa'dır. Kanuna tamamen aykırı bu durum karşısında mağdur olanlar İstanbul'a

⁷²⁶ BOA, AE. SMST. II. 65. 6892.

⁷²⁷ Bu konuda Giriş kısmında ve Birinci Bölüm Ruha'da Müttegallibe Hareketlerinin Vergi Sistemindeki Yansımaları kısmında bilgi verilmiş ve Osmanlı Devleti'nde valilerin tımarlara müdahalesinden bahsedilmişti.

⁷²⁸ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 2, ed. Abdulkadir Özcan - Yunus Uğur (İstanbul: Klasik, 2013), 2/726.

şikâyetle bulunmuş ve 24 Şubat 1705 tarihinde Rakka valilerinin bu kişilere olan baskıları yasaklanmıştır.⁷²⁹

Döğerli ve Baziki cemaatlerinin vergilerini vermelerine rağmen Ruha (Rakka) valisi Mehmet Paşa'nın kendisine çıkar temin etmek için kanunda olmayan vergiler istemesi bir mütegalibelik örneğidir. Bu tarz mütegalibelikler karşısında reaya, mütegalibeyi hükümet merkezine şikâyet ederek hakkını korumaya çalışmıştır. Mütegalibe olan kişi Ruha valisi olduğunda merkezî hükümet yetkilileri valiye Ruha kadısının yargılamasını istemiştir.

3.1.3. Rakka Valisi Eyüplü Hasan Paşa'nın Mütegalibelikleri

Eyyüplü Hasan Paşa Gürcü asıllıdır. Ancak bazı kaynaklarda Bosnalı olduğuna dair de bilgiler vardır. Babasının IV. Murat'ın sipahilerinden Matlı Mustafa Bey olduğu belirtilir. Rakka Valisi Eyüplü Hasan Paşa Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın maiyyetine girerek Eyüp'te oturduğu için kendisine Eyüplü denmiştir.⁷³⁰ Kürt Bayramoğlu Mehmet Paşa Şam beylerbeyliğine atandığında kendisi de Rakka beylerbeyliğinden Diyarbakır beylerbeyliğine atanmıştır. Eyyüplü Hasan Paşa'nın yerine ise Rakka Beylerbeyi Osman Paşa olmuştur.⁷³¹

Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa Ruha'nın mütegalibeliklerde bulunmuş valileri arasındadır. Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa senelik üç yüz kuruş geliri olan yeri yüz kuruş karşılığında El-Hac Halil, Eyyüp, Süleyman ve Leyli Hanım'dan almıştır. Ancak Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa, El-Hac Halil, Eyyüp, Süleyman ve Leyli Hanım'ın hak ettikleri parayı vermeyerek bu kişilere zulmetmiştir. El-Hac Halil, Eyyüp, Süleyman ve Leyli Hanım, mağdur oldukları gerekçesiyle Divan'a başvurarak Eyüplü Hasan Paşa'dan şikâyetçi olmuşlardır. Divan, Rakka valisi Osman Paşa'ya ve Ruha kadısına 10 Kasım 1702 tarihinde hüküm göndererek El-Hac Halil, Eyyüp, Süleyman ve Leyli Hanım'ın paralarını eski Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa'dan alınmasına hükmetmiştir.⁷³²

⁷²⁹ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 41. 371. 3202. s. 736.

⁷³⁰ Mehmet Emin Üner, *Rakka Valileri (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2015)*, 95-96.

⁷³¹ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli 1*, 1/612.

⁷³² BOA, A. DVNS. ŞKT. d.35. 285. s.566.

Rakka valisinin reayasının hakkına, hukukuna riayet etmesi gerekirken reayadan sorumlu olan bir valinin raiyyetine yaptığı haksızlıklar; mağdurların Rakka valisini İstanbul'a şikâyet etmesiyle önlenebilmiştir. Oysa beylerbeyleri sultanın taşradaki temsilcileri mesabesindedir. Raiyyet sultanın temsilcisinden adalet ve hukuk bekler. Adalet ve hukuk bekleyen raiyyet devletinden haksızlık ve hukuksuzluk gördüğünde devlete olan bağlılığı zayıflar.

Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa'nın mütegalibeliği yukarıda açıklanan olayla sınırlı değildir. Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa, Silahdar Ocağı Kâtibi Ahmet Arifi'ye de zulmetmiştir. Olay; Silahdar Ocağı Kâtibi Ahmet Arifi'nin Ruha'da bir mülk menzil satın almasıyla başlamıştır. Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa, Silahdar Ocağı Kâtibi Ahmet Arifi'nin satın almış olduğu menzilin ağalar için konak olarak kullanılmasına karar vermiştir. Bu durum ise Ahmet Arifi'nin zararına olmuştur. Silahdar Ocağı Kâtibi Ahmet Arifi, Ruha (Rakka) valisi tarafından maruz bırakıldığı haksızlığı hükümet merkezine şikâyet ederek emr-i şerif talebinde bulunmuştur. Silahdar Ocağı Kâtibi Ahmet Arifi'nin bu talebine Rakka Valisi Mehmet Paşa ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilerek cevap verilmiştir. Hükümde Silahdar Ocağı Kâtibi Ahmet Arifi'nin evinin konak olarak görülmesinin önlenmesi ve Ahmet Arifi'ye karışılmaması için hüküm yazılmıştır.⁷³³ Reayanın haklarını koruması gereken Ruha valisi Eyüplü Hasan Paşa'nın Ahmet Arifi'nin menzilin konağa çevirmesi bir haksızlıktır. Kentte asayiş sağlamak ve haksızlıkları önlemekle sorumlu valinin mütegalibelikle haksızlık yapması ancak; Divan'a yapılan şikâyet ile önlenmiştir.

Yusuf'un Ruha sancağında toplamda 53.316 akçe zeameti vardır. Ancak Rakka valisi deftere aykırı bir şekilde Zaim Yusuf'un zeametine müdahale etmiştir. Yusuf bizzat İstanbul'a giderek Rakka valisini şikâyet etmiş ve hükm-i hümayun istemiştir. Yusuf'un Rakka valisi hakkındaki ithamları son derece önemlidir. Zira Rakka eyaleti gibi bir eyaletin başında olan paşa ünvanlı beylerbeyi, zeametlere müdahale ederek yolsuzluk yapmaya çalışmıştır. Yusuf'un şikâyeti üzerine öncelikle Yusuf'un zeametinde olan yerlerin Yusuf'un tasarrufunda olup olmadığı tespiti yapılmıştır. Ruznamçe-i Hümayun Defter-i İcmal ve Mufassal'a bakılmış ve

⁷³³ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 61. 314. s. 628.

Yusuf'un bahsettiği yerlerin Yusuf'un zeametine bağlı olduğunun defterde kayıtlı olduğu görülmüştür. Bu durum karşısında Rakka Valisi Eyüplü Hasan Paşa'ya ve Ruha kadısına 16 Temmuz 1700 tarihinde deftere ve berata aykırı bir şekilde Yusuf'un zeametine müdahale etmenin önlenmesi için bir hüküm gönderilmiştir.⁷³⁴ Rakka valilerinin yapmış oldukları mütegalibeliklerin en başında erbab-ı tımar ve zaimlerin dirliklerine haksız bir şekilde el koymaları gelmektedir. Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa'nın da bu mütegalibeliği irtikap ettiği tespit edilmiştir.

3.1.4. Rakka Valisi Osman Paşa'nın Mütegalibelikleri

Osman Paşa Silahtar lakabı ile bilinir. Rakka valiliğine Eyüplü Hasan Paşa'dan sonra atanmıştır.⁷³⁵ H. 1115 senesinde Van valiliğine atanmıştır.⁷³⁶

Bazı Ruha (Rakka) valilerinin yapmış oldukları yaygın mütegalibelik tımar erbabının tımarına, tımar mahsulüne ya da öşrüne el koymaktır. Rakka Valisi Osman Paşa'nın adamları, 48.020 akçe zeamete tasarruf eden Zaim Yusuf'un Tımarlı mezrasına müdahale etmiş ve Yusuf'un tasarruf ettiği mezranın öşrünü Rakka Valisi Osman Paşa'nın adamları almaya çalışmıştır. Zuamadan Yusuf, bu durum üzerine İstanbul'a gitmiş ve durumu anlatmıştır. Divan iddiaları ciddi bulmuş ve bu nedenle Defterhane-i Amire'de Tutulan Ruznamçe-i Hümayun ve Defter-i İcmal ve Mufassal'da inceleme yapılmıştır. İnceleme sonucunda Zaim Yusuf'un Tımarlı mezrasına tasarruf ettiği tespit edilmiştir. Divan, bu tespit üzerine 29 Aralık 1702 tarihinde Yusuf'un zeameti içerisinde bulunan Tımarlı mezrasının öşrünü alan, Rakka Valisi Osman Paşa'nın adamlarından bu öşrün geri alınması ve Yusuf'a teslim edilmesine hükmedilmiştir.⁷³⁷ Yukarıda açıklandığı üzere valiler, beylerbeyleri maiyyetinde çalışanların huy ve ahlakını bilmek zorundadır. Mala tamahı olan, halka zulmetmeye meyli olan kişileri valilerin yanlarında tutmaması gerekir. Osman Paşa'nın halka zulmedenleri yanında tutması, tıpkı yukarıda açıklandığı üzere Karaman valisinin kendi atadığı kethüdasının halka zulmetmesi sonucunda oluşan olumsuzluğun faturasını, kendisi çektiği gibi.

⁷³⁴ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 32. 68. 567. s.136.

⁷³⁵ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli 1*, 1/612.

⁷³⁶ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli 2*, 2/700.

⁷³⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 37. 56. 442.

Ruha (Rakka) valilerinin görevi kötüye kullanma idialarından biri de rüşvet yemeleridir. Rakka valisi Osman Paşa, Ruha'da Kalebent olan Ruha'da Hatman, Hüseyin, Osman, Hane Mir, Mele Mir isimli kişilerden rüşvet alarak bu kişileri serbest bırakmıştır. Hatman, Hüseyin, Osman, Hane Mir, Mele Mir isimli kişiler kalebentlikten kurtulmak için Oman Paşa'ya verdikleri rüşvet parasını Nezir isimli kişiden almışlardır. Hatman, Hüseyin, Osman, Hane Mir, Mele Mir mütegalibeden olan kişilerdir. Nezir borç olarak verdiği parayı bu kişilerden almaya geldiğinde Nezir'in yemeğine zehir katıp Nezir'i öldürmüşlerdir. Bu kişiler mütegalibe olduğundan yerel ölçekte hak yerini bulmaz. Nezir'in kardeşi Sinan İstanbul'a gitmiştir. Kardeşinin hakkı alınması ve davasının görünmesi için hükm-i hümayun talebinde bulunmuştur. Nezir'in başvurusu üzerine Ruha kadısı ve Rakka mütesellimine 5 Eylül 1718 tarihinde Nezir'in hakkının alınması için Sinan'ın şikâyetçi olduğu konuda Ruha'da adalet ve kanun üzerine yargılama yapılması hükmü verilir.⁷³⁸ Rakka valisinin mütegalibeden olan kişilerden rüşvet alması doğru bir davranış değildir. Ruha (Rakka) valisinin aldığı rüşvetin karşılığı olarak Ruha valisi, mütegalibe olanları serbest bırakması sonucu; bir cinayet işlenmiş ve kentin huzuru ihlal edilmiştir. Bir kenti yöneten idarecilerin mütegalibeliği açık olan kişilerle iş tutması kentteki huzuru ortadan kaldırıcı bir etkiye sahiptir.

3.1.5. Rakka Valisi Yusuf Paşa'nın Mütegalibelikleri

Yusuf Paşa (Topal), topal, a'rak leng lakâpları ile bilinir.⁷³⁹ Halep Valisi Cafer Paşa'nın kardeşidir. Yusuf Paşa mutasarrıfı olduğu Kırşehir, Amasya sancaklarında eşkıya ve yol kesicilerle yaptığı mücadele nedeni ile ve Anadolu eyaletlerinde bulunan eşkıyaya vurduğu darbe sebebi ile kendisine eski yönettiği sancaklara ek olarak Akşehir ve Eskişehir sancakları da tevcih edilmiştir.⁷⁴⁰ Topal Yusuf Paşa Bağdat valiliği yapmıştır. Ancak eşkıyanın mal-ı mirîye zarar vermesi sebebi ile Bağdat valilerinin gelirleri düşmüştür. Bu nedenle Topal Yusuf Paşa'ya hazine 350 kese akçe ihsan olunmuştur.⁷⁴¹ A'rak (Topal) Yusuf Paşa Bağdat'tan mazul

⁷³⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 76. 188. s. 372.

⁷³⁹ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 2, 2/878, 881, 1028; Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Râşid ve Zeyli* 3, ed. Abdulkadir Özcan - Yunus Uğur (İstanbul: Klasik, 2013), 3/1362.

⁷⁴⁰ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 1, 1/517.

⁷⁴¹ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 1, 1/634.

olduğunda kendisine Musul eyaleti tevcih edilmiştir.⁷⁴² Yusuf Paşa Şehr-i Zor valiliği de yapmıştır.⁷⁴³ Topal Yusuf Paşa'ya Rakka eyaleti, Nasuh Paşa'yı ortadan kaldırması ve cezalandırması şartı ile verilmiştir.⁷⁴⁴ Topal Yusuf Paşa H. 1128 senesinde Emin-i Tarik-i Huccac iken Şam'da vefat etmiştir.⁷⁴⁵

Rakka Valisi Yusuf Paşa, kapısında hatırı sayılır bir kapı halkı besliyordu.⁷⁴⁶ Dönem itibarıyla beylerbeyinin kapısında kapı halkı beslemesi onun otorite ve nüfuzu ile de ilgili bir durumdu. Başka eyaletlerde de bu durum aynıdır. 1803 tarihinde Diyarbakır valisinin kapı halkı 300 neferdi.⁷⁴⁷

Rakka Valisi Yusuf Paşa'nın etbaından Ruha'da yaşayan Ebu Bekir Ağa, Divriği kazasında yaşayan Duhancı Hacı İsmail'i ki İsmail'in üzerine eda etmesi gereken bir vergi borcu da yok iken iskâna memur grup arasındasın diyerek baskı yapmıştır. Duhancı Hacı İsmail Divriği'de mahkeme karşısında çıkmış ve iskân yapılan kişiler arasında olmadığını ispat etmiş ve mahkeme tarafından kendisine hüccet-i şerife verilmiştir. Buna rağmen Ebu Bekir Ağa haksız yere Divriğili Duhancı Hacı İsmail'in 150 kuruşunu almış ve baskı yapmıştır. Divriği kadısı bu durum üzerine hükümet merkezine mektup göndererek Ebu Bekir'in Divriğili Duhancı Hacı İsmail'den zorla aldığı paranın geri verilmesi için Hükm-i Hümayun yazmıştır. Bu Hükm-i Hümayun ile sorunun mahallinde şer'le görülmesine 18 Mart 1712 tarihinde hükmedilmiştir.⁷⁴⁸ Ebu Bekir'in Yusuf Paşa'dan habersiz bir şekilde Duhancı Hacı İsmail'i sıkıştırması ve Duhancı Hacı İsmail'den rüşvet alması akla yatkın görünmemektedir. Rakka valisi Yusuf Paşa'nın kendi adamı olan Ebu Bekir'in attığı adımlardan, yaptığı işlerden haberdar olması akla yakın durmaktadır.

Yusuf Paşa Ruha'da mevkiini kullanarak kendisine çıkar sağlamak için reayaya eziyet ederek mütegalibelik hareketleri içerisinde bulunmuştur. Yusuf Paşa, hükümet merkezine göndermiş olduğu bir yazıda Rakka valisi olması nedeni ile herkesin kendisinden memnun olduğunu belirterek Ruha'da fetva işi ile görevli Yekdide Abdullah'ı müftülükten azlettirmiş ve başka bir yere sürülmesi için emr-i

⁷⁴² Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 2, 2/701.

⁷⁴³ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 1, 1/598, 703.

⁷⁴⁴ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 2, 2/878.

⁷⁴⁵ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 2, 2/1028.

⁷⁴⁶ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 1, 1/555.

⁷⁴⁷ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, 162.

⁷⁴⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 61. 159. s. 218.

şerif çıkartmıştır. Ruha Müftüsü Yekdide Abdullah altı aydan fazla Ruha Kalesi'nde hapis yatmıştır.⁷⁴⁹ Ulema taifesine askerî sınıftan bu tarz kötü muamele yapılması sık görülen bir durum değildir. Rakka Valisi Yusuf Paşa Yekdide Abdullah'a çok eziyet etmiştir. Yekdide Abdullah'ın haksız yere kalebend olduğu anlaşıncı 16 Temmuz 1710 tarihinde Ruha kadısı ve dizdarına hüküm yazılmış ve Ruha Müftüsü Yekdide Abdullah'ın hapisten çıkartılması istenmiştir.⁷⁵⁰

3.1.6. Rakka Valisi Azmzade Süleyman Paşa'nın⁷⁵¹ Müttegallibelikleri

Sayda Valisi Küçük Osman Paşa'nın vefatı üzerine Rakka Valisi Köprülü Abdullah Paşa Sayda valiliğine, Trablusşam Valisi Azmoğlu Süleyman Paşa Rakka eyaletine atanmıştır. Daha sonra Azmzade Süleyman Paşa Sayda valiliğine atanmıştır.⁷⁵²

Ruha, halkı kanunsuz, kuralsız, sorumsuz bir şekilde sindiren, halkı yargısız bir şekilde zincire vuran, ahaliyi haraca kesen bir valiye şahitlik etmiştir. Ruha halkı, bazı dönemlerde valiye ancak, Rakka valiliği ile ilişkisi kalmadığında şikâyet edebilmiştir. Şöyle ki: Geçmişte Rakka valisi olan Süleyman Paşa, Ruha ahalisinin paralarını zulüm ve baskı ile almış, Ruha ahalisi valiye karşı duramamıştır. Zira eyaletin en tepesinde bulunan Süleyman Paşa'nın elindeki imkânlar sebebi ile güçlü bir karakterdir. Ancak Rakka ahalisi perişan olduğu için bizzat İstanbul'a gitmişler ve Süleyman Paşa'nın, kiminden iki bin, kiminden sekiz yüz, kiminden altı yüz kuruş ve çoğu kişilerden birçok kez para aldığını iddia etmişlerdir. Rakka valisi, Ruha ahalisini kanuna aykırı bir şekilde zincire vurdurmuş ve çeşitli şekilde Ruha ahalisine zulmetmiştir. Ruha ahalisi perişanîyetlerini, eyaletin kudretli valisine karşı mukavemet edemediklerini ve hallerine merhamet edilmesini istemişlerdir. İstanbul'a yapılan şikâyet üzerine, sadrazam çukadarı sorunu çözmek için Halep'e gönderilmiştir. Peki; mübaşir tayin olunan sadrazam çukadarı, neden Ruha'ya değil de Halep'e gönderilmiş ve olayı Halep'te çözmeye çalışmıştır? Olay mahalli Ruha

⁷⁴⁹ BOA, A. DVNS. MHM. d. 0017. 00012.

⁷⁵⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d. 0017. 00012.

⁷⁵¹ Üner, *Rakka Valileri*, 136.

⁷⁵² Sefer, *Türkiye'deki İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı ve Güvenlik Yöneticilerinin Değişime Yönelik Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, 1531, 1605.

olmasına rağmen, Ruha sancağı Rakka eyaletinin paşa sancağıdır. Yani Ruha'da yapılan yargılamada Süleyman Paşa Ruha kadısını ya da mübaşiri tesiri altına alma olasılığı düşünülmüş olması muhtemeldir. Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın Ruha ahalisine yaptıklarının mahkemede tespiti için İstanbul'dan yazılan hükümde Süleyman Paşa'nın Halep'te kurulması emri verilen mahkemeye vekilini göndermesi istenmiştir. Süleyman Paşa'nın yargılanması ise hem mübaşir hem de Halep kadısının birlikte yapması 2 Aralık 1728 tarihinde Halep kadısına gönderilen bir hüküm ile istenmiştir.⁷⁵³

Yukarıdaki belgede Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın Ruha reayasına eziyet ettiği ve insanlardan haraç/rüşvet aldığı açıktır. Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın mevki, makam ve nüfuzunu kullandığı Ruha valiliği dönemi sona erdiğinde Ruha ahalisi, Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın artık kendilerine bir kötülük yapamayacağından emin olarak Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın yaptıklarını hükümet merkezine taşımıştır. Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın Halep'te yargılanmasının istenmesi muhtemelen Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın nüfuzunun Ruha'da hâlâ câri olabilme ihtimali olsa gerek.

Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın Ruha halkına nasıl zulmettiği ve ahalinin parasını nasıl aldığı yukarıda izah edilmiştir. Yine Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın beylerbeyiliği döneminde yapılan bir zulüm ve haksızlık, Vali Süleyman Paşa'nın Rakka valiliğinden alınması ile ortaya çıkmıştır. Geçmişte Rakka Beylerbeyi Süleyman Paşa'nın Bölükbaşı Demiroğlu Hüseyin, hevasına tabi bir kişidir. Demiroğlu Hüseyin, hevasına tabi insanlar ile birlik olmuş ve kanuna aykırı ve emr-i münif olmadan cebren ve haksız yere, Oyumağaç nahiyesi sakini olan Baziki Aşireti fukarasının şer'an sabit olan 10.000 kuruşlarını almış ve çok fazla haksızlık etmiştir. Baziki Aşireti fukarası Asitane'ye bir dilekçe yazarak Demiroğlu Hüseyin'in hâlâ Rakka'da olduğunu bildirmiş ve verdikleri paranın Demiroğlu Hüseyin'den tahsil edilebilmesi için hüküm rica etmişlerdir. Rakka beylerbeyi ve Ruha kadısına yazılan hüküm ile Baziki Aşireti fukarasının maruz kaldığı haksızlığının giderilmesi için 22 Ekim 1729 tarihinde hüküm yazılmıştır.⁷⁵⁴ Rakka Valisi Süleyman Paşa'nın maiyetinden olan Demiroğlu Hüseyin'in validen habersiz iş tutması akla mümkün

⁷⁵³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 119. 90. s. 178.

⁷⁵⁴ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 121. 267. s.542.

görünmemektedir. Bu durum; Demiroğlu Hüseyin'in reayadan cebren almış olduğu paradan Süleyman Paşa'nın haberinin olduğunu düşündürmüştür. Demiroğlu Hüseyin'in reayadan almış olduğu paradan Süleyman Paşa'nın haberi olmasa bile ilk belgede aktarıldığı üzere Süleyman Paşa'nın reayadan bazılarını zincire vurdurması, onlardan zorla rüşvet alması Süleyman Paşa'nın bir mütegalibeli olduğunu göstermek için yeterlidir.

3.1.7. Rakka Valisi Arifi Ahmet Paşa'nın Mütegalibelikleri

Arifi Ahmet Paşa Niğbolu Mutasarrıflığı, Adana valiliği ve Karaman hâssı kendisine verilmiştir.⁷⁵⁵ Rakka eyaleti, Arifi Ahmet Paşa'ya Rakka iskânından kaçan kişileri geri Rakka'ya iskân etmek şartı ile verilmiştir.⁷⁵⁶ Ruha (Rakka) valisi Ahmet Arifi Paşa, daha önce Ruha'da bir menzil satın alarak Ruha (Rakka) valisi Eyüplü Hasan Paşa ile sorun yaşayan Silahdar Ocağı Kâtibi Ahmet Arifi olması ihtimal dâhilindedir.⁷⁵⁷

Ruha'da, Rakka beylerbeyi ile Ruha halkı, çok fazla karşı karşıya gelmişlerdir. Rakka beylerbeylerinin birçoğu fazla para kazanmak, fazla mal toplamak için kanun dışı yollara yönelmişlerdir. Kanun dışı yollara yönelen valiler Ruha ahalisine kanunda olmayan vergi koymak, ya da belirli kişilere düşmanlık yaparak düşmanlık yaptığı kişilerin mallarına çökmüşlerdir. Rakka beylerbeyi Ahmet Paşa zaman zaman Ruha'da bir kısım kişilere zulmetmiş, baskı yapmış ve insanlara kanunda olmayan vergiler koymuş ve Ruha sakinlerinden gözüne kestirdiğinin malına çökmüştür.

Ahmet Paşa, Suruç kazası ahalisinden Berazi ve Denyali cemaatleri mukataası voyvoda vekili Bektaş'tan zorla, kanuna aykırı, zulüm ile on kese, Bektaş'ın bir kardeşinden yirmi bir kese almıştır. Ahmet Paşa, ayrıca Bektaş'ın bir başka kardeşi Hint'ten on beş at, on beş deveyi zulmen ve zorla almıştır. Bektaş, Divan-ı Hümayun'a başvurmuş ve Ahmet Paşa'dan şikâyetçi olmuştur. Bektaş'ın

⁷⁵⁵ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 2, 2/1148, 1174.

⁷⁵⁶ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli* 3, 3/1605.

⁷⁵⁷ Bkz. 3.1.3. Rakka Valisi Eyüplü Hasan Paşa'nın Mütegalibelikleri

şikâyeti sonuç vermiş ve Divan'dan Said isimli bir mübaşir ile çözülmesini istemiş ve Rakka valisinin de dava için bir vekil tayin etmesi istenmiştir. Bektaş'ın şikâyeti ayrıca Ruha kadısına yazılmış ve kadıya davacının huzura getirilip durumun şeriata, kanuna uygun bir şekilde çözülmesi istenmiştir. Ruha kadısına 13 Eylül 1729 tarihinde bir hüküm yazılmış ve Bektaş'ın iddialarının kesinlik kazanması durumunda Ahmet Paşa'nın aldıklarını geri vermesi için yazı yazılmıştır.⁷⁵⁸ Ahmet Arifi Paşa'nın reayadan cebren para ve hayvan alması açıkça O'nun mütegalibelik yaptığını gösterir.

Ruha ahalisi üzerlerine düşen tüm vergileri ödemelerine rağmen Rakka valileri Ruha ahalisinden kanuna aykırı vergi istemişlerdir. Bu vergi talebi ile ahaliden bin beş yüz kiyel buğday, üç bin kiyel arpa ve beş yüz kuruş alınmıştır. Bu durum karşısında Ruha halkından mağdur olanlar İstanbul'a Rakka valisini şikâyete gitmişlerdir. Rakka valisini kaç kişinin şikâyet etmeye gittiği ve şikâyete giden bu kişilerin isimleri belli değildir. Ruha halkı, Rakka valisinin ziyade muktedir bir kimse olduğunu ve Ruha'da haksızlıklarını çözemediklerini zımnen belirtmişler ve kanuna aykırı, tekâlif-i şâkka istenmemesi için Rakka valisinin uyarılması ve engellenmesi için hükm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. Divan, suçun ve kabahatin doğrudan Rakka valisini hedef alması karşısında 7 Mayıs 1730 tarihinde Ruha kadısına yazı yazmış ve defterde yazılan ve miktarı belirlenmiş vergilerin dışında vergi alınmamasını istemiştir. Divan, Rakka valisine yazı yazmamıştır. Zira şikâyet doğrudan doğruya Rakka valisini hedef almıştır.⁷⁵⁹ Belgeden de anlaşıldığı gibi hükümet merkezi Ruha ahalisinden bir vergi talebinde bulunmadığı halde Ruha valisi tegallüp ile reaya üstüne kendi kafasına göre vergi yüklemiş ve yüklediği vergiyi toplamıştır. Bu durum reayaya zulümdür. Divan iddiaların ciddiliği karşısında Ruha kadısını harekete geçirmiştir. Ruha kadısının harekete geçmesiyle söz konusu iddiaların sübut bulup bulmadığı belgede belirtilmemiştir. XVIII. yy.a ait Ruha kadı sicilleri bulunmadığından dolayı bu mahkemenin nasıl bittiği konusu bugün için belli değildir.

Ahmet Paşa, Ruha'da kendisine yakın kimseleri korumuştur. Ahmet Paşa'nın kendisine yakın kişileri koruması bu kişilerin kanun tanımaması ve Ruha'da suç

⁷⁵⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 122. 135. s. 271.

⁷⁵⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 132. 102. 99.

işlemelerini konusunda cesaretlendirmiştir. Ruha'ya bağlı Cülab nahiyesinde yaşayan Döğerli Aşireti'nden Osman ve İvaz isimli kişiler Hüseyin isimli kişiyi İstanbul'a dilekçe göndererek şikâyet etmişlerdir. Zira Hüseyin isimli kişi Ruha'da gece yarısı evi basılarak öldürülen kişilerin vârislerine hırsızlık suçlaması yapmış, bu suçlama Süleyman Paşa ve Arifi Ahmet Paşa huzurunda yapılan mahkemede çürütülmüştür. Hüseyin, gece yarısı evleri basılan insanlara karşı iftira atmasına rağmen yapılan yargılamadan kurtulması bize Ahmet Arifi Paşa tarafından himaye edildiğini düşündürmektedir. Hüseyin, Ahmet Paşa'ya güvendiği için Osman ve İvaz'dan H.1140 senesinde 1250 kuruş borç kabilinden rüşvet almıştır. Hüseyin, bu parayı vermemiştir. İvaz ve Osman bu konuda hükm-i hümayun talep etmişlerdir. Bu durum üzerine 17 Şubat 1731 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bir yazı gönderilmiş ve Hüseyin ile ilgili iddiaların mahkemede kanuna uygun olarak görülmesi istenmiştir.⁷⁶⁰ Görüldüğü gibi Ahmet Arifi Paşa kendisine yakın kişileri himaye etmeye çalışarak bir haksızlıkta bulunmuştur.

3.1.8. Rakka Valisi Hamalızade Ahmet Paşa'nın Müttegallibelikleri

Hamalızade Ahmet Paşa 1731-1732 yılında Hemedan muhafazasına memur olarak kendisine Rakka beyberbeyliği verilmiştir. Bir müddet Basra valiliği yapmış hemen arkasından tekrar Rakka valiliğine 1732–1733 yıllarında atanmıştır. Aşağıda da izah edileceği üzere Rakka beylerbeyi iken Kars tarafı Seraskerliğine atanmıştır. Ahmet Paşa'nın zulmü İstanbul'da duyulduğunda Rodos'a sürgün edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Ahmet Paşa ve adamları bu kararı kabul etmemişler ve devlete başkaldırdıkları bir zamanda Hamavîzade Ahmet Paşa Antep'te hastalanarak vefat etmiştir.⁷⁶¹

Hamalızade Ahmet Paşa'nın gözünün ahalinin malında olması Ruhallırla arasına soğukluğun girmesinin en önemli sebebidir.⁷⁶² Hamalızade Ahmet Paşa'nın

⁷⁶⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d.127. 286. s. 569.

⁷⁶¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî I*, ed. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1/211.

⁷⁶² İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, 21.98-100

yolsuzlukları nedeni ile Ruha reayasının Hamalızade Ahmet Paşa'yı Ruha'ya girdirmediklerini daha önceki bölümlerde ifade edilmiştir.⁷⁶³

Ahmet Paşa'nın zulmü ve zulmünden kaynaklı şayialar vefatından sonra artmış ve Ahmet Paşa'nın aleyhine şikâyetler başlamıştır. Bu şikâyetlerden bir tanesi Dergâh-ı Mualla kapıcı başlarından Abdurrahman'dır. Abdurrahman Divan-ı Hümayun'a bir dilekçe göndermiştir. Ruha'da Harrani, Harrin ve Ululubağ mezrası ber vech-i malikâne Abdurrahman'ın uhdesindedir. Abdurrahman, malikânesi için yasal olarak üzerine düşenleri yapmıştır. Bu nedenle Abdurrahman'ın malikânesine kimsenin müdahale etmesi gerekmez iken o dönem sağ olan Rakka valisi müteveffa Ahmet Paşa, Abdurrahman'ın mukataasında bulunan ziraatçılara zulüm ve teaddide bulunmuş ve ziraatçılar perakende ve perişan olmuşlardır. Abdurrahman'ın mukataasında üretilen mallar ise H. 1155 senesinden 1157 senesine kadar Ahmet Paşa'nın mütesellimi Süleyman ve adamları Bektaş, ekmekçisi Mehmet, Arpa Emini Ali üç bin iki yüz kuruşluk mahsulâtını almışlardır. Ekmekçi başı ve arpa emini aldıkları mahsulâtın makbuzları Kapıcıbaşı Abdurrahman'dadır. Süleyman'ın aldığı yedi yüz kuruşluk cerime ve Bektaş'ın aldıkları ise Ruhalıların malumudur. Müteveffa Ahmet Paşa, Abdurrahman'ın mukataasına ait olan yere izinsiz bir şekilde duvar çekmiş ve bahçe yapmıştır. Ahmet Paşa, Harrin köyünde değirmen kurmuş ve böylelikle köyün suyunun tamamının değirmenlere akıtmıştır. Köyün suyu değirmenlere akıtıldığından dolayı Abdurrahman'ın mukataası harap ve perişan olmuştur. Bu durum Abdurrahman'ın gelir kaybına uğramasına yol açmıştır. Abdurrahman Divan'a sunduğu arzuhalde şer'-i şerife ve kanuna aykırı bir şekilde Ahmet Paşa'nın adamlarının almış oldukları paranın iade edilmesini, Ahmet Paşa'nın köy arazisine çektiği duvarın ve sonradan kurduğu değirmenlerin yıkılmasını istemiştir. Abdurrahman köyden akan suyun önceki gibi tarla sulanmasında kullanılması için eski yatağında akıtılması, zapt edilen tarlaların geri verilmesi için emr-i şerif talep etmiştir. Abdurrahman Ahmet Paşa ve adamlarının yaptıkları zarara ve zulme karşılık feteva-yı şerife de almıştır. Abdurrahman'ın dilekçesi üzerine 7 Ağustos 1744 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına emir yazılmıştır. Yazılan emir, Abdurrahman'ın mahsulât ve parasını, Ahmet Paşa'nın adamları mütesellim Süleyman, Melik Bektaş, Ekmekçi başı Mehmet ve arpa eminin neden aldıkları,

⁷⁶³ Bu konu ile ilgili bkz. 2.2. Millî Timur Paşa'nın Mütegalibelikleri kısmına.

Ahmet Paşa'nın Harrin köyü arazisine neden duvar çektiği, neden bu köyün suyuna değirmen kurduğu işin uzmanına sorulup öğrenilmesi istenmiştir.⁷⁶⁴

Rakka valisi Hamalı Ahmet Paşa, Harrani, Harrin ve Ululubağ mukataalarının sahibi Abdurrahman'a fazla haksızlık yapmıştır. Rakka valisi Hamalı Ahmet Paşa ve adamlarının tegallüple mukataanın mahsulüne el koyması, Harrin köyüne kurdurduğu değirmenle mukataanın suyunu keserek mukataanın harap olması, Abdurrahman'ın mukataasına ait olan yere duvar çekerek bahçe yapması Abdurrahman'ın mağdur olmasına sebebiyet vermiştir. Oysa Abdurrahman bizim tahminlerimize göre kazandığıyla mukataanın taksitini ödemeyi düşünmüş olmalıdır. Abdurrahman'ın mukataasına akan suyu kesmesi ziraî ekonomi açısından yalnızca Abdurrahman'ın zararı değil, bu zarar Ruha'nın ve memalik-i mahrusenin de zararındır.

Ahmet Paşa'nın mal sevdası ile reayaya zulüm etmesi kendi yakınlarını koruyup gözetmesi onun sonunu getirmiştir. Ahmet Paşa'ya Rakka gibi bir eyalet ber vech-i malikâne olarak verilmiş, Azez, Kilis gibi mukataalar da Ahmet Paşa'ya bırakılmıştır. Ahmet Paşa'ya bazen seraskerlik, bazen farklı memuriyetler verilmiş ve bu şekilde iktidarını perçinleyerek masrafsız bir hayat sürmüştür. Ancak Ahmet Paşa padişahın istemediği davranışlara girmiş, para pula tamah ederek halka zulmetmek yolunu tutmuştur. Ahmet Paşa kendi akrabalarını ve kendine tabi olanları korumuş, kollamış fakat reaya ve ibadullahı acımamıştır. Ahmet Paşa, Damadı Süleyman ve kendisine tabi olanlarla birçok kişinin kanını akıtmış, birçok kişiden haksız yere seferde, hazerde fazladan vergi toplamıştır. 23 Mart 1746 tarihli belgeye göre Ahmet Paşa'nın zulmünün ortadan kaldırılması için Ahmet Paşa'nın tuğları alınmış, Rodos Adası'na sürülmüş, bütün malı ve mülküne el konulmuş, uhdesinde olan malikâneleri satılmış ve Damadı Süleyman ve kendisine tabi olanlar kalebent yapılmıştır.⁷⁶⁵ Ahmet Paşa aldığı ceza ile reayaya yapmış olduğu mütegalibeliğin cezasını çekmiştir.

Ruha (Rakka) valileri görevleri başlarında iken reayanın valiler hakkında İstanbul'a yaptığı şikâyet azdır. Ancak vali eyaletteki görevini bitirip başka bir eyalete atandığında ya da Hamalı Ahmet Paşa'da olduğu gibi vali vefat ettiğinde

⁷⁶⁴ BOA, AE. SMHD. I. 195. 15278.

⁷⁶⁵ BOA, AE. SMHD. I. 186. 14408.

reaya korkulacak, çekinilecek bir durum kalmadığını anlamakta ve valilerin yaptıkları zulümleri, ancak görevli vali eyaletten gittikten sonra yapmaktadır. Bu durum valilerin halkı ne derece sindirdiğini göstermesi açısından önemli bir veridir.

Rakka Valisi Ahmet Paşa'nın sâdât-ı kiramdan Seyyit Bekirzade es-Seyyit İsmail'e düşmanlığı vardır. Bu düşmanlık nedeni ile Ahmet Paşa, sâdât-ı kiramdan Seyyit Bekirzade Es-Seyyit İsmail'i kalebent etmiştir. Ahmet Paşa, İsmail'in malını almıştır. Rakka Valisi Ahmet Paşa, yalancı şahitler tutarak Seyyit İsmail'e çeşitli suçlar isnat etmiştir. Rakka valisinin bu girişimi ile Ruha kadısı, uleması, âyanı nezdinde, Seyyit İsmail'in su-i halinin şöhet bulmasını sağlamıştır. Rakka Valisi Ahmet Paşa, Seyyit İsmail'e çeşitli iftiralar atmış, en sonunda şer-i şerife aykırı bir şekilde katlettirmiştir. Ahmet Paşa öldürdüğü Seyyit İsmail'in malını veresesine teslim ederim diyerek zapt etmiş ve vermemiştir. Ahmet Paşa, Seyyit İsmail'i öldürmekle kalmamış, maktulün hanelerini yıktırılmış, evladını ve maktulün yakınlarını ve hizmetinde bulunanları hapsedirmiştir. Ahmet Paşa, maktul Seyyit İbrahim'in kardeşinin oğlunun berat-ı şerif ile mutasarrıf olduğu malikâne köylerinde olan ambarları ve ambardaki mahsulâtı zapt etmiştir. Bütün bu olanlar karşısında; maktul Seyyit İsmail'in oğulları sadât-ı kiramdan Seyyit Mehmet, Said Rikab-ı Hümayun'a bir dilekçe yazmıştır. Bu dilekçe karşısında İstanbul'dan Ruha kadısını muhatap alan bir hüküm gönderilmiştir. Hükümde öldürülen Seyyit İsmail'in malına, Rakka valisinin dahl ve taarruz etmesi yasaklandığı gibi Ruha kadısı da uyarılmış ve Ruha kadısının da Maktul Seyyit İsmail'in malına dahl ve taarruz etmemesi gerektiği bildirilmiştir. Seyyit kardeşler, bu konuda İstanbul'dan bir hükm-i hümayun istemiştir. 27 Ağustos 1736 tarihinde gönderilen yazı ile açıklanan durum üzerine işlem yapılması için ferman-ı alıhan gönderildiği yazılmıştır.⁷⁶⁶

Rakka valisi Ahmet Paşa'nın nüfuzunu da kullanarak seyyit olan İsmail'i önce kalebent etmesi, yalancı şahitlerle iftira atması ve sonunda da öldürmesi raiyyete yapılması uygun olmayan davranışlardır. Rakka valisi Hamalı Ahmet Paşa, öldürdüğü Seyyit İbrahim'in malına el koyarak zulmünü sürdürmüştür. Rakka valisi Hamalı Ahmet Paşa mütegalibeliğini öldürdüğü seyyit İsmail'in evini yıkarak ve müteveffanın yakınlarını hapse atarak devam ettirmiştir. Rakka valisi Hamalı Ahmet

⁷⁶⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d, 154. 78. hüküm. 540. s.156.

Paşa öldürdüğü Seyyit İsmail'in yiğeninin malikâne mahsulatına da el koymuştur. Rakka valisi Hamalı Ahmet Paşa'nın mütegalibeliği, sonunda; Ruhalıların kendisini şehre sokmamasına kadar varmıştır.⁷⁶⁷

3.1.9. Rakka Valisi Mustafa Paşa'nın Mütegalibelikleri

Mustafa Paşa Divriğili'dir. İpeklizade lakâbı ile bilinir. Çatalcalı Ali Paşa'ya kethüdalık yapmış, mirmiranlık verilmiş Halep mütesellimi iken Soğucak muhafızı olmuştur. Mustafa Paşa 1786-1787 yıllarında Trabzon valiliğine atanmış ve Adakale muhafızı olmuştur. Maden Eminliği sırasında zimmetine para geçirmesi ve ahaliye zulmetmesi sebebi ile Bursa'ya sürülmüştür. Rakka valiliği yaptığı sırada 1794 senesinde Divriği'ye sürülmüştür. Daha sonra Hanya valiliği yapmış ve Mısır'da Fransızlar ile çarpışırken Napolyon'a esir düşmüştür. İpeklizade Mustafa Paşa 1800 yılında Dimyat'ta vefat etmiştir. İpeklizade Mustafa Paşa Köse idi.⁷⁶⁸

Rakka Valisi Köse Mustafa Paşa, kendisine verilen emr-i ali ile Antep'e girmiştir. Mustafa Paşa, Antep'te ne kadar kanuna aykırı davranan var ise hepsini cezalandırmıştır. Mustafa Paşa, Antep'te bulunan yeniçerilerle birlikte ahaliye de zulüm etmiştir. Mustafa Paşa, ahalinin evlerine girmiş, çarşı, pazar, han ve bezzasistandaki malları yağmalamış ve buraları yaktırmıştır. Mustafa Paşa, seyyit olanlara kötü muamelede bulunmuş ve seyyitler vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Mustafa Paşa, halkın mahkemeye giderek kendisini şikâyet etmesini ve Antep kadısının ilâm yazmasını da engellemiştir. Mustafa Paşa, bir süre Antep'te kalmıştır. Mustafa Paşa, Rakka'ya dönmeden önce, yapısı sert olan Osman Ağa'yı mütesellim atamıştır. Osman Ağa da hiç kimseyi Antep Mahkemesi'ne yaklaştırmamıştır. Bu sırada Divan-ı Maraş'tan Antep'e buyrulduklar gelmiş ve nihayet Maraş valisi 29 Temmuz 1792 tarihinde Antep'e yarım saat mesafede olan Battak Höyük denilen yere gelmiştir. Bu sırada mütesellim Osman, yeniçeriler ve ortakları mahkemeyi basmış ve Antep kadısını, Mennan Efendi'yi, Müftüzade Mehmet Efendi'yi Kasapoğlu'nun konağına hapsedmişlerdir. Durum Rakka Valisi Mustafa Paşa'ya da haber verilmiştir. Ancak Maraş Valisi İbrahim Paşa şehre girmiş

⁷⁶⁷ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, 98-100.

⁷⁶⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî 4*, ed. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4/1197.

ve asayişî sağlamış ve Antep kadısı ile yanındakileri kurtarmıştır.⁷⁶⁹ Mustafa Paşa'nın Rakka valisi olarak Antep'te yapmış olduğu mütegalibelikler reaya için ağır boyutları olan zulümlerdir.

3.1.10. Rakka Valisi Seyyit Ali Paşa'nın Mütegalibelikleri

Seyyit Ali Paşa (Seydi) İznikli'dir. Hayrettin Paşa'nın torunlarındanır. Baş Baki kulluğu⁷⁷⁰ yapmıştır. Başbaki Kulluğu'ndan azledilmiş sonrasında mirahur-ı sâni olmuştur. Mirahur-ı sânilikten sonra kapıcılar kethüdası olmuştur. Anadolu ve Konya valilikleri yapmıştır.⁷⁷¹

Osmanlı Devleti'nde vergiyi zamanında ödemek son derece önemli bir durumdur. Vergi, vergiyi toplayan kişiye göre değişmekle birlikte, vergisini zamanında vermeyen vatandaşlar reayaya verilen cezalar şiddetlenebilmektedir. Ruha'dan istenilen vergi toplanmadığında Anadolu ve Rakka Valisi Seyyit Ali Paşa, Ruha'ya top, humbara ve fazla miktarda asker ile gelip ahaliye gözdağı verebilmiştir. Ruha'nın âyan ve eşrafını hapse attırabilmiş Anadolu ve Rakka valisi olan ve Ruha'nın düzen, asayiş işlerine memur olan Seyyit Ali Paşa İstanbul'a bir mektup göndermiş ve vergisini vermeyen Ruhalıların hapsedildiğini ve hapse atılan kişilerin çoğunun da Ruha'da bulunduğunu bildirmiştir. Bu durum karşısında Ruha'ya bir yazı gönderilerek Ruha vücuhunun önünde okunmuştur. Yazıda, Ruhalıların vergisini ve borcunu vermeyenleri tehdit edilerek Ruhalıların vergi borçlarını Antep'e göndermeleri istenmiştir. Antep'e gönderilmesi istenen paranın Kapıcıbaşı Seyyit Bey'e teslim edilmesi, Seyyit Bey'in de Halep muhassılına teslim etmesi istenmiştir. Halep Muhassılı İsmail Ağa da polişe ile Ruhalılarından toplanan parayı hazineye göndermesi istenmiştir. Para tahsil olununcaya kadar ise Ruha'daki muhassılın hapsinin devamının önemli olduğu vurgulanmıştır. Seyyit Ali Paşa'ya ait olan Rakka mahsulâtının tahsil edilmemesi nedeni ile Ruha vücuhu hapse atılmıştır. Ruhalıların tahsil edilmesi gereken parayı ilkbahar mevsimine kadar toplayıp belirtilen yere

⁷⁶⁹ BOA. C.AS. 540. 22636.

⁷⁷⁰ Baş Baki Kulluğu görevi devlete ait gelirlerin toplanması ile ilgili bir memurdur. Baş Baki Kulu'nun emrine çalışana baki kulları denir. Baş Baki kuluna ser gulâm-ı baki de denmiştir. Baş Baki kulalrı hazineye ait borcu olan, zimmetinde devletin parası bulunanları denetlerdi. Feridun Emecen, "Başbâkî Kulu", *TDV. İslam Andiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1992), 5/126.

⁷⁷¹ Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 1, 1/276.

ulaştırmazlarsa, Seyyit Ali Paşa, top, humbara ve fazla miktarda asker ile yine Ruha tarafına görevlendirilmesi de kararlaştırılmıştır. Söz konusu yazı 10 Aralık 1796 tarihinde kaleme alınmıştır.⁷⁷² Vali, Rakka hâssının tam toplanmaması durumunda Ruha vücuhunu, taşranın önde gelen kişilerini hapse attırabilmiştir. Hatta valiler, ulema olsun seyyit olsun kişilerin sıfat ve konumlarına bakmamışlar, reayaya eziyet etmişlerdir. Ruha (Rakka) valilerinin bu türden tutumları, bu kişilerin zulümde sınır tanımadıklarını göstermesi açısından önemlidir. Rakka valisi seyyit Ali Paşa mütegalibeliğini vergisini vermeyen Ruha ahalisini top, humbara ve fazla sayıda asker ile korkutmuş ve vergi vermeyen Ruha vücuhunu hapse atarak göstermiştir.

3.2. Rakka (Ruha) Mütesellimlerinin Mütegalibel Hareketleri

Ruha sancağında bulunan mütesellimlerin nasıl iktidar alanı oluşturduklarına geçmeden önce mütesellimliğin ne olduğunu ve kimlerin mütesellim olarak atandığını kısaca açıklamakta fayda vardır. Beylerbeyleri tayin oldukları vilayetlere gitmediklerinde yerlerine buyruldu ile mütesellim tayin etmişlerdir. Mütesellimler beylerbeyleri adına, vilâyeti idare etmişlerdir.⁷⁷³ Mütesellimlere bazen voyvoda da denmiştir. Mütesellimlik âyan denilen taşra elitlerinin sivrilmesine sebep olmuş önemli bir kurumdur.⁷⁷⁴ Mütesellimler sancağın devlet hazinesine ödemek zorunda olduğu para ve çeşitli vergileri toplayıp zamanında göndermekle görevli kişi idi. Mütesellimlerin görev süresi 1 yıl olmasına rağmen birkaç ay mütesellimlik yapana rastlanıldığı gibi yıllarca bir sancakta mütesellimlik yapanlar da olmuştur.⁷⁷⁵

Mütesellimler, genellikle yerli halktan, tanınmış, kudretli kişilerden seçilmiştir.⁷⁷⁶ Mütesellim bir yere atandığı zaman vali, mütesellime ve kadıya buyruldu veriyordu. Ayrıca sultanın atanan mütesellimi onaylaması gerekiyordu.⁷⁷⁷

⁷⁷² BOA. HAT. 206- 10790.

⁷⁷³ Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*, 44; Yücel Özkaya, “Mütesellim”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV., 2006), 32/203; Özkaya, *Âyânlık*, 19-27; Özkaya, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyon”, 694-696; Oğuzoğlu, “XVII. Yüzyılda Karaman Beylerbeyi ve Mütesellimine İlişkin Bazı Bilgiler”, 96.

⁷⁷⁴ Rakka Âyanı Firuz Paşa önce Rakka mütesellimliğini elde etmiş daha sonra da Rakka beylerbeyliğini elde etmiştir. Bkz. 2.3. Firuz Paşa’nın mMütegalibelikleri.

⁷⁷⁵ Özkaya, “Mütesellim”, 32/203.

⁷⁷⁶ Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, 84-86; Özkaya, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyon”, 694-696; Özkaya, *Âyânlık*, 19-27; Özkaya, “Mütesellim”, 32/203.

⁷⁷⁷ Oğuzoğlu, “XVII. Yüzyılda Karaman Beylerbeyi ve Mütesellimine İlişkin Bazı Bilgiler”, 96-97.

Taşranın elitleri mütesellim olduklarında ya da âyan olduklarında valiye ait gelirleri tahsil etmişler ancak bu gelirleri valilere kimi zaman ulaştırmamışlar ve zimmetlerine geçirmişlerdir.⁷⁷⁸ Âyan olanlar genellikle önce bulundukları yerin mütesellimliklerini ele geçirmişlerdir.⁷⁷⁹ Mütesellimlikleri ele geçiren âyanlar bulundukları bölgelerde reayadan vergi topluyorlardı. Bu vergilerin bir kısmı başkente gönderiliyor geriye kalan kısmı ise kendilerinde ve bir kısmı temsil ettikleri valilere gönderiyorlardı. Böylelikle âyanlar tarımsal artığa ortak oluyorlardı.⁷⁸⁰ Mütesellim âyanlar, kendilerine kalacak tarımsal artıkları arttırmak için, şiddet ve zor kullanarak halkı soymuşlardır.⁷⁸¹ Valiler eyaletlerine gitmediklerinde yerlerine vekil olarak mütesellimleri göndermişlerdir.⁷⁸² XVIII. yüzyıl başlarında birçok sancak, eyalet mütesellimler tarafından idare edilmiştir.⁷⁸³

Firuz Paşa Rakka âyanlığı, mütesellimliği ve valiliğinin dışında Diyarbakır beylerbeyliğini de kendisine tevcih ettirmeyi başarmıştır.⁷⁸⁴

3.2.1. Rakka Valisi Ahmet Paşa'nın Mütesellimi

Ruha'da mütesellimler işlerini yürütebilmek, kendilerine menfaat sağlayabilmek için zaman zaman kanun ve kuralları uygulamak yerine keyfi davranışlar sergileyebilmişlerdir. Mütesellimler yerel unsurlarla anlaşarak reayaya zulmedebilmişlerdir.

Ruha'da Fazlılı Türkmeni Aşireti'nden Mehmet Kethüda ve Mustafa, Rakka mütesellimi ile anlaşarak suçsuz olan insanlara haksız yere ve kanuna aykırı bir şekilde zulüm ettirebilmişlerdir. Fazlılı Türkmeni Aşireti'nden Molla Mahmut ve Molla Bayazıd, Mehmet Kethüda ve Mustafa'dan zorla iki yüz elli kuruş almışlardır. Fazlılı Türkmeni Aşireti'nden Mehmet Kethüda Mustafa Molla, Mahmut ve Molla Beyazıt'ı mütesellim aracılığıyla hapse attırarak zorla paralarını almışlardır. Molla

⁷⁷⁸ Özkaya, *Âyanlık*, 226; Faroqhi, “Krizler ve Değişim”, 2/692.

⁷⁷⁹ Özkaya, “Yerli Ayanların Ayanlıkları Ele geçirmeleri”, 674; Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 142.

⁷⁸⁰ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 143.

⁷⁸¹ Özkaya, “Yerli Ayanların Ayanlıkları Ele geçirmeleri”, 674.

⁷⁸² Faroqhi, “Krizler ve Değişim”, 2/692.

⁷⁸³ Özkaya, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyon”, 695.

⁷⁸⁴ Bkz. 2.3. Firuz Paşa'nın Müttegallibelikleri.

Mahmut ve Molla Beyazıt haklarını aramak için önce fetva almışlar sonrasında İstanbul'a giderek 1130 senesinde gördükleri zulmü şikâyet etmişler ve emr-i şerif talep etmişlerdir. 26 Eylül 1727 tarihinde Rakka beylerbeyi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile Molla Mahmut ve Molla Beyazıt'ın davalarının Ruha'da şeriat ve adalet üzere görülmesi hükmü verilmiştir.⁷⁸⁵ Yaşanılan olay dikkatle incelendiğinde mütesellim, mütegalibelerle iş tutarak suçsuz insanları sıkıştırarak masumlara zorbalık yapmıştır.

3.2.2. Rakka Valileri Abdullah ve Osman Paşaların Mütesellimi Ahmet

Ruha'da bazı mütesellimler yukarıdaki olayda da açıklandığı gibi yerel unsurlarla iş tutmuşlardır. Ruha'da mütegalibe ile iş birliği yaparak halka zulmeden mütesellimlerden bir tanesi de Rakka mütesellimi Ahmet'tir.

Ruhalı bahçıvanlar, Ruha'da bahçıvanlık yapan Benekli Kaba Osman'ın malını almak amacı ile Rakka Valisi Abdullah Paşa'nın mütesellimi Ahmet'i kullanmışlardır. Rakka Mütesellimi Ahmet, Ruhalı bahçıvanlar Hacı Abdurrahman, Senhamioğlu Eyüp ve Murtazaoğlu Abdurrahman'ın yönlendirmeleri ile bahçıvan Kaba Osman'ı İran'a giderken yakalatarak bir miktar parasını alır. Bu durumdan incinen Kaba Osman ise Asitane'ye giderek bir emr-i şerif yazdırmakta zorlanmaz. Asitane'de yazılan emr-i şerif ile Rakka Valisi Abdullah Paşa'nın huzuruna çıkarak başından geçenleri anlatır. Rakka Valisi Abdullah Paşa da Ruhalı bahçıvanlar Hacı Abdurrahman, Senhamioğlu Eyüp ve Murtazaoğlu Abdurrahman'ı yakalar ve onların parasını alır. Ruhalı bahçıvanlar ise kendilerine yapılan bu zulümden dolayı olan biteni anlatmak için Asitane'ye bizzat giderler. Yapılan şikâyet sonucu yerelde sağlanamayan adalet merkezden gönderilen hüküm ile sağlanmaya çalışılmıştır. 26 Mayıs 1730 tarihinde çıkan hüküm bahçıvanların davasının şeriata, kanunlara uygun bir şekilde çözülmesi üzerine yazılmıştır.⁷⁸⁶

Rakka mütesellimi Ahmet, suç işlemek maksadıyla bir araya gelen kişilerle iş tutmuştur. Rakka (Ruha) müteselliminin mağdur ettiği bahçıvan hakkını aramış ve Divan'da verilen hüküm ile Rakkka valisinden yardım istemiştir. Rakka valisi kendi

⁷⁸⁵ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 112. 241. s. 480.

⁷⁸⁶ BOA, A. DVNS. MHM. d.127. 32. s.60.

müteselliminin yapmış olduğu hatanın aynısını yaparak Ruhalı bahçıvanlar Hacı Abdurrahman, Senhamioğlu Eyüp ve Murtazaoğlu Abdurrahman'ı yakalayıarak paralarını almıştır. Rakka (Ruha) vali ve müteselliminin kanunu uygulaması ve adaleti tesis etmesi gerekirken kendilerine menfaat sağlamak için yasa dışı iş yapmaları doğru olmamıştır.

Ruha sancağında Cülab nahiyesinde, İşkara ve Fenaogulları köyleri arazisine yakın Germüş köyünde bir ceset bulunur. Cesetin katili belli değildir. Ancak Hüseyin Bey isimli kişi, kötü niyetinden dolayı ve celb-i mal için Ruha Mütesellimi Ahmet'e haber vermiştir. Ahmet köylülerden cebren 1360 kuruşlarını almış ve köylülerin perişan olmasına sebep olmuştur. İşkara ve Fenaogulları köylüleri, Divan'a dilekçe yazmışlar, durumlarını anlatmışlar, Mütesellim Ahmet'in kendilerinden zorla ve haksız yere aldığı paraların iadesi için emr-i şerif talep etmişlerdir. 22 Nisan 1726 tarihinde Ruha kadısına hüküm gönderilmiş ve mütesellim haksız yere aldığı akçelerin sahiplerine iade edilmesi istenmiştir.⁷⁸⁷ Rakka mütesellimi Ahmet Germüş köyünde bulunan ceseti fırsata çevirerek köylülere şantaj yaparak onlardan cerime alması mütesellimin mütegalibeliğini göstermesi açısından önemlidir. Mütesellim, görevini kötüye kullanarak tegallüple halka zulmetmiştir.

Rakka (Ruha) mütesellimleri, suçsuz insanlara baskı yaparak bu insanların paralarını alabilmiş ve reayaya zulmedebilmişlerdir. Zaman zaman mütesellim ve vali iş birliği yapmıştır. Valiler mütesellimlerin yaptıklarına göz yummuş ya da mütesellimlerin halktan haksız yere aldıkları paraya ya da menfaata ortak olmuşlardır. Bazı mütesellimlerin birtakım aşiretleri fazla seyahat ediyorsunuz ya da farklı ve değişik bahanelerle sıkıştırması onlardan kışlak akçesi ya da daha farklı isimlerde vergi almaları keyfiliğin çıktığı noktaları göstermesi açısından önemlidir. Kışlak ya da yaylak akçesi denilen bir vergi yukarıda geçtiği üzere vardır. Ancak bu vergiyi alacak kişi muhtemelen mütesellim değildir ki aşiretler bu durumdan şikâyetçi olmuşlardır.

Rakka mütesellimi; Ruha sancağı Oymağaç nahiyesinde sakin olan Baziki Aşireti'nden kışlak akçesi ve çok fazla seyahat ediyorsunuz diyerek bir hayli akçe almıştır. Baziki Aşireti İstanbul'a giderek Rakka mütesellimini şikâyet etmişler,

⁷⁸⁷ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 109. 25. s. 45.

perakende ve perişan olduklarını bu sebeple mütesellimin kendilerinden bu şekilde akçe talep etmemesini istemiştir. 19 Kasım 1731 tarihinde Ruha kadısına hüküm gönderilmiş ve hükümde kadıya kanun ve deftere göre hareket edilmesi hükmü verilmiştir.⁷⁸⁸ Rakka müteselliminin aşiret mensupları üzerinde baskı kurarak onlardan kışlak akçesi alması mütesellimin görevini kötüye kullanmasıdır.

Eskiden Rakka mütesellimliği yapmış fakat ismi belirtilmemiş bir kişi Suruç reayasına ve ismi belgede belirtilmemiş kişilere, *"Sizin voyvodanız Bektaş'ta temessükünüz ve aleyhinizde fermanınız var, bu temessükleri mübaşir görüp sonrasında sizin için kalebent fermanı vardır"* demiştir. Eski Rakka mütesellimi, bu sözleri ile Suruç reayasının ve başka kimselerin kanuna aykırı ve haksız bir şekilde deve, eşya ve dokuz kese akçelerini almış ve büyük haksızlık yapmıştır. Suruç reayası ve haksızlığa uğrayan diğer kişiler, İstanbul'a giderek eskiden mütesellim olan bu kişiden davacı olmuşlar ve hüküm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. 2 Nisan 1726 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiş ve Suruç ahalisinin ve diğerlerinin eski mütesellim ile olan davalarının hukuka uygun bir şekilde görülmesi istenmiştir.⁷⁸⁹ Rakka mütesellimi Suruç reayasına tegallüpte bulunarak asılsız bir şekilde Suruç reayasına şantaj yaparak Suruç reayasının mal ve parasını almıştır. Mütegalibe mütesellimler reaya ve Ruha'ya zarar vermişlerdir.

Rakka'da bazı mütesellimlerin keyfi davranışlarla kendilerine menfaat temin ettikleri bilinmektedir. Rumkaleli Hasan isimdeki kişi, Ruha'da yaşayan bir kişidir ve Rakka mütesellimi tarafından bir iş için görevlendirilmiştir. Hasan, Mirdesi Aşireti'nden, Aşcanlı cemaatinden Halife isimdeki bir kişiyi yakalamış ve hapsetmiştir. Rumkaleli Hasan kanuna ve şeriata aykırı ve haksız bir şekilde Halife'nin 160 kuruşunu zorla almıştır. Halife, h.1130'lu yıllarda yaşanan bu olayı İstanbul'a giderek şikâyet etmiş ve kendisinden haksız yere alınan akçelerin iade edilmesi için emr-i şerif talep etmiştir. 1 Nisan 1727 tarihinde Rakka beylerbeyi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kadı ve validen Halife'nin davasının Ruha'da şeriata uygun bir şekilde görülmesi ve hakkının alınmasına hükmedilmiştir.⁷⁹⁰

⁷⁸⁸ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 133. 225. varak 223.

⁷⁸⁹ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 106. 285. s. 567.

⁷⁹⁰ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 110. 299. s. 592.

3.2.3. Rakka Mutesellimi Yahya

Arşiv araştırmalarında Ruha'da (Rakka) bazı mütesellimlerin mütegalibelikleri hakkında sadece bir olayla ilgili belge bulunabilmiştir. Tikel bir olaydan genelleme yapmak hataya sevkedebilir. Ancak bir olay da olsa mütegalibeliğe süluk etmiş mütesellimlerin bahse konu olayını ortaya koymanın uygun olduğu düşüncesindeyiz.

Yahya Ağa, Rakka'da iki sene mütesellimlik yapmıştır. Ancak Yahya Ağa mütesellimlik yaptığı döneme ait topladığı vergi ve mahsulün hesabını görmemiştir. Yahya Ağa kuyumcu Musa'dan 15.000 kuruş borç almıştır. Bu nedenle Yahya Ağa hapse atılarak kalebent olmuştur. Yahya Ağa hapisten salınmıştır. Önce Musul'a gitmiştir. Kuyumcu Musa'dan aldığı borcu vermek için gelirim demesine rağmen gelmeyerek Diyarbakır'a gitmiştir. Diyarbakır Valisi Mustafa Paşa'nın himayesinde bulunmuştur. Yahya Ağa bu dönemde kuyumcu Musa'ya bugün gelirim yarın gelirim diyerek oyalamış ve en sonunda Mustafa Paşa ile birlikte Trabzon'a gitmiştir. Bu durum karşısında Rakka valisi mütesellimliği süresince topladığı vergi ve paraların ödemesi, kuyumcudan aldığı borcun tahsil edilebilmesi için 25 Aralık 1734 tarihinde Yahya Ağa'nın Trabzon'dan getirtilmesi talebinde bulunmuştur.⁷⁹¹

Rakka mütesellimi Yahya Ağa'nın toplamış olduğu vergi ve mahsulünü zimmetine geçirmesi onun mütegalibeliğini göstermesi açısından not edilmelidir. Mütesellimin reayadan aldığı borcu vermeyerek kalebent yapılması ve sonrasında reayaya borcu vermemek için Musul, Diyarbakır ve Trabzon'a gitmesi reayayı mağdur etmiştir.

3.2.4. Rakka Mutesellimi Abdullah Efendi

Rakka Valisi Mehmet Paşa, Bender tarafı seraskeri olduğu zaman Abdullah Efendi Rakka mütesellimi olarak tayin edilmiştir. Abdullah Efendi toplanılan imdad-ı seferiye, hâs, şehriye ve varidatı Rakka Valisi Mehmet Paşa'ya göndermemiştir. Mustafa buyruldu ile İstanbul'a gitmiş; Abdullah Efendi'nin zimmetinde olan Rakka Valisi Mehmet Paşa'ya ait olan imdad-ı seferiye, şehriye, has ve varidatı vermediğini ifade etmiştir. Bu durum karşısında 25 Mayıs 1770 tarihinde Ruha naibine ve Rakka mütesellime hüküm yazılmıştır. Hüküm ile naip ve kadıdan eski mütesellim

⁷⁹¹ BOA. C. DH. 247. 12333.

Abdullah Efendi'den söz konusu paralar tahsil edilmedikçe hapisten çıkartılmaması ve davanın adalet ile görülmesi istenmiştir.⁷⁹²

Rakka mütesellimi Abdullah Efendi'nin mütegalibeliği; toplamış olduğu imdad-ı seferiye, hâs, şehriye ve varidatı Ruha (Rakka) valisi Mehmet Paşa'ya vermemesidir.

3.2.5. Rakka Mütesellimi Süleyman

Rakka Mütesellimi Süleyman ile Ruha'da yaşayan Dimo isimli zimmi, birbirleri ile yekdil ve ittifak halindedirler. İskân Subaşı İsmail, kendi halindedir ve kimseye bir kötülüğü yoktur. Rakka Mütesellimi Süleyman ile Ruha'da yaşayan Dimo, İsmail'in bir keresinde 12.000 kuruş bir keresinde de 6.000 kuruşunu kanuna aykırı ve haksız yere almışlardır. İsmail durumunu devletin payitahtına yazmıştır. 2 Mayıs 1744 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Hükümde İsmail'den haksız yere ve zorla alınan para ile ilgili davanın Ruha'ya başka bir durum için gönderilmiş olan mübaşirin bakması uygun bulunmuştur.⁷⁹³ Ruha (Rakka) mütesellimi Süleyman'ın reayadan Dimo ile iş tutarak bir kısım reayadan aldığı parayı vermemesi Süleyman'ın da mütegalibe mütesellimler arasında olduğunu düşündürmüştür.

1743 yılında Okçu İzzeddinli Aşireti eşkıyası Kilis voyvodasını yendiğinde Ruha Mütesellimi Süleyman, Okçu İzzeddinli Aşireti eşkıyasının tenkiline görevlendirilmek istenmiştir. Ancak Ruha mütesellimi bu görevi kabul etmemiştir.⁷⁹⁴

3.3. Rakka Vali Kethüdalarının Mütegalibelikleri

Beylerbeyi kaymakamları ya da kethüdaları da mütesellimler gibi buyruldu ile tayin olmuşlardır.⁷⁹⁵ Vilayet kethüdalarının insiyatifleri genişti. Valinin vekili olmak sıfatı ile vilayette birçok işi kendi insiyatifi ile yapmışlardır.

⁷⁹² BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00121.

⁷⁹³ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00016.

⁷⁹⁴ Mustafa Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları" 54/211 (Aralık 1990), 975.

⁷⁹⁵ Özkaya, *Âyânlık*, 22.

XVIII yüzyılın ilk yarısında, bazı vilayet kethüdaları mütegalibeliğe meyletmişler ve kendi çıkarları için suistimaller yapmışlardır. Vilayet kethüdaları vergi toplarken kendileri için gayriresmî ve yasa dışı olsa da vergi toplamışlardır.⁷⁹⁶

3.3.1. Hasan Paşa'nın Kethüdası Mustafa'nın Mütegalibeliği

Rakka Valisi Hasan Paşa'nın kethüdası Mustafa; Dübürlü köyü reayasında, cerime hususunda alacağı olduğunu ve bu cerimeyi, Dübürlü köyünün tımar erbabı Zekeriya'da olduğu için Zekeriya'dan almaya kalkmıştır. Rakka Valisi Hasan Paşa'nın kethüdası Mustafa, Zekeriya'dan zorla 270 kuruşunu almıştır. Zekeriya İstanbul'a giderek Kethüda Mustafa'yı şikâyet etmiştir. Ruha ve Birecik kadılarına 10 Kasım 1702 tarihinde Tımar erbabı Zekeriya'nın parasının Kethüda Mustafa'dan alınması için hüküm gönderilmiştir.⁷⁹⁷ Rakka Valisi Hasan Paşa'nın Kethüdası Mustafa'nın reayadan cebren para alması onun mütegalibe kethüdalardan olduğunu düşündürmüştür.

3.3.2. Rakka Vali Kethüdası İbrahim'in Mütegalibeliği

Ruha'da bazı vali kethüdaları reayayı vergi konusunda baskı altında tutmuşlardır. Vergi borcu olmayan, vergisini vermiş reyanın baskı altında tutulması vali kethüdasının halk tarafından şikâyet edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Kantara ve Cemceme köyleri ahalileri evamir-i şerife ile var olan vergilerini maddî durumlarına göre âlâ, evsat, ednâ olarak hisselerine düşeni ödemişlerdir. Köylüler üzerlerine düşen vergiyi ödedikleri için bunlara müdahale etmek gerekmez iken kethüda İbrahim, köylülere müdahale etmiştir. Kethüda İbrahim, vezir himayesinde olan kişilerin vergilerini hafifletmek için köy ahalisinin evlerine tahammüllerinden fazla vergi yüklemiş ve vergi toplayan memurlar da bu meblağı almak istemişlerdir. Bu durum köylülerin zararına olmuş ve iki köyün ahalisi İstanbul'a giderek bu durumun menedilmesi için emr-i şerif talep etmişlerdir. 10 Mayıs 1777 tarihinde Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kadıdan

⁷⁹⁶ Özkaya, “Yerli Ayanların Ayanlıkları Ele geçirmeleri”, 670.

⁷⁹⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 35. 280. s.556.

davanın Ruha'da şariat ve adalete uygun görülmesi ve kanuna göre hareket edilmesi istenmiştir.⁷⁹⁸ Vali Kethüdası İbrahim'in reayadan bazılarının vergilerini azaltmak ya da hafifletmek gibi bir yetkisi yoktur. Reayanın nasıl ve ne kadar vergi vermesi gerektiği kanunnamelerde belirtilmiştir. Kimlerin vergiden muaf olduğu⁷⁹⁹ yine Osmanlı kanunnamelerinde belirtilmiştir. Kethüda İbrahim vali himayesinde olanların vergilerini hafifletmek maksadıyla hanelere tahammüllerinden fazla vergi yüklemesi bir mütegalibelikdir.

3.4. Ruha'da Kadı ve Naiplerin Mütegalibeliği

Kadılar taşranın yönetim ve denetiminde söz sahibi olan imtiyazlı bir gruptur.⁸⁰⁰ Kadı, taraf-ı sultanîden icra-yı muhakemeye ve hükme vekildir. Bu nedenlerle kadının birtakım özellikleri vardır. Kadı, hakîm, fehim, müstakim, emin, mekin ve metin olmalıdır. Hâkim ya da kadı fıkhi konuları ve yargılama usullerini bilmelidir. Hâkim olayları anlamalı ve kendisine gelen davayı çözmeye muktedir olmalıdır.⁸⁰¹ Ancak XVIII. yüzyılda Ruha'da bir kısım kadılarda bu özellikler görülmemiştir. Ruha'da kimi zaman kadılar mütegalibe ile birlikte iş tutmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde kadı, mülazım ve müderrisler rüsum-ı raiyyetten istisna tutulmuştur.⁸⁰² Kadıların raiyyet rüsumundan istisna tutulmalarına karşılık istisnasından dolayı, onlar Ruha toplumu tarafından sıkıştırılmamıştır. Kadıların raiyyet rüsumu istisnasından dolayı Ruha'da rahatsız edildiklerine dair bir arşiv belgesine rastlanmamıştır.

Osmanlı Devleti'nde ekonominin kötüye gidişi tımar sisteminin bozulmasına sebep olduğu gibi ulema sınıfının bozulmasına da sebebiyet vermiştir. Kadılar taşraya rüşvet vererek tayin olmuşlar ve verdikleri rüşveti gittikleri yerden telafi etmek için rüşvet, yolsuzluk, haksızlık yoluna sapmışlardır. İstanbul'da bazen bir

⁷⁹⁸ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00094.

⁷⁹⁹ Ruha'da bazı vergilerden muaf olmasına rağmen baskılara maruz kalarak vergi vermeye zorlanan kişilerle ilgili bkz. Dördüncü Bölüm: İmtiyazlı Zümrelerin Maruz Kaldıkları Mütegalibe Hareketleri bölümü.

⁸⁰⁰ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, 40.

⁸⁰¹ Ahmet Cevdet Paşa (ed.), *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1300), 638-640.

⁸⁰² *Kanun-name* (İstanbul: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 188), 70.; Celalzade Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102, 16.

kadılık makamının iki kişiye satıldığı olmuştur.⁸⁰³ Kadılar her yeni tayinde yeni bir düzen kurmanın gerektirdiği masrafları karşılamak için yasal olmayan yollara sapsmışlardır.⁸⁰⁴ Âyanlar, kadıların yaptıkları kanunsuz işlemleri merkeze bildirmekle sorumlu tutulmuşlardır.⁸⁰⁵

Osmanlı Devleti'nde sistem bozulmaları arttığında mülâzımlıklar çok verilir olmuştur. Birine arpalık yahut vazife olsa teşriften birçok kimseyi mülâzım yazmışlardır. Her işte mülâzımlık kanundan fazla olarak verilmiştir. Diyaneti ve güvenilirliği olmayan kazasker, çeşit çeşit mülâzımlıklar yazıp Ruznamçe-i Hümayun'u doldurmuştur. Birçoklarına maaş zammı vermiş, bir iki yılda yeni mülâzımın gelirini yüz elli akçeye çıkartmıştır. Bu sebeple kadıların halleri bozulmuş ve aralarında ihtiyaç sahibi bazı kadılar, bir iki yıl bekledikleri halde bir yere tayin edilmeyenler olmuştur. Bir vazife açık olsa on beş- yirmi kişi vazifeye istekli olmuştur. Mahkemeye bir zalim bildirilse zalim tutuklanmaz olmuştur.⁸⁰⁶

XVII. yüzyıl ortasında doğan ve XVIII. yüzyıl başında vefat eden Ruhalı meşhur Nâbi'nin yaşadığı dönem; mütegalibe ve âyanlığın arttığı yıllardır. Nâbi gözlerinin önünde cereyan eden gerek Ruha ve Halep'te gerekse İstanbul'da ve Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde mütegalibe hareketlerine şahit olmuştur. Nâbi mütegalibe, cebabire, zaleme, eşirra ve ayan denilen zorba kişileri şiirlerine konu etmiş ve bu kişileri eleştirmiştir.⁸⁰⁷ Nâbi yalnızca ayan, eşraf ve mütegalibeden olanları eleştirmemiş, kendi döneminde adalet sisteminde gördüğü yanlışlıkları da eleştirmiştir. Nabi vicdanının sesini dinleyerek kadıların yaptıkları yanlışlıkları şiire dökerek haykırmıştır:

*“İlmi yok, ekseri bî mezheb u dîn.
Çeşmi mahsulde vü rüşvette hemîn.
Elde endazesı keyl ü mizân.
Eylemiş mahkemeyi şer’-i dükkân.
Padişah korkusu, Hak korkusu yok.*

⁸⁰³ Ahmet Refikl Altınay, *Osmanlı'da Hoca Nüfuzu* (İstanbul: Mavi Çatı Yayınları, 2017), 66.

⁸⁰⁴ Gara, “Sarrafılar ve Toprak Sahipleri: Erken Modern Dönemde Balkanlarda Şehirli Müslüman Elitin İzinde”, 221.

⁸⁰⁵ Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1958), 15; Özkaya, *Âyanlık*, 307.

⁸⁰⁶ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, 30,31.

⁸⁰⁷ Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbi Ekolü -Eski Şiirde Hikemiyat-*, 19.

*Rüşvete hırsı kadar deyni de yok.
İstese dâyni medyun çıkarır.
İstese müflisi mağbun çıkarır.*"⁸⁰⁸

Bu dönemde kadılar ve naipler hiç şüphesiz sadece Ruha sancağında bozulmamıştır. III. Selim'e sunulan ve kimin sunduğu belli olmayan bir lâyhada naiplerin adalet ve hak üzere karar vermek yerine bölge âyanının isteğine göre karar vermesi eleştirilmiştir.⁸⁰⁹

Âyanlar, kazalarındaki kadılardan yargısal bir destek görmüşler ve bu nedenle hatırı sayılır servetler kazanmışlardır.⁸¹⁰ Ruha'da mütegalibenin ehl-i örf ve kadı ile birlikte hareket etmesi her iki kesimin yararına olmakla birlikte bu durumdan reaya zararlı çıkmıştır. Mütegalibenin kadı ile birlikte hareket etmesi yalnızca reayanın zararlı çıkmasına sebebiyet vermemiş devletin adalet mekanizmasına olan güveni de sarsmıştır. Osmanlı sultanları kendilerine gelen tüm şikâyetler karşısında taşraya adalet ile ve kanun üzere iş görülmesini emretmesine rağmen devletin kanunlara göre taşraya gönderdiği adalet, hak, hukuk hassasiyeti taşrada, başkentte var olan kanun ve adalet hassasiyeti ölçüsünde olmamıştır. Osmanlı Devleti yetkilileri kendilerine gelen her şikâyetle adalet ve kanuna uygun iş ve işlemlerin yürütülmesi doğrultusunda direktif vermişlerdir. Şikâyet neticesinde Ruha'ya gönderilen emir ve hükümlerde; "...kanun üzere amel oluna...", "şer'le görülmek için yazılmıştır..."⁸¹¹, "...mahallinde şer'le görülmek için..."⁸¹² "şer'le görüleb..."⁸¹³ yüzlerce ifade ve ibare adalet ile hükmetmeye atıf yapmasına rağmen Ruha'nın mütegalibe, cebabire, âyan kesimi ile ehl-i berat kesimi bu hüküm ve emirlere kulak tıkamışlardır. Devletin merkezinin dili ile taşranın uygulamaları birbiri ile çokça zaman çelişmiştir.

Kadılar mütegalibeler ile iş tutmaya başladığında kadı, yetki ve salahiyetlerini mütegalibeye kaptırmış ve mütegalibe elinde oyuncak olmuştur. İş öyle bir hal almış ki mütegalibe kadıyı kalebent yapabilmektedir. Ruha'da bir zaman gelmiştir ki insanlar kadıya, naibe güvenerek onları arkalarına alarak suç işlemeye başlamışlardır.

⁸⁰⁸ Yusuf Nâbî, *Hayriyye*, ed. İskender Pala (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009), 244.

⁸⁰⁹ Yeşil, "III. Selim Devri Siyasî Literatürüne Bir Katkı: Yeni Bir Layiha Üzerine Notlar", 86.

⁸¹⁰ McGovan, "Ayanlar Çağı", 2/785.

⁸¹¹ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 6. 23, hüküm 173, s.41.

⁸¹² BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 6. 26, hüküm: 200, s.47.

⁸¹³ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 6. 26, hüküm: 201, s.47.

Osmanlı toplumunda vergisel ayrıcalık elde etmiş olan kesimlere toplumsal statüsüne göre çeşitli mihraklarca baskı yapılmıştır. Ancak Ruha'da adalet dağıtan kadı ve naipler bu durumdan pek etkilenmemişlerdir. Ruha'da adalet dağıtmaya çalışan kadı ve naiplerin, mütegalibe, cebabire, zaleme, eşirra denilen kişilerin etkisi altına girdikleri zaman ve durumlar olmuştur. Ruha'da bulunan mütegalibeler o derece güçlenmiştir ki Ruha'ya gelen kadıların bir kısmı Ruha'da öncelikle güçlü mütegalibelerle iş tutmuştur. Mütegalibe ile iş birliği yapan kadılar reayanın mağdur olmasına ve reayanın devletten şikâyetçi olmasına sebep olmuştur. Reaya, bir mahkemede yargılanmadan mütegalibe ve eşkıya eli ile kalebent yapılabilmiş ve zincire vurulabilmektedir. Kalebent yapılan ve derzincir edilen reayaya bu muameleyi yapan kadılar değildir. Kadıların göz yumduğu mütegalibe ve eşkıyalardır.⁸¹⁴

Ruha kadısı zaman zaman farklı kadı, naip ve devlet görevlileri ile karşı karşıya gelebilmiştir. Bu karşı karşıya geliş genellikle menfaat çatışması ya da bir kötülüğün göz ardı edilmesine, diğer kadının payitahta mektup yazması ile ortaya çıkmıştır. Kadıların bölgedeki nüfuz mücadeleleri güçlü Osmanlı bürokrasi sistemi ve sağlam defter tutma gelenekleri ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır.⁸¹⁵

Ruha Kadılığı makamında bulunan bir kişinin, bir zaviyenin şeyhliği ve zaviyenin menfaatlerinden yararlanmaya çalışması ulema kesiminin, adalet dağıtmak ile görevli kişilerin aldıkları eğitime, işgal ettikleri konuma uygun davranışlar değildir. Ruha gibi bir belde cıddî salâhiyetleri olan Ruha kadısı Suruç'ta bulunan ve birçok olayda ismi geçen Şeyh Müslüm Zaviyesi'nde şeyhlik yapmış ve Ruha kadısının görevden alınması ile şeyhlik Şeyh Ömer'e berat-ı şerif ile verilmiştir. Ancak Şeyh Ömer, Şeyh Müslüm Zaviyesi şeyhliği kendisine tevcih edildiği günden beri, kanuna aykırı bir şekilde sürekli baskı görmüştür. Şeyh Ömer bu nedenle İstanbul'a bir dilekçe göndermiş ve özellikle Ruha kadısı Mehmet'in şeyhliğine karışmaması ve zaviyeyi zapt etmesine engel olunmaması için bir emr-i şerif gönderilmesini istemiştir. Bu istek karşısında Şeyh Ömer'in isteği kabul edilmiş ve Rakka valisine, Suruç ve Ruha kadısından 28 Ağustos 1726 tarihinde gönderilen

⁸¹⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00032; Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü "Eski Şiirde Hikemiyat"* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 1996), 248.

⁸¹⁵ BOA, AE, SMST. III. 00113. 08604. 002. 001.

yazıda Şeyh Ömer'e verilen yeni berata uygun hareket edilmesi istenmiştir.⁸¹⁶ Ruha kadısının Şeyh Müslüm Zaviyesi şeyhliğini bırakmak istememesi dikkat çekicidir. Ruha kadısı kadılıktan azledilmesine rağmen Şeyh Müslüm Zaviyesi kendisine tevcih edilen Şeyh Ömer'e baskı ve mütegalplik yapması doğru olmamıştır.

Ruha'da eşkıyanın naiplerle iş tutması, adaletin tesisini geciktiren ve haksızlıkları arttıran bir durumdur. Adaletin tecelli etmemesi, adaletsizliklerin sıklaşması ise sosyal barışı tehdit eder bir durumdur. Ruha'da eşkıya zümresinden ve Ruha sakinlerinden Baki Alemdar, Haseki Hacı Musa Ağa, Topuluzoğlu Mustafa Ağa, Ruha naibi ile yekdil ve ittifak içerisindeyler. Bu kişiler kendi ırzında, borç ve kefaleti olmayan, yasa dışı kimse ile bir işi olmayan El-Hac Mehmet'in oğlu Ahmet'i ve amcası kızını zulmen öldürmüşlerdir. Baki Alemdar, Haseki Hacı Musa Ağa, Topuluzoğlu Mustafa Ağa El-Hac Mehmet'i de yaralamışlar ve onun 12 keselik mal ve eşyasını yağmalamışlardır. Bu da yetmezmiş gibi Ruha naibi ile anlaşmalı oldukları için El-Hac Mehmet 11 ay hapis yatmış ve zincire vurulmuştur. Sonrasında hapisten çıkartmışlar fakat bu sefer de öldürmek için geceleyin evini basmışlardır. Fakat El-Hac Mehmet bir şekilde kurtulmayı başarmıştır. El-Hac Mehmet'in durumu perişandır. El-Hac Mehmet, davasına muvafık feteva-yı şerife de alır. El-Hac Mehmet, kendisine yapılan bu durum karşısında İstanbul'a bir dilekçe yazar. Dilekçeye karşılık ise Ruha ve Rakka valisine bir hüküm gönderilir. Ancak Rakka valisi kendisine gönderilen bu hükmü yürürlüğe koymaz. El-Hac Mehmet bu nedenle İstanbul'a giderek bir kez de yaşadığı baskı, zulüm ve eziyeti anlatır ve daha önce yaptığı başvurudan sonuç alamadığı için mağdur olduğunu vurgular. Divan-ı Hümayun'da bulunan kayıtlar incelenir ve Rakka valisine daha önce bu konu ile ilgili bir emr-i şerif gönderildiği tespit edilir. Rakka valisi ve Ruha kadısına hitaben yeniden yazılan hükümde Rakka valisine hitap edilerek, El-Hac Mehmet ve El-Hac Mehmet'in oğlu ve amcası kızını öldüren ve El-Hac Mehmet'i yaralayan Baki Alemdar, Haseki Hacı Musa Ağa, Topuluzoğlu Mustafa Ağa'nın mahkemeye getirilmesinin sağlanması istenir. Olayın şeriata uygun ve adalet ile çözülmesi istenir. El-Hac Mehmet'e dahl olunmaması, feteva-yı şerifeye ve şer'-i kadime uygun karar verilmesi istenir. 5 Mayıs 1798 tarihinde yazılan hükümde iddia edilen zanlıların suçunun sabit olması durumunda şariatın icra edilmesi, haklının hakkının alınıp

⁸¹⁶ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 109. 200. s.394.

haklıya verilmesi emredilmiştir.⁸¹⁷ Ruha naibinin Ruha mütegalibeleri ile işbirliği yapması Ruha reayasını mağdur etmiştir. Ruha naibinin gördüğü davalarda haklı olanın tarafında yer almak yerine mütegalibenin tarafında yer alması reayanın adalete ve devlete olan güvenini azaltmıştır. Ruha naibinin mütegalibeyi cesaretlendirici tutumu yargıya olan müdahaleleri arttırmıştır. Naibin yaptığı fiiller de aslında mütegalibenin yapmış olduğu eylemlerden farklı değildir.

Bazı durumlarda kadı ve mütegalibenin anlaştığı birlikte hareket ettiği durumlar olmuştur.⁸¹⁸ Bir miras davasında Halil ve İsmail'in şerrinden korkan bir Ruha kadısının, korku yüzünden Ali adlı kişinin aleyhinde ve Halil ve İsmail isimli mütegalibenin lehinde karar vermiş ve Baki Alemdar, Haseki, Hacı Mustafa Ağa, Topuz oğlu Mustafa Ağa'nın tesirinde kalarak hareket etmiştir. Ruha naibinin bu zalimlerle hareket etmesi İstanbul'dan gönderilen emirnamenin uygulanmaması ve insanları öldüren yaralayan bu insanların bir süre cezalandırılmamalarını doğurmuştur. Beydili Türkmen Aşiretine mensup İsmail, Bekir ve Cuma adındaki kişilerin naiplerle oturup kalkması yine mütegalibenin adaleti nasıl baskı altında tuttuğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ruha'da Osmanlı Adalet Sistemi'ni temsil eden kişi kadıdır. Kadılar zaman zaman para, mal sevdası ile reayaya zulmetmiştir. Kadılar para ve mal kazanmak için zaman zaman yerel elitlerle iş birliği içine girmiş ya da Rakka (Ruha) beylerbeyleri, kale dizdarları, yeniçeri serdarları, alay beyleri ile iş birliği içine girmişlerdir. Ruha'da bazı kadıların vakıflardaki yolsuzluklara alet ya da ortak olması vakidir.

Ruha'da ulema sınıfının reayaya iyi davranması gerekirken rüşvet olayları ile reayanın aleyhinde bir yaklaşım sergilemesi taşraya beratla atanan kişilerde liyakatlarının sorgulanmasını gerektirir. Naiplerin zulmü, eşkıya ile iş birliği yapması, kadıların halka zulmetmesi, rüşvet alması memlekette iç karışıklık çıkartma çabaları, müftülerin üstlerine vazife olmayan terekeyi tahrir etmeye çalışması, başkasının malını gasbetmesi, mal toplama sevdasına düşmeleri, müftülerin göz göre göre sıradan insanlarla iş birliği yapıp reayayı kalebent ve derzincir ettirmeleri ulema taifesinin davranışlarına uygun düşmeyen hareketlerdir.

⁸¹⁷ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00041.

⁸¹⁸ Özkaya, *Âyânlık*, 23.

Naiplerin yerli kişilerden olmaması Osmanlı Devleti'nde kanundur.⁸¹⁹ Ancak reelpolitik olarak kanuna aykırı kadıların naip atadıkları sık olmuş ve şikâyet edildiklerinde yerli naiplerin niyabetleri iptal edilmiştir.⁸²⁰ Osmanlı Devleti'nde "Kadı" isimli eserde hataya düşerek yerliden naip atanmasının kanuna uygunmuş gibi görülmesi, yukarıda bahsedilen belgeler ışığında, izaha ve düzeltmeye muhtaç bir bilgidir.⁸²¹

Ruha kadısının Hacı Peykar Vakfı'nın tevliyeti hizmeti münhal değil iken bu hizmeti boş gösterip, mürasele vermesi yine Ruha kadısının Kul Çavuş Oğlu Halil ve İbrahim isimli kötü niyetli insanlara hizmet ettiğini göstermesi açısından önemlidir.⁸²² Ruha kadısının gerçeğe aykırı bir şekilde mürasele vermesi birilerine çıkar sağlarken birilerini mağdur etmiş olmalıdır. Bazı Ruha kadıları bu tarz mütegalibelikleri irtikâp ederek kadılara olan güveninin zayıflamasına sebebiyet vermişlerdir.

Kadıların davaları adalet üzere görmesi gerekirken bir kısım kadılar hevalarına uymuşlardır. Hacı Hüseyin adındaki kişi hevasına tabi kadıya güvenerek ortağının hakkı olan parayı vermemiş ve ortağını hapsedirmiştir. Mehmet, ortağının kendisine yaptığını bizzat İstanbul'a giderek şikâyet etmiştir. 15 Haziran 1702 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen yazıda şeyhulislamdan fetvası bulunan Mehmet'in davasının kanuna uygun ve adil bir şekilde görülesi istenmiştir.⁸²³

Kadıların yerli kişilerden naip görevlendirmesi kanunen yasaktır. Bu yasağın altında yatan birkaç sebep vardır. Bu sebeplerden bir tanesi yerli naiplerin bir dava karşısında kendi akraba ve tanıdıklarına yanlı davranması ihtimali olmasıdır. Yerli naibin memleketinde naiplik yapması naibin adalet dağıtmak yerine halka zulmetme ihtimalinin olmasıdır. Ruha ahalisi İstanbul'a gitmiş ve yerli kişilerin naip olmasının yasak olmasına rağmen bazı kişilerin naiplik yapmasını şikâyet etmiştir. Ruha ahalisi şikâyetlerinde kadıların her önüne geleni kâtip ya da naip yaptığını, bu konuda özenli davranmadığını bildirmişlerdir. Ruha halkı şikâyetlerinde, yerli naip ve mahkeme

⁸¹⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00104; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 77. 6, s.10; BOA. A. DVNS. MHM. d. 53. 372; Özkaya, *Âyânlık*, 145.

⁸²⁰ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00104; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 77. 6, s.10; BOA. A. DVNS. MHM. d. 53. 372.

⁸²¹ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 44-45.

⁸²² BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 35. 60. s. 519.

⁸²³ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 35. 71, hüküm. 606 s.146.

kâtiplerinin ehl-i örf ile iş birliği yaptıklarını ve bir kişi haksız bile olsa, rüşvet vererek mahkemede haklı duruma geçmiş olduklarını bildirmişlerdir. Yerli kâtip ve naiplerin rüşvet aldıkları için haksız olan tarafı koruduklarını ve yerli naiplerin niyabetlerinin iptal edilmesini istemişlerdir. Ruha halkının şikâyeti Divan-ı Hümayu'nda karşılık bulmuş ve 12 Mart 1718 tarihinde Ruha kadısına yerli naip ve kâtipliklerin iptal edilmesi hükmü gelmiştir.⁸²⁴ Oysa kadı iki hasımdan hiçbirinin hediyesini kabul etmez, etmemelidir.⁸²⁵

Vilayet naibi olan Hüseyin Efendi'nin 12 yaşındaki oğlunu sahte berat ile şeyhliğe atama çabası liyakat ve ehliyetin yakın akrabada aranması çabalarından başka bir şey değildir.⁸²⁶ Naibin küçük yaştaki oğlunu şeyhliğe atanması için berat yazdırması liyakatın gözardı edilerek akrabalık bağlarının öncelikli olmaya başladığını düşündürmüştür. Küçük yaştaki çocuğun şeyhliğe atanması kişilere yapılan bir tegallüp olmaktan çok; liyakat sahibi olmayı şeyh olarak atamak kamusal bir tegallüptür.

Ruha naibinin 12 yaşındaki oğlunu şeyhliğe atamaya çalışması Ruha'da liyâkat, ehliyet sisteminin işlemindeki aksaklıkları görmemiz açısından önemlidir. Ruha'da öyle naipler olmuştur ki halkı ehl-i örf'e şikâyet etmiş ve ispiyonlamışlardır. Adaletin bir parçası olması gereken naiplerin, adalet mekanizmasına takoz olan bir unsura dönüşmesi dikkat çekici bir başka konudur.

Anadolu Valisi Vezir Muhammet Paşa, Sivas kadısı Mustafa Efendi ve Ruha Kadısı İbrahim Efendi'nin bulundukları yerlerde karışıklık ve ihtilal çıkartma endişesiyle başka bir yere nefyedilmesi yönünde Payitaht'tan karar çıkartmıştır. Ancak bu kişiler bulundukları yerlerde itibarlı kişiler olması sebebi ile bir muhızır aracılığıyla Asitane'ye getirilmesi için 17 Eylül 1762 tarihinde bir tezkire yazılmıştır.⁸²⁷ Ruha kadısı şehirde karışıklık ve ihtilal çıkartma potansiyeli olan bir şahsiyettir. Ruha kadısının nasıl bir suç irtikâp ettiği belgede açıklanmamıştır. Ancak; Ruha kadısının sürgün edilmesi kararı şayet Anadolu Valisi Vezir

⁸²⁴ BOA, A.DVNS.ŞKT. d. 77. 6, s.10.

⁸²⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, 639.

⁸²⁶ BOA. İE. EV. 00017. 02043. 001.001.

⁸²⁷ BOA, AE. SMST. III. 119. 9085.

Muhammet Paşa'nın “kadıya bir ard niyeti yoksa bu sürgün durumu “kadı”nın mütegalibelikler yaptığına dair bir işaret olsa gerekir.

Osmanlı Devleti'nde yerli kişilerin naip olması yasaktır. Mehmet Sait yerli olmasına rağmen naiplik yapmıştır. Naiplik yapan Mehmet Sait mala, mülke düşkün olduğundan ehl-i örf taifesi ile anlaşarak fukaranın akçelerini almıştır. Mehmet Sait ile düşman olan iki kişi mahkemeye geldiğinde haksız olan kişiden rüşvet almış ve haksız olanı verdiği rüşvet karşılığında haklı çıkart ve himaye etmiştir. Mehmet Sait adlı kişi yerli olduğu halde naip yapılmış ve ahkâm-ı şer'îye uygulanmaz olmuştur. Haklı olan haksız olmuştur. Bu nedenlerle, Ruha halkı Mehmet Sait'in niyabetinin kaldırılmasını istemiş ve bu istek 28 Haziran 1765 tarihinde Ruha kadısına bildirilerek ondan yerli kişilerin naipliklerinin iptal edilmesi istenmiştir.⁸²⁸ Ruha ahalisi İstanbul'da aynı gün yerli naip Mehmet Sait'i başka bir sebep ile de şikâyet etmiştir. Mehmet Sait'i şikâyet etmek için İstanbul'a gitmişlerdir. Mehmet Sait adlı kişi, reayayı ispiyonlayan sürekli kadı, naip, voyvoda, mütesellim, subaşı ve ehl-i örfle birlikte gezerek ve bu kişilerin yanlarına sürekli giderek kendisine iktidar alanı oluşturmaya çalışmıştır. Mehmet Sait, fukaraya aslı olmayan suç isnadı yaparak akçelerini almıştır. Ayrıca bu kişi ilin işlerine karışmış ve halka çeşitli zulmleri yapmıştır. Zulmünün sonu gelmeyen bu kişi için 28 Haziran 1765 tarihinde bir yazı gönderilmiştir. Yazıda, Mehmet Sait'in zulm ve teaddisinin önlemesi Ruha kadısından istenmiştir.⁸²⁹ Hâkim, tarafeynden yalnız birisini hanesinde kabul etmez, daha hakkında karar verecek iken bir kişiyle ayrıca sohbet etmez, kaş göz işareti etmez. En önemlisi ise kadı iki hasım arasında adalet ile görevlidir.⁸³⁰ Yerli kişilerin yaşadıkları yerlere naip olarak atanmasının sakıncalarını Ruha'da naiplik yapan Mehmet Sait'in icraatlarına bakarak anlamak mümkündür. Ruha naibinin fukaranın akçesini alması, mahkemeye gelen davada haksız olandan alınan rüşvetle haksız olan tarafın naip tarafından haklı gösterilmesi Ruha'da naiplik yapan kişinin mütegalibeliğini ortaya koymuştur.

Yukarıdaki paragrafta da açıklandığı gibi Osmanlı Devleti'nde yerli kişilerin naip olması yasakken Ruha'da yerli kişilerin naip olarak atanması, ehl-i örf ile iş

⁸²⁸ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00104.

⁸²⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00104.

⁸³⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, 639.

birliği yapması, rüşvet çarkının bir parçası olması Ruha'da o dönem yaşayan halkı olumsuz etkilemiş durumlardır.

Ruha'da Beydili Türkmeni ahalisi Asitane'ye dilekçe göndermişlerdir. Dilekçeye göre Beydili Türkmen Aşiretine mensup İsmail, Bekir ve Cuma adındaki kişiler kendi hallerinde değillerdir. Bu kişiler eşirra ve mütegalibeden olan kişilerdir. Bu kişiler sürekli kadı, naib, mütesellim, voyvoda, subaşı ve ehl-i örfle görüşmektedir. Mütegalibeden olan bu kişiler mütemadiyen reayayı kadı, naib, mütesellim, voyvoda, subaşı ve ehl-i örfle ihbar etmişler ve reayanın akçelerini haksız yere almışlardır. Mütegalibe zümresi, kendilerini ilgilendirmeyen vilayet işlerine karışmışlardır. Zorbalar Ruha'nın asayişini bozmuşlar, zulm ve teaddileri bir türlü son bulmamıştır. Reaya fukarası bu durumdan perişan ve perakende olmuş ve Beydili Türkmen Aşiretine mensup İsmail, Bekir ve Cuma'nın zulüm ve zorbalıklarının yasaklanmasını ve bitirilmesini istemişlerdir. Reayanın bu isteğine karşı Sultan I. Mahmut (1730-1754)⁸³¹ Rakka valisi ve Ruha kadısına hitaben gönderdiği emirnamede, reaya ve fukaradan bir kişiye bile zulüm ve baskı yapılmasına rızası olmadığını ve bu kişilerin bir daha kadı, naib, mütesellim, voyvoda, subaşı ve ehl-i örfle işleri olmadığı takdirde görüştürülmemesini istemiştir. 5 Mart 1743 tarihinde Rakka valisine ve Ruha kadısına hitaben yazılan tevkîde Beydili Türkmen Aşiretine mensup İsmail, Bekir ve Cuma bu yazıdan sonra reayanın kanun dışı bir şekilde malını alırlar ise ve ehl-i berat olan görevlilerle işleri olmadığı halde görüşürlerse isim ve eşkâlleri ile Asitane'ye gönderilmesi istenmiş ve bu konu ile ilgili ne şekilde ferman yazılırsa o yazılan fermanın gereğinin yapılması istenmiştir.⁸³² Ruha kadısının yaygın olarak yaptığı mütegalibelik kadıların mütegalibelerle iş tutmasıdır.

Mütegalibeler XVIII. yüzyılda çoğalmıştır. Mütegalibenin şerrinden ve yapacağı kötülükten yalnızca Ruha reayası çekinmemiş, Ruha kadıları da mütegalibelerden sakınmaya çalışmışlardır. Mütegalibe ve kötü niyetli kişiler, Ruha'ya yeni bir kadı geldiğinde kadı ile iletişime geçmeyi bilmişler ve ahaliye bu

⁸³¹ Abdulkadir Özcan, "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27/348.

⁸³² BOA, C. DH. 00181. 09017. 001. 001.

şekilde zulmedebilmişlerdir.⁸³³ Ruha'da yaşayan İsmail ve Halil, Ruha kadısının çekindiği ve korktuğu mütegalibelerdendir. Bu kişiler arkadaşlarıyla birlikte 1780-1781 senesinde Ali isimli kişiden miras almak için dava açmıştır. Ruha kadısı bu kişilerin belalı, şerli ve tagallüplerinden çekinerek kanuna aykırı olarak Ali'nin aleyhine hükmetmiştir. Kadı, mütegalibe İsmail ve Halil'e hüccet vermiş ve bu kişiler de birçok malı haksız yere almışlardır. Ali, haksızlığa uğradığına dair fetva almış ve fetvasına uygun bir şekilde davasının görülmesini bizzat İstanbul'a giderek Divan-ı Hümayu'nda ifade etmiştir. Bu durum karşısında 12 Nisan 1792 tarihinde Ali'nin davasının kanuna uygun bir şekilde görülmesi ve mütegalibelerin haksız yere edindikleri malların Ali'ye geri verilmesi hususunda karar çıkmıştır. Ali'nin H.1195 tarihinde yaşadığı olayın H.1206 tarihinde karara bağlanması, yaşadığı sıkıntıyı önce yerel mahkeme ile çözmek istemesi ancak sorununu kısa sürede çözmemesi mütegalibenin kadı üstündeki nüfuzudur.⁸³⁴ Ruha kadı mütegalibelerinin yapmış olduğu zorbalığın sebeplerinden birisi "kadı"nın zulmünden korktuğu mütegalibenin lehine davalarda karar vermesidir. Bu durumda haksız olan kişi haklı duruma geçiyordu. Haklı olan kişi de haksız duruma düşüyordu. Bu durum mütegalibeyi cesaretlendiriyordu. Mütegalibenin cesaretlenmesi asayiş ve huzur ikliminin bozulmasını etkiliyordu.

Yukarıdaki paragrafta belge ile açıklandığı üzere mütegalibe ve âyanlar dışarıdan tayin ile gelen kadıları etki ve tesirleri altına aldıkları çokça görülen bir durumdur.⁸³⁵ Ruha'da mütegalibe dönem dönem o kadar güçlenmiştir ki bir dönem Ruha'ya gelen bir kadı önce bu mütegalibe ile olmak zorunda kalmıştır. Mütegalibe ile iş tutan kadılar reayanın zarara uğramasına sebep olmuşlardır. Bu durum "kadı"nın İstanbul'a şikâyet edilme sonucunu doğurmuştur. Bunun ile birlikte sipahi ve zaim gibi halkı ispiyonlayan ve halktan haksız yere ücret alan zorbarlar, adalet dağıtmak ile görevli kadı ve naipleri işlerine ortak etmişlerdir.

Ruha naibi, eşkıya zümresinden ve Ruha'da yaşayan Baki Alemdar, Haseki Hacı Musa Ağa, Topuz oğlu Mustafa Ağa'nın tesirinde kalmış ve bu kişilerle birlikte hareket etmiştir. Ruha naibi bu kişilerin o kadar etkisinde kalmıştır ki naibin

⁸³³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 114. 235. s. 447.

⁸³⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00026.

⁸³⁵ Özkaya, *Âyânlık*, 24.

yetkisinde olan iş ve işlemleri bu zalimlerin yaptıkları görülmüştür. Bu kişiler hiçbir yargı hükmü yokken kendi kafalarına göre, halktan bazılarını kalebent etmişler ve on ay zincire vurmuşlardır. Bu kişiler, e l-Hac Mehmet'in evini basmışlar, Mehmet'in oğlunu ve amcasının karısını öldürmüşler kendisini de yaralamışlar, eşyasını yağma etmişler ve kalebent olarak kendi kafalarına göre zincire vurmuşlardır. Mehmet, zalim Baki Alemdar, Haseki Hacı Musa Ağa, Topuz oğlu Mustafa Ağaların ellerinden kurtulmuş ve Deraliyye'ye giderek bu kişileri şikâyet etmiştir. Mehmet'in şikâyeti üzerine Rakka valisine 19Ağustos 1791 tarihinde bir emirname gönderilmiş ve zalimlerin şer'le yargılanması istenmiştir. Zalimler Ruha naibi ile birlikte hareket ettikleri için bu emirnameyi uygulamak mümkün olmamıştır. Mehmet bu kez yine bir dilekçe yazmış ve bu kişiler yargılanmadıkları için ve kendisini sıkıştırdıkları için mağdur durumda olduğunu bildirmiştir. Mehmet'in ikinci kez başvurusu üzerine Rakka valisine ve Ruha kadısına 8 Temmuz 1793 tarihinde bir hüküm gönderilmiştir. Hüküm daha önce bir emirname gönderilip gönderilmediğini tespit etmek için ahkâm kayıtlarına bakıldığını ve daha önce hüküm gönderilmiş olduğu ifade edilmiş ve önce gönderilen emrin gereğinin yapılması istenmiştir. Emirnamede, Ruha kadısına ayrıca hitap edilmiş ve kadı marifeti ile yeniden mahkeme yapılması, Mehmet'in almış olduğu fetva-yı şerife bakılması istenerek, hak ve adalet şer'-i kadim üzere meselenin çözülmesi istenmiştir. Mehmet'in iddialarının doğruluğu ortaya çıkarsa şer'iatın yani kanunun uygulanması ve Mehmet'in hakkının suçlulardan alınması istenmiştir. Davanın dikkatlice görülmesi ve suçlulara yardım edecek hareketlerden uzak durulması istenmiştir.⁸³⁶ Mütegalibenin etkisinde kalan Ruha naip ve kadıları adaletin tecelli etmesi noktasında haksız kararlar vererek mütegalibelik yapmışlardır.

3.5. Ruha Müftülerinin Mütegalibelikleri

Müftüler Ruha toplumunun önemli ve saygın bir parçasıdır. Ulema sınıfına mensup olan müftüler fetva işini yerine getiren âlim kişilerdir. Ancak Ruha'da görev yapan müftülerden bir kısmı görevlerini kötüye kullanmışlar bir kısmı da müftü olmaları sebebi ile kendilerine olan güveni istismar etmişlerdir. Bazı müftüler eşkıya

⁸³⁶ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00032.

ile birlikte hareket etmiş, bazıları rüşvet almış ve bazıları yetki sınırını aşarak Anadolu kadiaskerinin yapması gereken iş ve işlemleri yetki aşımı yapmıştır. Bu istismar sebebi ile Rodos'a sürülen müftüler olduğu gibi kendi memleketlerine sürülen müftüler de olmuştur.

Ruha'da yetkisini kötüye kullanarak mütegalibelik yapan müftülerden bir tanesi el-Hac Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi, yetkisi dâhilinde olmamasına rağmen vefat eden eski Ruha Müftüsü Hasan Efendi'nin terekesini tahrir etmiştir. Oysa fermana göre Ruha müftüsünün terekesinin tahririni Anadolu Kadiaskeri Boluvîzade Mevlana Mehmet Emin'in yapması emredilmiştir. Bu emre ve fermana rağmen Ruha Müftüsü El- Hac Mustafa Efendi fermana muhalefet etmiş ve kendisi tereke tahririnde bulunmuştur. El-Hac Mustafa Efendi ve bu tereke tahririnden kanuna aykırı bir şekilde zulmen bir ücret almıştır.⁸³⁷ 19 Haziran 1745 tarihinde Rakka'dan Rodos'a varıncaya kadar yol üstünde bulunan kadı, naip, mütesellim ve zabıtlara bir hüküm gönderilmiştir. Ruha Müftüsü el-Hac Mustafa Efendi'nin Rodos'a sürülmüştür. El-Hac Mustafa Efendi'nin sürgün yerine götürülmesinden ismi yazılmamış bir divan çavuşunun sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Hükümle, Ruha Müftüsü El-Hac Mustafa Efendi'nin Rodos'a ulaşıncaya kadar yol üstündeki görevlilerin müftüyü koruması ve sağ salim sürgün yerine ulaştırılmasını istenmiştir. Hükümde Ruha müftüsünün ne gibi suç ya da kabahat işlediği konusunda detay verilmemiştir.⁸³⁸ El-Hac Mustafa Efendi'nin tereke tahririnden kendisine çıkar sağlamak amacıyla yetkili olmamasına rağmen vefat eden eski Ruha Müftüsü, Hasan Efendi'nin terekesini tahrir etmesi Anadolu Kadiaskeri Boluvîzade Mevlana Mehmet Emin'in gelirinin düşmesine neden olmuştur. Anadolu Kadiaskeri Boluvîzade Mevlana Mehmet Emin mağdur olmuştur. Ruha Müftüsü El-Hac Mustafa Efendi tegallüple Anadolu Kadiaskeri Boluvîzade Mevlana Mehmet Emin'in gelirine el atmış ve müftünün mütegalibeliği O'nun Rodos'a sürülmesini intaç etmiştir.

Ruha Müftüsü Mustafa Efendi'nin bölgede neler yaptığı, müftü sürgün edildikten sonra İstanbul'a yapılan bir şikâyetten anlaşılmıştır. Şikâyeti yapan kişi Zaim Seyyit Sefer'dir. Suruç'ta Şeyh Müslüm Evkafı köylerinde yaşayan Kürt Mahmut ve Bekir kendi hallerinde olmayan eşkıya zümresindendir. Bu kişiler Zaim

⁸³⁷ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00007.

⁸³⁸ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00018.

Seyyit'in zeamaetinde olan kişileri kendi topraklarında çalıştırmıştır. Ayrıca Ruha Müftüsü el-Hac Mustafa ile iş birliği yapmışlardır. Bu iş birliği sonucu zaim Mustafa'nın babasını tegallüben vakıf toprağında bir iki hizmeti kaldırmak suçu ile hapsedirmişlerdir. Bu kişiler, Ruha Müftüsü el-Hac Mustafa Efendi ile iş birliği yaparak, Seyyit Sefer'in zeameti köylerinde fitne ve fesat çıkartmış ve seferin zarara uğramasına sebep olmuşlardır.⁸³⁹ Ruha Müftüsü el-Hac Mustafa Efendi bir mütegalibe olduğu için mütegalibelerle iş tutmuştur. Ruha müftüsü haksız yere insanları hapsedirmiş ve mütegalibe ile işbirliği yaparak seyyit Sefer'in zeametinin zarara uğramasına sebebiyet vermiştir.

Rakka Valisi Pir Mustafa Paşa'nın Müderris oğlu Mehmet Sait ve hassa silahşorlarından Salih babalarının satın almış olduğu 35 adet dükkân ve 2 bab mülk menzilin iş ve işlemlerini yapsın diye, Ruha eski müftüsü İsmail'e havale etmişlerdir. Ancak Ruha eski müftüsü İsmail bu dükkânların kirasını toplamasına rağmen bir kısmını bu iki kardeşe göndermemiştir. Ruha eski müftüsü, Mehmet Sait ve Salih'in babalarından kalan yerlerin kira bedelini toplamış olmasına rağmen vermek istememiş ve Ruha eski müftüsü vefat etmiştir. Bu durum karşısında Salih ve Mehmet Sait dükkân kiralarnı tahsil etsin diye Ruha müftüsü Hasan Efendi'ye vekâlet vermişlerdir. 1 Aralık 1767 tarihinde konu ile ilgili gönderilen hükümde Mehmet Sait ve Salih'in babalarından kalan dükkânların kirasını sebepsiz yere vermeyenlerden alınıp davacıların haklarının verilmesi istenmiştir.⁸⁴⁰ Ruha müftüsü kendisine emanet edilen malların bir kısmını zimmetine geçirerek Mehmet Sait ve Salih'e zorbalık yapmıştır.

İslam hukukunu iyi bilen ulema arasından atanan müftüler, davranışları ile de topluma örnek olmak zorunda olan insanlardır. Ruha'da bu açıklamalara uymayan kişilerden birisi Ruha Müftüsü Gürünlü Mehmet Efendidir. Sadrazam vezir Abdullah Paşa'nın eski Selam Ağası Süleyman Ağa, Terci Mehmet ve Yusuf isimdeki kişilerden hüccet-i şer'iyye ile Cami-i Kebir Mahallesi'nde bir ev satın almıştır. Bu evde hiç kimsenin alakası ve ilgisi yokken Ruha Müftüsü Gürünlü Mehmet Efendi H.1150 senesinde zorbalıkla evi Süleyman Ağa'nın elinden almış ve kendisi evde oturmaya başlamıştır. Süleyman Ağa, Ruha Müftüsü Gürünlü Mehmet Ağa'yı

⁸³⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00019.

⁸⁴⁰ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00110.

evinden çıkartmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Ruha Müftüsü Gürünî Mehmet Efendi'nin bu şekilde zorla ve zorbalıkla Süleyman Ağa'nın evini vermemesi üzerine Süleyman Ağa İstanbul'a Ruha müftüsünü şikâyet etmek için gitmiştir. Divan'dan çıkan hüküm, Ruha müftüsünden evin alınıp Süleyman Ağa'ya verilmesi ve olayın şer'le yani kanuna uygun bir şekilde görülmesi istenmiştir.⁸⁴¹ Ruha Müftüsü Gürünlü Mehmet Efendi'nin yaptıkları kanun dışı işler onun İstanbul'a daha fazla şikâyet edilmesi sonucunu doğurmuştur. Ruha Müftüsü Gürünî Mehmet Efendi, Ruha'nın düzeninin bozulmasında etkili olmuş ve bu durum açığa çıktığında, Ruha kadısı, müftünün görev yapmasını engelleyerek el-Hac Hasan'ın müftü olarak atanması için şeyhulislama arzda bulunmuştur. Bu arzı dikkate alan şeyhulislam el-Hac Hasan'ı Ruha'ya müftü olarak atamıştır. 18 Haziran 1747 tarihli yazı ile eski müftü Gürünî Mehmet Efendi kendi memleketi Gürün'e sürgün edilmiştir. Bu sürgünün gereğinin yapılması için Rakka valisine bir ferman gönderilmiş ve fermanın gereğinin yapılması Rakka valisinden istenmiştir. Ruha eski müftüsü Gürünî Mehmet Efendi'nin sürgünü nedeni ile Gürün kadısına da bir ferman gönderilmiş ve Gürün kadısında Ruha eski müftüsü konusunda çok dikkatli olması için emir yazılmıştır.⁸⁴² Gürünî Mehmet Efendi'nin yerine Ruha müftüsü olarak El-Hac Hüseyin atanmıştır.⁸⁴³ Ulema kesiminden olan bir müftünün memleketin ıslahı için çalışması gerekirken görevini, Ruha'da karışıklık çıkartmak için kullanması Ruha'nın kent psikolojisi, atmosferi ve refleksinin kırılğan, karışık, bulanık bir durumda olduğu izlenimini güçlendirmektedir. Ruha Müftüsü Gürünlü Mehmet Efendi'nin Sadrazam vezir Abdullah Paşa'nın eski Selam Ağası Süleyman Ağa'nın konağını elinden alması bir mütegalibelik örneğidir. Ruha Müftüsü Gürünlü Mehmet Efendi'nin Ruha'da yaptığı mütegalibelikler O'nun kendi memleketi olan Gürün'e sürgün edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Ruha'da fetva vermeye yetkili Hasan Efendi vefat etmiştir. Ruha kadısı, Halilü'r-Rahman Şeyhi Recep Efendi'nin ilim konusunda nasipsiz ve yetersiz olduğunu ve eşkıyalarla iş birlik yaptığını ifade eden bir arizasını payitahta göndermiştir. Ruha kadısı, vefat eden Ruha Müftüsü Hasan Efendi'nin makamını izinsiz, senetsiz bir şekilde Halilü'r-Rahman Şeyhi Recep Efendi sahiplenmiş ve

⁸⁴¹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00029.

⁸⁴² BOA, AE. SMHD. I. 00044. 02647. 001. 001; BOA, AE. SMHD. I. Yer Bilgisi: 44-2647.

⁸⁴³ BOA, AE. SMHD. I. Yer Bilgisi: 44-2647.

Ruha müftülüğü yapmaya başladığını arizasında bildirmiştir. Ruha kadısının bu arzı ile birlikte Rakka valisi de bu konu ile ilgili bir mektup göndermiştir. Ruha kadısının 7 Kasım 1779 tarihinde göndermiş olduğu arzda izinsiz, belgesiz Ruha'nın fetva verme makamını işgal eden Recep Efendi'nin cezalandırılması gerektiğini ve Recep Efendi'nin Diyarbakır'a sürülmesini istemiştir. Ulemâ taifesinden olan Ruha kadısı ile Halilü'r-Rahman Şeyhi Recep Efendi arasında bir sürtüşme olup olmadığı bilinmemekle birlikte Rakka valisinin de bu durum hakkında mektup yazması Ruha kadısının iddialarını güçlendirmektedir. Burada kendisini hiçbir yerden bir atama yazısı olmadan Ruha müftülüğüne atayan Recep Efendi'nin davranışı üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Zira Ruha kadısının iddiasına göre hem fetva makamına gelmek noktasına liyakatsiz olması hem eşkıya ile iş birliği yapması ulema sınıfından bir insanın kisvesine yakışmayacak bir durumdur.⁸⁴⁴ Halilü'r-Rahman Şeyhi Recep Efendi'nin Ruha müftülüğünü cebren ele geçirmesi bir mütegalibelik örneğidir. Ruha vali ve kadısı yaptıkları yazışmalarla Halilü'r-Rahman Şeyhi Recep Efendi'nin azlini sağlamışlardır.

Ruha'da me'zunen bi'l-iftâ İhsanullah Efendi zatında dindar, takva sahibi bir kişidir. Fakat bazen ortaya çıkan kötü olaylar karşısında, ahali ve meclis-i şer' huzurunda susmakta ve hakkı, doğruyu söylememektedir. Rakka Valisi Abdi Paşa, eski Ruha Müftüsü Recep Efendi'nin nüfuz sahibi olduğunu ve herkesin Recep Efendi'den hoşnut olduğunu bu nedenle fetva işlerinin İhsanullah Efendi'den alınarak Recep Efendi'ye verilmesini H. 30 Nisan 1786 tarihinde talep etmiştir. Rakka eski Valisi Süleyman Paşa, Ruha havalisinden Suruç nahiyesi Telsemem köyünü havass-ı hümayundan ifraz ile Recep Efendi'ye malikâne olarak verilmesi için arz etmiş ve bu arz uygun bulunmuştur. Ancak Recep Efendi'ye malikâne olarak verildiğini gösteren arz, Mehmet Kudsi Efendi'nin eline geçmiş ve Mehmet Kudsi Efendi burayı kendisine malikâne ettirmiştir. Bu durum ortaya çıkmış ve Mehmet Kudsi Efendi'ye malikâne olarak verilen yer Mehmet Kudsi Efendi'den alınmış ve Recep Efendi'ye verilmiştir.⁸⁴⁵ Burada resmî belgeyi alıp, Recep Efendi'ye verilmesi gereken malikâneyi kendisine yazdırmak kanuna tamamen aykırı bir durumdur. Söz konusu belge üstünde oynayarak hak etmediği bir yeri ya da makamı kendisine yazdıran

⁸⁴⁴ BOA, AE. SABH. I. 00196. 13119. 001. 001.

⁸⁴⁵ BOA. HAT. 15. 608.

kişiler Ruha'da zaman zaman görülmüştür. Ruha müftülüğünü mütegalibellikte elde eden Recep Efendi'nin 7 Kasım 1779 tarihli bir hükümle azledildiği yukarıda ifade edilmiştir. Recep Efendi'nin azlinden yaklaşık altı yıl sonra, Recep Efendi İhsanullah Efendi'yi bir şekilde azlettirerek Ruha müftülüğü görevine yeniden getirilmiştir.

3.6. Ruha Alay Beylerinin Mütegalibelikleri

Alay beyleri tımarlı sipahilerin taşradaki en yüksek amiridir. Tımarların arzı, alay beyleri marifeti ile yapılmıştır.⁸⁴⁶ Zaimler ve tımar sahiplerinin korunması alay beylerinin en önemli görevlerindendir. Alay beyleri, mütesellimler ve beylerbeyi kaymakamı gibi valinin arzı üzerine tayin edilirlerdi.⁸⁴⁷ Alay beyleri, boşalan tımarı almak isteyenlerden her kim fazla para verirse o kişi için arzda bulunmuştur. Bu durum dirliklerin kısa sürede mütegalibenin eline geçmesine sebebiyet vermiştir. Mukataalar, 1695 yılından itibaren rical-ı devlet ve âyan-ı vilayet olan kişilere ömür boyu ve serbestiyet ilkesi ile satılmıştır.⁸⁴⁸

Klasik dönemde alay beyleri doğru dürüst insanlar arasından atanırken sonraları beylerbeyi, sancak beyi, âyan, kadı ile iş tutan isimlerden atanmaya başlanmıştır.⁸⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde 18. yüzyılda alay beyleri bulundukları yerlerde halka zulmetmişlerdir. Ruha'da görev yapmış alay beyleri incelemeye geçmeden önce, Çorum alay beyinin yaptıklarını ve bunun sonucunda aldığı cezayı açıklayalım: Çorum Alay Beyi Feyzullah, "*Ahalinin tımarlarını terk etmesi hizmettir.*" diyerek tımar sahiplerine haksızlık yaparak tımarları başkalarına vermiş ve Kör Hafız isminde birini öldürmüştür. Feyzullah, İstanbul'a gelince bir süre hapsedilmiş sonrasında sürülmüştür. Feyzullah'ın cezası bittiğinde İstanbul'a gelmiş fakat İstanbul'da rahat durmayarak kadıları taciz etmiştir. Feyzullah birkaç kez III.

⁸⁴⁶ Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*, 55.

⁸⁴⁷ Özkaya, *Âyânlık*, 27; Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*, 55.

⁸⁴⁸ Şevket Pamuk, "Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800", *The Journal of Interdisciplinary History*, 35/2 (2004), 239-241.; Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, 272; Özkaya, *Âyânlık*, 52,59.

⁸⁴⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, 112-113.

Mustafa'nın (1757-1774),⁸⁵⁰ önüne çıkmış ve "*Şimdi beni ya katleyle ya elbette benim alay beyliğimi bana ihsan eyle.*" Şeklinde söz söylemiştir. Sabık Çorum alay beyi yine bir gün Sultan III. Mustafa'nın önüne çıkmış ve "*Seninle emr-i şer'im. Benim etmediğimi, ne cürm ile gayra verdin*" şeklinde sultanı hesaba çeker tarzda sözler söylemiştir. Sultan III. Mustafa, Çorum Alay Beyi Feyzullah'ın öldürülmesini emretmiştir.⁸⁵¹ Çorum Alaybeyinin tımar konusunda halkı kışkırtıcı sözlerine karşı devletin refleksinin ne kadar sert olduğu bu sistemin Osmanlı Devleti açısından önemini net bir şekilde göstermiştir.

İstanbul'dan Ruha'ya gönderilen bir yazı, alay beylerinin bulundukları yerde ikamet etmeleri gerektiğini Ruha kadısına hatırlatmıştır. İstanbul'dan gelen yazı meclis-i şer'de tımar ve zeamet sahiplerine okunmuş ve bu yazıya cevaben Ruha kadısı 2 Eylül 1775 tarihinde bir arz yazmıştır. Ruha kadısı Hafız İsmail Efendi, alay beyinin Ruha'da ikamet ettiği ve emr-i aliye uygun bir şekilde hareket ettiğini arzında ifade etmiştir.⁸⁵² Alay beylik makamı tımar ve zeamet sahipleri açısından son derece önemli bir makamdır. Zira tımar ve zeamet sahiplerinin iş ve işlemleri alay beyi tarafından yapılmaktadır.⁸⁵³ Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde alay beyleri, sahipli birçok tımarı ele geçirmeye çalışmıştır.⁸⁵⁴ Ruha alay beyleri de aşağıda açıklandığı üzere Ruha tımarlarını ele geçirmeye çalışmışlardır.

3.6.1. Ruha Alay Beyi Mustafa'nın Müttegallibelikleri

Ruha Alay Beyi Mustafa, asli görevi olan tımar ve zeamet sahiplerinin haklarını korumak iken tımar ve zeamet sahiplerinin tımar ve zeametlerini ellerinden almaya çalışmış bir kişidir. Alay Beyi Mustafa, bazı tımar sahiplerini ölmüş, bazılarını kayıp olarak göstererek onların tımar ve zeametlerini ellerinden almaya çalışmıştır. Alay Beyi Mustafa bazı tımar ve zeametleri kendi üstüne almaktan da çekinmemiştir.

⁸⁵⁰ Kemal Beydilli, "Mustafa III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 31/280.

⁸⁵¹ Mehmet Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1/699-700.

⁸⁵² BOA, AE. SABH. I. 00128. 08623. 001. 001.

⁸⁵³ AE, SSLM. III. 000178. 10667. 001. 001.

⁸⁵⁴ Özkaya, *Âyânlık*, 50.

Ruha Alay Beyi Mustafa'nın zeamet ve tımarlarını elinden aldığı bazı kişiler şunlardır: Şehr nahiyesinde Çekçek köyünde 20.687 zeameti olan Ahmet veled-i Mehmet'in zeameti Hasan'a 27 Nisan 1706 tarihinde tevcih ettirilmiştir. Aynı tarihte bu zeamet Hasan'dan alınmış ve Hacı Mehmet'e verilmiştir. Cüdeyde köyünde Mustafa'ya 20.000 akçelik zeamet tevcih ettirilmiştir. Şehr nahiyesinde Kantaracık köyündeki tımar Halil'e tevcih ettirilmiştir. Bozabad nahiyesindeki tımar Yunus'un vefatından Mustafa'ya tevcih edilmiştir. Aris köyündeki tımar Hüseyin'e verilmiş Hüseyin vefat ettiğinde başkasına tevcih olunmuştur. Cülab nahiyesinde Karadem köyünde 10.219 akçelik tımar, Hanya sancağında mutasarrıf olan vezir Osman Paşa'nın hizmetindeki kişinin tımarıdır ki bu kişi Germencik sancağı askerleri ile sefere memur olan Mustafa'dır. Mustafa vefat eden kişi sayesinde bu tımarı almıştır. Aynı tımar Mustafa'dan Ömer'e geçmiş ve Ömer'in tahvili ile Mısırlı isminde bir kişiye geçmiştir.⁸⁵⁵ Ruha Alay Beyi Mustafa mütegalibeliği ile tımar ve zeametlerin bir kısmını haksız bir şekilde başkalarına tevcih ettirmiştir.

Ruha Alay Beyi Mustafa'nın haksız bir şekilde başkalarına verdiği tımar ve zeametler tablo halinde şu şekilde gösterilmiştir:

Tablo 6: Alay Beyi Mustafa'nın Haksız Yere Verdiği Tımar ve Zeametler.

Zeâmet-i benâm-ı Ahmed veled-i Mehmed Karye-i Çekçek tâbi'-i şehr hâsıl: 20.000 Merkûm Ahmed veled-i Mehmed fevt oldukda âhere tevcih buyurulmuş hâlâ hayâtda olub ebâ an ceddin iki yüz senelik etmekleridir. Fermân sultânıdır.	Zeâmet-i benâm-ı Mehmed Karye-i Lale Vergili tâbi'-i Bozabâd Hâsıl: 20.000 Merkûm mahdûmu fevt oldu deyu zeâmeti âhere tevcih buyurulmuş hâlâ hayâtda olub beyne'l-âhâli Yedekci demekle ma'rûf kullarıdır. Fermân sultânıdır.	Zeâmet-i benâm-ı Kısıtık Karye-i Sahilli beledi nâhiye-i Şehr Hâsıl 20.000 Merkûm Mustafa dahi fevt oldu deyu zeameti âhere tevcih olunub hâlâ hayâtda olub evsâfları ihbârî kullardır fermân sultânıdır.	Tımar-ı benâm-ı Kısıtık Kısıtık karye-i Kısıtık ve Ariban tâbi'-i Bozabad. Hâsıl: 6.670 Tımar-ı mezbûra mutasarrıf olan Halil fevt olub kânun üzere silbû sahih oğlu Mustafa tahvil-i mektûbi ile tevcih ve mâadâsından ricâsına tezkirer verilmiştir.
2 der tımar-ı Hüseyin karye-i Beruş Tâbi'-i Bozâbâd Hâsıl 12.000 Merkûm Hüseyin fevt olub tımarı Ahmed'e tevcih buyurulmuş hâlâ hayâtda olub kavli âl ve ehlidir. fermân sultânıdır.	2 Tımar-ı Ömer Karye-i Karaca tâbi'-i Cülab hâsıl 10.000 Merkûm Ömer dahi fevt oldu deyu tımarı âhere tevcih buyurulmuş hâlâ hayâtda olub kavli hilâf-ı inhâdır. Fermân sultânıdır.	2 Tımar-ı Mehmed Karye-i Câiz Ebsarı Tâbi'-i Cülab hâsıl: 6.000 Tımar-ı merkûma mutasarrıf Ali fevt olub hâsıl-ı evkâf icrâaları Caiz Ebsarı evladından müteveffânın amm-i resul mahallle ufakları iki olmağla tahvil ile tevcih ve berât-ı şerîf ricâsın kanun üzere tezkire verildi. ferman sultanıdır.	Tımar-ı Mehmed Karye-i Sayhanlu tâbi'-i Nahiye-i Cülab hâsıl 5000 Tımar-ı merkûme mutasarrıf olan İvaz fevt olub kânun üzere tımarı Çelebi oğlu Mehmed'e mirmirân mektûbu ile tavsiye olundu fermân sultânıdır.

⁸⁵⁵ BOA. İE. AS. 00053. 04800. 001. 001.

Kaynak: BOA. İE. AS. 00053. 04800. 001. 001.

Ruha sancağı zuama ve tımar sahipleri kendi hallerinde olup üzerlerine düşen vergiyi eda etmelerine rağmen Ruha Alay Beyi Mustafa bu kişileri keyfi ve kanuna aykırı bir şekilde sıkıştırmış ve bu kişilere baskı yapmış ve herkese ayrı ayrı bahaneler ile vergi yüklemiş ve bu kişilerin çok miktarda paralarını almıştır. Ruha sancağı zuama ve tımar sahipleri İstanbul'a dilekçe yazmışlar ve bu dilekçeye binaen Rakka valisine ve Ruha kadısına bir hüküm yazılmıştır. 12 Haziran 1706 tarihli bir yazı ile Ruha Alay Beyi Mustafa'nın zeamet ve tımar sahiplerinden almış oldukları akçelerin geri alınıp sahiplerine verilme kararlaştırılmıştır.⁸⁵⁶ Ruha Alay Beyi Mustafa'nın mütegalibelik yaparak zeamet ve tımar sahiplerinden zorla para alması mütegalibeliklidir.

Ruha Alay Beyi Mustafa, mevkisine güvenerek Ruha'da birçok haksızlık yapmıştır.⁸⁵⁷ Bu haksızlıklar genelde Alay Beyi Mustafa'nın kendi menfaati için mal toplama çabasıdır. Ruha Alay Beyi Mustafa, yukarıda zikredildiği gibi zaim ve tımar sahiplerinin bedel defterlerini bu kişilerin ellerinden almış ve defterde bulunan yerlerin gelirlerini kendisine akıtmıştır. Alay Beyi Mustafa, ele geçirdiği defterlerde yazılı gelirlerin iki katını almaya çabalamıştır. Ayrıca Alay Beyi Mustafa tımarı olanların arzlarından birer kuruş, yabancı ise bir altın alınması gerekirken her bir kuruş için yirmişer, otuzar kuruş alıp çok fazla zulmetmiştir. Arz akçesi adı ile alınan miktar belli iken bu miktardan fazla bir kuruş alması yasal değildir. Ayrıca Alay Beyi Mustafa mal bedeliyesini bizzat kendisinin alması yetkisi dâhilinde değilken kendisi almıştır. İşte Alay beyinin yaptığı zulüm ve haksız yere fazla para alma isteği üzerine Ruha'nın zaim ve tımar sahipleri İstanbul'a gidip durumu şikâyet etmiş ve emr-i şerif talep etmişlerdir. Bu şikâyet üzerine Hazine-i Amire'de bulunan başmuhasibe defterlerine bakılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Rakka'da olan zuama ve erbab-ı tımarın 1122 senesi bedeliyesi Rakka valisi uhdesine verilmesi için emr-i şerif yazıldığı kayıtlı olduğu görülmüştür. Alay Beyi Mustafa'nın zaim ve tımar sahiplerden bedeliye alması yasaklanmıştır.⁸⁵⁸ Ruha Alay Beyi Mustafa görevini

⁸⁵⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 46. 102. s.202.

⁸⁵⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 71. 2. s.3.

⁸⁵⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 58. 2. hüküm 1. s.1.

suiistimal ederek tımar ve zeamet sahiplerinin hak ettikleri dirlikleri onlardan aldığı yüklü miktardaki para (arz akçesi) karşılığında yazılarını yazmıştır.

Alay beyleri de hak edilmiş tımar ve zeametleri hak sahiplerinden alarak kendi yandaşlarına vermeye çalışmışlardır. Oysa savaşlarda baş kesen, uğur-ı hümayunda can vermeye razı kişilerin dirliklerinin başkalarına haksız yere verilmeye çalışılması eyalet askerleri olan tımarlı sipahilerin şevk ve azimlerini kıran en önemli durumdur. Alay beyleri hak sahibi tımarlının dirliğini, kişiyi kaybolmuş, ölmüş, savaşta esir düşmüş olarak göstererek almış ve bir başkasına vermiştir. Bazı alay beyleri tımar ve zeamet sahipleri sefere gittiğinde bu kişileri sefere gitmedi olarak göstermiş ve dirliği kendi yandaşlarına verdirebilmiştir. Bazen kötü niyetli kişiler alay beylik makamını ele geçirmek için Ruha'da yalancı şahit tutmuş, İstanbul'da da çeşitli yollarla alay beyliği kendisine tevcih ettirecek kişileri bulmuştur.

3.6.2. Ruha Alay Beyi Dürriozade Halil'in Müttegallibelikleri

Ruha'da H.1120'li yıllarda alay beyi olan Dürriozlu Halil ve kardeşi Hacı Abdurrahman birbirleri ile ittifak içerisinde hareket etmişlerdir. İki kardeş, tahvil tarihlerine düşen mahsullerini kimseye vermemişler ve zorbalıkları ile mahsulleri kendileri almışlardır. Bu da yetmezmiş gibi Ruha'nın Alay Beyi Dürriozlu Halil ve kardeşi Hacı Abdurrahman rüşvetle insanların paralarını almışlardır. Böylece birçok zeamet ve tımarın perişan ve perakende olmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu iki kardeş Ruha'da buna benzer birçok zulümler yapmıştır. İki kardeşin zulümlerinin sonu gelmez. Ruha'nın zeamet ve tımar sahipleri düştükleri bu durumdan kurtulabilmek için İstanbul'a giderler ve iki kardeşi şikâyet ederler. Ruha zaim ve tımarlıları zulmen alınan akçelerini, mahsulât, rüsumat ve verdikleri rüşvetin kendilerine iade edilmesi için hükm-i hümayun talebinde bulunurlar. Divan-ı Hümayûn, 20 Şubat 1718 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına zaim ve tımarlıların parasını alan Ruha Alay Beyi Dürriozlu Halil ve kardeşi Hacı Abdurrahman'ın aldıklarını sahiplerine iade etmeleri için mahkeme yapılması ve mahkeme sonucu Ruha Alay Beyi Dürriozlu Halil ve kardeşi Hacı Abdurrahman'ın suçları kesinlik kazanırsa zeamet ve tımar sahiplerinin paralarının iade edilmesi ve bir daha zaim ve tımarlı sipahilere müdahale ettirilmemesi hükmü verilmiştir.⁸⁵⁹ Alay

⁸⁵⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 75. 16. s.28.

beyinin rüşvetle para alması dirlik sahiplerinin mağduriyetine sebep olmuştur. Alay beylerinin güven zedeleyici eylemleriyle dirlik sahiplerinin alay beylerine güveni azalmıştır.

Ruha alay beyinin zulmü yukarıda anlatılanlarla sınırlı kalmamıştır. Dürrizade Halil, Ruha'nın zaimlerinin ve tımar sahiplerinin çeşitli zamanlarda paralarını ve mallarını almaya devam etmiş ve bunu alışkanlık haline getirmiştir.⁸⁶⁰ Ruha alay beyi H.1120 senesinde zuama ve tımar sahiplerinden bir keresinde 1100 kuruş, bir keresinde 3.000 kuruşlarını almıştır. Dürrizade Halil, bunlardan ayrıca 400 kiyel buğday, 800 kiyel arpalarını almıştır. Bu da yetmezmiş gibi çeşitli isteklerde bulunmuş, zuama ve tımar sahiplerini ehl-i örfe jurnallemiş, bazılarında cerime almış, bazılarını çok kötü bir şekilde dövdürmüştür. Dürrizade'nin teaddisinin sonu olmadığı ifade edilmiş ve Dürrizade'nin zulmüne uğrayanlar ümitsizliğe düşmüşlerdir. Tımar sahipleri ve zaimler Rusçuk'ta Dürrizade Halil ile Recep Paşa aracılığı ile mahkemeleşmişlerdir. Mahkemede Ruhali zuamanın ve tımar sahiplerinin haklarını sefer sonunda almaları karara bağlanmıştır. Ancak sefer sonrası tımar erbabının ve zaimlerin hakları alınmamıştır. Halil sefer sonu alay beylikten azledilmiş ve kâtibi ile Rusçuk'tan kaçmıştır. Bu durum karşısında Ruhali zeamet ve tımar sahipleri Halil'den haklarının alınması için dilekçe yazmışlardır. Dileklerine 20 Şubat 1718 tarihinde cevap bir hüküm olarak gönderilmiş ve bu davanın şer'le görülmesi istenmiştir.⁸⁶¹ Ruha Alay Beyi Dürrioğlu Halil'in dirlik sahiplerine yapmış olduğu mütegalibelikler Ruha dirlik sahiplerinin mağduriyetine sebep olmuştur.

3.6.3. Ruha Alay Beyi Abdurrahman'ın Mütegalibelikleri

Ruha Alay Beyi Abdurrahman, daha sonra alay beyi olan İbrahim'in babasıdır. Ruha Alay Beyi Abdurrahman'ın 13 Mayıs 1763 tarihine gelindiğinde vefat ettiği arşiv belgelerine göre tarafımızdan tespit edilmiştir.⁸⁶²

Ruha Alay Beyi Abdurrahman'ın tımar ve zeamet konusunda kanunsuz ve yanlış işleri çok olmuştur. Abdurrahman yazdığı dilekçeye istinaden alay beyi olarak

⁸⁶⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 72. 271. s. 536.

⁸⁶¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 75. 12. s. 20.

⁸⁶² BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00092.

atanmıştır.⁸⁶³ Abdurrahman hiçbir sebep yok iken berat ile bir kişinin üzerinde olan tımar ve zeameti kanunen bir yolunu bularak ya da bulmadan gerçek bir bahane ya da uydurma bir sebep ile bir başkasına tımar ettirmek için elinden geleni yapmıştır. Abdurrahman bu yol ile hem tımara hakkı olan insanların mağdur olmasına, devlete küsmesine, sefere gitmelerinde isteksizliklere yol açmış hem de tımara layık olmayanların tımar sahibi olmasını sağlamıştır. Atadan dededen tımarı olanın elinden tımarın alınması, ya da çocuksuz vefat eden tımar ehlinin tımarı layık olana verilmişken Abdurrahman'ın müdahaleleri, çok olmuştur.

Mehmet b. Ebu Bekir, Ruha sancağında Çaykuyu nahiyesinde Paşaviran köyü ve İkizce mezarası mirmiran beratı ile 3.500 akçe tımara mutasarrıftır. Ancak Ruha'nın eski Alay Beyi Abdurrahman hiçbir sebep yok iken Ebu Bekir'e ait olan İkizce mezarasını Haydar veled-i Hamza'ya arz ettirmeyi başarmıştır. Ancak Ruha Alay Beyi İsmail Abdurrahman'ın yaptığı bu haksızlığı düzeltmek için arzda bulunmuştur. İsmail'in arzı ile 28 Rebiü'l-Evvel 1135 senesinde tımarın tekrar Ebu Bekir'e tevcih edilmesi istenmiştir.⁸⁶⁴ Ruha Alay Beyi Abdurrahman'ın dirlik sahiplerine yapmış olduğu zorbalıklar dirlik sahiplerinin adalet mücadeleleri sonunda engellenmiştir.

Alay Beyi Abdurrahman erbab-ı tımarın tımarını, bir başkasına ya da kendisine almış cebelü bedeliyesine kayıtsız kalmış, yaramaz ve şerir bir insandır. Abdurrahman birçok inanın tımarını bir başkasına haksız yere tevcih etmiştir. Bu nedenle Ruha Alay Beyi Abdurrahman'ın Kıbrıs'a sürgün edilmesi 29 Kasım 1721 tarihinde kararlaştırılmıştır.⁸⁶⁵

Kars tarafı seraskeri Ahmet Paşa, Birecik sancağında Suruç nahiyesinde Hameyn köyleri üzerinde olan Abdurrahman'ın Kars muhafazasında evladı olmadan vefatı üzerine, bu zeameti Süleyman'a tevcih etmiştir. Ancak Ruha Alay Beyi Abdurrahman, Ruha'dan sefere gidenlerin kaç kişi olduğunu bile bilmediği halde, Süleyman'ın seferde olmadığını belirterek zeameti bir arz yazarak kardeşi Hacı Mehmet'te tevcih ettirmiştir. Bu durum karşısında Süleyman İstanbul'a gelmiş ve hem Alay Beyi Abdurrahman'ı hem de zeametini alan Hacı Mehmet'i şikâyet

⁸⁶³ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı*, 245.

⁸⁶⁴ BOA. İE. AS. 00084.07565.001.001.

⁸⁶⁵ BOA. İE. TZ. 8. 884.

etmiştir. Şikâyet üzerine Ruha'da tımar ve zeamet sahiplerine Süleyman'ın seferde olup olmadığı sorulmuş ve Süleyman'ın muharebe olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum karşısında zeamet Hacı Mehmet'in üzerinden alınmış ve tekrar Süleyman'a tevcih edilmiştir. 13 Mart 1745 tarihinde Hacı Mehmet'in Süleyman'ın zeametine karışmaması için Rakka valisi ve Suruç kadısına hüküm gönderilmiştir.⁸⁶⁶ Alay beyi sefere gitmiş olan dirlik sahibinin sefere gitmediği gerekçesiyle dirliğini bir başkasına vermesi haksızlıktır. Sefere giden dirlik sahiplerine yapılan haksızlıklar dirlik sahibinin azmini, gayretini kırmış olsa gerektir. Devlet, dirlik sahiplerinin şikâyetlerini titizlikle inceleyerek dirlik sahiplerinin haklarını korumaya çalışmıştır.

Ruha Alay Beyi Abdurrahman, Cuma isimli kişinin Ekrad eşkıyası olduğu ve yalancı şahitlik yaptığı, mal bedeliyesini 4 seneden beri vermediği gerekçesi ile Suluca köyünde bulunan tımarının Mustafa'ya verilmesini 29 Kasım 1721 tarihinde arz etmiştir. Alay Beyi Abdurrahman Mustafa isimli kişinin vefatı nedeni ile Kaba Haydar köyünde bulunan 4.100 akçe tımarın da Ebu Bekir'e tevcih edilmesi için arz yazmıştır. Abdurrahman'ın arzları ile söz konusu tımarlar Ebu Bekir'e ve Mustafa'ya tevcih edilmiştir.⁸⁶⁷

3.6.4. Ruha Alay Beyi Hasan Mansur'un Mütégallibelikleri

Ruha'da mütégallibe alay beylerinin yapmış olduğu haksızlıklar; genelde dirlik sahiplerinin dirliklerinin bir başkasına vermeleridir. Ruha'da Alay Beyi Hasan Mansur, Ruha'nın Yalak nahiyesinde 5400 tımara mutasarrıf olan Ali'nin tımarının 1500 akçesini beylerbeyi vasıtası ile bir başkasına verdirir. Oysa Ali'nin çalışması ve işinde hiçbir şekilde kusuru yokken alay beyinin böyle bir uygulamaya gitmesi Ali'ye büyük haksızlık olmuştur. Ali bir dilekçe ile durumu seraskere yazmıştır. Bu müracaat sonucu tımar tekrar Ali'ye verilir. Ancak Alay Beyi Mansur niyetini bozarak kötülüğe yönelir ve mirmirandan ben bunu tezkire ettirdim diyerek mahsulü almak ister. Ali bizzat İstanbul'a giderek Hasan Mansur'dan şikâyetçi olur. Elinde feteva-yı şerife olduğunu bildirir. 14 Eylül 1728 tarihinde Rakka valisi, Ruha

⁸⁶⁶ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00020.

⁸⁶⁷ BOA. İE. AS. 00069. 06235. 001. 001.

kadısına feteva-yı şerifeyi göz önünde bulundurarak Ruha'da bir mahkeme kurulması ve davanın şer'le görülmesini kararlaştırılmıştır.⁸⁶⁸ Alay beyinin zorbalıkları dirlik sahiplerinin hükümet merkezine başvurmalarıyla engellendiği tespit edilmiştir.

3.6.5. Ruha Alay Beyi İbrahim v. Abdurrahman'ın Mütégallibelikleri

Yerel unsurlar hükümet merkezinde yetkili kişilerle yakınlık kurarak Ruha'da alay beyliklerini ele geçirmişlerdir. Ruha Alay Beyi Ahmet veled-i Bektaş, kimseye zararı olmayan, kendi işinde gücünde olan bir kişidir. Ahmet veled-i Bektaş'ın azlini gerektirir bir durumu yokken Ruha zaimlerinden İbrahim Edhem veled-i Abdurrahman, Asitane'de hevasına sahip birkaç kişiyi elde ederek onlarla iletişime geçmiş ve Ruha'da kendisinin iyi haline şahitlik eden insanlar ayarlayarak Ruha alay beyliğinden Ahmet veled-i Bektaş'ı azlettirmiş ve alay beyliği kendi üstüne berat ettirmiştir. İbrahim Edhem v. Abdurrahman alay beyi olmuş fakat kanunlara aykırı bir şekilde seferde ve hazerde hizmeti olan tımar sahipleri vefat ettiğinde tımarı başkalarına tevcih ettirmiştir. Başka kimselere çeşitli suç isnatları yaparak tımar ve zeametleri başkasına tevcih ettirmiştir. Kanun dışı insanlara suç isnat ederek insanların paralarını almıştır. İbrahim Edhem veled-i Abdurrahman insanların ekmekleri ile oynamış, Ruha'da birçok hile ve desise yapmış, ocaklı bile kendisinin şerrinden emin değildir. Rakka Valisi İbrahim Paşa bu durum karşısında bir arıza göndermiş ve eski alay beyliğın Ahmet Ağa'ya tekrar tevcih edilmesini istemiştir. Ruha ocaklıları da Ahmet Ağa'nın tekrar alay beyi olması için dilekçe yazmışlardır. Ahmet veled-i Bektaş'ın tekrar alay beyi olması için Yusuf, Osman, Feyzullah, Ali, Abdullah, Mehmet, diğer Mehmet, diğer Abdullah, diğer Yusuf, Osman, Feyzullah, Hacı, Yahya, Seyyit Mustafa, Ramazan, Ebu Bekir Mahmut, Salih, Halil Nurullah, Hasan, Süleyman, İbrahim gibi elliye yakın tımar sahibi dilekçe vermiştir. Alay beylik, 7 Şubat 1758 tarihinde İbrahim Edhem veled-i Abdurrahman'dan alınarak tekrar Ahmet veled-i Bektaş'a tevcih edilmiştir.⁸⁶⁹ Ruha Alay Beyi İbrahim Edhem v. Abdurrahman Ruha alay beyliğini entrika ile ele geçirmiştir. Ruha Alay Beyi İbrahim Edhem v. Abdurrahman alay beyliği görevini suiistimal ederek dirlik sahiplerine iftira atarak dirliklerini ellerinden alarak başkalarına vermiştir. Ruha Alay

⁸⁶⁸ BOA. A. DVNS. ŞKT. 118. 50. s.94.

⁸⁶⁹ BOA, AE. SOSM. III. 00005. 00305. 002. 001.

Beyi İbrahim Edhem v. Abdurrahman yaptığı haksızlıklar karşısında Ruhalıların talep etmeleri sonucu alay beyliğinden azledilmiştir.

Ruha sancağında Çaykuyu nahiyesinde Döğerviranı köyünde 6198 akçe tımara mutasarrıf Hüseyin veled-i Abdullah evladı olmaksızın vefat etmiştir. Vefat üzerine Miralay İbrahim Edhem'in arzıyla tımar Abdurrahman'a berat-ı şerif ile verilmiştir. Ancak eskiden alay beyi olan İbrahim Edhem tımar berat ile üzerinde değildir diye iddia etmiş, Defter-i Hakanî'ye aykırı müdahalede bulunmuş ve Abdurrahman'a tımarını zapt ettirmemiştir. Abdurrahman İstanbul'a gelerek eski Alay Beyi İbrahim Edhem'i şikâyet etmiş ve İbrahim Edhem'in tımarına müdahale etmemesi ve tımarını zapt etmesine engel olmaması için emr-i şerif talep etmiştir. Abdurrahman'ın iddiası üzerine Defterhane-i Amire'de bulunan Ruznamçe-i Hümayun Defterleri incelenmiştir. İnceleme sonrası söz konusu tımarın Abdurrahman'ın üzerinde olduğu kayıtlarda tespit edilmiştir. Bu tespit üzerine 3 Mart 1764 tarihinde Ruha kadısına bir hüküm yazılmıştır. Yazılan hüküm ile Defter-i Hakanî'de kayıtlı olan duruma göre hareket edilmesi istenmiştir.⁸⁷⁰ Ruha Alay Beyi İbrahim Edhem v. Abdurrahman kendisine berat verilen tımar sahibine bile tımarını zapt ettirmeyerek mütegalibeliğini göstermiştir.

3.6.6. Ruha Alay Beyi Ahmet'in Mütegalibelikleri

Ruha alay beyi Ahmet'in mütegalibeliği; Ruha alay beyi ve Şehr nahiyesi Beşambar köyünde 33.000 akçe zeamete mutasarrıf olan Ahmet, her tekâlif toplama zamanında emr-i şerif ve defterden fazla vergi toplamaya ve ahaliye yüklemeye çalışmasıdır. Beşambar köylüleri Ruha kadısına gelerek Alay Beyi Ahmet'i şikâyet etmişlerdir. Ahalinin şikâyetine göre alay beyi birçok kişiden yüklü miktarda akçe almıştır. Alınan paranın toplamı 25.588 kuruştur. Ruha'da sakin zuama ve erbab-ı tımar köylerinde yaşayan reaya fukarası Ruha kadısına gelmiş ve Alay Beyi Ahmet'in yaptıklarını ilâm ediver demişlerdir. Ruha kadısı bu durumu İstanbul'a bildirmiştir. Ruha kadısının mektubuna 22 Temmuz 1761 tarihinde hüküm

⁸⁷⁰ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00096.

gönderilmiştir. Hükümde Alay Beyi Ahmet'in yaptıklarının Ruha'da adalete ve kanuna uygun bir şekilde görülmesi istenmiştir.⁸⁷¹

Zeamet, düşmanı defetmek için savaşa gidenlere tayin olunan mukatele malı olup zeamet ve tımar sahipleri, zeamet ve tımarlarının olduğu yerde yaşamaları kanundur. Yukarıda da çeşitli bölümlerde ifade edildiği gibi, zeametın en azı 20.000 akçedir. 20.000 akçeden bir akçe eksik olsa buna zeamet denmez.⁸⁷² Zeamet sahipleri 5.000 akçede bir cebelü vermek zorunda idiler. Ruha'da 9 adet zeamet, 251 adet tımar vardır.⁸⁷³ Zeamet sahiplerinin sefere gitmeleri şarttır.⁸⁷⁴ Mustafa, Mehmet, Ahmet'in Ruha ve Aydın'da 52. 171 akçe zeamete tasarruf ederler. Bu kişiler zeametlerine düşen cebelüleri her sene hazine-i amireye eda ve teslim etmişler ve bu noktada kusurları yoktur. Ruha alay beyi buna rağmen bu kişilerin hisselerine, mültezimlerinden bedel ismi altında 45 kuruş almış ve mültezime de mühürlü temessük verilmiştir. Bu sebeple Mustafa, Mehmet, Ahmet dilekçe göndermişler ve alay beyinin almış olduğu ücreti geri vermeleri konusunda bir dilekçe yazmışlardır. Bu dilekçe üzerine; Hazine-i Amire'de bulunan Başmuhasebe defterlerine bakılmıştır. Bu defterde Mustafa, Mehmet, Ahmet'in Dergâh-ı Mualla çavuşu babaları Mustafa veled-i Mustafa'dan oğullarına cebelü bedeliyesi ile Ruha sancağında 60.000, Aydın sancağında 26.089 olmak üzere 86.089 akçelik tımarın kendilerine berat ile tevcih olduğu tespit edilmiştir. Divan'dan gönderilen yazıda bu tür eyaletlerde bedel isteği şartlara aykırı bir durumdur. Zira bu kişiler zaten zeametlerinin gereği olarak cebelü veren insanlardır. Bu nedenle Ruha alay beyinin bu kişilerden aldığı bedeliye ücretinin Ruha Mahkemesi aracılığı ile geri verilmesi 27 Kasım 1784 tarihinde emr-i şerif ile kararlaştırılmıştır.⁸⁷⁵ Ruha alay beyinin fazla para kazanma hırsıyla dirlik sahiplerini mağdur etmesi mütegalibeliklidir. Mütegalibelerin bu tarz gayrimeşru askerî sınıf mensuplarını mağdur etmeleri askerî sınıf mensuplarının hükümet merkezine başvurmalarıyla bertaraf edilmiştir.

⁸⁷¹ BOA. A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00082.

⁸⁷² Aynî Ali, *Kavânî Risâlesi*, 62, 63, 70.

⁸⁷³ Aynî Ali, *Kavânî Risâlesi*, 56.

⁸⁷⁴ Sofyalı Ali Çavuş, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, 59.

⁸⁷⁵ BOA, AE. SABH. I. 248. 16557.

3.7. Ehl-i Örfün Mütégallibelikleri

Ehl-i Örf genel itibarıyla kul kökenli, Enderun mektebinden yetişen sipahîlikten başlayarak sadrazamlığa kadar yükselebilen bir sınıftır.⁸⁷⁶ Ehl-i örf, sınıftan ulema sınıfı hariç tüm muharip gücü olan kesimler anlaşılmaktadır. Ehl-i örfün eyalet ve sancaklarda görev yapan tüm idarecileri kapsadığı⁸⁷⁷ şeklindeki anlayıp yanlıştır. Ehl-i örf ibaresinden muharip sınıf içerisindeki askerî taifesinin anlaşılması daha doğru bir yaklaşımdır. Arşiv belgelerinde mütégallibelerin ehl-i örfte istinat ettikleri ya da ehl-i örfün bizzat mütégallibel hareketler içerisinde olduğunu gösterir çok sayıda belge bulunmaktadır.

Ruha'da Ehl-i örf taifesi içerisinde olup ahaliye zulmetmiş birçok sınıf vardır. Ehl-i Örf şeklinde adlandırılan bu sınıf içerisinde Ruha'da görev yapan yeniçeriler, kale muhafızları da zaman zaman mütégallibel faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Ehl-i örf taifesi içerisinde yer alan, isimleri arşiv belgesinde açıkça yer alan yeniçeri ve serdarları ve kale dizdarlarının mütégallibeliklerini ortaya koymadan önce belgelerde açıkça ehl-i örf ibaresi ile nitelenen bazı mütégallibel hareketleri burada ortaya koymak uygun olacaktır.

Köhliyanlı Aşireti'nden Hasan, Osman ve ismi şikâyet defterine geçirilmemiş bazı kişilerin ehl-i örf ile iş birliği yapması bazı aşiret mensuplarının mağduriyetlerine sebep olmuştur.⁸⁷⁸ Rakka'ya iskân edilen Kürt taifesinden Osman, Osman'ın kardeşi İbrahim, Ali b. Veli, Osman, Davud ve bazı eşkıyanın Siverek kazası ahalisinin emval, eşya ve erzaklarını zorla almaları da ehl-i örfte dayanılarak yapılmıştır.⁸⁷⁹ Ehl-i örf taifesinin fazla para kazanmak amacıyla Ruha'da bir seyyiti sıkıştırması,⁸⁸⁰ Ruha'da vergi toplamakla görevli Ermeni'nin Şavin kabilesinden fazla para almaya çalışması,⁸⁸¹ Kantara ve Cemceme köyleri ahalisine fazla vergi toplamakla zulmedilmesi,⁸⁸² Ruha mütégallibelerinin fukarayı baskı altında tutup

⁸⁷⁶ Mehmet İpşirli, "Ehl-i Örf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 10/519.

⁸⁷⁷ Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*, 43.

⁸⁷⁸ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 46. 86. s. 170.

⁸⁷⁹ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 55. 211. s.419.

⁸⁸⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 72. 224. s.452.

⁸⁸¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 101. 44. s. 83.

⁸⁸² BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00094.

ezmeleri,⁸⁸³ Ruha kazası Kürek köyü sakinlerinden Osman Ağa'nın oğulları Mehmet ve Mustafa ehl-i örf ile yekdil ve ittifak halinde bulunmuşlar ve sâdat-ı kirâmdan Seyyit El- Hac Hüseyin'in parasını gasp edilmesi,⁸⁸⁴ ehl-i örf'e dayanılarak yapılan mütegalibeliklerdir.

Yukarıdaki paragrafta içerisinde ehl-i örf ibaresi geçen mütegalibelik örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ruha'da yalamış olan mütegalibelerin bazılarının reayaya yapmış oldukları zorbalıkların çoğunu ehl-i örf'e dayanarak yaptıkları yukarıdaki paragrafta verilen örneklerden anlamak mümkündür.

Ruha'da görev yapan ehl-i örf taifesinden olan yeniçeriler ve yeniçeri serdarları, Kale dizdarları da mütegalibelik işlerin içerisinde olmuşlardır. Bu kısımda mütegalibelik işlerin içerisinde yer alan Ruha yeniçeri serdarları ve kale dizdarları açıklanacaktır. Mütegalibelik hareket içerisinde yer alan ehl-i örf taifesinden Ruha yeniçeri serdarları ile ilgili bilgi mütegalibelik olayları açıklamadan önce yeniçeriler ve yeniçeri serdarları ile ilgili bilgi vermek uygun olacaktır.

3.7.1. Ruha Yeniçeri Serdarları ve Mütegalibelikleri

Bir sancakta, yeniçeri serdarlığı önemli bir görevdir. Yeniçeriler bugüne kadar dine hizmet etmiş, devlete tam bir sadakat ile ve tüm güçleri ile çalışmış gaza ve cihatlara katılmışlar ve birçok sağlam kale ve yüksek kalelerin alınmasında gayret sarf etmişler ve padişahın rızasını kazanmışlardır. Yeniçeriler, suç işlediklerinde; yakalanmaları, hapis edilmeleri ve tedipleri gerektiği zaman, zabıt tayin olunan serdarları marifeti ile yapılmıştır. Yeniçerilerin nizamları bozulmuştur. Bu nedenle yeniçerilerin yakalanması, hapsedilmesi, tedipleri; valiler, mütesellimler, voyvodalar, ehl-i örf tarafından yapılmaya başlanmıştır. Yeniçerilerin disiplinden uzak hareketleri, zorbalık, gasp ve ırza tecavüz gibi olaylar münferit hadise olmaktan çıkmış, âdeta günlük hayat ile bütünleşmiştir.⁸⁸⁵

Yeniçeriler zulüm yaptıkları gibi kendileri de sancaklarda zaman zaman zulme maruz kalmışlardır. Bazı kişiler, zümreler, yeniçerilere tegallüp ederek onları zincire vurmuş hapsedmiş ve yeniçerileri cezalandırmışlardır. Yeniçerilerin

⁸⁸³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 114. 234. s. 447.

⁸⁸⁴ A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00093.

⁸⁸⁵ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi Târih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni Tahlîl ve Tenkidli Metin I*, ed. Mehmet Ali Beyhan (Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 1/XXIII.

cezalandırılmasında yeniçeri serdarını işe karıştırmamışlardır. Yeniçerilerin cezalandırılmaları serdarlar marifeti ile olduğu daha önce gönderilen emr-i al-i şan ile bildirilmiştir. Fakat yeniçeri taifesi kanuna ve emr-i hümayuna aykırı bir şekilde serdarları tarafından değil vali, mütesellim, voyvoda, ehl-i örf taifesi tarafından yakalanmış, hapsedilmiş, zincire vurulmuş ve cezalandırılmıştır. Bu durumdan rahatsızlık duyan Dergâh-ı Âlî yeniçerisi Vezir Yusuf Paşa rahatsızlığını kadiya mektupla bildirmiştir. Yusuf Paşa'nın mektubuna binaen 22 Eylül 1711 tarihinde Ruha kadısı ve Birecik kadısına yazılan hükümde, sefere gider askeri taifenin kanuna aykırı bir şekilde başka kimseye dahl ve taarruz, rencide ettirilmemesi istenmiştir. Hükümde ayrıca kanuna ve şariat ile yeniçerilerinin cezalandırılması, yakalanması, hapse atılması gerekir ise bunun serdarları tarafından kanun-ı kadime uygun bir şekilde yapılması istenmiştir. Ruha ve Birecik kadılarına bir uyarı yapılmış ve onlardan yeniçerilerin yakalanması, hapse atılması, cezalandırılmalarının başkaları tarafından yapılmasına göz yummamaları emri verilmiştir.⁸⁸⁶ Gerçekten de Kilis Voyvodası Selim Ağa, Kilis Yeniçeri Serdarı Ömer'i hapse attırmış ve ona eziyet etmiştir.⁸⁸⁷

Ruha'da göçer taifesinden, yeniçeri zümresinden Recep Ağa ve arkadaşları, İhvan Dervişlerine büyük haksızlık ve zulüm yapmışlardır. Şöyle ki Ruha'da Pınarbaşı'nda Keçeciler Çarşısı'nda yedi bab oda vakfedilmiştir. Vâkıf, bu odaları ihvanlar bu odalarda sakin olalar diye şart koşturmuştur. Ancak Yeniçeri Recep ve arkadaşları ihvanların kaldığı bu odaları zorla, baskı ile sindirerek ele geçirmişlerdir. Bu durum vâkıfın şartına aykırı bir durumdur. Recep ve arkadaşlarının tegallüben bu odaları ihvandandır almaları üzerine ihvan-ı dervişandan olan El-Hac Mehmet, Hacı Bedir, Hacı Abdurrahman ve El-Hac Mehmet ve isimleri belli diğer dervişan İstanbul'a gitmiş ve yeniçeri Receb'i şikâyet ederek vâkıfın şartına aykırı iş yapıldığını ve bu durumun şer'le görülerek haklarının verilmesini istemişlerdir. Rakka valisi ve Ruha kadısına 5 Kasım 1783 tarihinde bu durumun şer'le görülmesi yönünde hüküm gönderilmiştir.⁸⁸⁸

⁸⁸⁶ BOA, A. DVNS. MHM. d. 00119. 00019.

⁸⁸⁷ BOA, A. DVNS. AHK. d. 00024. 00037.

⁸⁸⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 00025. 00018.

3.7.1.1. Ruha Yeniçeri Serdarı Maruf'un Müttegallibelikleri

Ruha'da yeniçeri serdarları, yaptıkları müttegallibeliklerle tanınmıştır. Ruha'da yeniçeri serdarı olan Maruf şaki, fitne ve fesat çıkartan bir kişidir. Yeniçeri Serdarı Maruf, müttegallibeden bazı kişilere güvenerek yeniçeri serdarlığına atanan kişilere serdarlığı vermemiş ve teslim etmemiştir. Bu durum Maruf'un itaat etmediğini, fesat ve fitne çıkardığını göstermiştir. Bu sebeple Ruha kadısına hitaben yazılan hüküm Maruf'un yakalanmasına ve Mardin Kalesi'ne gönderilmesine hükmetmiştir. Maruf'un yakalanmasına Ruha'ya Yeniçeri Serdarı olarak atanan Abdurrahman'ın da yardım etmesi hükümde yer almıştır. 16 Kasım 1716 tarihinde aynı evrakta Mardin Kalesi dizdarından, Maruf'u Mardin Kalesi'ne hapsetmesi ve kalebend olduğunu arz etmesi istenmiştir.⁸⁸⁹ Bazı Ruha yeniçeri serdarının müttegallibe ile iş tutması not edilmesi gereken bir bilgidir. Ruha yeniçeri serdarının azledilmesine rağmen müttegallibeye güvenerek görevi teslim etmemesi, devletin kararlarına; karşı durma ve itaat dairesinden çıkmak şeklinde yorumlanması yanlış olmaz.

Ruha'da yeniçeri serdarları ve yeniçeriler zaman zaman bulundukları konuma güvenerek haksızlıklar yapmışlardır. Aynı şekilde yeniçeriler ve serdarları da zaman zaman bir validen, kale dizdarından zulüm ve haksızlık görmüştür.

3.7.1.2. Ruha Yeniçeri Serdarı İnce Bıçak Mehmet'in Müttegallibelikleri

Ruha'da geçmişte yeniçeri serdarı olan İnce Bıçak Mehmet isimli kişi ehl-i örf ile iş birliği yaparak Ruha'da sâdât-ı kirâmdan Seyyit Maruf adlı kişinin evini basmış ve cebren, haksız yere 230 kuruş akçesini ve sair malını gasbetmiş ve Seyyit Maruf'un karısını da korkutmuş ve karısına da baskı yapmıştır. Oysa Seyyit Maruf'un ödemesi gereken şer'an bir vergi borcu bulunmamasına rağmen bu olayın olması üzerine Seyyit Maruf İstanbul'a bizzat giderek İnce Bıçak Mehmet'ten şikâyetle bulunmuş ve hükm-i hümayun verilmesini istemiştir. Bu talep üzerine 16 Eylül 1726 tarihinde Rakka valisinden ve Ruha kadısından bu durumun Ruha'da kanun ve şeriata uygun görülmesi istenmiştir.⁸⁹⁰ Yeniçeri serdarının zorbalık yaparak seyyit olan bir reayanın evini basması kendisine verilen görevi zorbalıkla kullanmasıdır. Reayanın

⁸⁸⁹ BOA, A. DVNS. MHM. d. 00115. 00088.

⁸⁹⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 111. 10. s.16.

asayiş ve emniyetinden sorumlu olanların reayanın asayiş ve emniyetini ihlal etmeleri doğru olmamıştır.

3.7.1.3. Ruha Yeniçeri Serdarı Mustafa'nın Mütegalibelikleri

Ruha'nın âyan, ulema, sulehası Yeniçeri Serdarı Mustafa'dan memnundur. Ancak, şikâyet defterine ismi geçirilmeyen Ruha'nın eski Yeniçeri serdarı mütegalibenden, zalemeden ve fukaraya kötülük yapmak sürekli bir âdetidir. Eski yeniçeri serdarı hevasına tabi fesatçılarla birlik olarak Ruha Yeniçeri Serdarı Mustafa'yı ehl-i örfe jurnallemiş ve ondan belirli miktarda parasını zorla almış ve Mustafa'yı hapsedirmiştir. Mustafa şeyhulislamdan feteva-yı şerife alır ve İstanbul'a şikâyetinde bulunur. Bu şikâyet ile 9 Ocak 1730 tarihinde Rakka beylerbeyi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Hüküm Ruha Yeniçeri serdarı Mustafa'nın elindeki feteva-yı şerife göre şeriata uygun görülmesini âmirdir.⁸⁹¹ Belgede de ifade edildiği gibi ismi belirtilmeyen yeniçeri serdarı mütegalibedendir. Mütegalibe olan eski yeniçeri serdarı askerî sınıfa da reayaya da zulmetmiştir.

3.7.2. Ruha Kale Dizdarlarının Mütegalibelikleri

Ruha'da mütegalibelik yapan ehl-i örf taifesi içerisinde Ruha kale dizdarları da bulunuyordu. Kale dizdarlığı taşrada önemli görevlerdendir. Zira bir şehrin muhafazası, kaleler marifeti ile yapılmıştır. İç karışıklık zamanlarında şehirdeki kaleler, sadece dış düşmana değil aynı zamanda isyan çıkartan şehirdeki isyancılardan korunmak için de önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Kaleler aynı zamanda hapishane fonksiyonu gören mekânlardır. Bu nedenle kaleler cezaevi mesabesinde. Ancak kalelerde bulunan tutuklular her zaman suçlu, hukuksuz kişiler değildir. Ruha'da güçlü bir vali ya da nüfuzlu bir mütegalibe ya da bir kale dizdarı zaman zaman suç ve günahı olmayan masum vatandaşların hapishanede yatmalarına da yol açmışlardır. Söz gelimi Yusuf Paşa, Ruha Müftüsü Yekdice Abdullah'ı Ruha Kalesi'nde hapse attırmıştır. Ruha Kalesi dizdarı ise bu duruma göz

⁸⁹¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 124. 115. s.225.

yummuştur. Yekdide Abdullah'ın hapisten çıkartılması için gönderilen 16 Temmuz 1710 tarihindeki hüküm, Ruha kadısı ile birlikte Ruha Kalesi dizdarına yazılmıştır.⁸⁹²

Kale dizdarları, hapse giren kişiden sorumlu tutulmuşlardır. Yeniçeriler kısmında belirtildiği gibi Ruha Yeniçeri Serdari Maruf, serdarlıktan azledildiğinde Ruha kadısından, onun Ruha'nın yeni serdari tarafından Mardin Kalesi'ne gönderilmesi istenmiştir. Mardin Kalesi dizdarından ise Maruf'un kalebent yapılması ve Mardin Kalesi'nde tutulduğunu bildirmesi istenmiştir.⁸⁹³

3.7.2.1. Ruha Kalesi Dizdarı Ömer'in Müttegallibelikleri

Rakka Kalesi Dizdarı Ömer müttegallibedendir. Rakka Kalesi Dizdarı Ömer, Hacı İbrahim ve Yusuf isimli kişilerin bir bab değirmenine akan suyu kesmiş ve suyun bentlerini bozmuştur. Ömer, kanuna aykırı bir şekilde kestiği değirmenin suyunu kendi tarlasına akıtmıştır. Ömer'in bu yaptığı değirmenin atıl kalmasına ve işlememesine yol açmıştır. Hacı İbrahim, Yusuf, Ömer'i şikâyet için bizzat İstanbul'a giderler. Hacı İbrahim, Yusuf, Ömer'in değirmenleri ile ilgili konularda faaliyetlerinin yasaklanması ve kanuna aykırı baskısının sonlandırılması için emr-i şerif talebinde bulunurlar. Bu talep 22 Şubat 1726 tarihinde Ömer'e bu durumun tembih olunması için Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır.⁸⁹⁴

Rakka Dizdarı Ömer'in müdahale ettiği olay yalnızca yukarıdaki olay ile sınırlı değildir. El-Hac İbrahim Arabî, Ruha'da İbrahimiye Medresesi Evkafı'na bağlı olarak, Rakka yakınlarında Cülap Nehri üzerine bir değirmen bina ettirmiştir. Bu değirmene kimsenin karışmaya hakkı yokken belgenin tabiri ile cebabireden Rakka Dizdarı Ömer ve Mehmet El-Rebab ve diğer bir kısım kişiler kanuna aykırı olarak bu değirmene müdahale etmişlerdir. El-Hac İbrahim Arabi bir dilekçe ile bu kişilerin müdahale ve karışmalarının men edilmesi için emr-i şerif talebinde bulunur. Bu talep üzerine Rakka valisi ve Ruha kadısına 6 Eylül 1716 tarihinde bu olayın Ruha'da şeriata uygun adil bir şekilde görülmesi istenmiştir.⁸⁹⁵ Cebabire olarak nitelenen

⁸⁹² BOA, A. DVNS. MHM. d. 0017.00012.

⁸⁹³ BOA, A. DVNS. MHM. d. 00115. 00088.

⁸⁹⁴ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 104. 29. s. 28.

⁸⁹⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 109. 216. s. 426.

Ömer'in Cülap Suyu üzerindeki değirmene müdahalesi O'nun Ruha'da sürekli tegallüp hareketlerine kalkıştığını gösterir.

Askerî sınıftan olan Ömer'in mütegalibelik yaparak reyanın değirmenini işlevsiz bırakması doğru olmamıştır. Değirmen sahipleri kale dizdarıyla yaşadıkları sorunu Ruha'da çözememişlerdir. Sorunun Ruha'da çözülmemesinin muhtemel sebebinin kale dizdarı Ömer'in dizdarlığı sebebiyle nüfuzunun olmasından kaynaklandığını düşünüyoruz. Tabi bunun sebebi farklı da olabilir. Değirmenciler mağduriyetlerini mütegalibe Kale Dizdarı Ömer'i şikâyet ederek giderebilmişlerdir.

Ömer'den şikâyetçi olanlar arasında İlmanlı Aşireti de vardır. Bu aşirete mensup insanlar kendi hallerinde iken ve üzerlerine bir vergi düşmez iken zalemeden Ömer ehl-i örfe de güvenerek kanuna aykırı bir şekilde bu aşireti gammazlamış ve onlardan 120 kuruşlarını almıştır. Cemaat mensupları İstanbul'a dilekçe yazar ve Ömer'in aldığı paraları geri vermesi için hüküm ricasında bulunurlar. Rakka valisi ve Ruha kadısına 6 Haziran 1729 tarihinde şeriat ve adalet üzere görülmesi için hüküm yazılmıştır.⁸⁹⁶ Ömer bir belgede cebabire olarak nitelenirken başka bir belgede zaleme olarak tavsif edilmiştir. Ömer'in ehl-i örfle işbirliği yaparak İlmanlı Aşireti'nden cebren para alması O'nun bulunduğu konumu suiistimal ettiğini gösterir.

Ruha'da görevli kale dizdarları kendi görevleri dışında Ruha'nın genel gidişatına ve işleyişine müdahil olmuşlardır. Kale dizdarları, bir suyun üzerine değirmen yapılmasında ya da kanuni bir şekilde inşa edilmiş bir değirmene karışmakta bir beis görmemişlerdir. Böylelikle baktığımızda askerî sınıf Ruha'nın gündelik hayatına pozitif ya da negatif yönde katkılar sunmuşlardır.

3.8. Ruha Bürokrasisindeki Diğer Mütegalibeler

Buraya kadar Ruha'da mütegalibel eylemler içerisinde bulunanları kimler olduğunu ve mütegalibeliklerini hangi alanlarda yapmış olduklarını inceledik. Bu kısımda yukarıda açıklanan mütegalibe gruplarına girmeyen Ruha bürokrasisi içerisinde bulunan diğer mütegalibelerin kimler olduğunu aşağıda inceleyeceğiz.

⁸⁹⁶ BOA, DVNS, ŞKT, d. 117. 403. s. 803.

Ruha'da bazı mübaşirler de halka zulmederek mütegalibel hareketlerde bulunmuşlardır. Mübaşirler, zaman zaman ahalinin parasını almış ve ahaliye zulmetmişlerdir. Ruha'da sakin Delizade Ebu Bekir Ağa, mübaşir tayin olunmuş fakat kanuna aykırı bir şekilde zorla reaya fukarasının 300 kuruşunu almış, reayaya fazla baskı yapmış ve reaya perakende ve perişan olmuştur. Dergâh-ı Âlî müteferrikalarından Ebu Bekir bu durumu bildirmiştir. Delizade Ebu Bekir Ağa'nın reayadan almış olduğu paranın geri verilmesi için Dergâh-ı Âlî müteferrikalarından Ebu Bekir dilekçe yazmış ve dilekçesinde bu konu hakkında hükm-i hümayun talebinde bulunmuştur. 7 Ağustos 1727 tarihinde Delizade Ebu Bekir Ağa'nın reaya fukarasından aldıklarının geri verilmesine hükmedilmiştir.⁸⁹⁷ Ruha'da mübaşirliğe tayin olunan Delizade Ebu Bekir Ağa'nın reayaya yaptığı baskılar, reayayı perişan etmiştir. Yukarıdaki belge Ruha'da bazı mübaşirlerin mütegalibelik yaptığını göstermesi açısından önemlidir.

Ruha'da bulunan Bektaş ve Çeribaşı İvaz Mehmet isimli bir tımarlının tımarında bulunan köy reayasını tahrik etmişler. Reayayı kışkırtmışlar, reayanın fesata yönelmesi için çalışmışlardır. Üstelik Bektaş ve Çeribaşı İvaz Mehmet'in reayayı tahriki sürekli olarak yaptıkları bir durum olmuş ve âdet haline gelmiştir. Bektaş ve Çeribaşı İvaz Mehmet ahaliyi şer'-i şeriften menetmeye çalışmıştır. Mehmet, İstanbul'a giderek bu iki kişiden şikâyetçi olmuştur. Bu kişilerin kalebent olmaları için hükm-i hümayun talebinde bulunmuştur. Mehmet'in şikâyeti üzerine 2 Ekim 1729 tarihinde Ruha kadısına bu iki kişinin bu şekilde devam ederler ise kalebend olmaları için ilam yazılması yoluna gidileceğine hükmedilmiştir.⁸⁹⁸ Bektaş ve İvaz'ın reayayı sürekli fesada yöneltmeye çalışmaları bu kişilerin Ruha'da karışıklık çıkartmak istediklerini göstermektedir. Ancak bu iki mütegalibe ile ilgili bu ana kadar arşivde sadece bir belge bulunabilmiştir. Ruha'da karışıklık çıkartmak isteyenler Bektaş ve İvaz ile sınırlı değildir.

⁸⁹⁷ BOA, A. DVNS. MHM. d. 113. 280. s.556.

⁸⁹⁸ BOA, A. DVNS. MHM. d. 122. 165. s. 330.

3.9. Ruha'da Sahte Belgelerle Yapılan Müttegallibelikler

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda savaşlar fazlaşmış, savaşa gidenler azalmakla birlikte dirliklere kaydolanlar fazlaşmış, ekonomik koşullar ağırlaşmış, parada sahtecilik yoğunlaşmıştır. Ekonominin kötüye gidişi, enflasyonun nisbî artışı, Osmanlı Devleti'nin merkezinde hissedildiği gibi taşrada a hissedilmiştir. 18. yüzyılda Ruha'da çeşitli sebeplerle ekonominin kötüye gitmesi belgede sahteciliği arttırmıştır. Reayanın ekonomik durumunun iyi olmaması Ruha'da ahlakî noktada bazı kişileri belgede sahteciliğe yöneltmiştir. Keçezizade Mehmet bu dönemi *"...Nâssın maâdini olmadığında ya biri birine gadr veyahud dolandırma veyahut sirkat, satdıkları şeylere zam ederek âhvâl-i âlem diğergûn olub..."* şeklinde anlatmıştır.⁸⁹⁹

XVIII. yy.da Ruha'da sahte belgelerle Ruha reayasından bazı kişiler mağdur edilmişlerdir. Rakka (Ruha) beylerbeyliği yapan Firuz Paşa da bu mağduriyetten nasibini almıştır.⁹⁰⁰ Firuz Paşa valiliği döneminde verdiği beyazın⁹⁰¹ cezasını çekmiştir. Yukarıda da anlatıldığı gibi Firuz Paşa, valiliği sırasında kethüdalığını yapan Mehmet Sadık'a beyaz vermiş ve Mehmet Sadık Firuz Paşa'nın imzasını taşıyan boş kâğıtları Firuz Paşa azledildikten sonra iade etmemiş ve boş kâğıtları art niyetli olarak kendine menfaat sağlamak için doldurmuştur.⁹⁰²

Ruha'da hakkı olmadığı halde seyyitlik iddiasında bulunanlar sahte seyyitlik belgesi düzenlemiştir. Yukarıda açıklandığı gibi bu kişilerden biri Şeyh Ali'dir ki mahkemede ispat-ı siyadet edememiştir.⁹⁰³ Nakibü'l-eşraf el-Seyyit Mahmut, seyyit olmayan kişilerin seyyit olarak kaydedilmemesi için mücadele etmiştir. Es-Seyyit Mahmut sahte seyyitlerin tespiti ve sahte seyyitlerin önüne geçilmesi için 2 Haziran 1733 tarihinde, Ruha nakibü'l-eşraf kaymakamına uyarı niteliğinde yazı göndermiştir. Bu yazıda, nakibü'l-eşraf, Ruha nakibü'l-eşraf kaymakamına, Ruha'da kimseye seyyitlik belgesi vermemesini ve sahte seyyitlerin kendisine bildirilmesini

⁸⁹⁹ İzzet Keçecizade Mehmed Molla, *Layih-i İzzet Molla* (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Arşivi (Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu)), 10.

⁹⁰⁰ Bu konu ile ilgili geniş ilgi için bkz. 2.3. Firuz Paşa'nın Müttegallibelikleri.

⁹⁰¹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Buyruldu", *TDV. İslam Andiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 6/479.

⁹⁰² BOA. C. ADL. 88. 5294.

⁹⁰³ BOA, A. DVNS. MHM. d. 79. 254. Hüküm no:1281, S.501.

istemiştir.⁹⁰⁴ Nakibü'l-eşrafın Ruha nakibü'l-eşraf kaymakamına hiç kimseye seyyitlik belgesi verdirtmemesi ve sahte seyyitlerin kendisine bildirilmesi talebi Ruha'da sahte seyyitlik ya da başka bir ifade ile mütesseyyitlerin olmasıdır. Seyyit olmadığı halde seyyitlik iddiasında olanların böyle bir yola başvurma sebepleri devletin seyyitlere tanıdığı muafiyetlerdir.⁹⁰⁵ Kendilerini bazı vergilerden muaf kılmak amacıyla sahte seyyitlik belgesi düzenleyenler reayanın üzerine hane-i avarızı fazladan bildirmek suretiyle kamusal bir hakka girmişlerdir.

Yeniçerilik Ruha ölçeğinde itibarlı bir meslek ve uğraşı idi. Yeniçeri olanların ahali indinde yaptıkları görev ve görevin nüfuzu nedeni ile değeri vardı. Ruha'da İnadlu cemaatından bazıları sefer eşer askeri taifeden değiller iken yeniçeri olduklarını iddia etmişlerdir. Aslında bu durum kişilerin kendilerine bir iktidar alanı açma çabasından başka bir şey değildir. İnadlu cemaatından bazıları da ellerinde berat yok iken biz ehl-i tımar olduk diyerek bazıları da biz askeri taifesinin torunlarındınız diyerek raiyyet rüsumu vermemişlerdir. Havass-ı Hümayundan ber vech-i malikâne İnadlu cemaati mukataası elinde olan Ahmet İnadlu cemaatinin böyle bir mazeret sürerek raiyyet rüsumu vermemesinden dolayı zarara girmiştir. Ahmet İstanbul'a gelerek durumu şikâyet etmiş ve sahte yeniçeri ve tımarlıların raiyyet rüsumunu vermeleri için hüküm-i hümayun istemiştir. Bu istek üzerine 22 Şubat 1707 tarihinde Rakka valisi ve kadısına hüküm gönderilmiştir. Gönderilen hükümde Ahmet'in ber vech-i malikâne mutasarrıf olduğu yerlerde kayıtlara ve deftere göre iş ve işlemlerin yürütülmesinin sağlanması istenmiştir.⁹⁰⁶ İnadlu cemaati mensuplarının bazı vergilerden muaf olmak için kimisinin yeniçeri, kimisinin tımar sahibi kimisinin askerî taifeden olduklarını iddia etmeleri doğru bir yaklaşım değildir. Bu iddialarıyla avarız türü vergilerden kurtulurken kendilerinden alınmayan avarız vergisi diğer hanelere yüklenmiştir ki bu durumda diğer aşiret mensuplarına büyük bir haksızlık yapıldığı şüphesizdir.

Ruha'da sakın Bedir ve kardeşi bir sahte berat düzenlemiş, beratı Rakka Valisi Osman Paşa'ya vererek 1200 akçe tımara mutasarrıf Müslüm'ün tımarından şer'-i şerife aykırı ve haksız yere 400 kuruşunu almış ve Müslüm'ü zarara

⁹⁰⁴ BOA, A. DVNS. MHM. d. 79. 254. Hüküm no: 1281, S. 501.

⁹⁰⁵ Bu konu hakkında bkz. 4.1. İmtiyazlarından Dolayı Seyyitlere Yapılan Müttegallibelikler.

⁹⁰⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 47. 12. s. 21.

uğratmışlardır. Müslüm bu durumu şikâyet için İstanbul'a gitmiş ve emr-i şerif talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine Rakka valisi ve Ruha kadısına Müslüm'ün davasının şeriata uygun ve adil bir şekilde görülmesi talimatı verilmiştir.⁹⁰⁷ Düzenlenen sahte berat bir tımar erbabının gelirinin düşmesine ve tımarlının mağdur olmasına sebebiyet vermiştir. Sahte belge (berat) düzenlemek masum bir durummuş gibi gözükse de sahte belge, kamuyu ve dolayısıyla reayayı zarara sokan bir durumdur Düzenlenen sahte belge (berat) bir tımara ilişkin olduğunda kişiler bu sahtecilikten doğrudan etkilenmişlerdir. Sahtecilik yapanlar sahtecilikleriyle kendilerine çıkar sağlarken bazı kişileri ya da kamuyu zarara uğratmışlardır.

3.10. Borcunu vermemek Yapılan Mütégallibelikler

Ruha'da yaygın bir mütégallibelik alanı da aldığı borcu geri ödemeyerek borç vereni zarara uğratmak ve hatta borç verene tehditle şantaj yapmaktır. Ruha'da pembeci esnafından Şaban ve bazı kişilerin Germüş köyünde yaşayan zimmî Asador'a borçları vardır. Bu kişiler, Asador'a borçlarını eda etmemiş ve Asador'u hapis ile tehdit etmişlerdir. Asador üstünde baskı kurmuşlardır. Asador İstanbul'a gitmiş ve kanuna aykırı bir şekilde kendisine baskı yapılmasını, hapis tehdidi ile korkutulmasının engellenmesi ve alacaklarının tahsil edilmesi için emr-i şerif talep etmiştir. Bu talep üzerine 25 Mart 1752 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile Asador'un davasının adalete uygun olarak görülmesi istenmiştir.⁹⁰⁸ Borç sahibi aldığı borcu vermediği gibi alacaklısını tehdit etmesi alacaklıyı sindirmeye, korkutmaya yönelik bir tutum olması gerek. Borç veren Asador ise muhtemelen ribahor denilen ve reayaya faizle borç veren bir kişiliktir. Asador'un Ruha halkına faizle borç verdiği düşüncesinin bilgiye dönüşmesi aşağıdaki paragrafta görüleceği üzere Asador'un borç verdiği kişilerin fazla oluşundan kaynaklıdır.

Germüş köyü zimmisinden olan Asador kendi köyünden olanlara da borç para vermiştir. Kocabaşılık iddiasında olan Karabet ve Avanis isimli zimmîler Asador ve Dimitri isimli kişilerin paralarını kendi işlerine harcama sözü vererek almışlar fakat

⁹⁰⁷ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 73. 282. s. 557.

⁹⁰⁸ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00045.

aldıkları parayı yemiş içmiş ve zayı etmişlerdir. Asador ve Dimitri İstanbul'a gitmiş, kanuna aykırı alınan paralarının geri verilmesi ve teaddi ettirilmemesi için emr-i şerif talep etmiştir. 25 Mart 1752 tarihinde Rakka valisi ve kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile Asador ve Dimitri'nin paralarının alınması için davanın Ruha'da adalet ile görülmesi istenmiştir.⁹⁰⁹ Görüldüğü gibi Asador insanlara borç para vermiş ancak verdiği parayı geri insanlardan alamamıştır. Asador verdiği paraları alacaklılarından alabilmek için İstanbul'a giderek hüküm yazdırmıştır. Bu da gösteriyor ki mağdurlar adalet bir haksızlığa uğradıklarında adalet mekanizmalarını kullanarak haklarını alma kanallarını kullanıyorlardı.

XVIII. yy.da Ruha'da bazı Ruha (Rakka) valileri, mütesellimleri, vali kethüdaları, bazı ehl-i örf ve ulema sınıfının reayayı tegallüben baskı altında tuttuğu, borç verenlerin mağdur olduğu, sahte belgeler düzenleyerek kamunun ve kişilerin zarara uğratıldıkları zaman dilimleri olmuştur. Bu tarz mütegalibeliklerde mağdur olanlar hak arama yollarını kullanarak haklarını almaya çalışmışlardır.

⁹⁰⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00045.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMTİYAZLI ZÜMRELERİN MARUZ KALDIKLARI MÜTEGALLİBE HAREKETLERİ

Ruha toplum yapısı ve Ruha'daki toplulukların hareket ve siyasetlerinin anlaşılabilmesi, anlamlandırılması ve Ruha'ya katma değerlerinin anlaşılabilmesi için Ruha'da yaşayan toplumun tüm paydaşlarının hareket, faaliyet ve konumlarının bilinmesi gerekir. Ruha'da imam, müezzin, hatip, kadı, naip, şeyh ve zümrelerinin Ruha'da hareket ve siyaset tarzları; Ruha'nın dinî, sosyal, siyasi, idari ve adli hayatını etkilemiştir. Bu nedenle Ruha'da seyyitlerin hareket ve siyaset tarzının incelendiği gibi bu kesimlerinin de incelenmesi; dönemin Ruha siyaset, idare, din ve yargı hayatındaki önemli aktör ve unsurları ortaya çıkartacaktır.

Osmanlı Devleti bir kısım reayasının çeşitli zümrelerine, kesimlerine, çalıştıkları yere, bulundukları konuma ve Hz. Muhammet'in torunlarından olanlara bir takım vergisel ayrıcalıklar tanımıştır. Ruha'da bu şekilde tespit edebildiğimiz vergisel ayrıcalıkları olanlar; seyyitler, imam-hatipler, müderrisler, talebeler, türbedarlar, ferraşlar, azap ve sipahlar, hasta, sakat, yaşlılar, merkez memuru olup Ruha'da dirliği, malikânesi olan Divan-ı Hümayun kâtipleridir.

Ruha'da vergisel ayrıcalığı olanlar hane-i avarız, raiyyet rüsumu gibi vergileri vermezlerdi. Hane-i avarız vergisi bir köydeki, mahalledeki hane sayısına göre verildiği için bir kişinin vergiden muaf olması o mahalle ya da köyde yaşayan tüm hane halkının vergisini yükseltici bir özelliği sahiptir. İşte bu sebeple Ruha'da reayadan bazı kişiler vergisel muafiyeti olanların da kendileri ile birlikte vergi vermesini istemişler ve bu kişilerin üzerinde bu sebeple baskı kurmuşlardır. XVIII. yy. Ruhası'nda imtiyazlarından dolayı zorbalık ve baskılara maruz kalmış bu grupları incelemeye başlayalım.

4.1. Ruha'da Seyyitlerin Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler

Osmanlı Devleti'nin egemenliğinin geniş bir coğrafî alana yayılması sosyolojik, kültürel ve etnik çeşitliliği de beraberinde getirmiştir. Bu çeşitlilik ve zenginlikten bir tanesi Hz. Muhammed'in soyundan gelen kişiler ve onlara tanınmış

olan ayrıcalıklardır. Osmanlı Devleti, seyyit olarak adlandırılan ve İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in soyundan gelen kızı Hz. Fatma ile Hz. Ali'nin birlikteliğinden dünyaya gelen kişilere imtiyazlar vermiştir. Seyyit olmak için, anne ya da babanın herhangi birinin seyyit veya şerif olması yeterlidir. Seyyitlik, İslam tarihinin ortaya çıkardığı kutsal soy aristokrasisinin Osmanlı çağına ve sahasına yansımadır.⁹¹⁰ Osmanlı bürokratik hiyerarşisinde seyyit ve şerifler önemli bir mevkiye sahiptirler.⁹¹¹

Osmanlı Devleti'ni yöneten padişahlar, seyyitlere önem vermişler ve seyyitlere saygı göstermişlerdir. Seyyitlerle ilgilenilmesi için I. Bayezid (1389-1403)⁹¹² bir makam ihdas ederek bu makamın başına Bursa İshakiye Zaviyesi Postnişini Seyyit Muhammed Natta'yı getirmiştir.⁹¹³ II. Bayezid (1481-1512)⁹¹⁴ zamanında ise seyyitler ile ilgilenme işi kurumsallaşmıştır. Nakibü'l- eşraflar devletin Payitaht'ında ikamet etmişlerdir.⁹¹⁵ Taşrada nakibü'l- eşraf kaymakamları görev yapmıştır.⁹¹⁶ Osmanlı Devleti'nde ilk kılıç kuşanan I. Bayezid (1389-1403) ve II. Murat (1421-1444/1446-1451)⁹¹⁷ bir seyyit olan Emir Sultan'ın elinden kılıç kuşanmıştır. Padişahların tahta çıkış merasimlerinde, bayram günlerinde nakibü'l- eşraflar, protokolde kendilerine ön sıralarda yer bulmuştur. Seyyitlere ayrıcalıklar tanımak, Osmanlı Devleti'nin resmi politikası olmuştur. Bu nedenle seyyitlere vakıf işlerinde üst düzey görevler verilmeye çalışılarak onların sıradan işlerle uğraşmamaları teşvik edilmiştir.⁹¹⁸

Osmanlı Devleti'nde seyyitlik konusu ve seyyitlere tanınan ayrıcalıklar çerçevesinde, Osmanlı toplumunun tüm kesimleri arasında bir uzlaşma olmamıştır. Osmanlı padişahları ve bir kısım devlet yetkilileri, seyyitlere saygı göstermişler ve

⁹¹⁰ Rüya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 8.

⁹¹¹ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 37/42.

⁹¹² Halil İnalçık, "Bayezid I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 5/231.

⁹¹³ Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşrâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 32/323.

⁹¹⁴ Şerafettin Turan, "Bayezid II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 5/234.

⁹¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 165; Buzpınar, "Nakîbüleşrâf", 32/323.

⁹¹⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d.139 247 s.139, Hüküm:1728, s. 491;Buzpınar, "Nakîbüleşrâf", 32/323.

⁹¹⁷ Halil İnalçık, "Murad II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 31/164.

⁹¹⁸ Küçükbaşcı, "Seyyid", 37/42.

bu saygının tezahürü olarak birtakım vergilerden seyyitleri istisna tutmuşlardır.⁹¹⁹ Seyyitlere tanınan ayrıcalıklara Osmanlı taşrasında bir kısım halk ve devlet görevlileri, sıcak bakmamıştır. Seyyitlere tanınan vergi muafiyeti seyyitleri zaman zaman yerel yöneticilerle ve bazen de Ruha halkı ile karşı karşıya getirmiştir.⁹²⁰

Osmanlı Devleti'nde rüsum-ı raiyyetten muaf devlet erkânı ile tımarlı sipahiler, kadılar ve müderrisler, yüksek medreselerdeki talebeler ve mezunları rüsum-ı raiyyetten muaftırlar. Bunların akrabaları da askerî yani ehl-i berat olarak görülmüş ve rüsum-ı raiyyetten muaf sayılmışlardır. Halil İncalcık'ın "Osmanlı Raiyyet Rüsumu" adlı makalesinde seyyitlerden bahsedilmemiştir. Bu durum, İncalcık'ın, raiyyet rüsumundan muaf olan seyyitleri din adamları arasında görmüş olabileceğini düşündürmüştür. Ancak bu makalede seyyitlerin din adamları sınıfında olduğunu çağrıştıracak bir ifade de yoktur.⁹²¹

Seyyitler, rüsum-ı raiyyetten muaf tutulmuşlardır. Raiyyet rüsumu, raiyetin ödediği vergidir. Raiyyet rüsumu, birçok alanda alınan bir vergi olmakla birlikte bizim kastımız çift resmi veya çift resmi bağlantılı vergilerdir.⁹²² Seyyitlerden ilk başlarda adet-i ağnam vergisi alınmazken daha sonraları seyyitlerin besledikleri yüz elli koyundan fazlası için adet-i ağnâm vermeleri kanun olmuştur. Seyyitlerin ancak geçimlerini sağlayacak kadar miktarda koyundan adet-i ağnam alınmaması kanun olmuştur ki bu sayı yukarıda zikredildiği gibi 150 koyun olarak tespit edilmiştir.⁹²³ Âl-i Rasul olanlar defterde yazılı olsalar dahi bu gibi seyyitlerden bennak ve mücerred alınmaması kanun olmuştur. Seyyit olanlar eğer İstanbul'daki nakibü'l-eşraftan senet ve temessük almışlarsa defterde raiyyet yazılsalar bile raiyyet vergisi vermemeleri kanundur.⁹²⁴ Seyyitlerin vergi vermeme hususunda Osmanlı Devleti Kanunnameleri çok açıktır. Seyyitlerden vergi alınmaması için şecerelerini ispat etmeleri ve İstanbul nakibinden temessük getirmeleri şattır.⁹²⁵ Buna rağmen aşağıda

⁹¹⁹ Mehmet Emin Üner, "Ahkâm Defterlerine Göre Urfa'da Sâdât-ı Kirâm (1740-1820)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 122/241 (Ağustos 2019), 270; Birsan Şeker, *Havâss-ı refîa (Eyüp Şer'iyye Sicillerine Göre Seyyidler 1113-1126 (1702-1714))* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 45.

⁹²⁰ Üner, "Urfa'da sâdât-ı Kirâm", 270.

⁹²¹ Halil İncalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsumu", *Belleten* 33/92 (1959), 595-596.

⁹²² İncalcık, "Raiyyet Rüsumu", 595.

⁹²³ Celalzade Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102, 17.

⁹²⁴ Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102, jpeg no 10.

⁹²⁵ *Kanun-name* (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 34 Hk 494/1), jpeg no:40.

arşiv belgelerinde görüleceği üzere gerek Ruha ahalisi, gerek Ruha'da yaşayan ehl-i berat ve vergi toplayan voyvoda ve zabıtlar ve Ruha ahalisi seyyitleri vergi vermeleri için sıkıştırmışlar ve üzerlerinde baskı kurmuşlardır.

“XVIII Yüzyılda Ruha'da Mütegalibe Hareketleri” adlı tezin bu kısmında, Ruha'da yaşayan Osmanlı toplumunun bir parçası olan seyyitlerin Ruha ölçeğinde toplum kesimleri ve devleti temsil eden vali, mütesellim, kadı, subaşı, sipahi, zaim voyvoda gibi yerel ölçekteki devlet adamları ile ilişkileri ve bu ilişkilerin Ruha'nın siyasal, adli, mali yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Çünkü Ruha toplum tarihinin kurgulanabilmesi Ruha toplumunun bileşenlerinin bilinmesine bağılıdır.

Ruha ahalisi, seyyitlerin seyyitlikleri ile ilgili seyyitlere bir saygısızlık yapmamıştır. Ruha ahalisinin seyyitlere takındığı tavır seyyitlerle ilgili değildir. Ruha ahalisinin seyyitlere vergi konusunda baskı yapması Osmanlı vergi sisteminin eşitlikçi bir anlayışla değil kişilere adil vergi yüklemesinden kaynaklıdır. Mesela tımarlılar güçlerine göre sefere cebelü götürür 10.000 akçelik tımarı olan kişi ile 80.000 akçelik zeameti olanın eşit sayıda cebelü göndermesi eşit değil adil bir düzendir. Aynı şekilde Ruha'da yaşayan toplumsal kesimlerin vergi verme işlemlerinin devlet tarafından eşit bir yaklaşımla düzenlenmemesi, Ruha'da seyyitlerin vergi ile işlemlerinde ahalinin aleyhine ve zararına bir durum çıkartmıştır. Bu zararların bir kısmı özellikle hane-i avarız verme noktasındadır. Seyyitler hane-i avarız vergisi vermedikleri için ahali daha fazla vergi vermek zorunda kalmışlardır. Aynı şekilde, fazla mal kazanma sevdasında olan voyvoda ve vergi toplayan zabıtlar ve sipahilerin daha fazla raiyyet vergisi toplamak için, seyyitleri raiyyet olarak görme çabaları, seyyitler ile bu vergi türünü toplayan voyvoda vb. kişileri karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı toplumu, var olan seyyit zümresinin her türlü ticarî faaliyetlerde bulmasına rağmen, vergide yokmuş gibi görülmesinin, kendilerine getirdiği külfeti hazmedememiştir. Bu hazımsızlık Ruha'da da kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin ehl-i örf denilen zümresi ile vergi toplayan sipahi ve voyvodalar da bir raiyyet olan seyyitlerin raiyyet olmasına rağmen, raiyyet olarak görülmeyle raiyyet vergisinden muaf tutulmasını bir eşitsizlik ve kendileri için bir zarar ya da kârın azalması olarak görmüşlerdir. Yasal olan seyyitlerin imtiyazı, Osmanlı toplum kesimlerinde âdil düzenlemeler olarak görülmemiştir.

Ruha'da bulunan seyyitlerden haksız yere istenen raiyyet vergisi, imdad-ı seferiye, imdad-ı hazeriye, yaylak ve kışlak ve adet-i ağnam vergilerinin istenme biçimi şikâyet ve ahkâm defterlerinde nerede ise aynı ifade ve ibarelerle formüle edilmiştir. İsimler hariç diğer ibare ve ifadelerin, bir kalıptan çıkmışçasına aynı olması, Osmanlı bürokrasisinin ne kadar kurumsallaştığını göstermesi açısından ayrıca öneme sahiptir ve vurgulanması gereken bir konudur.

Ruha'da yaşamış seyyitler ile ilgili belge incelemelerine geçmeden önce Osmanlı Devleti'nde diğer bazı kentlerde seyyitler ile ilgili kısa bilgiler vermek uygun olacaktır. 18. yy. sonu itibarı ile seyyitler Halep'te iltizamların %30'undan fazlasını ellerinde tutmuşlardır.⁹²⁶

Antep ve Halep'te 17. yy sonuna doğru seyyitlik iddiası ile sahte şecere düzenleme sayısında artış olmuştur. Ancak burada şunu da belirtmeliyiz ki Leslie Peirce'nin seyyitlerin bazı vergilerden muaf olduğu düşünülmektedir ifadesi ilginçtir.⁹²⁷ Net, kesin bilgiye dayanılmadan, ucu açık bir cümle ile seyyitlerin bazı vergilerden muaf olduğunun düşünülmesi tarihçilik açısından doğru bir yaklaşım değildir. Ahkâm, şikâyet, mühimme defterlerinde ve birçok kanunnamede seyyitlerin bazı vergilerden muaf olduğu açıkça yazılmıştır. Yazarın bunu net ifade edememesi muhtemelen sağlam kaynaklara ulaşamamasından kaynaklanmış olabilir.

Ruha'da seyyit oldukları halde ve raiyyet rüsümünden muaf iken kendilerinden vergi istenen seyyitleri aktarmadan önce bu hususta reayanın seyyitlere takındığı tavrı görmek açısından Diyarbakır eyaletinden bir olay aktarmak yararlı olacaktır. Osman ve Hüseyin Siverek'te sahihü'n-nesep iki seyyittir. Ancak Karakeçili Aşireti zabiti ve aynı aşiretten bazı kişiler, evlad-ı resul olan iki seyyite "...sizden raiyyet rüsümü, resm-i mücerret ve resm-i bennak alırsınız.." diyerek üzerlerine baskı kurmaya kalkışınca Osman ve Hüseyin İstanbul'a giderek kendilerine yapılan vergisel baskıyı anlatmışlar ve şikâyetçi olmuşlardır. Şikâyetçiler Osman ve Hüseyin dertlerini anlatmışlardır. Bunun üzerine 3 Ağustos 1750 tarihinde Osman ve Hüseyin'in seyyitliklerinin doğru olduğu ve bunlardan vergi istenmemesi

⁹²⁶ Hülya Canbakkal, "Taşra İleri Gelenlerinin" Soyuluşu'na Dair", çev. H. Ebru Aksoy, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, ed. Antonis Anastasopoulos (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 79.

⁹²⁷ Leslie Peirce, "16. Yüzyıl Ayntab'ında Girişimcilik Başarısı: Yerel İleri Gelen Seydi Ahmet Boyacı Örneği", çev. H. Ebru Aksoy, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, ed. Antonis Anastasopoulos (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 184.

gerektiği Diyarbakır valisi, Amid mollası ve Siverek kadısına bildirilmiştir.⁹²⁸ XVIII. yy.da muaf olmalarına rağmen seyyitlere vergisel anlamda yapılan baskıları seyyitler Divan-ı Hümayun'a kadar şikâyet etmişlerdir. Seyyitler bu şekilde haklarını korumaya çalışmışlardır.

Seyyitlerin rüsum-ı raiyyetten muaf olmalarına rağmen, kanun ve kuralı görevi gereği, seyyitlerden vergi istenmemesi gerektiğini bilmesi gereken hâs zabitleri ellerinde belgesi olan ve vergi alınmaması gereken seyyitleri sıkıştırmışlardır. 138 numaralı şikâyet defterinde yer alan, 22 Ağustos 1732 tarihli bir şikâyete göre, Es-Seyyit Hüseyin, Seyyit Hasan, Seyyit Mustafa, Seyyit Musa, Seyyit Ali, Seyyit Mehmet, Seyyit Hasan, Seyyit Hüseyin, Seyyit İbrahim bizzat İstanbul'a gitmişler ve has zabitlerini bizzat şikâyet etmişlerdir. Şikâyetin İstanbul'a yapılmasından, seyyitlerin Ruha Mahkemesi'nden bir sonuç alamadıklarını ya da Ruha Mahkemesi'nden alınan kararın infaz edilmediği anlaşılmaktadır. Elleriinde soylarının sahih olduğunu gösteren belgeleri olmasına rağmen resmi belgeyi tanımayan has zabitlerinin, bu tavrının bir ölçüde merkeze meydan okumak şeklinde yorumlanması maksatı aşan bir tevil olmasa gerektir. Zira devletin merkezinin vermiş olduğu bir hakkı tanımamak, yok hükmünde görmek, kanunların bizzat taşrada resmi hüviyeti olan kişilerce çiğnenmesinden başka bir şey değildir. Zira yapılan şikâyet sonucu Ruha kadısı ve mütesellimine hitaben gönderilen yazıda, *"...bu makule sahihü'n-neseb sâdât-ı kiramdan rüsûm-ı raiyyet alınmaz iken..."* şeklindeki ibare içeriğinde hem bir ihtarı barındırmış hem de seyyitlerden raiyyet vergisi alınması hususunda yanlış yapıldığını ifade etmiş ve kanun üzere amel olunması gerektiğini ifade etmiştir.⁹²⁹ Has zabitleri, seyyitlerden raiyyet vergisi istemişler, seyyitler de kanunsuz olan bu isteği, Divan-ı Hümayun'a taşımışlardır. Has zabitlerinin bu meyanda kanunu açıkça ihlâl etmeleri, mahalli ölçekte has zabitlerinin, Ruha'da kanun yerine geçme çabası olarak görülmelidir. Has zabitlerinin gelirlerini arttırmak amacıyla ismi belgede geçen dokuz seyyite yaptıkları muamele zorbalıktır.

⁹²⁸ Ahmet Zeki İzgöer (ed.). *Divân-ı Hümayun Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 1 Numaralı Deftir* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016), 491.

⁹²⁹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d.138. 120. s.139

Seyyitler vergi anlamında imtiyazlı kişilerdir. Ancak seyyitlerin seyyitliklerinin dışında da faaliyetleri, iş ve işlemleri olmuştur. Seyyitlerin yapmış oldukları hayırlı, güzel faaliyetler hiç şüphesiz çok sayıdadır. Ancak; seyyitlerin yapmış oldukları güzel işler, salih ameller, hayır işleri gibi hususlar tezimizin kapsamı dışında olduğundan burada seyyitlerin vergi imtiyazından dolayı maruz kaldıkları mütegalibeler hareketler ortaya konacaktır. Seyyitler yalnızca vergi imtiyazından dolayı mütegalibeler hareketlere maruz kalmamışlardır. Seyyitlerin farklı sebeplerle de haksızlık, zorbalık ve mütegalibelik hareketlerine maruz bırakıldıkları olmuştur. Seyyitlerin gündelik hayatta anlaşılmadıkları konulardan bazıları iki seyyitin birbiri arasındaki anlaşmazlıklar, bazı seyyitler ile reaya arasındaki anlaşmazlıklar ve bazı seyyitlerin devlet ile olan anlaşmazlıklarıdır.

Ruha'da Seyyitler, en fazla vergisel muafiyetleri nedeniyle sıkıştırılmışlardır. Ruha'daki seyyitlerin vergiden muaf olmalarına rağmen mütegalibelerin seyyitlere baskı yaparak istediği vergiler; halka salma salıp çeşitli isimler altında toplanan⁹³⁰ avâriz türünden devletin buğday, arpa gibi gereksinimlerinin de karşılandığı vergi türü⁹³¹ olan tekâlif-i şâkka,⁹³² rüsum-ı raiyyet,⁹³³ baş harcı,⁹³⁴ imdâd-ı seferiye,⁹³⁵ imdad-ı hazeriye,⁹³⁶ hane-i avarız,⁹³⁷ kışlak vergisi⁹³⁸ ve adet-i ağnâm,⁹³⁹ vergisidir. Ruha'da kendilerinden yasa dışı bir şekilde cebren vergi istenen seyyitler, genellikle birlikte hareket etmeye çalışmışlardır.⁹⁴⁰

Tekâlif-i şakka vergilerinden muaf olmalarına rağmen kendilerinden tekâlif-i şâkka vergisi talep edilen ve bu nedenle baskı altına alınan çok sayıda seyyit vardır. Ruha'da tekâlif-i şâkka talebiyle tahakküm altında tutulmak istenen çok sayıdaki

⁹³⁰ Feridun Emecen, "Devre Çıkma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 9/251.

⁹³¹ Halil Sahillioğlu, "Avâriz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 4/108.

⁹³² BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00136; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 61. 265 s.1529.

⁹³³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d.138. 120. s.139, BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 180. 74, s. 140; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 116. 108. s.216; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 118. 68. s.131; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 138. 120. s.139; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00044.

⁹³⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00025.

⁹³⁵ BOA, A. DAVNS. ŞKT. d. 180. 74. s. 140.

⁹³⁶ BOA, A. DAVNS. ŞKT. d. 180. 74. s. 140; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00085.

⁹³⁷ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00027; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00026; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00085. BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00041.

⁹³⁸ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00085.

⁹³⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00106.

⁹⁴⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d.138. 120. s.139; BOA, A. DAVNS. ŞKT. d. 138. 120. s.139.

olaydan iki örnek vermek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Ruha'da tekâlif-i şâkka vergisi talebiyle tahakküm altına alınmak istenen kişilerden bir tanesi sadat-ı kiramdan Molla Ali'dir. Ruha sakinlerinden sadat-ı kiramdan Molla Ali üzerine edası lâzım gelen tekâlif-i görevli memurlara ödemiştir. Ancak Göç Beyli Aşireti Beyi "Sen Göç Beyli Aşiretindenmişsin diyerek tekâlif-i şâkka talebinde bulunmuştur. Bu talep Molla Ali'yi rencide etmiştir. Molla Ali İstanbul'a gelerek şikâyetçi olmuş bu durum ile ilgili elinde hüccet-i şer'iyye bulunduğunu bildirmiş ve elindeki hüccet-i şer'iyyeye göre hükm-i hümayun verilmesini talep etmiştir. 3 Haziran 1713 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile Molla Ali'ye kanuna aykırı bir şekilde teaddi olunması menedilmiştir.⁹⁴¹ Seyyit Molla Ali'nin vergisel bir yükümlülüğü olmamasına rağmen Göç Beyli Aşireti beyinin Molla Ali'yi baskı altına alması bir zorbalıktır. Göç Beyli Aşireti beyinin fazla para kazanma hırsı O'nu kanunları çiğnemeye götürmüştür. Kanunların çiğnenmeye çalışıldığı yerde kamunun ya da kişilerin mağdur olması muhtemeldir. Kanunların vergisel imtiyaz tanıdığı kişilerden kanunun üstüne çıkarak vergi baskısı yapılması doğru olmamıştır.

Ruha'da tekâlif-i şâkka baskısına bir grup seyyit maruz kalmıştır. Tekâlif-i şâkka talebiyle tahakküm altına alınan seyyitler Kereşker köyü sakinlerinden Seyyit Halil, Seyyit El-Hac Abdullah ve Seyyit Ahmed b. Seyyit İbrahim'dir. Bu kişilerin ellerinde İstanbul nukabasından verilmiş seyyit olduklarını kanıtlayan temessük ve hüccet-i şer'iyyeleri vardır. Bu kişiler üzerlerine düşen vergiyi tahammüllerine göre hisselerine düşeni vermişlerdir. Seyyit oldukları belli olan bu kişilerin teaddi edilmeleri gerekmezken köylerinin zabiti rüsum-ı raiyyet ve ehl-i örf taifesinden emr-i şerif olmaksızın tekâlif-i şâkka talep edilmiştir. Bu kişiler İstanbul'a gelerek kanuna aykırı rüsum-ı raiyyet ve ehl-i örf taifesinden emr-i şerif olmaksızın tekâlif-i şâkka talebini şikâyet etmişler ve teaddi olunmamak için emr-i şerif talep etmişlerdir. 7 Şubat 1778 tarihinde Ruha kadısına hüküm yazılmış ve kanuna göre hareket edilmesi kadıdan istenmiştir.⁹⁴² Kanuna aykırı talepte bulunan zabite karşı Keleşker köyü seyyitleri birlik olarak hükümet merkezine giderek kendilerine zorbalık yapan zabitlerini şikâyet etmişlerdir. Devletin şikâyet üzerine harekete geçmesi ve

⁹⁴¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 61. 265 s.1529.

⁹⁴² BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00136.

seyyitlerle ilgili vergisel muafiyet kuralının işletilmesi için devletin hüküm vermesi kanunların uygulanması konusundaki titizliği göstermesi açısından not edilmesi gereken bir durumdur.

Osmanlı Devleti'nde seyyitlerin rüsum-ı raiyyetten muaf olmalarına rağmen mütegalibelerin seyyitleri Ruha'da rüsum-ı raiyyet talebiyle tahakküm altına almaya çalıştıkları zamanlar olmuştur. Ruhalı seyyitlerden raiyyet rüsumu almaya çalışan çok sayıda mütegalibe olmuştur. Bu duruma iki örnek vermek yararlı olacaktır. Sadat-ı kiramdan alınmayan avarız hanesi vergisi ve raiyyet vergisi Ruha'da sosyal barışı tehdit etmiştir. Kanunun muafiyetinden yararlanmak isteyen seyyitlerle muafiyetin kendilerine zarar verdiği gerekçesi ile seyyitlerin vergi vermesi için mücadele eden ehl-i örf, reaya ve köydeki vergi zabitleri sürekli bir mücadelenin içine girmişlerdir. Seyyitler, hukuken haklı; reaya ise âdil olmayan uygulamayı seyyitleri baskı altına alarak aşındarmak istemişlerdir. Seyyitlerin arşiv belgelerine yansıyan işlemleri genelde resmi görevlilerle ve ahali ile olan vergi mücadeleleridir. Ruha'da ismi belgeye yazılmayan bir köyün zabiti, Seyyit Ebu Bekir ve Seyyit Ömer ve isimleri deftere yazılmamış bazı seyyitleri rüsum-ı raiyyet vermeleri için baskı yapmıştır. Bu zabitin yanı sıra, Ruha kazası ahali de var olan vergiden seyyitlerin de hisse vermeleri için seyyitlere sürekli baskı yapmışlardır. Sâdât-ı kiramdan alınmaması gereken vergiyi aldirmek için yapılan uğraşlar seyyitlerin baskı gruplarını şikâyet etmek için Divan-ı Hümayun'a kadar gitmelerine ve bu grupları şikâyet etmelerine sebebiyet vermiştir. Seyyitlerin şikâyeti sonucu 24 Nisan 1754 tarihinde Rakka valisine ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Söz konusu hükümde yürürlükteki kanunlara atıf yapılmış ve seyyitlerden raiyyet vergisi ve hane-i avarız alınmaması ve kanuna göre işlerin yürütülmesi istenmiştir.⁹⁴³ Köy zabiti kendi geliri arttırabilmek için, köy ahali de daha az vergi verebilmek için seyyitlere baskıda bulunmuşlardır. Seyyitlerin baskı altına alınması aslında bir menfaat çakışması ve çatışmasıdır. Menfaatini temin etmek isteyen mütegalibenin kanunu çiğnemesidir. Yasal menfaatini korumak isteyen seyyitlerin haklarını savunma adalet mücadelesi vererek savunmalardır.

⁹⁴³ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00051.

Ruha'da seyyitler, ahali, ehl-i örf ve voyvoda döngüsü içerisindeki mücadele aslında imtiyazlı bir sınıf olup olmamaktan çok, voyvodaların hak ettiklerinden daha fazla parayı kanunsuz yollarla kazanmak istemeleridir. Voyvodaların yasa dışı raiyyet rüsumu talepleri tamamen kanunlara aykırıdır. Seyyitlerin kanundan kaynaklı haklarının yenmeye çalışılmasıdır. Bu gibi durumlarda seyyitlerin hükümet merkezine giderek kendilerine baskı yapan mütegalibeyi şikâyet ettiği görülmektedir. Ruha sakinlerinden Seyyit Mehmet, Seyyit Ali, Seyyit Hasan, Seyyit Veli, Seyyit Ramazan, Seyyit Mustafa, Kantarma köyü zabiti tarafından hilaf-ı şer' ve kanun rüsum-ı raiyyet vermeye zorlanmıştır. Bu kişiler ayrıca ehl-i örf taifesi tarafından kanunsuz bir şekilde tekâlif-i şâkka vermeye zorlanmıştır. Adı geçen bu seyyitler kanun dışı bu uygulamayı şikâyet etmek için Osmanlı Devleti'nin başkentine gelmişlerdir. Seyyitler; soylarının Hz. Muhammet'e dayandığını, bu konuda İstanbul nakibü'l-eşrafından kendilerine senet ve hüccet-i şer'iyye verildiğini bildirerek Kantarma köyü zabitinin kendilerinden raiyyet vergisi istemesinin hukuksuz olduğunu divana bildirmiştir. Ayrıca ehl-i örfün kendilerinden tekâlif-i şâkka istemesinin de kanun dışı olduğunu ve bu durumun önlenmesini istemişlerdir. 18 Ekim 1781 tarihinde Divan-ı Hümayun'dan çıkan Ruha kadısına gönderilen hükme göre Seyyit Mehmet, Seyyit Ali, Seyyit Hasan, Seyyit Veli, Seyyit Ramazan, Seyyit Mustafa'dan kanunsuz vergi alınmasının önlenmesi istenmiştir. Hüküm ayrıca Ruha kadısından kanuna göre muamele edilmesini istemiştir.⁹⁴⁴ İmtiyazlarından dolayı Ruhalı seyyitlerden yalnızca Ruhalı mütegalibeler değil Diyarbakırlı mütegalibeler de rüsum-ı raiyyet talep etmişlerdir.⁹⁴⁵

Ruhalı seyyitlere, rüsum-ı raiyyet vergisi alabilmek için, yalnızca Ruha ahalisi, Ruha ehl-i örf ve voyvodası baskı yapmıyordu. Diyarbakır sakinlerinden bir kişi, Alibar köyünde oturan ve İstanbul nukabasından sahihü'n-neseb seyyit olduğunu gösteren temessükü ve hüccet-i şer'iyesi olan Şeyh Seyyit Ebu Bekir ve Seyyit Abdurrahman'a musallat olmuştur. Diyarbakırlı kişi, Ruhalı bu seyyitlere siz benim Şeyh Rebili mukataası köylerinden bir köyün raiyyeti ve raiyyeti oğlusunuz diyerek seyyitlerden rüsum-ı raiyyet talep etmiştir. Seyyitler sürekli teaddi ve baskı görmeye başlayınca ve işlerini Ruha'da çözemeyince İstanbul'a gitmişler ve kendilerine baskı

⁹⁴⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00008.

⁹⁴⁵ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00044.

yapan Diyarbakırlı kişiyi şikâyet etmişlerdir. Bu şikâyet üzerine 6 Mart 1752 tarihinde Rakka valisi ve Ruha Kadısına hitaben bir hüküm yazılmıştır. Bu hükümde seyyit olanların rüsum-ı raiyyet talebiyle baskı altında tutulmasının engellenmesi ve yasaklanması istenilmiş ve kanun üzere iş yapılması Ruha kadısı ve Rakka valisinden istenilmiştir.⁹⁴⁶

Ruha'da mütegalibeler seyyitlerden raiyyet rüsumu şeklinde bilinen baş harcı talep etmişlerdir. Birehacek köyü seyyitleri 20 Mayıs 1747 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hitaben bir hüküm göndermişlerdir. Bu hükme göre Birehacek köyünün zabiti Asitane'ye dilekçe göndermiştir. Köyün zabiti, dilekçesinde köylerinde Seyyit Mustafa b. Sofî, Seyyit Osman b. Mehmet Seyyit Ahmet bin Haco adında seyyit bulunduğunu ve bu seyyitlerin ellerinde İstanbul nakibü'l- eşrafından sahihü'n-neseb seyyit olduklarına dair senetleri olduğunu ve bu şekilde seyyit olanlardan baş harcı alınmaması gerektiğini belirterek seyyitlerden baş harcı istendiğini ifade etmiştir. Köyün zabitinin dilekçesinde ehl-i örf taifesinin de kanunî bir dayanağı olmadan seyyitlerden tekâlif-i şâkka istediğini de vurgulamıştır. Zabitin bu dilekçesine karşılık olarak Divan-ı Hümayun'dan çıkan kararda, seyyitlerden kanuna aykırı, baş harcı alınmaması ve kanunsuz tekâlif-i şâkka istenilmemesini kanuna uygun iş görülmesi istenmiştir.⁹⁴⁷ Seyyitlere yapılan vergi baskısını yalnızca seyyitler değil köyün zabitlerinin de seyyitlerin hukukunu korumaya yönelik olarak hükümet merkezine dilekçe gönderdiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin uzun süre devam eden savaş cenderesi içinde olması, Celâlî isyanlarından kaynaklı asayişsizliklerin etkisinin eşkıyalık olarak devam ettirmiş olması, hem tımar sahiplerini hem zeamet sahiplerini hem mukataa sahiplerini hem de ahaliyi altından kalkılması zor vergileri ödemek zorunda bırakmıştır. Zor duruma düşen ahali imdad-ı seferiye, imdad-ı hazeriye vergilerini hane-i avarız vergisini ödeyebilmek için kendisine paydaş aramış ve bu vergileri ödememesi kanuna uygun olan seyyitleri imdad-ı seferiye ve hazeriye vergilerini ödemeye zorlamışlardır. Seyyitler ise kanunun kendilerine tanımış olduğu imtiyazı hakları olarak görmüş ve âdil paylaşım ve fedakârlığın eşit dağıtımı olarak

⁹⁴⁶ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00044.

⁹⁴⁷ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00025.

görmemişlerdir. Bu nedenle seyyitler kendilerine gelen "...Siz de bizimle mean hissa verin"⁹⁴⁸ teklifini bir hakkın ve hukukun koruması adına şikâyet etmişlerdir.

Tekâlif talebiyle rencide edilen ve üstünde baskı kurulan seyyitlerden bir tanesi de Mudanlı Aşiretine mensup Seyyit Osman bin Seyyit Mustafa'dır. Seyyit Mustafa avarız hanesi vergisi yükümlü olmamasına rağmen Ruha ahalisi "...varid olan tekâliften sen dahi bizimle mean ver deyu..." şeklindeki ifadelerde sıkıştırılmıştır. Mudanlı Seyyit Mustafa'ya ayrıca ehl-i örf taifesince tekâlif-i şâkka talebi ile baskı yapılmıştır. Seyyit Mustafa kendisine yapılan bu baskıyı da Divan-ı Hümayun'a bizzat bildirmiştir. Mudanlı Mustafa'nın şikâyeti üzerine 19 Şaban 1202 tarihinde Ruha kadısına gönderilen yazı ise Ruha ahalisi ve ehl-i örf taifesinin Seyyit Mustafa'yı vergi vermesi talebi ile sıkıştırmamaları hükmünü içermekteydi.⁹⁴⁹ Mütegalibenin seyyitlerden yasa dışı vergi talepleri hükümet merkezine yapılan şikâyetlerle engellenmiştir.

Ruha ahalisi Ruhalı seyyitlere hane-i avarız vergisi, imdad-ı hazeriye vergilerinin yanı sıra yaylağa ve kışlağa çıkmayan kişilerden resm-i kışlak vergisi vermeleri konusunda baskı yapmıştır. Mütegalibel bir baskı olan vergi verin talebi, sâdat-ı kiramdan Seyyit Mehmet ve Seyyit Murtaza'nın bizzat İstanbul'a giderek Ruha ahalisini şikâyet etmesine sebebiyet vermiştir. Bu isteklerin şikâyet edilmesi ile birlikte 30 Eylül 1761 tarihinde Rakka ve Ruha kadılarına Divan-ı Hümayundan bir hüküm gönderilmiştir. Söz konusu hükümde seyyit olan bu kişilerden hane-i avarız vergisi, imdad-ı hazeriye vergisi ve kışlak resmi istenmemesi ve kanuna göre hareket edilmesi istenmiştir.⁹⁵⁰ Seyyit Murtaza ve Seyyit Mehmet yaylağa ve kışlağa çıkmamalarına rağmen Ruha ahalisinin kışlak resmi istemeleri doğru olmamıştır.

Vergi konusunda sıkıştırılan ve sahihü'n-neseb seyyit olduklarını belirtir hüccetleri olan Seyyit İbrahim, Seyyit Kasım, Seyyit Osman, Seyyit Halil ve Seyyit Ali Urfa'dan yola çıkarak İstanbul'a ulaşmış ve Divan-ı Hümayun'da Ruha ahalisini şikâyet etmişlerdir. Bu kişiler şikâyetlerinde; Ruha ahalisinin kendilerinden, seyyit olmalarına rağmen, kendileri ile birlikte vergi vermelerini istediklerini belirtmişlerdir. Mütegalibeler ayrıca seyyitler 150 baş koyuna kadar vergiden muaf

⁹⁴⁸ BOA, A. DAVNS. ŞKT. d. 180. 74. s. 140.

⁹⁴⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00026.

⁹⁵⁰ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00085.

olmalarına rağmen⁹⁵¹ mütegalibeler seyyitlerden adet-i ağnam vergisini vermelerini istemişlerdir. Kanuna aykırı bu durum karşısında, Asitane'den Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen 15 Eylül 1765 tarihli hükümde, Ruha halkının seyyitlere vergi konusunda baskı yapmamaları ve kanuna göre hareket edilmesi hükmü verilmiştir.⁹⁵²

Ruha'da 1523 yılındaki verilere göre kayıtlı seyyit sayısı üçtür.⁹⁵³ 1568 tarihindeki Ruha İcmâl Defteri'nde seyyit sayısı verilmemiştir.⁹⁵⁴ Ancak XVIII. yüzyılda çeşitli arşiv belge ve defterlerine yansıyan olaylar yorumlanarak Ruha'da seyyit sayısındaki artış açıktır. Bu fazlalığın sebebi ya da XVI. yüzyıl tahririnde seyyit sayısının azlığı izaha muhtaç konulardır. Bizim tahminimiz Osmanlı Devleti'nin seyyitlere tanıdığı vergisel imtiyazlar sahte seyyitlerin artmasının en önemli nedenleri arasındadır. XVI. yy.a göre XVIII. yy'daki seyyitlerde görülen belirgin artış, avarız vergilerinden kurtulmak ve seyyitliğin avantajlarından yararlanmak isteyen müteseyyitler sebebiyledir. Bu vergi ayrıcalığı seyyitlere olan saygı ve muhabbete rağmen halk tarafından hoş karşılanmamış ve bu nedenle seyyitlerin de kendileri ile birlikte vergi vermeleri halk ve sipahi tarafından istenmiştir. Ruha'da üç olan seyyit sayısının XVIII. yüzyılda fazlalaşması reayanın vergi yükünü arttıran bir hale gelmiştir. Bu noktadan reayanın kendi ödeyeceği vergisini düşürmek için seyyitlere yaptığı baskı bir noktada anlaşılabilir ve izah edilebilir bir durumdur. Ancak zabitlerin fazla para kazanmak için seyyitlerden cebren raiyyet rüsumu almaya kalkışmaları doğru bir yaklaşım değildir.

Ruha'da seyyitlerin bizatihi seyyitliklerinin dışında birtakım faaliyetleri de olmuştur. Seyyitlerin bu faaliyetlerinin bir kısmı reaya ile olan etkinlikleri iken bir kısmı seyyitlerin kendi aralarındaki münasebetten kaynaklanan anlaşmazlıkları ya da normal reaya ile olan anlaşmazlıkları içermektedir. Ruha'daki seyyitlerin vergi mütegalibelikleri ile sıkıştırılmalarının dışında birbirinden çok farklı sebebe bağlı mütegalibeliklere maruz kaldıkları çok olmuştur.⁹⁵⁵ Seyyitlerin maruz kaldığı mütegalibeliklerinden bir kısmı bazı seyyitlerin mallarının gasp edilmesi

⁹⁵¹ Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102, 17.

⁹⁵² BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00106.

⁹⁵³ Turan, *XVI. Asırda Ruha Sancağı*, 43-44.

⁹⁵⁴ BOA. TKGM. d. 330.3.

⁹⁵⁵ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00093; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00134; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00008; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00054.

olaylardır.⁹⁵⁶ Seyyitlerin Ruha'da yaşamış oldukları mütegalibeliklerin bazıları katle kadar vardıǵı çok olmuştur.⁹⁵⁷ Bu olaylardan bir tanesi şu şekilde olmuştur: şikâyet defterine ismi geçirilmemiş, Ruha sakinlerinden ve kötü niyetli bir kişi yalancı şahit tutarak âyan ve mütegalibeden de kendilerine yardımcı edinerek Ruha'da bulunan seyyitleri sıkıştırmışlardır. Mütegalibenin seyyitlere yönelik mütegalibeliği Seyyit Mustafa'nın öldürölmesiyle sürmüştür. Seyyit Mustafa'nın oğulları kendi hallerinde insanlardır. Ancak İsmi şikâyet defterinde belirtilmeyen, mütegalibe ve âyan ile birlikte olan kişi, öldürölen Seyyit El-Hac Mustafa'nın çocuklarına musallat olur. Mütegalibe ve âyanı arkasına alan ismi deftere geçirilmeyen bu kişinin güç ve nüfuzu nedeni ile mahkeme Ruha'da görölmez. Es-Seyyit Mustafa'nın oğullarının bu işe mukavemete güçleri yetmemiştir. Bu durum karşısında Seyyit İsmail, Seyyit İşhak, Seyyit Numan, Seyyit Hakkı, Seyyit Hüseyin İstanbul'a bizzat giderek durumu anlatırlar ve bu durum karşısında 15 Ocak 1733 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bu davanın Asitane-i Saadet'e havale edilmesi ve davanın Asitane'de görölmesi üzerine bir hüküm gönderilmiştir.⁹⁵⁸ Görölölüği gibi mütegalibe olan kişiler öldürölükleri kişilerin kimliklerine, aidiyetlerine bakmadan Ruha'da ahaliden olanları öldürebilmişlerdir. Bu zulümden seyyitler de nasiplerine düşeni almışlardır.

Ruha'da seyyitler ilginç zorbalıklarla karşılaşmışlardır. Bu olaylardan bir tanesi Es-Seyyit Ahmet ve kızının başına gelen olaydır. Ruha sakinlerinden, mütegalibe ve cebabireden Mahmut, evlad-ı resul olan Es-Seyyit Ahmet'e musallat olur. Mahmut, Es-Seyyit Ahmet'e, sen kızını benim istediğim kişi ile evlendir diyerek zorbalık yapar. Bu da yetmezmiş gibi Es-Seyyit Ahmet'i ve ailesini hapseder, onlara işkence yapar. Es-Seyyit Ahmet ve ailesi çeşitli zulümlere maruz kalır ve korkusundan Halep'e kaçar. Ancak bir müddet sonra Es-Seyyit Ahmet tekrar Ruha'ya döner. Mütegalibe olan Mahmut, Es-Seyyit Ahmet'in evini ve emlakını başkasına satar. Es-Seyyit Ahmet'in kızını zorla başkasına nikâhlar. Mütegalibenin yaptıklarına tahammöl gösteremeyen Es-Seyyit Ahmet bizzat İstanbul'a gitmiş ve Mahmut'u şikâyet etmiştir. Mahmut'un kendisinden aldıklarının iade edilmesi ve

⁹⁵⁶ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00033; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00116; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00081.

⁹⁵⁷ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00105; BOA, A. DVNS. şKT. d. 61. 117. s. 234; BOA, A. DVNS. şKT. d. 139. 38. hüküm. 265. S. 73.

⁹⁵⁸ BOA, A. DVNS. şKT. d. 139. 38. hüküm. 265. S. 73.

hakkının teslimi için emr-i şerif talep etmiştir. Bu talep karşısında Divan'dan 2 Temmuz 1752 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Es-Seyyit Ahmet'in davasının şeriata uygun bir şekilde Ruha'da görülmesi istenmiştir.⁹⁵⁹ Mahmut'un Es-Seyyit Ahmet'e yapmış olduğu zorbalığın sebebi belgede belirtilmemiştir. Ancak Mahmut'un bir seyyite bu şekilde bir baskısı doğru olmamıştır.

Ruha'da bir seyyitin karşılaştığı ilginç olayda ise seyyit köle yapılma istenmiştir. Ruha'da Seyyit İbrahim Anadolu tarafına giderken Rakka valisinin siraçbaşı Seyyit İbrahim'i bu köledir, yava düşmüştür⁹⁶⁰ diyerek evlad-ı resula köle muamelesi yapmıştır. Seyyit İbrahim'in kardeşi Seyyit Mehmet, amcaoglunu göndererek kardeşi Seyyit İbrahim'in köle olmadığını ve serbest bırakılması gerektiğini söylemiş ancak siraç Seyyit İbrahim'in köle olduğunu iddiaya devam etmiştir. Bu durum üzerine Seyyit Mehmet, İstanbul'a giderek bu durumu şikâyet etmiş, kardeşine büyük haksızlık yapıldığını bu yüzden kardeşinin serbest bırakılması için emr-i şerif talep etmiştir. Divan-ı Hümayun, Seyyit Mehmet'in bu başvurusu ile harekete geçmiş ve 2 Mayıs 1707 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm göndermiştir. Hüküm bu davanın Ruha'da adalet, kanun üzere görülmesine hükmetmiştir.⁹⁶¹ Köle olarak yakalanan ve yava olarak görülen seyyitin Sirac'a seyyit olduğunu ifade etmemesi akla yakın gelmemektedir. Ancak seyyitin ve akrabasının köle ve yava olmadığını ısrarla vurgulamasına rağmen siracın seyyiti köle olarak görme ve yava kabul etmesi not edilmesi gerek bir olaydır. Seyyitin karşılaştığı bu durum adalet mekanizmasının işletilmesi sonucu çözülebilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde seyyitler yalnızca vergisel anlamda imtiyazlı bir sınıf değildir. Seyyitlerin bir imtiyazı da işlediği suçun cezasının ve yargılamasının eyalette bulunan nakibü'l- eşraf kaymakamları tarafından yapılmasıdır.⁹⁶² Ehl-i örfün

⁹⁵⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00046.

⁹⁶⁰ Yava deyimi daha çok kaçan, kaybolan sahipsiz olarak bulunan hayvanlar için kullanılan bir deyimdir. Yava olarak bulunan hayvanlardan yava ve kaçgun vergisi alınır. Başboş olarak bulunan hayvan hükümete teslim eidlirdi. Hayvan eğer herhangi ekili bir ürüne zarar vermiş ise bu tespit edilirdi. Kadı yava hayvan için ilan verdirirdi. İlan ile yava hayvanın sahibi çıkmazsa bunun geliri dell3aliye ücreti çıktıktan sonra hazineye teslim edilirdi. Ancak yukarıda metinde olduğu gib yava ifadesi kaçan köleler için de kullanılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III* (İstanbul: MEB., 1993), 3/607.

⁹⁶¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 47. 134. s. 264.

⁹⁶² Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, 107-109.

kendilerine alan açma çabaları konusunda ifade edildiği gibi Ruha'da bir seyyitin suç işlemesine karşılık işlenen suçun cezasını fazla para kazanmak için ehl-i örf vermeye kalkışmıştır. Ruha'da bulunan diğer seyyitler, ehl-i örfün bu talebi karşısında, suç işleyen seyyitin cezasını nakibü'l- eşraf kaymakamının vermesini istemişlerdir. Bu nedenle Ruha'da Silm köyünde yaşayan sadat-ı kiramdan Hasan, Seyyit Yusuf, Seyyit Mehmet, Seyyit Kalender ve isimleri şikâyet defterine yazılmamış diğer seyyitler İstanbul'a gitmişler ve kanun-ı kadimden beri suç işleyen seyyitlerin suçlarına karşılık cezayı nakibü'l- eşrafın verdiğini belirtmişlerdir. Bu durum karşısında suç işleyen seyyitin nakibü'l- eşraf kaymakamı tarafından yargılanması ve ehl-i örfün bu konuda seyyitlere baskı yapmaması gerektiğine 9 Safer 1130/M. 12 Ocak 1718 tarihinde hükmedilmiştir.⁹⁶³ Burada belirtilmesi gerekli bir husus ise imtiyazlı bir zümre olan seyyitlerin alternatif bir yargı eli ile yani nakibü'l-eşraf kaymakamı eli ile yargılanması ve cezasının nakibü'l- eşraf kaymakamınca verilmesi Osmanlı Devletinin evlad-ı resule gösterdiği saygının bir tezahürüdür.

Ruha'da seyyitler de zaman zaman mütegalibel hareketlerin içerisinde yer alabilmişlerdir.⁹⁶⁴ Seyyitlerin girişmiş oldukları mütegalibel olaylardan bir tanesi şu şekildedir: Ruha'da seyyitler genellikle imamlık, hatiplik, vakıflarda mütevellilik işlerini yapmışlar ancak birçok alanda da kendilerini göstermişlerdir. Seyyit İbrahim Ruha'da iplikçi pazarına alternatif iplikçi çarşısı oluşturmak için Ruha'da birkaç dükkân inşa etmiştir. Seyyit İbrahim iplikçi esnafının kendi yaptırdığı dükkânlara taşınması için baskı yapmıştır. Ancak Ruha kadısı muhtemelen iplikçi esnafının baskısı ile İstanbul'a bir mektup yazarak Seyyit İbrahim'in baskısının önlenmesini hükümet merkezinden istemiştir. Ruha kadısının başvurusu üzerine Divan-ı Hümayun, Ruha kadısından Seyyit İbrahim'in iplikçi esnafı için yaptırdığı dükkânlara taşınma baskısının önlenmesini istemiştir.⁹⁶⁵

Osmanlı Devleti'nde nakibü'l-eşraf defterine kayıtları yapılmış bir seyyit suç işlediğinde bu suçun cezası genel itibarı ile suçun işlendiği eyaletin nakibü'l-eşraf kaymakamı tarafından verilmiştir.⁹⁶⁶ Ancak Ruha'da kanunda bir boşluk olmamasına

⁹⁶³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 72. 225. s. 452.

⁹⁶⁴ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00037; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 49. 90. s. 176; BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00037.

⁹⁶⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 49. 90. s. 176.

⁹⁶⁶ Rüya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 107-109.

rağmen kendilerine kanunda bir boş alan meydana getirmeye çalışan kişi ve zümreler her zaman olmuştur. Şöyle ki: 12 Ocak 1718 tarihli bir hüküm Ruha'da suç işleyen bir seyyitin nakibü'l-eşraf tarafından yargılanması gerektiği halde, ehl-i örf taifesinin fazla para kazanmak için seyyiti hapse atma tehdidi ile baskı yaptığı anlaşılır. Suç işleyen seyyite yapılan baskılar üzerine seyyitler ehl-i örf taifesini İstanbul'a şikâyet ederek suç işleyen seyyitin Rakka nakibü'l-eşraf kaymakamı tarafından yargılanmasını isterler. Bu istek üzerine Rakka valisine ve Ruha kadısına bir hüküm göndermiş ve seyyitlerin nakibü'l-eşraf kaymakamı tarafından yargılanması gerektiği kanuna aykırı davranılmaması ve seyyitlerin rencide edilmemesi istenmiştir.⁹⁶⁷ Bu belgede ehl-i örf taifesi olarak belirtilen zümrenin kim olduğu açık değildir. Ancak seyyitlerin bir seyyitin suç işlediğini belirtmeleri ve buna karşın ehl-i örfün hapsedme teklifi ve fazla mal kazanma çabasının olması bize ehl-i örfün Ruha kadısı olduğunu düşündürmüştür. Zira seyyitlerin suç işleyen seyyitin cezasının nakibü'l-eşraf kaymakamı tarafından verilmesinin kanun-ı kadime uygun olduğunu ileri sürmeleri burada ehl-i örfün kastın kadı olması ihtimalini güçlendirmiştir. Bununla birlikte seyyitlere dışardan bir müdahale olduğunda diğer seyyitlerin mağdur ya da müdahale olunan seyyiti korumak için dayanışması aralarındaki bağın kuvvetini göstermesi açısından önemlidir. Suç işleyen seyyitlerin nakibü's-eşraf kaymakamlarınca cezalandırılmaları seyyitlere olan saygıdan dolayıdır. Hz. Muhammet'in torunları olan seyyitlerin işledikleri suçtan sonra Seyyitlere nakibü'l-eşraf kaymakamlarının cezalarını infaz etmeleri; ehil olmayan, kendisini bilmez kişilerce cezalarının infaz ettirilmemesi seyyitlere kişisel kinleri nedeniyle yapılması muhtemel alaycı, aşağılayıcı uygulamaları önlemek amacıyla olsa gerektir.

Ruha'da seyyitler birçok mütegalibelik olaylarına maruz kalmış ya da zaman zaman mütegalibelik hareketlerinin içerisinde olarak başkalarına zulmetmiştir. Ruha'da seyyitlerin bir birleri ile mücadele ederek birbirlerine zarar verdikleri olmuştur.⁹⁶⁸ Çeşitli sebeplerle seyyitlerin kendi aralarında yaşadığı sorunlardan bir tanesi miras paylaşımındaki anlaşmazlıklardır. Seyyit Mustafa vefat ettiğinde terekesi şeriata ve kanuna uygun bir şekilde bölüştürülmüştür. Bu taksimde vefat eden seyyitin malı Mustafa ve Seyyit Mehmet'e düşmüştür. Ancak bölüştürülmeden önce amcaları

⁹⁶⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 72. 224. s.452.

⁹⁶⁸ BOA, İE. EV. 00053. 05902. 001. 001

mütegallibeden olduğundan dolayı miras malına el koymuştur. Mütegallibe olan amca vefat ettiğinde tegallüb ortadan kalkmıştır. Ancak, miras, vefat eden mütegallibe amcanın çocukları Seyyit Mehmet ve Seyyit İbrahim'e geçmiştir. Mahmut ve Osman dedelerinin mirasından pay istemiştir. Ancak iki kardeş dedelerinin mirasından pay vermek istememiştir. Bu konuda feteva-yı şerife de almışlardır. Ancak iki kardeşe dedelerinin malından miras verilmeyince Seyyit Osman ve Seyyit Mahmut İstanbul'a bir dilekçe yazmıştır. İki kardeş, dilekçede hakk-ı irslerini istemiştir. 14 Aralık 1764 tarihinde Ruha kadısı ve Rakka mütesellimine emr-i şerif talep eden iki kardeş için bir hüküm gönderilmiştir. Hükümde söz konusu miras davasının Ruha'da şeriata uygun görülmesi karar verilmiştir. Burada dikkat çeken bir husus ise seyyitlerin vergi istisnası dışında yargılama ve cezalarının nakibü'l- eşraf kethüdası tarafından verilmesine rağmen miras taksimi ve ihtilafı hususunda nakibü'l- eşraf kaymakamının miras taksimi işine karışmamasıdır ki bu durumda, nakibü'l- eşraf kaymakamının Ruha'da seyyitlerin miras taksimi işlerine bakmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.⁹⁶⁹ Zira miras taksimi Osmanlı Devleti'nde taşra adalet çalışanlarının en önemli gelir kalemlerinden birisidir.

Maraş ve Hısn-ı Mansur (Adıyaman) nakibü'l-eşraflarından, sahihü'n-nesep seyyit olduklarına dair, temessük almışlardır. Oysaki seyyitlik belgesi verilen bu kişiler, çevrelerinde seyyit olarak meşhur ve sahihü'n-nesep seyyit değillerdir. 2 Haziran 1733 tarihinde nakibü'l-eşraf es-Seyyit Mahmut, Ruha nakibu'l-eşraf kaymakamına gönderdiği mektupta bu şekilde sahte seyyitlik belgesi veren kişilere engel olunmasını istemiştir. Nakibü'l-eşraf, es-Seyyit Mahmut, Ruha nakibü'l-eşraf kaymakamına gönderdiği mektubunda onlardan ayrıca kimseye temessük vermemesini de istemiştir. Nakibü'l-eşraf ancak kendisi tarafından temessük verilirse bu seneti kabul etmesi ve açıklanan durum üstüne iş görülmesini istemiştir.⁹⁷⁰ Bu belgede açıkça görüldüğü gibi nakibü'l-eşrafın görevlerinden bir tanesini müteseyyit denilen sahte seyyitleri tespit etmek ve nakibu'l-eşraf kaymakamlarını sahte

⁹⁶⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00100.

⁹⁷⁰ BOA, A. DVNS. ŞKT. d.139. 248, hüküm 1728, s. 491.

seyyitlere karşı uyarmaktır.⁹⁷¹ Daha önceden bahsedildiği gibi kalabalık bir seyyit grubu ile İstanbul'a zabitleri şikâyetle giden seyyitler; soy ve neseplerinin kendilerine sağladığı avantajın, ayrıcalığın ve hakların hiç şüphesiz farkında idiler. Osmanlı Devleti reayası seyyitliğin getirdiği hakların farkında olmuştur. Bu nedenlerle halk seyyitlere özenmiş ve hatta zaman zaman Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerinde seyyitlere tanınan ayrıcalıklardan yararlanmak amacı ile müteseyyit denilen sahte seyyitler, sahte belgelerle ortaya çıkmışlardır.⁹⁷² Seyyitlerin birtakım imtiyazlara sahip olmaları hiç şüphesiz sahte seyyitlik olaylarını arttıran bir durumdur. Taşrada nakibü'l- eşraf kaymakamları; bir kişinin seyyitliğinden şüphelendiği zaman, seyyitliğini ispat etmesini istemiştir. Seyyit olmadığı anlaşılan kişiler, kadı tarafından sicile kaydedilmiş ve seyyitlerin taktığı yeşil sarık, sahte seyyitten alınmıştır.⁹⁷³ Seyyitlik, seyyitler için bir bakıma resmi iktidar alanı olarak görülmüştür. Seyyitliğin hak ve ayrıcalıklarından yararlanmak isteyen bir kısım kişilerin seyyit olduklarını iddia ettikleri zaman zaman Ruha'da da görülmüştür.

4.2. İmam-Hatiplerin Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler

Osmanlı toplumunda imamlar da ayrıcalıklı sınıf arasında yer almıştır. İmamlar da çift olarak yazılmayarak vergi mükellefi sayılmamıştır.⁹⁷⁴ İmamlar ve hatiplerden bennak vergisi alınmamıştır.⁹⁷⁵ Hatiplerden hitabet vazifelerini eda ettikleri süre boyunca avarız vergisi alınmamıştır. Müezzin ve kayyımlardan avarız vergisi alınmıştır.⁹⁷⁶ Müderrislerden avarız vergisi alınmaması da kanundur.⁹⁷⁷

⁹⁷¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 139 247 s.139, Hüküm:1728, s. 491.; Muttalip Şimşek, "Osmanlı Devleti'nde Nakibü'l-eşraflık Müessesesi ve Bu Müesseseye Bağlı Kaymakamlıklar (19. Yüzyıl)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 19 (2018), 401.

⁹⁷² Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, 172.

⁹⁷³ Ayhan Işık, *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 145; Mustafa S. Küçükaşcı, "Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", *Osmanlı Araştırmaları*, ed. Halil İnalıcık vd. (İstanbul, 2009), 33/127-129.

⁹⁷⁴ *Kanunname*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8655/1, jpeg no: 19.

⁹⁷⁵ *Kanun-name* (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 188), 70.

⁹⁷⁶ *Kanun-name* (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 188), 70.

⁹⁷⁷ Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102, 16.; *Kanunname*, 06 Mil Yz A 8655/1, jpeg no: 19.

İmamlar, imamlık hizmeti süresinde hane-i avarız vergisinden muaf tutulmuştur.⁹⁷⁸ Ruha'da kanunlar çerçevesinde imamlara tanınmış olan ayrıcalıklar zaman zaman Ruha toplumunun bir kısmı ile ilgili caminin imamını ya bir önceki sabık imamı karşı karşıya getirmiştir. Ruha'da imamlar ile kişisel sorun yaşayan kişiler de imamların şikâyeti üzerine hukuksal alanlarda hesaplaşmak zorunda kalmışlardır. İmamlar, taşrada vakıf mütevellisinin dilekçesi ile kadıların ilâmı ile atanmışlardır. İstanbul'da ise vakıf mütevellisinin şeyhulislama yazdığı dilekçe ile şeyhulislamanın uygun görmesi ile atanmıştır.⁹⁷⁹

Ruha'da 1523 yılında hatip sayısı üç, imam sayısı elli üçtür.⁹⁸⁰ Bu sayıların XVIII. yüzyıllarda katlanarak arttığı arşiv belgelerine de yansımıştır. Hiç şüphesiz bu artışlarda imam, hatip ve vaizlere verilen ayrıcalıklar da etkili olmuştur.

Ruha'da, kadılar, imamlar, müftüler, müderrisler, vakıflarda görevli kişiler zaman zaman Ruha halkına zulmetmişler, birbirleri ile uğraşmışlardır. Özellikle bu zümrenin bir kısmı, seyyitler zümresinde olduğu gibi maddî menfaat olan iş ve işlemlerde halka zulmetmekten ve birbirlerine kötülük yapmaktan çekinmemişlerdir. Ruha'da mütegalibe olanların bir kısmı ehl-i berat denilen devlet görevlilerine yakın olmaya ve bu görevlilerin nüfuz ve gücünden yararlanmaya çalışmışlardır. Bir kısım mütegalibenin kadı, naib, mütesellim, voyvoda, subaşı ve ehl-i örfle görüşmeleri ve devlet görevlilerine yakın olmaya çalışması reaya nazarında devlet görevlileri ile biz arkadaşız, devlet görevlileri bizi tanır ve bizi korurlar, gözetirler görüntüsü vermeye çabasından başka bir şey değildir. Ancak kadı, naib, mütesellim, voyvoda, subaşı ve ehl-i örf gibi kamusal hizmet gören kişilerin mütegalibeye yakın davranmaları mütegalibenin menfaatine olduğu kadar kendi menfaatine de uygun bir durumdur. Ancak mütegalibeye yakın olma çabası elbette reayanın menfaatine bir durum değildir. Bazı makam ve mevkilere atanma hakkı olmamasına rağmen kendilerini haksız yere müftü, imam vb. makama yetkilerini aşarak atamaya çalıştıkları olmuştur. Eşkıya ile birlikte hareket eden, Ruha'yı hareketleri ile karıştırıp şehrin iç karışıklıklarına sebebiyet veren müftüler Ruha'da görev yapmışlardır. Bu müftüler

⁹⁷⁸ *Kanun-name* (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 188), 70; Koca Nişancı, *Kanunname*, 22 Sel 5102, 16.

⁹⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 185-186.

⁹⁸⁰ Turan, *XVI. Asırda Ruha Sancağı*, 43-44.

kendilerine bir iktidar alanı açmak ve şehirde söz sahibi olmak amacı ile çeşitli yerlerden, mercilerden güç devşirme çabalarına girmişlerdir.

İmamlar halkın gözü önünde yaşayan, topluma örnek olan kişiler arasındadır. Osmanlı toplumunda Müslüman ahali arasında en önemli figürler arasında imamlar gelir. İmamların görev yaptığı camiler, mescitler bulundukları mahallin genellikle merkezinde yer almış ve bulundukları yerlerin gelişmesine önemli katkılar sunmuştur.⁹⁸¹ İmamların halkla iç içe olması, Müslüman toplumunun imamlara saygı göstermesi, imamlarda cemaatleri ve kitleleri harekete geçirme potansiyeli bulunması bu kesimin ve bu mesleğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti, imamların bu ve benzeri nitelikleri ve imama olan saygı nedeni ile imamların atanmasını berat ile yapmış ve onlara vergi verme noktasında önemli bir ayrıcalık tanımıştır. Yukarıda belirtildiği gibi ve aşağıda bazı belgelerin incelenmesinde görüleceği üzere Osmanlı Devleti imamlara tekâlif-i şâkka, rüsum-ı raiyyet gibi vergiler konusunda istisnalar getirmiştir. Bu durum imamları onure etmiş ve motivasyonlarını arttırmıştır. Ancak Osmanlı toplumunu oluşturan kişiler ve devlet görevlileri imamlara verilen ayrıcalıklardan rahatsız olmuşlardır. İmamlara verilen ayrıcalıklardan rahatsız olunmasının sebebi; tabana yayılmayan vergi sorumluluğu, seyyitler gibi imamların da istisna tutulması reayaya fazla yük getirmiştir. Vergi toplayan zabıtlar, voyvodalar da ayrıcalıklı kesimlerden vergi alamamalarından kaynaklı zarara uğradıklarını düşünmüşlerdir.

Vakıflarda, camilerde görev yapan mütevelliler, imam ve hatipler zaman zaman görev yaptıkları cami ya da cami vakıflarının mal ve mahsulüne göz dikmişlerdir. Bazı imam ve hatiplerin vakıfların gelirlerini yemek ve içmek için zaman zaman yolsuzluklara başvurmuşlar ya da vakıf mütevellisini bir şekilde azlettirmişlerdir.

Ruha'da bulunan Hüseyiniye Camisi'nin vâkıfı, vâkıfın izni olmadan kimse mütevellilik iddiasında olmasın şeklinde vakfiyesine bir şart koydurmuştur. Ancak, mütevellisiz bir vakıf insanlarca sahihsiz görülür. Nitekim Hüseyiniye Camisi'nin Hatipi Es-Seyyit Tahir, mütevellinin olmamasını fırsat bilmiş ve vakıf malını yemiş, satmış, cami için harcanması gereken tayinatları camiye harcamamıştır. Vakfın

⁹⁸¹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 74-75.

sahipsizliği ve istismar edilmesi bir mütevellî atanmasını zorunluluk haline getirmiştir. Camiyi yaptıran kişinin büyük oğlu Es-Seyyit Sadettin mütevellî olmak üzere Anadolu Muhasebesine kaydedilmiş ve eline berat verilmiştir. Caminin hatibi vâkıf mütevellî tayin etmemiştir diyerek vakfa karışmaya devam etmiştir. Ruha Kadısı Ahmet Efendi, Hüseyniye Vakfı'ndaki durumun bir düzene kavuşması için bir arz yazmış ve arzında Cami Hatibi Es-Seyyit Tahir'in mütevellînin işlerine karışmasının yasaklanması ve engellenmesini 29 Şaban 1126 tarihinde arz etmiştir. Ruha Kadısı Ahmet Efendi'nin arzı üzerine 29 Aralık 1714 tarihinde Hüseyniye Vakfı'nın tevliyet ciheti, vakfın sahipsizliğini önlemek üzere tekrar Sadettin'e tevcih edilmiştir.⁹⁸² Ancak caminin hatibi bu olaydan 17 sene sonra yine vakfın malını yemek ve içmek için caminin mütevellîsi Saddettin üzerinde baskı kurmuş, vakfın işlerine karışmıştır. Hüseyniye Camisi Mütevellîsi Sadettin Divan'a bir şikâyet dilekçesi yazmıştır. Dilekçede Sadettin, kendisine yapılan baskıyı anlatmış ve kendisine bu konuda hükm-i hümayun verilmesini istemiştir. Divan'dan gönderilen cevapta sorunun Ruha Mahkemesi'nde kanunlara uygun bir şekilde çözülmesi yönünde olmuştur.⁹⁸³ Ulema kesiminin vakıf malı üzerinden haksız kazanç elde etmesi, vakfa zarar vermesi üzücü bir durumdur. Mal toplama arzusu, insanların kanunları kolayca çiğnemelerine yol açmıştır. Üstelik seyyitlik ve hitabet bir kişinin ikinci defa ve yıllar sonra aynı yanlış yapıp vakıf malını yeme çabalarına gem vuramamıştır.

İmamlara imamet hizmeti tevcih olduğunda berat-ı şerif ile hizmetlerini görmeye başarlardı. İmamlık hizmeti başlaması ile birlikte imamlar rüsum-ı raiyyet ve tekâlif-i şâkka vermezlerdi. Kanun maddesi açık olmasına rağmen, Ruha'ya bağlı Kısas köyünün zabiti Mehmet, Kısas köyü Mescid-i Şerifi'nin imamı Ali'yi kanuna aykırı bir şekilde rüsum-ı raiyyet ve tekâlif-i şâkka vermesi için sürekli sıkıştırmış, onlara baskı yapmıştır. Bu baskı neticesinde Kısas köyü Mescid-i Şerifi İmamı Ali, Kısas köyü zabiti Mehmet'i Ruha Mahkemesi'nde dava etmiştir. Dava neticesinde, Kısas köyü zabiti Mehmet'in İmam Ali'yi vergi talebi ile sıkıştırması yasaklanmış ve Ali'ye mahkemeden ilâm verilmiştir. Ali ayrıca konu ile ilgili fetva almıştır. Mahkeme, Mehmet'i İmam Ali'ye vergi için baskı yapmaması gerektiğine dair

⁹⁸² BOA, İE. EV. 00053. 05902. 001. 001.

⁹⁸³ BOA, A. DVNS. ŞKT. D. 135. 45, varak 44.

uyarmasına rağmen Kısas köyü zabiti, Ali'yi vergi vermesi için sıkıştırmaya devam etmiştir. Baskıdan bunalan Kısas köyü Mescid-i Şerifi İmamı Ali Mehmet'i şikâyet için İstanbul'a gitmiştir. Yapılan şikâyet sonucunda 18 Ekim 1752 tarihinde Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Gönderilen hüküm, Kısas köyü İmamı Ali'ye tekâlif-i şâkka ve raiyyet rûsumu vermesi için Kısas köyü zabiti Mehmet'in baskı yapmasının engellenmesi ve Mehmet'in bu isteklerden menedilmesini içermektedir. Hükümde imam ve hatiplerin insanlara imam, önder oldukları, insanların birçok meselede imamlara uyduğu belirtilmiş ve imamların rûsum-ı raiyyet ve tekâlif-i şâkkadan muaf oldukları belirtilmiştir.⁹⁸⁴

Ruha kazası Suruç nahiyesi Belviran köyü ahalisi kendi üzerlerine düşen avarız, imdad-ı seferiye, hazeriye ve emr-i şerif ile oluşan diğer vergileri köyün müezzini Mahmut'un da vermesini isterler. Mahmut bilfiil zapt ettiği, tasarrufunda olan bir yer olmadığını hane-i avarız vergisi de alınmaması gerektiğini iddia ederek İstanbul'a gider ve köylüleri şikâyet eder. Bu durum karşısında Ruha kadısı ve Rakka mütesellimine 22 Mayıs 1744 tarihinde kanun üzere amel edilmesi için hüküm gönderilmiştir.⁹⁸⁵

İmamlardan avarız vergisi alınmadığından yukarıda söz edilmiştir. İmamlar, imamlık sürelerinde vergi istisnasından yararlanan kişiler arasında bulunmaktadır. İmamların bu özelliği insanların bu mesleğe yönelmelerinde etkili bir durumdur. Ruha'da Babu'l-Bire Mahallesi'nde bulunan Şatır Hüseyin Mesciti'nin günlük iki akçe ile imamı olan Ahmet, vefat ettiğinde berat ile Molla Mahmut camiye imam olarak atanmıştır. Molla Mahmut, kendi halinde işi ile ilgilenen bir kişi iken garazkâr insanlardan Hacı Halil Güçgülü, Ali Bey, Cuma, Kazı Beşe, Hato, Kara Halil, Gök Halil, Molla Halil, Veli, Abdulkadir isimli kişiler Şatır Hüseyin Camisi İmamı Molla Mahmut'a sürekli eziyet etmişler ve üstünde baskı kurmuşlardır. Cami imamının bu duruma düşmesi, Ruha'da dava konusu olmuştur. Dava edilmelerine rağmen bu kişiler, askeri berat ile Molla Mahmut'a zulmetmeye devam etmişlerdir. Kamusal bir görevi ifa eden Molla Mahmut, Osmanlı Devleti'nin başkentine giderek kendisine baskı yapanları şikâyet etmiştir. Molla Mahmut'un Şatır Hüseyin Mesciti'ne atanması ile ilgili evraklar incelenmiştir. Bu evraklardan birinde Ruha Kadısı Seyyit Osman'ın

⁹⁸⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00046.

⁹⁸⁵ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00012.

arzıyla mescite ilk olarak Seydi'nin imam olarak atandığı tespit edilmiştir. İmam Seydi'den sonra ise Mescit'e İmam Musa günlük iki akçe ile atanmıştır. İmam Musa'dan sonra ise mescite İmam Molla Mahmut, Ruha Kadısı Salih'in günlük üç akçe ile atanması için 21 Kasım 1727 tarihli bir yazıda, Ruha kadısının arzda bulunduğu tespit edilmiştir.⁹⁸⁶ Bu duruma rağmen Ruha'da kalabalık bir grubun mescit imamını sıkıştırmaları, ona eziyet etmeleri Ruha'da bir kısım insanların ona zorbalık yaptığı görülmüştür.

Ruha'ya bağlı Suruç nahiyesinde bulunan Şeyh Müslim Zaviyesi Vakfı ile ilgili birçok şikâyet İstanbul'a gönderilmiştir. Bu şikâyetlerden bir tanesi Seyyit Şeyh Eyüp'e ait şikâyettir. Bir başka şikâyet ise göçebe taifesinden es-Seyyit Eş-Şeyh Mehmet'e ait şikâyettir. Paylaşılamayan Şeyh Müslüm Zaviyesi'nin imamet ve hitabet cihetleridir. Şeyh Müslüm Zaviyesi imamet ve hitabet cihetleri, hem iki imamın bu görevleri üzerlerine alma savaşına hem de Biretu'l-Fırat ve Suruç kadılarının vakfın imamet ve hitabet cihetini tuttukları kişilere verdirme mücadelesine sahne olmuştur. Aşağıda imamların imamet ve hitabet cihetlerini ele geçirme çabalarını hem de kadılar savaşını detaylı olarak görelim.

Şeyh Eyüp, Biretu'l-Fırat kadısı aracılığı ile sorunlarını çözmeye çalışmış ve Seyyit Şeyh Mehmet ise Suruç kadısı aracılığı ile sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Biretu'l-Fırat Kadısı Mustafa Efendi'ye göre Seyyit Şeyh Eyüp, Şeyh Müslüm Zaviyesi'nin yarım imamet ve yarım hitabet işlerini berat ile gören bir kişidir. Şeyh Müslüm Zaviyesi'nin yarı imamet ve yarı hitabet cihetini ise Şeyh Eyüp'ün babası es-Seyyit Davud görmektedir. Fakat Davud vefat etmiştir. Şeyh Eyüp babasının yarı imamet ve hitabet cihetinin de kendisine verilmesini talep etmiştir. Ancak göçebe taifesinden olan Es-Seyyit Eş-Şeyh Mehmet Şeyh Müslüm Zaviyesi'nin imamet ve hitabet cihetlerini eline geçirmek için baba ve oğluna iftira atmış, Seyyit Şeyh Eyüp ve Seyyit Şeyh Davud hizmetlerini terk ettiler diyerek baba ve oğlunu görevlerinden aldırması ve bu görevi günlük üç akçe ile Suruç kadısının yardımı ile kendi üstüne geçirmiştir. Suruç kadısı ise Biretu'l-Fırat kadısının tam tersi olarak yazısında, Şeyh Eyüp'ün, Biretu'l-Fırat Kadısı Mustafa Efendi'nin yardımı ile Mehmet'i görevinden aldırıldığını iddia etmiştir. Suruç Kadısı Mehmet'in istikamet üzere olduğunu ve

⁹⁸⁶ BOA, AE. SAMD. III. 00084. 08444. 001. 001.

görevini yapmakta kusuru olmadığını ancak Şeyh Eyüp'ün Biretu'l-Fırat kadısı aracılığı ile Mehmet'i görevden aldığını ve şeyh Müslüm Zaviyesi imamet ve hitabet cihetini kendi üstüne berat ettirdiğini iddia etmiştir. Suruç kadısı birçok kişinin kendisine geldiğini ve Şeyh Eyüp'ten önce bu görevin ilk sahibinin Şeyh Mehmet'te olduğunu ve Mehmet'e haksızlık yapıldığının inha ve iltimas edilmesini rica ettiklerini ifade etmiştir. İki "kadı"nın nüfuz mücadelesi, 29 Mayıs 1761 tarihinde gelen yazı ile Ruha'ya bağlı Suruç nahiyesinde bulunan imamet ve hitabet günlük üç akçe ile Şeyh Seyyit Eyüp'e verilmiştir.⁹⁸⁷ Ancak bölgedeki kadıların savaşı Şeyh Müslüm Zaviyesi üzerinde devam etmiştir. Suruç Kazası Kadısı İsa Efendi, Şeyh Müslüm Zaviyesi'nin Şeyh Eyüp'e verilmesi üzerine harekete geçmiştir. Suruç kadısı İstanbul'a gönderdiği yazıda Şeyh Eyüp ve Şeyh Mehmet'i şeriata uygun bir şekilde yargıladığını ve Şeyh Müslüm Zaviyesi imamet ve hitabet cihetinin ilk sahibi olan Şeyh Mehmet'in hakkı olduğunu, söz konusu zaviyenin imamet ve hitabeti noktasında zaviyenin cemaatinin Şeyh Mehmet'ten memnun olduklarını mahkemede ifade ettiğini belirtmiştir. Suruç Kadısı İsa Efendi ayrıca Biretu'l-Fırat Kadısı Mustafa Efendi'nin Şeyh Eyüp'e imamet ve hitabet cihetlerinin kanuna, berata aykırı olarak tevcih ettirmeye çalıştığını belirtmiştir. Suruç Kadısı İsa Efendi'nin 11 Mart 1762 tarihinde Suruç'ta bulunan Şeyh Müslüm Zaviyesinin imamet ve hitabet görevlerini Şeyh Mehmet'in bu göreve uygun olduğunu ifade ederek istemiştir. Bu tarihten yaklaşık 2 hafta sonra Şeyh Müslüm Zaviyesi'nin imamet ve hitabet cihetlerinin bu görevin ilk sahibi olan Şeyh Mehmet'e tevcih edilmesi kararlaştırılmıştır. Şeyh Eyüp ise bu görevden alınmıştır.⁹⁸⁸ Şeyh Eyüp'ün kanun dışı, daha önceki beratlarla aykırı bir şekilde hitabet cihetini üstüne alması üzerine Ruha Mahkemesi'nde yapılan yargılamada Şeyh Eyüp'ün yalan söylediği cemaatin de yardımı ile mahkeme tarafından sübut bulmuştur. Bu durumda, Suruç kadısı durumu yazmış, hatt-ı hümayun verilmesini istemiştir.⁹⁸⁹ Sultan Mustafa III (1757-1774)⁹⁹⁰

⁹⁸⁷ BOA, AE, SMST. III. 00113. 08604. 002. 001.

⁹⁸⁸ BOA, AE, SMST. III. 00113. 08604. 002.

⁹⁸⁹ BOA, SMST. III. 00113. 08604. 001.001.

⁹⁹⁰ Kemal Beydilli, "Mustafa III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 31/280.

dönemine ait belge izn-i hümayunum olmuştur ifadesi ile Es-Seyyit Şeyh Mehmet'e hitabet ciheti verilmiştir.⁹⁹¹

Ruha'da imamların ve hatiplerin zaman zaman garazkâr ve kötü niyetli insanlar tarafından sıkıştırıldıkları ve baskı altında tutulmaya çalışıldıkları ve imam olanların imamlıklarının bırakılmaya çalışıldığı zamanlar olmuştur. Kötü niyetli insanların imamları ve hatipleri sıkıştırmalarının en önemli sebebi yukarıda da belirtildiği gibi, bu kişilerin imamlık ve hatiplikleri süresinde bazı vergilerden muaf olmalarıdır. Yusuf, Ruha'da hayır sahibi müteveffa Musa Efendi'nin yaptırdığı camide imamlık yaparken yabancı olan kişiler hiçbir sebep olmadan, beratları bulunmadan ve tamamen kanuna aykırı olarak imam Yusufu taciz etmişler ve sıkıştırmışlardır. Bu kişiler caminin imamet ve hitabet cihetlerine müdahale etmişlerdir. İmam Yusuf bu durum karşısında bu kişileri, dilekçe ile İstanbul'a şikâyet etmiştir. 29 Mayıs 1784 tarihinde İstanbul'dan gönderilen yazı Ruha kadısına İmam Yusuf'un teaddi ve sıkıştırılmasının önlenmesini ve söz konusu olayın Ruha'da şer' ile yani kanun ile görülmesini istemiştir.⁹⁹²

Ruha'da kötü niyetli insanlar; berat-ı şerif ile Kutbeddin Mahmutlu Cami-i şerifi imamı olan Es-Seyyit Mehmet'in imamlık ve hatiplik işlerine sebepsiz, beratsız, senetsiz bir şekilde karışmışlar ve cami imamının üstüne baskı kurmuşlardır. Es-Seyyit Mehmet imamlık ve hatiplik işlerine karışılması ve kendisine baskı yapılması üzerine İstanbul'a gitmiş ve kendisine baskı yapan insanların baskılarının önlenmesi ve yasaklanması için hükm-i hümayun verilmesini istemiştir. 17 Ocak 1789 tarihinde Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Bu hüküm, Ruha Mahkemesi'nin mahkeme kurup durumu şeriata, adalete uygun olarak çözmesi yönünde olmuştur.⁹⁹³

Bölgede imamların ne kadar etkili ve nüfuz sahibi olduğu Suruç'da yaşanan bir olaydan anlaşılmıştır. İmamın baskı kurduğu kişinin davası Birecik kadısının yanı sıra Ruha kadısı tarafından görülmesi durumun ciddiyetini göstermesi açısından önemlidir. Olay mahallinin Birecik tarafında olmasına rağmen davanın Ruha'da görülmesi ve Ruha kadısının davaya müdâhil olması davanın âdilane çözülmesi,

⁹⁹¹ BOA, SMST. III. 00113. 08604. 001. 001.

⁹⁹² BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00021

⁹⁹³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 00193. 00009.

mahkemeye baskı yapılmasının engellenmesi açısından son derece önemlidir. Zira Ruha'da görülecek mahkemeye baskın ve mütegalibe imamın nüfuz etmesi zordur. Birecik sancağında Suruç Hallac El-Ma'ruf köyünde bin beş yüz akçe gedik tımar, Birecik Kalesi Mustahfızı Seyyit Ahmet'in berat ile üzerinde iken kale imamı hasedi ve kötü niyetinden ehl-i örf taifesine güvenerek Seyyit Ahmet'i hapse attırmıştır. Kale imamı, Seyyit Ahmet'in hapisten çıkartılması şartını, Seyyit Ahmet'in elindeki gediği oğluna devretmesi şartına bağlamıştır. Bu durum yerel bazda Rakka valisine aksettirilmiş, Seyyit Ahmet mağdur olduğunu bildirmiş ve Rakka valisi buyruldu vermiş ve Birecik ve Ruha kadıları Seyyit Ahmed'in tımarını kendisine iade etmiştir. Birecik Kalesi İmamı, tegallübünden Seyyit Ahmet'i sıkıştırmış, üzerinde baskı kurmuş ve tımarı oğluma devretmiştin diyerek tımarı Seyyit Ahmet'in zapt etmesine engel olmaya çalışmıştır. Durum Ruha kadısına yazılmıştır. Ruha kadısına yazılan 29 Şaban 1155/M.29 Ekim 1742 tarihli hüküm ile Kale imamı eğer Seyyit Ahmet'in tımarını zapt etmeye engel olur ise bu kez davanın mahallinde görülmemesi, Asitane-i Saadet'e havale olunmasına karar verilmiştir.⁹⁹⁴

Ruha ve civarında bir önemli sorun ve ötekileştirme sebebi mezhep farklılıklarıdır. İmamların mezhepsel farklılıkları bahane ederek menfaatlerini koruma çalışmaları, tehlikeli ve riskli şikâyetlere sebebiyet vermiştir. Konu ile ilgili Ruha sancağında yaşanmış somut bir olayı yansıtan arşiv belgesine rastlanılamadı. Ancak Firuz Paşa Vakfı'nda konu ile ilişkili bilgi tespit edilmiştir. Firuz Paşa, Vakfiyesi'nde Şafi âlimlerden birinin, Şafi cemaate hitabet ciheti ve cuma ve bayram namazlarını kıldırması istemiştir.⁹⁹⁵

Osmanlı Kültürü, Suriye'nin kuzeyinde bulunan Haleplilerle ortak ve güçlü şeriat yorumunda mutabıktılar. Fakat Suriyelilerle Osmanlı kültürü arasında özel farklılıklar da vardır. Suriyeli Müslümanlar tarihsel olarak İmam-ı Şafî'nin ictihatlarını benimsemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin resmî anlayışında ise Haniflik ön planda idi.⁹⁹⁶ Bu farklılık muhtemelen Halep'te küçük ihtilaflara sebebiyet vermiştir. Tıpkı Urfa halkının tarihsel süreçte Şafî ağırlıklı yorumu benimsemesi, Hanifi ictihadi benimsemiş olan resmî Osmanlı düşüncesi ile çatıştığı gibi. Aslında bölgede

⁹⁹⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00003.

⁹⁹⁵ VGM. DEFTER. 02150. 0002. 00080; VGM. DEFTER. 02167. 00053.

⁹⁹⁶ Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", 26.

çatışan, çelişen ve ihtilafa yol açan durum mezhepsel farklılıklar ve yorumlar değil, bu mezheplere bağlı olan kişilerin menfaatlerinin çakışmasıdır. Siverek sancağı, tezimizin kapsamının dışında olmasına rağmen arşivde tespit etmiş olduğumuz bir belgenin önemine binaen tezimizde yer alması uygun bulunmuştur. Siverek'te Muhammet Paşa Mescid-i Şerifi'nin imamının yapmış olduğu şikâyet, kişisel menfaatler için yapılmış bir şikâyet olsa da ötekileştirme adına kayıtlara geçmesi gereken bir şikâyettir. Dört mezhebin ihtilaf ettiği nikâh akdi ve cenaze namazları konusuna Hanefi Mezhebi imamların karışması ve müdahale etmesi Muhammet Paşa Mescid-i Şerifi'nin imamını rahatsız etmiştir. Cami imamının elinde beratı vardır. İmam, beratı gereği, nikâh akdi ve cenaze namazını kendisinin kıldırması gerektiğini vurgulamıştır. Şafî imam, Hanifî imamların kendi gelirleri ile yetinmeyerek iskat-ı salât ve nikâh akdi yapmalarının kanunsuz olduğunu Payitaht'a bildirmiştir. İmam, kendisinin gelir kaybına uğradığını ve bu sebeple Hanefî imamların, kendi beratı alanında iskat-ı salât ve nikâh kıyma işlemlerinden menedilmesini istemiştir.⁹⁹⁷

İmamların da vergilerden muaf tutulması Ruha'da yaşayan ahalinin vergi yükünü arttırmasından dolayı halk seyyitler gibi imamlara da tepki göstermiştir. İmamların vergiden muaf olmalarına sadece reaya değil zabitler yani vergi toplayan kişiler de karşı çıkmışlar ve görevleri süresinde vergisel sorumluluğu olmayan imamları sıkıştırmışlardır. Kısas köyü zabitanın Kısas köyü imamını sıkıştırması vergisel ayrımcılığa olan bir tepki gibi görünse de arka planında fazla kazanma hirsından kaynaklı mütegaliblik hislerinin yattığından şüphe yoktur.

İmamların yönetim boşluğu buldukları vakıfların mallarını yemeye çalışmaları yine meslek ve meşrepleri ile zıtlık arz eden durumlardır. Bununla birlikte askerî kisvesi bulunan kişilerin imamlar üzerinde baskı kurmaya çalışmaları bir kanun devletinde olmayacak işlerdendir. Nitekim imamın askerî sınıfı şikâyet etmesi üzerine Divan-ı Hümayun belgeleri incelemiş ve imama baskı yapılmasının engellenmesi için kadı ve valiye yazılar yazılmıştır.

Suruç ve Biretu'l-Fırat kadılarının bir zaviyeye atanacak imam konusunda anlaşamamaları ve bu davalarda yanlı davranmaları ilginç bir durumdur. Davada

⁹⁹⁷ BOA, AE. SABH. I. 107. 7294.

imamlar ile birlikte kadılar da birbirine düşmüş, Suruç kadısının verdiği karar, Biretu'l-Fırat Mahkemesi'nde verilen karar ile çelişmiştir.

4.3. Vakıfların Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim işleri çoğunlukla vakıflar eliyle yürütülmüştür. Vakıf müesseselerinde birçok cihet kişilere berat ile tevcih edilirdi. Bu nedenle de vakıflarda çalışanların, görevlilerin birçoğu ayrıcalıklara sahiptir. Yukarıda belirtildiği gibi bir müderris, imam ya da hatip hane-i avarızdan, rüsum-ı raiyyetten istisna tutulmuşlardır. Vakıf müesseselerinin toprak sisteminde farklı özellikleri olması sebebi ile imtiyazlı kişiler arasına bir tüzel kişi olarak vakıfların da alınması uygun bulunmuştur. Camilerde ve vakıflarda bulunan imamet, hitabet, cibayet, tevliyet, ferraşlık gibi birçok cihet vakıf müesseseleri ile yürütülmüştür. Bu müesseseler vakfı kuran kişinin vakfiyesine uygun bir şekilde liyakat esasına göre bünyelerinde bulunan medreselere müderris atarken ya da camilerde cemaati eğitmek ve cemaate dinî bilgi öğretmek ya da küçük çocuklara Kur'an öğretmek, dini bilgi vermek için kurulmuş hayır müesseseleridir. Bu müesseseler vakfiye içeriklerine göre çok farklı alanlarda yapmışlardır. Ancak bazı vâkıflar, kurdukları hayır müesseselerinin devamlarını sağlamak ve hedefledikleri hayır işlerinin verimli ve yararlı bir şekilde yapılabilmesi için vakfiyesine özel şartlar koyarak kurdukları vakıflarda çalışması gereken kişilerin niteliklerini ve profillerini açıkça yazmışlardır. XVIII. yüzyılda vakıf müesseselerinde çeşitli atamalar ve görev tevcihleri olmuştur. Bazı zamanlarda vakıfların başlarına kötü niyetli, kuruluş amacı ile çelişen insanlar da geçmiştir.

Şehir, fakirlik üreten merkezlerdir. Şehirlerdeki fakirlikler vakıflar kurularak kapatılmaya çalışılmıştır. Ruha'da mescitlerin, camilerin arazilerinin çoğu vakfiyet üzere tasarruf olunmuştur. Mescit ve cami arazileri vakıf gibi muamele gördükleri için bu tür yerlerin ne sipahiye ne de bir başkasına öşr olarak verilmemiş buradan devlet bir gelir elde etmeyi düşünmemiştir. Ancak bazı sipahi, sancak beyi cami ve mescitlerin öşrünü arz-ı miridir diyerek almaya çalışmışlardır. Bu durum Abdulkadir isimli bir müderrise şu şekilde sorulmuştur: "Bu tür yerler, vakıf olarak kayıt edilmiş ise öşrü timar şeklinde kaydedilmemiş ise timar sahipleri ve ümera buradan öşr talep

etmeye şer'an kadir olur mu?" Bu soru karşısında Müderris Abdulkadir şu cevabı vermiştir: "*Allah u a'lem kadir olmazlar.*" Bu fetvadan anlaşılan şudur ki Ruha'da tımar sahipleri, zeamet sahipleri, vali, ümera gibi sınıflar vakıf, mescit, cami gibi yerlerin öşrünü almak için vakıf ve mescitlere zaman zaman baskıda bulunmuşlardır. Müderris Abdulkadir fetvasında yıllarca vakıf, mescit, cami olan yerlerden alınmayan öşürlerin dava edilmesinin de caiz olmadığını belirtmiştir.⁹⁹⁸

Osmanlı Devleti'nde kurulan bazı vakıflar Allah rızasını kazanmak için değil vakfi kuran kişinin neslinin istikbalini sürdürmek için kurulmuştur.⁹⁹⁹ Ruha'da da kurulan bazı vakıflar vakfi kuran kişinin, kendisine ve zürriyetine avantaj sağlamak için kurulmuştur. Kurulan vakıfların malı, gelirleri ve vergileri devlet müdahalelerinin ve denetiminin dışında kalmıştır. Bu durum, vakıf kurulma oranını hiç şüphesiz arttırmıştır. Ruha'da da birçok vakfın mütevellisinin, vakfi kuruluş amaçlarının dışına taşınmaları, vakfın mürtezikalı tarafından şikâyet mekanizması ile engellenmeye çalışılmıştır. Aile vakıfları 18. yüzyılda fazlalaşmıştır. Bunun nedeni yukarıda belirtilen istisnalardır. Ancak malikâne sistemi oluşturulduğunda vergi muafiyetleri noktasında malikâne sistemi daha cazip bir durum almıştır. Bu nedenle 19. yüzyılda kurulan vakıf sayısı nisbeten azalmıştır.¹⁰⁰⁰

Ruha reayası, çokça vakıf kurmuştur. Bu vakıflardan bazıları hayır amaçlı iken bazıları vergiden muaf olmak ya da malı mülkü koruma altına almak için yapıldığı şüphesizdir. Bazı sipahi ve ümeranın vakıftan öşür ve resm alma girişimine karşı vakıf sahiplerinin vakıflardan öşür ve resm alınmaz şeklindeki itirazları ve yasal girişimler ile bu işi tescillendirmeleri insanların kanun ve kuralı ehl-i berat denilen askeri sınıf kadar bildiklerini göstermiştir.

Ruha'da vakıf malını kiralamak yaygın bir durumdur. Bu durum hem vakfın bir gelir elde etmesini hem de vakıftan başka kişilerin de faydalanmasını sağlar. Ancak bazı kişiler vakfın malını kiralarlar fakat kira bedelini ödemezler. Kira bedeli ödemeyenlerden biri de Selim'in Kurdoğlu Mehmet'tir. Kurdoğlu Mehmet Ruha'da Baş Bahçe denilen bir yeri Cami-i Kebir Vakfı'ndan 275 kuruş ile kiralamıştır.

⁹⁹⁸ BOA, TKGM. d. 00412. 00023.

⁹⁹⁹ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 139.

¹⁰⁰⁰ McGovan, "Ayanlar Çağı", 2/835.

Ancak Kurdoğlu Mehmet tegallübünden kirasını her sene eksik vermiştir. Kurdoğlu'nun kira süresi dolduğunda Cami'-i Kebir vakfı mütevellisi bahçeyi başka birine kiraya vermek istemiş ancak Kurdoğlu bu duruma engel olmuştur. Vakfın mütevellisi Hacı Abdurrahman, Kurdoğlu'nun vakfın malını kiralanmasına engel olmaya çalışması karşısında bir dilekçe yazmış ve hem vakfın kira karşılığı alacağının bu kimseden tazmin edilmesi ve hem de Baş Bahçe'nin kiraya verilmesine Kurdoğlu'nun karışmamasının sağlanması için emr-i şerif verilmesini istemiştir. Divan bu durum karşısında Kurdoğlu'nun sebepsiz yere vakfın icar edilmesini engellemesinin önlenmesini 15 Haziran 1777 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bir yazı ile bildirmiştir.¹⁰⁰¹ Ruha'da vakıf malını kiralayanlardan bazılarının zaman zaman vakıf kiralalarını mütevellilere vermeyerek zorbalık yaptıkları zamanlar olmuş ancak mütevellinin vakıf malına kasdeden mütegalibeleri İstanbul'a şikâyet ederen bu durumun önüne geçmeye çalıştıkları olmuştur.

Ruha'da vakıfları ele geçirmek ya da vakfın malını yemek gibi kötü işleri vakfın mütevellisi olanlar ya da imamlar, hatipler değil Ruha halkı da zaman zaman vakfın mallarını almaya, yemeye çalışmışlar ya da vakfın yıllık dükkân kiralalarını ödememişlerdir. Ruha'daki Mevlevihane Vakfı Mütevellisi ve Şeyhi Salih, vakfa ait gelir getirici dükkânların kirasını vermeyen kişileri bir dilekçe ile İstanbul'a şikâyet etmiştir. Şeyh Salih Vakf'ın zarara uğramaması için vakfa ait dükkânların kirasının isimleri belli olan kişilerden tahsil edilmesi için talepte bulunmuştur. 13 Aralık 1793 tarihinde Ruha kadısına gönderilen hüküm Mevlevihane Vakfı'na ait dükkân kiralalarının vakfa ödenmesi için davanın Ruha'da şer'le görülmesi istenmiştir.¹⁰⁰² Ruha'da vakıf gelirlerini almaya çalışan insanlar olmuştur. Vakıf mütevellileri vakıfların mallarını haksız olarak almaya çalışan mütegalibeleri genelde hükümet merkezine şikâyet ederek vakıf mallarının zayi olmasını engellemeye çalışmışlardır.

Ruha'da vakıfları suistimal etme çabaları olmuştur. Vakfın mütevelliliğini ele geçiren mütegalibe vakıf yöneticileri, vakfın gelirlerini kendi zimmetlerine geçirmişlerdir. Bu konu ile ilgili çok fazla sayıda örnek vardır.¹⁰⁰³ Tevliyeti, mütegalibe tarafından sürekli ele geçirilen vakıflardan biri Hazret-i Halilürrahman

¹⁰⁰¹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00132.

¹⁰⁰² BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00034.

¹⁰⁰³ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00048; BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00046; BOA, A.DVNS. ŞKT. D. 102. 57. s. 109; BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 102.57. s. 109.

Aleyhi Efdalu's-salâti ve's-Selâm Vakfı'dır. Vakfın mütevellisi İbrahim iken Recep isminde bir kişi İstanbul'a giderek tevliyeti İbrahim'in üzerinden kendi üzerine yaptırmayı başarmıştır.¹⁰⁰⁴ Bu vakfın daha sonraki yıllarında mütevellilik ciheti İbrahim ve Halil'in ismindeki kişilerin üstünde iken Halil tevliyetin tamamını bir şekilde zapt etmiştir.¹⁰⁰⁵

Ruha'da mütevellilerin mürtezika tayinatlarını vermeyerek vakıf mürtezikalarına zorbalık yaptıkları ve vakıf gelirlerini kendi zimmetlerine geçirdiği ile ilgili çok fazla olay vardır. Bu tarz mütegalibelik yapanlardan birisi Mencek Vakfı Mütevellisi İbrahim'dir.¹⁰⁰⁶ Vakıf mürtezikalarına tayinatlarını vermeyen ve mütegalibelik yapan mütevellilerden bir tanesi de Kızıl Camii mütevellisidir.¹⁰⁰⁷ Vakıf mütevellilerinin vakıfta bulunan mevkufatı kendi malıymış gibi görmesi sonucu vakıftan tayinat alanlara zorbalık yapmaları bir zulüm olarak görülmelidir.

Vakıf mütevelliliğini ele geçirmekle mütegalibelik Ruha'da yaygındır. Mütevelliliği zapt edilen vakıflardan bir tanesi Hacı Peykar Vakfı'dır. Vakfın tevliyeti berat ile Derviş Mehmet'te iken Kul Çavuş Oğlu Halil ve İbrahim vakfın tevliyeti boşalmıştır diyerek Ruha kadısından mürasele almışlardır. Kul Çavuş Oğlu Halil ve İbrahim, Müteveli Derviş Mehmet'in 1112 senesindeki mahsulüne beratsız ve sebepsiz el koymuşlardır. Derviş Mehmet bu olaylar karşısında İstanbul'a gitmiş ve Kul Çavuş Oğlu Halil ve İbrahim'i şikâyet etmiştir. Derviş Mehmet fuzuli el konulan mahsullerinin geri verilmesi ve tevliyetinin tekrar kendisine iade edilmesi için hükm-i hümayun gönderilmesini istemiştir. Divan-ı Hümayun'a gelen Derviş Mehmet'in dilekçesi incelenmiş, dilekçeye binaen Anadolu Muhasebesi Defteri'nin kayıtlarına bakılmış ve tevliyetin Derviş Mehmet'te olduğu görülmüştür. Rakka valisi ve Ruha kadısına hitaben yazılan 15 Haziran 1702 tarihinde tevliyetin Derviş Mehmet'in olduğu tescillenmiş ve buna göre hareket edilmesi istenmiştir.¹⁰⁰⁸ Ruha kadısının vakfın tevliyet ciheti boşalmamasına rağmen vakfın yönetimini ele geçirmeye çalışanlara mürasele vermesi vakfa ve mütevellisine bir haksızlıktır.

¹⁰⁰⁴ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024.00021.

¹⁰⁰⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 120. 72. s. 142.

¹⁰⁰⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 00004. 1988. s.469.

¹⁰⁰⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 0177. 91. hüküm 790. s. 182; BOA, A, DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00066.

¹⁰⁰⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 35. 60. hüküm 519. s. 125.

Kanunsuz mürasele ile vakfın yönetimini ele geçiren mütegalibelerin yaptıkları iş zorbalıktır.

El-Hac Ramazan Sırrın köyünde bir nehir üzerine bir değirmen kurdurmuştur. Bu değirmen vakfa dönüştürülmüştür. Vakfa dönüştürülen iki kadını karşı karşıya getirmiştir. Bu durum aslında kendi hissesi ile yetinmeyen bir kadının diğer kadın üstüne tegallübü şeklinde yorumlamak mümkündür. Şöyle ki: El- Hac Ramazan Sırrın köyünde Karakaya Nehri üzerinde bir değirmeni vardır. Ramazan değirmenini vakfetmiştir. Vakfın gallesini erkek evladına, erkek evladı tükendiğinde ise kız evladına şart koşturmuştur. Vâkıfın erkek evladı kalmamıştır. Fatma adında bir kadın bizzat İstanbul'a gitmiş ve Sırrın köyünde Karakaya Nehri üzerinde ceddi Ramazan'ın vakfettiği değirmenin tasarrufunun kendisi ile birlikte vâkıfın diğer kadın torununda olduğunu ancak diğer torunun ortaklık üzere değirmeni tasarruf etmek istemediğini ve vâkıfın şartına tegallüp ettiğini ifade etmiştir. Fatma değirmene tasarruf hakkı olan diğer kadının kendisine değirmeni zapt ettirmediğini belirtmiş ve bu konuda bir emr-i şerif verilmesini istemiştir. Fatma'nın bu müracaatı üzerine Rakka valisine ve Ruha kadısına gönderilen hükümde Sırrın köyünde Karakaya Nehri üzerinde bulunan vakıf değirmenin, vâkıfın şartı gereği ortaklık ile işletilmesi için bir mahkeme yapılması 4 Mart 1754 tarihinde istenmiştir.¹⁰⁰⁹ Vakfın mütevelliliğine ortak iki kadından birinin diğerinden baskın çıkması ve vakıf gelirlerinin tamamını almaya çalışması bir zorbalıktır. Bu zorbalık mağdur olan kadının hakkını arayarak hükümet merkezine başvurmasıyla önlenmiştir.

Vakıf kurumları hayır kurumlarıdır. Ancak Ruha'da zaman zaman bu hayır kurumlarının malına göz diken insanlar çıkmıştır. Sadat-ı kiramdan Seyyit İbrahim Ruha'da bulunan Hacı Yadigar el-Meşhur Veli Kethüda Mescid-i Şerifi Vakfı'nın berat-ı şerif ile mütevellisidir. Vakfın bir önceki mütevellisi Seyyit İbrahim'in babasıdır. Seyyit İbrahim'in babası Keleşoğlu Topal İbrahim'e bir miktar ağaç vermiş ve bu ağaçları Bozabad nahiyesinde bulunan Pınarbaşı köyünde vakıf arsasına dikmesini istemiştir. Keleşoğlu Topal İbrahim ağaçları Pınarbaşı köyünde vakfın arsasına dikmiş ve ağaç dikmesi karşılığında bir ücret almıştır. Seyyit İbrahim'in babası vefat edince, oğlu Seyyit İbrahim ağaçları zapt etmek istemiştir. Keleşoğlu

¹⁰⁰⁹ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00035.

Topal İbrahim bu ağaçları ben diktim, ağaçlar benim mülkümdür diyerek vakfın mütevellisi Seyyit İbrahim'e ağaçları zapt ettirmemiştir. Keleşoğlu Topal İbrahim, bazı kimseleri arkasına almış ve hevasına tabi kadiya da istinat etmiştir. Bu durumda sorun Ruha'da çözülmemiştir. Seyyit İbrahim, hak arama mekanizmalarını devreye sokmuş ve İstanbul'a bir dilekçe yazmış ve dilekçesinde durumu açıklayarak vakfa ve kendisine gadr sevdasında olan ve Ruha kadısına güvenen Keleşoğlu Topal İbrahim'in bu durumdan vazgeçmesi için kendisine bir hükm -i hümayun verilmesini istemiştir. 24 Şubat 1705 tarihinde Divan'dan gönderilen yazı haklıya, hakkının alınıp verilmesi için Ruha Mahkemesi'nde davanın kanunlara göre görülmesi istenmiştir.¹⁰¹⁰ Keleşoğlu Topal İbrahim'in Ruha kadisiyle iş tutarak hakkı olmayan vakıf ağaçlarını zapt etmeye çalışması bir mütegalibelik örneğidir. Keleşoğlu Topal İbrahim'in mütegalibeliği Seyyit İbrahim'in Divan-ı Hümayun'a başvurmasıyla son bulmuştur.

Ruha'da berat-ı şerif ile görev yapan birçok insanı çeşitli kişiler farklı maksatlar için sıkıştırmış, onlara baskı yapmışlardır. Yapılan bu baskıların bir kısmı vakfın mütevellisinden kaynaklanan baskılardır. Baskıların bir kısmı ise vakıfların çeşitli cihetlerinde çalışan kişilerin mütevellie ya da mütevellinin vakıftaki vazifelilere olan baskılardır. Mütevelliler, vakıflarda özellikle tevliyet cihetlerini ele geçirmeye çalışmışlardır. Zira; mürtezika verilecek olan ücretler, tayinatlar ve parasal iş ve işlemler tevliyet işlerinin ana sorumluluk alanı içerisinde idi. Bu sebeple vakıflarda berat ile görev yapanlar, zaman zaman vakfın dışardan müdahalesi ile karşılaşmıştır. Bu görevlilerin başında müteveli, imam, hatip gibi görevliler bulunmaktadır. Ruha'da Mevlevî Tekyesi Kâtibi Mehmet Halife berat-ı şerif ile günlük beş akçe vazife ile görev yaparken mürtezika-i vakıftan bazı kişiler, Mehmet'e biz sana kâtiplik yaptırmayız şeklinde ifade ile Mehmet'in kâtiplik işlerine senetsiz, sebepsiz karışmışlardır. Mehmet Halife gördüğü baskıyı İstanbul'a şikâyet etmiştir. Şikâyet sonucu Rakka valisi ve Ruha kadısına yazılan 6 Temmuz 1720 tarihli hüküm, Mehmet'in kanun ve defterdeki haklarının Ruha Mahkemesi'nde görülerek kendisine teslim edilmesi yönünde olmuştur.¹⁰¹¹ Vakfın kâtibine yapılan

¹⁰¹⁰ BOA, A.DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00034.

¹⁰¹¹ BOA, A.DVNS. ŞKT. D. 85. 474. s. 445.

mütegallibel şiddet, kâtibin kendisine yapılan baskıyı Divan-ı Hümayun'a şikâyeti ile son bulmuştur.

Ruha'da zaman zaman vakıf mütevellileri üzerinde de baskı kurulmuştur. Ruha'da vakıf mütevelliler üzerinde baskı kurmaya çalışmakla ilgili çok sayıda örnek vardır.¹⁰¹² Mütegallibe baskısına maruz kalmış kişilerden biri de Hasan Paşa Cami-i Şerifi mütevellisidir. Ruha'da Hasan Paşa Cami-i Şerifi Evkafı'nın berat-ı şerif ile mütevellisi olan Mehmet Halife vakfiyede belirtilen hususları yerine getiren bir kişidir. Ruha sakinlerinden şikâyet defterine isimleri yazılmayan, ancak askeri taraflarına dayanarak kendilerine Hasan Paşa Cami-i Şerifi Vakfı'nda kendilerine birtakım vazifeleri berat ettiren kişiler vakfın mütevellisi Mehmet Halife'yi sıkıştırmışlar ve vakfı zarara uğratmışlardır. Mehmet Halife bizzat İstanbul'a gitmiş ve vakfın mütevellisi sıfatı ile kendisini sıkıştıran kişileri şikâyet etmiş ve yeni vazifeler ihdas etmek talebi ile başka kişilerin kendisine baskı yapmaması için hükm-i hümayun istemiştir. Bu istek üzerine Divan 25 Haziran 1721 tarihinde Rakka valisine ve Ruha kadısına gönderilen yazı ile Hasan Paşa Camisi Mütevellisi Mehmet Halife'nin davasının adilane bir şekilde çözülmesi istenilmiştir.¹⁰¹³ Mütegallibelerin vakıf mütevellisini sıkıştırarak vakfın içini boşaltma girişimleri mütevellinin yargı yoluna başvurmasıyla önlenebilmiştir.

Bazı mütevelliler ise vakıflarında çalışan görevlilerin emeklerinin karşılığını vermemişlerdir. Ruha'da Molla Mehmet bin Ali Ruha'da Tohtemur Camisi'nin berat-ı şerif ile imamıdır. Molla Mehmet bin Ali beratı gereği hizmetini eda eder ve hizmeti karşılığı alması gereken ücreti talep eder. Ancak vakfın mütevellisi ücreti vermez. Mütevellinin zulmünün yanında kötü niyetli olan Yusuf ve İshak adındaki kişiler, İskân Kâtibi Abrurrahman'a güvenerek sebepsiz, beratsız bir şekilde Molla Mehmet bin Ali'nin imamlığı işine karışır ve imama baskı yaparlar. Molla Mehmet bin Ali bir dilekçe yazar ve dilekçe ile imamlığı hizmetinin ücretinin mütevelliden alınmasını ve kendisine baskı yapan İshak ve Yusuf'un baskılarının engellenmesini ister. 10 Eylül 1723 tarihli Divan'dan çıkan yazı Rakka valisi ve Ruha kadısına hitaben yazılmış ve Ruha'da bu durumun mahkemede adalet ile görülmesi

¹⁰¹² BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00113.

¹⁰¹³ BOA, A.DVNS. ŞKT. D. 88. 16.s. 27.

istenmiştir.¹⁰¹⁴ Vakfın imamet cihetini eda eden Molla Mehmet bin Ali'nin tahakküm altına alınmasına karşı imam mütegalibelerden şikâyet mekanizmasını kullanarak kurtulmuştur. Ruha reayası haklı olduğu konularda hükümet merkezine başvurmadan çekinmemiştir.

Ruha'da mütevelliler vakıflarına bağlı bazı cihetleri tasarruf edenlerin işlerine karışarak sıkıştırmışlardır. Ruha'da Yusuf Paşa'nın bina ettiği caminin günlük 8 akçe vazife ile ferraşı olan Hacı Molla Ahmet hizmetini bırakmıştır. Caminin mütevellisi olan Mustafa Paşa, Hasan isimli kişiye maliye tarafından berat-ı şerif verilmesi için arz vermiş ve ferraşlık Hasan'a verilmiştir. Ancak eski müteveli Molla Hasan, beratsız ve sebepsiz ferraşlık işlerine karışmaya başlamıştır. Hasan bizzat İstanbul'a gitmiş ve durumu anlatarak işlerine kimsenin karışmaması ve teaddi ettirilmemesi için kendisine hükm-i hümayun verilmesini istemiştir. 4 Eylül 1728 tarihinde Ruha kadısına gönderilen hüküm ile Hasan'ın beratı gereği durumun düzeltilmesi istenmiştir.¹⁰¹⁵ Yusuf Paşa'nın bina ettiği caminin eski mütevellisinin hakkı olmadığı halde ferraşlık cihetini üstlenen Hasan'a zorbalık yapması doğru olmamıştır. Eski mütevellinin yapmış olduğu haksızlık ferraşın adalet mekanizmasını işleterek eski mütevelliyi şikâyet etmesiyle son bulmuştur.

4.4. Müderris ve Talebelerin Maruz Kalıkları Mütegalibelikler

Osmanlı toplumunun ulema zümresi içerisinde yer alan müderrislik mesleği sosyal statüsü ve bazı vergilerden muaf olması sebebi ile rağbet edilen bir meslektir. Ruha'nın XVIII. yüzyıla ait sosyolojik fotoğrafının bütünü ile ortaya çıkması için Ruha toplumu içerisinde bulunan grup ve zümrelerin genel karakteristik özelliklerin bilinmesi gerekir. Ruha'daki mütegalibelerin kadıyı, müderrisi, imamı, hatibi vb. kişileri neden baskı altında tutmaya çalıştığı bilindiğinde bu zümre ve grupların önemi kendiliğinde ortaya konulmuş olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde müderrislere vergi ayrıcalıkları tanınmıştır. Bu ayrıcalıklar aslında müderrisliği cazip bir konuma sokmuştur. 1523 yılındaki

¹⁰¹⁴ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 80. 36, s.69.

¹⁰¹⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 00118. 47. s. 88.

tahrirlerinde Ruha'da bir olan müderris sayısının,¹⁰¹⁶ medreselerin fazlalaşması ile katlanarak arttığı, belgelerde müderrislerle ilgili olayların çokluğuna da bakarak söylenilebilir.

Ruhalı mütegalibeler bazı müderrislerin vazifesini yapmasını engelleyerek müderrislik, uhdesine verilen kişiye zapt ettirilmemiştir. Ruha'da Yusuf Paşa Camisi havlusunda, hayır sahibi Süleyman Ağa'nın yaptırdığı medresede İhsanullah Efendi berat-ı şerif ile günlüğü 4 akçeye müderrislik yaparken Ruha'da ashab-ı ağrazdan Ahmet ve Mehmet adındaki şahıslar İhsanullah Efendi'nin elindeki beratına ve kanuna aykırı bir şekilde karışmaya çalışmışlardır. Mehmet ve Ahmet İhsanullah Efendi'nin müderrisliği zapt etmesini engellemeye çalışmışlardır. İhsanullah Efendi durum karşısında bu kişileri şikâyet için İstanbul'a gitmiş ve durumu Divan'da anlatmıştır. Divan'da Anadolu Muhasebe defterlerine bakılmıştır. Söz konusu müderrisliğin İhsanullah Efendi'ye 1190 senesinde şeyhulislamın tevcih ettiği ve şikâyet edildiği tarihte müderrisliğin İhsanullah Efendi üstünde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum karşısında 19 Mart 1777 tarihinde Ruha'nın idarî yöneticisi vali ve kazâî idarecisine hüküm gönderilmiştir. Hükümde İhsanullah Efendi'nin beratı gereği müderrisliği zapt etmesi ve İhsanullah Efendi'ye, başkalarının sebepsiz yere karışmasının engellenmesi istenmiştir.¹⁰¹⁷ Kamusal bir vazife icra eden müderrisin mütegalibeler tarafından görevini yapmasının engellenmesi önemli bir sorundur. Bu sorun müderrislik yapması engellenen kişinin mütegalibeleri şikâyet etmesiyle duruma Divan-ı Hümayun kayıtsız kalmayarak çözülmüştür. Mağdur kişilerin Hükümet merkezine yapmış oldukları başvuruların çözüme kavuşturulması mütegalibelerin zorbalıklarına karşı önemli bir güvencedir. Divan-ı Hümayun'un haksızlıklara kayıtsız kalması hiç şüphe yok ki mütegalibel olayları arttırır ve zorbalara cesaret verir. Divan-ı Hümayun'a gelmiş olan şikâyetlere hükümet merkezi yöneticileri kayıtsız kalmamışlardır.

Ruha'da çok sayıda medrese bulunmaktadır. Bu medreselerde talebeler eğitim görmektedir. Osmanlı Devleti medreselerde eğitim gören talebeyi bir takım vergilerden muaf tutmuştur. Ruha sakinlerinden Molla İbrahim ilim tahsil eden bir öğrencidir. Molla İbrahim'in Ruha kadısı toprağında avarız hanesine bağlı tekâlif

¹⁰¹⁶ Turan, *XVI. Asırda Ruha Sancağı*, 43-44.

¹⁰¹⁷ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00130.

alınması gereken bir emlak ve yeri yok iken Ruha sakinlerinden isimleri ahkâm defterine kayıt edilmemiş kişiler kendilerine emr-i şerif ile hisselerine düşen tekâlif, imdad-ı hazeriye vergisinden Molla İbrahim'in de vermesini istemişlerdir. Molla İbrahim de kanuna aykırı olan bu istekte ısrarlı olunması üzerine bir dilekçe yazmış ve öğrenci olduğunu, ilim tahsil ettiğini vergi talebi ile teaddi edilmesinin engellenmesi için emr-i şerif talep etmiştir. 30 Ocak 1748 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır. Hükümde kadı ve validen kanuna göre hareket etmeleri istenmiştir.¹⁰¹⁸ Bu belgeden Ruha ahalisinin hane sayısını arttırarak vergilerini düşürmek istedikleri anlaşılıyor. Ruha ahalisi vergilerini hafifletmek için vergi mükellefi olmamasına rağmen talebeye baskı yaparak talebenin de vergi vermesini istemiştir. Ruhalı talebe Molla İbrahim kendisine yapılan yasal olmayan bu teklifi hükümet merkezine şikâyet etmiştir. Hükümet merkezinin şikâyet kayıtsız kalmaması mütegalibeyi engelleyici, adaleti sağlayıcı bir durumun ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

4.5. Türbedarların Maruz Kaldıkları mütegalibelikler

Türbedarlık görevi, Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde var olan türbeleri bekleyen kişiler için ihdas edilmiş bir vazifedir. Bu kişiler türbeyi bekler, onun bakımını üstlenirlerdi.

Ruha'da türbedarlara verilen ayrıcalıklara geçmeden önce Ruha'ya yakın olan Musul'da türbelerin işleyişine bakmak konunun daha iyi anlaşılması açısından gereklidir. Musul'da da türbedarlara ayrıcalıklar verilmiştir. Musul'da türbedarlara verilen ayrıcalıklar yerel halkı devlete bağlamanın bir göstergesi olsa gerektir.¹⁰¹⁹ Ruha'da da mevcut birçok türbe ve bu türbeleri bekleyen türbedarlar vardır.

Ruha'da türbedarlık görevi de berat-ı şerif ile verilen görevler arasında bulunuyordu. Bu görev, genelde babadan oğula geçiyordu ki Osmanlı bürokrasi mekanizması bu durumu eba an ceddin şeklinde formüle etmiştir.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁸ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00029.

¹⁰¹⁹ Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, 38.

¹⁰²⁰ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. D. 00025. 00032.

Ruha'da bazı türbedarlara mütegalibeler tarafından baskı yapılmıştır. Ruha'da berat-ı şerifi olan ve baskı görenlerden biri de Ömer Halife ismindeki Hilmi Dede türbesinin türbedarıdır. Bu türbedar, kendisine ortada hiçbir sebep olmadığı halde beratsız bir şekilde türbedarlık işlerine karışmışlardır. Ömer Halife İstanbul'a bir dilekçe yazmış ve kendisine görevi nedeni ile müdahale edilmesinin önlenmesi ve yasaklanmasını istemiştir. Bu istek 3 Ekim 1719 tarihli bir hüküm ile Rakka valisine ve Ruha kadısına bildirilmiş ve Ömer Halife'ye türbedarlığı nedeni ile müdahalenin önlenmesi hükmü verilmiştir.¹⁰²¹ Mütegalibelerin türbedarın görevine neden karıştıkları belgede açıkça belirtilmemiştir. Ancak türbedarın kendisine yapılan zorbalığa karşı tutumu önemlidir. Türbedar mütegalibeleri hükümet merkezine şikâyet ederek engellenmesini sağlamıştır. Türbedarın sinmesi, baskılara karşı mütegalibelerin isteklerini kabul etmesi mütegalibeleri cesaretlendirir, zorbarların artmasına, hukuksuzlukların çoğalmasına sebebiyet verir. Bu nedenle türbedarın kendisine yapılan baskıları hükümet merkezine şikâyet etmesi hukukun tecelli etmesi için doğru bir tutum olmuştur.

Ruha'da Ağca Mesciti köyünde Eş-Şeyh Raşid Türbesi vardır. Mütegalibeden olanlar bu türbeye ait olan vakfa müdahale etmişlerdir. Ruha'da Vakf-ı Ziyaret Şeyh Raşid Vakfı'na berat ile mutasarrıf olan Şeyh Hacı Mehmet vakfin mahsulünü alıp tasarruf ederken kötü niyetli ve yabancı olan kişiler sebepsiz ve beratsız ve kanuna aykırı bir şekilde vakıf işine karışmışlardır. Bu durum karşısında Şeyh Hacı Mehmet bu kişilerin vakfin işine karışmamalarını sağlamak için İstanbul'a gitmiş ve kötü niyetli bu insanları şikâyet etmiştir. Şeyh Hacı Mehmet'in şikâyeti üzerine defterhane-i amire bulunan kayıtlara bakılmış ve Şeyh Hacı Mehmet'in vakfin tasarrufuna berat ile yetkili olduğu anlaşılmıştır. Bu durum karşısında Ruha kadısına 16 Aralık 1781 tarihinde bir hüküm gönderilmiştir. Kanuna uygun bir şekilde Vakf-ı Ziyaret Şeyh Raşid Vakfı'nın mahsulünün Şeyh Hacı Mehmet'in almasının kanun gereği olduğu ve Ruha kadısının bu durumu sağlaması istenmiştir.¹⁰²² Vakf-ı Ziyaret Şeyh Raşid Vakfı mahsulüne mutasarrıf olan kişinin vakfin malına yapılan zapt etme olayını hükümet merkezine şikâyet etmesi Ruha'daki halkın adalet mekanizmalarını kullanma konusundaki bilinç düzeyini

¹⁰²¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. D. 84. 45, s. 86.

¹⁰²² BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00010.

yansıtması ve hakkını arama mekanizmalarına aktif katkı sunması önemlidir. Ruha halkının haksızlık karşısında şikâyetle durumu yargıya taşınması ile Osmanlı hukuk sistemi bu tür haksızlıklara onay vermemiştir.

Ruha'da babasından kendisine geçen Ağca Mesciti köyünde defnedilmiş olan Eş-Şeyh Raşid Türbesi, El-Hac Şeyh Mehmet'e babasından geçmiş ve kendisine berat-ı şerif verilmiştir. El-Hac Şeyh Mehmet hizmetini eda edip, türbenin vakfından vazifesi karşılığı ücretini talep etmiştir. Müteveli, Ruha Müftüsü İbrahîm Efendi ve Sofuoğlu Mehmet'e güvenerek türbedarın beş yıllık ücretini vermemiştir. Türbedar El-Hac Şeyh Mehmet bizzat İstanbul'a gelmiş ve hakkının alınıp kendisine verilmesini talep etmiştir. Reisü'l-Küttâp Mehmet de bu durumu ilam etmiştir. Rakka valisi ve Ruha kadısına 29 Zi'l-hicce 1207/M.7 Ağustos 1793 tarihinde gönderilen yazı ile türbedarın hakkının mütevelliden alınarak ödenmesi emrini vermiştir.¹⁰²³ Ruha'da Eş-Şeyh Raşid Türbesi türbedarının vazifesi karşılığında ücretini alamaması bir mütegalibeliklidir. Türbedar kendisine yapılan haksızlığı yargı yoluyla aşmıştır.

Ruha'da türbedarlar görev yaptıkları türbelere ait vakıf gelirlerinden kazanç sağlardı. Kazançlı olan yerler mütegalibeler tarafından boş bırakılmamış ve mütegalibeler kazançlı olan yerlere müdahale etmişlerdir. Cûlab nahiyesinde Şeyhhisar köyünde bulunan Şeyhhisar Zaviyesi Vakfı ve Şehr nahiyesinde Yusuf v. Abdurrahman 6.333 akçe tımara mutasarrıftır. Eş-Şeyh el-Hac Ali Şeyhhisar Türbedarı'dır. Eş-Şeyh el-Hac Ali, Şeyhhisar Türbesi Vakfı'nda bulunan çiftliği zapt etmeyi ve çiftlikten çıkan ürünü almayı istemiştir. Ancak Yusuf v. Abdurrahman kendine tahsis edilen yere kanaat etmemiş ve Şeyhhisar Türbesi Vakfı'na ait çiftliğe fuzuli müdahale etmiştir. Eş-Şeyh el-Hac Ali bu duruma itiraz etmiş ve Defter-i Hakanî'ye göre amel edilmesi gerektiği iddiası ile ve sipahi Yusuf v. Abdurrahman'ı şikâyet için İstanbul'a gitmiştir. Eş-Şeyh El-Hac Ali'nin başvurusu üzerine Ruznamçe-i Hümayun ve Defter-i icmale bakılmıştır. Defter Emini Es-Seyyit El-Hac Mehmet Emin'in arzı ile 10 Ekim 1798 tarihinde Ruha kadısına gönderilen yazıda Eş-Şeyh El-Hac Ali'nin iddiaları doğru bulunmuştur. Zira Yusuf veled-i Abdurrahman'ın bu köyde diğer ortakları ile birlikte hakkı olduğu ve Çiftlik-i Vakf-ı Mezar-ı Şeyhhisar Türbedarı Ali'nin de mahsulâtta hakkı olduğu tescil edilmiştir. Bu

¹⁰²³ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d.00025. 00032.

takdirde Yusuf veled-i Abdurrahman'ın Çiftlik-i Vakf-ı Mezar-ı Şeyhhisar Türbedarı Ali'ye baskısının engellenmesi için gereğince uygulanması açıklaması ile Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir.¹⁰²⁴ Türbedar Ali'nin mütegalibenin vakfın gelirine çökmesine tepkisini; olayı hükümet merkezine şikâyet ederek göstermiştir. Hükümet merkezinde söz konusu vakıf incelenmiş ve türbedarın haklı olduğu tespit edilmiştir.

4.6. Ferraşların Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler

Ruha'da berat ile hizmet eda edilen vakıf cihetlerinden biri de ferraşlıktır. Ferraşlık cihetinde görev yapan bir kişi görevi karşılığında bir ücret alırdı. Mütegalibeler genelde akçeli işlere müdahale etmişlerdir. Ruha'nın Gonca Mahallesi'nde bulunan caminin ferraşı Yekpa Hacı Molla, Hacı Hasan isimli kişinin ferraşlık cihetine karışmış ve bu ciheti bir şekilde kendi üstüne berat ettirmiştir. Günlüğü sekiz akçe olan ferraşlık cihetini geri almak isteyen Yekpa Hacı Molla Divan'a şikâyetinde bulunmuştur. Yekpa Hacı Molla dilekçesinde, sebepsiz, beratsız, senetsiz bir şekilde kendisine teaddi ve baskı yapılmasının engellenmesi için hükm-i hümayun verilmesini istemiştir. Yekpa Hacı Molla'nın işine karışılmaması için kendisine yeni bir berat verilmiştir. Rakka valisi ve Ruha kadısına 9 Temmuz 1736 tarihinde gönderilen hüküm ile verilen yeni berata göre iş yapılması istenmiştir.¹⁰²⁵ Hacı Hasan'ın Yekpa Hacı Molla'nın üstüne kayıtlı olan tımarı kendi üstüne berat ettirmesi bir mütegalibeliktir. Yekpa Hacı Molla'nın ferraşlık cihetine Hasan'ın el koyması Yekpa Hacı Molla'yı mağdur etmiştir. Yekpa Hacı Molla, mağduriyetini giderebilmek için hükümet merkezine şikâyetinde bulunarak Hacı Hasan'ın yapmış olduğu haksızlığı ortadan aldırıştır.

Ruha'da ilk bakışta ferdî gibi görülen bu tikel kötü örnekli olayların yaygınlığına bakarak genelleşmeye başladığını söylemek yanlış olmaz. Bugüne kadar yapılan çalışmalar genelde belgeler üzerinden yapılan yüzeysel değerlendirmelerden öteye geçememiş ve mütegalibe hareketlerini doğuran faktörlerin sadece devlete bakan yüzü ve döneme ait durumu incelenmeye çalışılmıştır. Oysa toplumun davranış yönü kadar bireyin davranış yönü de önemlidir.

¹⁰²⁴ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025. 00042.

¹⁰²⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 152. 30, hüküm 198. s.55.

4.7. Azap ve Sipahların Maruz Kaldıkları Müttegallibelikler

Azaplar, genel anlamda tersane halkı ve bahriyede görevli askerlerdir. Geniş anlamda ise gemide reislerin emrinde; paşa, bey gemileriyle şalopelerde, İzmit'ten kereste taşıyan gemilerde, top gemilerinde, taş gemilerinde, kalelerde okçu ve tüfek endaz bir sınıf idiler.¹⁰²⁶ Azaplar, ağırlıklı olarak deniz ve denizcilik ile ilgili asker olarak tanımlanmış ve fakat bir yerde kalelerde okçu ve tüfek endaz sınıfı da azap olarak tanımlanmıştır. Kapıkulu Ocakları isimli eserde ise azaplar hafif piyade askeri olarak tanımlanmıştır.¹⁰²⁷ Bu bağlamda Rumkale ve Ruha'ya bağlı kazalarda bulunan kalelerde azaplar görev yapmışlardır. Ruha ve çevresi kalelerde görev yapan azaplar tekâlif-i şâkka, avarız ve raiyyet vergisinden istisna tutulmuşlardır. Bu gruplar vergilerden muaf olmalarına rağmen birçok defa vergi toplayan zabıtlar tarafından vergi vermeleri için sıkıştırılmış ve baskı altında tutulmuşlardır. Vergi toplayan kişiler hem karlarını arttırmak hem de Ruha sancağının idaresinde başat bir sınıf olduklarını reayaya ve devlette görev alanlara hissettirmeye çalışmışlardır. Bu konu ile ilgili az da olsa elimizde arşiv belgesi mevcuttur.

Ruha'da azapların mağdur oldukları müttegallibelik olaylarının başında müttegallibenin azaplardan raiyyet rüsumu talebiyle baskı yapmasıdır. Ruha'nın İçkale azaplarından Ömer ve Osman, Rışvan Aşireti kethüdası Derviş ve Kör Hasan isimli kişileri şikâyet için Asitane'ye gitmişlerdir. Ömer ve Osman eba an ceddin Ruha'da yaşayan ve Ruha'da doğmuş berat-ı şerif ile azaban sınıfından olan kişilerdir. Emr-i şerif ile hisselerine düşen vergiyi eda etmelerine rağmen Rışvan kethüdası olan Derviş ve Kör Hasan, bu iki azaba sizler bizim aşiretimizdensiniz diyerek raiyyet vergisi istemişlerdir. Ruha'da mahkemede olmuşlar ve Rışvan kethüdaları Derviş ve Kör Hasan'ın Ömer ve Osman'a müdahale etmemeleri için Ruha kadısı hüccet vermiştir. Hüccete rağmen Rışvan kethüdaları iki azabanı sıkıştırınca Ömer ve Osman bizzat İstanbul'a gidip şikâyetle bulunmuştur. Yapılan şikâyete binaen Rakka valisi ve Ruha kadısına 27 Nisan 1731 tarihinde bir hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde Rışvanlı kethüdaları Derviş ve Kör Hasan'ın hüccet ve

¹⁰²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 406-408, 479.

¹⁰²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 1/374.

kanuna karşı sebepsiz hareket etmelerinin engellenmesine hükmedilmiştir.¹⁰²⁸ Azapların raiyyet rüsumundan istisna tutulmasına rağmen mütegalibe olan Rışvan kethüdaları Derviş ve Kör Hasan'ın azapları tahakküm altına alma teşebbüsleri yerel tahakküm ve zorbalığa bir örnektir.

Yukarıdaki olaya benzer bir raiyyet rüsumu talebi de sipahîzade Seyyit Halil'e yapılmıştır. Ruha'da vergi konusunda sıkıştırılanlardan bir grupta eba an ceddin sipahîzade Seyyit Halil, Mustafa, Ali, Mehmet'tir. Ruha'da yaşayan bu kişileri, Baziki Aşireti kethüdaları Molla Şaban, Çelebi ve Demir; sizler Baziki Aşireti Defteri'nde kayıtlı reayalardansınız, diyerek raiyyet rüsumu istemişlerdir. Baziki Aşireti kethüdaları Molla Şaban, Çelebi ve Demir bu talepleri yaparken ehl-i örfün desteğini almışlardır. Böylelikle Baziki kethüdaları Sipahzade Seyyit Halil, Mustafa, Ali, Mehmet'ten zorla 70 kuruş almışlardır. Bu durum karşısında sipahzadeler Divan'a şikâyetle bulunmuşlardır. Sipahzedelerin şikâyetlerine 24 Eylül 1728 tarihinde Divan'dan gönderilen bir hüküm vardır. Bu hükümde Baziki Aşireti kethüdalarının zorla aldıkları 70 kuruşun, mahkeme kurularak, adil bir yargılamadan sonra sahiplerine geri verilmesine hükmedilmiştir.¹⁰²⁹ Baziki Aşireti kethüdaları Molla Şaban, Çelebi ve Demir'in raiyyetten olmayanlardan menfaat elde etmeye çalışarak zorbalık yapmaları yanlış olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ulufe ve tımar alan bütün hizmet sınıfları rüsum-ı raiyyetten muaftır.¹⁰³⁰ Kanun maddesi açıktır. Ancak buna rağmen rüsum-ı raiyyetten muaf olmasına rağmen Ruha'da ulufe alanlardan kanun dışı rüsum-ı raiyyet vergisi istenmiştir. Ruha'da yaşayan Osman ve Ömer iki kardeşdir. Bunlar eba an ceddin Ruha'da yaşayan insanlardır. Osman Ruha Kalesi'nde taşra azabları cemaatinin onuncu odasında günlük 5 akçe ulufe ile görev yapan bir kişidir. Bu kişiler, defterde kayıtlı kimsenin raiyyet ve raiyyeti oğullarından olmadıklarından rüsum-ı raiyyet talebi ile sıkıştırılmamaları gerekirken havass-ı hümayun voyvodası bu kişilere sizler benim zabiti olduğum köylerin Uraşulu cemaati köyünün raiyyet ve raiyyeti oğluymuşsunuz, diyerek raiyyet vergisi talep etmiştir. Bu talep Ruha Mahkemesi'ne kadar gelmiş ve havass-ı hümayun voyvodası iddiasını mahkemede

¹⁰²⁸ BOA. A.DVNS. ŞKT. d.132. 86.varak. 83

¹⁰²⁹ BOA, DVNS, ŞKT. d. 118. 68. s.131.

¹⁰³⁰ İnalçık, "Raiyyet Rüsumu", 595.

ispatlayamamıştır. Ruha Mahkemesi bunun üzerine voyvodaya kanuna aykırı bir şekilde Osman'ı sıkıştırmasını yasaklamış, davanın kapandığını, bir daha Osman'ın üstünde baskı kurmamasını, Osman'a düşmanlık yapmamasını tembih etmiştir. Fakat havass-ı hümayun voyvodası Osman'ı sıkıştırmaya devam etmiştir. Voyvoda, Urfa Mahkemesi'nin kararını dinlememiştir. Bu durum karşısında Osman İstanbul'a gitmiş ve voyvodayı bir kez de İstanbul'a şikâyet etmiştir. Bu şikâyet üzerine 19 Ağustos 1724 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Hüküm Havass-ı Hümayun voyvodasının kanuna ve deftere aykırı bir şekilde Osman'ı sıkıştırmasının yasaklandığını ve bu hususta Ruha kadısı ve Rakka valisinin sorumluluğunu işaret ediyordu.¹⁰³¹ Ömer ve Osman için Asitane'den hüküm gönderilmesine rağmen Derviş ve Köse Hüseyin'in baskıları devam etmiştir. Derviş ve Kör Hasan'ın Ömer ve Osman'a siz bizim aşiretimizdensiniz, defterde kayıtlı raiyyetimizdensiniz şeklinde ifadeler ile bunlardan rüsum-ı raiyyet istemeye devam etmişlerdir. Bu durum karşısında Ruha kadılığına gönderilen hüküm özünde uyarı barındıran bir hükümdür. Zira hüküm, “*Sen ki mevlana-yı muma ileyhsin*” şeklinde başlar. Zira bir yıl önce gönderilen hükümde Ömer ve Osman'ın berat-ı şerif ile azaban neferatında oldukları açıkça belirtilmiş ve vergi alınmaması gerektiği, Derviş ve Kör Hasan'ın azaban neferatından olan Ömer ve Osman'ı vergi vermeleri için sıkıştırmamaları gerektiği hükme bağlanmasına rağmen Mehmet isimindeki kişinin mektubu ile Derviş ve Kör Hasan'ın iki kardeşi sıkıştırmamaları kanun tanımazlığın ölçüsünün nerelere kadar ulaştığını göstermesi açısından önemlidir. Aleyhlerine İstanbul'a yapılan şikâyete aldırmayan Rişvan kethüdalarının ikinci kez İstanbul'a şikâyet edilmesi, Ruha kadısının İstanbul'dan gelen hükmü uygulayamamasının, Ruha'da adaletin mahkemelerde ne ölçüde dağıtıldığı hususunda önemli ipuçları vermektedir. Mehmet'in İstanbul'a gönderdiği mektuba 13 Mayıs 1725 tarihinde gelen cevap Ömer ve Osman'ın raiyyet rüsumu hususunda kanuna aykırı bir şekilde vergi isteyen Derviş ve Kör Hasan tarafından rahatsız edilmemesi ve teaddilerinin defedilmesi istenmiştir.¹⁰³² Azapların bilinçli bir şekilde vergi talebiyle tahakküm altında tutulması yanlış olmuştur.

¹⁰³¹ BOA, DVNS, ŞKT. d. 103. 26. s.51.

¹⁰³² BOA, A.DVNS. ŞKT. D. 104.159. varak.157.

Sipahiler, avarız ve imdad-ı hazeriye ve diğer emr-i şerif ile var olan tekâliften muaftırlar. Ancak bu tarz vergiden muaf olan kesimlere zaman zaman çeşitli kişiler ve kesimler tarafından baskı yapılmıştır.¹⁰³³ Ruha'da Ahmet isimli kişi sipahizadedir. Ahmet'in Ruha kazası toprağında zapt ve tasarrufunda avarız hanesine bağlı tekâlif alınması gereken emlak ve yeri yok iken Ruha ahalisi birbirleri ile ittifak içerisinde olarak Ahmet'ten avarız ve imdad-ı hazeriye ve diğer emr-i şerif ile var olan tekâliften kendileri ile birlikte vermesini istemişlerdir. Ahmet İstanbul'a gitmiş, kendisinden vergi istenmemesi gerekirken vergi istendiğini anlatmış, vergi istenmemesi için teaddiden menedilmesi için hüküm-i hümayun talep etmiştir. 15 Aralık 1754 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile kadı ve validen kanun üzere hareket etmelerini istenmiştir.¹⁰³⁴ Ruha ahalisi avarıza dayalı vergi yüklerini hafifletmek amacıyla seyyit, müderris, hasta, sakat, yaşlı, türbedar, öğrenci, sipahi vb. kişilerden vergilerine ortak olmalarını istemişlerdir. Ancak vergiden muaf olan zümrelere, kesimlere yapılan teklifler, baskılar yasal değildir. Vergi muafiyeti olanlar muafiyet avantajlarını baskı ile kullanamadıklarında kendilerine bu konuda baskı yapanları şikâyet ederek mağduriyetlerini gidermişlerdir.

Sipahiler; sefere giden, savaşlarda yararlık gösterip hizmet eden kişilerdir. Sipahilerin bu özelliğinden dolayı onlara bazı imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazlardan bir tanesi 150 koyuna kadar olan adet-i ağnam vergisinden muaf olmalarıdır. Yüz elli koyun besleyen sipahîlerden vergi alınmaması gerekirken Ruha'da yüz elli koyun besleyen sipahiden vergi almak için sipahiye baskı yapan mütegalibeler az değildir.¹⁰³⁵ Ruha'da Hasan da sipahizadedir. Sefer-i Hümayun'a katılmış, hizmet etmiştir. Hasan geçinmek için 150 adet koyun beslemiştir. Sipahilerin sebab-i maişet için beslediği 150 koyundan adet-i ağnam talep olunmaz iken adet-i ağnam toplamaya memur olanlar kanuna aykırı bir şekilde Hasan'dan vergi talep etmişlerdir. Hasan Divan'a giderek bu durumu şikâyet etmiş adet-i ağnam talebi ile dahl ve rencideden kurtulamadığını bildirmiş ve bu durumun önlenmesi için hüküm-i hümayun talebinde bulunmuştur. 11 Şubat 1728 tarihinde Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kanunun uygulanması istenmiştir. Yani geçimi için

¹⁰³³ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00124.

¹⁰³⁴ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00053.

¹⁰³⁵ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 148. 15. hüküm no 86. s.27.

150 koyun besleyen sipahiden adet-i ağnam alınmaması istenmiştir.¹⁰³⁶ Adet-i ağnam vergisini toplamakla görevli memurun yüz elli koyun besleyen sipahiden adet-i ağnam vergisini talep etmemesi gerektiğini bilmemesi imkân dâhilinde gibi görünmemektedir. Bu durumda vergi toplayan memur sipahiye zulmetmiştir. Sipahi hükümet merkezine yaptığı şikâyetle karşılaştığı bu zorbalıktan kurtulmuştur.

Ruha ahalisinin sipahiden avarız vergisi talep etmesi ve hatta sipahinin avarız vergisi vermesi için zorlanması Ruha ahalisinin de kanunlar konusunda hassas davranmadığını göstermesi açısından önemlidir. Zaten sipahi sefer esnasında canını ortaya koyarken ahalinin sipahiden avarız vergisi talep etmesi kendi vergi yüklerini hafifletmek çabasından başka bir şey değildir. Bir yanda sefer esnasında canını ortaya koyan sipahi ki avarız vergilerinden muaftır; diğer yanda avarız vergisini verirken sadece vergi yükünü hafifletmek amacı ile kanunun istisna tuttuğu kesimlere baskı yapan Ruha ahalisi. Bu denklemde hiç şüphesiz sefere giden askerî kesimin vergisel anlamda avarızdan istisna tutulması tabiidir. Çünkü uğur-ı hümâyunda can vermek için sefere giden kesim vatanı koruyan kesimdir.

4.8. Hasta, Sakat ve Yaşlıların Maruz Kaldıkları Müttegallibelikler

Osmanlı Devleti'nde hastalar, yaşlılar ve geçimini sağlamayanlar vergilerden muaf tutulmuşlarsa da devlet görevlileri bu ayrıcalık tanınmış kesimden de vergi almak için çabalamışlardır.

Ruha'da dezavantajlı grup olan hasta, sakat ve yaşlılardan vergi alma teşebbüslerine geçmeden önce Kudüs'te gözleri görmeyen kişiden vergi istenmesi durumuna bir göz atalım. Kudüs'te gözleri görmeyen Ganaim'den vergi alınmaya çalışılması karşısında Ganaim'in babası İsa, Kudüs Mahkemesi'ne başvurmuş ve gözleri görmeyen ve geçimini kendisinin sağladığı oğlundan cizye alınması girişimine itiraz etmiş ve Kudüs kadısı İsa'yı haklı bulmuştur.¹⁰³⁷

Ruha'da da hasta, sakat ve yaşlılardan vergi alınması yönünde iş ve işlem yapan kanun tanımayan görevliler olmuştur. Ancak şurası muhakkak ki tahrir yapılırken vergi alınmaması için dezavantajlı sınıf içerisinde yer alan kişiler ayrıca

¹⁰³⁶ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 117. 25. s. 46.

¹⁰³⁷ Singer, *Kadılar, Kudüslü Köylüler*, 109.

yazılmıştır. Ruha'da 1523 yılındaki tahrire göre Ruha'da 163 adet yaşlı, âmâ, hasta ve kayıp kişi vardır.¹⁰³⁸

Osmanlı Devleti'nde âmâ ve kötürüm olanlar bir takım vergilerden muaftır. Ancak Ruha ahalisi bu tarz olan insanlardan zaman zaman kendi vergilerini hafiflet amacıyla vergi talebinde bulunmuştur. Ruha'da yaşayan Yusuf isimli kişi âmâ ve kötürümdür. Yusuf'un iktidarı, gücü, kuvveti yoktur. Yani kısacası çalışıp kazanana bir insan olmadığı için de vergi vermesi mümkün değildir. Yusuf'un Ruha kazası topraklarında haneye bağlı vergi alınmak gerekir emlâk ve yeri de yoktur. Bu kişinin tekâlif vermesi mümkün değil iken tekâlif vermesi isteği ile Ruha kazası ahalisi Yusuf'a gelir. Yusuf'a derler ki: Üzerimize nazil olan tekâliften sen de bizim ile birlikte hisse ver. Durumu perişan olan Yusuf İstanbul'a giderek kendisinden tekâlîfe ortak ol diyen ahaliden şikâyetçi olur. Yusuf'un şikâyeti üzerine Ruha kadısına gönderilen hükümde Yusuf'un davasının kanun üzere görülmesi H. Temmuz 1744 tarihli bir yazı ile istenmiştir.¹⁰³⁹ Vergi muafiyetleri olanlara yapılan mütegalibelikler mağdurların şikâyetleriyle adalete kavuşmuştur. Vergisel muafiyeti olanların yaptıkları şikâyetler hükümet merkezince haklı bulunmuştur.

Ruha'da Emirhane Mahallesi sakini olan Ömer âmâ, çolak ve alil bir kişidir. Ömer'in Emirhane köyünde ve toprağında zapt ve tasarrufunda avarız hanesine bağlı vergi almayı gerektiren reaya yeri yoktur. Bu nedenle Ömer'e müdahale olunmak gerekmez iken Emirhane köyü ahalisi var olan tekâliften Ömer'in de hisse vermesini istemiştir. Bu durum kanuna aykırıdır. Ömer Divan'a bir dilekçe yazmış ve Emirhane köylülerinin tekâlif verme talebi ile kendisini sıkıştırmalarının yasaklanması ve önlenmesini istemiştir. 28 Ağustos 1764 tarihinde Rakka beylerbeyi ve Ruha kadısına hüküm yazılmıştır. Hüküm ile kadı ve beylerbeyinden âmâ, çolak ve alil olan Ömer'in davasının Ruha'da adalet ve şariat üzere görülmesi istenmiştir.¹⁰⁴⁰ Vergiden muaf olan âma ve çolaklardan vergi vermesini istemek mütegalibeliklidir. Bu tarz mütegalibelik olayları yargıya taşındığında yetkili merciler vergi muafiyeti olanları haklı bulmuşlardır.

¹⁰³⁸ Turan, XVI. Asırda Ruha Sancağı, 43-44.

¹⁰³⁹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00012.

¹⁰⁴⁰ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00098.

Osmanlı Devleti'nde vergisini ödeyemeyecek kadar fakir olanlar vergiden muaf tutulmuşlardır. Hüseyin isimli kişi, soy ve nesep itibarı ile beyzade olduğunu ifade etmiştir. Hüseyin beyzade olmasına rağmen fakirdir. Hüseyin'in ismi ahkâm defterine geçirilmemiş köy toprağında zapt ve tasarrufunda tekâlif alınması gerektiren avarız hanesine bağlı emlak ve yeri yok iken Madenlu Aşireti'nden Osmanlı cemaati ahalisinin üzerlerine avarızhanesi, imdad-ı seferiye ve hazeriye vergisi yüklenmiştir. Köy ahalisi kendi vergilerini hafifletmek amacı ile Hüseyin'in de vergi vermesini istemiştir. Hüseyin Divan'a şikâyet için İstanbul'a gitmiş, durumunu anlatmış ve hükm-i hümayun talep etmiştir. 23 Aralık 1745 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kadı ve validen kanuna göre hareket edilmesi istenmiştir.¹⁰⁴¹ Vergisel muafiyeti olanlardan talep edilen avarız vergilerinde mağduriyet hükümet merkezine şikâyetle taşındığında hükümet merkezindeki yetkililer vergi muafiyeti olanları genelde haklı bulmuşlardır. Bu durumda vergi muafiyetine vergi yükleme çalışanlar haksız bulunmuştur.

4.9. Divan-ı Hümayun Kâtiplerinin Maruz Kaldıkları Müttegallibelikler

Osmanlı İmparatorluğu'nda birbirini kontrol eden birtakım müesseseler vardır. Bu müesseseleri hükümdarlık müessesesi, saray erkânı, ordu, ilmiye sınıfı, bazen halk bazen da esnaftır.¹⁰⁴² Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıla gelindiğinde saray adeta bir tımar dağıtıcısıdır. Dağıtılan tımarları alanlar sarayda görevli çavuş, kâtip, müteferrika, uşaklar, valide sultanlar ve vezirlerdir. Braudel'e göre Osmanlı Devleti'nin bu ilginç tımar dağıtımı Avrupa'da oluşturulmuş imtiyazlı, ayrıcalıklı soyluluk uygulamasının ilerisine geçmiştir.¹⁰⁴³

Osmanlı Devleti'nde eyalet ve sancaklarda zuama ve erbab-ı tımar ve eşküncülerden tahsili mutat olan bedeliye, Divan-ı Hümayun kâtiplerinden alınmazdı. Çünkü Divan-ı Hümayun kâtipleri kitabet işinde çalışarak gece ve gündüz önemli işleri yazarlardı. Bu kâtiplerinden üzerlerinde tımar ve zeamet olurdu.

¹⁰⁴¹ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00024. 00019.

¹⁰⁴² Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, IX.

¹⁰⁴³ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989), 1/50.

Tımar ve zeameti olan Divan-ı Hümayun kâtipleri seferber sayılırlar. Bu nedenle Divan-ı Hümayun kâtiplerinden bedel talep edilmesi kanuna aykırıdır.¹⁰⁴⁴

Ruha'da Divan-ı Hümayun kâtiplerinin kâtiplerinin tımarları vardır. Ruhalı mütegalibeler merkez memuru olan Divan-ı Hümayun kâtiplerinin Ruha'daki tımar gelirinden haksız yere vergi almak istemişlerdir. Ahmet Erbil veled-i Mehmet Divan-ı Hümayun kalemi kâtiplerindendir. Bu kişinin, Ruha sancağı, Karacurun nahiyesinde Donukviran köyünde 19.747 akçe tımarı vardır ve bu tımarı iltizam etmiştir. Ancak Ruha'da bazı kişiler, Ahmet Erbil veled-i Mehmet'in mültezimini, bedeliye vermesi için sıkıştırmışlardır. Ahmet Erbil veled-i Mehmet bu durumu şikâyet etmiş ve şikâyet üzerine 24 Aralık 1783 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına hüküm gönderilmiştir. Hükümde Divan-ı Hümayun kaleminde görev yapan kâtiplerden bedeliye alınmasının kanuna aykırı olduğu ifade edilmiş ve Ahmet Erbil veled-i Mehmet'in mülteziminden bedeliye alınmaması istenmiştir.¹⁰⁴⁵ Ahmet Erbil veled-i Mehmet'in mültezimi Mustafa Ağa'dır. Söz konusu tımarla ise müdahale eden kişi Küllükçüzade Abdurrahman Ağa'dır. Abdurrahman Ağa'nın, Ahmet Erbil veled-i Mehmet'in tımarına karışmaması için Rakka valisi buyruldu vermiş, Ruha kadısı ilâm etmiştir. Ancak buna rağmen Abdurrahman Ağa söz konusu tımarlara müdahale etmeye devam etmiştir. Ahmet Erbil v. Mehmet, bu durumu Divan'a şikâyet etmiştir. Şikâyet üzerine Reiüsülküttap Mehmet Sabri Efendi yeniden emr-i âlî gönderilmesi konusunda ilâm etmiştir. Bu durum karşısında 24 Aralık 1783 tarihinde Rakka valisi ve Ruha kadısına tımarı, Ahmet Erbil v. Mehmet'in zapt etmesi konusunda hüküm gönderilmiştir.¹⁰⁴⁶ Mütegalibeler Divan-ı Hümayun'un yasaklamasına rağmen divan kâtiplerinin tımarlarından haksız yere para istemeye devam etmişlerdir.

Divan-ı Hümayun kâtibinden vergi alınmaması için verilen hükme rağmen mütegalibeler Divan-ı Hümayun Kâtibi Ahmet Erbil v. Mehmet'e baskı yapmaya devam etmişlerdir. Ahmet Erbil veled-i Mehmet, kendisinden bedeliye alınmaması için şikâyetini yapmıştır. Ruha'ya bu konu ile ilgili 24 Aralık 1783 tarihinde bir hüküm de gönderilmiştir. Ancak, Ruha alay beyi ve diğer zabıtlar mütegalibeden oldukları ve yoklama memuruna ve mübaşire vermek için Ahmet veled-i Mehmet'in

¹⁰⁴⁴ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00036.

¹⁰⁴⁵ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00019.

¹⁰⁴⁶ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00014.

tımarından bedeliye talebine devam etmişlerdir. Bu nedenle 14 Aralık 1792 tarihinde Ahmet veled-i Mehmet'in tımarından bedeliye alınmaması için emr-i şerif sadır olmuştur. Ancak Ahmet veled-i Mehmet, kendisinden bedeliye alınmaması için emr-i şerif yazılmasına rağmen emr-i şerife göre hareket etmeyenlerin kendisinden hâlâ bedeliye istendiğini dilekçesinde belirtmiş ve geçmiş yıllarda alınan bedeliyenin kendisine iadesi ve bu şekilde bedeliye istenirse, bedeliye isteyenlerin isimlerinin bildirilmesini istenmiştir. Bu dilekçeye binaen Divan-ı Hümayun kayıtlarının incelenmesi uygun bulunmuştur. Yapılan incelemede Ahmet veled-i Mehmet'in kendisinden bedeliye alınmaması için yazdığı dilekçe ve bu dilekçeye dayanılarak yazılan emr-i şerif tespit edilmiştir. Reisülküttap Es-Seyyit Mehmet Deri'nin ilâmı ile Ahmet veled-i Mehmet'ten bedeliye alınmaması gerektiği bildirilmiştir. Rakka valisi ve Ruha kadısına 13 Kasım 1794 tarihinde bir hüküm daha gönderilmiştir. Bu hükümde ise daha önce gönderilen emr-i şerife göre hareket etmesi kadı ve validen istenmiş yani Ahmet veled-i Mehmet'in tımarından bedeliye alınmaması, daha önceden alınan bedeliyelerin Ahmet veled-i Mehmet'e iade edilmesi istenmiştir.¹⁰⁴⁷ Divan-ı Hümayun kâtiplerinden bedeliye namıyla bir vergi alınmaması gerekirken Ruha mütegalibelerinin bir merkez memuru olan Divan-ı Hümayun Kâtibi Ahmet Erbil v. Mehmet'ten para talepleri Mehmet'in yaşadığı haksızlığı Divan-ı Hümayun'a şikâyet etmesiyle sona ermemiştir. Mütegalibeler, Divan-ı Hümayun Kâtibi Ahmet Erbil v. Mehmet'in gelirini ele geçirmek sevdasıyla Mehmet'e zorbalığa devam etmişlerdir. Ancak Mehmet yaşadığı baskıyı tekrar Divan-ı Hümayun'a şikâyet ederek ortadan kaldıracıydı. Divan kâtibi Mehmet'in sorunu ikinci defa Divan-ı Hümayun'a taşımasına rağmen mütegalibelerin Mehmet'in tımar gelirini almaya çalışmaları bu dönemde mütegalibelerin yasa tanımazlığını göstermesi açısından önemlidir.

Yukarıda bahsedildiği gibi Divan-ı Hümayun kâtiplerinden bedel alınmaması gerekiyordu. Ancak mütegalibeler bu kuralı çiğnemişlerdir. Dergâh-ı Mualla müteferrikalarından İsmail'in Rakka ve Birecik'e bağlı Ruha'da Cemaat-ı El-Aziz'de 29. 375 akçe zeameti vardır. İsmail, gedikli memur olduğu ve gece gündüz hizmet ettiği için zeametinden bedel alınmamak kanundur. Ancak Rakka, Birecik alay beyleri bedel tahsiline memur olanlar için zeametten sürekli bedel isteğinde

¹⁰⁴⁷ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00036.

bulunmuşlardır. Oysa eşkücüler ve tımarlılar gibi gedikli olanlar da bedel vermezler tıpkı Divan-ı Hümayun kâtiplerinin tımar ve zeametlerinde bedel vermedikleri gibi. İsmail Divan'a gitmiş ve bedel istenmemesi için şikâyetle bulunmuştur. Ruha ve Birecik kadılarının 24 Kasım 1792 tarihinde hüküm gönderilmiştir. Hüküm ile kanuna aykırı bir şekilde gedikliden bedel alınmaması gerektiği vurgulanmış ve onlardan Defter-i Hakanî'ye göre hareket edilmesi istenmiştir.¹⁰⁴⁸ Divan-ı Hümayun kâtiplerinden bedel alınmaması gerekirken yerel unsurların Divan-ı Hümayun kâtiplerinin tımar ve zeametlerinden ısrarla bedel akçesi istemeleri ve baskı yapmaları yanlış olmuştur.

Divân-ı Hümayun'da görevli olan kâtiplerden bedel vb. isimler altında vergi alınmaması kanun iken Ruha'da kanunun bu maddesi bazı kişiler tarafından delinmeye çalışılmıştır. Divan-ı Hümayun kâtipleri ise haklarını korumak için hak arama araçlarından yararlanmayı bilmişlerdir.

4.10. Tüccarların Maruz Kaldıkları Mütegalibelikler

Ruha'da XVIII. yüzyılda reaya, ehl-i berat ve reelpolitiğin tetiklediği, kaos ortamı; kadıdan, naibe, seyyitten, sipahiye, azaplardan, müderrise, hatiplerden valiye, alay beyinden şeyh-i seb'aya, mimarbaşından bir vakfın mütevellisine kadar toplum kesimlerinin tüm katmanlarını etkilemiştir. Bu dönemde hakkına razı olmayan insanlar çoğalmış, fazla mal kazanma hırsı, insanların haksızlığı ve zulme maruz kalmasına sebep olmuştur. Ruha'da bu dönem can ve mal güvenliğinin kalmadığı, ırza tasallut etmenin arttığı bir dönemdir.

Ruha'da esnafın ya da esnafa baskı yaparak kendine bir iktidar alanı oluşturan makam ve ünvan sahibi kişiler, nüfuzlu ya da mütegalibe olan kişiler görülmüştür. Esnaflar zaman zaman mevki ve makam sahiplerinden para talebi nedeni ile baskı görmüşlerdir. Oysa Osmanlı Devleti bir görevlinin gelirini tahsis eder iken ince bir ayar ile kimden, ne kadar ve ne kadar süre alacağını tayin etmiştir. Bu bilgiler defterde kayıtlı olduğu için görevli kişi defterde olmayan kişiden vergi talep ettiği zaman bu talep mahkemeye taşınır ve iptal edilirdi. Ruha'da eskiden olan binalar, çarşılar kadime ve kanuna uygun tanımlanmış ancak sonradan yapılan binalar esnafın

¹⁰⁴⁸ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK. d. 00025.00030.

genel kabulü olmadığı durumlarda kanuna ve mutada aykırı görülmüştür. Bu noktadan bir esnafın kendi esnafına alternatif bir çarşı kurabilmesi aşağıda görüldüğü üzere mümkün değildir. Bu kişilerin bazıları kazançlarının azalma endişesi ile özellikle Ruha dışından gelen tüccar gruplarına baskı yapmıştır. Bir diğer baskı grubu ise esnafın başında bulunan şeyhlerdir.

Ruha'da bazı yerel idareciler kimi zaman Ruha esnafından yasal olmayan paralar istemişlerdir. Bu şekilde Ruha esnafından bazılarının mütegalibeliğe maruz kaldıkları açıktır. Ruha'nın idarecileri, cüllah esnafından yasal olmayan para almak için esnafı sıkıştırmışlardır. Rakka valisi,¹⁰⁴⁹ Ruha cüllah esnafına; siz bizden önceki valilere akçe verir imişsiniz. Bize de akçe verin, isteğinde bulunarak yüz biner kuruşlarını kanuna aykırı ve zorla almışlardır. Cüllah esnafı, İstanbul'a adam göndermiş ve bu husus için hüküm-i hümayun talebinde bulunmuşlardır. Cüllah esnafının bu isteği 16 Kasım 1706 tarihinde Ruha kadısına yazılan bir hüküm ile cevap bulmuştur. Bu hüküm, Ruha kadısına, Rakka valilerinin cüllah esnafından para istemesini önlemesi ve şariat ile sorunu çözmesi yetkisini vermiştir.¹⁰⁵⁰ Ruha valisinin cüllah esnafından yasal olmayan paralar istemeleri bu esnaf grubunun valiyi hükümet merkezine şikâyet etmesiyle önlenmiştir.

Ruha'da esnaftan olan halk kendi meslektaşlarına baskı yapabilmıştır. Ruha'da Müteveffa Malik Paşa'nın mallarından İplikçi Pazarı'nda iki yüz senedir iplik ticareti yapılır. Bu pazarın iki tarafında kuyular vardır. Bu kuyular kadınların gelip geçmesine engel olmaktadır. Ancak yüzyıllardır iplik alınıp satılan pazara bir alternatif olması için Seyyit İbrahim münasip olmayan bir yere birkaç dükkân yaptırmıştır. Seyyit İbrahim ise birçok kişiye güvenerek çarşuyu eski yerinden kendi yaptırdığı yere naklettirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Ruha kadısı bir mektup yazmış ve İplik Pazarı'nın eski yerinde kalması için hüküm-i hümayun talebinde bulunmuştur. 31 Mart 1708 tarihli yazı ile kadime aykırı iş yapılmaması ve Seyyit İbrahim'in iplikçi esnafına dükkânları taşımaları noktasında baskı yapmasının engellenmesi Ruha kadısından ve Rakka valisinden istenmiştir.¹⁰⁵¹ Seyyit İbrahim'in eskiden beri kullanılan İplikçi Pazarı'nı esnafa baskı yaparak taşımaya kalkması kendisine çıkar

¹⁰⁴⁹ Bu dönemde Rakka Valisi İbrahim Paşa'dır. Bkz. Üner, *Rakka Valileri*, 91.

¹⁰⁵⁰ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 41. 246. 2151.

¹⁰⁵¹ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 49. 89. s. 176.

sağlamak amaçlı bir durumdur. İplikçi Çarşısı'nda bulunan esnaf, Seyyit İbrahim'in zorbalığından Seyyit İbrahim'i hükümet merkezine şikâyet ederek kurtulabilmiştir.

Ruha'da esnaf bazı zamanlarda mütegalibeden emeğinin karşılığını alamamıştır. Mahmut, Ruha'da ekmek pişirip satan bir kişidir. Mahmut, ehl-i örf taifesine pişirdiği ekmekleri satar ancak ehl-i örf taifesi aldığı ekmeğin parasını vermez. Mahmut bizzat İstanbul'a gitmiş ve ehl-i örfü şikâyet etmiş ve emr-i şerif gönderilmesini istemiştir. Mahmut, ayrıca Ruha'da bulunan ve mallara narh koyup fiyat denetleyen muhtesipi de şikâyet etmiştir. Muhtesip kanuna aykırı bir şekilde esnaftan bayramlık ve namazlık adı altına ve farklı bahaneler ile akçe talep etmiş ve zorla almıştır. Muhtesip, Mahmut'tan da namazlık ve bayramlık namı ile zorla para almıştır. Mahmut, zarara uğradığını ifade etmiş ve bu konuda da emr-i şerif verilmesini istemiştir. Mahmut'un bu istekleri Rakka paşasına bildirilmiş ve 29 Rebiü'l-Ahir 1118 tarihinde Mahmut'un kanuna aykırı bir şekilde ehl-i örf ve muhtesip tarafından sıkıştırılmaması istenmiştir.¹⁰⁵² Ehl-i örfün fırıncının parasını vermemesi zorbalıktır. Muhtesibin ise kanunsuz almış olduğu tekalif-i şâkka denilen ve yasal olmayan bayramlık ve namazlık adı altında almış olduğu rüşvetler esnafı mağdur etmiştir. Esnaf bu mağduriyetten Osmanlı adalet sistemine yaptığı şikâyetle kurtulmuştur. Ekmek satan bir fırıncı esnafına ekmeğinin ücretini vermeyen askeri grup, baskı ve tegallübü göstermesi açısından önemlidir. Yine devletin kendisine verdiğiyle yetinmeyen muhtesibin esnafı namazlık ve bayramlık adı altında fırıncıdan zorla para toplaması muhtesibin kendisine nasıl bir alan açtığını gösterir.

Abdurrahman Bezzazistan'da dellalbaşlı olarak kendisine verilen görevi gereği gibi yerine getirir. Abdurrahman'ın dellalbaşılık görevini iyi yapması nedeni ile herkes Abdurrahman'dan memnun ve razıdır. Abdurrahman ise işinde gücünde olup kimseye karışmamıştır. Kötü niyetli kişiler sebepsiz, senetsiz Abdurrahman'ın işlerine karışmışlar ve Abdurrahman'a baskı yapmışlardır. Bu durum karşısında Abdurrahman İstanbul'a gider ve işine karışanları şikâyet eder. Şikâyet üzerine Abdurrahman'ın işine karışılmaması için Ruha sancağının adlî yetkilisi kadiya 12 Aralık 1708 tarihinde bir hüküm gönderilmiştir.¹⁰⁵³ Bezzazistan'da dellalbaşına

¹⁰⁵² BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 45.192. s. 380.

¹⁰⁵³ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 51. 166. s. 332.

yapılan baskı kimilerini sindirme, yıldırma ve kendilerine alan açma çabasıdır. Dellal başının gelirine göz dikmedir.

Ruha Kadısı Es-Seyyit Osman'a bir zimmî gelerek kendisinin demirci esnafının serkar ve yiğitbaşısı olduğunu ifade etmiştir. Zimmî, Ruha Kadısı Es-Seyyit Osman'a isminin Kerpîd olduğunu, demirci esnafına yiğitbaşılık yaparken kusuru olmadığını, demirci esnafının kendisinden razı ve memnun olduğunu fakat bazı kötü niyetli insanların kendisine sürekli baskı yaptıklarını ifade etmiştir. Kerpîd kendi esnafı tarafından seçilen bir kişi olduğu için başkaları tarafından yiğitbaşılık ve serkarlık işlerine karışılmaması, baskı yapılmaması ve kendisine karışanların engellenmesi için ferman-ı alî talep etmiş ve bu talebi için Ruha kadısının arz ve ilâm etmesini istemiştir. Ruha kadısı Es-Seyyit Osman Kerpîd'in talebini İstanbul'a göndermiş ve Ruha kadısının arzı divana gönderilmiştir. Ruha Kadısı bu 25 Ekim 1727 tarihinde kaleme almıştır.¹⁰⁵⁴ Görüldüğü gibi Ruha'da işinde gücünde olan, kendi meslektaşları tarafından seçilen, demirci esnafının yiğitbaşılığında memnun olduğu zimmî Kerpîd insanlar tarafından baskı görmüştür. Belgede Kerpîd'in kimler tarafından sıkıştırıldığı ve baskıya maruz bırakıldığı yazılmamıştır. Kerpîd'in sıkıştırılması hususunun meslek içi bir çekişmenin uzantısı olduğuna dair bir iz yoktur. Meslek içi bir hesaplaşma olmuş olsaydı muhtemelen Ruha Kadısı Es-Seyyit Osman'ın Kerpîd'e baskı yapan kişilerin en azından demirci esnafı olduklarını yazması muhtemeldir. Bu yazılmadığına göre Kerpîd'i sıkıştıranlar muhtemelen demirci esnafından değildir. Zira Kerpîd hem meslektaşlarınca yiğitbaşılığa seçilmiş hem de meslektaşları Kerpîd'den razı ve memnundur.

Ruha'da demirci esnafı ile ilgili sıkıntılar yukarıda olayda da belirtildiği gibi zaman zaman olmuştur. Bu sıkıntılar genelde esnafın şeyhi ile ilgili durumlardır. Seyyit Halil marifet-i şer'le Ruha demirci esnafının şeyhi olup üstüne düşen görevleri hakkı ile yapmıştır. Buna rağmen kötü niyetli, ashab-ı ağrazdan bazı kişiler kanuna, berata aykırı ve senetsiz bir şekilde Seyyit Halil'i sıkıştırmışlardır. Bu sıkıştırma ve baskı sonucu Seyyit Halil bu kişileri şikâyet ederek hükm-i hümayun gönderilmesini istemiştir. Rakka valisi ve Ruha kadısına, demirciler esnafı şeyhine kimsenin baskı yapmaması için Divan'dan 4 Ağustos 1730 tarihinde yazı gönderilmiştir.¹⁰⁵⁵ Esnaf

¹⁰⁵⁴ BOA, AE. SAMD. III. 00084. 08424. 001. 001; BOA, AE. SAMD. III. 00084. 08424.

¹⁰⁵⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 127. 119. s.235.

şeyhlerinin sıkıştırılmaları ve bazı kişilerden baskı görmesi mütegalibeliklidir. Bu tarz mütegalibelik olayları bizim tahminimizce esnaf şeyhi olmak isteyip şeyh olamayan kişilerin baskısı olması akla yakın gelmektedir. Esnaf şeyhinin üstünde baskı kurmaya çalışan kişi farklı bir olay ve durumdan dolayı da baskı kurmaya çalışmış olması ihtimali de vardır.

Ruha'da bulunan esnaf kollarının her birinin temsilcisi vardır. Bu temsilciler ilgili esnaf kolunun seçimi ile yapıldı. Ancak mimarbaşılık bu durumdan biraz farklıdır. Yukarıda şeyh-i seb'alık açıklanırken şeyh-i seb'alığın mimarbaşının faaliyeti alanına girmeyen tüm esnafların şeyh-i seb'aya bağlı olduğu ifade edilmiştir. Ancak neccarlık ya da günümüz ifadesi ile marangozluk inşaat sektörü ile ilgili olduğu için bu grup esnaf mimarbaşına bağlı idi. Yanos isimli Zimmî 21 Ekim 1727 tarihinde neccar taifesine bağlı ehl-i örf taifesi üzerine mimarbaşı tayin edilmiştir. Yanos'un mimarbaşılık işine karışılmaması gerekir iken bazı kötü niyetli kişiler Yanos'un mimarlığı işine karışmışlardır. Bu karışma işi hiç şüphesiz Yanos'un mimarbaşılığına atanmadığı ile ilgilidir. Zira Yanos kendisine yapılan baskı üzerine baskı yapanları İstanbul'a gidip bizzat şikâyet etmiştir. Bu şikâyet üzerine Divan-ı Hümayun'daki nişan kayıtlarına bakılmıştır. Nişan kayıtlarında Yanos'un mimarbaşılığa atandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Yanoş isimli zimmînin beratının geçerli olduğu ve berata göre kanun uygulamasının yapılmasını 3 Mayıs 1733 tarihinde istenmiştir.¹⁰⁵⁶ Mütegalibeler maddi menfaatler için insanlara baskı yapabildiği gibi bir makam ve mevki için de insanlar üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır. Mimar başı Yanos'a yapılan baskı da belgede de görüldüğü gibi Yanos'un mimarbaşılığı ile ilgilidir. Bu durum bize mütegalibenin Yanos'un mimarbaşılığını iptal ettirerek kendisine ya da yakınlarına mimarbaşılığı tevcih ettirmeye niyetlendiğini düşündürmektedir.

Ruha'da Hamit Çelebi isimli bir kişi, kuyumcu esnafının isteği ve ittifakı ve emr-i şerif ile kendi malından kuyumcular için korunaklı bir çarşı bina ve tamir ettirmiştir. Tüm kuyumcular bu çarşıda güven ve rahat içerisinde yaşamış, kâr ve kazançlarıyla kimseye zararı dokunmamış ve kimseyi engellememiştir. Bu kuyumcuların her biri bir dükkân kiralamış ve bir süre ticaret ve sanat yapmışlardır.

¹⁰⁵⁶ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 139. 193. Hüküm 1367, s.382.

Bu sırada kuyumcular arasından iki kişi herkese muhalefet etmiş, bina edilen dükkâna taşınmamış ve tüm kuyumculara karışmış, alış satışı kendileri yapmaya başlamıştır. Bu durum tüm kuyumcu esnafını zarara uğratmıştır. Kuyumcular Ruha Kadısı Mehmet'e gelmişler ve bu durumu bir ilâm ediver demişler ve Ruha Kadısı Mehmet İstanbul'a mektup göndermiş ve kuyumcular çarşısına taşınmayan dükkânların taşınması için emr-i şerif verilmesini ilâmında belirtmiştir. Divan'dan 19 Cemaziye'l-Evvel 1137 tarihinde Ruha Kadısı Mehmet'e çarşıya taşınmayan esnafın da çarşıya taşınması ve kuyumcu esnafının eski düzenlerine göre hareket etmeleri şeklinde hüküm gönderilmiştir.¹⁰⁵⁷ Kuyumcuların meslekî birlikteliğini baltalamaya çalışan ve kendi esnafından bağımsız hareket etmeye çalışan kuyumcuların yargı yolu ile kendi esnaf teşkilâtının kararlarına uymaları için hüküm verilmesi farklı oluşumlara meydan vermeme çabasının bir tezahürüdür.

Ruha'da bazı esnaflar vakıfların bina ettiği yerlerde faaliyet göstermişlerdir. Bu tarz yerlere mütegalibeden bazı kişiler fazla para kazanmak amacıyla haksız yere baskı yapmışlardır. Vakıfların dükkânlarında zanaatını icra eden esnaftan fazladan para almaya çalışan görevliler Ruha'da çokça görülmüştür.¹⁰⁵⁸ Ruha sakinlerinin bir kısmı üzerlerine düşen vergiyi eda etmelerine rağmen, kendilerinden fazla vergi alınmak istendiğini iddia etmiştir. Yusuf Paşa Camisi Evkafı'ndan Koyun Barı ve Sirachane yakınında vakıf dükkânlarda bulunan cüllah, kasap ve defterde ismi zikredilmeyen bir kısım esnaf üzerlerine düşen vergiyi vermelerine rağmen mütegalibeden olan kasapbaşı ve cüllahlar kethüdası birbirleri ile anlaşarak ve ittifak içerisinde fazla mal kazanmak hırsı ile ehl-i örf taifesinden emr-i şerifsiz bir şekilde bir kısım esnafın paralarını almışlardır. Kasapbaşı ve cüllahlar kethüdası insanlara zulmetmiş ve zarara uğratmışlardır. İstanbul'a giden Ruhsa şehrinin sakinleri kasapbaşı ve cüllahlar kethüdasının kendilerinden tekâlif-i şâkka almamaları, bunların zulm ve baskılarının reaya fukarasından kaldırılması ve bu kişilerin baskılarının engellenmesi için İstanbul'dan bir emr-i şerif gönderilmesini istemişlerdir. Rakka valisi ve Ruha kadısına 17 Nisan 1731 tarihinde yazılan hüküm ile bu kişilerin baskılarının yasaklanması istenmiştir.¹⁰⁵⁹ Kasapbaş ve cüllah

¹⁰⁵⁷ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 103. 267. s.533.

¹⁰⁵⁸ BOA, A. DVNS. ŞKT. d.111.72. s.140.

¹⁰⁵⁹ BOA, A.DVNS. ŞKT. d. 132. 64. Varak 61.

kethüdasının haksız yere esnaftan para almaları mütegalibeliktir. Bu tarz girişimler mağdurların şikâyetleri neticesinde önlenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı toplumunda, şehir dışından gelip şehirde yaşamak ya da ticaret yapmak isteyen kişilere yerli unsurlar direnç göstermişlerdir. Yahudi Matuk'un durumuna benzer bir baskıyı Halepli tüccarlar yaşamıştır. Aslında Halepli tüccarların yaşadığı baskı Ruhalı esnafın dayanışması ya da sendikal bir eyleminden başka bir şey değildir. Bu duruma, dışardakini dışlayarak içerdekini koruma prensibi de denilebilir. Ruha'nın bezzazistan ahalisinin şeyhi Osman ve Osman'ın yanındaki diğer bezzazlar Halep tüccarlarını 7-8 oda kiralayarak kaldıkları Gümrük Hanı'nda sıkıştırmışlar ve onların üzerlerinde baskı kurmuşlardır. Gümrük Hanı'nda kalan tüccarlar; El-Hac Ebu Bekir, Hacı Osman, Cafer, Mehmet ve isimleri yazılmamış diğer Halepli tüccarlar, mallarını Gümrük Hanı'na indirerek Gümrük Hanı'nda satmayı düşünmüşlerdir. Ruhalı bezzazlar ise Gümrük Hanı'nda satış yaptırtmak istemedikleri için Halepli tüccarları alışverişimize zarar gelir gerekçesiyle sebepsiz ve kanuna aykırı bir şekilde sıkıştırmışlardır. Halepli tüccarlar ile Ruhalı esnaf ve tüccarları arasında bir kargaşa çıkmıştır. Ruha Kadısı Muhammed İstanbul'a mektup göndererek Ruhalı bezzazların kanunsuz bir şekilde Halepli tüccarları Gümrük Hanı'ndan çıkarmaya çalıştıklarını bildirmiştir. Ruha kadısı gönderdiği mektupta Halepli tüccarların Gümrük Hanı'ndan çıkartılmak için sıkıştırılmaması ve tüccarlara karışılmaması için tüccarların kendilerine hükm-i hümayun verilmesini talep ettiklerini bildirmiştir. Divan'dan 19 Zi'l-Hicce 1145/M.12 Haziran 1733 tarihinde Rakka valisine ve Ruha kadısına gönderilen yazı kanunsuz ve emr-i münif olmadan bu tüccarlara teaddi ettirilmemesi ve Gümrük Hanı'ndan çıkartılmalarının engellenmesi istemiştir.¹⁰⁶⁰ İstanbul'dan gelen emir açıktır. Ancak lonca teşkilâtındaki esnaf dayanışması Ruha'da kendisini göstermiştir. Ruhalı bezzazlar kentteki esnafın ve tüccarın menfaatlerini korumak istemişlerdir. Ancak Ruhalı tüccar ve esnafın dayanışması şehre gelen yabancı sermayeyi mutlak surette ürkütmüş olmalıdır. Ruhalı esnafın kendilerine iktidar alanı oluşturmak çabası, Ruha'ya akan sermaye ve Ruha'nın aleyhine olmuştur. Zira Ruhalı tüccarların katı bir lonca sistemi uygulamaları, kendileri dışında faaliyet gösterenlerin yasaklanmalarını sağlamıştır.

¹⁰⁶⁰ BOA, A DVNS. ŞKT. d. 139. 249. Hüküm 1740. S. 494.

Ruhalı esnafın bu davranışı Şevket Pamuk'un tespitleriyle ifade etmek gerekirse tekелci bir yaklaşımı çağrıştırmaktadır.¹⁰⁶¹

Dördüncü bölümü genel olarak değerlendirdiğimizde Ruha'da vergi istisnası olan kişilere bürokratik tahakküm ve toplumsal baskılar yapıldığı açıktır. Vergisel muafiyetlerinden dolayı Ruha'da baskıya maruz kalanlar seyyitler, imam-hatipler, müderris, talebe, türbedar, ferraş, hasta, sakat, yaşlı azap, sipahi ve Divan-ı Hümayun kâtipleridir. Mütegalibeliğe Ruha esnafından çeşitli zümreler de maruz kalmıştır. Mütegalibeliğe maruz kalan esnaf zümresi genelde kethüdalık, şeyhlik gibi mevki mücadelesi ve kethüdaların esnaftan haksız para toplamaları gelmektedir. Ruha'da mütegalibeliğe maruz kalanlar haklarını hükümet merkezine yaptıkları şikâyetlerle savunmaya çalışmışlardır. Hükümet merkezine yapılan şikâyetler de yetkili merciler adaletin tesis edilmesi ve hakkının verilmesi konusunda Ruha vali ve kadısına hükümler göndermişlerdir.

¹⁰⁶¹ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, 56.

SONUÇ

Ruha'da mütegalibeli hareketlerle ilgili arşiv belgeleri genel perspektifle değerlendirildiğinde Ruha'daki mütegalibeli hareketlerin üç ana sebebe dayalı olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mütegalibeli hareketlerin yapılmasının birinci sebebi mütegalibenin maddî menfaat sağlamaya yönelik niyetidir. Ruha'daki ikinci mütegalibeli hareketlerin sebebi bir mevki, makamı ele geçirme çabasıdır. Ruha'da görülen mütegalibeli hareketlerin üçüncü sebebi ise geçmişte olan bir düşmanlık nedeniyle intikam alma ve kin gütmedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi XVIII. yüzyılda Ruha'da toplum katmanlarında farklı sebeplerle mütegalibelik olayları görülmüştür. Ruha'da görülen mütegalibeli hareketlerinin çoğu çıkar elde etmek amacıyla yapılmıştır. Ruha'da çıkar elde etmek için yapılan mütegalibeli hareketlerin; bir başkasının tımarına, tımar mahsulüne el koymak, tımar sınırlarını bahane ederek bir başkasının tımar sahasına girmek, iltizam edilen yerin ücretini, mahsulünü vermemek, raiyyeti olmayan kişilerden raiyyet rüsumu istemek, tekalif-i şâkka vergileri denilen vergilerden kafalarına göre vergi ihdas ederek bu vergileri reayadan istemek olduğu tespit edilmiştir. Arşiv belgelerine göre Ruha'da bu tür mütegalibelikler genelde vali, ehl-i örf, zabıt, subaşı, muhassıl, voyvodalar yapmıştır.

Ruha'da bazı nüfuzlu kişilerin mütegalibeli hareketlere girişmesi bir mevki ve makama getirilmeleri ile sonuçlanmıştır. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin birçok eyaletinde görülen mütegalibeli hareketler Ruha'da da görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı savaş sistemlerindeki değişmeye paralel olarak tımar sistemindeki bozulmalar ekonomik sistemin yeniden kurgulanmasını zorunlu hale getirmiştir. İltizam, malikâne ve mukataa uygulamaları devletin gereksinim duyduğu sıcak parayı karşılamak amacıyla uygulanmıştır. Ruha'da da uygulanan bu sistemde mukataa ve malikâne sahipleri fazla para kazanmak için malikânesinde bulunanlara zorbalık yapmışlardır. Malikâne sistemi serbestiyet üzere olan bir sistemdir. Malikânede çalışan raiyyete malikâne sahiplerinden başkasının müdahale etmemesi gerekirken Ruha'da malikânedeki raiyyete birçok mütegalibeli müdahale etmiştir. Ruha'da mukataa sistemi ile sermaye sahiplerinin nakit paraları merkeze gönderilmiş, merkeze gönderilen sermayeye karşılık mukataa sahipleri Ruha

reayasından suiistimal ve haksızlıkla daha fazlasını elde etmiştir. Bir nevi devlet Ruha'da sıcak para karşılığında Ruha reayasını mukataa sahiplerine zimmetlemiştir.

Ruha'da kimi malikâne işletenler, reayayı sonuna kadar sömürürken eski alışkanlıkları ile malikâne reayasından öşür ve çeşitli vergi almaya çabalayan mütegalibeler, hem reayanın hem de malikâne sahiplerinin direnci ile karşılaşmışlardır. Malikâne sahipleri ve onun reayası malikâne sistemindeki *"...mefrûzu'l-kalem maktûu'l-kadem min külli'l-vücûh serbest..."* prensipten dolayı dışarıdan kimseye vergi vermemiş ve hakkını hukukî platformlarda savunmuştur.

Ruha'da bir mütegalibelik alanı da aşiret mensuplarının yapmış oldukları mütegalibeliklerdir. Bu tarz mütegalibelik olaylarında aşiret üyelerinin tamamı mütegalibelik olayların içerisinde yer almamış bazı aşiret mensupları mütegalibelik olaylara katılmışlardır. Ruha'da iskânbaşılık, âyanlık yapan Firuz Bey Rakka mütesellimliğini ele geçirmiş Rakka beylerbeyliği ve Diyarbakır beylerbeyliğine kadar yükselmiştir. Yerel elitlerin vali olmalarının arkasında yatan sebepler güçlü bir aşiret, fazla mal, nüfuz ve itaattan çıkmalarıdır. Millî Timur itaat dairesinden çıkarak beylerbeyliğini elde etmiştir.

Çöl Beyleri, urban ve eşkıyanın Ruha civarındaki faaliyetleri asayiş ve emniyeti zedelemiş, reayayı rahatsız etmiştir.

Ruha'daki mütegalibeler farklı sosyolojik kökenden ve birbirlerinden farklı saiklerle kişilere ve topluluğa zulmetmişlerdir. Ruha'da askerî sınıfın seyfiye kanadında yer alan bazı vali, vali kethüdası, mütesellim, kadı, naip, alay beyi, yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve diğer ehl-i örf taifesi nüfuzlarını kullanarak reaya ve ehl-i berata bürokratik tahakkümle muamele etmişlerdir. Yukarıda mevkileri sayılan görevliler başkasının tımarına, malikâne gelirine el koymuş, rüşvet almış ya da katlettiği kişilerin mallarına el koymuşlardır. Mütegalibeliğinden dolayı bazı valiler Ruha ahalisince şehre alınmamıştır.

Ruha'da askerî sınıfın ulema kanadında yer alan bazı kadı ve naipler ise mütegalibenin tesiri altında kalarak zaman zaman adaletin aksamasına sebebiyet vermişlerdir. Ruha'da rüşvet ile iş gören, mütegalibe ile iş tutan, yerli kişilerden naip atayan kadılar olmuştur. Mütegalibelerden bazıları Ruha'ya atanan kadı ve valilerle yakınlık kurarak bürokrasiye dayanarak Ruha'da reayaya

zulmedebilmişlerdir. Reayasına karşı mütegalibelik yapan bazı vali, kadı, subaşı, zabıt, voyvoda, aşiret reislerinin eylemlerine karşı mağdur olup haksızlığa uğrayan kesimler mütegalibelere karşı sorunlarını adalet mekanizmasını kullanarak çözmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin bir taşrası olan Ruha'da devlet olup bitenlerden şikâyet ile haberdar olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bir taşrası olan Ruha'da yaşanan haksızlıklar, adaletsizlikler, asayiş sorunları şikâyet mekanizmasıyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Ruha'da yerel ölçekte engellenemeyen mütegalibeler hükümet merkezinden gönderilen hükümlerle durdurulmaya çalışılmış fakat mütegalibel hareketler kontrol altına alınamamıştır.

Ruha alay beylerinden bazılarının tımarlı sipahinin dirliğini haksız olarak sipahinin elinden alarak bir başkasına verilmesini sağlaması bürokratik despotizmdir. Sefere gittiği ve dönmediği gerekçesi ile dirliği başkalarına verilen tımar sahiplerinin dirlikleri seferden döndükten sonra yaptıkları şikâyetlerle yine kendilerine verilmiştir.

Hane-i avarız cinsinden vergiler Ruha sancağında sosyal barışı bozmuştur. Ruha'da askerî sınıf içinde yer alan imam, hatip, müderris, azap, sipah, türbedar, ferraş ve reaya sınıfı içerisinde bulunan seyyit, hasta, sakat ve yaşlıların vergiden muaf olmaları sebebiyle bu kişilerin hisselerine düşecek vergi Ruha reayasının üzerine yüklenmiştir. Vergisel bu muafiyet Ruha reayası ile vergisel istisnası olanları ve ehl-i örf ile vergisel istisnası olanları karşı karşıya getirmiştir.

XVI. yüzyılda üç olan seyyit sayısının XVIII. yüzyılda Ruha'da sayısal bir artış göstermesi müteseyyitlikten kaynaklandığını düşündürmektedir. Ruha'da seyyitlerin vergiden muaf olmaları sahte seyyitliğin artış sebepleri arasındadır. Sahte belgelerle seyyit yazılmaya çalışanlar olduğu gibi sahte belgelerle kendilerine menfaat sağlamak isteyen bazı kişiler de olmuştur. Sahte belge sebebiyle mağdur olanlardan biri de sabıkan Rakka valiliği yapmış olan Firuz Paşa olmuştur.

XVIII. yüzyılda Ruha'da yaşanan mütegalibel hareketler aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin farklı eyaletlerinde görülmüştür. Osmanlı Devleti yetkilileri mütegalibel hareketlerden mağdur olmuş Ruha reayasının İstanbul'a yapmış olduğu şikâyetleri adalet ve kanuna uygun bir şekilde çözme gayretine girdiği belgelerden anlaşılmaktadır. Ancak devlet, Ruha mütegalibelerinin mütegalibeliğe yönelme

sebeplerini ortadan kaldırmamıştır. Devlet mağdurların mağduriyetlerini giderici önlemler almıştır. Fakat mütegalibelerin zorbalık yapmalarına sebep olan faktörlerin üzerinde durulmaması mütegalibelik olaylarını arttırmıştır.

Ruha ahalisi huzurlu ve sakin bir hayat bulamadığı için zaman zaman yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Yerlerini terk edenler, sipahileri aracılığı ile eski yerlerine döndürülmeye çalışılmıştır. Ancak üzerinde 10 yıl geçtiği halde yerine döndürülmeyenler kanun önünde haklı duruma geçmiş ve eski yerlerine gitmemişlerdir.

Ruha'da bazı köy ve değirmenlere akan suyu mecrasından çıkartarak haksız yere kendi menfaatleri için kullanmaya çalışan mütegalibeler bir köyün mahsulatının yok olması ve bir değirmenin işlevsiz kalmasına sebebiyet vermişlerdir.

Ruha'da mütegalibeliğiyle çevresini mağdur etmiş kişiler arasında Rakka ve Diyarbakır'da valilik yapmış Firuz Paşa, Millî Aşireti Reisleri Keleş Abdi, Milli Mahmut, Rakka valiliği yapan Millî Aşireti Reisi Milli Timur Paşa, Arabî Kâtibi İbrahim Efendi, Baziki Aşireti Zabiti Halifezade Mustafa, Bazı Rakka valileri bazı Ruha kadı ve naipieri, ehl-i örf taifesi ve bazı köylerin zabitleri, bazı aşiretlerin kethüdaları olarak sıralanabilir.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafî

DVNS. AHK. CZRK. d. Cezayir-Rakka Ahkâm Defterleri

24/3, 24/7, 24/12, 24/14, 24/15, 24/16, 24/18, 24/19, 24/20, 24/21, 24/22, 24/25, 24/29, 24/32, 24/34, 24/35, 27/37, 24/38, 24/40, 24/41, 24/42, 24/43, 24/44, 24/45, 24/46, 24/51, 24/52, 24/53, 24/54, 24/56, 24/58, 24/65, 24/66, 24/71, 24/56, 24/77, 24/79, 24/81, 24/82, 24/85, 24/92, 24/93, 24/94, 24/95, 24/96, 24/98, 24/100, 24/104, 24/105, 24/106, 24/109, 24/110, 24/112, 24/113, 24/116, 24/121, 24/124, 24/125, 24/130, 24/132, 24/134, 24/136, 25/4, 25/7, 25/8, 25/10, 25/12, 25/14, 25/15, 25/19, 25/20, 25/21, 25/23, 25/25, 25/26, 25/27, 25/30, 25/31, 25/32, 25/33, 25/34, 25/36, 25/40, 25/41, 25/42, 25/130.

DVNS. MHM. d. Divân-ı Hümayûn Mühimme Defterleri

14/41, 17/12, 39/91, 53/372, 73/79, 79/254, 81/62, 96/72, 111/107, 111/114, 112/414, 113/280, 115/88, 119/19, 120/43, 121/112, 122/165, 124/115, 126/874, 127/32, 132/174, 132/47, 137/19, 162/23/41-94.

DVNS. ŞKT. d. Şikâyet Defterleri

1/71, 4/77, 4/1988, 6/23, 6/26/47-204, 6/44, 15/108-113, 25/18, 20/87, 174-741, 32/68, 32/69/138/576, 32/131/263-1082, 33/356, 35/60, 35/71, 35/280, 35/285, 39/1029-516, 37/56, 41/246, 41/371, 42/2/4-9, 44/69/138-572, 44/72, 45/21/39-146, 45/192, 46/86, 46/102, 47/134, 49/89, 49/90, 51/166, 55/211, 55/256, 57/140, 58/2, 61/117, 61/159, 61/265, 61/314, 66/74/145, 66/97-50, 67/12, 69/12-7, 71/2, 72/117, 72/134, 72/193, 72/224, 72/225, 72/248, 72/250/494, 72/271, 72/274/541, 72/276/ 545, 73/282, 75/13, 75/7/9, 75/12, 75/16, 76/188, 77/6, 80/36, 80/266, 77/6, 84/24/43, 84/45, 85/474, 86/535-269, 87/260-132, 88/16, 101/44, 130/26, 103/267, 104/29, 104/159, 104/ 230, 104/240, 104/312, 105/246, 105/258, 106/285, 107/244/ 484, 108/136, 108/219, 109/25, 109/200, 109/216, 110/255, 110/299, 111/6, 111/10, 111/72, 111/150, 111/159, 111/212, 112/241, 113/239/473, 114/3, 114/16, 114/47,

114/ 84/160, 114/234, 114/235, 115/25/244, 115/44/84, 115/227, 115/336, 116/108, 117/25, 117/344-174, 117/403, 117/752-378, 118/47, 118/50, 118/68, 119/90, 121/10/16, 121/267, 122/135, 123/140, 123/254, 124/115, 127/119, 127/248, 127/286, 130/34/66, 130/52/ 102, 131/33, 131/177, 132/64, 132/86, 132/102, 132/118, 132/192, 135/45, 135/225, 136/242, 137/35, 138/7, 138/120, 139/38, 139/193, 139/206, 139/247, 139/248, 139/249, 139/271, 139/382, 140/10/ 15- 51, 143/124, 132/118, 136/87, 138/120, 139/247, 140/5, 144/12/18, 144/296/588-2043, 146/78, 148/15, 148/155/307-1036, 148/ 187/370-1260, 149/165, 152/30, 154/78, 158/122/239-871, 160/105, 160/106, 177/ 11/19-76, 177/36/ 68-281, 177/91, 180/74, 189/27, 189/70-359, 193/9, 998/4, 1003/111, 1003/125.

D. BŞM. d. Asâkir-i Mansûre Baş Muhasebe

5346/1.

AE. SABH. I. Ali Emîrî Sultan Abdulhamid I

11/974, 22/1833/1/1, 107/7294, 128/8623/1/1, 299/20136, 93/6395, 196/13119/1/1, 248/16557, 252/16887, 265/17852/1/1, 281/18905/2/2, 286/19244, 322, 322/21951.

AE. SAMD. III. Ali Emîrî Sultan Ahmed III.

84/8424, 84/8444/ 1/1.

BOA. AE. SMHD. I Ali Emîrî Sultan Mahmud I.

186/14408, 195/15278, 44/2647, 44/ 2647/ 1/1.

AE. SMMD. IV. Ali Emîrî Sultan Mehmed IV.

60/7013.

AE. SMST. II. Ali Emîrî Sultan Mustafa II.

65/6892.

AE. SMST. III. Ali Emîrî Sultan Mustafa III.

54/3974/1/2, 113/8604/2, 119/9085, 190/14969, 354/28391/1/1.

AE. SOSM. III. Ali Emîrî Sultan Osman III.

5/305/2/1, 18/1196/1/1.

AE. SSLM. III. Ali Emîrî Sultan Selim III.

158/9466, 158/9452/2, 158/9453, 158/9454, 178/10667/1/1, 237/13824, 427/ 24459.

C. ADL. Cevdet Adliye.

80/4798, 80/4798, 88/5294, 88/5294.

C. AS. Cevdet Askerî.

540/22636, 604/25478, 782/33095, 1013/44400, 1118/ 49551/1/1.

C. DH. Cevdet Dahiliye

3/136, 9/432/1/1, 20/997, 28/1381, 30/1468, 30/1468/3, 32/1589, 32/1589, 41/2014, 42/2093, 50/2459, 55/2708, 78/3886, 118/5885, 145/7240, 153/7640, 181/9017/1/1, 193/9643, 195/9742/1/1, 222/11094, 244/12160, 246/12289, 247/12333, 261/13026, 264/13182, 274/13657, 262/13055, 307/15324, 307/15324/2, 307/15324/4, 307/15324/7, 310/15470, 349/17417, 349/17436, 1589, 17436.

C. ML. Cevdet Maliye

21/973, 64/2939, 446/108034, 482/19659, 509/20707, 509/20727/1/1, 550/22634, 734/29983, 734/29983/2.

C.NF. Cevdet Nafia

47/2338.

C. ZB. Cevdet Zabtiye

8/385, 11/541, 33/1624/1/1, 33/1647/1/1, 36/1770, 50/2478, 61/3031, 71/ 3529, 86/4263/1/1.

HAT. Hatt-ı Hümayun

14/517, 14/520, 14/527/1, 14/528, 14/530, 14/532, 14/536, 15/608, 24/1208, 24/16104, 37/1880, 72/3003, 78/3225, 78/3227, 78/3232, 78/3246, 78/3289, 79/3305, 78/3225, 78/3246, 79/3305, 37/1880, 107/4219, 173/7465, 181/8293,

185/8693, 197/9938, 206/10790, 207/10959, 209/11120, 215/11812,
273/16104, 502/24629, 503/24749, 503/24751, 1312/51067, 1387/55132,
1402/56580, 1402/56594, 1402/56595, 1407/57022, 1408/57090, 1408/57120,
1409/57206, 1411/57382, 1411/57396, 1411/57414, 1414/57704, 1417/57940,
1432/58612, 1436/59050.

HRT. h. Haritalar

365/1, 454/1, 365/2, 355/24, 456/1.

İE. AS. İbnülemin Askerî

69/6235/1/1, 84/7609/1/1, 84/7565/1/1, 53/4800/1/1.

İE. EV. İbnülemin Evkaf

8/976/1/1, 17/2043/1/1, 25/2926/1/1, 31/3558/1/1, 53/5902, 53/5902/1/1,
17/2043/1/1.

İE. TZ. İbnülemin Tımar Zeamet

8/884, 8/884/1/2.

MAD. d. Maliyeden Müdevver

15925.

MSH. ŞSC. d. Meşihat Şeriye Sicil Defterleri

8823/198-100. 412, 23.

TKGM. d. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri

98/81, 998/82, 330/3.

TS. MA.d. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

8513/1/1/1.

TS. MA.e.. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

478/51, 498/43, 498/46, 652/61, 682/39, 682/39, 682/39/1, 693/32, 721/9.

TT. d. Tapu Tahrir Defterleri

64/193.

VGM. d. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Arşivi Defterleri

2150/2/80, 2150/2/80, 2167/ 53.

Layihalar

İzzet Keçecizade Mehmed Molla. *Layiha-i İzzet Molla*. Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Arşivi (Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu).

Kanunnameler

Koca Nişancı, Celalzade. *Kanunname*. 22 Sel 5102.

Kanun-name. İstanbul: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 188.

Kanun-name. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 34 Hk 494/1.

Kanunname. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8655/1.

Mecmû'a-i Kavânîn-i Âl-i Osmân. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6599.

Matbu Eserler

Aynî Ali. *Aynî Ali Efendi'nin Kavânîn Risâlesi Düstûru'l-Amel*, 1609.

Yayımlanmış Ana Kaynaklar

Abdurrahman Şeref Bey. *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*. 2 Cilt. İstanbul: Karabet Matbaası, 2. Basım, 1315.

Adanır, Fikret. "Semi-Autonomous Forces in the Balkans and Anatolia". *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*. ed. Suraiya N. Faroqhi. 3/157-186. New York: Cambridge University Press, 2006.

Agoston, Gabor - Masters, Bruce. *Encyclopedia of The Ottoman Empire*. New York: Facts on File An Imprint of Infobase Publishing, 2009.

Ahmet Cevdet Paşa (ed.). *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1300.

Ahmet Cevdet Paşa. *Tarih-i Cevdet I*. ed. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Ahmet Vâsıf Efendi. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*. ed. Mücteba İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Akçura, Yusuf. *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII VE XIX. Asırlarda)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Basım, 2016.

- Akdağ, Mustafa. “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 13/1-2 (1955), 27-51.
- Akdağ, Mustafa. “Timar Rejiminin Bozuluşu”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 3/4 (1945), 419-431.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukûkî Tahlilleri*. İstanbul: FeyVakfi Yayınları, 1991.
- Akşin, Sina. “Siyasal Tarih”. *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*. ed. Sina Akşin. 73-188. İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.
- Aktepe, M. Münir. “Abdulhamid I”. 1/213-216. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Aktepe, Münir. *Patrona İsyanı (1730)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1958.
- Alada, Adalet Bayramoğlu. *Osmanlı Şehrinde Mahalle*. İstanbul: Sümer Yayınları, 2008.
- Alanoğlu, Murat. *Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde Palu Hükümeti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2017.
- Ali Emîrî Efendi. *Mir’âtu’l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Amid Diyarbakır Ulema ve Eşrâfî* 2. ed. İbrahim Çapak. 2 Cilt. İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2014.
- Altınay, Ahmet Refik. *Osmanlı’da Hoca Nüfuzu*. İstanbul: Mavi Çatı Yayınları, 2017.
- Anastasopoulos, Antonis. “Giriş”. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Taşra Elitleri*. 11-33. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.
- Aynî Ali. *Aynî Ali Efendi’nin Kavânîn Risâlesi Düstûru’l-Amel*, 1609.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri”. 1002-1013. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1937.
- Barkan, Ömer Lütfi. *Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1. Basım, 1980.
- Barkan, Ömer Lütfi. *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirâî Ekonominin Hakuki ve Mali Esasları*. 2 Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 1943.
- Barkey, Karen. *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*. çev. Zeynep Altok. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Başar, Fahameddin. *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire başkanlığı, 1. Basım, 2017.

- Beydilli, Kemal. “Mahmud II”. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*. 27/352-357. Ankara: TDV., 2003.
- Beydilli, Kemal. “Mustafa III”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/280-283. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Beydilli, Kemal. “Selim III”. 36/420-425. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. 2 Cilt. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989.
- Buzpınar, Ş. Tufan. “Nakîbüleşrâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/322-324. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Câbî Ömer Efendi. *Câbî Târihi Târîh-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni Tahlîl ve Tenkidli Metin I*. ed. Mehmet Ali Beyhan. 2 Cilt. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003. Basım, 2003.
- Canbakkal, Hülya. “Taşra İleri Gelenlerinin"SOYLULUĞU"na Dair”. çev. H. Ebru Aksoy. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*. ed. Antonis Anastasopoulos. 79-95. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.
- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1. Basım, 2011.
- Cezar, Mustafa. *Osmanlı Tarihinde Levendler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Darling, Linda T. “Public Finance: The Role of the Ottoman Centre”. *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*. ed. Suraiya N. Faroqhi. 3/118-134. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Demirtaş, Faruk. “Osmanlı’da Anadolu’da Oğuz Boyları”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 7/2 (1949), 321-365.
- Dinç, Fasih. “19. Yüzyıl Osmanlı Merkezileşmesinin Serbest Ticaret Faaliyetleriyle İlişkisi: Osmanlı Irak’ı Örneği”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29 (2022), 399-434.
- Doktor Hüseyin Remzi. *Lügat-ı Remzi*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Dumont, Paul. “L’instrumentalisation de la Religion dans l’Empire Ottoman à l’époque de l’expansion Européenne (1800-1914)”. *European Journal of Turkish Studies*. 27 (2018), 1-18.
- Duverger, Maurice. *Siyaset Sosyolojisi*. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Varlık Yayınları, 2. Basım, 1982.
- Ekinci, Abdullah - Polat, Murat. “XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalın Güç Devşirmesi: Millîlû Timur Paşa”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 0/14 (2022), 95-118. <https://doi.org/10.21021/osmed.1084394>

- Ekinci, Mehmet Rezan. “Mîr-i Aşiretten Eşkıyalığa: Aşiret Hanedan Üyelerinin Makbulden Madunlaşma Sürecine Bakış 1800-1855”. *Nubihar Akademi* 4/16 (2021), 143-168.
- Ekinci, Mehmet Rezan. *Osmanlı Devleti Döneminde Millî Aşireti XVIII-XIX. YY.* Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Eldem, Edhem. “İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente”. çev. Sermet Yalçın. *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul.* ed. Mehmet Beşikçi. 152-230. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Emecen, Feridun. “Başbâkî Kulu”. *TDV. İslam Andiklopedisi.* 5/126-127. İstanbul: TDV, 1992.
- Emecen, Feridun. “Devre Çıkma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 9/250-251. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Emecen, Feridun. “Mehmed III”. *TDV. İslam Andiklopedisi.* 28/407-413. Ankara: TDV., 2003.
- Emecen, Feridun. “Osman II”. *TDV. İslâm Ansiklopedisi.* 33/453-456. İstanbul: TDV., 2007.
- Emecen, Feridun M. *XVI. Asırda Manisa Kazâsı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Erdoğan, Özünlü. “Timar Sisteminin Bozulmasının Osmanlı İskân Yapısına Etkisi (Manisa Kazâsı Örneğinde)”. 4/1289-1304. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Eren, Aslan. “Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler”. *Osmanlı 3 İktisat.* ed. Kemal Çiçek - Cem Oğuz. thk. Güler Eren. 236-249. Ankara: Türkiye Yayınları, 1999.
- Ergenç, Özer. *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Farooqi, Suraiya. “Krizler ve Değişim”. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi.* ed. Halil İnalcık - Donald Quataert. 2/543-562. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006.
- Farooqi, Suraiya. *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak.* çev. Gül Çağalı Güven - Özgür Türesay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Basım, 2008.
- Farooqi, Suraiya. *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı.* çev. Emine Sonnur Özcan. İstanbul: Doğubatu, 2006.
- Farooqi, Suraiya. *Osmanlılar Kültürel Tarih.* Ankara: Akılçelen Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Farooqi, Suraiya. “Zeytun Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzâde Hacı Mehmet Ağa’nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri”. çev. Zeynep Altok.

- Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak. 81-100. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Findley, Carter Vaughn. "Political Culture and the Great Households". *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*. ed. Suraiya N. Faroqhi. 3/65-80. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Fowler, George. *History of The Origin, Progress and Decline of The Ottoman Empire*. London: T. H. Rees, Aldine Chambers, 2. Basım, 1854.
- Fowler, George. *History of The Origin, Progress and Decline of The Ottoman Empire*. Bombay: Bombay Branch of The Royal Asiatic Society, 2016.
- Freund, Julien. *Pareto La Théorie de L'équilibre*. Paris: Seghers, 1974.
- Gara, Eleni. "Sarrafılar ve Toprak Sahipleri: Erken Modern Dönemde Balkanlarda Şehirli Müslüman Elitin İzinde". çev. H. Ebru Aksoy. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*. ed. Antonis Anastasopoulos. 207-223. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: ÖtükenYayınları, 16. Basım, 2000.
- Genç, Reşat. *Karahanlı Devlet Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Giddens, Anthony. *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. İstanbul: Metis Yayınları, 6. Basım, ts.
- Gökalp, Ziya. *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Grant, Jonathan. "Rethinking the Ottoman 'Decline': Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries". *Journal of World History* 10/1 (1999), 179-201.
- Güldüoğlu, Emine. *Osmanlı Merkez-Taşra İlişkileri Çerçevesinde XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Gülser, Oğuz. *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Gümüş, Erhan. "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri". *Tarih Okulu Dergisi* 11/36 (Ekim 2018), 104-129.
- Günay, Mehmet. *Ruha Valisi Hamalzâde Ahmet Paşa'nın Vekayii*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Günçe, Şuheda. *III. Selim Dönemi Ulemâ- Siyasetİlişkisi*. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2019.

- Gündüz, Ahmet. *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*. Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmalar Merkezi, 2003.
- Halaçoğlu, Yusuf. *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650) II-V*. İstanbul: Togan Yayınları, 2011.
- Halaçoğlu, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 5. Basım, 2014.
- Hanna, Nelly. *Osmanlı Kahiresi'nde Tüccar Olmak*. çev. Deniz Öktem. thk. Yunus Uğur. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Hathaway, Jane - Barbir, Karl. *The Arab Lands Under Ottoman Rule , 1516-1800*. Londra: Roudledge Taylor and Francis Group, ts.
- İnalcık, Halil. "Bayezid I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/231-234. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- İnalcık, Halil. "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar". çev. Zeynep Altok. *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak. 15-34. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2012.
- İnalcık, Halil. "Mehmed II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/395-407. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- İnalcık, Halil. "Murad II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/164-172. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2. Basım, 1996.
- İnalcık, Halil. "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu". *Belleten* 33/92 (1959), 575-610.
- İnalcık, Halil. "Tanzimat Nedir?" *Yıllık Araştırmalar Dergisi* 1 (1941), 237-263.
- İnalcık, Halil. "Tımar". *TDV. İslâm Ansiklopedisi*. 41/168-173. İstanbul, 2012.
- İpşirli, Mehmet. "Beylerbeyi". *TDV. İslam Andiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV, 1992.
- İpşirli, Mehmet. "Ehl-i Örf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/519-520. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- İzgöer, Ahmet Zeki (ed.). *Divân-ı Hümayun Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 1,3 Numaralı Defterler*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016.
- İzzet Keçecizade Mehmed Molla. *Layihâ-i İzzet Molla*. Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Arşivi (Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu).
- İzzî Süleyman Efendi. *İzzî Tarihi (Osmanlı tarihi 1157-1165/1744-1752)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Karahan, Abdulkadir. *Nâbî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1987.

- Keyder, Çağlar. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?” çev. Zeynep Altok. *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak. 1-14. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Khoury, Dina Rizk. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*. ed. Ali Berktaş. çev. Ülkün Tansel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, 2008.
- Khoury, Dina Rizk. “The Ottoman Centre Versus Provincial Power-Holders: An Analysis of The Historiography”. *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*. ed. Suraiya N. Faroqhi. 3/135-156. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Kılıç, Rüya. *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 1. Basım, 2005.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*. Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1. Basım, 1982.
- Kia, Mehrdad. *Daily Life in the Ottoman Empire*. California: Greenwood, 2011.
- Koçi Bey. *Koçi Bey Risalesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1. Basım, 1972.
- Kunt, Metin - Akşin, Sina. “Siyasî Tarih”. *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*. 11-69. İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.
- Kurşun, Hüseyin. *Kentleşme, Göç ve suç ilişkisi Bağlamında Madde Bağımlılığı : “Gaziantep Örneği”*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Dönem Tezi, 2021.
- Küçükbaşcı, Mustafa Sabri. “Seyyid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/40-43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Buyruldu”. *TDV. İslam Ansiklopedisi*. 6/478-480. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Lefebvre, Henri. *Şehir Hakkı*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2. Basım, 2015.
- Lybler, Albert Howe. *The Government of the Ottoman Empire in The Time of Suleiman The Magnificent*. Cambridge: Harward University Press, 1913.
- Mann, Michael. *İktidarın Tarihi Küresel İmparatorluklar ve Devrim 1890-1945*. ed. Hüseyin Aykol. çev. Ali Rıza Güngen - Özgür Balkılıç. Ankara: Phoenix Yayınları, 2017.
- Masters, Bruce. “Halep: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti”. *Doğu ile Batı Arasındaki Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*. ed. Mehmet Beşikçi - Sermet Yalçın. 19-87. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- McGovan, Bruce William. “Ayanlar Çağı 1699-1812”. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. ed. Halil İnalcık. 2/761-884. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006.

- Mehmet Hâkim Efendi. *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*. ed. Ziya Yılmaz. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Moreau, Odile. “Notion et Nature de l’État, de l’Héritage Ottoman aux Réformes Constitutionnelles Modernes”. *Les Cahiers de L’Orient* 2/110 (ts.), 117-134. <https://doi.org/10.3917/lcdlo.110.0117>
- Muhammed Bahaaddin, Muhammed Müyeser, Ömer Ahmed Said. “El-İktâ’u’l-Askerî fî Asrî’l-Büveyhî ve Es-Selçûkî” 14/4 (20 Mart 2018), 373-392.
- Murphey, Rhoads - Black, Jeremy. *Warfare and History Ottoman Warfare 1500-1700*, 2001.
- Nagata, Yuzo. “Anadolu ve Balkanlarda Ayan: Karaosmanoğulları Ailesi Örneği (18. ve 19. Yüzyıllar)”. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Taşra Elitleri*. 383-414. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.
- Naima Mustafa Efendi. *Tarih-i Nâima I*. ed. Mehmet İpşirli. 6 Cilt. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Neumann, Christoph K. “Political and Diplomatic Development”. *The Later Ottoman Empire, (1603-1839)*. ed. Suraiya N. Faroqhi. 3/44-64. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Nicolle, David. *The Ottomans Empire of Faith*. Ludlov: Thalamus Publishing, 2008.
- Oğuzoğlu, Yusuf. “Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yüğü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)”. *Osmanlı Araştırmaları* 15/15 (1995), 157-180.
- Oğuzoğlu, Yusuf. “XVII. Yüzyılda Karaman Beylerbeyi ve Mütesellimine İlişkin Bazı Bilgiler”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 0/1 (1981), 93-99.
- Orman, Sabri. *İktisat, Tarih ve Toplum*. İstanbul: Küre Yayınları, 1. Basım, 2001.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1991.
- Öğüt, Tahir. *18-19. YY’da Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Ökmen, Mustafa. *Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Adem-i Merkeziyetçi Eğilimler ve Kentleşme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Öz, Mehmet. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Özbay, Rahmi Deniz. “17. Yüzyılda İltizam Sisteminde Peşin Mukataa Satışlarından, Malikâne Uygulamasına (1656-1658)”. 2108-2125. Yalova: Yalova Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi, 2009.
- Özcan, Abdulkadir. “Daltaban Mustafa Paşa”. *TDV. İslam Andiklopedisi*. 8/433-434. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

- Özcan, Abdulkadir. “Daltaban Mustafa Paşa”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 13 (1987), 299-334.
- Özcan, Abdulkadir. “Mahmud I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/348-352. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Özcan, Abdulkadir. “Mustafa II”. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*. 31/275-280. İstanbul: TDV., 2006.
- Özdemir, Ömür Yazıcı. *Osmanlı Kudüs’ünde Dilekçelerin İzinde Kent Siyaseti ve Toplum*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Özkaya, Yücel. “Mütesellim”. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*. 32/203-204. İstanbul: TDV., 2006.
- Özkaya, Yücel. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Özkaya, Yücel. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dâir Genel Gözlemler”. *Belleten* 38/152 (Ekim 1974), 657-708.
- Özkaya, Yücel. “XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adaletnamelere Göre Türkiye’nin İç Durumu” 38/151 (1974), 445-491.
- Özkaya, Yücel. “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu” 42 (Ekim 1978), 667-723.
- Öztürk, Mustafa. “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları” 54/211 (Aralık 1990), 963-994.
- Özvar, Erol. *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Özyüksel, Murat. *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*. İstanbul: Derin Yayınları, 2007.
- Pamuk, Şevket. “Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800”. *The Journal of Interdisciplinary History*, 35/2 (2004), 225-247.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*. Ankara: Yurt Yayıncılık, 1984.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları, 9. Basım, 2014.
- Peirce, Leslie. “16. Yüzyıl Ayntab’ında Girişimcilik Başarısı: Yerel İleri Gelen Seydi Ahmet Boyacı Örneği”. çev. H. Ebru Aksoy. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Taşra Elitleri*. ed. Antonis Anastasopoulos. 179-203. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.
- Peirce, Leslie. *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*. çev. Ülkün Tansel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Peker, Ömer. *Yönetimi Geliştirmenin Sürekliliği*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1995.

- Polat, Murat. “17 ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Adalet Düzeni: Ruha Örneği”. *Journal of History School* 57 (2022), 1072-1103.
- Polat, Murat. “Şikâyet Defterleri ve Belgeleri Çözömlenmesine Algoritmasal Bir Yaklaşım”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 10/31 (2022), 397-429.
- Pulaha, Selami. “16. Yüzyılda Dirlik Sahiplerinin Çiftliklerin Kurulmasıyla İlgili Arnavud Örneği”. *X. Türk Tarih Kongresi*. 5/2549-2558. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.
- Quataert, Donald. *The Ottoman Empire 1700-1922*. New York: Published in the United States of America by Cambridge University Press, 2. Basım, 2005.
- Raşid Mehmed Efendi. *Tarih-i Raşid ve Zeyli I-III*. ed. Abdulkadir Özcan - Yunus Uğur. 3 Cilt. İstanbul: Klasik, 1. Basım, 2013.
- Sahillioğlu, Halil. “Avârız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/108-109. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Salzmann, Ariel. *Modern Devleti Yeniden Düşönmek Osmanlı Ancien Regime’i*. çev. Ayşe Özdemir. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Sarı, Mevlüt. *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1982.
- Sayar, Ahmed Güner. *Osmanlı İktisat Düşöncesinin Çağdaşlaşması*. İstanbul: ÖtükenYayınları, 5. Basım, 2013.
- Sefer, Yılmaz. *Türkiye’deki İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı ve Güvenlik Yöneticilerinin Değişime Yönelik Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Selaniki Mustafa Efendi - İpşirli, Mehmet. *Tarih-i Selaniki (1003-1008/1595-1600)*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Sencer, Muzaffer. *Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Sarmal Yayınları, 2. Basım, 1999.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2. Basım, 2017.
- Singer, Amy. *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Basım, 1996.
- Sofyalı Ali Çavuş. *Sofyalı Ali Çavuş Kâunnâmesi Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak Tasarruf Sisteminin Hukuki ve Mali Müeyyede ve Mükellefiyetleri*. ed. Midhat Sertoğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Faköltesi, 1. Basım, 1992.
- Solmaz, Saltuk Buğra. “Osmanlı’da Tımar Sistemi ve Bu Sistemin Bozulmasının Sebepleri”. *Orta Doğu ve Orta Asya- Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 2/1 (2022), 1-20.

- Söylemez, Faruk. “Riştvan Aşireti’nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (2014), 39-52.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî I, IV*. ed. Nuri Akbayer. çev. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şeker, Birsan. *Havâss-ı refîa (Eyüp) Şer’iyye Sicillerine Göre Seyyidler 1113-1126 (1702-1714)*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Basım, 1989.
- Tabak, Faruk. *Solan Akdeniz 1550-1870 Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım*. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1. Basım, 1986.
- Taş, Hülya. *XVII. Yüzyılda Ankara*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 2014.
- Tızlak, Fahrettin. *Osmanlı Döneminde Keban Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Timur, Taner. *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. İstanbul: İmge Kitabevi, 5. Basım, 1994.
- Toprak, Seydi Vakkas. “Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret ve Lideri Riştvanzâde Seyyid Abdurrahman Paşa”. *Tarih Dergisi* 58 (2013), 65-85.
- Turan, Ahmet Nezihi. *XVI. Asırda Ruha (Urfa) Sancağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Turan, Şerafettin. “Bayezid II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/234-238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Türkdoğan, Orhan. “Sosyal Hareketler Olarak Celâlî Ayaklanmaları” 5/228 (Ağustos 1996), 421-442.
- Türkdoğan, Orhan. *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1. Basım, 2013.
- Ursinus, Michael. “Yerel Elit Olarak Manastır’ın ‘Çiftlik Sahipleri’ (17. Yüzyıl Sonundan 19. Yüzyıl Başlarına)”. çev. H. Ebru Aksoy. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Taşra Elitleri*. ed. Antonis Anastasopoulos. 353-367. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatından kapıkulu Ocakları I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1988.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1988.
- Ülgener, F. Sabri. *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları, 2006.
- Ülgener, F. Sabri. *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Muvazenesizlik Meselesi*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1951.
- Ünal, Fatih. *Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa*, ts.
- Ünal, Mehmet Ali. “1056/1746 Tarihli Avarız Defterine Göre 11. Yüzyıl Ortalarında Harput” 51/199 (1987), 119-129.
- Ünal, Mehmet Ali. “XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/1 (1992), 246-270.
- Üner, Mehmet Emin. “Ahkâm Defterlerine Göre Urfa’da Sâdât-ı Kirâm (1740-1820)”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 122/241 (Ağustos 2019), 267-279.
- Üner, Mehmet Emin. *Osmanlı Dönemi Rakka Valileri*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 1. Basım, 2015.
- Veinstein, Gilles. “Çiftlik Tartışması Üzerine”. çev. Zeynep Altok. *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak. 35-56. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Wallerstein, İmmanuel. *Modern Dünya Sistemi Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi 1730-1840*. çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarı, 2011.
- Wallerstein, İmmanuel. *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin*. İstanbul: Aram Yayıncılık, 2. Basım, 2005.
- Weber, Eugen - Sümer, Çağdaş. *Köylülerden Fransızlara Fransa Kırsalının Modernleşmesi, 1870-1914*. ed. Ümit Kurt. Ankara: Heretik Basın Yayın, 2017.
- Weber, Max. *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*. ed. Don Martindale - Gertrud Neuwirth. çev. Musa Ceylan. İstanbul: Bakış Yayınları, 1. Basım, 2000.
- White, Sam. *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire*. New York: Cambridge University Press, 2011.
- Yeniaras, Orhan. *Tarih Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Yeşil, Fatih. “III. Selim Devri Siyasî Literatürüne Bir Katkı: Yeni Bir Layiha Üzerine Notlar”. *Belleten* 76/275 (2012), 75-146.
- Yeşil, Fatih. *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*. ed. Derya Önder. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Basım, 2016.

- Yılmazçelik, İbrahim. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 2014.
- Yılmazer, Ziya. “Murad IV”. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*. 31/177-183. İstanbul: TDV., 2007.
- Yorulmaz, Hüseyin. *Dîvân Edebiyatında Nâbi Ekolü -Eski Şiirde Hikemiyat-*. İstanbul: Kitapevi, 1996.
- Yorulmaz, Hüseyin. *Dîvân Edebiyatında Nâbi Ekolü “Eski Şiirde Hikemiyat”*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 1996.
- Yusuf Nâbî. *Hayriyye*. ed. İskender Pala. İstanbul: Kapı Yayınları, 4. Basım, 2009.
- Zeki Bey, Mehmet Emin. *Kürt ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhîr-i Kur u Kurdistan)*. çev. M. Baban vd. Apec Yayınları, 2. Basım, 1998.

EKLER

Ek- 1: Mütégallibe İlmihal

Adem-i iktidârından nâşi:

Güçsüzlüğü ya da halsizliği sebebiyle. Bu güçsüzlük fiziksel anlamda bir güçsüzlük; mesela yaşlılıktan kaynaklı bir güçsüzlük olabileceği gibi maddî durumunun elverişsizliğinden kaynaklı da olabilir.

Âherden dahl olunmak icâb etmez

iken ecânib ve ashâb-ı aḡrâzdan ba'zı kimesneler: Yasal olarak tüm şartları yerine getirmiş, üzerine düşen vergileri vermiş kimsenin bir başkasından kanundışı bir muamele görmemesi gerekirken, karşısındaki kanun dışı ve kötü bir niyetle kişinin yala olan işine karışması, kişiye baskı yapmasıdır.

Âherden dahl olunmak icâb etmez

iken: Tüm yasal şartları yerine getirmiş bir reayanın işine kimsenin karışmaması ve reayaya baskı yapmaması gerekirken, kişilerin yasal iş yapan reayayı sıkıştırmasıdır.

Âherden müdâhale olunmak icâb

etmez iken: Başkasının karışmaması gereken yasal işine karışmaya çalışmasıdır.

Âherin alakası yok iken:

Bir kişinin yasal olarak tüm şartları yerine getirmesine rağmen, iş ile ilgili bir kişinin hiç ilkesi ve alakası yokken kişiye baskı yapmaya ve işine karışmaya çalışmasıdır.

Ahvâllari diğér gûn ve perişan

olmağla: Durumu bozulmuş, işi kötüye gitmiş.

Ahvâlleri diğér gûn perişan ve

perâkende olmaları: Durumu bozulmuş, işi kötüye gitmiş ve dağılmış.

Ahz ve kabza mümânaat etmek ve

gadr sevdâsında olmak: Bir kişinin yasal

olan tımar, zeamet gelirlerini alması gerekirken bir başkasının kişinin yasal gelirlerini almasını engellemeye çalışması ve kişiye baskı kurması ve zarar vermeye çalışmasıdır.

Ahz-ı intikam: İntikam almak.

Ahz-ı rüşvet etmek: Rüşvet almak.

Akrab bazar olan Ruha ve

Birecik'e nakletmemek: Bir öşür, tarım ürünü ya da artığı en yakın pazara götürmek Osmanlı reayasının sipahiye karşı görevidir. Bu noktada Ruha'da üretilen tarım ürünlerini en yakın pazar olan Urfa ve Bireciğ'e götürmek Ruha reayasının görevidir.

Alâ eyyi vechi kân/kâne:

Her nasıl olur ise olsun, ne şekilde yapılsa yapılsın ama bu iş kesinlikle olsun alamında bir deyimdir.

Âlet-i harb ile üzerine hücum:

Bıçak, balta, tahra, kılıç, mızrak vb. öldürücü araç ve silahlarla bir kişiye saldırmak.

Âlet-i harb:

Kılıç, bıçak, kama, tüfek gibi savaşta, çatışma ve kavgalarda kullanılan aletlerdir.

Ashâb-ı a'râzdan:

Garazkâr, kötü niyetli kişiler. İtiraz eden, herşeye muhalefet eden.

Ashab-ı hukûka hakların

vermemek: Haklı olan, hukuk sahiplerine haklarını vermemek.

Avâriz hânesine bağılu tekâlif

alınmak iktizâ eder emlâk ve yerleri yok iken: Avarız vergisinden muaf olmak, avarız vergisinde sorumluluğu olmamak.

Avâriz hânesine bağı tekâlif alınmak iktizâ eder emlâk ve yerleri olmayub: Osmanlı Devleti'nde avarız vergisi ev/hane hesabına göre yapılırdı. Bu noktada avarız vergisi hane başı alınan vergi olduğundan dolayı vergi vermeyi gerektici bir hanesi olmamak. Avarız vergisinden dolayı vergi alınabilecek bir yeri olmamak.

Avâriz: Önceden geçici olarak konmuş bir vergi türü idi. Uzun savaşlar, hazinenin açık vermesi, harcamalar gibi sebeplerle bu vergi kalıcı nitelik kazanmıştır. Avarız vergisi mahalle, köy esas alınarak köy ve mahalledeki evlere bölüştürülürdü. Bu arada bu vergiden muaf olanlar vergiden istisna tutulsa da Ruha reayası hanesi olan herkesin bu vergiyi vermesi gerektiğini iddia ederek vergisel muafiyeti olanları bu vergiyi vermeye zorlamıştır.

Âyan: Bir yerin önde geleni, ileri geleni, vücut, eşrafa denir. Kelimenin manası geniştir. Osmanlı Devleti'nde reaya ile devlet arasındaki ilişkilerde vergi tahsili, eşkıya takibi gibi hususlarda iş gören yarı resmî kişilerdir. Âyanlık şehir kethüdalığına dönüştürülmeye çalışıldıysa da başarılı olunamamıştır. Âyanlar bulundukları yerin iltizam ve mukataalarını ele geçirerek ya da tımar, zeamet gibi dirlikleri bir şekilde işleterek büyümüşlerdir. Sancak ve eyaletlerde mütesellimlikleri ele geçirmişler ve birçok âyan vezaret ile valilik mertebesine erişmiştir. Kelime geniş manada ele alınırsa taşrada bulunan vali, kadı, müderris, müftü, sancak beyi, alay beyi, kale dizdarı, yeniçeri serdarı gibi kişiler de âyan olarak görülmüştür.

Azâzil-i sâni: Bu İblis ya da Şeytan'ın ilk adıdır. Ruha'da bir kısım

mütegalibeye verilmiş sıfattır. Özellikle Azail-i Sâni olarak Ruha'da İbrahim Efendi akstedilmiştir.

Babası fevt oldukda tımarı âhere verilüb: Dirlik sahibi bir kişi vefat ettiğinde dirliği erkek evladı varsa erkek çocuğa bırakılırdı. Ancak babası fevt olunca ibaresinden de anlaşıldığı gibi tımar sahibi bir kişi vefat etmiş ve çocuğu da olduğu halde tımarı başkasına verilmiştir ki bu Osmanlı Kanunlarına aykırı bir durumdur.

Başmuhâsebe defterlerine müracaat olundukda: Osmanlı Devleti'nde tımar, zeamet, malikâne, iltizam gibi işlerde sorun çıktığında bu sorunları çözmek için kayıtların aslına bakılması esas kabul edilmiştir. Esas kayıtların tutulduğu defterlere Başmuhasebe defterleri denilmiştir.

Bazı kimselere istinâd: Zalim, haksızlık yapan kötü niyetli kişiler birtakım mihraklara güvenerek zulümlerini icra etmişlerdir ki bu duruma bazı kimesnelere istinâd denilmiştir.

Ba'zı mevâd istinâdıyla hilâf-ı şer' ve bigayri hakkın küllî akçelerin alub: Birtakım suçlamalarda bulunarak kanuna aykırı bir şekilde ve haksız yere parasını almak.

Bedel-i iltizâmı noksan olub gadrolmağla: İltizama verdiği yerin iltizam bedelini eksik aldığı için zarara girmek.

Ber sarf-ı hayeviyye mülkiyet üzere mutasarrıf olub: Hayatta oldukça mülk olarak kullanması şartıyla.

Berâtı bazusuna göre hissasına düşene kanaat etmeyub ziyâdeye tecâcüz: Beratında kendisine tahsis edilmiş yerin gelirine kanaat etmeyerek başkasının hissesine da almaya çalışmak.

Berât-ı şerif ile mutasarıf olmak: Herhangi bir zeamet, tımar, malikâne, bir vakfın imamet, hitabet ciheti ya da daha farklı bir ayrıcalığı berat ile kullanmak.

Bervech-i mâlikâne: Malikâne suretiyle almak. Malikâne yöntemi ile işletmek. Herhangi bir toprağın, aşiretin, ya da gelir getiren yerin paralarını toplayabilmek için devletin açtığı ihaleye girerek bu ihaleyi alan, aldığı ihalenin parasını 3 ya da 4 taksitte veren önceleri zaman ile sınırlı iken sonraları kişi hayatta olduğu sürece alabildiği devlet idaresi. Yarı özelleştirme sayılabilecek bir düzen. Devletin nakit para karşılığında belirli bir yerin gelirlerinden belirli süre ferağat etmesi de denebilir.

Beyâz temessük vardır: Osmanlı Sultanlarının sadrazama verdiği ya da eyaletlerde valilerin güvendikleri kethüdalarına verebildiği mühürlü ama boş belgedir. Bu mühürlü boş belge güvenilen kişilere verilir. Zira kişi bu belgeye borç senedi gibi bir sözleşme yazarsa mührün sahibi borçlanmış olur. Bu sebeple beyaz temessük herkese verilmez. Önemli kişilerin güvendikleri kişiye verdiği belgedir.

Bî günâh olmağla: Günahsız, suçsuz olduğu halde demektir. Bazen kişiler suçsuz olduğu halde isimleri suça karışmış ya da çeşitli ithamlarla karşılaşmışlardır ki bu durumda mağdur kişiye bî günâh derler.

Bî vech dahl olunmak: Bir kişi işinde gücünde olduğu halde, ortada hiçbir sebep yokken kötü niyetli kişilerin işinde gücünde olan kişinin işine karışması ya da karışmaya çalışmasıdır.

Bî vech ve hilâf-ı şer'-i şerîf: İşinde gücünde olan kişilere zaman zaman kötü niyetli insanlar yaklaşıp ortada hiçbir sebep yokken ve yapılan muamele tamamen kanuna aykırı olarak işinde gücünde olan kişiye karışmak, sıkıştırmak, malını almak, yağmalamak gibi birçok konuyu kapsayan bir deyimdir.

Bî vech-i şer'î illet ve bahâne ile vermeyub: Bir vergiyi, parayı, mahsulü vb. şeyi Ortada hiçbir hukuksal neden ve şer'î sebep yokken çeşitli sebepler, bahaneler, nedenler öne sürerek vermemek.

Bî vech-i şer'î muhâlefet etmek: Ortada hiçbir geçerli sebep olmamasına rağmen yapılan bir şeye ya da elde olan bir ürüne, mahsule karşı çıkmak.

Bigayri hakkın cebren ve kahren ahz ve kabz: Bir malı, mahsulü, parayı, dirliği haksız yere, zorla almak ve vermemek.

Bigayri hakkın katl: Ortada geçerli bir sebep olmadığı halde bir kişiyi haksız yere öldürmek.

Bigayri hakkın: Haksız yere, haksız bir şekilde.

Bilâ berât kânuna muhâlif: Bir kişinin beratı olmadan, haksız bir şekilde kanunu çiğnemeye çalışması durumudur.

Bilâ emr-i münîf: Bilâ berât ile aynı manaları taşır. Elinde resmî bir belgesi olmadığı halde demektir.

Bilâ emr-i şerîf tekâlif-i şâkka ve yaylak ve kışlak resmi mütâlebesiyle teaddî ve rencideden hâlî olmadukları: Herhangi bir berat, emir, hüküm olmadığı halde kişilerden tekâlif-i şâkka denilen, kanunda yeri olmayan vergilerden istemektir. Yaylak ve kışlak vergisi kanunda olmakla birlikte muhtemelen kişi yaylak ve kışlak vergisi toplamaya yetkili olmadığı halde ahaliden yetkisiz bir şekilde yaylak ve kışlak vergisi toplama teşebbüsünde bulunmuştur.

Bilâ veled fevtinden: Çocuğu olmadan ölmesi sebebiyle demektir.

Bilâvâris fevt olmak: Vârisi olmadan ölmesi sebebiyle demektir. Annesi, babası, kardeşi, eşi ve çocuğu olmadan vefat eden kişiler için kullanılır.

Bir dürlü kusurları yok iken: Kişi tüm kanunî sorumluluğunu yerine getirdiği halde askerî kesimlerden baskı görmesi durumunda kullanılan bir deyimdir.

Bir habbe vermemek: Genelde ortak malikâne işleten ya da ortak tımar ve zeameti olan kişilerin mahsul paylaşım zamanında ya da iltizama verilmiş bir yerden asıl tasarruf eden kişiye bir şey verilmemesi durumunda kullanılan bir deyimdir.

Bir vechile dahl icâb etmez iken: Kişi tüm yükümlüğünü yerine getirdiği halde bazı kişilerin, işini düzgün yapan kişiye karışması durumunda kullanılan bir deyimdir.

Bir vechile kusurları olmayub: Vergisini tam verip, üzerine düşen yükümlülükleri yapmasına rağmen başkası tarafından baskı gören kişinin kullandığı ifadedir.

Bir vechile mukâvemet kudret görülmeyub: Karşıdaki kişi nüfuzlu, güçlü kuvvetli olduğunda, muhataba karşı direnmek mümkün olmadığında kullanılan bir deyimdir.

Birbirleriyle müttefikan süvari ve piyade ile: Kötü niyetli kişilerin birbirleri ile anlaşarak köy, ev basmak için çevrelerine topladıkları kişileri ve kendilerini ifade etmek maksadı ile kullanılan bir deyimdir.

Birbirleriyle yekdil: Kötü niyetli kişilerin birbirleri ile anlaşarak, birlikte hareket etme durumlarıdır.

Biz ehl-i tımar olduk: Bir kişi tımar beratı taşımadığı ve tımarlı sipahi olmadığı halde halka baskı yapmak amacı ile ifade ettiği bir deyimdir.

Biz yeniçeri olduk: Bir kişi yeniçeri beratı taşımadığı ve yeniçeri olmadığı halde halka baskı yapmak amacı ile ifade ettiği bir deyimdir.

Bundan akdem emr-i şerif verilmiş iken tenfiz ve icrâ olunmayub: Daha önce bir sancak beyine ya da eyalet valisine yahut da kadiya emr-i şerif gönderilmesine rağmen bu emr-i şerifin bir sebeple uygulanmaması üzerine tekrardan yazılan te'kit ve ihtar yazısıdır.

Bunlar üzerlerine edâsı lâzım gelen a'sâr ve sâir hukûk ve rûsûmâtların subaşlarına edâda kusurları yok iken: Kişiler üzerlerine düşen tüm vergileri vermelerine rağmen subaşların sıkıştırması üzerine yapılan şikâyet binaen vali, sancak beyi ya da kadiya gönderilen açıklama ibareleridir.

Bunlar üzerlerine edâsı lâzım mal-ı mirîden emr ve defter mücebince memur olanlara edaya razılar iken: Kişiler üzerlerine düşen vergiyi vermelerine rağmen ya da bu vergiyi vermeye razı iken askerî sınıfın ya da görevlinin alınması gerekenden fazla istemesi durumunda kullanılan bir ifadedir.

Cânib-i mîriden zabt olunan terekisi: Vefat eden üst düzey sancak, eyalet yöneticileri ya da mirasçısı olmadan vefat eden askerî sınıfa ait kişilerin malları devlet hazinesine aktarılırdı. Bu durumu ifade etmek için kullanılan deyimdir.

Cebabire: Askerî sınıftan ya da reayadan olsun nüfuzu, aşireti, zenginliği ve kaba gücü nedeni ile sancak, kazadaki kişileri sindiren, korkutan, kanun tanımaz kişiler için kullanılan bir deyimdir.

Cebren alub: Herhangi bir malın zorla alınması, gasbedilmesine denir.

Cebren ve bigayrı hakkın: Herhangi bir malın zorla alınması, gasbedilmesine denir.

Cebren ve kahren ...kuruşların alub: Kişilerin zorla parasını almak, gasbetmektir.

Celb-i mâl için: Fazla mal toplamak, fazla kazanmak arzusunu barındıran kişiler için kullanılan bir deyimdir.

Celb-i mâl sevdâsıyla: Fazla mal toplamak, fazla kazanmak arzusunu barındıran kişiler için kullanılan bir deyimdir.

Cereyân eden suyuna âherden bir vechile müdahale olunmak icab etmez iken: Kullanım hakkı kişinin kendisinde olan ve akan suya başkasının karışmaması gerekirken,

birilerinin akan suya karışarak, suyun akış yatağını değiştirmesine denir.

Cevr ve eziyet eylediklerinden: Kişilere işkence ve acı çektirmek.

Cihet-i şer'den ma'lûmu'l-mikdâr alacaklı olub: Kişilerin kadı önünde resmen borç vermesi, borç alması ve bu borcun miktarının, ne kadar verildiğinin, sonrasında ne kadar alındığını belli olmasıdır.

Dahl icâb etmez iken: Bir kişiye karışmak, müdahale etmek için ortada hiçbir sebep yokken anlamında bir deyimdir.

Dahl olunmak icâb etmez iken: Yukarıdaki anlam ile aynıdır. Bir kişiye karışmak, müdahale etmek için ortada hiçbir sebep yokken anlamında bir deyimdir.

Dahl ve rencideden hâli olmayub: Kötü niyetli kişilerin işini iyi yapan, kanuna saygılı kişilerin işlerine sürekli karışmaları ve bu karışmalarını tüm uyarılara rağmen sürdürmeleri ve sürdüreceklerinin tahmin edilmesi durumudur.

Dahl ve taarruz icâb etmez iken: Dahl olunmak icâb etmez iken, dahl icâb etmez iken maddeleri ile aynıdır. Burada taarruz kişiye düşmanlık ya da saldırı manasındır. Bir kişiye karışmak, müdahale etmek için ortada hiçbir sebep yokken anlamında bir deyimdir.

Dahle mucib bişr nesne yok iken: Ortada karışmayı gerektirecek hiçbir sebep yokken kişi bir başkasına karışıyor ve müdahale ediyorsa bu durumlarda kullanılan bir deyimdir.

Dâima fesâd ve şekâvet âdet-i müstemirresi olan: Kötülük yapmak bazı

kişilerin sürekli yaptığı bir iştir. Bu durumlarda bu deyim kullanılır.

Dâ'vâ-yı siyâdet edub: Bir kişinin ben seyyitim diye ortaya çıkmasına, yani seyyitlik iddiasına bulunmasına denir.

Def' ve izâlesi: Kötü niyetli kişilerin belalarının, kötülüklerinin engellenmesi, defedilmesi ortadan kaldırılması isteğinde bulunulduğunda kullanılan bir deyimdir.

Defter mûcebince: Defterde yazılmış, tahrir edilmiş durumların gereğine göre.

Defterde mukayyed raiyyet ve raiyyet oğullarından olmayub: Defterlere raiyyet kayıt edilir ve sipahi genelde bu defterdeki kişilere bakarak raiyyet rûsumu alırdı. Bir kişi bu defterde kayıtlı değil ise o kişi kayıtlısı olmadığı defterin raiyyeti değildir. Ya da sipahinin defterinde ismi yok ise o kişi o sipahinin defterde kaydedilmiş raiyyet vergisini vermekle yükümlü kişi değildir anlamındadır.

Defterde mukayyed raiyyet ve raiyyeti oğullarından olmak: Defterlere raiyyet kayıt edilir ve sipahi genelde bu defterdeki kişilere bakarak raiyyet rûsumu alırdı. Kişi hangi deftere kayıtlı ise kayıtlı olduğu sipahinin raiyyetidir anlamındadır.

Defterde mukayyed: Defterde ismi olmak ya da deftere kayıtlı bir tımar ya da zeameti ya da benzeri bir durumunun olması anlamındadır.

Defterhâne-i Âmiremde mahfûz olan ruznâmçe-i hümâyûn, defter-i icmâl ve mufassala mürâcaat olundukda: Defter-i Amire'de saklanan ruznamçe, icmal, mufassal

defterlerine bakmak, bu defterlerin kayıtlarını kontrol etmek.

Derûn-ı beldeyi dahi külliyyen tahrîb: Şehrin içini bile tamamıyla tahrip etmek.

Derzincir etmek: Zinzire vurmak.

Ebâ an ceddin rûsûm-ı raiyyet mütâlebesiyle teaddî olunmalı yok ilen: Babadan babaya, dededen dedeye kadar yani eskiden beri raiyyet rûsumu vermezken, raiyyet rûsumu ile rahatsız edilmek.

Edâ edub, kusurları olmayub: Herhangi bir vergiyi tamamıyla ödemiş olup, herhangi bir suç ve kabahati ve eksiği yok iken anlamında klişe bir söz.

Edâda kusurları olmayub: Kişinin üzerine düşen vergiyi vermesi nedeniyle herhangi bir sorumluluğunun olmamasına denir.

Edâda kusuru olmayub dahl etmek icâb etmez iken: Kişinin üzerine düşen vergiyi vermesi nedeniyle herhangi bir sorumluluğu olmamasına rağmen kişilerin işlere karışmasını anlatır bir ifadedir.

Edâda taallül etmek: Bir kişinin borcunu ya da vergi yükümlülüğünü bilerek saksaklayıp vermemesine denir.

Edâdan imtinâ ve gadr sevdâsında olmak: Bir kişinin borcunu ya da vergi yükümlülüğünü bilerek saksaklayıp karşısındakini zarara uğratmasına denir.

Edâsı lâzım gelen mâl-ı mukâtaaları: Kişinin vermesi gereken mukataa taksitini vermemesine denir.

Ehl-i bagî ve tuğyândan: İsyancı ve asi olan kişi.

Ehl-i fesâd olmak: Ortalığı karıştıran, fesat çıkartan, şerre kapı açan, anarşi çıkartan kişi.

Ehl-i örf tâifesi ile yekdil: Askerî beratı olan (vali, kale dizdarı, sipahiler, subaşılar, kadı, müderris, alay beyi vb görevliler.) herkesle birlikte olan ve masum kişileri gammazlayan, jurnalleyen, ispiyonlayan insanlar için kullanılan bir ifadedir.

Ehl-i Örf taifesine gamz: Masum kişileri askerî beratı olan (vali, kale dizdarı, sipahiler, subaşılar, kadı, müderris, alay beyi vb görevliler) kişilere jurnalleyen kişiler için kullanılan bir ifadedir.

Ehl-i örf: Ehl-i örf askerî, sınıfın diğer adıdır. Ehl-i berat da denilir. Özlelikle vali, sancak beyi, alay beyi, yeniçeri serdarı, kale dizdarı gibi seyfiyeden gelen zümre mensuplarına verilen genel addır. Ehl-i örf vergilerden mufattır.

Ehl-i örf istinâden: Seyfiye kökenli kişilere güvenerek, onları arkalarına alarak suç işleyen kişiler için kullanılmıştır.

Ekrat eşkıyası: Ekrat kelimesi Kürt kelimesinin çoğuludur. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde eşkıyalık yapan Kürtler için ya da iskân ettirilen Kürtler için ya da kriminal olarak bir suça karışmış kişinin etnik yapısını belirtmek için kullanılmış bir ibaredir.

Ekrat eşkıyasından: Eşkıyanın etnik olarak Kürt ya da Kürtlerden teşekkül ettiğini belirtmek için kullanılmış bir ibaredir.

Emvâl ve erzâkların gâret eyledikleri: Mal ve eşyalarını yağma ettikleri anlamında kullanılmıştır.

Emvâline taaarruz: Malını gasbetmek ya da gasbetmek için saldırmak.

Envâ'-ı cevri ve zulm: Çeşitli şekillerde zulmetmek.

Erbab-ı tımar: Tımar sahiplerine verilen isimdir. Zeamet sahiplerine; zaim, çoğul olarak zuama denirken tımar sahiplerine tımarlı, tımarlı sipahî, sipahî gibi isimler verilmiştir.

Eşirrâ ve mütegalibeden: Hayırsız, kötü adam, yaramaz adam, fesat çıkartan ve zorla başkasının malını alan, almaya çalışan, güç yetenlik yapan kişiler için kullanılan bir ikilemedir.

Eşirra: Fesat çıkartan, kötü adamlara denir. Çoğul olarak kullanılmıştır. Bu kelimenin tekili şerîrdir.

Eşküyadan olmak: Başkasının malını gasbeden, yol kesen, haksızlık yapan kişiler için kullanılan deyimdir.

Eşyaları nehb ve gâret eylemek: Başkasına ait olan eşyaları yağmalama işine denir.

Etrâf ve eknâfda fitne ve ibdâ'-ı fitne ve ihtilâlden hâli olmadı: Bulunduğu yerde ve çevresinde sürekli kargaşa çıkartan, kargaşa yaratan kişilere denir ki ne yapılsa yapılsın kargaşa ve fitne çıkartmaktan geri durmazlar anlamındadır.

Evlerin basub: Kişilerin evlerini kalabalık adamlarla bazma işine denir.

Evlerini ihrâk-ı bi'n-nâr: İnsanların evlerini ateşle yakmak.

Fakiru'l-hâl olub me'mûr olduğu hidemât-ı aliyye bedâ ve temşiyetinde iktidârı olmadığından: Durumu kötü olduğu için gitmesi gereken işe gidecek gücü olmamak. Gidilmesi gereken görev sefer olabileceği gibi başka bir işte olabilir. Ancak bu deyim genellikle tımar ve zeamet sahipleri için kullanılmıştır.

Fervt olub tegallübü zâil olmağla: Kötülük yapan mütegalibeden olan kişilerin ölmesiyle yaptığı kötülüklerin de ortadan kalması işine denir.

Fetevâ-yı şerifesi mucebince şer'le görölüb: Yapılan bir haksızlık karşısında kişilerin o haksızlığa ilişkin müftü ya da şeyhulislamdan fetva almasına denir.

Fevtinden alay beyinin arzıyla: Tımar sahibi ya da zaimler vefat ettiğinde alay beyi arz gönderir ve bu arza göre kişilere tımar ya da zeamet tevcih edilirdi. Bu durumu anlatır bir ifadedir.

Fi'il-i şenî etmek: Kelime manası kötü iş yapmak demektir. Özellikle çöl beylerinin baskınları ya da Urbanın baskınları ya da kalabalık bir sekban grubu ile ev, köy basıldıktan sonra cinsiyetçi bir yaklaşım ile kadınlara karşı yapılan saldırganlığa denir.

Fi'il-i şenî: Kelime manası kötü iş yapmak demektir. Kadınlara karşı cinsiyetçi saldırılar için kullanılan bir terimdir.

Fi'l-i şenî kasdıyla taarruz ve hetk-ı ırz edub: Kadınlara karşı cinsiyetçi saldırıda bulunmak ve ırza tasallut edildiğinde kullanılan ibaredir.

Fukaranın perakende ve perişan olmasına bâdi: Fakir olan kişilerin, genel anlamda reayanın zor duruma düşerek, oraya buraya dağılma durumuna düşme tehlikesini anlatan bir ibaredir.

Fukarayı ahz ve derzincir etmek: Reayayı, fakirleri zincire vurdurmak.

Fukarâ-yı raiyyet üzerlerinden mezâlim ve teaddiyatının def' ve refine ikdâm etmek: Reayanın üzerindeki zulüm, baskı ve saldırılarının kaldırılması için harekete geçmek, çabalamak.

Fukarâyı, ehl-i örfe gamz ve tecrîm: Reayayı, ve fakirleri seyfiye sınıfından kişilere jurnalleyerek onlara tecrim isnat etmek ve bu şekilde tecrimden kaynaklı vergisel bir geliri reayadan almaya çalışmak.

Fuzulî ahz ve gadreylemek: Boş yere, haksız bir şekilde kişiyi yakalatmak, tutuklatmak ve kişiye zarar vermek.

Fuzulî ahz ve kabz etmek: Boş yere, haksız bir şekilde kişiyi yakalatmak, tutuklatmak ve kişiye zarar vermek.

Fuzuli gasb ve gâret etmek: Sebepsiz yere kişilerin malını yağmalamak, gasbetmek.

Fuzuli müdâhale: Sebepsiz bir şekilde kişiye karışmak.

Fuzulî reaya umûruna karışmalarıyla: Sebepsiz bir şekilde kişiye karışmak.

Fuzulî taarruz etmek: Sebebi olmadan günahsız ve suçsuz olan kişilere saldırmak.

Fuzuli ve hilâf-ı kanun ol yerleri zabt: Ortada hiçbir sebep yokken ve kanuna da tamamen aykırı olarak tımar sahiplerinin ya da zaimlerin yerlerini ya da ürünlerini ya da öşürlerini ellerinden zorla almak.

Fuzulî zabt edub gadreyledükde: Bir kişiye sebepsiz, haksız yere karışarak kişinin zararına sebep olmak.

Fuzuli zabt: Sebepsiz yere kişinin malını, tımarını, zeametini öşrünü almak, gasbetmek.

Gadr etmek: Bir kişiye sebepsiz ve haksız yere zarar vermek.

Gadr murâd eyledüğün bildirüb: Bir kişiden aldığı borcu vermeyerek ya da iltizam ettiği yerlerin bedel-i iltizamını vermeyerek kişiyi zarara uğratmak ve bu durumu açıkça ifade etmek.

Gadr-i küllî eylemek: Bir kişiye açıkça, net bir şekilde zarar vermek.

Garaz ve adâveti olmak: Bir kişinin bir kişiye açıkça düşmanlık beslemesi.

Gasb ve gâret etmek: Yağmalamak.

Gaybet ederlerse şer'le buldurub: Suçlu olan kişilerin kaçması, firar etmeleri durumunda gaybet ederler ifadesi kullanılırdı. Bu durumdaki kişilerin içinde bulunulan sancakta ya da başka yerde arattırılması, yakalanması ve mahkeme önüne çıkartılması için şer'le buldurulub ifadesi kullanılmıştır.

Gûnâgûn zulm ve teaddî: Çeşitli şekillerde zulüm ve baskı yapmak.

Gûnâgûn ifk ve iftirâ ile: Çeşitli şekillerde kişiyi aslı olmayan suçlarla suçlamak, iftira atmak.

Habâset mevfûr: Pislik, çirkef ve şerli kötü insanlar için kullanılır.

Habs ve kal'a bend edub: Bir kişiyi tutuklamak ve kalede hapsetmek.

Hane-i avârıza bağı tekâlif icâb eder kadîmî reaya emlâk ve yerleri olmayub: Kişinin avarız hanesi vermeyi gerektirecek bir evi olmaması ve bu sebeple avarız vergisini vermeyi gerekli kılacak yeri olmadığından bu vergiden muaf olması ya da muaf olmak istemesidir.

Hânesine taalluk eden emlâk ve arâzileri olmayub: Avarız hanesi mükellefi olmak için bir ev ve hanesinin olması gerekiyordu. Kişinin hanesi olmadığı için avarız vergisinden muaf olması halidir.

Havâlelik nâmıyla: Tekâlif-i şâkka vergisidir. Zabıt ya da tahsildar toplaması gereken vergiyi topladıktan sonra ya da toplarken kendisine de havalelik ismi ile bir miktar para talep etmesinin adıdır.

Havfindan firâr eyledikde: Korkusundan kaçmak.

Hayyen ve meyyiten ahz: Ölü ya da diri ele geçirmek, yakalamak.

Hazîne-i Âmirem'de mahfûz olan: Osmanlı Devleti'nde tımar, zeamet gibi ya da bir köyün sınır anlaşmazlıklarında Hazine-i Âmire'deki defterler referans alınırdı. Bu deyim tımar, zeamet ile ilgili birçok belgede sıklıkla kullanılmıştır.

Her bâr tecrîm etdirüb: Sürekli kişiye eziyet etmek, tecrim cezası almaya çalışmak.

Hetk-i ırz etmek: Cinsiyetçi saldırılara denir.

Hevalarına tabi aveneleriyle:

Kanun kural tanımaz kişilerin yanlarındaki adamlarla gelmesi anlamına gelir.

Hevalarına tabi ehl-i örf:

Seyfiyeden olmasına rağmen kanun tanımaz askerî gruba verilen isimdir.

Hevâlarına tâbi' ehl-i örf:

istinâden: Seyfiyeden olmasına rağmen kanun tanımaz askerî grubun bazı kişileri koruyup kollaması ve kollanan kişilerin askerî sınıfa güvenmesi ile suç işlemesidir.

Hevâlarına tâbi' eşirrâ ile:

Kanun tanımaz şerli, kötü, belalı kişiler ile birlikte hareket eden kişiler için kullanılmış bir deyimdir.

Hevâlarına tâbi kadıya istinâd:

Keyfî hareket eden kadı ile iş tutan kişi için kullanılmıştır.

Hevâlarına tâbi levendât:

Kanun tanımaz sekban, sarıca, garip yiğit denilen kişilere verilen addır. Bu tür kişiler bir beyin, ağanın, valinin kapısında dururlar, vergi toplamak, eşkıya takip etmek ya da sefere gitmek gibi işlere koşarlardı. Bu gruplar paramiliter bir sınıf teşkil etmişlerdir.

Hevâlarına tâbi mütegalibeye

istinâden: Kanun tanımaz kötü niyetli, baskıcı, düzeni bozan kişilere güvenerek kanunları çiğnemek.

Hevâlarına tâbi nice tevâbi:

Keyfî iş yapan birçok adamı olmak.

Hevâlarına tâbi' refik ve

âdemleriyle: Keyfî iş yapan dost ve adamlarıyla gelen.

Hevâlarına tâbi tüfenk endâz

kimesneler ahali ve raiyyete musallat: Keyfî

iş yapan, kanun tanımayan, kafalarına göre davranan ve tüfek kullanmasını bilen kişilerin ahaliyi baskı altına almasına denir.

Hevâsına tâbi eşirrâ ile yekdil:

Kafasına göre iş yapan, kanunlara uymayan şerli, bozguncu fesat çıkartan, düzeni bocan kişilerle anlaşmış, amaç birliği yapmış olan.

Hevâsına tâbi' eşkıya ile:

Kafasına göre iş yapan, kanunlara uymayan şerli, bozguncu fesat çıkartan eşkıya ile birlikte hareket etmek.

Hevâsına tâbi' urbân eşkıyası ile:

Kafasına göre iş yapan, kanunlara uymayan kırsal bölgede yaşayan Araplarla birlikte olmak, Çöl Arapları ile ittifak kurmak.

Hilâf-ı Defter müdahale

olunmağla: Deftere uygun bir şekilde, yasa dışı bir şekilde işine karışılmasına denir.

Hilâf-ı Defter-i Hakânî fuzûlî

müdâhale: Deftere uygun bir şekilde, yasa dışı bir şekilde ve hiçbir sebep yokken kişinin işine karışmak, müdahale etmek.

Hilâf-ı Defter-i Hakanî:

Defter-i Hakanî'ye aykırı olarak.

Hilâf-ı emr-i defter:

Defterde yazan işe, emre aykırı olarak.

Hilâf-ı kanun müdâhale ve zabt:

Müdahalenin kanuna aykırı bir şekilde yapılması ve kişinin elindeki mahsul, öşr ya da tımar veya zeametın alınması, el konulması işidir.

Hilâf-ı kânun raiyyet

mütâlebesiyle: Kanuna aykırı bir şekilde raiyyet vergisi alınmak için karşıdaki kişinin sıkıştırılmasına denir.

Hilâf-ı kânun resm istemek:

Kanuna aykırı bir şekilde vergi istemek.

Hilâf-ı kânun ve defter:

Yapılan işin deftere ve kanuna aykırı olması durumudur.

Hilâf-ı şer' teaddî ve gadretdüğü:

Kanuna ve şeriata aykırı bir şekilde baskı yapmak ve zarara uğratmak.

Hilâf-ı şer' ve kânun:

Kanuna ve şeriata aykırı bir şekilde.

Hilâf-ı şer'-i şerif ve bigayri

hakkın: Kanuna, şeriata aykırı ve haksız yere yapılan iş ve fiil.

Hilâf-ı şer'-i şerif ve bâvech ve bilâ

sened ve bilâ emr-i şerif müdâhale ve taciz ve rencide: Kanuna aykırı, şeriata aykırı, sebepsiz, senetsiz, emr-i şerif olmadan bir kişiyi sıkıştırmak üstünde baskı kurmak.

Hilâf-ı şer'-i şerif ve bâvech:

Bir kişinin ortada hiçbir sebep yokken ve dinin hükümlerine de açıkça aykırı olmasına rağmen kanunu çiğnemesi ve yasa dışı iş yapmasıdır.

Hilâf-ı şer'-i şerîf:

İslam kanunlarına ve Osmanlı kanunlarına aykırı olan.

Hilâf-ı vâki' mevâd isnâdıyla:

Bir suç, kabahat olmadığı, oluşmadığı halde olmuş gibi karşısındakini suçlamak ve bu şekilde karşısındakinden para almaya çalışmak.

Hizmetinde kusuru olmayub ve

dahl icâb eder hâli yoğ iken: Bütün vergilerini ödemiş, üstüne düşen tüm sorumlulukları yerine getirmiş olmakla birlikte, kimsenin karışmaması gerekirken kişinin işine sebepsiz yere karışmak.

Hükm-i hümayunum ricâ etmeğin:

Yapılan bir haksızlığı gidermek, hakkını alabilmek için İstanbul'a yapılan şikâyet ile hükm-i hümayun istemeye denir.

İrzlarını hetk:

Cinsiyetçi bir ayırım ile kadına yapılan saldırıdır.

İbtâl-i hak etmek:

Kişinin var olan hakkını vermemek.

İcrâ-yı hak olunmak bâbında:

Hakkını almak için, hakkın yerine getirilmesi için.

İcrâ-yı şer' olunmak:

Hakkını almak için, hakkın yerine getirilmesi için yapılan müracaatlara denir.

İcrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak

oldukların: Şeriatın (kanunun) uygulanması, hakkın alınması.

İhkâk-ı hak:

Hakkın alınması.

ihzar ve habs etmek:

Mahkemeye getirmek ve hapsetmek.

İllet ve bahaneler ile:

Çeşitli sebep ve bahane öne sürerek.

İmdâd-ı seferiyesini ahz ve kabz

etmek: Seferiye vergisini vermek ve karşısındakinin de bu vergiyi almasıdır.

İntifa edegeldikleri kadîmi suları:

Eskiden beri yararlandıkları eski suları.

İrfâ-yı nâire-i şekâvet:

Şikâyet ateşini yükseltmek. Kendisinden fazlası ile şikâyetin olması durumu.

İsbât-ı neseb eylemek:

Kelimenin lafzî manası soyunu ispat etmekse de terim olarak soyunun Hz. Muhammed'den geldiğini ispat etmek işidir.

İsm-i mevcûd cismi nâ mevcûd:

Özellikle tımarlı sipahiler için kullanılır bir deyimdir. Sefere giden tımarlı sipahi ya da zuama yoklama defterinde kayıtlıdır. Kişi defterde kayıtlı olduğu halde kendisi yoksa bu deyim kullanılmıştır.

İzâlesi ve istisâli hâlâtı:

Kişinin vücudunu ortadan kaldırmak, kökünü kazımak anlamındadır.

İzdiyâd bulan istirbahın edâsına

ziraat ve hırâsetleri kâr ve kisblerinin hâsılı vefâ eylemediğinden: Almış olduğu faizi geri ödemeye çalışıp ürettiği mahsulatın yetmemesi bu nedenle faizli parayı ödeyememesi.

Kadîme muğâyir dahl ve rencîde

olunmak icâb etmez iken: Eski uygulamalara, eski kanunlara aykırı bir şekilde kişiye karışmak, kişi üzerinde baskı kurmak ve sıkıştırmak.

Kadime muğâyir fuzuli müdâhale

etmek: Eski uygulama ve kanunlara aykırı bir şekilde hiçbir sebep yokken kişiye karışmak ve kişinin işine müdahale etmek.

Kadime muğâyir:

Eskiye aykırı iş yapmak.

Kadîmi yerlerinden kalkmak:

Eskiden oturdukları yerlerinden kalkıp başka bir yere göç etmek.

Kaftan bahâ:

Tekâlif-i şâkka türünden yasal olmayan bir vergidir. Valiler ya da onun yetkili kıldığı kişiler ya da voyvoda, mütesellim vb. kişilerin reayadan alınmaması gereken parayı elbise, kaftan baha vb. adlarla almaya çalışmalarıdır.

Kal'a bend:

Mağpus. Osmanlı Devleti'nde suçlular genellikle cezalarını kalelerde hapsedilerek geçirirlerdi.

Kanaat etmeyub:

Elindeki mal, mahsul, tımar, zeamet, öşr gelirleri ile yetinmeyip ortağı olduğu kişinin ya da ortağı olmasa da komşu tımarın mahsulüne göz diken kişiler için kullanılmış bir deyimdir.

Kanun ve defter mûcebince amel

olunmak: Kanun ve yasalar ile iş yapmak.

Kanun-ı kadîme muğâyir:

Kanuna aykırı iş.

Kâr ve kisbden âciz olmak:

Çalışacak ve para kazanacak gücü olmayan kişi, Genelde hasta, yaşlı insanlar için kullanılan bir deyimdir.

Karye-i mezbûrenin

reayasındanmışsınız. Rûsûm-ı raiyyet

alırım: Zabıt, kethüda, sipahî, voyvoda vb. kişiler tasarrufları altında olan yerdeki reayadan raiyyet vergisi alırlardı. Bu vergide vergi mükellefleri bellidir ve deftere kaydedilmiştir. Zabıt, muhassıl, voyvoda, kethüda, sipahî zaman zaman elindeki gelirlerle yetinmeyerek köyünün reayasından olmayan kişilerden de raiyyet vergisi almaya çalışmıştır. Bu ifade bu durumu formülize etmiştir.

Karyelerine câri olan suların

kadîmî mecrasından ihraç ve kendi

değirmenine câri etdirüb: Köye akan suyu yatağını değiştirerek kişinin kendi yaptığı değirmene akıtmaya çalışmasıdır. Bu gibi durumlarda su köye akmadığı için insanların tarlalarındaki ürünler heba olmuştur.

Karyelerine cereyan eden suya kanaat etmeyub: Köylerine akan su ile yetinmeyerek başka köye akan suya göz diken ve başka köye akan suyun yatağını değiştirerek kendi köylerine akıtan kişiler için kullanılmış bir deyiştir.

Kasr-ı yed ve hüsn-i rızâları ile ferâğat etmek: Kişinin elindeki tımarı, zeameti, malikâneyi başka bir kişiye bir ücret karşılığı iltizam etmesi ya da tımarı ve zeametinden, malikânesinden kendi isteği ile vazgeçmesidir.

Katl-i nüfus etmek: İnsanları öldürmek.

Kendi hâlinde olmamak: Kişi kurallara uyan, suç işlemeyen bir yapıda değilse yani suç işleyen, fesat çıkartan bir yapıda ise sicilinin kötü olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Kendi hâlinde olmayub muâhaza-i fiten ve fesâd olmağla: Sicili bozuk olan yani potansiyel olarak suç işleyebilecek iş yapan kişilerin fitne, karışıklık ve fesat çıkartmalarıdır.

Kendu hâlinde olmayub mütegalibedne olmağla: Kişi kanunlara uymadığında yukarıda da ifade edildiği gibi kendi halinde olmayub ifadesi kullanılmıştır. Bu tür kişiler genellikle mütegalibedendir. Yani reayaya zulmeden, mal ve eşyalarını gasbeden kişi arasındadır anlamındadır.

Kendu hissasını ahz ve kabza kanaat etmemek: Kişi ortaklaşa yaptığı tımar, zeamet, malikâne gibi işlerde kendisine ayrılmış olan yasal hakkının dışında başkasının hak ve payını da almaya

çalıştığında genellikle bu tür ifadeler kullanılmıştır.

Kendu tekâliflerin tahfif etmek için: Bir yerin köylüsü ya da Ruha'da bir mahalle ya da Ruha ahalisi kendi üzerlerine düşen verginin maddî ağırlığını üstlerinden atıp vermeleri gereken vergiyi hafifletmek için vergiden muaf olan askerî kesime ya da imamlara ya da müderrislere ya da seyyitlere vb. kişilere bizimle birlikte siz de vergi verin demişlerdir. Bu ifade bu durumu anlatmaktadır.

Kıtau't-tarîk olmak: Yol kesen eşkiya olmak.

Kimesnenin raiyyet ve raiyyeti oğullarından olmayub: Raiyyet vergisi kapsamında olmamak.

Kusurları yok iken: Tüm kanunî sorumluluğu yerine getirmiş, kanunlara saygılı kişiler için kullanılmış bir ifadedir.

Kuyûd-ı ahkâma mürâcaat olundukda: Osmanlı Devleti'nde taşradan bir şikâyet olduğunda bu şikâyetler önce mühimme defterlerine yazılmış, sonrasında şikâyet defterlerine yazılmış daha sonra ise her eyalet için ayrı bir şikâyet defteri tutulmuştur. Her eyalet için ayrı ayrı tutulan bu defterlere ahkâm defteri denilmiştir. Kuyud-ı ahkâmdan kasır ahkâm defterleridir.

Küllî gadrolunduğun bildirüb: Bir kişiye açıkça yapılan baskı ve zarar vermeyi anlatır bir deyimdir.

Küllî teaddî ve fesâd eyledikleri: Şerli, fesat çıkartan kişilerin yaptıkları eylemlere denilir.

Levendât ile ahâli ve raiyyete musallat: Başiboş, paramiliter kişilerle ahalinin malını, eşyasını, hayvanlarını gasbetmek.

Levendât ile: Başiboş asker. Sekban, sarıca, garip yiğit de denilen bir ayanın, paşanın kapısında duran paramiliter askerlere denir.

Mâ beynlerinde nizâ vâki olmak: Aralarında tartışma, anlaşmazlık ve kavga çıkmak.

Mahallinde şer'le görülmek: Yapılan şikâyet, olay ya da durumun bulunduğu idarî, kazâî yerleşim yeri neresi ise davanın orada görülmesidir.

Mahsus ve müstakil karye toprağı: Bahse, davaya konu arazinin ilgili köye ait olduğunu anlatmak için kullanılmıştır.

Mahsus ve müstakil suyundan âherin alaka ve medhali olmayub: Suyun kişinin kendisine ait olduğu ya da suyun kullanımının kişiye ait olduğu başka bir kişinin bu su ile ilgi ve ilişkisinin olmadığını anlatmak isteyen bir tabirdir.

Maiyyet-i kesiresi olmak: Kişinin yanında fazla adamı olmak. Bu gibi kişiler taşrada ya askerî sınıftan bir üst düzey görevli ya mütesellim, ağa, bey kabilinden kişilerdir. Kişinin yanında çok adam tutması yani sekban, sarıca, levant gibi kişileri kapısında barındırması kişinin gücü ve nüfuzuna delalet eder.

Mal bedeliyesini vermemek: Bir kişi bir malikâneyi ya da bir yeri iltizam ettiğinde iltizam edilen yerle ilgili bir ücret vermesi gerekirdi. Bu genellikle 3-4 taksittir.

Kişi bu taksitlerinden birini ya da tamamını vermediğinde bu ifade kullanılmıştır.

Mâl-ı bedeliyeleri emr ve defter mûcebince verub: İltizam edilen yerin karşılığı olan ücreti ödemesine denir.

Mâl-ı maktû'un tahsiline mâni olmak: Kişi malikâne olarak aldığı yerin mahsulünü ve gelirini almaya hak kazanmıştır. Ancak zaleme, cebabire ve mütegalibe olan kişiler malikâne gelirlerini kişinin almasına engel olurlar. Mütegalibe, cebabire, zaleme malikâne gelirlerini kendileri hakları olmadığı halde alır. Bu tabir bu gibi durumlar için kullanılmıştır.

Mâl-ı mîrî tedennî ve tenezzül bulub: Devletin malı/geliri/vergisi yaşanan bu olay sebebiyle azalmış ve eksilmiştir.

Mâl-ı mîrî tenzîl bulub beytu'l-mâl-ı müslimîne gadrolmağın:

Mâl-ı mîrî: Devlet malına verilen isimdir. bu mal bir öşür geliri olabileceği gibi herhangi türden bir vergi de olabilir.

Malikânesine dahl ve taarruz: Malikâne denilen ihale ile ve kayd-ı hayat ile verilen bir yerin gelirlerinin bir kişiye tahsis edilmesi ve kişiye tahsis edilen bu yerlere başkasının haksız yere karışması, buradan gelir sağlamaya çalışmasıdır.

Ma'lûmu'l-esâmî kesânın: İsimleri belli olan kişilerin demektir.

Marifet-i şer ve hüsn-i rızasıyla hüccet olunmak: Eldeki tımar, zeamet, malikanenin bir başkasına devredilmesi yani kasr-ı yed işleminin kadılar ile yapılması ve devreden kişinin zorlanmadan kendi rızası ile elindekini bir başkasına devretmesi.

Meccânen yem ve yemek ve arpa ve saman ve sâir me'kûlatların alub: Mütégallibe, zalemeden olan kişilerin reayadan bedava bir şekilde yem ve yiyecek, arpa, saman ve çeşitli yiyeceği alması durumudur.

Mecra-yı kadiminden fuzuli ihrâç: Ortada hiçbir sebep yokken akarsuyu eskiden beri aktığı yatağından çıkartarak başka bir yere akıtmaktır.

Mefrûzu'l-kalem serbest olmak: Malikâne ile ilgili bir deyimdir. Kişiler malikâneyi para karşılığında devletten aldıklarında malikânenin içerisindeki tüm vergileri kendileri toplarlardı. Bu malikâneye eyalet valisi dahi müdahale etmezdi.

Mefruzu'l-kalem ve maktuu'l-kıdem: Malikâne sistemine ait bir deyimdir. Malikâne sahibinin dışında malikâneye kimsenin karışmaması ve müdahale etmemesi gerektiğini anlatan bir ifadedir.

Mektûm malı olduğu: Askerî sınıftan olan görevliler görevleri sona erdiğinde, yolsuzluk yaptıklarında ya da vefat ettiklerinde devlet, bu kişilerin malına el koyardı. Devlet sonraları âyanların malına da el koymaya başlamıştır. Bu nedenle kişiler mallarını özellikle güvendikleri kişilere verirler ve güvendikleri kişiler eliyle mallarını saklayarak müsadereden kurtarmaya yönelik tedbir alırlardı. Bu duruma denir.

Memleket fesad ve şenâatten hâli olmayub: Memlekete fesat ve kötü işlerin hâkim olması ve bu durumun süreklilik arzemesidir. Men' ve def' olunmak.

Mesârif-i kesîresi olmak: Özellikle valilerin bir sefere gittiklerinde sefer

masrafalarının fazla olması nedeniyle kullanılan bir terimdir. Bu gibi durumlarda valilere içinde bulunulan yılın avarız vergisini toplama yetkisi verilirdi.

Mezbûr taht-ı kazânızda olduğun bildirüb: Suçlu bir kişi işlediği suçtan dolayı kaçtığından başka bir kaza veya sancağa kaçtığı durumlarda ilgili yerin kadısı ve sancak beyi ve valisine bu şekilde kişinin kaçtığını ve yazı yazılan kaza, sancak ve eyaletin sınırları içerisinde olduğunu ifade eder.

Mikdâr atlı ve cebelü ve ...den ziyâde sekban eşkıyasıyla: Sekban, sarıca gibi paramiliter gruplar ya da eşkıyanın fazla sayıda süvari ve yaya asker ile gelerek bir yeri basmasına denir.

Min külli'l-vücûh mefrûzu'l-kalem ve maktûu'l-kıdem serbest iken: Bir malikâne deyimidir. Malikâne sistemi hazineye sıcak parayı akıtma sistemidir. Karşılığında ise bir yerin tüm vergi ve tarım gelirleri kişiye bırakılırdı. Bu tür malikânelere eyalet valisi dahi izinsiz giremezdi.

Muğâyir-i emr ve defter teaddi etdirilmemek: Kanuna ve deftere aykırı bir şekilde karşıdaki kişiye baskı yapmak.

Muğâyir-i kânun ahz ve kabz edub: Kanuna aykırı bir şekilde bir tarım ürününe, öşrüne el koymak. Ya da bir kişiyi kanuna aykırı bir şekilde tutuklamak.

Muğâyir-i kanun zulmen ve cebren bigayri hakkın: Kanuna aykırı bir şekilde, zulmederek, zorla ve haksız yere.

Muîn-i kesîresi olmağla: Nüfuzlu, güçlü âyan, mütégallibe ya da vali gibi kişilerin yanlarında sekban, levant beslemesi

ve kanun dışı bir olayda kişinin yanında bulunan adamlarla baskı oluşturmak, gaps, yağmalama vb. işler yapmak.

Mukâtaanın ihtilâline sebep olmak:

Kişinin almış olduğu malikânenin mütegalibe, eşirra tarafından baskı altında tutulmasıdır. Bu gibi durumlarda malikâne reayası malikâneyi terk ederek başka yere göç edebilmektedir ki bu durum mukataanın zarar görmesine sebep olmuştur. Bunun dışına mütegalibenin malikâne reayasından haksız yere vergi, öşür, mahsul almaya kalkışmasıdır ki bu gibi durumlarda reayanın asıl malikâne sahibine verecek gücü ve kudreti kalmadığından malikânenin zarara gitmesine yol açabilmiştir.

Murâbahacılardan zaafi ile akçe

aldığı: Faizcilerden katikatına para alınması durumudur.

Murâfaa-i şer' olunmak:

Kişilerin karşılıklı mahkemede davalarını görmesi işidir.

Mücerred ta'ciz için:

Ortada hiçbir sebep yokken sadece kişiyi sıkıştırmak, üstünde baskı oluşturmak için.

Müdâhale olunmak icâb etmez

iken: Kişi vergilerini veren, kanunlara saygılı, yasa dışı bir işi yokken, bazı kişilerin bu kişiye karışmasıdır.

Müfsid ve müzevir:

Ortalığı karıştıran, kişilere ithamlarda bulunan, ispiyoncu fesat çıkartan kişiler için kaullanılmış bir ifadedir.

Münâfese ve şikâk olmak

hasebiyle: Kişilerin arasındakı karşılıklı düşmanlık olması sebebiyle.

Mütegalibe kimesnelere isnâd ile

ark-ı hafirlerini bozub: Kanun tanımaz kişilere güvenerek kazılmış arkları bozma işi.

Mütegalibe ve cebabireden

olmağla: Kanun tanımaz, insanlara baskı kuran acımasız kimseler arasında yer almak.

Mütegalibe:

Gücü, nüfuzu, makamı sebebiyle kişinin kanunlara uymayarak kişi ve toplum üstünde baskı kurmasıdır. Hakkı olmayanı zorla alması, kişiye eziyet ve işkence etmesidir. Kanun tanımaz kişidir.

Mütegalibeden ve eşirrâdan

olmak: Acımasız, kanun tanımaz, şerli kişiler arasında yer almak.

nâm kimesne zalemeden olmağla:

İsimli kişi zalimlerdenidir. Zulmeden, acımasız, halka kötülük yapan, kanun tanımaz kişilerdendir.

nâm kimesne zuhûr:

Adı geçen kişinin birisinin karşısına bir anda çıkması ve kriminal bir olaya sebebiyet vermesidir.

nâm kimesneye istinâd ile:

Güçlü, nüfuzlu, makam, mevki, mal sahibi yetkili kişilere güvenerek hakkı olmayanı almaya çalışmak ya da haksız yere karşısındakilere muamelede bulunmak.

Nehb ve gâret etmek:

Yağmalamak.

Nısfu'l-leyl:

Gece yarısında. Ruha'da eşkıya birçok köy ve evi gece yarısı basmıştır. Bu nedenle bu kelime de âyanlık ve mütegalibe ilmi haline girmiştir.

Nice dürlü cevri ve eziyet ile:

Birçok şekilde kişiye, reayaya eziyet etmek.

Nice kimseler cem' edub:

Suçlu, fesat çıkartan mütegalibenin başına birçok

adamları toplayarak suç işlemesi ya da suç işlemek için hazırlık yapmasıdır.

Ol tarafa ta'yîn olunan çavuş ma'rifetiyle: Ruha'da suç işlendiğinde eğer merkezden Ruha'ya gönderilmiş bir çavuş varsa davanın bazen bu çavuşlar aracılığı ile görülmesi istenmiştir.

Perâkende ve perîşân olmalarına bâdî: Yapılan baskı nedeniyle ya da ortamın kargaşalığı sebebiyle reayanın zor duruma düşmesidir.

Raiyyet ve raiyyeti oğullarından değil iken: Raiyyet vergisi verecek sınıfın içinde olmamasına rağmen.

Reayası gözedülmeyub: Osmanlı Devleti birçok iş ve işlemede reayanın gözetilmesini, koruyup kollanmasını, ona haksızlık yapılmamasını istemiştir. Bu nedenle reaya haksızlık edildiği, reaya gözetilmediği zaman bu deyim kullanılmıştır.

Reayası gözedülmeyub: Reayanın zor duruma düşürülmemesi için reayaya yardım etmek, Reaya üzerinde baskı kurmamak.

Reayayı tahrik etmek âdet-i müstemirreleri olmak: Reayayı isyana kıskırtmak bazı kişilerin alışkanlığı olması durumudur.

Ref'-i alem-i tuğyân etmek: İsyân bayrağını kaldırmak.

Rencide olunmak icâb etmez iken: Tüm yasal yükümlülükleri yerine getirmiş kişinin askerî kesimden ya da reayadan baskı görmemesi gerekirken.

Rüsûm-ı raiyyet talebiyle hilâf-ı kânun ve defter teaddî: Raiyyet rüsumu

isteği ile kanuna aykırı bir şekilde kişiye baskı yapmak, kişiyi sıkıştırmak.

Rüsûm-ı raiyyet ve iskân teklifiyle teaddî: Raiyyet vergisi istemek ve başka bir yere yerleştirilmek tehdidi ile baskı kurmaya çalışmak.

Rüsûm-ı raiyyetleri kanun ve defter mücebince edâ edub: Raiyyet vergisini vermelerine rağmen ahali tarafından raiyyet vergisini kendileri ile birlikte bir kez daha vermeye zorlanması durumudur.

Sahihü'n-neseb sadat: Nesebi, soyu Hz. Muhammed'e dayandığının net bir şekilde ortaya konması ile kişinin seyyit olduğunun kesinleşmesi durumunda bu ibare kullanılır. Özellikle seyyitlerle ilgili hususta bu terim sıkça kullanılmıştır.

Sahihü'n-neseb sâdât-ı kirâmdan olmak: Nesebi doğru bir şekilde Hz. Muhammet'e ulaşması sebebiyle seyyiyt olduğunun tescillenmesi durumudur.

Sâkin oldukları evlerin üzerine konub: Müttegallibenin kişilerin evlerine gelerek bu evde yaşaması, barınması ve ev sahibine yük olması ile ilgil bir deyimdir.

Sefer eşer yeniçeri olmak: Savaş sırasında sefere giden yeniçeri için kullanılan bir tabirdir.

Sen ki kadısın: Merkezden gönderilen hükmün kadı tarafından uygulanması, ya da işin kadı tarafından çözülmesi için "kadı"nın dikkatinin çekilerek varlık sebebi olan adaleti tesis etmesinin istenmesi için özlü bir şekilde kullanılmış ifadedir.

Sen ki vezîr-i müşârun ileyhsin: Rakka (Ruha) valisine bir işi halletmesi için kendisinin vezir olduğunun hatırlatılması ve eyalette bu işi vezirin yapacağını ifade edilmesidir.

Ser maktûu: Kesik başı.

Ser-i eşkıyadan olmak: Eşkîyanın önde gideni olmak. Eşkîyabaşı olmak.

Sınırı belirsiz ve muhtel ve müşevveş olmağla: Bir köyün, tımarın, zeametın sınırının kaybolması, bozulması sebebiyle tımar, zeamet toplamakta anlaşmazlıkların çıkması durumudur.

Sınırı belirsiz ve muhtel ve müşevveş olmağla: Bir köyün, tımarın, zeametın sınırının kaybolması, bozulması sebebiyle tımar, zeamet toplamakta anlaşmazlıkların çıkması durumudur.

Sipahiler fakirü'l-hâl olub sefere eşmeye iktidârları olmayub:

Siyâdet hüccetleri olub: Seyyitlik belgeleri olmak.

Suyu mecrâ-yı kadîmden ihrâc: Suyun eski yatağından çıkartılarak başka bir köye akıtılması ya da kurulmuş bir değirmene akıtılmasıdır.

Şâhid-i zûr: Yalancı şahit.

Şart-ı vâkıf olan Fukarânın tâyinâtlarını vermemek: Vakfı kuran kişinin şartı fukaraya yemek, maaş verilmesidir. Ancak mütevellî tarafından bunun verilmemesidir.

Şart-ı vâkıf olan tabh olunan taâmalrı tabh ettirmeyub: Vakfı kuranın şartları arasında olmasına rağmen pişirilmesi

gereken yemeklerin mütevellî tarafından engellenmesidir.

Şefâat ve iltimaslarına binâen: Kişiyi bir şeyler vermek ya da kişiyi affetmek için araya birilerinin girmesi ile işin olmasına pozitif bir katkı sağlaması durumudur.

Şekâvet pîşe: İş haydutluk olan, haydutluğu kendisine sanat edinmiş olan.

Şekâvet pîşenin izâle-i vücûd habâset vâlûdu: İş haydutluk olan kişinin kirli vücudunun ortadan kaldırılması.

Şekâvetmevfûr: Çok fazla haydutluk yapan, iş haydutluk olan kişi.

Şenia-i galiza ile şetm eylemek: Çok kötü, ebep dışı bir şekilde küfretmek, sövmek.

Şer ve kanun ve defter mûcebince amel olunmak: Şeriata, kanuna ve defter içeriğine göre iş yapmak.

Şer'an bir cürüm zâhir ve sâbit olmuş değil iken: Şeriata göre, kanunlara göre bir suç olmadığı hâlde.

Şer'an bir nesne sâbit olmuş değil iken: Şeriata göre, kanunlara göre kişinin üzerine bir vergi yükü ya da bir suç olmamasına rağmen

Şer'an ihâneti zâhir olmak: Şeriata göre ihanetinin ortada açık, net olmasıdır.

Şer'-i şerîfe muhâlif: Kanunlara, şeriata aykırı olan iş, fiil.

Şerîr ve şakî olub: Bir kişinin fesat çıkartan, ortalığı karıştıran şerli ve eşkıya olması durumudur.

Şer'le görülmek: Şikâyet konu olan davanın, hukuka, şeriata uygun bir şekilde görülmesini ifade eder.

Şirrete sülûk âdet-i müstemirresi
olub: Kötülüğe, fesata gitmek sürekli yaptığı iş olup.

Şirrete sülûk: Kötü ve fena işlere yönelmek, fesat çıkartmak.

Şirvan'a memur iken firâr eylemek: Şirvan tarafında ssefere gitmesi gerekirken seferden kaçması.

Şuhûd-ı udûl ile bir nesne sâbit olmuş değil iken: Adil, yalan söylemeyen şahitlerin söylemeleri ile kişinin üzerine bir vergi borcu ya da kanunen suç olan bir şeyin olmaması durumudur.

Taallül ve niza etdirilmemek bâbında: Bir işin yapılmasında ihmal etmemek ve iki tarafı birbirleri ile tartıştıracak, aralarında ayrılık çıkartacak bir iş ettirmeden çözmek.

Taannüdünden ve mütegalibeye istinâden: Kişinin inat ederek ve mütegalibeye olanlara güvenerek illegal iş yapması durumudur.

Ta'cizden hâli olmamağla: Vefat eden tımar sahibinin tımarını oğlu devraldığında, mütegalibenin vefat eden tımar sahibinin oğlunu rahatsız etmesine denir:

Tahammül-i tâkat getiremeyub terk-i vatan eylemek: Herhangi bir zulme ki bu zulüm anarşi, eşkıyalık ya da vergilerin ağır olması olabilir, bu durumlara dayanamayarak göç etmek.

Tahrîk-i fitne edüb: Kişinin fitne çıkartması, fitneyi ateşlemesi.

Tahsildar kanaat etmeyub: Vergi toplanan kişinin kendi payına razı olmayarak

reayadan yasal olmayan vergiler toplama çabasına girmesdir.

Taht-ı kazanızda olduğu bildirilüb: Suçlu suç işlediği yerden başka bir yere kaçarsa bu kişinin ilgili kazaya gittiğini bildirmek için kullanılan bir ifadedir.

Taleb eyledikde vermekde taallül ve muhâlefet etmek: Kanunen verilen bir borcun İstenildiğinde verilmemesidir. Ya da bir kişi ile yapılan ortak iş sonucu ortaya çıkan ürünün kendi hissesine düşen tarafını istediğinde verilmemesi ve itiraz edilmesi durumudur.

Tama'-ı hâmından nâşi şiddete sülûk etmek: Açgözlü, hırslı, doymak bilmez yapısı nedeni ile karşı tarafla tartışmak, kavga etmek, çatışmaya girmek.

Tama-ı hâmından nâşi: Açgözlülüğü nedeniyle.

Tard ve teb'id etdirilmek: Uzaklaştırmak, kovmak.

Tasallut ve teaddîsi hasebiyle: Bir kişiye, topluma bela olup toplum ya da kişilerin üzerinde baskı kurması sebebiyle.

Tavattun Etmek: Bir yere yerleşmek.

Teaaddîden hâli olmadıkların bildirmek: Ne kadar olumlu davranılırsa davranılsın karşısındakilere baskı kurmaktan vazgeçmemek.

Teaddîsinin nihâyeti olmadun bildirüb: Bir kişinin bulunduğu çevrede baskı kurması ve bu baskıdan vazgeçmemesidir.

Te'dîb ve kûşmâlleriyle: Kanunun verdiği cezanın uygulanması ile cezalandırılmaları.

Tedmîr ve izâlesi: Ortadan kaldırılması.

Tegallûben ahz ve habs tehdidi ile teaddî: Bir kişinin baskı ile bir kişiyi tutuklaması hapsetmek şantajı ile üzerinde baskı kurması.

Tegallûben bihayri hakkın: Zorla, güç yetirerek ve haksız bir şekilde.

Tegallûben cümlesin zabt: Haksız bir şekilde, zorla, yasa dışı bir yolla mal, ürün vb. her ne ise hepsini almak.

Tegallûben ve fuzulî zabt eylemek: Ortada hiçbir sebep yokken, zorla, yasa dışı yollarla kişilerin malını, mahsulüne el koymak.

Tegallübünden nâşi: Nüfuzu, gücü, kuvvetinden dolayı kimsenin ses çıkartamaması durumuna denir.

Tekâlif alınmak icâb eder emlâk ve yerleri yok iken: Vergi tahsil etmeyi gerektirecek mülkü ve evinin olmaması durumu.

Tekâlif mütalebesiyle rencide olunmak icâb etmez iken: Vergi alınması için bir istekte bulunulup sıkıştırılmaması gereken kişi.

Tekâlif talebi ile teaddî ve rencide olunmak: Vergi vermesi için sıkıştırılan ve üstünde baskı kurulan kişi.

Tekâlifî bizimle mean veresiz: Vergiyi bizimle birlikte ver. Vergiden muaf olan kişiye, kendi vergi yüklerini azaltmak

için kendileri ile birlikte vergi vermesinin teklif edilmesi ve bu nedenle kişiye baskı yapılmasıdır.

Tekâlifî sen dahi bizimle mean ver: Kendi vergi yüklerini azaltmak için vergiden muaf olan kişilere baskı yaparak vergi verdimmeye çalışma işidir.

Tekâlif-i ş'akka mütâlebesi: Resmî olmayan, yasa dışı vergi istemek.

Tekâlif-i şâkka talebiyle rencide olunmak icâb etmez iken: Yasa dışı bir vergi talebi ile karşıdaki kişiye baskı yapılmaması gerekirken baskı yapılmasıdır.

Tekâlif-i şâkka talebiyle teaddî olunmak icâb etmez iken: Yasa dışı bir vergi talebi ile karşıdaki kişiye baskı yapılmaması gerekirken baskı yapılmasıdır.

Tertîb-i cezâsı: Kişinin cezasının düzenlenmesi, hükmün netleşmesi ve cezanın infaz edilmeye çalışılmasıdır.

Terzi bahâ: Tekâlif-i şâkka cinsinden bir yasa dışı bir vergidir ki kıyafet diktirmek ve diktirilen kıyafetin bedelini terziye verebilmek için Ruha'da reayadan istenilen bir tür vergidir.

Tevliyet-i mezbûru tegallûben zabt: Bir vakfın idaresini, yönetimini zorla ele geçirmek işi.

Tımarına kimesne dahl etmemek içün emr-i şerif ricâ etmek: Osmanlı Devleti'nde tımar sahiplerinin gerek tımarının kendisine gerek tımandan elde edilen mahsule vb. işlere karışan kişiler olmaktadır. Tımarlı sipahiler kendilerine yapılan baskıyı önlemek için zaman zaman emr-i şerif talep etmişlerdir.

Ümmü'l-fesâd: Fesatın anası.

Üslub-ı sabık üzere serdar nasb ve ta'yîn olunmağla: Yeniçeri serdarı tayin etme işidir.

Üzerlerine bir nesne sâbit olmadığın: Bir kişinin herhangi bir nedenle de olsa vergi borcunun olmamasıdır.

Üzerlerine edâsı lâzım gelen avârız ve nüzûl ve imdâd-ı hazeriye ve seferiye ve sâir emr-i şerifimle vâki olan tekâlif: Bir kişinin üzerinde üzerinde avarız, nüzul, imdad-ı seferiye ve hazeriye gibi vergileirnin olması durumudur.

Üzerlerine edâsı lâzım gelen hukûk ve rûsûmlarını kânun ve defter mücebince zâbitlerine edâ edub: Bir kişinin vermesi gereken vergileri kanuna ve defterde yazılana göre zabitlerine ödemesidir.

Vaki olan mahsûl ve rûsûmu ahz ve kabza kanaat etmeyub: Bir kişinin tımar, zeamet ya da ömalikânesinde ortaya çıkan mal ile yetinmeyerek ya ortağının malını da almak istemesi ya da yakınında bulunan kişilerin de hakkına tecavüz etmesidir.

Vekâleti umuruna müdahale etmek: Bir kişinin çeşitli amaçlarla bir kişiden ya da bir topluluktan aldığı vekillik işine başkalarının karışması durumudur.

Vereselerinden alâ eyyi hâl tamamen ve kâmilan tahsîl: Vefat eden kişinin borçlarının vârislerinden her nasıl ve ne şekilde olur ise olsun tahsil edilmesi durumudur.

Vergisini tahfî: Verginin azaltılması.

Vermekte taallül: Vermek istememek.

Voyvodalığa vaz'-ı yed etdirmemek: Voyvodalığı başkasına vermemek.

Yek dil ve yek cihet olmak: Anlaşmak, ittifak etmek.

Zabtına mûmânaat etmek: Bir malın ya da tımar, zeamet, malikâne gibi yerlerin kendisi ya da mahsulünü zabt etmeyi engellemek.

Zaleme ve mütegalibeden olmağla: Reayaya ya da askerî sınıfa ya da herhangi bir kişiye zor kullanarak zulmeden, para ve eşyasını alan, haksızlık yapan kişidir.

Zaleme: Mütegalibe, cebabire, eşirra anlamında bir sözcüktür. Reayaya ya da devlet görevlisine nüfuzu, gücü ve kudreti nedeniyle zulmeden kişilere denir.

Zeâmet ve gedüğüne zarar gelmemek üzere kaydına şerh vermek: Bir kişinin bir endişe ya da hacca, sefere gitmek gibi sebeplerle zeametini güven altında tutmak için zeameti bölgesinden ayrılmadan önce defterde kayıtlı zeametinin karşısına açıklama yazdırmak.

Zeâmetine mahsûlüne gadrolunduğun bildirüb: Bir kişinin zeameti bölgesinden çıkan mahsulüne birilerinin el koyması, haksızlık etmesi anlamındadır.

Zecr: Kelime anlamı engellemek, uzaklaştırmak, kovmak anlamındadır. Terim olarak ise bir suçtan dolayı verilen cezaya ya da vergiye denir.

Zî kudret ve mütegalibeden: Güç sahibi, nüfuzlu ve haksızlık eden kişiye denir.

Ziyâde gadreyledüğün bildirüb:

Ziyâde müteğallibe ve cebabireden:

Fazla haksızlık yapan, insanlara fazla zulmeden, malını zorla alan, hatta cinayet işleyebilen kişilerde denir.

Ziyâde müteğallibe ve eşirrâdan:

Yukarıdaki mana ile aynıdır. Fazla haksızlık yapan, insanlara fazla zulmeden, malını zorla alan, hatta cinayet işleyebilen kişilerde denir.

Ziyâde müteğallibedendir:

Fazlaca zulmeden, zulmünün şöhreti etrafa yayılmış kişidir.

Ziyâde talebiyle teaddî ve rencide

eyledüğün: Fazla vergi almak için karşıdakine baskı yapmak.

Ziyade talebiyle teaddî:

Fazla vergi almak ya da aldığını zimmetine geçirmek için yapılan baskıya denir.

Ziyâde teaddî üzere olduğun

bildirüb: Bir kişiye fazlaca baskı yapmak, fazlaca karşıdakine haksızlık yapmak, haddini aşmak.

Ziyâde zulm ve teaddî etduğün

bildirüb: Bir kişinin kanunları çiğneyerek birilerine haksızlık ve zulüm yapmasıdır.

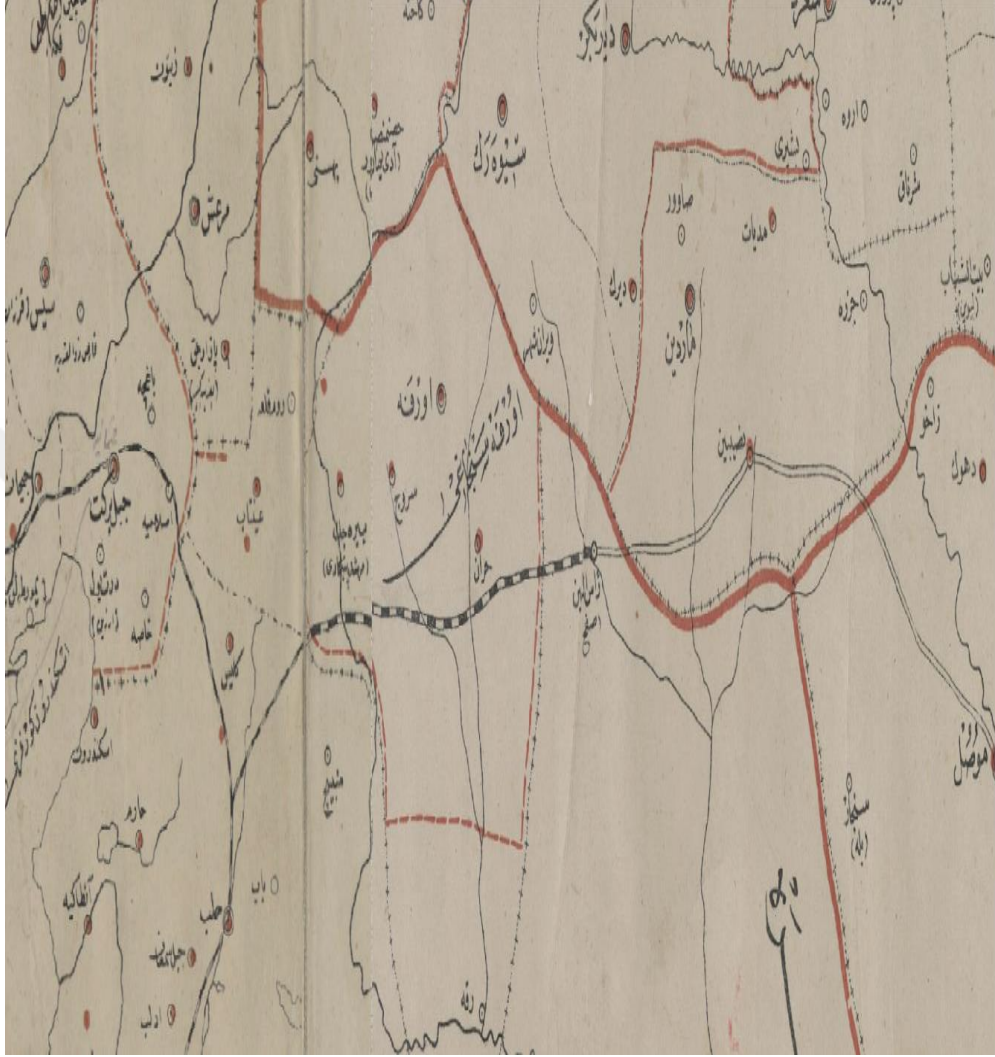
Zulm ve teaddîlerinin nihâyeti

olmamak: Kişinin zulmetmeyi, insanlara haksızlık etmeyi alışkanlık hale getirmesi ve bu işi sürekli yapması.

Zümre-i müteğallibeden olmak:

Zulmeden, haksızlık yapan kesim içerisinde olmak

Ek- 2: Urfa Haritası, (BOA. HRT. h. 00365. 00001.)

Ek- 3: Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakır Vilâyeti ve Buralardaki Aşiretlerin Konuşlandıkları Yerleri Gösterir Harita, (BOA. HRT. h. 00454. 00001.)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Ek -5: Birecik-Urfa Arası Köyleri Haritası, (BOA. HRT. h. 00355. 00024.)

Ek -6: Güneydoğu Anadolu ve Irak Haritası, (BOA. HRT. h. 00456. 0001.)

